INSCRIPȚIILE DIN SCYTHIA MINOR

VOL.V

PVIGELLIORA

IOPLARIO ♁ SA

IVR TLIO

BRA CAM

CID VL

LO LEG AVG

ORDOTROESMEN

EXDECRETOSVO

Volumul de față — al V-lea din seria a doua a colecției **Inscripțiile antice din Dacia și Scythia Minor** — cuprinde materialul epigrafic lapidar și tegular descoperit de-a lungul limesului dunărean și în interiorul Dobrogei pînă la teritoriile coloniilor pontice, Histria și Tomis.

Concepută pe criteriul topografic al descrierilor monumentelor de la sud spre nord, lucrarea cuprinde inscripțiile din epoca romană timpurie, din secolele I—III pînă la domnia lui Diocletian, căci cele din secolele IV—XIII au fost tratate într-un volum anterior.

Cele 342 de inscripții studiate vin să completeze, uneori să precizeze, alteori să aducă noi date în importanta problemă a romanizării geto-dacilor din Scythia Minor, asupra aspectelor economice, politice și sociale.

Alături de izvoarele narative, numismatice, arheologice, cele epigrafice duc la crearea imaginii de ansamblu a celei ce a fost una dintre cele mai înfloritoare provincii ale Imperiului roman.

https://biblioteca-digitala.ro

ACADEMIA SCIENTIARVM SOCIALIVM ET POLITICARVM
DACOROMANA

INSCRIPTIONES DACIAE ET SCYTHIAE MINORIS ANTIQVAE

edendas curaverunt
D. M. PIPPIDI et I. I. RUSSU

SERIES ALTERA

INSCRIPTIONES SCYTHIAE MINORIS

Volumen V

CAPIDAVA — TROESMIS — NOVIODVNVM

Collegit, Dacoromanice vertit, commentariis indicibusque instruxit
AEMILIA DORUȚIU-BOILĂ

IN AEDIBVS ACADEMIAE SCIENTIARVM DACOROMANAE
BUCURESTIIS • MCMLXXX

https://biblioteca-digitala.ro

NC 8441

ACADEMIA DE ŞTIINŢE SOCIALE ŞI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

INSCRIPŢIILE ANTICE DIN DACIA ŞI SCYTHIA MINOR

Biblioteca Muzeului de Istorie
al
TRANSILVANIEI
INV. P 9911

Colecţie îngrijită de
D. M. PIPPIDI şi I. I. RUSSU

SERIA A DOUA

H. D.

INSCRIPŢIILE DIN SCYTHIA MINOR

Volumul V

CAPIDAVA — TROESMIS — NOVIODUNUM

Adunate, traduse, însoţite de comentarii şi indici de
EMILIA DORUŢIU-BOILĂ

EDTURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
BUCUREŞTI • 1980

https://biblioteca-digitala.ro

INSCRIPTIONES SCYTHIAE MINORIS ANTIQVAE

5. Band

Die vorliegenden *Inscriptiones Scythiae Minoris antiquae* bilden den 5. Band des von D. M. Pippidi und I. I. Russu koordinierten Sammelwerkes der in Rumänien gefundenen griechischen und lateinischen Inschriften.

Dieser Band enthält 336 Inschriften auf Stein und Ziegel aus den ersten drei Jahrhunderten unserer Zeitrechnung, die in der nördlichen Hälfte der Dobrudscha im dichtbesiedelten Ufergebiet der Donau sowie im Binnenland bis an die Grenzen der Territorien der griechischen Küstenstädte entdeckt worden sind.

Die bedeutendsten Inschriften partien in diesem Band stammen aus Capidava, Ulmetum, Troesmis, Noviodunum und Barboşi. Ein Teil dieser Inschriften, meist jene die schon in der zweiten Hälfte des vorigen Jahrhunderts entdeckt wurden, sind im 3. Band des *Corpus Inscriptionum Latinarum* enthalten. Seitdem, infolge von Gelegenheitsfunden und besonders von systematischen Ausgrabungen die bei Ulmetum von Vasile Pârvan, bei Capidava von Grigore Florescu und an anderen Orten wie Noviodunum und Barboşi von Mitarbeitern der Fachinstitute aus Bukarest und Iaşi durchgeführt wurden, hat sich die Anzahl der bekanntgewordenen Inschriften verdoppelt.

Die mit kritischem Apparat, Kommentar, Übersetzung und Abbildungen begleiteten Inschriften sind in der topographischen Reihenfolge — vom Süden nach Norden — angeführt, wobei sie im Rahmen des jeweiligen Fundortes in der üblichen Weise gegliedert sind, wie in den schon erschienenen *Inscriptiones Daciae Romanae.*

Die meisten dieser Urkunden bilden ein wichtiges Quellenmaterial für die römische Geschichte dieses Landteiles. Besonders aufschlußreich sind diese Belege über die ethnische Zusammensetzung der Bevölkerung, über den Wandel im Leben der thrakisch-getischen Autochthonen, Herkunft und Rolle der zugewanderten Römer, über den Verlauf der Romanisierung bei Vermischung der Bevölkerung, Annahme römischer Bräuche und der lateinischen Sprache.

Reichhaltig werden wir über das religiöse Leben belehrt, wobei das Fortbestehen alter lokaler Glauben nebst der Verbreitung römischer und orientalischer Kulte bezeugt ist.

Die Sprache der Inschriften ist größtenteils lateinisch. Die wenigen griechischen Epigraphen stammen aus dem Küstengebiet, von wo sie noch im Altertum verschleppt und als Baumaterial verwendet wurden. Während die in urbanen Zentren gesetzten Inschriften meist im literarischen Latein verfaßt sind, weisen jene die vom Lande stammen die üblichen Kennzeichen des Vulgärlateins auf. An diesen Inschriften sind die im Laufe der Zeit aufgetretenen phonetischen und grammatikalischen Abwandlungen erkenntlich und im Vergleich dazu ist auf die Einheitlichkeit des gemeinen Lateins im ganzen römischen Reich zu schließen. Viele der hier versammelten Denkmäler sind von kunsthistorischem Belang. Sie sind sowohl von lokaler Tradition wie von heterogenen äußeren Einflüssen geprägt. Als Synthese lokaler, griechisch-orientalischer und italisch-abendländischer Kunstrichtungen gehören sie zu den typischen Vertretern der donauprovinzialen römischen Kunst. Zahlreiche Reliefs an Grab- und Votivdenkmälern bilden zugleich wertvolle Quellen zum Studium der sepulkralen und sakralen Vorstellungen.

https://biblioteca-digitala.ro

CUPRINS

Abrevieri 7
Semnele diacritice folosite în lucrare 13

Introducere 15
Selmeni (jud. Constanța) 21
Dorobanțu (jud. Constanța) 27
Băltăgești (com. Crucea, jud. Constanța) 29
CAPIDAVA 30
Topalu (jud. Constanța) 76
ULMETUM (com. Pantelimonu de Sus, jud. Constanța) 78
VICUS CLEMENTIANI 116
CARSIUM (Hîrșova, jud. Constanța) 119
CIUS (com. Girliciu, jud. Tulcea) 136
Ciobanu (Groapa Ciobanului, jud. Constanța) 147
Gura Ialomiței (jud. Ialomița) 148
Dulgheru (jud. Constanța) 150
Casimcea (jud. Tulcea) 152
BEROE (Frecăței, jud. Tulcea) 153
TROESMIS (Igliță, com. Turcoaia, jud. Tulcea) 154
Cerna (jud. Tulcea) 237
Mircea Vodă (com. Cerna, jud. Tulcea) 238
VICUS PETRA (Camena, com. Baia, jud. Tulcea) 240
IBIDA (Slava Rusă, jud. Tulcea) 242
Babadag (jud. Tulcea) 250
Topologu (jud. Tulcea) 252
Simbăta Nouă (com. Topologu, jud. Tulcea) 253
Turda (com. Mihai Bravu, jud. Tulcea) 253
Cloșca (com. Horia, jud. Tulcea) 254
Horia (jud. Tulcea) 255
Nalbant (jud. Tulcea) 256
Cataloi (jud. Tulcea) 258
Valea Teilor (jud. Tulcea) 259
Nifon (com. Hamcearca, jud. Tulcea) 251
Niculițel (jud. Tulcea) 265
Mănăstirea Saun (jud. Tulcea) 268
ARRUBIUM (Măcin, jud. Tulcea) 269
DINOGETIA (Bisericuța-Garvăn, jud. Tulcea) 272
NOVIODUNUM (Isaccea, jud. Tulcea) 279
AEGYSSUS (Tulcea) 294
SALSOVIA (Mahmudia, jud. Tulcea) 297
Barboși (jud. Galați) 300
Indices 328

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Abrevieri
Abbreviationes

AA	Arta şi arheologia, Bucureşti, Iaşi.
AAnz	Archäologischer Anzeiger (Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts), Berlin, 1886 sqq.
ActaAnt	Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapesta.
ActaArch	Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapesta.
Actele Conferinţei „Eirene"	*Actes de la XIIe Conférence internationale d'études classiques* „Eirene", Cluj-Napoca, 2 — 7 octombrie 1972.
AEM	Archäologisch-epigraphische Mittheilungen aus Österreich-Ungarn, Viena, I—XX, 1877—1896.
AÉp	L'Année Épigraphique (în fasc. 4 din Revue archéologique; din 1964 apare ca revistă separată), Paris.
AIIN	Anuarul Institutului de istorie naţională, Cluj (şi Sibiu), I—XI, 1921—1947.
AISC	Anuarul Institutului de studii clasice, Cluj (şi Sibiu), I (1928—1932) — V (1944 — 1948).
Ammianus Marcellinus, *Rerum gestarum*	Ammiani Marcellini *Rerum gestarum libri qui supersunt*, ed. C. Clark, Berlin, 1963.
AMN	Acta Musei Napocensis, Cluj-Napoca.
AnD	Analele Dobrogei, Cernăuţi I—XIX, 1920—1938.
Annali	Annali del'Istituto di corrispondenza archeologica, Roma.
Anzeiger, Viena	Anzeiger der Akademie der Wissenschaften in Wien.
ARMSI	Academia Română. Memoriile Secţiunii istorice, Bucureşti
AUB	Analele Universităţii Bucureşti.
AUI	Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza" (istorie), Iaşi.
Barbieri, G., *L'albo senatorio*	G. Barbieri, *L'albo senatorio da Settimio Severo à Carino*, Roma, 1952.
BCH	Bulletin de correspondence hellénique, Paris.
BCMI	Buletinul Comisiunii monumentelor istorice, Bucureşti.
Bechtel, Fr., *Die historischen Personennamen*	Fr. Bechtel, *Die historischen Personennamen des Griechischen bis zur Kaiserzeit*, Halle, 1917.
Ber. RGK	Bericht der römisch-germanischen Kommission, Berlin (Mainz am Rhein).
BIAB	Bulletin (Izvestija) de l'Institut archéologique bulgare, Sofia.
BMI	Buletinul monumentelor istorice, Bucureşti.
Boissière, G., *Rapport*	G. Boissière, *Rapport sur une mission archéologique et épigraphique en Moldavie et en Valachie, Caracal, 1865*, în Archives des missions scientifiques et littéraires, ser. II, t. IV, Paris, 1867.
BonnerJahrb	Bonner Jahrbücher des Rheinischen Landesmuseums in Bonn (im Landschaftverband Rheinland) und des Vereins von Altertumsfreunden im Rheinlande.

https://biblioteca-digitala.ro

Bordenache, G., *Sculture*	G. Bordenache, *Sculture greche e romane del Museo Nazionale di Antichità di Bucarest*, I, Bucureşti, 1969.
Brelich, A., *Aspetti della morte*	A. Brelich, *Aspetti della morte nelle iscrizioni sepolcrali dell'Impero Romano*, Dissertationes Pannonicae, ser. I, fasc. 7, Budapesta, 1937.
BSNR	Buletinul Societăţii numismatice române, Bucureşti, I — XLI, 1904 — 1942.
BSR	Papers of the British School at Rome, Londra.
BSS	Académie Roumaine. Bulletin de la Section scientifique, Bucureşti.
Bul. Şt. Acad. R.P.R.	Academia R.P. Română. Buletin ştiinţific. C. Ştiinţe istorice, filozofice şi economico-juridice, ştiinţa limbii, literatură şi artă. Bucureşti.
Bull.	Bullettino dell'Instituto di corrispondenza archeologica, Roma.
Christescu, V., *Istoria militară*	V. Christescu, *Istoria militară a Daciei romane*, Bucureşti, 1937.
Christescu, V., *Viaţa economică*	*Viaţa economică a Daciei romane*, Piteşti, 1929.
CIL	*Corpus Inscriptionum Latinarum*, Berlin, 1863, sqq ; vol. III, 1873— 1902.
CNA	Cronica numismatică şi arheologică, Bucureşti, I — IX, 1920 — 1945.
CRAI	Comptes-rendus de l'Académie des inscriptions et belles-lettres, Paris.
Cumont, Fr., *Mithra*	Franz Cumont, *Textes et monuments figurés relatifs aux mystères de Mithra*, I — II, Bruxelles, 1896 — 1899.
Cumont, Fr., *Rel. orientales*	Franz Cumont, *Les religions orientales dans le paganisme romain*, ed. IV, Paris, 1929.
Cumont, Fr., *Symbolisme funéraire*	Franz Cumont, *Recherches sur le symbolisme funéraire des Romains*, Paris, 1942.
Dacia	Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie. Bucureşti, I 1924—XII 1948 ; Nouvelle série : Revue d'archéologie et d'histoire ancienne, I 1957 sqq.
Daicoviciu, C., *Transylvanie*	C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité*, Bucureşti, 1945.
Degrassi, A., *Fasti*	Atilio Degrassi, *I fasti consolari dell'Impero Romano*, Roma, 1952.
De Laet, S.J., *Portorium*	S. J. De Laet, *Portorium. Étude sur l'organisation douanière chez les Romains, surtout à l'époque du Haut-Empire*, Brugge, 1949.
Desjardins, E., *Annali*	Ernest Desjardins, *Annali dell'Istituto di corrispondenza archeologica*, Roma, 1868.
Detschew, D., *Sprachreste*	Dimiter Detschew, *Die thrakischen Sprachreste*, Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philos.-hist. Klasse. Schriften der Balkankommission, XIV, Viena, 1957.
Dig	Iustinianus, *Digesta*.
DizEp	Ettore De Ruggiero, *Dizionario epigrafico di antichità romane*, Spoleto, I 1900 sqq.

https://biblioteca-digitala.ro

Dobó, A., *Publicum Portorium Illyrici*	A. Dobó, *Publicum Portorium Illyrici*. Dissertationes Pannonicae, s. II, t. 16, Budapesta, 1940.
Domaszewski, A., *Die Rangordnung* [2]	A. von Domaszewski — B. Dobson, *Die Rangordnung des römischen Heeres*, ed. II, Köln-Graz, 1967.
EDR	Ephemeris Dacoromana. Annuario della Scuola Romena di Roma. Roma, I—X, 1923—1945.
Epigraphica	Epigraphica. Rivista italiana di epigrafia, Milano, I 1939 — XXXVI, 1975 sqq.
Epigraphische Studien	*Epigraphische Studien*, Bonn — Düsseldorf, I—IX, 1967 — 1972.
Fitz, J., *Die Laufbahn*	Jenö Fitz, *Die Laufbahn der Statthalter in der römischen Provinz Moesia Inferior*, Weimar, 1968.
Florescu, Gr., *Capidava*	Gr. Florescu, Radu Florescu, Petre Diaconu, *Capidava. Monografie arheologică*, vol. I, Bucureşti, 1958.
Forni, G., *Reclutamento*	G. Forni, *Il reclutamento delle legioni da Augusto a Diocleziano*, Milano-Roma, 1952.
Geogr. Rav.	*Itineraria Romana*, vol. II, *Ravennatis Anonymi Cosmographia*, ed. J. Schnetz, Leipzig, 1940.
HA	*Scriptores Historiae Augustae*, ed. E. Hohl, vol. I — II, Editio stereotypa, Lepzig, 1965.
Hierokles, *Synecdemos*	Hierokles, *Synecdemos*, Leipzig, 1893.
Hommages M. Renard	*Hommages à Marcel Renard*, Collection „Latomus", 102, Bruxelles, 1969.
Iconomu, C., *Opaiţe greco-romane*	C. Iconomu, *Opaiţe greco-romane*, Bucureşti, 1967.
IDR	*Inscripţiile Daciei Romane*, I, 1975; II, 1977; III/1, 1977.
IG	*Inscriptiones Graecae*, Berlin.
IGB	*Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae*, ed. G. Mihailov, Sofia.
IGR	*Inscriptiones Graecae ad res Romanas pertinentes*, ed. R. Cagnat, J. Toutain, G. Lafaye, Paris.
ILS	*Inscriptiones Latinae selectae*, ed. Hermann Dessau, Berlin, I, 1892; II, 1902; III, 1916.
Iordanes, *Getica*	*Iordanis Romana et Getica*, ed. Th. Mommsen, Berlin, 1882.
Itin. Ant.	*Itinerarium Antonini*, în *Itineraria Romana*, vol. I, *Itineraria Antonini Augusti et Burdigalense*, ed. Otto Cuntz, Leipzig, 1929.
Izvestila Varna	Izvestlia na arheologičeskogo Drujestvo v grad Varna.
JÖAI	Jahreshefte des österreichischen archöologischen Institutes, Viena, 1898 sqq.
JRS	The Journal of Roman Studies, Londra, I, 1911 sqq.
Kaibel, G., *Epigrammata*	G. Kaibel, *Epigrammata Graeca ex lapidibus conlecta*, Berlin, 1878.
Kajanto, I., *The Latin Cognomina*	Iiro Kajanto, *The Latin Cognomina*, Commentationes Humanarum Litterarum, 36, 2, Helsinki, 1965.
Kajanto, I., *Supernomina*	Iiro Kajanto, *Supernomina. A Study in Latin Epigraphy*. Commentationes Humanarum Litterarum, 40, 1, Helsinki, 1966.
Kraft, K., *Rekrutierung*	K. Kraft, *Zur Rekrutierung der Alen und Kohorten an Rhein und Donau*, Berna, 1951.

https://biblioteca-digitala.ro

Krahe, H., *Lex. altillyrischer Personennamen*	*Lexikon altillyrischer Personennamen*, Heidelberg, 1929.
Kretschmer, P., *Einleitung*	P. Kretschmer, *Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache*, Göttingen, 1896.
KS	Kratkie Soobscenyia. Akademia Nauk S.S.S.R. Institut Arheologhii, Moscova.
Latte, K., *Röm. Religionsgeschichte*	Kurt Latte, *Römische Religionsgeschichte*, München, 1960.
Liddell-Scott, A Greek-English	H. G. Liddell—R. Scott, *A Greek-English Lexikon*, Oxford.
Limes-Studien	*Limes-Studien. Vorträge des 3. Internationalen Kongresses in Rheinfelden*, Basel, 1957 (1959).
Litzica, C.	C. Litzica, *Contribuţiuni la topografia balcanică în evul mediu. I. Procopiu din Caesarea*, în Buletinul Muzeului municipal Iaşi, „Ioan Neculce", fasc. 6, 1926 — 1927, p. 1 — 87.
MCA	Materiale şi cercetări arheologice, Bucureşti, I—X, 1953 — 1973.
Merlat, P., *Jupiter Dolichenus*	P. Merlat, *Répertoire des inscriptions et monuments figurés de Jupiter Dolichenus*, Rennes, 1951.
Micu, I., *Călăuza*	Ion Micu, *Călăuza vizitatorului în Muzeul regional al Dobrogei*, Extras din AnD, 18, 1937, Cernăuţi, 1938.
Miller, K., *Itin. Rom.*	K. Miller, *Itineraria Romana. Römische Reisewege an der Hand der Tabula Peutingeriana*, Stuttgart, 1916.
Mihăescu, H., *Limba latină*	H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale Imperiului roman*, Bucureşti, 1960.
MIRSR	Muzeul de istorie al Republicii Socialiste România, Bucureşti.
MNA	Muzeul naţional de antichităţi (Institutul de arheologie), Bucureşti.
MonScythMin	A. Aricescu, V. Barbu, N. Gostar, Gh. Poenaru Bordea şi A. Rădulescu, *Noi monumente epigrafice din Scythia Minor*, Constanţa, 1964.
Neigebaur, J. F., *Dacien*	J. F. Neigebaur, *Dacien aus den Ueberresten des classischen Alterthums*, Braşov, 1851.
NotDign	*Notitia Dignitatum*, ed. Otto Seek, Berlin, 1876.
NotEpisc	*Notitia Episcopatuum* în C. De Boor, *Nachträge zu den Notitia Episcopatuum*, ZGK, 12, 1891, 3 — 4, p. 519 sqq.
Pape-Benseler, *Wörterbuch*	W. Pape şi G. Benseler, *Wörterbuch der griechischen Eigennamen*, I — II, Braunschweig, 1911.
Pârvan, V., *Castrul Poiana*	V. Pârvan, *Castrul de la Poiana şi drumul roman prin Moldova de Jos* în ARMSI, ser. II, t. 36, 1913, Bucureşti.
Pârvan, V., *Cetatea Tropaeum*	V. Pârvan, *Cetatea Tropaeum*, Bucureşti, 1912 (extras din BCMI, 4, 1911).
Pârvan, V., *Dacia Malvensis*	V. Pârvan, *Ştiri nouă din Dacia Malvensis*, Bucureşti, 1913.
Pârvan, V., *Histria IV*	V. Pârvan, *Histria IV. Inscripţii găsite în 1914 şi 1915*, ARMSI, 38, 1916, p. 533 — 732.
Pârvan, V., *Histria VII*	V. Pârvan, *Histria VII. Inscripţii găsite în 1916, 1921 şi 1922*, ARMSI, ser. III, t. II, mem. 1, 1923.
Pârvan, V., *Începuturile* [2]	V. Pârvan, *Începuturile vieţii romane la gurile Dunării*, ed. a II-a îngrijită de R. Vulpe, Bucureşti, 1974.

https://biblioteca-digitala.ro

Pârvan, V., *MunAurDurost*	V. Pârvan, *Municipium Aurelium Durostorum*, extras din Rivista di Filologia e d'Istruzione classica, Torino, 1924.
Pârvan, V., *Primordi*	V. Pârvan, I *Primordi della civiltà romana alle foci del Danubio*, Roma, 1922, extras din revista Ausonia.
Pârvan, V., *Scythia Minor*	V. Pârvan, *Descoperiri nouă în Scythia Minor*, ARMSI, ser. II, t. 35, 1912 — 1913.
Pârvan, V., *Ulmetum*	V. Pârvan, *Cetatea Ulmetum, I. Descoperirile primei campanii de săpături din vara anului 1911*, ARMSI, 34, 1912, p. 497 — 607; II/1 şi 2, *Descoperirile campaniei a doua şi a treia de săpături din anii 1912 şi 1913*, vol. 36, 1914, p. 245 — 328 şi 329 — 420; III, *Descoperirile ultimei campanii de săpături din vara anului 1914*, vol. 37, 1915, p. 265 — 304.
Peek, W., *GV*	W. Peek, *Griechische Versinschriften. I. Grabepigramme*, Berlin, 1965.
Pflaum, H.-G., *Carrières*	H.-G. Pflaum, *Les carrières procuratoriennes équestres sous le Haut-Empire romain*, I — III, Paris, 1960 — 1961.
Pflaum, H.-G., *Cursus publicus*	H.-G. Pflaum, *Essai sur le Cursus publicus sous le Haut-Empire romain*, Paris, 1941.
Pippidi, D.M., *Contribuţii*[2]	D. M. Pippidi, *Contribuţii la istoria veche a României*, ed. a II-a, Bucureşti, 1967.
Pippidi, D.M., *Histria*, I	D.M. Pippidi, *Histria*, I, Bucureşti, 1954.
PIR	*Propographia Imperii Romani saec. I, II, III* (ed. I, E. Klebs, H. Dessau, P. De Rhoden, I — III, 1897 — 1898; ed. a II-a, E. Groag, A. Stein, L. Petersen, Berlin, Leipzig, I, 1933; II, 1936; III, 1943; IV, 1952—1966; V, 1970.
Polonic, P., *Msse*	P. Polonic, *Manuscrise*, Biblioteca Academiei R. S. România.
Procopius, *De aed.*	Procopius Caesariensis, *De aedificiis*, în *Opera omnia*, 3, Leipzig, 1913.
Ptolemeu, *Geogr.*	*Claudii Ptolemaei Geographia*, ed. C. Müller, I, Paris, 1883.
Popescu, Em., *Inscripţiile*	Emilian Popescu, *Inscripţiile greceşti şi latine din secolele IV — XIII descoperite în România*, Bucureşti, 1976.
Preisigke, *Wörterbuch*	F. Preisigke, *Wörterbuch der griechischen Papyrusurkunden mit Einschluß der griechischen Inschriften, Aufschriften, Ostraka, Mumienschilder usw. aus Aegypten*, I — III, Berlin, 1925—1931.
RA	Revue archéologique, Paris.
RE	*Realencyplopädie der classischen Altertumswissenschaft*, Stuttgart, I, 1893 sqq.
RÉL	Revue des études latines, Paris.
Repertoriul arheologic	*Repertoriul arheologic al României* (în manuscris la Institutul de arheologie, Bucureşti).
RÉSEE	Revue des études sud-est européennes, Bucureşti.
RevÉtRoum	Revue des études roumaines, Paris.
RevPhilol	Revue de philologie, de littérature et d'histoire anciennes, Paris.
RIAF	Revista pentru istorie, arheologie şi filologie, I—XVI, Bucureşti, 1883 — 1922.
RIR	Revista istorică română, Bucureşti, I — XVIII, 1931—1947.
Robert, J. şi L., BullÉp	Jeanne şi L. Robert, Bulletin épigraphique, în Revue des études grecques, Paris.
Robert, L., *Hellenica*	L. Robert, *Hellenica. Recueil d'épigraphie, de numismatique et d'antiquités grecques*, Paris.

https://biblioteca-digitala.ro

Robert, L., *Noms indigènes*	L. Robert, *Noms indigènes dans l'Asie-Mineure gréco-romaine*, I, Paris, 1963.
Roscher, W. H., *Lexikon*	W. H. Roscher, *Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie*, Leipzig, I — IV, 1884 — 1937.
Rostovzeff, M., SEHRE[2]	M. Rostovzeff, *Social and Economic History of the Roman Empire*, ed. a II-a, Oxford, 1957.
Russu, I. I., *Illirii*	I. I. Russu, *Illirii. Istoria; limba şi onomastica; romanizarea*, Bucureşti, 1969.
Russu, I. I., *Limba traco-dacilor*	I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, ed. a II-a, Bucureşti, 1967.
Schulze, W., *Lateinische Eigennamen*	W. Schulze, *Zur Geschichte lateinischer Eigennamen*, Abhandlungen der königl. Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, philologisch-historische Klasse, s.n., V, Berlin, 1933.
SCIV, SCIVA	Studii şi cercetări de istorie veche, Bucureşti, I—XXIV, 1950 — 1973; din 1974, cu titlul: Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie, vol. XXV—XXIX, 1978.
SCN	Studii şi cercetări de numismatică, Bucureşti.
SEG	*Supplementum Epigraphicum Graecum*, Leyden, I, 1923 sqq.
Solin, H., *Griech. Personennamen in Rom*	H. Solin, *Beiträge zur Kenntnis der griechischen Personennamen in Rom*, Commentationes Humanarum Litterarum, 48, Helsinki, 1971.
Sophokles, E. A., *Greek Lexikon*	Sophokles, E. A., *Greek Lexikon of the Roman and Byzantine periods (from B.C. 146—to A.D. 1100)*, I — II.
Speidel, M., *Guards of the Roman Armies*	M. Speidel, *Guards of the Roman Armies. An essay on the singulares of the provinces*, Antiquitas, ser. I, vol. 28, Bonn, 1978.
StCercStIaşi	Academia R. P. R. Filiala Iaşi. Studii şi cercetări ştiinţifice.
Stèles funéraires de Byzance	N. Firatli, *Les stèles funéraires de Byzance gréco-romaine*, avec l'édition et l'index commenté des épitaphes par L. Robert, Paris, 1964.
StCl	Studii clasice, I — 17, 1959 — 1977, Bucureşti.
Stein, A., *Dazien*	A. Stein, *Die Reichsbeamten von Dazien*, Dissertationes Pannonicae, ser. I, 12, Budapesta, 1944.
Stein, A., *Moesien*	A. Stein, *Die Legaten von Moesien*, Dissertationes Pannonicae, ser. I, 11, Budapesta, 1940.
Stein, A., *Ritterstand*	A. Stein, *Der römische Ritterstand*. München, 1928.
Stoian, I., *Tomitana*	I. Stoian, *Tomitana. Contribuţii epigrafice la istoria cetăţii Tomis*, Bucureşti, 1962.
Syme, R., *Danubian Papers*	R. Syme, *Danubian Papers*, Bucureşti, 1971.
Thylander, H., *Epigraphie latine*	H. Thylander, *Étude sur l'épigraphie latine*, Lund, 1952.
TIR, L, 35	*Tabula Imperii Romani. Romula — Durostorum — Tomis* L, 35, Bucureşti, 1968.
Tocilescu, Gr., *Fouilles*	Gr. Tocilescu, *Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie*, Bucureşti, 1900.
Tocilescu, Gr., *MonEpSc*	Gr. Tocilescu, *Monumentele epigrafice şi sculpturali ale Muzeului naţional de Antichităţi*, Bucureşti, I, 1902; II, 1908.
Tocilescu, Gr., *Msse*	Gr. Tocilescu, *Manuscrise*, Biblioteca Academiei R. S. România.
Tomaschek, W., *Die alten Thracher*	W. Tomaschek, *Die alten Thraker. Eine ethnologische Unter-*

https://biblioteca-digitala.ro

suchung, I *Übersicht der Stämme* in Sitzungsberichte der Akademie Wien, 128, 1893, IV p. 1 — 130 ; II, *Die Sprachresten*, 1 *Glossen aller Art und Götternamen*, loc. cit., 130, 1893, II, p. 1 — 70 ; 2, *Personen- und Ortsnamen*, loc. cit., 131, 1894, I p. 1—103.

Tudor, D., OR[3] — D. Tudor, *Oltenia romană*, ed. a III-a, Bucureşti, 1968.

Treboniu-Laurian, A., *Cetatea Troesmis* — A. Treboniu-Laurian, *Cetatea Troesmis* in *Tesauru de monumente istorice pentru România*, III, Bucureşti, 1865.

Vermaseren, M. J., CIMRM — M. J. Vermaseren, *Corpus inscriptionum et monumentorum religionis Mithriacae*, Haga, 1956 — 1960.

Vulpe, R.—Barnea, I, DID, II — R. Vulpe — I. Barnea, *Din istoria Dobrogei*, vol. II, *Romanii la Dunărea de Jos*, Bucureşti, 1968.

Vulpe, R., *Dobroudja* — R. Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, Bucureşti, 1938.

Wagner, W., *Dislokation* — W. Wagner, *Die Dislokation der römischen Auxiliarformationen in den Provinzen Noricum, Pannonien, Moesien und Dakien von Augustus bis Gallienus*, Berlin, 1938.

Weiss, J., *Dobrudscha* — J. Weiss, *Die Dobrudscha im Altertum. Historische Landschaftskunde.* Zur Kunde der Balkanhalbinsel. Reisen und Beobachtungen, 12, Sarajevo, 1911.

Walser, G.—Pékáry, Th., *Die Krise des römischen Reiches* — G. Walser — Th. Pékáry, *Die Krise des römischen Reiches. Bericht über die Forschungen zur Geschichte des 3. Jh. (193—284 n Chr.) von 1939 bis 1959*, Berlin, 1962.

ZKG — Zeitschrift für Kirchengeschichte, Gotha.

Zgusta, L. *Personennamen*, — L. Zgusta, *Kleinasiatische Personennamen*, Praga, 1964.

Semnele diacritice folosite în lucrare

[ ]	pentru litere sau cuvinte presupuse.
( )	pentru întregirea cuvintelor prescurtate.
< >	pentru adausuri sau greşeli ale pietrarului.
« »	litere păstrate la primele ediţii, dar pierdute astăzi.
.	dedesubtul unei litere indică o citire nesigură.
.....	litere necitibile ori rînduri presupuse.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

INTRODUCERE

Volumul al V-lea al inscripţiilor din Scythia Minor cuprinde materialul epigrafic lapidar şi tegular descoperit în localităţile situate pe limesul dunărean şi în interiorul Dobrogei, la nord de valea Carasu, adică la nord de Cernavodă, pînă la gurile Dunării şi pînă la limita teritoriilor oraşelor pontice, Tomis şi Histria. Întrucît malul stîng al Dunării de Jos a făcut parte din aria de supraveghere a armatelor şi a guvernatorului Moesiei Inferioare, am inclus în volumul nostru şi inscripţiile descoperite în zona Barboşi.

Ordinea topografică a tratării materialului este cea adoptată în volumele publicate anterior, adică cea de la sud la nord, începînd cu Seimeni şi încheind cu cele de la Barboşi.

Respectînd criteriul topografic, au fost cuprinse în acest volum toate inscripţiile descoperite într-o localitate, chiar dacă acestea se refereau la altă aşezare sau dacă avem certitudinea că ele au fost aduse aici într-o epocă ulterioară, în antichitatea tîrzie ori în epoca modernă, cum ar fi inscripţiile greceşti găsite în aşezările de pe malul Dunării sau la Ulmetum.

Am inclus în volum inscripţiile din epoca romană timpurie, din secolele I — III, pînă la domnia lui Diocletian, inscripţiile din timpul imperiului tîrziu fiind adunate în volumul *Inscripţiile greceşti şi latine din secolele IV—XIII descoperite în România*, publicat în 1976 sub îngrijirea lui Emilian Popescu.

Unul din obiectivele prezentei culegeri a fost stabilirea exactă a locului şi a condiţiilor de descoperire a inscripţiilor, dat fiind că în publicaţiile mai vechi unele au apărut cu indicaţii sumare sau chiar greşite. Am studiat în acest scop arhivele lui Gr. Tocilescu şi P. Polonic, depuse la secţia de manuscrise a Academiei R. S. România, vechea arhivă MNA, *Repertoriul arheologic*, precum şi o parte din arhiva CIL de la Staatsbibliothek din Berlin.

Fiecare localitate este precedată de o scurtă prezentare cuprinzînd istoria ei în antichitate, documentarea sa în sursele antice, numele ei antic, precum şi un istoric al cercetărilor arheologice, căutînd să explicăm inscripţiile în cadrul lor arheologic, istoric, politic şi economic.

Am încercat, de asemenea, să stabilim locul de păstrare a monumentelor, ele suferind numeroase mutări de la data descoperirii lor şi pînă astăzi, unele fiind distruse sau refolosite ca material de construcţie, urma lor pierzîndu-se în acest fel.

Ordinea prezentării inscripţiilor în cadrul grupării lor topografice este aceea tematică, folosită şi în volumele precedente, începînd cu inscripţiile pe monumentele publice, inscripţiile onorifice, cele votive, funerare şi încheind cu cele tegulare şi inscripţiile pe vase sau opaiţe.

Pentru prezentarea şi descrierea fiecărei piese am adoptat, de asemenea, un „drum bătut" de volumele precedente (cu unele schimbări neînsemnate): numărul curent, denumirea piesei (stîlp miliar, altar votiv, stelă funerară etc.), locul şi condiţiile descoperirii, descrierea piesei şi a

https://biblioteca-digitala.ro

stării de conservare, dimensiuni, loc de păstrare, bibliografia în ordine cronologică, data, transcrierea textului inscripției în minuscule, cu rezolvarea întregirilor și cu propunerea restituirilor, *variae lectiones* (în aceeași ordine cronologică), traducerea în limba română, comentariul epigrafic, istoric și lingvistic. Pentru ștampilele pe *tegulae* și *lucernae* vom prezenta numai tipurile și nu toate exemplarele în parte; ștampilele vor primi un număr de ordine propriu, tipurile diverselor inscripții-ștampile fiind grupate sub același număr, dar cu o literă deosebită, de exemplu ștampilele legiunii V Macedonica de la Troesmis vor avea un singur număr de ordine, diversele tipuri fiind înșirate sub literele a,b,c etc.

Istoricul cercetărilor

Malul dobrogean al Dunării a intrat în atenția istoricilor antichității, a amatorilor și a colecționarilor începînd de la mijlocul secolului trecut, odată cu constituirea Comisiei europene a Dunării și deci odată cu intrarea Dunării de Jos în atenția puterilor central- și vest-europene. Printre primii cercetători ai antichităților dobrogene citățm aici pe C. Allard, care a călătorit prin Dobrogea în anul 1855, însoțind o misiune franceză ce construia drumul Rasova — Constanța. El a lăsat o descriere a reliefului, a climei, a orașelor și satelor din Dobrogea, atunci sub stăpînire otomană, amintind numeroasele ruine antice văzute de el, precum și unele inscripții azi dispărute *(La Bulgarie orientale*, Paris, 1864). Cam din aceeași vreme datează însemnările lui Ion Ionescu de la Brad, care în anul 1850 a întreprins la îndemnul lui Ion Ghica o călătorie în Dobrogea. Observațiile sale au rămas consemnate într-o serie de articole adunate în broșura *Excursion agricole dans la plaine de la Dobrogea*, Constantinopol, 1851, precum și în scrisorile adresate lui Ion Ghica (V. Slăvescu, *Corespondența dintre Ion Ionescu de la Brad și Ion Ghica 1846—1874*, București, 1943). În afară de studierea situației economico-sociale a Dobrogei, care a constituit scopul călătoriei sale, Ionescu de la Brad s-a interesat de ruinele antice de pe malul drept al Dunării, de pe litoral, precum și din interiorul ținutului, cum ar fi Seimeni, Ulmetum, Tomis, Niculițel, Taița. De la el au rămas și copii ale unor inscripții, copii pe care le prezentăm în volum în facsimil.

Lui C. Allard și Ion Ionescu de la Brad le-au urmat exploratorii ruinelor antice de la Troesmis, începînd cu D. More, proprietarul terenului pe care se aflau cele două cetăți și care le-a transformat în cariere de piatră, apoi Engelhardt, L. Renier, G. Boissière, E. Desjardins, ale căror activitate și merite nu le mai repetăm aici, ele fiind în amănunt înșirate în capitolul despre Troesmis. Atenția lui E. Desjardins nu s-a limitat la studierea inscripțiilor de la Troesmis, el publicînd în 1868 cca 100 de inscripții grecești și latine din Dobrogea, între care amintim aici și Măcinul, pe care el l-a identificat cu Arrubium.

În rîndul primilor călători și colecționari străini se cuvine să-l amintim aici pe Fr. Weickum din Tulcea, care, pe lîngă colecția de inscripții adunate din diverse centre antice din Peninsula Balcanică, a transcris o serie de inscripții văzute de el în cursul peregrinărilor sale și din care unele le-a trimis lui Th. Mommsen.

https://biblioteca-digitala.ro

O activitate cu totul deosebită a desfăşurat Gr. Tocilescu după războiul din 1877, cînd Dobrogea a reintrat în graniţele statului român. Pe lîngă săpăturile efectuate sub conducerea lui în centre antice din Dobrogea şi Oltenia, între care amintim aici Tropaeum Traiani şi Troesmis, Gr. Tocilescu a întreprins o vastă acţiune de identificare şi cartare a tuturor aşezărilor şi ruinelor antice din ţară, precum şi de adunare a monumentelor epigrafice şi sculpturale, pe care le-a făcut cunoscute prin publicaţii româneşti şi străine (*Archäologisch-Epigraphische Mittheilungen*, Viena, colaborarea la *Corpus Inscriptionum Latinarum*, *Monumente epigrafice şi sculpturali ale Muzeului naţional de antichităţi*, *Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie*, „Revista pentru istorie, arheologie şi filologie"), adeseori fără comentarii, dar cu o transcriere foarte corectă a textului inscripţiilor. Ediţiile lui Gr. Tocilescu sînt foarte preţioase, căci la data aceea inscripţiile se aflau într-o stare mai bună de conservare decît astăzi. El a făcut astfel cunoscută istoria a numeroase aşezări de pe malul Dunării şi din interiorul Dobrogei, identificările de localităţi propuse de el fiind, în cea mai mare parte, baza cunoştinţelor noastre despre istoria aşezărilor antice din Dobrogea. Nu putem aminti activitatea lui Gr. Tocilescu fără a o sublinia pe aceea a colaboratorului său P. Polonic, a cărui muncă neobosită de cercetare a cetăţilor şi a valurilor din România s-a concretizat într-o lucrare premiată de Academia Română; lucrarea a fost însoţită de planşe, hărţi şi planuri ale tuturor locurilor cercetate de el.

La inscripţiile descoperite în săpături şi întîmplător, adunate de Gr. Tocilescu (şi publicate de el în publicaţiile mai sus amintite), care au constituit în mare parte baza editării lor în *Corpus Inscriptionum Latinarum*, se adaugă lotul masiv de inscripţii descoperite şi valorificate de V. Pârvan şi elevii lui. Campaniile de săpături arheologice de la Ulmetum, conduse de V. Pârvan între 1911 — 1913, s-au soldat cu un număr impresionant de monumente epigrafice, pe care marele savant român le-a publicat însoţindu-le de comentarii istorice deosebit de valoroase, cele mai multe valabile şi azi (monografia *Ulmetum*, vol. I, II/1, II/2, III). Graţie străduaniilor sale s-a conturat istoria unui centru rural devenit în epoca imperiului tîrziu o *civitas*, despre care pînă atunci nu se ştia decît că a fost reclădită de Iustinian după ce fusese distrusă de slavi.

La îndemnul lui V. Pârvan, Gr. Florescu a cercetat un alt centru puţin cunoscut pînă atunci, Capidava, care a furnizat un lot considerabil de inscripţii, ce au făcut posibilă cunoaşterea unui centru civil dezvoltat pe lîngă castrul unei unităţi auxiliare de pe limesul Dunării. Pe măsură ce le-a descoperit, începînd din 1927, Gr. Florescu le-a publicat în rapoartele preliminare ale campaniilor de săpături de la Capidava în revistele „Dacia" şi „Istros", iar după cel de-al doilea război mondial, în *Materiale şi cercetări arheologice*, şi apoi le-a adunat în monografia arheologică *Capidava*, volumul I, unde, alături de rezultatele campaniilor de săpături arheologice efectuate în nivelele bizantine de la Capidava, a editat toate inscripţiile descoperite pînă atunci, în număr de 49 de piese.

Cercetările arheologice de la Dinogetia şi Noviodunum, întreprinse după al II-lea război mondial, au dat un număr restrîns de inscripţii pentru perioada care ne interesează, de o parte pentru că Dinogetia a cunoscut o înflorire abia după domnia lui Diocletian, de alta pentru că cea mai

https://biblioteca-digitala.ro

mare parte a zidurilor cetății Noviodunum a fost distrusă de apele Dunării. Inscripțiile descoperite în aceste centre au fost publicate în rapoarte preliminare, precum și în studii speciale, de către Gh. Ștefan, Ion Barnea și Alexandru Barnea.

Cele mai vechi informații despre inscripțiile cuprinse în volumul de față se referă la teritoriul din stînga Dunării, și anume la Barboși, cunoscut încă din timpul lui Miron Costin și Dimitrie Cantemir. Inscripția transmisă de ei, datînd din timpul domniei lui Traian, azi pierdută, este una din cele mai vechi inscripții din zona cuprinsă în volumul nostru, în afară de inscripția de fundare a castrului de la Hîrșova și, eventual, de o inscripție din vremea lui Titus, găsită la Tulcea. Cercetările recente întreprinse în centrul de la Barboși au dat la iveală un număr modest de inscripții pe piatră, cărămizi cu ștampilă și vase, care se adaugă la cele cunoscute pînă la începutul veacului nostru.

Inscripțiile prezentate în volum se află în cea mai mare parte în muzeele din București și Constanța; cîteva, provenind de la Barboși, Noviodunum și Troesmis, se păstrează la muzeele din Iași, Galați și Tulcea. Inscripțiile descoperite la Hîrșova au fost adunate în parte de Gr. Tocilescu și aduse la MNA, cele găsite mai tîrziu acolo și în împrejurimi au fost adunate într-o colecție locală de către prof. V. Cotovu. În timpul primului război mondial colecția s-a împrăștiat, unele piese ajungînd la Muzeul arheologic din Constanța, altele au rămas pe loc și altele s-au pierdut. Un lot de 35 de piese descoperite la Troesmis au fost transportate în a doua jumătate a secolului trecut la Paris și depuse la Bibliothèque nationale, iar după cel de-al doilea război mondial au fost transferate la Muzeul din Saint-Germain-en-Laye.

Toate inscripțiile adunate în acest volum și care mi-au fost accesibile le-am văzut, verificîndu-le lectura, avînd în această lucrare ajutorul colegilor de la muzeele unde se află depuse, colegi cărora le aduc mulțumirile cele mai vii și pe această cale. Pentru cele aflate la Paris, am primit fotografiile unora dintre ele, fotografii luate de T. Zawadzki de la Universitatea din Fribourg, de Emilian Popescu și, parțial, oferite de Muzeul din Saint-Germain-en-Laye.

Un număr destul de mare de inscripții s-au pierdut. Din acestea fac parte inscripții de la Troesmis, folosite după descoperire ca piatră de construcție, precum și inscripții de la Ulmetum, pe care V. Pârvan le-a lăsat în zid sau în muzeul local înființat de el. În timpul primului război mondial ele s-au risipit, unele ajungînd la muzeul din Histria, altele dispărînd. Cele lăsate de V. Pârvan în zidul cetății s-au distrus în cea mai mare parte.

Înainte de a încheia această scurtă introducere, îmi fac plăcuta datorie de a mulțumi celor ce m-au ajutat să duc la bun sfîrșit această lucrare: profesorului D. M. Pippidi, directorul Institutului de arheologie, pentru a-mi fi încredințat acest lot de inscripții spre reeditare, pentru sprijinul dat cu sfatul și cu fapta în tot cursul redactării textului, precum și pentru a-mi fi citit manuscrisul; profesorului Radu Vulpe pentru ajuto-

https://biblioteca-digitala.ro

rul oferit în studierea inscripţiilor de la Troesmis, ca şi pentru preţioasele observaţii aduse cu prilejul citirii manuscrisului; profesorului I. I. Russu pentru citirea manuscrisului şi pentru a fi văzut corecturile; colegilor Emilian Popescu şi C. C. Petolescu pentru ajutorul de tot felul, ca şi pentru discuţiile fructuoase pe care le-am purtat asupra diverselor probleme ridicate de inscripţiile cuprinse în volum; colegilor dr. Leiva Petersen, dr. H. Krummrey şi dr. K. P. Johne de la cabinetele CIL şi PIR de la Institutul central de arheologie şi istorie antică din Berlin, pentru ajutorul dat în completarea datelor bibliografice, şi dr. L. Hollenstein de la Universitatea din Berna pentru a-mi fi trimis fotografiile miliariilor; colegilor Iuliana Barnea, Cornelia Lungu, Dinu Constantiniu şi Mircea Perianu, de la cabinetele de desen şi fotografie ale Institutului de arheologie, pentru realizarea în cele mai bune condiţii a ilustraţiei ce însoţeşte volumul.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Seimeni
(jud. Constanța)

La sud de comună, pe malul Dunării, pe un platou de circa 60 ha, înconjurat de un val de pămînt, au fost identificate urmele unei așezări antice. Pe latura de vest a acestei așezări, pe malul Dunării, se afla o cetate de formă patrulateră, cu ziduri groase de 2 m, asemănătoare ca sistem de construcție cu zidurile cetății Capidava. La sfîrșitul veacului trecut, cînd P. Polonic a cercetat așezările antice de pe malul drept al Dunării, din zidurile cetății se păstra numai latura dinspre răsărit, pe o lungime de circa 80 m. Valul care înconjura așezarea civilă avea, conform măsurătorilor lui P. Polonic, o lungime de aproape 2 km, o lățime de 16 m și o înălțime de 0,50 pînă la 1,50 m și un șanț de apărare spre răsărit adînc de 1 — 2 m și lat de 15 m. Așezarea de la Seimeni a fost cercetată în 1924 de Gr. Florescu, care a descoperit un turn de pază cu dimensiunile de 20 × 20 m, datînd din secolul al IV-lea. Gr. Florescu a propus identificarea centrului de la Seimeni cu *Flaviana* (în 1924) ori cu *Sacidava* (1934), situată de *NotDign* la sud de Axiopolis. Localizările propuse de Gr. Florescu nu mai sînt azi acceptate.

În afară de inscripțiile prezentate de noi mai jos, la Seimeni a fost descoperită și o inscripție din timpul lui Diocletian.

P. Polonic, *Cercetările de pe malul drept al Dunării de la Hîrșova în sus*, *Msse*, caietul 7, f. 10—11; J. Weiss, *Dobrudscha*, p. 46; V. Pârvan, *Ulmetum*, I, p. 582; Gr. Florescu, BCMI, 17, 1924, p. 88; idem, *În memoria lui V. Pârvan*, București, 1934, p. 498 și urm.; P. Polonic, Natura, 24, 1935, p. 7, 21; TIR, L, 35, p. 65; Em. Popescu, *Inscripțiile*, p. 212 — 213, nr. 205.

1

Stîlp miliar de calcar descoperit în interiorul așezării civile, la 5 km distanță de locul unde a fost găsit miliarul de la nr. 2. Este spart în trei fragmente, îmbinate, încît miliarul se păstrează în întregime. Înălțimea: 2,45 m; diam. inf.: 0,45 m; diam. sup.: 0,38 m; înălțimea literelor: 5 cm. Muzeul de istorie națională și arheologie Constanța, inv. 10.

Gr. Florescu, BCMI, 17, 1924, p. 89 (V. Pârvan, Rivista di Filologia e d'Istruzione classica 2, 1924, p. 317, nota 2, p. 13 a extras.; A. Stein, *Moesien*, p. 76); cf. R. Vulpe, DID, II p. 146 și nota 111.

Anul 160 e.n.

Imp(eratori) Caes(ari) T(ito) Ael(io) Had(riano)
Ant(onino) Aug(usto) Pio, p(ontifici) m(aximo)
trib(unicia) p(otestate) XXIII co(n)s(uli) IIII
p(atri) p(atriae)
Iul(io) Statilio Severo
leg(ato) Aug(usti) pr(o) pr(aetore)
ab Axiu(poli) m(ilia) p(assuum)
VI

https://biblioteca-digitala.ro

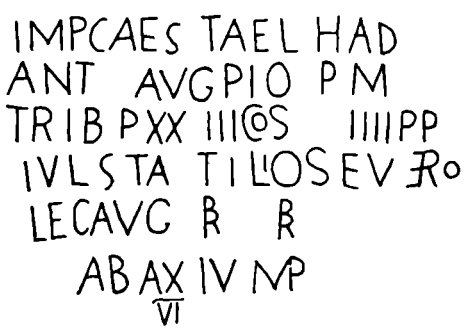

„Împăratului Caesar Titus Aelius Hadrianus Antoninus Augustus Pius, pontif suprem, învestit cu puterea tribuniciană pentru a XXIII-a oară, consul pentru a patra oară, părinte al patriei, (sub) Iulius Statilius Severus, legat imperial (al provinciei), de la Axiopolis, șase mii de pași".

r. 1. Miliariul e conceput și ca o dedicație pentru împăratul Antoninus Pius. Data indicată în r. 3.

r. 4. Drumul a fost refăcut sub supravegherea guvernatorului Moesiei Inferioare, Iulius Statilius Severus, identificat cu consulul din anul 155 L. Iulius Severus (A. Stein, *Moesien*, p. 76 și A. Degrassi, *Fasti*, p. 44); același guvernator era cunoscut dintr-o inscripție votivă de la Montana (CIL, III, 12 371) și ar fi deosebit de legatul numit pe un miliar descoperit la Sinoe, cu gentiliciile inversate — T. Statilius Iulius Severus — miliar datînd din anul 159 (CIL, III 12 513; cf. A. Stein, *op. cit.*, p. 75 — 76; PIR², IV/3, 1966, nr. 575, 588; R. Vulpe, DID, II, p. 145—146 cu nota 112). H. Nesselhauf, Athenaeum, 36, 1958, p. 226—227, nota 9 și J. Fitz, *Die Laufbahn*, p. 17 — 19, consideră că în anii 159 — 160 a fost un singur legat, L. Iulius Statilius Severus, de asemenea, R. Syme, *Danubian Papers*, p. 220, nr. 11. Pentru discuția amănunțită a acestei probleme, J. Fitz, *op. cit.*

Miliarul atestă o refacere a unei porțiuni din drumul de-a lungul malului drept al Dunării. Distanța de 6 000 de pași de la Axiopolis corespunde cu cea dintre Seimeni și Hinogu, confirmînd presupunerea că documentul a fost găsit în locul unde fusese așezat în antichitate.

2

Stîlp miliar descoperit întîmplător la intrarea în așezarea civilă de pe platou, probabil pe locul unde fusese așezat în antichitate. Stîlpul este spart în trei fragmente ce se îmbină între ele. Înălțimea: 2,25 m; diam. inf.: 0,42 m; diam. sup.: 0,37 m; înălțimea literelor: 4—6 cm. Muzeul de istorie națională și arheologie Constanța, inv. 12.

Gr. Florescu, BCMI, XVII, 1924, p. 88; cf. R. Vulpe, *Dobroudja* (1938), p. 169 cu nota 6; idem, DID, II, p. 192.

https://biblioteca-digitala.ro

Anul 200.

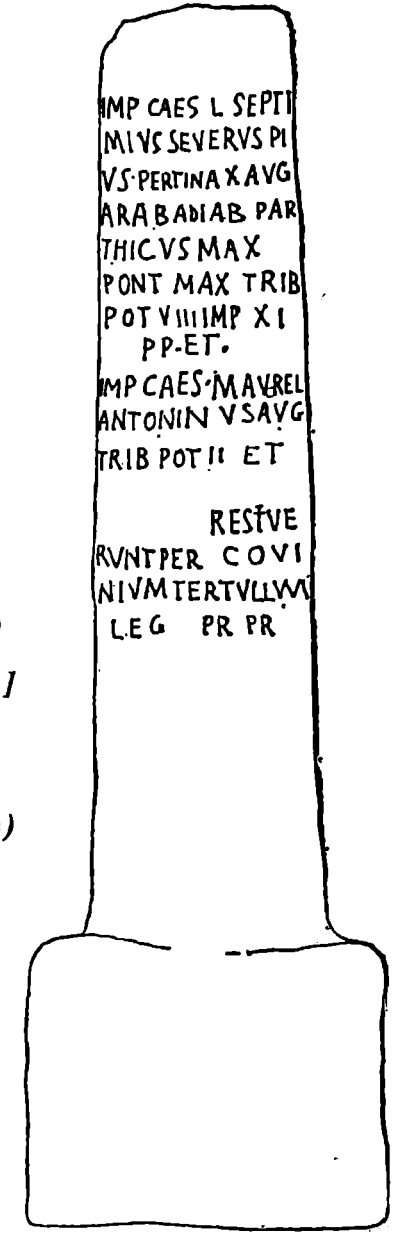

Imp(erator) Caes(ar) L(ucius) Septimius Severus Pius Pertinax Aug(ustus) Arab(icus) Adiab(enicus) Parthicus Max(imus) pont(ifex) max(imus) trib(unicia) pot(estate) VIII imperator XI p(ater) p(atriae) et Imp(erator) Caes(ar) M(arcus) Aurel(ius) Antoninus Aug(ustus) trib(unicia) pot(estate) II et [P(ublius)] [Septimius Geta Caes(ar)] [Aug(ustus)] resti(tu)erunt per C(aium) Ovinium Tertullum leg(atum) (Augustorum) pr(o) pr(aetore)

„Împăratul Caesar Lucius Septimius Severus Pius Pertinax Augustus, învingător al arabilor şi al parţilor, cuceritor al Adiabenei, mare pontif, învestit cu cea de-a VIII-a putere tribuniciană, salutat imperator pentru a XI-a oară, părinte al patriei, şi împăratul Caesar Marcus Aurelius Antoninus Augustus, învestit cu cea de a

https://biblioteca-digitala.ro

doua putere tribuniciană, și Publius Septimius Geta, Augustus Caesar, au refăcut (acest drum) prin îngrijirea lui Caius Ovinius Tertullus, guvernator imperial (al provinciei)".

r. 4 — 5. Septimius Severus a purtat titlurile Arabicus, Adiabenicus și Parthicus Maximus din anii 195 și respectiv din 198.

r. 7. Septimius Severus a exercitat cea de-a opta putere tribuniciană și a fost proclamat *imperator* pentru a XI-a oară în anul 200, ceea ce nu se potrivește cu indicația *tribunicia potestate II* pentru Caracalla, datată în anul 199. Aceleași indicații apar și pe miliariile CIL, III, 7 602 de la Cernavodă, 14 461 de la Săcele și ISM, V, 95 — 96 de la Hîrșova. Cei ce s-au ocupat de datarea acestor inscripții au considerat că gravorii au greșit numărul puterii tribuniciene a lui Caracalla, stabilind data miliariilor amintiți, ca și a miliarului nostru, în anul 200.

r. 12 — 13. Numele lui Geta a fost martelat după asasinarea lui, întîmplată în anul 212.

r. 14 — 15. C. Ovinius Tertullus a guvernat Moesia Inferioară între 20 iulie 198 și 201 (A. Stein, *Moesien*, p. 84) sau 202 (W. Hoffmann, RE, XVIII/2, 1942, col. 1 995 — 1 996, nr. 10; J. Fitz, *Die Laufbahn*, p. 49). Pentru legația lui C. Ovinius Tertullus în Moesia Inferioară, cf. și I. Stoian, SCIV, 10, 1959, p. 321 — 334 (AÉp, 1960, 363); idem, *Tomitana*, p. 113 — 122, nr. 22 și p. 125, nr. 26; R. Vulpe, DID, II, p. 191 — 195.

Alți miliari din timpul lui Ovinius Tertullus în Moesia Inferioară (CIL, III, 7 602; 14 461; ISM, V, 95 și 96; Gr. Tocilescu, *Fouilles*, p. 211, nr. 39; Izvestija Varna, XII, 1961, p. 15, nr. 13) atestă o intensă activitate de construcție de drumuri în timpul acestui guvernator. Spre a se sublinia că drumul s-a refăcut din ordinul împăratului, numele acestuia este pus la nominativ (cf. G. Alföldy, *Epigraphische Studien*, IV, 1967, p. 40). La Muzeul de istorie națională și arheologie din Constanța se păstrează un alt miliar din vremea lui Ovinius Tertullus, cu un formular identic și cu aceleași indicații privind titulatura imperială. Acest miliar a fost descoperit la Constanța și este încă inedit.

Cei doi stîlpi miliari descoperiți la Seimeni arată că aici se afla o stațiune importantă la încrucișarea drumului principal de-a lungul malului drept al Dunării cu unul din drumurile ce legau valea Dunării de centrele de pe coasta Mării.

3

Altar votiv de calcar descoperit în condiții necunoscute la Seimeni după Gr. Tocilescu (AEM, 14, 1891, p. 32, nr. 73), sau la Băltăgești, după CIL, III 12 476. Altarul este în bună stare de conservare, afară de partea superioară, parțial spartă. Textul este scris cu litere apropiate de forma cursivă, în rînduri nealiniate și cu greșeli de limbă. Dimensiuni: 0,37 × × 0,23 × 0,17 m; înălțimea literelor: 1,50 — 2 cm. MNA, inv. L, 758.

Gr. Tocilescu, AEM, 14, 1891, p. 32, nr. 73; CIL, III, 12476; Gr. Tocilescu, RIAF, 9, 1903, p. 52, nr. 75; V. Pârvan, *Ulmetum*, I, p. 555.

https://biblioteca-digitala.ro

Sfîrșitul secolului al II-lea — începutul secolului al III-lea.

Veneria C-
astoris votu
ponet Dom-
n(a)e Regina(e), P(ublius)
Iulius scri(p)s(it)

r. 4 : *AE (Dom/ae)*, AEM, CIL; piatra fiind roasă în acel loc, nu se vede dacă prima literă este un *N* sau un *A*.

„Veneria fiica lui Castor a închinat (acest altar) Doamnei Regina. A scris Publius Iulius".

r. 1. *Veneria:* cognomenul e derivat de la numele zeiței Venus.

r. 1 — 2. *Castor*, nume grecesc, aici la genitiv, este patronimicul Veneriei; frecvent în Egipt, Asia Mică, Roma. După H. Solin, *Griech. Personennamen in Rom*, p. 52 și 59 și nota 3 de la p. 3, originea greacă sau latină a numelui *Castor* este discutabilă;

r. 2. *Votu(m)*, cu *m* final căzut apare adeseori în inscripții, fiind un fenomen lingvistic frecvent în latina populară încă de la sfîrșitul epocii republicane (Mihăescu, *Limba latină*, § 118 și 131).

r. 3. *Ponet* pentru *ponit*, explicabil prin confuzia frecventă între *i* și *e*.

r. 3 — 4. *Domna* și *Regina* erau epitete ale unor divinități feminine, mai frecvente ale zeițelor Iunona și Isis. Întrucît inscripțiile în care apar aceste epitete erau săpate pe baze de statui sau depuse în anumite sanctuare, nu se mai menționa numele întreg al divinității; de aceea nu se poate preciza ce zeițe sînt invocate. Pentru atestările epigrafice ale acestui epitet cf. G. Lugli, în DizEp, II/3, 1955 — 1957. O. Seeck (RE, I A, 1920, col. 472) considera că *Domna Regina* era o traducere a numelui unei divinități locale din Dacia. S. Sanie (AMN, 11, 1974, p. 111 — 113) emite opinia după care ar fi vorba de Isis, dat fiind numărul mare de inscripții în care zeița apare cu acest epitet (v. și L. Vidman, *Isis und Sarapis bei den Griechen und Römern*, Berlin, 1970, p. 115). *Domne Regina* pentru *Domnae Reginae* sînt greșeli de lapicid.

r. 5. *P. Iulius scripsit:* sub numele lui P. Iulius trebuie considerat lapicidul sau persoana căreia i s-a încredințat închinarea altarului (cf. V. Pârvan, *Ulmetum*, I, p. 554 — 555). Numele Publius are aici rol de *nomen*, iar Iulius de *cognomen*. În epoca de cînd datează acest altar (secolele II — III) nu se mai întîlnesc persoane fără *cognomen*.

4

Fragment de monument funerar, azi pierdut. Descoperit în cimitirul musulman de la Techirghiol, unde a fost văzut înainte de anul 1865 de J. Michel, care l-a comunicat lui Renier de la care a trecut în CIL, III, 772. Înainte de a ajunge la Techirghiol, monumentul fusese semnalat de Ion Ionescu de la Brad lîngă Seimenii Mari, tot într-un cimitir musulman, vezi V. Slăvescu, *Corespondența dintre Ion Ionescu de la Brad și Ion Ghica*, București, 1943, p. 119 și pl. V. Aceeași indicație apare într-o carte a lui Ionescu de la Brad, *Excursion archéologique dans la plaine de Do-*

https://biblioteca-digitala.ro

brogea, Constantinopol, 1851, p. 73, unde se spune că piatra era decorată cu ghirlande de viță. Copia lui diferă ușor de aceea a lui J. Michel reprodusă în CIL, III. De asemenea, copia apărută în publicația franceză e puțin diferită de cea din scrisoarea către Ion Ghica.

Cele trei copii sînt redate de N. Gostar, Arheologia Moldovei, VII, 1972, p. 259—261:

Secolul al II-lea.

CIL, III, 772:

MATIVS
TIFIRMVS
MEMORIM
SIBI ET COC
IVLIAE
CONIVGI
SVAE FECIT
LOCI PRINCEPS

Ion Ionescu de la Brad, în scrisoarea din 2/14 iulie 1850 (vezi desenul):

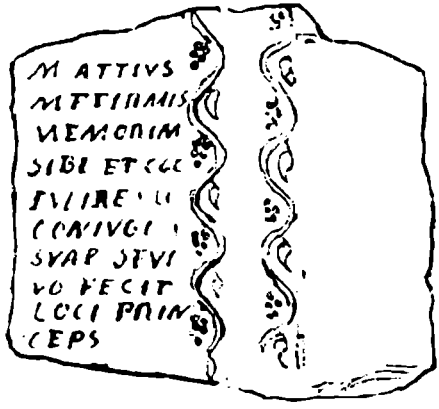

M ATTIVS
M F FIRMIS
MEMORIM
SIBI ET COC
IVLIAE
CONIVGI
SVAE SEVI
VO FECIT
LOCI PRIN
CEPS

Ion Ionescu de la Brad, *op. cit.*, p. 73:

MATIVS
II FIRMVS
MEMORIM
SIBI ET COC
IVLIAE...
CONIVGI...
SVAE SIVI
VO FECIT
LOCI PRIN-
CEPS

De unde rezultă textul:

M(arcus) Attius/ M(arci) f(ilius) Firmus/ memoriam/ sibi et Coc(ceiae)/ Iuliae /coniugi/ suae se vi/vo fecit/ loci prin/ceps.

Față de copia CIL, III, diferă prenumele tatălui care este *M* și nu *T*, de asemenea formula *se vivo*, care lipsește în versiunea CIL.

https://biblioteca-digitala.ro

„M. Attius, fiul lui Marcus, Firmus, a făcut mormîntul pentru sine şi pentru soţia sa, Cocceia Iulia, el fiind în viaţă (şi fiind) princeps (fruntaş) al locului".

Redactarea textului este asemănătoare cu aceea a inscripţiei lui C. Iulius Quadratus de la Ulmetum.

Identitatea de redactare a celor două inscripţii, precum şi prezenţa în inscripţia de la Seimeni a titlului *princeps loci* l-au determinat pe N. Gostar să atribuie această inscripţie Capidavei, presupunînd că, întocmai ca inscripţia lui Iulius Quadratus, ar fi fost luată de la Capidava spre a fi refolosită ca piatră de mormînt în cimitirul turcesc de la Seimeni. Stela lui M. Attius Firmus a putut fi însă extrasă din zidul cetăţii de la Seimeni.

Dorobanţu
(jud. Constanţa)

Staţiune situată la încrucişarea drumului principal ce trecea prin centrul Dobrogei cu drumul ce lega spre sud-est Capidava de Tomis. Aşezarea romană de la Dorobanţu, al cărei nume, *vicus HI*(...,), a fost citit pe un altar descoperit în cimitirul turcesc din sat, s-a dezvoltat pe locul unor aşezări mai vechi indigene, din prima şi a doua epocă a fierului.

V. Pârvan, *Ulmetum*, I, p. 577 şi 580—581 ; R. Vulpe, *Dobroudja*, p. 167, 169 şi 195 ; TIR, L, 35, p. 39.

5

Stîlp miliar de calcar descoperit în cimitirul turcesc de la Dorobanţu. În CIL se spune că piatra a fost găsită la Danichioi şi că a fost adusă aici dintr-o localitate de pe ţărmul Mării. Stîlpul e rupt în partea superioară, iar inscripţia în cea mai mare parte distrusă. După Th. Mommsen, stîlpul ar fi purtat două texte, unul din vremea lui Hadrian, celălalt din vremea lui Galerius, ceea ce explică includerea sa în prezentul corpus, deşi a fost cuprins şi de Em. Popescu în volumul *Inscripţiile din secolele IV—XIII*. Dimensiuni : 1,58 × 0,40 m ; înălţimea literelor : 6 cm. MNA, inv. L, 256.

Gr. Tocilescu, AEM, 14, 1891, p. 27, nr. 52 bis ; CIL, III, 12 516 ; Em. Popescu, *Inscripţiile*, p. 127 — 128, nr. 83.

Inscripţia a : *secolul al II-lea; inscripţia* b : *între anii 293—305.*

Textul inscripţiei după CIL, III : Textul adoptat de Em. Popescu :

///SAR
//RIAN PL·VAL
///////ERIO
////////////

D(ominis) n(ostris)...
Cai(o) Aurel(io) Val(erio)
[Diocletiano]
[et M(arco) Aurel(io) Val]eri[o]
[Maximia]n[o et
Fl(avio) Val(erio) Constan-
tio et Galerio Valerio
Maximiano...]

https://biblioteca-digitala.ro

După lectura CIL, din inscripția *a* s-au păstrat numai rîndul întîi și primele patru litere din rîndul al doilea, datînd din vremea lui Hadrian. Restul textului păstrat făcea parte din inscripția *b*, din timpul domniei lui Diocletian. Em. Popescu consideră că miliarul a avut o singură inscripție datînd din timpul primei tetrarhii. Inscripția fiind foarte avariată, reconstituirea textului rămîne nesigură.

6

Altar votiv de calcar descoperit în cimitirul turcesc de la Dorobanțu, spart în două fragmente, pe linia spărturii căzînd cîteva litere din inscripție. Cornișa altarului este ornamentată cu acrotere la colțuri și cu un disc la mijloc, poate o pateră. Colțul superior drept al cornișei este rupt. Dimensiuni: 1,46 × 0,66 × 0,42 m; înălțimea literelor: 4,50 cm. MNA, inv. L, 273.

Gr. Tocilescu, AEM, 14, 1891, p. 27, nr. 52; CIL, III, 12 494; cf. V. Pârvan, *Ulmetum*, I, p. 577, 580 — 581.

Secolul al II-lea.

I(ovi O(ptimo) M(aximo)
M. Coc(ceius) Hilus
posuit pro salu-
tem sua et suorum
[?mag(ister) vi]ci Hi. De suo
posuit aram

r. 4: *[T]EM*, Gr. Tocilescu; *TEM*, CIL, III (litera *T* are bara orizontală foarte scurtă); *SVORV[M]*, Gr. Tocilescu; *SVORVM*, CIL, III; pe piatră din litera *M* se păstrează prima bară;
r. 5: *[?FE]CI HI(LVS)*, Gr. Tocilescu; *[?MAG(ISTER) VI]CI HI*, CIL, III.

„Lui Iupiter cel preabun și mare, M. Cocceius Hilus a închinat pentru sănătatea sa și alor săi (magistrat în vicus?) Hi... A pus altarul cu mijloace proprii".

r. 2. *Hilus* este un cognomen grecesc derivat de la *Helius-Helios*, cu redarea lui *e* prin *i*, fenomen frecvent în inscripțiile din provinciile dunărene. Alte persoane purtînd numele Cocceius (H)elius sînt atestate în două inscripții de la Capidava (nr. 29, 30) și într-una de la Ulmetum (nr. 73).

Aceasta l-a determinat pe V. Pârvan să atribuie așezarea de la Dorobanțu teritoriului Capidavei (*op. cit.*, p. 581, nota 5).

r. 4. *Pro salutem* în loc de *pro salute*, prin construcția prepoziției *pro* cu acuzativul, este atestat frecvent în inscripții (cf. H. Mihăescu, *op. cit.*, p. 175, nr. 219).

r. 5. Pe baza lecturii *[mag(ister) vi]ci Hi...* a fost localizată la Dorobanțu așezarea rurală cu acest nume. Întregirea este însă nesigură, căci în r. 5, în fața literelor *ci*, nu este loc pentru cinci litere, ci doar pentru 2—3. De asemenea, este neobișnuită prescurtarea numelui unui sat, care, în

https://biblioteca-digitala.ro

cazul altarului acesta, ar fi același cu numele dedicantului. De aceea, lectura propusă de Gr. Tocilescu este mai acceptabilă, deși textul inscripției ar suna insolit, cu trei verbe care să se refere la același act al dedicației.

Băltăgești
(com. Crucea, jud. Constanța)

Așezare romană situată, conform sistemului de drumuri romane din Dobrogea, studiat și stabilit de V. Pârvan, la încrucișarea drumurilor care legau Capidava de Tomis și de Histria. În afară de inscripția de mai jos, la Băltăgești s-au descoperit ruinele unei așezări romane târzii din secolele IV — VI.

J. Weiss, *Dobrudscha*, p. 59; V. Pârvan, *Ulmetum*, I, p. 580—582; Gr. Florescu, MCA, 5, 1959, p. 562; TIR, L, 35, p. 26.

7

Cippus funerar descoperit la Băltăgești, cu profilele ciocănite spre a putea fi încastrat într-o construcție. Ulterior, interiorul său a fost scobit și a fost folosit ca adăpătoare.

Cîmpul inscripției era încadrat de un chenar profilat, distrus în cea mai mare parte; de asemenea, partea de jos a inscripției este ciocănită. Dimensiuni: 1,57 × 0,58 × 0,65 m; înălțimea literelor: 4,50 — 5 cm. MNA, inv. L, 354.

Gr. Tocilescu, AEM, 17, 1894, p. 89, nr. 14; CIL, III, 12 477; RIAF, 9, 1903, p. 53, nr. 76.

Secolul al II-lea.

D(is) M(anibus)
C(aio) Iulio Ca-
pitoni ex ses-
q(uiplicario) vet(erano) vixit an-
n(is) LXV milita-
vit ann(is) XXV
hic situs est
« Iuli »us Capi-
« t »[o fil(ius) et h]er(es) e-
[ius b(ene)m(erenti) posuit]

r. 10: Gr. Tocilescu, *op. cit.*, întregea: *ius p(atri) b(ene)m(erenti) p(osuit)*. Textul adoptat de noi este cel din CIL.

„Zeilor Mani. Lui Caius Iulius Capito, fost *sesquiplicarius*, veteran, a trăit 65 de ani, a luptat 25 de ani; zace aici. Iulius Capito, fiu și moștenitor, a pus (această piatră de mormînt) celui ce a binemeritat".

https://biblioteca-digitala.ro

r. 3. *Sesquiplicarii* erau subofițeri „de stat major", plătiți cu o soldă și jumătate pentru servicii extraordinare și erau scutiți de corvezile cărora le erau obligați soldații de rînd. A. v. Domaszewski, *Die Rangordnung*[2], p. XII, 4, 54 și D.J. Breeze, JRS, 61, 1971, p. 134; I. I. Russu, SCIVA, 28, 1977, p. 95—99.

Personajele din inscripția de la Băltăgești poartă întîmplător același nume cu *C. Iulius Capito, conductor publici portorii Illyrici et ripae Thraciae* (CIL, III, 7 429 și 7 434 de la Oescus, respectiv Nicopolis ad Istrum).

CAPIDAVA

Centru militar și civil roman pe malul drept al Dunării de Jos, între Axiopolis și Troesmis, la o încrucișare de drumuri în dreptul unui punct de trecere spre Cîmpia munteană. Numele așezării este getic (W. Tomaschek, *Die alten Thraker*, II, 2, 83; D. Detschew, *Sprachreste*, p. 227) și a fost păstrat de romani pînă în antichitatea tîrzie, fiind transmis sub forma *Capidava* de către *Itin. Ant.* (224, 3), *Calidava* de *Tabula Peutingeriana* (VIII, 3), *Cappidava* sau *Capidapa* de *Geogr. Rav.* (179, 3 și 186, 15), *Capidava* de *NotDign* (Or., XXXIX, 13), Καπίδαβα de Hierokles (*Synecdemos*, 437, 10) și Constantin Porphirogenitus (*De thematibus*, 47, 15). Forma corectă a numelui era *Capidava*, menționată și într-o inscripție din secolul al II-lea descoperită la Ulmetum, vezi mai jos nr. 77 : *quinquennalis territorii Capidavensis*.

Identificarea Capidavei cu stațiunea cu același nume, cercetată de Gr. Florescu începînd din anul 1924, a fost propusă încă de Gr. Tocilescu și P. Polonic și acceptată de toți cei ce au studiat ruinele și inscripțiile de la Capidava. Distanțele în mii de pași date de itinerariile antice concordă cu distanțele în kilometri dintre Capidava și localitățile apropiate situate în susul și în josul fluviului. Astfel, *Itin. Ant.*, ca și *Tabula Peutingeriana*, dau o distanță de 18 000 de pași între Axiopolis și Capidava, corespunzînd celor 27 km existenți între Hinog și ruinele de la Capidava. O neconcordanță între datele păstrate în *Itin. Ant.* și *Tabula Peutingeriana*, anume de 18 000 de pași, respectiv 25 000 de pași pînă la Carsium (Hîrșova) ar putea să aibă o importanță mai mică în chestiunea ce ne interesează. O îndoială în privința localizării Capidavei persistă totuși, căci pînă acum n-a fost descoperită pe loc nici o inscripție care să menționeze numele Capidavei. Ambele documente epigrafice care păstrează numele localității au fost găsite la Ulmetum. Inscripția de la sfîrșitul secolului al III-lea sau începutul secolului al IV-lea pusă de un detașament al unei unități de *equites scutarii* (Gr. Florescu, *Capidava*, nr. 44 = Em. Popescu, *Inscripțiile*, nr. 221) nu aduce nici ea dovada decisivă, căci se pare că *equites scutarii* nu-și aveau garnizoana la Capidava.

Cercetările arheologice continuate la Capidava, cu unele întreruperi, din 1924 pînă astăzi (între 1924 și 1958 sub conducerea lui Gr. Florescu) au dezvelit ruinele unei cetăți de formă trapezoidală de circa 130 × 98 m, datînd din secolele III—IV. Castrul, fundat de Traian, și ale cărui ziduri au fost numai parțial cercetate, a fost distrus în timpul

https://biblioteca-digitala.ro

marilor invazii gotice de la mijlocul secolului al III-lea. Cetatea a fost refăcută în ultimele decenii ale secolului al III-lea cu ziduri groase de 2,60 și cu turnuri exterioare și, după o altă distrugere, refăcută din nou în timpul lui Constantin. O nouă refacere datează de la începutul secolului al VI-lea, cînd limitele cetății au fost reduse la un sfert din vechea ei suprafață. La sfîrșitul secolului al VI-lea cetatea a fost distrusă de avari și a fost părăsită de garnizoana militară romană. Cu prilejul recuceririi de către Imperiul bizantin a graniței Dunării de Jos, Capidava a fost din nou fortificată, ultimele nivele de locuire datînd din secolele X — XI.

Din numeroasele inscripții (circa 60) descoperite întîmplător sau în cursul săpăturilor arheologice în cetate și pe platoul înconjurător (unde s-a dezvoltat așezarea civilă), reiese că în castrul de la Capidava, construit se pare cu ajutorul unei vexillații a legiunii V Macedonica, au stat în garnizoană în secolele II—III *cohors I Germanorum* și o vexillație a legiunii I Italica. La sfîrșitul secolului al III-lea inscripțiile pomenesc o vexillație a unei unități de *equites scutarii*, iar în timpul lui Constantin, *NotDign (Or.*, XXXIX, 4, 13) spune că și-a avut aici garnizoana *cuneus equitum Solensium*.

În jurul castrului, care în primele secole ale stăpînirii romane se afla sub supravegherea legiunii V Macedonica și apoi a unui detașament al legiunii I Italica, cu sediul la Troesmis, s-a dezvoltat așezarea civilă. Capidava a fost și centrul administrativ al unui întins teritoriu, ale cărui limite nu sînt cunoscute, dar conform opiniei curente se întindea pînă în centrul Dobrogei cuprinzînd și Ulmetum. Tot la Capidava se afla și o stație de *beneficiarii* și o stație vamală, iar în timpul imperiului tîrziu un sediu episcopal.

Cea mai mare parte a inscripțiilor descoperite aici datează din secolele II — III; doar două sau trei sînt de la sfîrșitul secolului al III-lea sau de la începutul secolului al IV-lea, aducînd informații prețioase privind organizarea militară din timpul lui Diocletian. Inscripțiile din epoca imperială timpurie sînt inscripții votive, puse de magistrați vicani, și inscripții funerare. Cu excepția inscripției lui C. Iulius Quadratus, și aceasta descoperită la Ulmetum, și care atestă un *quinquennalis territorii Capidavensis*, în același timp *princeps loci*, nici una din inscripțiile de la Capidava nu face cunoscută organizarea administrativă a acestui centru. V. Pârvan explica astfel organizarea administrativă a Capidavei și a teritoriului Capidavens: Capidava era un vechi *pagus* dacic — așa cum părea să rezulte din inscripția lui *Aurelius Hermes paganus* — atribuit castelului roman întemeiat în apropiere. Ținutul rural străbătut de drumul ce trecea prin interiorul Dobrogei spre Histria aparținea Capidavei. Ținutul era organizat civil, într-o comună rurală, un *territorium* municipal cu *quinquennales* și *curiales* aleși din *vici* de pe teritoriu. Gr. Florescu susținea că la Capidava se afla capitala teritoriului, Capidava avînd statutul juridic de *locus* și era condusă de un *princeps*, demnitate necolegială.

Cum se va vedea în discuția inscripției lui Quadratus (nr. 77), sensul termenului *locus* nu este încă bine precizat. După datele existente pînă acum privind organizarea așezărilor dezvoltate pe lîngă castre de unități auxiliare, Capidava trebuie să fi avut regimul unui *vicus*, administrat de

https://biblioteca-digitala.ro

un magistrat sau doi și eventual de un *quaestor*. E probabil că unele din altarele închinate pentru sănătatea împăratului descoperite în cursul cercetărilor la Capidava sau în împrejurimi să fi fost puse chiar la Capidava. Un astfel de altar era altarul descoperit la Gălbiori (nr. 56), pus de Veturius Tertius în calitate de *magister vici*. Dacă *Veturius Tertius* de pe acest altar era identic cu *C. Veturius Tertius* cunoscut dintr-o inscripție funerară descoperită la Capidava (nr. 34), acesta ar fi primul document care precizează forma administrativă de *vicus* a așezării civile de la Capidava. Unele din ele, cum sînt altarele dedicate de magistrații din *vicus Scenopesis* (nr. 21, 22), provin din satele de pe teritoriul capidavens și au fost aduse la Capidava spre a fi folosite ca material de construcție în zidurile cetății tîrzii. Inscripția, pusă în cinstea lui *T. Iulius Saturninus, conductor Illyrici utriusque et ripae Thracicae* (nr. 10), arată că la Capidava se afla o stație a vămii Illyricului; de asemenea, inscripția funerară a lui *Antonius Florus, beneficiarius consularis* (nr. 41) arată că aici era și o stație de *beneficiarii*, Capidava fiind situată în dreptul unei importante încrucișări de drumuri și în fața unui punct de trecere a Dunării spre Cîmpia munteană.

Așa cum rezultă din inscripții, populația Capidavei era compusă din colonișți romani — dintre care numeroși Cocceii ai căror înaintași au primit cetățenia romană în timpul lui Nerva și s-au stabilit aici încă de la sfîrșitul secolului I — și tracogeți, numele unora dintre ei fiind cunoscute din inscripții: *Auluporus, Ebrenus, Tsinna, Zura, Tsiru* etc.

În comparație cu monumentele descoperite în celelalte centre de pe limesul dunărean, inscripțiile de la Capidava au un aspect rustic atît ca limbă, cît și ca scriere și ornamentare sculpturală. Motivul cel mai frecvent atestat pe stelele funerare de la Capidava este cina funerară, căreia i se adaugă uneori imaginea cavalerului trac.

Cele mai vechi descrieri ale ruinelor de la Capidava i le datorăm lui P. Polonic *(Despre valuri, drumuri și cetăți din țările locuite de români, Msse*, p. 46); V. Pârvan, *Descoperiri nouă din Scythia Minor*, ARMSI, 35, 1913, p. 467—478; v. și J. Weiss, *Dobrudscha*, p. 46, 47; DizEp, II, p. 84, s.v. *Capidava;* C. Patsch, RE, III, 1 510, s.v. *Capidava*. O prezentare monografică a săpăturilor arheologice de la Capidava efectuate pînă în anul 1955, cuprinde toate inscripțiile descoperite pînă atunci (publicarea inscripțiilor reprezentînd versiunea în limba română a edițiilor mai vechi din Dacia, III—VIII) în volumul *Capidava*, I, 1958, publicat de Gr. Florescu, R. Florescu, P. Diaconu; rezultatele cercetărilor ulterioare anului 1955 au fost publicate în MCA, VI, 1959, p. 617—628; VII, 1960, p. 571—582. Pentru discuția privind problema organizării teritoriului Capidavei, v. Emilia Doruțiu-Boilă, SCIV, 23, 1972 1, p. 52—53.

8

Stîlp de hotar din calcar descoperit în 1942 în zidul castelului roman tîrziu, pe latura dinspre Dunăre. Este spart în două bucăți, îmbinate, și este rupt sus și jos, fără a fi fost afectat cîmpul scris. Inscripția, scrisă neglijent, cu litere inegale și nealiniate, este ștearsă în partea dreaptă. Dimensiuni: 0,85 × 0,44 × 0,44 m; înălțimea literelor: 3 — 5,50 cm. Muzeul de istorie națională și arheologie — Constanța, inv. 1 479.

Gr. Florescu, SCIV, 8, 1957, p. 317—320; AÉp, 1960, 349; J. Fitz, *Die Laufbahn*, p. 43.

https://biblioteca-digitala.ro

Anul 229.

Impera[n]-
te domin[o n(ostro)]
Severo [Ale]-
x[an]dro
c(onsule) III et Cas(sio)
Dion(e) II (consule)
Iul(ius) Vit[ales]
(centurio) leg(ionis) ex [pr(a)ec(epto)]
v(iri) c(larissimi) Mant[enni]
co(n)s(ularis) n(ostri) t[ermi(nos)]
fix(it)

„Fiind împărat domnul nostru Severus Alexander, în timpul celui de-al treilea consulat al său și al celui de-al doilea consulat al lui Cassius Dio, Iulius Vitales, centurion al legiunii, a fixat stîlpii de hotar, din ordinul preastrălucitului bărbat Mantennius (Sabinus), consularul nostru".

Doi stîlpi similari, dintre care unul cu inscripția ștearsă, au fost descoperiți la Ulmetum de V. Pârvan (v. mai jos nr. 57 a,b). Inscripția reprezintă o delimitare pe teren a unui teritoriu, probabil a teritoriului Capidavei, așa cum susținea editorul. În orice caz, prin acești stîlpi s-a delimitat un teritoriu destul de întins, dată fiind distanța relativ mare la care au fost descoperiți cei trei stîlpi (Capidava și Ulmetum), precum și numărul ridicat de borne găsite. Delimitarea s-a făcut în anul 229 din ordinul guvernatorului provinciei, Mantennius Sabinus. Bornele au fost fixate pe teren de către centurionul de legiune Iulius Vitales. Acest sistem de fixare a limitelor unei comunități prin hotărîrea guvernatorului și cu ajutorul unor organe militare era foarte răspîndit în epoca imperială încă din secolul I. În Dobrogea se mai cunosc delimitări asemănătoare : CIL, III, 14 437, 2 (I. I. Russu, SCIV, 6, 1955, 1, p. 75—81) prin care s-au stabilit hotarele dintre pămînturile țăranilor din *vicus Buteridava* și cele ale Messiei Pudentilla ; sau CIL, III, 14 447, prin care s-au fixat limitele cetății ausdecensilor față de daci. Ambele delimitări au fost făcute de către militari din ordinul legatului imperial al provinciei (pentru sistemul de fixare a hotarelor diverselor teritorii, Schulten, RE, VIII, 1912, col. 1 886, s.v. *gromatici* ; Fabricius, RE, XV, 1932, col. 957, s.v. *mensores* ; Focke Tannen Hinrichs, *Die Geschichte der gromatischen Institutionen*, Wiesbaden, 1974, p. 158—166). Inscripția nu spune în care legiune a luptat centurionul Iulius Vitales. Vezi și inscripția nr. 58 de la Ulmetum.

9

Fragment de stîlp miliar descoperit lîngă curtina C, în dărîmăturile primului strat. Este rupt sus, jos și la stînga. Din inscripție se păstrează numai cîteva litere pe trei rînduri. Dimensiuni : înălțimea 0,35 m ; diam. : 0,31 m ; înălțimea literelor : 3,50 cm. Editorul spune că piatra a rămas la Capidava, unde n-am găsit-o cu prilejul perieghezei din 1976.

https://biblioteca-digitala.ro

Gr. Florescu, Dacia, 5 — 6, 1935 — 1936, p. 375, nr. 7; idem, *Capidava*, p. 99, nr. 21; cf. R. Vulpe, DID, II, p. 192 și nota 55.

Secolul al III-lea.

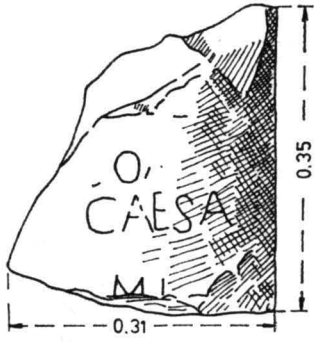

... O ....
.. CAESA ...
... MI ...

Dăm mai jos o întregire *e.g.*:

[M. Iul(io) Philippo]
[Pio Felici Aug(usto) et]
[M. Iulio Philippo]
[nobilissim]o
5 *Caesa[ri]*
m(ilia) p(assuum)...

La prima publicare, Gr. Florescum a datat acest fragment în timpul lui Septimius Severus; ulterior, în volumul *Capidava*, a citit în r. 1 numele împăratului Antoninus Pius. În r. 3, editorul a văzut, după litera *m* o hastă verticală, pe care a întregit-o prin *p(assuum)*.

„Lui Marcus Iulius Phillipus Pius Felix Augustus și lui Marcus Iulius Philippus, preanobilul Caesar,... mii de pași".

Miliarul putea să dateze din timpul domniei comune a lui Filip Arabul și a fiului său (anii 238—244) sau, eventual, din timpul domniei lui Maximin Tracul și a fiului său Verus.

10

Bază onorifică de calcar cu profilele cioplite, descoperită în placajul zidului turnului nr. 1 din cetate. Inscripția este în bună stare de conservare, cu excepția unei avarii care afectează începutul ultimelor patru rînduri. Dimensiuni: 1,40 × 0,62 × 0,46 m; înălțimea literelor: 6,50 — 4,50 cm.

Gr. Florescu, Dacia, 3 — 4, 1927 — 1932, p. 505, nr. 6 (AÉp, 1934, 107; H. Nesselhauf, Epigraphica, 1, 1939, p. 331 — 338; S. J. De Laet, *Portorium*, p. 205, nota 4; Gr. Florescu, *Capidava*, p. 89—90, nr. 12; H.-G. Pflaum, *Les carrières*, p. 435—438, nr. 174; A. v. Domaszewski, *Rangordnung* ², p. 296); cf. V. Christescu, *Viața economică*, p. 134 sqq; I. Micu, *Călăuza*, p. 22, nr. 152; A. Dobó, *Publicum Portorium Illyrici*, 187; Fr. Vittinghoff, RE, 22, 1, 1953, s.v. *Portorium*, în special col. 360.

https://biblioteca-digitala.ro

Circa anii 155 — 161.

T. Iul(ius) T. fil(ius) Fab(ia tribu) Sat[ur]-
ninus praef(ectus) veh(i)-
cul(orum) trib(unus) mil(itum) leg(ionis) I Ital(icae) p[r]-
aef(ectus) coh(ortis) I Cl(audiae) equitatae
scriba tribunic(ius) ap-
paritor imp(eratoris) Caes(aris) Ti-
ti Aelii Hadriani
[A]ntonini Aug(usti) Pii
[p(atris) p(atriae)] cond(uctor) Illyrici
[u]triusqu(ue) et Ripae
Thracicae

„T. Iulius, fiul lui Titus, din tribul Fabia, Saturninus, *praefectus vehiculorum* (al poştei imperiale), *tribunus militum* al legiunii I Italica, prefect al cohortei I *Claudia equitata*, *scriba tribunicius* (secretar pe lîngă *tribunus plebis*), *apparitor* al împăratului Cezar Titus Aelius Hadrianus Antoninus Augustus Pius, părinte al patriei, conductor (al vămii) celor două părţi ale Illyricului şi al Ripei tracice".

r. 1 — 2. T. Iulius Saturninus este cunoscut şi din alte inscripţii (cf. H.-G. Pflaum, *op. cit.*, p. 435 — 436, unde se citează toate documentele epigrafice care-l menţionează; vezi, de asemenea, PIR², IV/3, 548). Din aceste inscripţii rezultă că în anul 157, spre sfîrşitul domniei lui A Antoninus Pius, Saturninus era „conductor" al districtului vamal al Illyricului şi al Ripei tracice, pe care l-a arendat împreună cu C. Antonius Rufus şi Q. Sabinius Veranus.

r. 2. Cariera lui este prezentată în ordine descendentă, începînd cu funcţia de *praefectus vehiculorum*, pe care o deţinea în momentul în care i s-a dedicat monumentul. *Praefectus vehiculorum* era director al poştei imperiale, organizată de Hadrian ca o instituţie de stat (cf. *cursus publicus*, în DizEp, II/2, 1910, p. 1 404—1 424; H.-G. Pflaum, *Cursus publicus*, 272 sqq), post de rang centenar în cadrul ierarhiei procuratoriene ecvestre.

r. 3 — 4. Înainte de a fi fost promovat la rangul de procurator centenar, T. Iulius Saturninus a fost *tribunus militum* în legiunea I Italica cu garnizoana la Novae, în Moesia Inferior, şi prefect al cohortei I *Claudia equitata*; această unitate făcea parte către sfîrşitul secolului al II-lea din armata Cappadociei, dar, pe baza inscripţiei lui Saturninus, s-a presupus că ar fi staţionat şi în Moesia Inferior (cf. W. Wagner, *Dislokation*, p. 122; contra, H.-G. Pflaum, *Carrières*, p. 437, care, urmîndu-l pe Cichorius, RE, IV, 1901, col. 273 s.v. *cohors*, o situa în vremea în care era sub conducerea lui Saturninus, în Cappadocia). *Praefectus cohortis* şi *tribunus legionis* reprezentau primele două grade din cariera militară ecvestră. Cel de-al treilea era *praefectus alae*, pe care T. Iulius Saturninus nu l-a mai îndeplinit, fiind avansat imediat într-un post procuratorian de rang centenar.

r. 5. *Scriba* era secretar şi contabil; putea fi în serviciu privat ori în serviciul statului sau pe lîngă un înalt demnitar *(scribae quaestorii, aedilicii*

https://biblioteca-digitala.ro

sau, cum era Saturninus, *tribunicii*, cf. E. Kornemann, RE, II, 1923, col. 848 — 857).

r. 6. *Apparitores* erau funcționari inferiori pe lîngă preoți, magistrați ori pe lîngă împărat. Saturninus era *apparitor* al împăratului Antoninus Pius, fapt prin care s-a explicat ascensiunea lui rapidă (cf. DizEp, I, 522 sqq ; Habel, RE, II, 1896, col. 191—196).

r. 9 — 11. Menționarea calității de arendaș general al vămii Illyricului s-a făcut la sfîrșitul înșirării carierei lui T. Iulius Saturninus. Se presupune că cele două funcții *(praefectura vehiculorum* și arendarea vămii) le-a exercitat simultan, fără a se putea stabili vreo legătură între ele (cf. H. Nesselhauf, *op. cit.*, p. 338 ; De Laet, *Portorium*, p. 386 ; H.-G. Pflaum, *op. cit.*, p. 438). Există părerea că fiecare provincie avea un *praefectus vehiculorum*. Saturninus ar fi fost în același timp arendaș al vămii și administrator al drumurilor din cuprinsul Illyricului (W. Enßlin, RE, XXII, 2, 1954, col. 1 336—1 340). Din districtul vamal al Illyricului făceau parte Dalmatia, Pannonia, Moesia și celelalte provincii dunărene, Retia, Noricum și Dacia. *Ripa Thracica* era inițial un district vamal aparte, organizat după anexarea Traciei în anul 46. Între anii 50 — 57 este menționat și în *Horothesia* lui Laberius Maximus (cf. D. M. Pippidi, *Contribuții*[2], p. 349—385 și în special p. 373), iar în anul 100 era încă arendat separat. În timpul lui Hadrian sau al lui Antoninus Pius vama malului tracic s-a contopit cu vama Illyricului, așa cum rezultă din inscripția lui Saturninus (cf. S.J. De Laet, *op. cit.*, p. 232 — 242 ; în r. 9, H.-G. Pflaum, *op. cit.*, p. 435, inscr. 1, citește : *cond(uctor) [p(ublici) p(ortorii)] Illyrici*, dar pe piatră este ca mai sus. T. Iulius Saturninus făcea parte din familia Iuliilor care, împreună cu Antonii au deținut mulți ani funcția de *conductores* ai portoriului Illyricului și ai Ripei tracice.

r. 11. În acest rînd, după *(Ripae) Thracicae*, unii autori au întregit *[ex v(oto) p(osuit)]*, înțelegînd această inscripție ca un monument votiv (AÉp, 1934, 107 ; H.-G. Pflaum, *op. cit.*, p. 435, 174, inscr. 1). Pe piatră însă, după *Thracicae* este un spațiu liber unde nu au fost săpate alte litere, inscripția încheindu-se aici.

11

Două fragmente dintr-o lespede de calcar descoperite în dărîmăturile de pe latura de est a turnului 4 din cetate. Dimensiuni : 0,38 × 0,25 × 0,35 m ; înălțimea literelor : 8 cm. Cele două fragmente au fost lăsate la Capidava. Nu le-am văzut.

Gr. Florescu, Dacia, III — IV, 1927—1932, p. 508, nr. 7 (AÉp, 1934, 108 ; cf. Gr. Florescu, *Capidava*, p. 93, nr. 15 ; A. Stein, *Moesien*, p. 79 ; R. Stiglitz, RE, VIII, A_2, 1959, col. 2 569 — 2 570 ; E. Birley, JRS, 52, 1962, p. 223.

Secolul al II-lea.

Q A
LEIV
EIDI
PR C

https://biblioteca-digitala.ro

r. 2 : *LEIV* (sau *LLIV)*, Gr. Florescu ; *LLIV*, A. Stein ; r. 3 : *CIDI*, Gr. Florescu şi A. Stein.
Din aceste litere a fost întregit numele guvernatorului P. Vigelius Raius Plarius Saturninus Atilius Braduanus Caucidius Tertullus, cunoscut dintr-o inscripţie de la Troesmis (CIL, III, 6 183, vezi mai jos, nr. 145) ca *legatus Augusti*. În ce priveşte titlul menţionat în inscripţia de la Troesmis, părerea specialiştilor este încă împărţită între cei ce susţin că Saturninus a exercitat funcţia de legat al legiunii V Macedonica (E. Ritterling, RE, XII, 1925, col. 1 582 ; H. Dessau, PIR[1], III, 434, E. Birley, *op. cit.)* şi cei care-l consideră legat al provinciei Moesia Inferior (H. Dessau, ILS, III, p. 376, indice ; A. Stein ; A. Degrassi, *Fasti*, 238 ; R. Vulpe, DID, II, p. 169 ; J. Fitz, *Die Laufbahn*, p. 48 ; R. Stiglitz, *op. cit.)*. Inscripţia de la Capidava părea să fi adus dovada că Vigellius Saturninus a fost legat al Moesiei, data legaţiei sale fiind situată imediat după anul 170, de către A. Stein, şi între 169 — 170 de către J. Fitz.

Inscripţia de la Capidava însă nu păstrează literele pe care le-au citit Gr. Florescu şi A. Stein. În r. 2 sînt literele *LEIV* nu *LLIVS*, ceea ce ar fi permis întregirea lor cu Vigellius, de asemenea, în r. 3 se văd literele *EIDI*, nu *CIDI*, care i-au sugerat lui Gr. Florescu lectura *[CAU]CIDI[VS]*. În r. 1 se află literele *Q.A..*, evident din numele celui-cinstit în inscripţie, iar în ultimul rînd, *PR* şi bucla unui *C*. Din verificarea noastră a rezultat că în inscripţia de la Capidava nu se poate întregi numele lui Vigellius Saturninus, ci al unei alte persoane, al cărei nume cuprindea un praenomen *Q*. şi un gentiliciu ce începea cu litera *A*. Dacă personajul pomenit în această inscripţie era un legat provincial este, de asemenea, nesigur, dar probabil. E. Birley propunea identificarea personajului cinstit în inscripţie cu Asellius Aemilianus.

Întrucît inscripţia de la Capidava iese din discuţia privind cariera lui Vigellius Saturninus, problema dacă acesta a fost guvernator al Moesiei sau numai legat al legiunii se pune din nou.

12

Fragment de bază de calcar descoperit în dărîmăturile curtinei H a cetăţii. Fragmentul este rupt în toate părţile păstrînd cîteva litere din patru rînduri. Dimensiuni : 0,34 × 0,32 × 0,52 m ; înălţimea literelor : 6,50 cm. Se păstrează la Capidava.

Gr. Florescu, Dacia, 7—8, 1937—1940, p. 349, nr. 4 (AÉp, 1944, p. 15, nr. 60 ; Gr. Florescu, *Capidava*, p. 85—86, nr. 8) ; N. Gostar, Arheologia Moldovei, 4, 1966, p. 185—186.

Ultimele decenii ale secolului al II-lea.

. . . . . .
..[vecti]galis.....
[Illy]rici pr[ocuratori...]
...NNON
...« MC »...

r. 2 : *[NO]RICI*, Gr. Florescu ; *[ILLY]RICI*, N. Gostar ; r. 3 : *ANIOI*, Gr. Florescu ; pe piatră par a fi *NN* în ligatură, apoi *O* şi prima bară verticală a lui *N* ; r. 4 : nu mai păstrează azi literele *MC*.

https://biblioteca-digitala.ro

„[procuratorului] vămii Illyricului, procuratorului...".

Conform lecturii lui Gr. Florescu, monumentul ar fi fost pus în onoarea unui personaj al cărui *cursus honorum* cuprindea și funcția de procurator al vămilor din Noricum. După forma literelor editorul o data în prima jumătate a secolului al III-lea. Lectura inscripției a fost emendată de N. Gostar, care, în r. 2, în loc de *[NO]RICI* a întregit *[ILLY]RICI*, un *vectigal Norici* nefiind atestat pînă acum. Inscripția datează după domnia lui Marcus Aurelius, cînd numele de *vectigal Illyrici* începe să înlocuiască pe cel de *publicum portorii Illyrici*, odată cu etatizarea vămilor și încredințarea conducerii lor unui procurator de rang ecvestru, în locul vechilor *conductores* (cf. Dobó, *Publicum Portorium Illyrici*, p. 151—157 și 191; S. J. De Laet, *Portorium*, p. 408; H.-G. Pflaum, *Carrières*, p. 786—787. În același rînd, după *[Illy]rici*, urma o altă funcție procuratoriană îndeplinită de personajul onorat în această inscripție.

Fragmentul acesta este a doua mărturie privind organizarea vamală a Illyricului descoperită la Capidava, confirmînd presupunerea că aici se afla un birou vamal.

13

Altar de calcar descoperit în cetate, în zidul dinspre vest al turnului 4, folosit ca piatră de placaj. Altarul este spart în partea de jos, pierzîndu-se sfîrșitul inscripției, din care se păstrează primele șase rînduri. Dimensiuni: 0,60 × 0,46 × 0,47 m; înălțimea literelor: 3,50 — 4 cm. Muzeul de istorie națională și arheologie — Constanța, inv. 2 084.

Gr. Florescu, Dacia, 3 — 4, 1927 — 1932, p. 498, nr. 1 (AÉp, 1934, 102; I. Micu, *Călăuza*, p. 29, nr. 179; Gr. Florescu, *Capidava*, p. 86—87).

Anii 138—161.

I(ovi) O(ptimo) M(aximo) Tona(n)t[i]
et Iunoni Reginae
et pro [s]al[ut]e imp(eratoris) T(iti) Ael(ii)
Antonino (sic) *Aug(usti) Pii et*
Veri Aurelii Caesare (sic)
posuit Ael(ius) Cara
.....

„Lui Iupiter cel preabun și mare Tonans (Tunătorul) și Iunonei Regina și pentru sănătatea împăratului Titus Aelius Antoninus Augustus Pius și a lui Verus Aurelius Caesar, a pus (acest monument) Aelius Cara...".

r. 1. Piatra este spartă la sfîrșitul rîndului, încît nu putem stabili dacă, așa cum a văzut editorul, era scris *TONATI* sau în ligatură *TONANTI*. Omiterea lui *n* este verosimilă și ea e frecvent atestată în inscripțiile dobrogene. Iupiter Tonans avea pe Capitol un templu construit de Augustus, cultul lui fiind legat de persoana împăratului (cf. K. Latte, *Röm. Religionsgeschichte*, p. 304). La Capidava au mai fost descoperite altare închinate lui Iupiter Tonans (cf. nr. 14).

https://biblioteca-digitala.ro

r. 3. La sfîrşitul rîndului, literele -*EL* din numele împăratului au căzut parţial în lacună.

r. 4. *Antonino*, la dativ, este în dezacord cu construcţia frazei, care ar fi cerut aici genitivul.

r. 5. Numele lui Marcus Aurelius este scris în ordine inversă, *Verus Aurelius*, în loc de *Aurelius Verus*, cum ar fi fost corect. *Caesare* în loc de *Caesaris* este o greşeală gramaticală.

r. 6. Din numele dedicantului se păstrează doar ... *ius Cara...*, literele *Aeli-*, propuse de editor, sînt incerte, dar probabile. Cognomenul este incomplet păstrat, el continuînd probabil în rîndul următor. *Cara* este un nume destul de răspîndit în provinciile de la Dunărea de Jos, dar este un nume feminin (cf. CIL, III, indice; Iiro Kajanto, *The Latin Cognomina*, p. 284). Cum trebuie întregit numele *Cara...* este greu de spus, din lipsă de analogii în onomastica dobrogeană, poate *Carantius*, *Carantinus*, şi atunci ar fi de origine celtică, ori *Carax*, şi în acest caz ar fi grecesc. Oricum, *Cara* nu poate fi un nume de bărbat. Exemple de asemenea nume lipsesc în repertoriile cercetate. Calitatea dedicantului, precum şi obişnuita datare prin consuli au căzut în spărtură; prin analogie cu celelalte altare dedicate în sănătatea casei imperiale, presupunem că [Ael]ius Cara... era magistrat la Capidava sau într-unul din *vici* de pe teritoriul capidavens. Altarul cuprindea o dedicaţie oficială pusă în cinstea împăratului de către autorităţile vicane, prin îngrijirea magistratului local.

14

Fragment de altar votiv de calcar descoperit în campania de săpături din anii 1924 — 1926, folosit în placajul zidului dinspre nord al turnului 4 al cetăţii. Altarul este rupt în partea de jos, iar muchiile parţial aşchiate. Dimensiuni: 0,70 × 0,45 × 0,44 m; înălţimea literelor: 4 cm. Muzeul de istorie naţională şi arheologie — Constanţa, inv. 2 075.

Gr. Florescu, Dacia, 3 — 4, 1927 — 1932, p. 500, nr. 2 (AÉp, 1934, 103; I. Micu, *Călăuza*, p. 28, nr. 176; Gr. Florescu, *Capidava*, p. 87—88, nr. 10).

Anii 138 — 161.

I(ovi) O(ptimo) M(aximo)
Tonanti et Iu-
noni Reg(inae) et
pro salute im[p(eratoris)]
T(iti) Ael(i) Antoni-
n(i) Pii Aug(usti) Marc(i)
[A]ureli(i) Veri C-
[ae]sar⟨a⟩is posu[it]

„Lui Iupiter cel preabun şi mare Tonans (Tunătorul) şi Iunonei Regina şi pentru sănătatea împăratului Titus Aelius Antoninus Augustus (şi a lui) Marcus Aurelius Verus Caesar, a pus...".

Altarul este redactat la fel cu cel de la nr. 13. El a fost desigur închinat de către autorităţile aceleiaşi aşezări rurale de pe teritoriul capidavens sau

https://biblioteca-digitala.ro

chiar la Capidava. Numele magistratului, precum și obișnuita datare prin consuli au căzut în spărtură.

r. 2. Pentru *Iupiter Tonans*, v. comentariul de la nr. 13. Monumentele votive închinate celor două divinități capitoline, *Iupiter Optimus Maximus* și *Iuno Regina*, sînt foarte frecvente în Dobrogea.

r. 5—6. Numele împăratului Antoninus Pius, redat în forma incompletă, Titus Aelius Antoninus Pius, apare scris astfel și în inscripția mai sus citată, precum și în altarul închinat de magistratul din vicus Scenopesis, v. mai jos, nr. 21.

r. 8. Editorul a citit *C/[ae]sar ⟨a⟩is*, cu un *a* gravat de lapicid din greșeală, între *r* și *is*. Azi aceste litere sînt distruse, colțul din stînga jos al pietrei fiind așchiat; se mai văd doar un *C* în r. 7, eventual o parte din hasta a doua a lui *A*, apoi *R* în r. 8; *A*, pe care l-a văzut editorul nu este clar, se păstrează doar un semn gravat pe un spațiu pe care piatra este roasă; urmează fragmente din *IS*, apoi *POSV*. Unele cuvinte sunt despărțite prin semne asemănătoare unei virgule. Fotografia publicată în volumul *Capidava*, p. 87, nr. 10, este greșit retușată.

15

Fragment de altar de calcar descoperit în zidul dinspre nord al turnului 5, folosit ca piatră de placaj. Se păstrează partea superioară, cu primele 9 rînduri ale inscripției. Profilul de sus al altarului a fost ciocănit. Dimensiuni: 0,83 × 0,45 × 0,40 m; înălțimea literelor: 5 cm. Muzeul de istorie națională și arheologie — Constanța, inv. 2 077.

Gr. Florescu, Dacia, 3 — 4, 1927 — 1932, p. 503, nr. 5 (AÉp, 1934, 105; I. Micu, *Călăuza*, p. 27, nr. 175; Gr. Florescu, *Capidava*, p. 92—93, nr. 14); N. Gostar, Arheologia Moldovei, 4, 1966, p. 185.

Anul 168.

I(ovi) O(ptimo) M(aximo)
Iunoni Re(ginae)
et pro salute
imp(eratoris) M(arci) Aure-
li(i) Veri et L(ucii) Veri
posuit Eftace-
ntus Biti mag(ister)
Aproniano
II et Paulo [II]
[co(n)s(ulibus)]

r. 7: *BITIMAS*, Gr. Florescu; *BITI MAG(ISTER)*, N. Gostar.

„Lui Iupiter cel preabun și mare (și) Iunonei Regina și pentru sănătatea împăratului Marcus Aurelius Verus și a lui Lucius Verus, a pus (acest altar) Eftacentus Biti, magistrat, în timpul celui de-al doilea consulat al lui Apronianus și Paulus".

r. 1. Editorul a citit, în continuarea literelor *IOM*, *[Ton(anti) et?]*, susținînd că partea de la sfîrșit a rîndului a fost distrusă. Examinînd piatra,

https://biblioteca-digitala.ro

am constatat că presupunerea lui Gr. Florescu nu se confirmă, la sfîrşitul r. 1 nu au fost săpate alte litere după *IOM*.

r. 2. Situaţia este aceeaşi la capătul r. 2, după literele *RE*, unde editorul a completat *RE[G]*, piatra nepăstrînd nici o urmă din litera *G*, în timp ce literele *RE* sînt clare şi adînc săpate.

r. 3. Litera *E* din *ET* este scrisă sub forma unui *F*. N. Gostar atribuie această formă influenţei capitalelor cursive, dar ea pare mai degrabă o greşeală de gravare.

r. 5. Între anii 161—169, împăratul Marcus Aurelius n-a mai purtat numele Verus, menţionarea sa în această inscripţie se explică fie prin repetarea eronată a numelui coasociatului său la domnie, Lucius Verus, fie prin necunoaşterea numelui oficial al împăratului, aşa cum inclină să creadă şi primul editor al inscripţiei.

r. 6. *Eftacentus*, numele magistratului dedicant, este o variantă a numelui trac *Eptacentus*, atestat în numeroase inscripţii din Tracia (D. Detschew, *Sprachreste*, p. 167 — 168).

r. 7. Patronimul dedicantului pare a fi, aşa cum a propus N. Gostar, *BITI*, literele *MAG* fiind o prescurtare a calităţii dedicantului: *mag(ister)*. Numele *BITIMAS*, citit de primul editor, nu a mai fost atestat în onomastica tracă, cf. D. Detschew, *op. cit.*, p. 73. Litera *B*, din numele *Bitus* este gravată în forma unei frunze de iederă, formă căreia nu i-am găsit analogii (vezi totuşi forma lui *b* din nr. 72, r. 5, Ulmetum). De asemenea, litera *G* a fost gravată ca un *S*, această formă reprezentînd o evoluţie spre scrierea capitală cursivă (cf. N. Gostar, *op. cit.)*, atestată şi în alte inscripţii (la Ulmetum, v. nr. 63; 92. Cf. şi J. Marcillet-Jaubert, *Les inscriptions d'Altava*, Aix-en-Provence, 1968, p. 205).

Inscripţia este datată prin consuli în anul 168, cf. A. Degrassi, *Fasti*, p. 47. Altarul a fost închinat de primarul unui sat de pe teritoriul Capidavei pentru sănătatea împăraţilor Marcus Aurelius şi Lucius Verus.

16

Fragment de altar votiv de calcar descoperit în turnul de colţ nr. 2, lîngă baza pilonului, în cursul săpăturilor efectuate după anul 1927, pînă în 1934. Se păstrează numai partea superioară, cu primele patru rînduri ale inscripţiei. Dimensiuni: 0,41 × 0,55 × 0,38 m; înălţimea literelor: 5,50 cm. Muzeul de istorie naţională şi arheologie — Constanţa, inv. 17.

Gr. Florescu, Istros, 1, 1934, 2, p. 253—254 (I. Micu, *Călăuza*, p. 25, nr. 157; AÉp, 1939, 87; Gr. Florescu, *Capidava*, p. 94—95, nr. 17).

Secolul al II-lea.

I(ovi) O(ptimo) M(aximo)
Fortunae Reduci
Signis coh(ortis) I Ger(manorum)
L. Atilius L(ucii) f(ilius) Quir(ina tribu)
. . . . . .

https://biblioteca-digitala.ro

„Lui Iupiter cel preabun și mare, Fortunei Redux și steagurilor cohortei I de germani, Lucius Atilius, fiul lui Lucius, din tribul Quirina... (a pus acest altar)".

r. 2. *Fortuna Redux* era divinitatea care veghea asupra întoarcerii din luptă (W. H. Roscher, *Lexikon*, s.v. col. 1 525 sqq ; K. Latte, *Röm. Religionsgeschichte*, p. 54, 183 și 305).

r. 3. *Signa* erau steagurile unităților militare ; ele aveau un caracter sacru (cf. W. Kubitschek, RE, II, A, 1923, col. 2 342 ; A. v. Domaszewski, *Die Fahnen im römischen Heere* (Abhandlungen des archäologischen epigraphischen Seminars der Universität Wien, Heft 5, 1885) ; unitatea numită în inscripție, *cohors I Germanorum*, făcea parte din armata Moesiei Inferioare fiind pomenită în diploma militară de la Brestovene, din anii 155—157, unde ea poartă numele *cohors I Germanorum civium Romanorum*. Această trupă mai este atestată la Capidava, într-o inscripție funerară pusă de prefectul cohortei. Din ambele inscripții reiese că garnizoana unității era la Capidava, atît steagurile, cît și prefectul unității se aflau întotdeauna acolo unde se afla grosul trupei, la sediu sau pe front.

Se cunosc mai multe cohorte I de germani. O *cohors I Germanica* făcea parte din armata Germaniei Inferioare. *Cohors I Nervana Germanorum miliaria* staționa în Britannia ; *cohors I Germanorum civium Romanorum* este pomenită de diplomele militare din *Germania Superior* în anii 82, 116 și 134, iar inscripțiile din secolul al III-lea atestă o *cohors I Germanorum*, comandată de un tribun, la Jagsthausen, în *Germania Superior*, fiind probabil aceeași cohortă cu cea pomenită de diplomele din secolul al II-lea. *Cohors I miliaria Germanorum* apare printre trupele Cappadociei (cf. C. Cichorius, RE, IV, 1901, col. 292 — 293 ; E. Stein, E. Ritterling, *Die kaiserlichen Beamten und Truppenkörper im römischen Deutschland unter dem Prinzipat*, Viena, 1932, p. 191 — 192 ; A. Radnóti, *Limesstudien*, Basel, 1957, p. 149 ; G. Alföldy, *Die Hilfstruppen in der römischen Provinz Germania Inferior*, Epigraphische Studien, 6, 1968, p. 59). Este probabil că unitatea de germani de la Capidava să fi fost diferită de toate cele citate mai sus, căci, așa cum a arătat E. Ritterling (Korrespondenzblatt der westdeutschen Zeitschrift, 1897, p. 239), numărătoarea trupelor auxiliare recrutate din rîndurile unei populații începea, pentru formațiile noi, întotdeauna de la 1, indiferent dacă trupe cu același nume se aflau deja într-una sau chiar în mai multe provincii. Un caz asemănător se cunoaște pentru *cohortes I Lusitanorum*, atestate în același timp în Pannonia Inferior și în Moesia Inferior (cf. W. Wagner, *Dislokation*, p. 162 — 163). L. Atilius... era probabil prefectul cohortei, calitate în care a închinat acest altar divinităților protectoare ale trupei, după întoarcerea victorioasă dintr-o expediție. Presupunem că unitatea a luat parte la expediția orientală a lui Lucius Verus, însoțind legiunea V Macedonica. Spre deosebire de V Macedonica, mutată în Dacia, cohorta s-a întors în garnizoana de la Capidava.

17

Altar votiv de calcar descoperit în cetate în dărîmăturile turnului 4. Altarul are profilul superior rupt și este spart în partea de jos, căzînd în lacună ultimele rînduri ale inscripției ; de asemenea, latura din dreapta

https://biblioteca-digitala.ro

cîmpului scris este aşchiată. Editorul spune că, la descoperire, literele erau pictate cu roşu. Dimensiuni: 0,68 × 0,44 × 0,36 m; înălţimea literelor: 5 cm. Muzeul de istorie naţională şi arheologie — Constanţa, inv. 2 089.

Gr. Florescu, Dacia, 5 — 6, 1935 — 1936, p. 371—373, 3; I. Micu, *Călăuza*, p. 38, nr. 207 (AÉp, 1939, 86; Gr. Florescu, *Capidava*, p. 97—98, nr. 20).

Anii 180—192.

[I(ovi)] O(ptimo) M(aximo)
Iunoni
Reg(inae) pro s[al(ute)]
imp(eratoris) Aur(elii) Ve-
ri Commo-
di genium
[vi- sive *lo-]ci p[uo]su[it]*
. . . . . .

„Lui Iupiter cel preabun şi mare (şi) Iunonei Regina, pentru sănătatea împăratului Aurelius Verus Commodus, a pus (acest monument şi) geniul (spiritul protector al) satului (sau al locului)...".

r. 4—5. Numele împăratului Commodus apare aici într-o formă greşită, Aurelius Verus Commodus, în loc de L. Aelius Aurelius Commodus Aug(ustus) sau Marcus Aurelius Antoninus Augustus sau Marcus Aurelius Commodus Antoninus. Confuzia dintre Verus şi Commodus mai apare într-o inscripţie de la *vicus Celeris*, publicată de V. Pârvan, *Histria*, VII, p. 79—82, nr. 53, inscripţie din anul 177 (din timpul primului său consulat, an în care a fost asociat la domnie de Marcus Aurelius).

r. 6. În acest rînd al inscripţiei, primul editor a citit *genium*, pentru *genius*, forma de acuzativ explicînd-o ca o greşeală de lapicid. În interpretarea lui Gr. Florescu, *genius vici* ar fi fost dedicantul acestui altar. *Genium*, la acuzativ se mai întîlneşte şi în alte inscripţii, acesta reprezentînd obiectul dedicaţiei, probabil sub forma unui *simulacrum* al geniului, sau a unui altar (cf. CIL, II, 1 980: ...*Lares et Genium cum aedicula ... d(e) s(uo) d(onum) d(edit)*; CIL, III, 4 401: *genium I(ovis) O(ptimi) M(aximi)*; CIL, VI, 212: *Genium centuriae cum aedicula et marmoribus*; 4 712; *Genium adornavit...*; v. VI, pars VII, indice, p. 2 663, unde sînt alte numeroase exemple pentru dedicaţii care descriu monumentul, v. de asemenea, CIL, *XIII, 11 726: [i]n h.d.d. Genium et ar[am?] ... posuit*, şi DizEp, III, p. 478. Pentru *Genius*, v. W.F. Otto, RE, VII, 1912, col. 1 155—1 170; K. Latte, *Röm. Religionsgeschichte*, p. 332 — 333.

Monumentul cuprindea deci o dedicaţie către Iupiter Optimus Maximus şi Iuno Regina pentru sănătatea împăratului Commodus, precum şi un *simulacrum* sau un altar închinat spiritului protector al satului sau al locului. Un alt altar dedicat în sănătatea împăratului Commodus, v. mai jos nr. 18.

18

Fragment de altar votiv de calcar cu profilul din dreapta jos rupt, descoperit în cetate în dărîmăturile de pe latura de nord a turnului 4. Se păstrează numai partea inferioară, cu ultimele patru rînduri. Inscripţia, ne-

https://biblioteca-digitala.ro

glijent gravată, are unele prescurtări şi ligaturi neuzitate *(de su(o), F(usciano); A* în ligatură cu *P)*. Dimensiuni: 0,70 × 0,44 × 0,35 m; înălţimea literelor; 5 cm. Muzeul de istorie naţională şi arheologie — Constanţa, inv. 2 085.

Gr. Florescu, Dacia, 3 — 4, 1927 — 1932, p. 508—509, nr. 8 (I. Micu, *Călăuza*, p. 27, nr. 174; AÉp, 1934, nr. 109; Gr. Florescu, *Capidava*, p. 93 — 94, nr. 16).

Anul 188 e.n.

[I(ovi) O(ptimo) M(aximo)]
[Iunoni]
[Reg(inae) pro sal(ute)]
[Imp(eratoris) M. Aur(elii)]
[Commodi]
.....
posuit de
su(o) n(onis) Apr(ilibus) F(usciano) II
et Silano (II)
cons(ulibus)

„Lui Iupiter cel preabun şi mare şi Iunonei Regina, pentru sănătatea împăratului M. Aurelius Commodus, ... a pus din resurse proprii, la nonele lui aprilie, pe cînd erau consuli Fuscianus a doua oară şi Silanus a doua oară".

Altarul pare continuarea monumentului de la nr. 17, închinat lui Commodus, spărtura fiind chiar pe rîndul ce conţinea numele dedicantului. Forma literelor este însă diferită, de aceea este mai probabil că cele două fragmente aparţineau la două monumente diferite.

r. 7. Cea mai mare parte din litera *o* (din *posuit)* e avariată.

r. 8. Numele primului consul a fost prescurtat cu iniţiala *F*, şi aceasta abia schiţată, printr-o bară verticală şi două bare orizontale foarte scurte şi apropiate între ele.

r. 3. Numărul de ordine al consulatului lui Silanus a fost omis de lapicid şi el a putut fi completat de editor în funcţie de cel de-al doilea consulat al colegului său, P. Seius Fuscianus (cf. A. Degrassi, *Fasti*, p. 52, nr. 941). Întregirea propusă de noi pentru începutul inscripţiei este numai *e.g.*

19

Altar votiv de calcar descoperit în cetate, în dărîmăturile de lîngă turnul nr. 4. Este în bună stare de conservare, în afara profilului superior care este spart. Dimensiuni: 1,40 × 0,45 × 0,45 m; înălţimea literelor: 3 — 3,50 cm. Muzeul de istorie naţională şi arheologie Constanţa, inv. 2 082.

Gr. Florescu, Dacia 3 — 4, 1927 — 1932, p. 510, nr. 9 (AÉp, 1934, 110; I. Micu, *Călăuza*, p. 21, nr. 151; Gr. Florescu, *Capidava*, p. 114, nr. 37).

https://biblioteca-digitala.ro

20 iunie 200.

I(ovi) O(ptimo) M(aximo)
Iunoni Regi-
nae et pro sa-
lute imp(eratoris) L(ucii) Sep-
timi(i) Severi Aug(usti)
et L(ucii) Sep(timii) Anto-
/ / / / / / / / / / / / / / / /
posuit Cl(audius)
Coc(ceius) de suo
X k(alendas) Iul(ias) Vic(torino) et Se-
vero co(n)s(ulibus)

„Lui Iupiter cel preabun şi mare, Iunonei Regina şi pentru sănătatea împăraţilor Lucius Septimius Severus Augustus şi L. Septimius Antoninus şi a caesarului Geta, a pus Claudius Cocceius, din resurse proprii, zece zile înainte de calendele lui iulie (20 iunie), în timpul consulilor Victorinus şi Severus."

r. 6—7. Numele lui Caracalla a fost scris eronat, L. Septimius Antoninus în loc de M. Aurelius Antoninus ; numele lui Geta a fost ulterior martelat. Aşa cum a observat editorul dintîi al inscripţiei, în r. 7 era gravat : *NINI ET GETAE CAES.*

Altarul provine din acelaşi atelier cu altarul pus de Cocceius Hilus (v. nr. 5), descoperit la Dorobanţu, şi cu stela funerară descoperită la sfîrşitul secolului trecut la Capidava şi pusă de Cocceius Elius (v. mai jos nr. 29), judecînd după forma literelor şi aranjarea lor în rînduri. Claudius Cocceius a fost probabil magistratul satului în numele căruia a fost închinat altarul pentru sănătatea casei imperiale.

20

Fragment de altar de calcar descoperit în placajul zidului de sud al turnului 1, în stînga porţii, în primul rînd deasupra temeliei. Este rupt jos şi sus, precum şi la dreapta, fiind tăiat probabil cu prilejul încastrării sale în zidul cetăţii. Suprafaţa inscripţiei este deteriorată. Dimensiuni : 0,35 × × 0,66 m, grosimea necunoscută, fiind inaccesibilă ; înălţimea literelor : 4 — 5 cm. Se păstrează la Capidava, în zidul cetăţii.

Gr. Florescu, Dacia, 3 — 4, 1927 — 1932, p. 511, nr. 10 (AÉp, 1934, 111 ; Gr. Florescu, *Capidava*, p. 114, nr. 38).

Anii 236 — 238.

[C.Iul(io) Vero Maximo nob(ilissimo) Caes(ari)]
f[i]lio d(omini) n(ostri) [Imp(eratoris) Caes(aris)]
[C] Iuli Ve[r]i [Maxi]-
mini p(ii) f(elicis) [invi]-
cti Aug(usti) F[l(avio) Lu]-
[c]il(l)ian(o) l[eg(ato)]
Aug(usti) pr(o) [pr(aetore)]

https://biblioteca-digitala.ro

„Lui Caius Iulius Verus Maximus, preanobilul Caesar, fiu al domnului nostru, împăratul Caesar Caius Iulius Verus Maximinus *pius felix* (piosul, fericitul), neînvinsul Augustus, în timpul lui Flavius Lucillianus, legat imperial de rang pretorian".

Inscripția este dedicată lui Caius Iulius Verus Maximus Caesar, fiul lui Maximin Tracul; ea datează din timpul guvernării lui L. Flavius Honoratus Lucillianus, din anii 236 — 238. Maximus este numit pentru prima dată în documente cu titlul de Caesar în anul 236 (cf. E. Hohl, RE, X, 1919, col. 868).

Numele lui Maximin Tracul a fost martelat ca pe majoritatea inscripțiilor cunoscute în Dobrogea, (cf. V. Pârvan, *Histria*, IV, nr. 39; *Histria* VII, nr. 61; CIL, III, 7 605; CIL, III, 14 462 (cu numele lui Verus intact); V. Pârvan, Dacia, II, 1925, p. 244—246, nr. 42; probabil CIL, III, 7 533 = = I. I. Russu, SCIV, 10, 1959, 1, p. 139—140, nota 1; CIL, III, 7 612; D. Tudor, MCA, 2, 1956, p. 577, nr. 46 (cf. R. Vulpe, DID, II, p. 225).

G. Bersanetti, *Studii sull'imperatore Massimino il Trace*, Roma, 1940, p. 63, atribuia martelarea numelui lui Maximin de pe monumentele publice hotărîrii senatului, emisă imediat după revolta Gordienilor. Nu există însă certitudinea că martelarea n-a putut avea loc în unele provincii după moartea Maximinilor. Se pare că Flavius Lucillianus, guvernatorul Moesiei, a pus oficial provincia sub noul regim, întîmpinînd însă rezistență din partea armatei (cf. Prescott W. Townsend, *The Revolution of a. D. 238*, Yale Classical Studies, 14, 1955, p. 73; R. Egger, *Serta Hoffilleriana* Zagreb, 1940, p. 219 sqq). Pentru domnia lui Maximin Tracul, v. și A. Bellezza, *Massimino il Trace*, Genova, 1964; PIR² IV/3, 1966, nr. 619; pentru Maximus Caesar, PIR², IV/3, nr. 620.

Despre legația moesică a lui L. Flavius Honoratus Lucillianus, v. A. Stein, *Moesien*, 1940, p. 97 — 98; PIR², III, F, 1942, nr. 306 (identic probabil cu PIR² III, F, 306, Flavius Honoratus Lucillianus); G. Barbieri, *Albo senatorio*, Roma 1952, nr. 1 042.

21

Altar votiv de calcar spart în două bucăți. Fragmentul superior a fost descoperit la începutul secolului nostru la Capidava și transportat la muzeul local din Hîrșova, în colecția V. Cotovu, unde a fost cercetat de V. Pârvan. Astăzi ultimele două rînduri citite de V. Pârvan nu se mai văd, piatra fiind avariată în partea de jos. Fragmentul de jos a fost descoperit în cursul săpăturilor arheologice de la Capidava, folosit ca piatră de placaj în zidul de vest al turnului 1. Dimensiuni: 1,46 × 0,48 × 0,48 m; înălțimea literelor: 4,50—5 cm. Fragmentul superior se află la Hîrșova, în curtea internatului școlii, fragmentul inferior la Muzeul de istorie națională și arheologie — Constanța, inv. 2 083.

V. Pârvan, *Scythia Minor*, p. 470 — 473 (fragmentul superior); Gr. Florescu, Dacia, 3 — 4, 1927 — 1932, p. 501, nr. 3 (fragmentul inferior; AÉp, 1934, 104; I. Micu, *Calăuza*, p. 23, nr. 154); a fost publicat întregindu-se cele două fragmente în vol. *Capidava*, p. 88 — 89, nr. 11 (numai cu desen), de către Gr. Florescu.

https://biblioteca-digitala.ro

Anul 138 — 161.

I(ovi) O(ptimo) M(aximo)
pro salutem
imp(eratoris) T(iti) Aeli
« Anton⟨ton⟩i- »
« ni Pii et Aure- »
li Veri Caes(aris)
Ebrenus ma-
gistras vici
Scenopesis
posuit
v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)

„Lui Iupiter cel preabun şi mare, pentru sănătatea împăratului Titus Aelius Antoninus Pius şi a lui Aurelius Verus Caesar, Ebrenus, magistratul satului Scenopesis, a pus (acest altar) şi a îndeplinit juruinţa (făgăduinţa), cu dragă inimă, pentru că l-a ajutat".

r. 2. *Pro salutem (pro* cu acuzativul) este o construcţie atestată în inscripţiile din provinciile dunărene încă din secolul al II-lea. În inscripţiile dobrogene, H. Mihăescu, *Limba latină*, p. 175, § 219, a numărat 16 cazuri.

r. 4. Lapicidul a gravat din greşeală de două ori grupul de litere *TON* din numele împăratului Antoninus Pius.

r. 5 — 6. Litera *E* din *CAES* fiind uitată, a fost gravată ulterior deasupra rîndului, acest *E* apărînd pe fragmentul editat de V. Pârvan.

r. 7. *Ebrenus*, nume tracic atestat la Pizos (IGB, III/2, 1690, b, 41 — 42) şi într-o formă apropiată la Glava Panega : Εβρυζενις ; Μουκαχακεους (IGB, II, 538). Pentru acest nume v. D. Detschew, *Sprachreste*, p. 2 *(Abrenus, Ebrenus)*.

r. 7 — 8. *Magistras* este o formă de participiu prezent din care a căzut *n* (fenomen frecvent înaintea lui *s)* însemnînd : „fiind magistrat, exercitînd magistratura". H. Mihăescu a echivalat *magistras* cu *magister (op. cit.*, § 236, p. 212), cu trimitere la inscripţia pe care o discutăm. I. I. Russu (Studii şi cercetări de lingvistică, 6, 1961, p. 449) traduce *magistro* prin „a fi magistrat, a avea o magistratură, o funcţie". *Magistras-magistratis* e o formă frecvent întrebuinţată pentru *magister*. Vezi şi inscripţia de la Ulmetum, nr. 69.

r. 9. *Scenopesis*, pentru *Scenopensis*, cu căderea lui *n* înaintea lui *s*. Editorul a deosebit rădăcinile *Scen-* (ca în Σκεντουίδες, W. Tomaschek, *Die alten Thraker*, p. 190) şi *op* ca în Rodope (W. Tomaschek, *op. cit.*, p. 90), precum şi sufixul latinizat : *-esis*, în loc de *-ensis*. *Scenopesis* pare mai de grabă a fi un toponim derivat de la un nume de persoană. Analogiile cele mai apropiate sînt în lumea illirică, unde nume cu rădăcina *Scen-* sînt extrem de numeroase : *Scenus, Scenobarbus, Scenocalo* etc. (cf. I. I. Russu, *Illirii*, p. 244 — 245 şi 126 ; v., de asemenea, D. Detschew, *op. cit.*, p. 458 : „*Ethnikon von Scenopa.* Vgl. die illyr. Personennamen *Sceno, Scenobarbus, Scenua, Scenus*, Krahe, PN 101"). Analogii pentru nume trace cu rădăcina *Scen-* lipsesc în toate inscripţiile din lumea tracă.

https://biblioteca-digitala.ro

O altă inscripţie atestînd numele acestui sat a fost descoperită, de asemenea, la Capidava, v. nr. 22.

Satul se afla pe teritoriul Capidavei, undeva în apropierea cetăţii, pentru reconstrucţia căreia au fost aduse cele două pietre şi folosite ca material de construcţie în placajul turnului 1. Inscripţia datează din timpul lui Antoninus Pius, anul 138 — 161.

22

Fragment de altar votiv de calcar descoperit în placajul turnului nr. 1. Se păstrează jumătatea inferioară, cu patru rînduri de la sfîrşitul inscripţiei. Partea din dreapta cîmpului scris a fost tăiată cu prilejul reutilizării sale în zidul cetăţii. Dimensiuni: 0,55 × 0,50 × 0,38 m; înălţimea literelor: 5 cm. Muzeul de istorie naţională şi arheologie Constanţa, inv. 2 081.

Gr. Florescu, Istros, 1, 1934, 2, p. 256 (I. Micu, *Călăuza*, p. 22—23, nr. 153; AÉp, 1939, 88; Gr. Florescu, *Capidava*, p. 96 — 97, nr. 19).

Anul 175.

. . . . . .
mag(ister) v[i]c(i) Sce[no]-
p(esis) d(e) s(uo) posu[it]
Pis(one) et Iulian[o]
co(n)s(ulibus)

„. . ., magistrat al satului Scenopesis, a pus (acest altar) din resurse proprii, în timpul consulilor Piso şi Iulianus".

r. 2. Din numele satului Scenopesis se păstrează numai literele *SCE..P*. El a fost întregit graţie inscripţiei nr. 21, în care acest nume a fost scris şi s-a păstrat integral. În r. 2, editorul a văzut ligatura *PE*, citind *SCE[NO]|PE(sis)*. Această ligatură este posibilă, dar nu este certă, căci şi alte litere din această inscripţie au *apices* (de ex. *I* din numele consulului Iulianus, r. 3, sau *M* în r. 1). Este de observat, de asemenea, că şi în inscripţia nr. 21 litera *P* din *Scenopesis* are aceeaşi formă, cu o bară orizontală în partea de jos. Lapicidul a abuzat de semnele despărţitoare dintre cuvinte *(hederae)*, folosindu-le şi în interiorul cuvintelor (de ex. între *p*, *o*, *s* din cuvîntul *posuit)*.

Altarul a fost dedicat pentru sănătatea împăratului Marcus Aurelius, în anul 175, în timpul consulilor L. Calpurnius Piso şi P. Salvius Iulianus (cf. A. Degrassi, *Fasti*, p. 49, nr. 928), de către magistratul (primarul) satului *Scenopesis*. Acest sat se afla pe teritoriul Capidavei.

23

Fragment de altar votiv de calcar descoperit în cetate, în zidul de vest al turnului 4, folosit ca piatră de placaj. Altarul este spart sus, lipsind profilul şi o parte din colţul din stînga al cîmpului scris, şi a fost tăiat în partea de jos cu prilejul încastrării sale în zidul cetăţii, căzînd în lacună ultimul sau ultimele rînduri ale inscripţiei. Fragmentul desprins din colţul superior drept a fost recuperat, el fiind editat de Gr. Florescu. Dimensiuni: 0,60 × 0,46 × 0,42 m; înălţimea literelor: 4—5 cm. Muzeul de istorie naţională şi arheologie — Constanţa, inv. 2 075.

https://biblioteca-digitala.ro

Gr. Florescu, Dacia, 3 — 4, 1927 — 1932, p. 503, 4 (AÉp, 1934, 106 ; I. Micu, *Călăuza*, p. 28, nr. 177 ; Gr. Florescu, *Capidava*, p. 90 — 91, nr. 13 ; S. Stati, *Limba latină în inscripţii*, p. 139, nr. XIX).

Anii 161 — 169.

[I(ovi) O(ptimo)] M(aximo) [et]
[Iun]oni Reg(inae) e[t]
pro saluti imp- (sic)
era⟨nt⟩tor⟨ero⟩ Aug(usti)
Antonini et Luci(i)
Viri p⟨e⟩osuit Aeli(us) (sic)
Longinus vet-
(e)ranus ala(e) II Aravac(orum)
pro SEN VSV LIBES

„Lui Iupiter cel preabun şi mare şi Iunonei Regina şi pentru sănătatea împăratului (sau a împăraţilor) Augustus Antoninus şi Lucius Verus, a pus (acest altar) Aelius Longinus, veteran al alei II Aravacorum, pentru sine şi fiii săi (?) ; a îndeplinit făgăduinţa cu dragă inimă...".

Inscripţia este rău scrisă, cu multe greşeli de limbă şi de gravare. Ca semn despărţitor între cuvinte, un fel de virgulă, asemănătoare cu cea din nr. 14, cu care prezintă asemănări atît în forma literelor cît şi în greşelile de lapicid. Litera *E* este uneori scrisă ca un *I* (în r. 3, *saluti*, în r. 6 *Viri*, pentru *Veri)*, la fel, litera *L* apare şi fără bara orizontală (r. 3, *saluti* ; r. 8, *ala)*, dînd impresia că au fost gravate întîi barele verticale şi apoi barele orizontale, uitîndu-se uneori acestea din urmă.

r. 4. Cuvîntul *imperatoris* sau *imperatorum* a fost gravat cu unele ligaturi şi cu greşeli : *E* cu *R*, *A* cu *N* şi *T*, repetîndu-se literele *T* şi *R*, în grupul de silabe *rero*, dezlegat de editor prin *impera⟨n⟩tor(is) Ro(mani)*, fie prin *impera⟨n⟩tor(um)*. În loc de grupul *ANT*, editorul a citit *AMT*. Pe piatră nu se vede clar dacă a fost gravat un *M* sau *N*.

r. 5. Cuvîntul *et* a fost uitat şi gravat ulterior, înghesuit între *Antonini* şi *Luci*. Numele lui Marcus Aurelius, căruia i-a fost dedicat altarul apare şi el într-o formă greşită, *imperator Augustus Antoninus*, în loc de *imperator M. Aurelius Antoninus Augustus*.

r. 6. În acest rînd, în afară de scrierea greşită a numelui lui Verus, semnalată mai sus, s-a scris *peosuit* în loc de *posuit*.

r. 7. Calitatea de *veteranus* a lui Aelius Longinus apare în forma *vetranus* care, dacă nu e o greşeală de lapicid, reprezintă un fenomen lingvistic frecvent de sincopare a lui *e* neaccentuat (cf. H. Mihăescu, *Limba latină*, p. 62—63, § 36) ; I.I. Russu, StCl ; 8, 1966, p. 227 ; R. Körner, Klio, 52, 1970, p. 191).

r. 8. *Ala* în loc de *alae*. *Ala II Hispanorum Aravacorum* făcea parte din armata Moesiei Inferior, unde o pomenesc diplomele din anii 99, 138 şi 155—157. În anul 103, construia *castellum* de la Carsium (V. Pârvan, *Scythia Minor*, p. 480 — 491). În anul 200, *ala* participa la refacerea unui drum de-a lungul Dunării, cum rezultă dintr-un miliar descoperit la

https://biblioteca-digitala.ro

Hîrșova (CIL, III, 7 603). W. Wagner, *Dislokation*, p. 47 — 49, credea că inscripția noastră ar aduce o dovadă că un detașament al alei ar fi staționat la Capidava, poate începînd cu Hadrian. W. Wagner nu cunoaștea inscripțiile referitoare la *cohors I Germanorum*, descoperite la Capidava.

r. 9. După cuvîntul *pro*, urmează cîteva litere, *SENVSV*, apoi *LIBES*, litere pe care editorul le-a dezlegat ipotetic : *pro sen(atus) usu*, adică în numele consiliului Capidavei, denumit aici senat, ori, la sugestia lui A. Renier : *pro se n(atisque) v(otum) su(sceptum) libe(n)s [s(olvit)]*. Literele acestea ar putea fi înțelese și astfel : *pro se n(atisque) v(otum) s(olvit) ⟨v(otum)⟩ libe(n)s [merito]*, considerînd cel puțin una din litere în plus, întocmai ca în rîndurile 4 și 6.

Inscripția conține o dedicație către Iupiter Optimus Maximus și Iuno Regina pentru sănătatea împăraților Marcus Aurelius și Lucius Verus (anul 161—169), pusă de un veteran al alei II de Aravaci, a cărei garnizoană se afla la Carsium. Nu este exclus ca altarul să fi fost pus într-unul din satele de pe teritoriul Capidavei de către Aelius Longinus ca magistrat local.

24

Placă funerară de marmură, descoperită în cetate întîmplător, la marginea de nord-vest a satului, în grădina unui locuitor. În locul unde a fost găsită lespedea se aflau mai multe pietre ce aparținuseră probabil mausoleului în zidurile căruia fusese așezată inscripția. Placa avea în partea superioară un relief încadrat într-o nișă, în cea mai mare parte dispărut, din care se mai păstrează urmele a patru personaje. Cuvintele sînt despărțite prin semne de trei feluri : *hederae*, un semn asemănător virgulei, și prin puncte (n. 1 și 6). Inscripția, scrisă cu litere elegante, unele din ele ornamentate, a fost gravată în două etape, rîndurile 2 — 4 fiind mai vechi. Dimensiuni : 0,27 × 0,56 × 0,11 m ; înălțimea literelor : 2,50 — 1,70 cm. Muzeul de istorie națională și arheologie — Constanța, inv. 1 488.

Gr. Florescu, SCIV, 2, 1950, 1, p. 126 și urm. (AÉp, 1950, 46 ; 1960, 330 ; Gr. Florescu, *Capidava*, p. 73 — 74, nr.1).

Secolul al II-lea.

D(is) M(anibus)
M(arcus) Cocceius Vitlus vet(eranus) co[h(ortis) I]
Ubio(rum) sig(nifer) vix(it) ann(is) LXX mili(tavit)
ann(is) XXVIII
Claudia coniunx et Cocceius Veturius
et Cocceius Nardus f(ilii) h(eredes) f(aciendum) c(uraverunt)
M(arcus) Coc(c)eius Titio pi(i)s(simo) par(enti)
fec(it)

r. 1, 6 și 7 au fost adăugate ulterior, fiind săpate de o altă mînă, cu litere neîngrijite și cu greșeli de limbă sau de lapicid ; r. 7 : este *fec*(it), nu *f(aciendum) c(uravit)*, cum a citit primul editor.

https://biblioteca-digitala.ro

„Zeilor Mani, Marcus Cocceius Vitlus, veteran al cohortei I Ubiorum, *signifer* (purtător de steaguri), a trăit 70 de ani, a luptat 28 de ani. Claudia, soţia, şi Cocceius Veturius şi Cocceius Nardus, fii şi moştenitori, s-au îngrijit să se facă (mormîntul). Marcus Coc(c)eius Titio preapiosului părinte a făcut (acest mormînt)".

r. 1. Gravarea formulei *Dis Manibus* de către cel ce a folosit a doua oară piatra de mormînt, adăugînd rîndurile 6 — 7, arată că inscripţia originară nu începea cu această formulă. Acest amănunt ar permite datarea inscripţiei la sfîrşitul secolului I sau cel mai tîrziu la începutul secolului al II-lea. Această datare concordă şi cu forma literelor, deosebit de îngrijită. În general, formula *Dis Manibus* apare în inscripţii la sfîrşitul secolului I (cf. H. Thylander, *Etudes sur l'épigraphie latine*, Lund, 1952, p. 50 — 51; Ida Calabi-Limentani, *Epigrafia latina*, Milano, 1968, p. 176), dar absenţa sa nu e întotdeauna o dovadă a vechimii inscripţiei. În inscripţiile din Dacia Inferior, toate inscripţiile funerare încep cu invocaţia către Zeii Mani, cele mai vechi avînd numele defunctului la nominativ, mai tîrziu la dativ (cf. Gr. Florescu, *I monumenti funerari della Dacia Inferiore*, Bucureşti, 1942, p. 11). Nu este exclus însă ca formula de invocaţie să fi fost gravată la prima inscripţie pe cadrul superior al reliefului. Acesta distrugîndu-se, lapicidul a săpat literele *D.M.* în spaţiul îngust deasupra inscripţiei.

r. 2. Cocceius Vitlus face parte dintr-o familie care a dat mulţi urmaşi la Capidava, numele *Cocceius* fiind deosebit de frecvent în deceniile următoare. *Vit(u)lus* este un cognomen roman, reprezentînd un diminutiv derivat de la un nume de animal *(vitellus)*, cf. I. Kajanto, *The Latin Cognomina*, p. 86 şi 329. *Cohors I Ubiorum* făcea parte din armata Moesiei Inferior la sfîrşitul secolului I, cum rezultă din diploma militară din anul 99. Diploma din anul 144 o aminteşte printre trupele Daciei Superior, de asemenea cea din anul 157 (CIL, XVI, 90 şi 107; IDR, I, XIV şi XV) Cărămizi cu ştampila cohortei au fost descoperite la Odorhei (cf. D. Protase, Dacia, N.S., 6, 1962, p. 507—508). Locul său de staţionare în Moesia Inferior este necunoscut. M. Cocceius Vitlus a făcut parte din această unitate în timpul staţionării sale în Moesia Inferior, fiind lăsat la vatră în timpul lui Nerva ori Traian. După reorganizarea Daciei de către Hadrian, unitatea a fost transferată în Dacia (cf. W. Wagner, *Dislokation*, p. 195 — 196; I. I. Russu, SCIV, 23, 1972, 1, p. 74).

r. 4. Unul din fii se numea *Cocceius Veturius*. *Veturius* este un gentiliciu, folosit aici cu rol de cognomen. Numele *Veturius* este destul de frecvent la Capidava, vezi mai jos, nr. 34.

r. 5. Cel de-al doilea fiu se numea *Cocceius Nardus*, nume derivat de la o plantă aromată, termen de origine greacă (cf. Iiro Kajanto, *op. cit.*, p. 89 şi 336).

Cognomenul personajului din r. 7, *Titio*, este derivat de la gentiliciul *Titius*, cu sufixul *-io (ibidem*, p. 165).

25

Stelă funerară de calcar descoperită în cetate, „în ruinele castellului roman" (Gr. Tocilescu, RIAF, 9, 1903 p. 59) la sfîrşitul secolului trecut. Este ruptă sus, lipsind o parte din frontonul care ornamenta stela. Se

https://biblioteca-digitala.ro

păstrează numai partea inferioară a frontonului, cu un fragment din patera din centru. În stînga, stela este spartă, pierzîndu-se o parte din chenar și litere de la începutul r. 2 și 3. Cîmpul inscripției este încadrat de un chenar ornamentat cu un vrej stilizat; în cîmpul inscripției, deasupra acesteia, se află o coroană de frunze legată cu o *taenia*. Atît ornamentul, cît și inscripția sînt îngrijit lucrate. Dimensiuni: 2,40 × 0,92 × 0,35 m; înălțimea literelor: 6,50 — 4,80 cm. MNA, inv. L, 65.

Gr. Tocilescu, *Fouilles*, p. 193; CIL, III, 14 440 (Gr. Tocilescu, RIAF, 9, 1903, p. 24, nr. 31 și p. 59, nr. 87, publicînd de două ori aceeași inscripție; Gr. Florescu, *Capidava*, p. 78 — 79, nr. 3).

Secolul al II-lea (prima jumătate?).

D(is) M(anibus)
[.] Iulio Valen-
[t]i fil(io) vix(it) ann(is) XII
et Iul(io) Vitali fil(io) vix(it)
ann(is) XVII
C. Iulius Hermes
et Iul(ia) Rhodope
parent(es) s(e) v(ivi) f(aciendum) c(uraverunt)

„Zeilor Mani. Lui [C?] Iulius Valens, fiu, (care) a trăit 12 ani, și lui Iulius Vitalis, fiu, (care) a trăit 17 ani, Caius Iulius Hermes și Iulia Rhodope, părinții, s-au îngrijit să se facă (acest mormînt), ei fiind în viață".

Întreaga familie poartă același *nomen gentile*, *Iulius*, ceea ce arată că cei doi soți au primit deodată cetățenia, eventual în urma eliberării din armată. Ei poartă încă *cognomina* grecești (Hermes și Rhodope, pentru acesta din urmă, v. Fr. Bechtel, *Die historischen Personennamen*, p. 580: „Personennamen aus Namen von *Heroinen*"); cei doi fii au *cognomina* romane, *Valens* și *Vitalis*, ambele foarte frecvente în inscripțiile dobrogene.

Ca formă a literelor și ornamentare, această stelă iese din seria stelelor funerare descoperite pînă acum la Capidava.

26

Fragment de stelă funerară de calcar, descoperit în zidul curtinei C, servind drept gură pentru canalul ce ieșea din cetate în acel punct. În acest scop pe partea din spate a stelei a fost săpat un jgheab. Stela este ruptă sus și la stînga, din lățimea stelei lipsind circa o treime. Fragmentul este spart de-a-curmezișul în două bucăți. Cîmpul inscripției este încadrat de un chenar ornamentat cu viță de vie. Același motiv ornamentează latura din dreapta stelei. În cîmpul reliefului, păstrat fragmentar, era reprezentată scena cavalerului galopînd spre dreapta; în fața lui este un altar pe care arde o flacără, iar alături arborele pe care este încolăcit un șarpe. Dimensiuni: 1,14 × 0,60 × 0,38 m; înălțimea literelor: 4,50 cm. Muzeul de istorie națională și arheologie — Constanța, inv. 204.

Gr. Florescu, Dacia, 5 — 6, 1935 — 1936, p. 368—370, 2 (I. Micu, *Călăuza*, p. 37, nr. 204; AÉp, 1939, 85; Gr. Florescu, *Capidava*, p. 83—85).

https://biblioteca-digitala.ro

Secolul al II-lea.

[Dis] Manibus
[?Aul] uporus
.... nis vixit
[anni]s c(irca) XX
5 *..... a SECVDO*
..... eni c[oiu]x
[vixi]t annis LXXX

r. 5: *Secu(n)do*, Gr. Florescu; r. 6: *[ex com]ent(ariensi) c[oh(ortis)] X*, Gr. Florescu.

„Zeilor Mani. [?Aul]uporus (fiul lui)... enis, a trăit circa 20 ani. ... a Secu, soţia lui Do... enus, a trăit 80 de ani".

r. 3. Urmele lui *N* sînt destul de clare pe piatră, acesta făcînd parte din patronimul defunctului. Aici editorul citea *Vitalis*, adică în locul lui *N* un *L*, iar în faţa lui, un *A*.

r. 5. *SECVDO* a fost întregit de către editor, în *Secu(n)do*, numele celei de-a doua persoane fiind pus la dativ. În acest rînd, în faţa literelor *SECVDO* se vede un *A*, făcînd parte probabil din gentiliciul defunctei, eventual *[Aeli]a*. Grupul de litere ce urmează şi care au fost întregite de Gr. Florescu prin *Secu(n)do* ar putea fi despărţit în *Secu*, nume feminin de origină probabil tracică (v. D. Detschew, *Sprachreste*, p. 443, Σικις, Sicu, Σικους) şi *Do/...eni*, numele soţului.

r. 6. *-ENI*, citit de editor *-ent*, este partea finală a unui nume personal la genitiv, urmat de *coiux*, şi nu titlul unei funcţii militare *(ex comentariensi)* şi numele cohortei. Este o inscripţie funerară dedicată unei familii de traci. După forma literelor inscripţia datează din secolul al II-lea.

27

Stelă funerară de calcar descoperită în faţa pragului intrării dinspre cetate în turnul 2, fiind cu faţa scrisă în jos. La descoperire era întreagă, cu excepţia părţii de jos, ruptă încă din antichitate. Ulterior, stela s-a spart în 8 fragmente, dintre care unul, din partea centrală a reliefului, s-a pierdut. Cîmpul inscripţiei este încadrat de un chenar simplu neornamentat; în cîmpul reliefului este reprezentată scena cinei funerare: pe *kline* două personaje stau rezemate în cotul stîng; pe *cathedra*, în stînga scenei, este o femeie îmbrăcată în *chiton* şi o haină mai scurtă cu mîneci; în faţa *klinei*, masa cu trei picioare. În partea de sus, stela se încheie cu un fronton triunghiular neornamentat încadrat de două acrotere. Dimensiuni: 1,62 × 0,66 × 0,15 m; înălţimea literelor: 3,50 — 3,70 cm. Muzeul de istorie naţională şi arheologie — Constanţa, inv. 87.

Gr. Florescu, Istros, 1, 1934, 2, p. 251 (I. Micu, *Călăuza*, p. 21, nr. 150; Gr. Florescu, *Capidava*, p. 81—83, nr. 5).

https://biblioteca-digitala.ro

Secolul al II-lea.

Dis M(anibus)
Basso patri
et Tsinnae fr(atri)
Zura et Tsiru
posuerunt
vix(it) an(nis) LXX Ts(inna)
vix(it) an(nis) XV et
Marti(a sive-*ae) con(iux* sive-*iugi)*
v(otum) l(ibens) m(erito)

„Zeilor Mani. Lui Bassus, tată, și lui Tsinna, frate, Zura și Tsiru au pus (această piatră de mormînt); a trăit 70 de ani, Tsinna a trăit 15 ani și Martia (sau Martiei), soția, (sau soției), au împlinit făgăduința pe merit".

r. 3. *Tsinna*, nume tracic, înrudit cu *Zina*, *Zinama*, *Zinenis*, cf. D. Detschew, *Sprachreste*, p. 188—189; I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, p. 129.

r. 4. *Zura*, nume tracic, ale cărui elemente se întîlnesc și în *Zoures*, *Zourazeis*, *Zourozis*, *Zuraxes (Zyraxes)*, atestate în inscripțiile din Tracia, cf. D. Detschew, *op. cit.*, p. 194; I.I. Russu, *op. cit.*, p. 130. *Tsiru*, nume tracic; după editorul inscripției, *Tsiru* ar fi corespondentul masculin al lui *Zura*, fapt contestat de I. I. Russu, *Cercetări de lingvistică*, Cluj, 6, 1961,p. 448. Acest nume nu a mai fost atestat pînă acum în inscripțiile din regiunile locuite de traci.

r. 8. *et Marti con(iugi)*, citit de editor *et Marti(o) con(iugi)*, ar fi de întregit *et Martia con(iux)* sau *et Marti(ae) con(iugi)*. *Martia*, cognomen feminin, este foarte frecvent în inscripții (cf. indice CIL, III); Martius, așa cum citea editorul, este greu de încadrat în textul inscripției, unde cei doi defuncți sînt două personaje masculine, iar relația cu dedicanții ar rămîne, de asemenea, neclară. În lectura noastră, Martia era soția defunctului (a lui Bassus) și numele ei apare fie ca dedicantă a inscripției, fie ca defunctă.

r. 9. În chip neobișnuit, inscripția se încheie cu formula *votum libens merito* obișnuită în monumentele votive, și ea incompletă, căci lipsește verbul.

Inscripția atestă o familie de traci parțial romanizați, în care părintele poartă un nume roman, iar copiii nume trace.

28

Fragment de *cippus* de calcar descoperit în cetate, pe latura de front a turnului 4, în primul rînd deasupra soclului, utilizată ca piatră de placaj. Cu prilejul reutilizării ei, piatra a fost tăiată în partea de sus, la stînga,

https://biblioteca-digitala.ro

la dreapta şi jos. Dimensiuni : 0,65 × 0,44 × 0,52 m ; înălţimea literelor : 4,50 cm. Se află la Capidava, în curtea muzeului cetăţii.

Gr. Florescu, Dacia, 7 — 8, 1937 — 1940, p. 347—348, nr. 2 (Idem, *Capidava*, p. 100—101).

Secolul al II-lea.

M(arcus) Coc(ceius) Vitalis, M(arcus) Co[c(ceius)] Albucius, M(arcus) Coc(ceius) Valerius, M(arcus) Coc(ceius) Vita[l]-
is, M. Coc(ceius) .... us
5 ..... *ci*

Din această listă s-ar putea deduce că inscripţia avea un caracter funerar, cei cinci dedicanţi al căror nume s-a păstrat pe piatră fiind membrii familiei rămaşi în viaţă şi eventual moştenitorii defuncţilor, numele lor căzînd în spărtură. Caracterul funerar al pietrei nu e însă asigurat.

Persoanele din inscripţie făceau parte din familia Cocceilor, atestată la Capidava în mai multe inscripţii. Dintre aceştia, unul purta numele *Cocceius Vitalis* (CIL, III, 13 737, v. mai jos, nr. 30). Pe monumentul de care ne ocupăm, *Cocceius Vitalis* apare de două ori (r. 1 şi r. 3—4), Vitalis fiind un nume foarte frecvent în inscripţiile dobrogene şi în general în onomastica inscripţiilor latine descoperite în imperiu. Iiro Kajanto a numărat 1 209 cazuri în inscripţiile cercetate de el (*The Latin Cognomina*, p. 72). Este un nume care face parte din categoria numelor de urare (*wish-names*), împreună cu Fortunatus, Felix, Honoratus, Iucundus, Maximus, Victor etc. *Albucius* este un *nomen gentile*, folosit aici cu rol de *cognomen* ; *Valerius*, de asemenea.

29

Stelă funerară de calcar descoperită la Capidava la sfîrşitul secolului trecut. Suprafaţa stelei este împărţită în trei cîmpuri ; sus, în cîmpul reliefului, este reprezentată scena cinei funerare ; pe *kline*, un bărbat ţine cu dreapta o coroană ridicată în sus ; lîngă el, la stînga, un personaj feminin pe o *cathedra*, cu un copil în braţe ; de o parte şi de alta a scenei, doi copii. Sub această scenă, într-un alt cîmp adîncit, separat printr-un chenar simplu, este săpată invocaţia *Dis Manibus*. Gr. Florescu presupunea că acest cîmp era destinat unui relief, dar că s-a renunţat la el din cauza calităţii slabe şi a defectelor pietrei. Întreaga stelă este încadrată de un chenar ornamentat cu motivul viţei de vie care porneşte la bază dintr-un vas. Inscripţia are în total 11 rînduri, cu litere asemănătoare ca formă cu literele din nr. 5 şi 19, de la Dorobanţu, respectiv Capidava. Dimensiuni : 1,91 × 0,71 × 0,29 m ; înălţimea literelor : r. 1—2 : cca 6 cm, restul : 4 cm. MNA, inv. L, 95.

AEM, 19, 1896, p. 89, nr. 29 ; CIL, III, 14 214/20 (Gr. Tocilescu, RIAF, 9, 1903, p. 23, nr. 29 ; Gr. Florescu, *Capidava*, p. 104 — 105, nr. 26 ; S. Stati, *Limba latină în inscripţii*, p. 140, nr. XX).

https://biblioteca-digitala.ro

Secolul al II-lea.

Dis
Manibus
Coc(ceius) Elius pos(uit)
vivo suo sibi
et Titi(a)e Matri-
n(a)e co(n)iugi su(a)e
benemerenti qu-
(a)e vixit ann(is) XXX
obita ad vil(l)a(m)
sua(m) titulum po-
suit

„Zeilor Mani. Cocceius Elius a pus (această piatră de mormînt) pentru sine, fiind în viață, și pentru Titia Matrina, soția sa care a binemeritat; a trăit 30 de ani și a decedat la *villa* sa".

r. 3. *Elius* este cognomenul de origine greacă *Helius*, atestat într-o altă inscripție de la Capidava (nr. 30), într-o inscripție de la Ulmetum (nr. 73), și sub forma *Hilus*, într-o inscripție de la Dorobanțu (nr. 6), toți avînd gentiliciul Cocceius. Este posibil ca personajul nostru să fie identic cu Cocceius Helius din inscripția nr. 30 de la Capidava, și eventual cu cel de la Ulmetum.

r. 4. *Vivo suo* în loc de *se vivo*, printr-o confuzie frecventă chiar și la autorii clasici între pronumele personal și cel posesiv; cf. H. Mihăescu, *Limba latină*, p. 161, § 194.

r. 5. *Titia*, gentiliciu italic, derivat de la Titus, cf. W. Schulze, *Lateinische Eigennamen*, p. 242—244. *Matrina*, cognomen roman arătînd relații de înrudire, I. Kajanto, *The Latin Cognomina*, p. 304.

Diftongul *ae* în *Titie* și *Matrine*, ca și mai jos, r. 6 și 8, în *sue și que*, s-a transformat în *e*, printr-un fenomen lingvistic frecvent în latina provincială (cf. H. Mihăescu, *op. cit.*, p. 76, § 55).

r. 6. Consoana *n* în *coniux* a dispărut, fenomen atestat în numeroase inscripții din provinciile dunărene *(ibidem*, p. 107, § 111).

r. 9—10. *Obita ad vil(l)a sua*, este o construcție de *ad* cu acuzativul, în care *m* final a căzut *(ibidem*, p. 172, § 213). Titia Matrina a decedat în villa sa, întocmai ca părinții lui Cocceius Helius din inscripția 30. Aceste două inscripții sînt unele din rarele mențiuni de *villae rusticae* în Dobrogea romană; cf. V. Pârvan, *Scythia Minor*, p. 3, cu nota 7; R. Vulpe, *Dobroudja*, p. 193.

30

Stelă funerară descoperită la Capidava la sfîrșitul secolului trecut, în condiții necunoscute. Este ruptă sus și spartă în trei fragmente ce se leagă între ele. Stela este împărțită în trei cîmpuri, dintre care două reprezintă

https://biblioteca-digitala.ro

scena cinei funerare, păstrată parţial, şi scena cavalerului galopînd spre dreapta, iar cel de-al treilea cîmp este cel al inscripţiei, păstrată integral. Din scena cinei funerare se vede doar partea de jos, cu un copil în dreapta, o parte din *kline* şi masa cu trei picioare în centru, şi un personaj feminin aşezat pe o *cathedra* în stînga scenei. Dimensiuni : 1,83 × 0,70 × 0,20 m ; înălţimea literelor : 5,70 cm. Muzeul de istorie al R. S. România.

Gr. Tocilescu, AEM, 19, 1896, p. 89, nr. 30 ; CIL, III, 13 737 (Gr. Tocilescu, RIAF, 9, 1903, p. 24, nr. 30 ; Gr. Florescu, *Capidava*, p. 104, nr. 25).

Secolul al II-lea.

Dis Manibus
Cocceius Vitales, vixsit
annis L et Coc(ceia) Iulia co-
niunxs eius vixsit annis
XL obiti ad villam suam Coc-
ceius Clemens et Coc(ceius) He-
lius fili patri et matri [be]-
nemerentibus titulum
posuerunt

„Zeilor Mani. Cocceius Vitales, a trăit 50 de ani şi Cocceia Iulia, soţia lui, a trăit 40 de ani ; decedaţi la *villa* lor ; Cocceius Clemens şi Cocceius Helius, fiii, au pus această piatră de mormînt tatălui şi mamei lor care au binemeritat".

r. 2. *Vitales* în loc de *Vitalis* face parte dintr-un fenomen lingvistic frecvent de confuzie între *i* şi *e* şi de redare a lui *i* posttonic prin *e* ; cf. H. Mihăescu, *op. cit.*, p. 41, § 31.

Iulia este un gentiliciu, aici cu rol de *cognomen*. Cocceius Vitalis şi Cocceia Iulia sînt probabil părinţii lui Cocceius Helius din nr. 28. Nu numai identitatea numelui, ci şi redactarea asemănătoare a textului pledează pentru această identificare. *Vixsit* (ca şi *coniunxs* în r. 4) se explică prin redarea grupului de consoane *ks (x)* prin două litere *xs*.

r. 8. *Titulus* este piatra ce acoperea mormîntul şi mormîntul însuşi (cf. L. Lupaş, StCl, 5, 1963, p. 133).

31

Fragment de stelă funerară de calcar descoperit în cetate în placajul zidului dinspre nord al turnului nr. 1. Stela este ruptă sus şi jos ; cîmpul inscripţiei este adîncit şi încadrat de un chenar simplu ; stela se încheie sus cu un fronton triunghiular simplu, parţial spart. Dimensiuni : 1,09 × 0,82 × 0,26 m ; înălţimea literelor : 3,50 cm. Muzeul de istorie naţională şi arheologie — Constanţa, inv. 2 060.

Gr. Florescu, Dacia, 5 — 6, 1935 — 1936, p. 366 — 368, nr. 1 (I. Micu, *Călăuza*, p. 39, nr. 210 ; Gr. Florescu, *Capidava*, p. 77 — 78, nr. 2).

https://biblioteca-digitala.ro

Secolul al II-lea.

Dis Manibus
Cornelius Pisi-
o sibi et Batsi-
ni coniugi
sue posuit ti-
tulum vibus
vixit annis
item coniux
annis avete

„Zeilor Mani. Cornelius Pisio a pus această piatră de mormînt pentru sine și soția sa Batsinis, fiind în viață; a trăit ... ani, de asemenea soția (a trăit) ... ani. Rămîneți cu bine".

r. 2—3. Cognomenul personajului nostru, *Pisio*, nu a mai fost atestat în această formă. El derivă probabil de la *Piso*, cu sufixul *-io*.

Numele *Batsinis* a fost considerat ilir de către editor, derivat de la rădăcina *Bat-*, frecventă în nume de persoane, de popoare sau de localități (cf. H. Krahe, *Lex. altillyr. Personennamen*, p. 17 și urm.; I. I. Russu, *Illirii*, p. 175 — 178). Analogia cea mai apropiată este un nume feminin dintr-o inscripție de la Epidamnus, *Batina*, dar și numele de rîu *Bathinus*, în Pannonia. Grupul fonetic *ts* apare în cîteva nume trace din Dobrogea, de exemplu *Tsiru* (Capidava, nr. 27), *Burtsitsinis* (Vicus Quintionis, V. Pârvan, *Histria*, 7, p. 77 și urm.). *Batsinis* este trecut de D. Detschew, *Sprachreste*, p. 46, printre numele trace (cu proveniența dată în chip eronat de la Histria).

r. 6. *Vibus* pentru *vivus* se explică prin fenomenul numit „betacism" atestat frecvent începînd cu a doua jumătate a secolului al II-lea în inscripțiile din provinciile dunărene (H. Mihăescu, *op. cit.*, p. 91 — 92). Acest fenomen, precum și forma literelor datează inscripția în a doua jumătate a secolului al II-lea.

32

Stelă funerară de calcar descoperită încă la sfîrșitul secolului al XIX-lea în condiții necunoscute la Capidava. Stela este spartă sus și jos, păstrîndu-se din cîmpul inscripției circa o jumătate. Din cîmpul reliefului, unde era reprezentată scena cinei funerare, se păstrează numai partea de jos, avînd în centru masa cu trei picioare și, de o parte și de alta, cei doi Dioscuri. Cîmpul inscripției, adîncit, este încadrat de un chenar ornamentat cu motivul viței. Dimensiuni: 0,70 × 0,73 × 0,30 m; înălțimea literelor: 4 — 4,5 cm. MNA, inv. L, 514.

Gr. Tocilescu, AEM, 19, 1896, p. 90, nr. 31; CIL, III, 13 738 (Gr. Tocilescu, RIAF, 9, 1903, p. 25, nr. 32; Gr. Florescu, *Capidava*, p. 108 — 109, nr. 30).

https://biblioteca-digitala.ro

Secolul al II-lea — începutul secolului al III-lea.

D(is) M(anibus)
memoriae
karissimor-
um filiorum
T(iti) Fl(avii) Flavia-
ni et T(iti) F(lavii) Mo-
[desti?]...
[T. Flavius ... pater]
[...posuit]

„În amintirea preaiubiților fii, Titus Flavius Flavianus și Titus Flavius Mo[destus?] ... a pus T. Flavius ...".

r. 1 — 2. *Dis Manibus memoriae*, formulă ce se generalizează pe monumentele funerare în a doua jumătate și spre sfîrșitul secolului al II-lea e.n. (cf. J. Hatt, *La tombe gallo-romaine*, Paris, 1951, p. 17 — 19).

r.6. La sfîrșitul rîndului, după *T.F.*, editorul a citit *L* și *LO*, deci *FL.LO* ... . Pe piatră se vede *T.F.MO...*

Inscripția este pusă probabil de tatăl celor doi defuncți; numele lui, căzut în lacună, s-ar întregi prin *T. Flavius ...*

33

Fragment de stelă funerară de calcar descoperit în cetate, în ruinele de pe latura de est a turnului 4; se păstrează partea din mijloc a stelei, cu trei rînduri din inscripție; rîndurile de la marginea de sus și de jos, căzînd pe ruptura pietrei, se păstrează fragmentar. Cîmpul inscripției este încadrat de un chenar lat, neornamentat. Dimensiuni: 0,50 × 0,95 × 0,33 m; înălțimea literelor: 4,50 — 5 cm. Muzeul de istorie națională și arheologie — Constanța, inv. 1 494.

Gr. Florescu, Dacia, 3 — 4, 1927 — 1932, p. 512, nr. 11 (I. Micu, *Călăuza*, p. 29, nr. 178; Gr. Florescu, *Capidava*, p. 114 — 115, nr. 39).

Secolul al III-lea (după forma literelor).

.....
vix(it) an(nis)...
Iulius Lu[ci]us
co(n)iug(i) beneme-
renti posuit
va[le] via[t]or

„... a trăit ... ani; Iulius Lucius, soției care a binemeritat i-a pus (această piatră de mormînt); rămîi cu bine, trecătorule!".

Inscripția este gravată neglijent, cu numeroase și neobișnuite ligaturi: *VLI*, *NE*, *ME*, *NTI*.

Lucius este un *praenomen*, folosit aici în loc de *cognomen*.

https://biblioteca-digitala.ro

34

Fragment de stelă funerară de calcar descoperit în cetate, în placajul turnului nr. 1. Stela este spartă sus şi jos. Cîmpul inscripţiei este încadrat de un chenar ornamentat cu motivul iederei, păstrat numai în partea dreaptă. Dimensiuni: 0,80 × 0,90 × 0,27 m; înălţimea literelor: 5 cm. Se păstrează la Muzeul de istorie naţională şi arheologie — Constanţa, inv. 2 088.

Gr. Florescu, Istros, 1, 1934, 2, p. 254 (I. Micu, *op. cit.*, p. 30, nr. 180; Gr. Florescu, *Capidava*, p. 95 — 96, nr. 18).

Secolul al II-lea.

D(is) M(anibus)
Have domina Ma-
musa! vixit ann(is) XXX
C. Veturius Tert-
ius benemeritae
coniugi Iuliae V-
eneriae fecit sibi
que vivo et Vetu-
riae Furniae ma-
tri carissimae
pientissimae
posuit

„Zeilor Mani. Fii fericită doamnă Mamusa! A trăit 30 de ani; a făcut (această piatră de mormînt) C. Veturius Tertius soţiei Iulia Veneria, care a binemeritat şi pentru sine, fiind în viaţă, şi Veturiei Furnia, preaiubitei şi pioasei mame".

r. 2 — 3. Mamusa, socotit nume tracic de editor, este un „Lallname" ce apare şi la romani, sub forma *Mammosa* (cf. I. Kajanto, *The Latin Cognomina*, p. 243), şi în Asia Mică, cu diverse variante ale numelui *Mama*, *Mamma*, *Mamaxos* şi chiar *Mammousis*, ca nume masculin (cf. L. Zgusta, *Kleinasiatische Personennamen*, Praga, 1964 p. 285 — 286); în schimb, numele nu apare în inscripţiile din Tracia (cf. IGB, indice, v. totuşi D. Detschew, *Sprachreste*, p. 284, unde printre numele cu rădăcina *Mama*, citează şi *Mamutzis* de la Durostorum, CIL,III, 7 477). *Mamusa* era, aşa cum a explicat editorul, un nume de dezmierdare al soţiei lui Veturius Tertius, adevăratul ei nume fiind *Iulia Veneria*. *Domina* era un titlu ce însoţea nume de divinităţi (fiind sinonim cu *regina* şi chiar de zeiţă, *dea)* sau de împărătese. Uneori, persoanele feminine defuncte erau identificate cu divinităţi (cf. Fr. Cumont, *Symbolisme funéraire*, p. 242 şi nota 1; A. Brelich, *Aspetti della morte*, p. 69; G. Bordenache, StCl, 7, 1965, p. 316). Acest apelativ se întîlneşte într-o altă inscripţie de la Capidava, eventual aparţinînd aceleiaşi familii (v. mai jos, nr. 35).

r. 8 — 9. Inscripţia i-a fost dedicată şi mamei lui C. Veturius Tertius, *Veturia Furnia*, al cărei cognomen era gentiliciul *Furnia*. *Veturius Tertius* a fost atestat pe o inscripţie descoperită recent la Gălbiori, unde, în calitate de *magister vici*, închină un altar lui Iupiter Optimus Maximus şi zeiţelor Iuno Regina şi Ceres Frugifera. Nu este exclus ca cele două per-

https://biblioteca-digitala.ro

sonaje omonime să fie identice, iar titlul de *magister vici* să se refere la Capidava. Aceasta ar rezolva problema formei administrative a Capidavei în epoca imperială romană. Gălbiori se află în apropiere de Capidava, iar monumentul putea fi lesne transportat de acolo la Gălbiori, unde nu se cunosc pînă acum alte vestigii romane (v. discuţia de la nr. 56).

35

Stelă funerară spartă în două fragmente ce se îmbină între ele. Fragmentul A a fost descoperit în zidul de nord al turnului nr. 1, iar fragmentul B în placajul aceluiaşi turn al cetăţii. Fragmentul A este spart sus şi jos, inscripţia continuînd pe fragmentul B. Fragmentul A păstrează o parte din relief şi anume partea din dreapta, restul fiind distrus cu prilejul reutilizării în construcţia zidului. Relieful reprezenta scena cinei funerare, cu două personaje pe *kline*, din care numai cea din dreapta se poate distinge. Aceasta ţine în mîna stîngă un obiect rotund (un fruct sau o turtă), iar în mîna dreaptă, ridicată în sus, o coroană. Sub *kline* se află o *oenochoe*, iar mai la dreapta, un copil. Stela avea deasupra un fronton, cu două acrotere ornamentate cu capete de lei, iar în mijloc un cap de meduză, din care se păstrează numai partea inferioară. Cîmpul inscripţiei este încadrat de un chenar ornamentat cu motivul viţei de vie, păstrat însă numai în partea dreaptă, latura stîngă fiind complet nivelată. Fragmentul B este partea de jos a stelei, fiind ruptă exact la mijlocul rîndului 6. Literele, păstrate fragmentar la îmbinarea dintre cele două fragmente, sînt greu lizibile. La fragmentul de jos chenarul din dreapta a fost tăiat, se păstrează însă chenarul pe latura stîngă. Dimensiuni: A: 1,37 × 0,80 × 0,28 m; B: 0,67 × 0,72 × 0,29 m; înălţimea literelor: 5 — 6 cm. Fragmentul A la Muzeul de istorie naţională şi arheologie — Constanţa, inv. 2 054; fragmentul B la Capidava, în curtea Muzeului cetăţii.

Cele două fragmente au fost publicate separat: fragmentul A, Gr. Florescu, Dacia, 5 — 6, 1935 — 1936, p. 373—374, nr. 4 (I. Micu, *op. cit.*, p. 38 — 39, nr. 209; Gr. Florescu, *Capidava*, p. 106 — 107, nr. 28); fragmentul B, idem, Dacia, 7 — 8, 1938 — 1940, p. 346, nr. 1 (*Capidava*, p. 99 — 100, nr. 22).

Secolul al II-lea.

D(is) M(anibus)
Ave domina Ve-
turia vixit ann(is)
XXIIII, mens(ibus) II. M. Ulpi-
us Piso Veturiae
..... [sibi-]
que vivo et Veturi(a)e Ulpi-
(a)e et M. Ulpio fili(i)-
scaris(s)imis vivis
posuit

„Zeilor Mani. Fii fericită doamnă Veturia! a trăit 24 de ani şi 2 luni; M. Ulpius Piso i-a pus (această piatră de mormînt) şi pentru sine, fiind în viaţă, şi Veturiei Ulpia şi lui M. Ulpius, preaiubiţilor fii, fiind în viaţă".

Pentru termenul *domina*, v. discuţia de la nr. 34.

https://biblioteca-digitala.ro

Este o inscripție funerară pusă de Marcus Ulpius Piso soției sale Veturia..., precum și pentru sine și fiii săi, în viață, Marcus Ulpius și Veturia Ulpia. Ei făceau probabil parte din aceeași familie cu C. Veturius Tertius (v. inscripția citată mai sus). Fiul poartă numele tatălui, iar fiica gentiliciul mamei, folosindu-l pe al tatălui drept cognomen. Familia lui Ulpius Piso este o familie de provinciali romani, cu *tria nomina*, dar cu folosirea incorectă a diverselor elemente onomastice.

36

Altar funerar de calcar descoperit în placajul turnului porții, pe latura din interiorul cetății. Este spart în două fragmente, îmbinate între ele; profilele de pe latura dreaptă a altarului au fost cioplite spre a putea fi încastrat în zidul cetății. Dimensiuni: 1,22 × 0,46 × 0,50 m; înălțimea literelor: 4,50 cm. Capidava, în curtea Muzeului cetății.

Gr. Florescu, Dacia, 11 — 12, 1945 — 1947, p. 217 (AÉp, 1950, 76; Gr. Florescu, *Capidava*, p. 101 — 103, nr. 24).

Secolul al II-lea.

D(is) M(anibus) s(acrum)
Fabricia Q(uinti) f(ilia)
Saturnina p(i)a
vix(it) ann(is) XXI
C. Munatius
Venustus
praef(ectus) coh(ortis) I Ger(manorum)
coniugi piis-
simae pos(uit)

„Închinare Zeilor Mani. Fabricia, fiica lui Quintus, Saturnina, pioasa, a trăit 21 de ani. Caius Munatius Venustus, prefect al cohortei I Germanorum a pus (această piatră de mormînt) preapioasei sale soții".

r. 1. Formula obișnuită de dedicare a monumentelor funerare era *Dis Manibus* sau *Dis Manibus et memoriae eternae*, sau *Dis Manibus et quieti aeternae*. *Sacrum* făcea parte din formula de consacrare a monumentelor religioase, apărînd mai rar în cele funerare (Exemple de *Dis Manibus sacrum* în CIL, III, 7 315 și VI, pars 7, indices, p. 1 680—1 681).

r. 5. Un personaj cu numele *Munatius Venustus* este cunoscut dintr-o inscripție funerară de la Lambaesis, pusă pentru fiul său, L. Munatius Macer; în această inscripție, Munatius Venustus era tribun al legiunii III Augusta (CIL, VIII, 2 770 și 18 132; cf. E. Ritterling, RE, XII, 1925, col. 1 503). Identitatea celor două personaje nu este asigurată, căci în inscripția de la Lambaesis, Munatius Venustus apare fără *praenomen*, iar fiul său poartă *praenomen*-ul Lucius, în timp ce Munatius din inscripția capidavensă avea *praenomen*-ul Caius. Prefectura cohortei era primul grad în cariera militară ecvestră; ca prefect al cohortei I Germanorum, Munatius Venustus comanda o *cohors quingenaria* (adică de un efectiv de

https://biblioteca-digitala.ro

500 soldaţi). Tribunatul legiunii era cel de-al doilea grad din *militiae equestres*; dacă Munatius Venustus de la Capidava era identic cu tribunul legiunii III Augusta, inscripţia de la Lambaesis a fost pusă cîţiva ani mai tîrziu; cum în mod just observă editorul inscripţiei capidavense, Munatius Venustus apare singur ca dedicant al monumentului funerar al fiului său, Munatius Macer, în vîrstă de 9 ani, mama acestuia fiind decedată din vremea şederii la Capidava.

Inscripţia funerară pusă de Munatius Venustus este a doua inscripţie care atestă staţionarea cohortei I Germanorum în castrul de la Capidava. Pentru discuţia privind această cohortă, v. nr. 16.

37

Stelă funerară de calcar descoperită în cetate, în dărîmăturile exterioare ale turnului 5. Stela este spartă sus, pierzîndu-se relieful şi o parte din cîmpul inscripţiei. O crăpătură de-a lungul pietrei o desparte în două fragmente (la prima ei publicare această crăpătură nu exista). Cîmpul inscripţiei este foarte avariat, literele fiind şterse aproape în fiecare rînd pe o linie care, pornind de sus, trece prin mijlocul inscripţiei. Cîmpul scris, adîncit, era încadrat de un chenar ornamentat cu motivul viţei de vie, care porneşte dintr-un crater aşezat la bază, chenar păstrat parţial pe latura stîngă. Inscripţia, gravată neglijent, în rînduri strîmbe, se păstrează pe 9 rînduri; jumătatea din stînga a primelor două rînduri a căzut în spărtură. Dimensiuni: 1 × 0,65 × 0,35 m; înălţimea literelor: 3,50 cm. Muzeul de istorie naţională şi arheologie — Constanţa, inv. 16 805.

Gr. Florescu, Dacia, 5 — 6, 1935 — 1936, p. 376, nr. 8 (I. Micu, *op. cit.*, p. 36, nr. 203; Gr. Florescu, *Capidava*, p. 110—111, nr. 32).

După forma literelor secolul al III-lea.

.....*NIS*
V...NIO Val(erius)
Ter[t]ullus Val(erius)
Campanus pa-
t[ri pien]tissi-
mo [p]osuerunt
de suo
[a]v[e] viator

r. 1: *NISIS*, Gr. Florescu; r. 2: *V ... NIS* Gr. Florescu; r. 6: *[p]SVERVNT*, Gr. Florescu. Pe piatră, în r. 1 se vede numai *NIS*, în r. 2 V, o lacună, apoi *NIO* sau *MO* (identic cu *MO* din r. 6).

„[e.g.: Zeilor Mani, Lui Valerius..., care a trăit...] ani Valerius Tertullus (şi) Valerius Campanus, preapiosului lor tată au pus (această piatră de mormînt) din mijloace proprii. Rămîi cu bine, trecătorule!".

Inscripţie funerară pusă de Valerius Tertullus şi Valerius Campanus tatălui lor. Numele acestuia trebuie să fi fost tot Valerius, deosebit de răspîndit în inscripţiile dobrogene (v. mai jos capitolele Ulmetum şi Troesmis).

https://biblioteca-digitala.ro

Cognomenul Tertullus, purtat de unul din cei doi fii, s-a răspîndit în Dobrogea după anii de guvernare a lui C. Ovinius Tertullus, la începutul secolului al III-lea.

38

Stelă funerară de calcar descoperită în turnul porții cetății, în primul strat de jos, deasupra zidului porții de S—E a primului castru. Stela este spartă în două fragmente, pe linia spărturii căzînd un rînd sau două din inscripție; marginea din dreapta este avariată, iar colțurile de sus și de jos distruse. Jos, stela este prevăzută cu un pivot. Fața este împărțită în două cîmpuri, al reliefului și al inscripției. În cîmpul reliefului este reprezentată scena cinei funerare, cu două personaje pe *kline*, un bărbat și o femeie; în fața *klinei*, masa cu trei picioare și copilul care ține în stînga o amforă. De o parte și de alta sînt două femei șezînd pe scaune cu spătar. În partea de sus, stela este ornamentată cu un con de pin încadrat de două acrotere, din care s-a păstrat numai cel din stînga; pe fața lui sînt reprezentate în relief două palmete stilizate și un con de pin așezat pe un altar. Atît cîmpul reliefului, cît și cîmpul inscripției sînt încadrate de un chenar ornamentat cu motivul viței de vie ce pornește dintr-un crater așezat la bază. Inscripția are litere apropiate de forma literelor cursive, înclinate, cu *A* fără bară orizontală, cu *F* și *S* mai lungi decît celelalte litere; *T*, în r. 7 (în *nati)* și *N* în r. 10 incomplet gravate. Rîndurile sînt nealiniate. După forma literelor, inscripția datează din secolul al III-lea, deși editorul o data în prima jumătate a secolului al II-lea. Dimensiuni: 2,22 × 1,34 × 0,30 m; înălțimea literelor: 4 — 6 cm. Muzeul de istorie națională și arheologie — Constanța, inv. 2 092.

Gr. Florescu, Istros, 1, 1934, 2, p. 249 și urm. (I. Micu, *op. cit.*, p. 24, nr. 155; Gr. Florescu, *Capidava*, p. 79 — 80, nr. 4).

Secolul al III-lea.

D(is) M(anibus)
F .....
EMAG(ister?) de-
dicante
co(n)iuge Val(eria)
Casta et n-
ati et fra-
tres
posueru-
nt
o(pto) s(it) t(ibi) t(erra) l(evis)

„Zeilor Mani. F[l (avius)] ... *EMAG*, copiii și frații au pus (această piatră de mormînt), dedicantă fiind soția, Valeria Casta. Îți urez să-ți fie țărîna ușoară!".

r. 2. E greu de stabilit dacă pe linia spărturii s-au pierdut unul sau mai multe rînduri. La locul îmbinării piatra este așchiată, încît în afară de hasta verticală a lui *F* nu s-a păstrat nici o urmă din celelalte litere ce constituiau numele defunctului.

https://biblioteca-digitala.ro

r. 3. Literele *EMAG*, transcrise în majuscule de către editorul inscripției, au fost dezlegate prin : *e*, ca fiind ultima literă din numele defunctului, iar *mag.* prin *mag(ister)*. Dacă, așa cum susține editorul, a căzut în lacună un singur rînd, lipseau din inscripție indicațiile privind vîrsta defunctului ; numele acestuia, prescurtat, ar fi fost urmat imediat de funcția pe care a avut-o cîndva în timpul vieții, știut fiind că magistraturile sătești erau anuale. De aceea, întregirea aceasta este problematică, fără a putea oferi o altă soluție. Nu este exclus ca *-emag* să facă parte din numele lui Flavius.

r. 3 — 4. Termenul *dedicante* era obișnuit în monumentele votive. Se dedicau altare sau temple unei divinități, stelele funerare se „puneau" sau se „făceau". Există totuși exemple mai rare de utilizare a verbului *dedico* și în monumente funerare (cf. CIL, III, 191 ; VI/7, indices, p. 1 583). Gentiliciul *Valeria* este frecvent la Capidava și Ulmetum, precum și în alte așezări din Dobrogea romană.

r. 11. Formula de încheiere, *opto sit tibi terra levis* este înscrisă într-o monogramă.

39

Stelă funerară de calcar descoperită în placajul zidului dinspre nord al turnului nr. 1 al cetății. Stela este spartă sus și jos. Cîmpul inscripției, adîncit, este încadrat de un chenar ornamentat cu motivul viței de vie, chenar care se păstrează numai pe latura dreaptă. Inscripția se păstrează bine, cu excepția primului și a ultimului rînd, rupte pe jumătate. Numeroase ligaturi : *ULP*, *FL*, *AE*, *TE*, *NT*, *QU*. Dimensiuni : 0,81 × 0,80 × 0,28 m ; înălțimea literelor : 6,50 cm. Capidava, în curtea Muzeului cetății.

Gr. Florescu, Dacia, 7 — 8, 1937 — 1940, p. 349, nr. 5 (idem, *Capidava*, p. 115 — 116, nr. 40).

Secolul al III-lea.

D(is) M(anibus)
Ulp(iae) Flaviae fili-
ae qu(a)e vixit
annis XVIII
menses sex
Ulp(ius) Fl(avius) pater et A-
rria Cassia
mater posue-
runt sibique
v[ivis]

„Zeilor Mani. Ulpiei Flavia, fiicei care a trăit 18 ani și șase luni ; Ulpius Flavius, tatăl, și Arria Cassia, mama, au pus (această piatră de mormînt) și pentru sine, fiind în viață".

După forma literelor, inscripția este din secolul al III-lea (așa cum a datat-o și editorul) ; frecvența ligaturilor, ca și onomastica sprijină această datare. Din punctul de vedere al onomasticii, asocierea a două *gentilicia*

https://biblioteca-digitala.ro

în loc de *nomen* și *cognomen*, *Ulpia Flavia*, *Ulpius Flavius*, *Arria Cassia* sînt un indiciu atît pentru epoca mai tîrzie, cît și pentru provincialismul persoanelor care au pus inscripția. Fenomenul lingvistic de redare a diftongului *ae* — în *qu(a)e* — prin *e* este atestat frecvent încă din secolul al II-lea și chiar mai timpuriu (cf. H. Mihăescu, *op. cit.*, p. 76 — 78, § 55); avem însă și *filiae*, după obiceiul „scrierii inverse" adică a regresiunii.

40

Fragment de lespede de calcar descoperit în cetate, în cursul săpăturilor arheologice din 1955, în zidul unui bordei din epoca de trecere la feudalism. Fragmentul este rupt în toate părțile. Cîmpul scris era încadrat de un chenar din a cărui profilatură se păstrează unele urme pe latura din stînga. Dimensiuni: 0,32 × 0,24 × 0,29 m; înălțimea literelor: 4,50 — 4,80 cm. Capidava, în depozit.

Gr. Florescu, *Capidava*, p. 106, nr. 27.

Secolul al II-lea.

....[coniugi beneme?-]
rito [sibique vivae?]
et Iu[l(io)...]
et Va[l(erio)...]
[e]t Val(erio...
5 *[filiis carissimis]*
[vivis posuit]

r. 1 — 2: *[Ter]rito[rii]*, Gr. Florescu.

„soțului care a binemeritat, precum și pentru sine fiind în viață, și lui Iulius și Valerius și Valerius ... preaiubiților fii, în viață, a pus (acest monument funerar)"

Conform întregirii propusă de Gr. Florescu, inscripția ar reprezenta o listă a unui colegiu ce funcționa pe teritoriul capidavens. Editorul prefera această reconstituire unei eventuale lecturi: *[coh. B]rito[num]*, întrucît *Brittonum* se scrie cu doi *t*, în timp ce în inscripția de față literele *RITO* conțin un singur *t*. Credem însă că fragmentul făcea parte dintr-o stelă funerară, în care literele *-rito* ar fi de întregit prin *[beneme]rito* sau *[ma]rito*, restul numelor aparținînd membrilor familiei rămași în viață și care dedică inscripția, împreună cu soția defunctului, al cărei nume figura în partea de la începutul inscripției căzută în lacună. Atît Iulii, cît și Valerii au mai fost atestați în inscripțiile descoperite la Capidava (v. nr. 37, 38).

41

Fragment de stelă funerară de calcar descoperită la Capidava la sfîrșitul secolului trecut. Stela este spartă sus, iar suprafața scrisă este foarte ștearsă. Cîmpul scris este încadrat de un chenar ornamentat cu motivul viței de vie, păstrat parțial pe latura dreaptă; latura stîngă a fost transformată într-o semicolonetă, spre a servi ca ușor la o poartă. Inscripția se

https://biblioteca-digitala.ro

păstrează pe şapte rînduri, cu unele lipsuri faţă de momentul publicării. Ligaturi : *ANT*, *XX*, *FR*. Dimensiuni : 0,85 × 0,83 × 0,30 m ; înălţimea literelor : 7 cm. MNA, inv. L, 410.

Gr. Tocilescu, AEM, 19, 1896, p. 88, nr. 28 ; CIL, III, 14 214/19 (Gr. Tocilescu, RIAF, 9, 1903, p. 25, nr. 33 ; Gr. Florescu, *Capidava*, p. 107 — 108, nr. 29).

Sfîrşitul secolului al II-lea — prima jumătate a secolului al III-lea.

D(is) M(anibus)
Ant(onio) Floro b(ene)f(iciario)
co(n)s(ularis) mil(itavit) ann(is) XXIII
vixit ann(is) XL. Ant(onius)
Florianus op-
tio leg(ionis) I Ital(icae) fra-
ter posuit

„Zeilor Mani. Lui Antonius Florus, *beneficiarius consularis*, a luptat 23 de ani, a trăit 40 de ani. Antonius Florianus, *optio* în legiunea I Italica, frate, a pus (această piatră de mormînt)".

r. 3 — 4. *Beneficiarius consularis* era un subofiţer, inferior centurionului ; din inscripţii rezultă că *beneficiarii* serveau în corpuri detaşate în *stationes*, cu menirea de a supraveghea siguranţa drumurilor (cf. B. Kübler, DizEp, I, p. 992—997 ; A. v. Domaszewski, *Rangordnung* [2], *passim*). La Capidava se afla probabil o *statio* de *beneficiarii*.

r. 5 — 6. Antonius Florianus, fratele lui Antonius Florus, a servit ca *optio* în legiunea I Italica. *Optiones* erau subofiţeri *(principales)* întrebuinţaţi în funcţii tactice sau în administraţie. În general, erau locţiitori pe lîngă centurioni sau pe lîngă alţi ofiţeri şi uneori comandau vexilaţii *(ibidem, passim ;* Fr. Lammert, RE, XVIII/1, 1939, col. 806 — 811). Faptul că Florianus a luptat în legiunea I Italica impune datarea inscripţiei după anii 167, cînd legiunea V Macedonica a fost transferată în Dacia şi cînd legiunea I Italica a preluat supravegherea sectorului de nord al Dobrogei, în toate punctele în care pînă atunci fuseseră prezente detaşamente ale legiunii V Macedonica (cf. E. Doruţiu-Boilă, SCIV, 23, 1972, 1, p. 45 — 62). La o concluzie asemănătoare a ajuns şi Gr. Florescu, *op. cit.*, în sensul că în secolul al III-lea, de cînd datează inscripţia funerară a lui Antonius Florus, în castrul de la Capidava era detaşată o vexilaţie a legiunii I Italica.

42

Stelă funerară de calcar descoperită la sfîrşitul secolului trecut la Capidava. Stela este ruptă sus, pierzîndu-se partea cu relieful, şi este spartă în două fragmente ce se îmbină între ele. Cîmpul inscripţiei este încadrat de un chenar simplu, neornamentat. Fragmentul inferior al stelei a fost tăiat de-a lungul laturii din dreapta, antrenînd chenarul şi partea finală a rîndurilor 10—14. Literele sînt prelungite şi înguste, fiind săpate strîns unele lîngă altele în rînduri înghesuite. Dimensiuni : 1,20 × 0,53 × 0,15 m ; înălţimea literelor : 4,50 cm. MNA, inv. L, 1 514.

https://biblioteca-digitala.ro

Gr. Tocilescu, AEM, 17, 1893, p. 83 — 84, nr. 6 ; CIL, III, 12 478 (Gr. Tocilescu, RIAF, 9, 1903, p. 25 — 26, nr. 34 ; H. Mihăescu, *op. cit.*, p. 249 — 250, § 260 ; Gr. Florescu, *Capidava*, p. 109 — 110, nr. 31) ; cf. V. Pârvan, *Ulmetum*, II /2, p. 335 — 338.

După forma literelor, secolul al III-lea.

D(is) M(anibus)
Aur(elius) Hermes paganus
vixit annis LXX dies XI et
Aur(elia) Meliti coniux eius-
dem vixit annis LX
menses duobus (sic) *dies VII*
qui reliquerunt here-
des bonos filios super-
stantes VII sex quidem
filios et unam filia[m
benemerentibus p[i-
entissimi nati mem[o-
riam posuerunt
ave vale viator

„Zeilor Mani. Aurelius Hermes, *paganus*, a trăit 70 de ani, și 11 zile și Aurelia Melite, soția lui, a trăit 60 de ani, două luni și 7 zile, care au lăsat moștenitori șapte fii buni în viață, dintre care 6 fii și o fiică. Copiii preapioși au pus acest mormînt celor ce au binemeritat. Rămîi cu bine, fii sănătos trecătorule !".

r. 2. *Paganus*, termen interpretat de V. Pârvan *(op. cit.*, II/2, p. 335—338) ca desemnînd pe un locuitor al unui *pagus*. Acest termen a mai fost întîlnit în aceeași formă într-o inscripție de la Ulmetum *(ibidem ;* Em. Popescu, *Inscripțiile*, nr. 208). Pentru a denumi comunitatea de locuitori ai unui *pagus* se întrebuința de obicei acest termen la plural, *pagani* (v. CIL, III, indice). Din faptul că Aurelius Hermes de la Capidava și Aurelius Sisinus de la Ulmetum se intitulau simplu *pagani*, fără a adăuga numele *pagus*-ului căruia îi aparțineau, V. Pârvan a presupus că toate *villae*-le de pe teritoriul Capidavei au fost încorporate unui singur *pagus*, ce purta numele Capidava. Termenul *paganus* avea mai multe sensuri : locuitor la țară în opoziție cu unul de la oraș, civil față de militar, iar în epoca tîrzie, păgîn față de creștin. Evoluția termenului în epoca tîrzie a fost mult studiată (cf. S. Pușcariu, *Locul limbei române între limbile romanice*, Discurs de recepție la Academia Română, București, 1920, p. 31 — 38 ; M. Bartoli, Archivio Storico Italiano, Sezione neolatina 21, 1921, 1 — 58 ; B. Altaner, *Paganus. Ein Bedeutungsgeschichtliche Untersuchung*, ZKG, 1939, p. 130 — 141 ; M. Rollin, *Remarques sur le terme paganus*, Bulletin de la Société nationale des antiquaires de France, 1950 — 1951, p. 40 — 41 ; E. Kornemann, RE, XVIII/2, 1942, col. 2 295—2 297, art. *Paganus ;* E. Bickel, Reinisches Museum für Philologie, 97, 1954, 1—47). În afară de aceste sensuri, termenul *paganus* părea a desemna o categorie de gladiatori. Termenul a fost atestat într-o inscripție de lîngă Roma, cuprinzînd o listă a unei *familia gladiatoria*, unde numele fiecăruia este însoțit de specialitatea sa (ILS, 5 084) ; între acestea apare și *paganus*,

https://biblioteca-digitala.ro

fiind interpretat de editor (nota 17) ca opus stării de gladiator, *pagani* făcînd parte dintre „civilii" familiei. O stelă de la Edessa, comentată de L. Robert (RA, 1929, II, 24 — 41 = *Opera Minora*, I, 1969, p. 706 — 707), numind pe un *paganus* care a luptat în arenă, aducea dovada că *pagani* erau o categorie de gladiatori; v., de asemenea, L. Robert, *Les gladiateurs* [2], p. 84 — 85). Acestor inscripţii li s-a adăugat o epigramă funerară de la Izmit (F. K. Dörner, *Inschriften und Denkmäler aus Bithynien*, Berlin 1941, p. 90—91, nr. 91), în care cuvintele : [σὺν]ομά μοι παγανὸν Ἀπολλῶ[νι]ς ἐκλήθην au fost traduse de editor prin „cu numele meu de gladiator eu m-am numit Apollonis...". Textul a fost reluat de J. Keil (Anzeiger, Viena, 1942, 8—10, p. 84 — 86). Din analiza acestei inscripţii şi prin analogie cu inscripţiile citate mai sus, J. Keil a ajuns la concluzia că unii gladiatori, în afară de numele pe care l-au purtat în timpul serviciului lor, aveau un alt nume mai vechi, nume pe care l-au schimbat cu prilejul intrării lor în servici, dar care n-a fost niciodată dat uitării şi, după eliberarea lor, ei au revenit la vechiul nume. J. Keil crede că Apollonis, din inscripţia de la Izmit a fost numele purtat după eliberare, termenul *paganus* fiind denumirea pentru „civili" în opoziţie cu soldaţii sau cu gladiatorii (cu trimitere la Tacitus, *Historiae*, I, 53 şi III, 24 şi la Preisigke, *Wörterbuch*, s.v.; E. A. Sophokles, *Greek lex. of the Roman and Byzantine periods*. Un alt exemplu citat de J. Keil pare să fie convingător : *D(is) M(anibus) homini pagano Thelonico quendam retiario, qui pietate populi rude liberatus est*. Revenind la Aurelius Hermes de la Capidava, socotim probabil că prin *paganus* se denumea starea lui de „civil" eventual în opoziţie cu cea de gladiator. Adăugăm că termenul *paganus* apare şi printre *cognomina* latine, el indicînd originea purtătorului lor, întocmai ca Vicanus, Urbanus etc. Nu e deci exclus ca acest nume să fie un al doilea *cognomen*, un fel de *supernomen* (deşi în acest chip nu figurează printre *supernomina* romana studiate de I. Kajanto, *Supernomina*).

Din analiza noastră rezultă că termenul *paganus* a avut în epoca din care datează inscripţia de la Capidava mai multe sensuri, iar simpla sa menţionare, fără o altă precizare, nu este suficientă pentru a stabili căreia dintre categoriile sus-menţionate i-a aparţinut Aurelius Hermes. De asemenea, inscripţiile lui Aurelius Hermes de la Capidava şi Aurelius Sisinus de la Ulmetum, inscripţii în care cei doi folosesc apelativul *paganus*, nu pot fi considerate drept surse pentru a deduce că aşezarea de la Capidava era organizată din punct de vedere administrativ sub forma unui *pagus*.

Melite (cf. Fr. Bechtel, *Die historischen Personennamen*, p. 567) şi *Hermes* sînt nume greceşti. *Meliti* în loc de *Melite* se explică prin alternarea lui *i* cu *e* neaccentuat, fenomen foarte răspîndit în latina provincială, v. mai sus nr. 3), de asemenea, *superstantis* în loc de *superstantes*. Pentru amestecul de acuzative şi ablative în *vixit annis, menses duobus, dies* cf. H. Mihăescu (*op. cit.*, p. 250, § 2 607) care le explică prin tendinţa de a reduce la forme unice diversele forme de exprimare.

r. 7 — 8. Expresia *qui reliquerunt heredes...* adică indicarea numărului urmaşilor era menită să justifice legal calitatea de moştenitori a urmaşilor (cf. V. Pârvan, *op. cit.*).

https://biblioteca-digitala.ro

43

Stelă funerară de calcar, folosită ca prag la poarta cetății refăcută după distrugerea de la mijlocul secolului al III-lea, așezată cu fața scrisă în jos. Se pare că înainte de a fi fost folosită ca piatră de mormînt, făcuse parte din construcția unei porți, în partea de jos a stelei păstrîndu-se făgașul în care se rotea pivotul porții. Stela era spartă de la descoperire în mai multe fragmente, din care unele, reprezentînd jumătatea din stînga a reliefului și o parte din cîmpul inscripției împreună cu cea mai mare parte a chenarului de pe latura stîngă, s-au pierdut între timp. Suprafața stelei este împărțită în două cîmpuri : în cîmpul reliefului, încadrat între două colonete cu nervurile răsucite, este reprezentată scena cinei funerare ; scena este tratată rigid, elementele compoziției, dispuse disparat la diverse nivele, și-au pierdut vechea legătură organică.

Cîmpul inscripției este încadrat de un chenar neornamentat ; inscripția începe pe chenarul superior, cu litere inegale scrise pe rînduri strîmbe. Ligaturi : *NE*, *MIN*, *AV*. Dimensiuni : 1,25 × 0,30 m ; înălțimea literelor : 4 — 5 cm. Muzeul de istorie națională și arheologie — Constanța, inv. 1 437.

Gr. Florescu, Istros, 1, 1934, 2, p. 257 — 261 (idem, Dacia, 5 — 6, 1935—1936, p. 382 ; I. Micu, *op. cit.*, p. 24, nr. 156 ; AÉp, 1938, 7 ; S. Guttenbrunner, Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Litteratur, 75, 1938, p. 115 ; idem, Germania 22, 1938, p. 54 — 55 ; AÉp, 1939, nr. 89 ; Fiebiger, *Inschriftensammlung zur Geschichte der Ostgermanen*, Denkschriften der Akademie, Viena, 70, 1939, 3, p. 24, nr. 33) ; Gr. Florescu, RIR, 10, 1940, p. 165 ; RIR, 17, 1947, 1—2, p. 173—174 ; I. I. Russu, RIR, 16, 1946, 1, p. 173 — 179 ; AISC, 5, 1944 — 1948, p. 344 — 348 ; Gr. Florescu, *Capidava*, p. 117 și urm., nr. 42 ; H. Mihăescu, *op. cit.*, p. 269, § 259 ; cf. R. Vulpe, AnD, 15, 1934, p. 207 ; 1937, p. 223 ; idem, *Dobroudja*, 1938, p. 257 ; C. Daicoviciu, *Transylvanie*, p. 229 ; Fr. Altheim, *Die Soldatenkaiser*, Frankfurt am Main, 1939, p. 248 ; G. Bordenache, Dacia, N.S., 9, 1965, p. 273 și fig. 25 de la p. 274.

Secolele III — IV.

Tunc vixi bene vixi sine nulla crimina vix(i) ; resta viator
Acril(la) Trygitiani vixit
convirginio ann(os) XII et
moritur ann(os) XXXV
et demisit natos III
Aur(elius) Gai(u)s posuit memoria coniugi sue
resta viator l-
ege titolo

„Cînd am trăit am trăit bine, am trăit fără prihană ; oprește-te călătorule ! Acrilla (fiica) lui Trygitianus a trăit cu soțul ei 12 ani și s-a stins la 35 ani și a lăsat trei copii ; Aurelius Gaius a pus această piatră de mormînt soției sale. Oprește-te călătorule și citește epitaful !"

Inscripția are două părți : rîndurile 1 — 2 sînt versificate ; ele sînt scrise la persoana întîi, reprezentînd cuvintele defunctei. Rîndurile 3 — 8 (și sfîrșitul r. 2), la persoana a III-a, sînt adresate trecătorului de către

https://biblioteca-digitala.ro

soţul defunctei, şi cuprind date privind numele, vîrsta şi numărul copiilor pe care i-a lăsat defuncta.

Inscripţia a fost mult discutată, mai ales din cauza numelor, rare în onomastica inscripţiilor din provincii. Acrilla n-a mai fost atestat ca nume de persoană, este cunoscut însă un oraş cu acest nume în Sicilia, *Acrillae*, cf. Pape-Benseler, *Wörterbuch*, p. 48; *Trygitianus* este forma romanizată a numelui grecesc *Trygias* (Τρυγίας), cf. Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 1 158 şi Fr. Bechtel, *Die historischen Personennamen*, p. 598; un derivat al acestui nume, *Trygetus*, a fost atestat la Dyrrachium, CIL, III, 619 şi la Mediolanum, CIL, V, 5 891[6], fiind citat de Gr. Florescu.

Cele mai multe discuţii le-a suscitat numele dedicantului inscripţiei, citit de editor Aurgais şi interpretat ca fiind un nume germanic, aparţinînd familiei de nume terminat în *-gais (Radagais, Laniogais, Ariogais* etc.); Aurgais ar fi fost un got rămas la Capidava din timpul primelor invazii ale triburilor est-germanice, interpretare filologică şi istorică acceptată de unii specialişti germani. Numele Aurgais a fost emendat de I. I. Russu, RIR, 16, 1946, p. 172 — 179, în *Aur(elius) Gai(u)s*, aducînd analogii pentru transcrierea *Gais* a prenumelui Gaius, cu reducerea lui *-ius* în *-is* (CIL, III, 7 681 de la Potaissa). Această lectură a fost combătută de editorul inscripţiei capidavense, în primul rînd pentru lipsa unui spaţiu între literele *Aur* şi *Gais*, apoi pentru lipsa unor analogii sigure de redare a terminaţiei *-ius* prin *-is* la *praenomina*, acest fenomen fiind atestat pînă acum numai la *nomina gentilicia* (RIR, 17, 1947, p. 173 — 174). Într-o notă publicată în AISC, 5, 1944—1948, p. 344 — 348, I. I. Russu a revenit cu noi argumente, dovedind definitiv că literele *AURGAIS* nu pot fi înţelese decît ca *Aur(elius) Gai(u)s*, exemple de redare a terminaţiei *-ius* prin *-is* fiind foarte numeroase la nomina gentilicia şi cognomina, rol pe care îl are aici prenumele Gaius.

r. 1 — 2. Expresia *sine nulla crimina* a mai fost atestată în inscripţii în forme aproape identice: *sine ullo crimine quae tulit aetatis suae annos* (CIL, VI, 23 282, 5); *sine crimine vitae* (CIL, VI, 30 182, 4; 14 618, 5).

Într-o inscripţie în limba greacă de la Tomis se spune că defuncta a trăit „ἀμήνπτως (= ἀμέμπτως) alături de soţul ei" (AEM, 19, 1896, p. 98, nr. 46). Ἀμέμπτως însemnează „ireproşabil", întocmai ca expresia „sine crimine".

Aici *sine* este construit cu acuzativul, fenomen frecvent în inscripţii (H. Mihăescu, *op. cit.*, p. 175, § 220 şi p. 249, § 259). Chemarea adresată trecătorului, *resta viator!* „opreşte-te trecătorule!", cu care dedicantul îşi începe şi îşi încheie textul epitafului, apare şi în alte documente epigrafice (CIL, III, 9 733, 12 396, 14 190).

r. 4. *Convirginio* s-a tradus „în căsnicie", deşi cuvîntul *convirginium* n-a mai fost atestat cu acest înţeles; pentru această expresie s-a propus şi lectura *con virginio* „(a trăit) cu soţul".

r. 10. *Titolo* pentru *titulum* arată că *m* final a căzut şi că *u* neaccentuat se pronunţa uneori *o* (cf. H. Mihăescu, *op. cit.*, p. 249, § 259; v. şi nr. 250).

Inscripţia a fost datată de Gr. Florescu în prima jumătate a secolului al III-lea, pornind de la observaţiile stratigrafice ale locului de găsire a pietrei, la pragul porţii refăcute după anul 249.

https://biblioteca-digitala.ro

C. Daicoviciu (cf. Fr. Altheim, *Die Soldatenkaiser*, p. 248) şi G. Bordenache au propus o datare mai tîrzie, în secolul al IV-lea, pe baza unor criterii de limbă şi de decoraţie plastică. Conform acestei datări, stela lui Acrilla ar fi unica stelă care a păstrat în secolul al IV-lea, într-o formă de-abia de recunoscut, scena banchetului funebru.

44

Fragment de stelă funerară de calcar descoperit în cetate, în dărîmăturile de lîngă curtina C. Se păstrează o parte din latura dreaptă cu ultimele litere din cinci rînduri ale inscripţiei. Cîmpul scris era încadrat de un chenar ornamentat cu motivul viţei de vie. Dimensiuni: 0,29 × 0,30 × 0,14 m; înălţimea literelor: 5 — 5,50 cm. Muzeul de istorie naţională şi arheologie — Constanţa.

Gr. Florescu, Dacia, 7 — 8, 1937 — 1940, p. 350, nr. 6 (idem, *Capidava*, p. 116, nr. 41).

Secolul al III-lea.

. . . . . .
. . . . . *vi-*
[xit a]nnis
. . . Mar-
ti[us sive *-ia c]on-*
[iugi b(ene) m(erenti) p]osu-
[it . . .]

„. . . a trăit . . . ani . . . Marti[us (sau -ia)] a pus soţului (sau soţiei) care a binemeritat".

Fragmentul păstrează partea finală a unei inscripţii funerare, cu formularul obişnuit, în care soţul (sau soţia) închină monumentul indicînd numele şi anii de viaţă ai defunctului şi încheind cu cuvintele „coniugi benemerenti posuit". Numele Martius sau Martia a mai fost atestat la Capidava, v. nr. 27.

45

Fragment de calcar descoperit în cetate, în cursul campaniei de săpături arheologice condusă de Gr. Florescu în 1957, în stratul prefeudal. Este rupt sus, la dreapta şi jos. Dimensiuni: 0,07 × 0,19 × 0,17 m; înălţimea literelor: 5 cm. Depozitul Muzeului cetăţii de la Capidava.

Gr. Florescu, Materiale, 6, 1959, p. 623 — 624 şi fig. 2 de la p. 624 (foto).

Secolul al II-lea.

. . . . . .
Euticu[s]
. . . . . .

Editorul crede că Eutic(h)us era un sclav în serviciul vamal de la Capidava, aducînd ca analogie, un Eutyches de la Drobeta. Numele Eutyches este frecvent şi în inscripţiile dobrogene (v. indice).

https://biblioteca-digitala.ro

46

Fragment de calcar (probabil dintr-o stelă funerară) descoperit la Capidava, în „dărîmăturile incintei de piatră cu pămînt de deasupra incintei romane". Fragmentul este rupt sus, la dreapta şi jos, pe latura stîngă păstrînd o parte din chenarul ce încadra cîmpul scris. Dimensiuni: 0,12 × 0,15 × 0,15 m; înălţimea literelor: 5 cm. Capidava, în depozitul Muzeului cetăţii.

Gr. Florescu, Dacia, 11 — 12, 1945 — 1947, p. 218 (idem, *Capidava*, p. 122, nr. 46).

Secolele II — III.

. . . . . .
ben[emerenti]
po[suit]

„. . . a pus celui ce a binemeritat".

Este un fragment din partea de sfîrşit a unei inscripţii funerare.

47

Fragment de calcar descoperit în cetate, în dărîmăturile din exteriorul curtinei C. Fragmentul este rupt în toate părţile, păstrîndu-se şase litere din două rînduri. Cele două litere ale ultimului rînd sînt încadrate între două frunze de iederă. Dimensiuni: 0,18 × 0,33 × 0,30 m; înălţimea literelor: 4,50 cm. Capidava, în depozitul Muzeului cetăţii.

Gr. Florescu, Dacia, 5 — 6, 1935 — 1936, p. 375 (idem, *Capidava*, p. 112, nr. 34).

Secolele II — III.

[. . . fili]ae suae

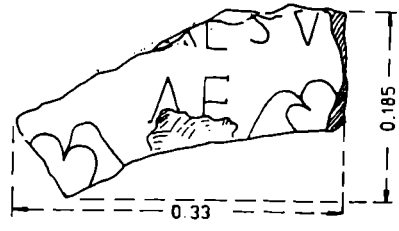

„. . . fiicei sale . . .".

r. 1. Păstrează un fragment dintr-o hastă oblică, ce ar fi putut aparţine unui *A*; *E* se păstrează fragmentar, dar este sigur. Fragmentul pare să fi aparţinut unui monument funerar închinat fiicei defuncte a dedicantului.

48

Fragment de calcar descoperit la Capidava în turnul nr. 1 al cetăţii, în ultimul strat de dărîmături. Este rupt în toate părţile, păstrînd 6 litere. Dimensiuni: 0,06 × 0,15 × 0,05 m; înălţimea literelor: 3,70 cm. Capidava, în depozitul Muzeului cetăţii.

Gr. Florescu, Dacia, 5 — 6, 1935 — 1956, p. 377, nr. 9 (idem, *Capidava*, p. 112, nr. 35).

Secolele II — III.

. . . VALER[I. . .

https://biblioteca-digitala.ro

49

Fragment dintr-un monument funerar de calcar, descoperit în cetate în primul strat de dărîmături din turnul 5. Fragmentul este rupt în toate părţile, păstrînd nouă litere din două rînduri. Dimensiuni: 0,20 × 0,23 × 0,09 m; înălţimea literelor: 6 cm. Capidava, în depozitul Muzeului cetăţii.

Gr. Florescu, Dacia, 5 — 6, 1935 — 1936, p. 378 (idem, *Capidava*, p. 112, nr. 33).

Secoleie II — III.

. . . . . .
...vi]xit an[n(is)...
...be]nemer[enti...

„... a trăit ...ani ... (a pus) celui ce a binemeritat".
Cum rezultă din literele păstrate, ele făceau parte dintr-o inscripţie funerară.

50

Fragment de calcar descoperit în dărîmăturile din turnul nr. 1. Fragmentul, rupt în toate părţile, păstrează şapte litere din două rînduri. Dimensiuni: 0,11 × 0,10 × 0,11 m; înalţimea literelor: 2,70 cm. Capidava, în depozitul Muzeului cetăţii.

Gr. Florescu, Dacia, 5 — 6, 1935 — 1936, p. 377 (idem, *Capidava*, p. 113, nr. 36).

Secolele II — III.

...m]ilita[vit ann(is)
...vix]it [ann(is)...

„... a luptat ...ani, a trăit ...ani ...".

Inscripţie funerară pusă pentru un fost militar.

51

Fragment de altar de calcar descoperit în cetate, în dărîmăturile din turnul nr. 2. Fragmentul este despicat de sus în jos în partea stîngă şi este rupt sus şi jos. Păstrează ultimele două-trei litere din şase rînduri. Dimensiuni: 0,64 × 0,14 × 0,44 m; înălţimea literelor: 4,50 cm. Se află la Muzeul de istorie naţională şi arheologie — Constanţa.

Gr. Florescu, Dacia, 5 — 6, 1935 — 1936, p. 374, nr. 5 (idem, *Capidava*, p. 85, nr. 7).

Secolele II — III.

. . . . . .
...? Cae]sius
...? P]iso
. . . . . *ate*
. . . . . *tie*
. . . . . *am*
. . . . . *ca*

Din puţinele litere păstrate, nu se poate deduce conţinutul inscripţiei.

https://biblioteca-digitala.ro

52

Fragment de stelă funerară de calcar descoperit la Capidava, în dărîmăturile incintei, pe latura de sud, aproape de Dunăre. Fragmentul este rupt în toate părţile, păstrînd pe latura din dreapta şi jos o parte din chenarul ce încadra cîmpul scris. Suprafaţa scrisă este foarte ştearsă, dînd impresia că inscripţia a fost zgîriată în piatră. O parte din inscripţie continuă pe chenarul ce încadra inscripţia. Dimensiuni: 0,44 × 0,50 × 0,18 m; înălţimea literelor: 3 — 4 cm. Muzeul de istorie naţională şi arheologie — Constanţa, inv. 1 486.

Gr. Florescu, Dacia, 5 — 6, 1935 — 1936, p. 378 (idem, *Capidava*, p. 118—119, nr. 43; I. Micu, *op. cit.*, p. 27, nr. 173; Em. Popescu, *Inscripţiile*, p. 234, nr. 223).

Secolele III — IV?

.....vo
.....umius pa-
[tri] benemeren[ti]
[me]moriam pos-
[ue]runt
[ave?] vale viatur

r. 2: *...nus*, Gr. Florescu, Em. Popescu (care propune şi *...umuspa)*.

„...umius au pus această piatră de mormînt tatălui care a binemeritat. Rămîi cu bine, trecătorule".

Inscripţia a fost datată de Gr. Florescu în a doua jumătate a secolului al III-lea (Dacia, *loc cit.)*, apoi, luînd în considerare forma literelor şi apariţia cuvîntului *memoria* pentru *titulum*, la sfîrşitul secolului al III-lea sau începutul secolului al IV-lea *(Capidava*, nr. 43). Această din urmă datare a fost preluată de Em. Popescu, *op. cit.*

53

Fragment de cărămidă descoperit la Capidava în turnul I, la baza primului strat. Grosimea 6 cm. Dispărut.

Gr. Florescu, *Capidava*, p. 15, nota 1; cf. Emilia Doruţiu-Boilă, SCIV, 23, 1972, 1, p. 53 şi nota 24.

Secolul al II-lea.

Leg(io) XI[I Cl(audia)]

Descoperirea acestei ştampile l-a determinat pe Gr. Florescu să creadă că un detaşament al legiunii XI Claudia a fost adus la Capidava pentru construirea castrului în timpul lui Traian.

54

Fragmente de ţiglă descoperite în afara cetăţii, lîngă drum, în cursul săpăturilor arheologice conduse de Gr. Florescu la Capidava în 1957. Dimensiuni: *a:* 11 × 7 × 2,50 m; înălţimea literelor: 2,50 cm; *b:* 8 × 8 ×

https://biblioteca-digitala.ro

2,50 cm; înălțimea literelor: 2,50 cm. Ștampilele au fost lucrate după același tipar. Capidava, în Muzeul cetății.

Gr. Florescu, MCA, 6, 1959, p. 624 cu fig. 3 și 4; cf. Emilia Doruțiu-Boilă, *op. cit.*, p. 53 și fig. 2,1 de la p. 54.

Anii 106 — 167.

a) [Le]g(io) V Mac(edonica)
b) [L]eg(io) V Ma[c(edonica)]

Tipul ștampilei e identic cu tipul *b* al ștampilelor legiunii descoperite la Troesmis și cu tipul celor de la Barboși (v. mai jos, nr. 305).

Aceste ștampile au permis concluzia că primul castel de la Capidava a fost construit cu ajutorul unor detașamente ale legiunii V Macedonica și că centrul de la Capidava se afla în aria de acțiune a legiunii de la Troesmis. După mutarea legiunii în Dacia, castrul de la Capidava a intrat sub supravegherea legiunii I Italica.

Topalu
(jud. Constanța)

La 4 km nord de comuna Topalu, pe un platou înalt pe malul Dunării se afla la începutul secolului nostru o cetate romană de piatră. Ea avea o formă patrulateră, ale cărei laturi de nord și vest se aflau pe marginile abrupte ale platoului. Spre sud și est, cetatea era apărată de un val lat de 10 m și înalt de 1 m și de un șanț adînc de 2 — 3 m și lat de 20 — 30 m. Pe latura dinspre est a cetății se vedeau urmele a două intrări. Cetatea avea dimensiunile: latura de sud: 116 m, latura de est: 140 m, latura de nord: 104 m, iar latura de vest: 170 m. Cetatea, încă bine conservată la începutul veacului, a fost distrusă de o carieră. O cercetare întreprinsă prin 1924 de Gr. Florescu a arătat că sistemul de construcție a cetății de la Topalu, cu un parament din blocuri de calcar de mici dimensiuni, era asemănător cu cel întrebuințat în construcția zidurilor cetăților de la Seimeni și de la Capidava, sistem curent începînd din secolul al IV-lea. Între descoperirile făcute la Topalu, se citează în literatură un fragment de relief reprezentînd cavalerul trac, monede romane și bizantine, precum și un fragment de stelă funerară. Nu se știe care era numele antic al cetății de la Topalu. Gr. Florescu a propus identificarea ruinelor de la Topalu cu Sacidava. Un miliar descoperit recent a permis însă localizarea Sacidavei la Muzait, pe teritoriul satului Dunăreni.

P. Polonic, *Cercetările de pe malul drept al Dunării de la Hîrșova în sus*, *Msse*, caiet 12, f. 4 — 5; V. Pârvan, AAnz, 1914, p. 430; Gr. Florescu, Dacia, 3 — 4, 1927 — 1932, p. 495; idem, *În memoria lui V. Pârvan*, București, 1934, p. 499; R. Vulpe, *Dobroudja*, p. 215; M. Munteanu, Pontica, 8, 1975, p. 394 — 395, nr. 3.

55

Fragment de stelă funerară de calcar descoperit întîmplător la Topalu. Se păstrează colțul inferior stîng cu o parte din chenarul ce încadra inscripția, chenar ornamentat cu motivul viței de vie ce pornește dintr-un crater

https://biblioteca-digitala.ro

aşezat la bază. Ultimele litere ale inscripţiei, şi singurele păstrate, sînt gravate pe profilul chenarului. Dimensiuni: 0,48 × 0,46 × 0,27 m. Muzeul de istorie naţională şi arheologie — Constanţa, inv. 19 506.

M. Munteanu, Pontica, 8, 1975, p. 394—395, n. 3, fig. 3 (foto).

Secolul al II-lea.

. . . . . .
vivo titulum pos(uit)

„...fiind în viaţă a pus acest epitaf".

Aceasta este prima inscripţie cunoscută pînă acum ca provenind de la Topalu. În afară de caracterul său funerar, nu se poate preciza nimic cu privire la acest fragment.

56

Altar de calcar descoperit în martie 1961, întîmplător, pe şoseaua Constanţa—Hîrşova, la jumătatea distanţei dintre Gălbiori şi Stupina. În acest punct nu se mai cunosc alte descoperiri de vestigii antice. Profilele altarului au fost ciocănite; o spărtură pe marginea din dreapta cîmpului scris pornind de la mijlocul pietrei în jos a afectat ultimele litere ale rîndurilor 3 — 5. Dimensiuni: 1,06 × 0,52 × 0,46 m; înălţimea literelor: 6 — 8 cm. Muzeul de istorie naţională şi arheologie — Constanţa, inv. 2 086.

Gh. Poenaru Bordea, StCl, 5, 1963, p. 293, nr. 4, fig. 4 (AÉp, 1963, 174; Gh. Poenaru Bordea, MonscythMin, p. 105 — 107, nr. 4, fig. 4 de la p. 106).

Secolul al II-lea.

I(ovi) O(ptimo) M(aximo)
et Iunoni
Cereri Frugif(erae)
Veturius Ter-
tius mag(ister) v[i]-
ci de suo po-
suit

„Lui Iupiter cel preabun şi mare şi Iunonei (şi zeiţei) *Ceres Frugifera*, Veturius Tertius, *magister* al satului, a pus (acest altar) din resurse proprii".

Cultul zeiţei Ceres avea la bază o divinitate străveche italică, legată de creşterea plantelor, ca şi zeiţa greacă Demetra. Preluarea Demetrei s-a întîmplat în secolul al II-lea î.e.n. *Frugifera* („roditoarea") era versiunea latină a epitetului *karpophoros*. Cu acest epitet, Ceres mai apare şi în CIL, XI, 3 197. De obicei, Ceres era divinizată în triadă cu Liber şi Libera, după modelul triadei Demeter, Kore şi Dionysos; a fost însă atestată în asociaţie şi cu alte divinităţi: Esculap, Diana, Liber, Mercur, Pluto, Proserpina, sau, cum avem în inscripţia de la Gălbiori, cu Iupiter Optimus Maximus şi Iuno. Într-o inscripţie de la Tropaeum Traiani apare în aso-

https://biblioteca-digitala.ro

ciație cu Iupiter Optimus Maximus, Hercules Invictus și Liber Pater (CIL, III, 14 214, 1). Cultul zeiței Ceres a cunoscut o mare răspîndire în Italia și în nordul Africii și mai puțin în celelalte provincii (cf. Wissowa, RE, III, 1899, col. 1 970 — 1 979; A. Pestalozza și G. Chiesa, DizEp, II, s.v. *Ceres*, p. 204 — 211; K. Latte, *Röm. Religionsgeschichte*, p. 71, 101, 161 și urm.). Numele dedicantului, Veturius Tertius, era cunoscut dintr-o inscripție funerară descoperită la Capidava (cf. în acest volum, nr. 34), unde numele Veturius este frecvent, fiind folosit atît ca *nomen gentile* cît și ca *cognomen*. Veturius Tertius a închinat acest altar în calitatea sa de *magister vici*. Cum în inscripție nu se specifică al cărui *vicus* era magistrat Veturius Tertius, putem presupune că el a exercitat această funcție la Capidava, de care locul în care a fost descoperit altarul este destul de apropiat. Acest monument ar avea o importanță documentară cu atît mai mare, cu cît ar fi primul care ar denumi forma administrativă a așezării civile de la Capidava, considerată pînă acum a fi fost un *pagus*, pe baza inscripției lui Aurelius Hermes, care se intitula pe sine cu termenul „*paganus*" (v. mai sus, nr. 42).

ULMETUM
(com. Pantelimonu de Sus, jud. Constanța)

Cetatea Ulmetum se află în partea de nord-vest a satului Pantelimonu de Sus (fost Ceatalorman) la aproximativ jumătatea distanței dintre Capidava și Histria, în apropierea confluenței văilor Ceatalorman și Terzichioi cu valea Casimcei și la încrucișarea vechilor drumuri ce legau Histria de Capidava și Tropaeum Traiani de Noviodunum.

Ruinele cetății au fost identificate încă la sfîrșitul secolului trecut cu Ulmetum pomenit de Procopius, *De aedificiis*, IV 7, 17, p. 133, ed. J. Haury, grație unei inscripții descoperite acolo și care păstrează numele așezării *(cives Romani et Bessi consistentes vico Ulmeto*, v. mai jos, nr. 62).

Primele cercetări arheologice au fost întreprinse de către V. Pârvan în 1911 și au continuat apoi pînă în 1914, fiind dezvelite în întregime zidurile de apărare ale cetății și o parte din edificiile din interior. Ruinele cercetate de V. Pârvan aparțin cetății construite de Iustinian pe locul celei distruse de huni, cetate amintită de Procopius în textul mai sus citat. Planul cetății are forma unui triunghi cu una din laturi arcuită, fiind apărată de 10 turnuri patrulatere și trei turnuri de colț, circulare, toate așezate în exteriorul zidului. Zidul a fost construit din temelii, folosindu-se materialul existent în cetate, între care numeroase monumente arhitectonice și epigrafice din epoci mai vechi. În interiorul cetății au fost descoperite ruinele unui edificiu absidal. Pentru construcția acestui edificiu au fost folosite, ca și pentru celelalte ziduri ale cetății, vechi monumente romane.

La intersecția dintre valea Casimcei cu valea Ceatalorman, la circa 3 km de cetate, V. Pârvan a descoperit un castru roman de pămînt, de formă dreptunghiulară, avînd dimensiunile: 220 × 150 m (închizînd o

https://biblioteca-digitala.ro

suprafață de 33 000 m²). V. Pârvan, care l-a cercetat, socotea că acest castru a fost folosit numai pentru scurtă vreme. Elementele descoperite în săpătură nu au permis o datare mai precisă a acestui castru. V. Pârvan considera că el putea data tot așa de bine din vremea lui Traian, ca și din timpul lui Valens.

Din vechea așezare romană din secolele I — IV nu au fost descoperite decît monumente arhitectonice și epigrafice; așezarea a fost întemeiată la sfîrșitul secolului I sau la începutul secolului al II-lea (cea mai veche inscripție cunoscută pînă acum datează din anul 140), dezvoltîndu-se sub actualul sat Pantelimonu de Sus. Pînă în epoca imperială tîrzie avea un caracter rural, civil, cu statutul unui *vicus*, și nu era apărată de ziduri. Abia în epoca lui Constantin a fost construită la Ulmetum cetatea despre care spune Procopius că a fost distrusă de slavi. În secolul al VI-lea o inscripție pomenește aici o unitate militară, *lanciarii iuniores*, care au luat parte la reconstruirea cetății.

Vicus Ulmetum aparținea fie teritoriului Capidavei, așa cum s-a susținut pe baza inscripției lui C. Iulius Quadratus (v. mai jos nr. 77), fie teritoriului Histriei, de unde au fost aduse spre a fi folosite în construcția zidului cetății mai multe inscripții, între care și stela funerară a unui senator histrian. Populația era compusă din cetățeni romani și bessi, care erau organizați într-un *conventus*, condus de un *magister* (primar) ce se schimba în fiecare an. Toate inscripțiile puse la Ulmetum în secolele I — III sînt scrise în limba latină, inscripțiile grecești găsite aici au fost aduse din teritoriile orașelor de pe litoral, Tomis sau Histria.

În afară de organizarea administrativă și populația așezării, inscripțiile descoperite aici fac cunoscută și viața religioasă a locuitorilor. Aflăm de exemplu că la Ulmetum a ființat o asociație de cult a lui Silvanus, singura de acest fel pe teritoriul Dobrogei antice (v. mai jos nr. 66). Alte divinități adorate la Ulmetum erau Iupiter Optimus Maximus, Iuno Regina, Hercule și Mithras.

J. Weiss, *Dobrudscha*, p. 46—47; V. Pârvan, *Ulmetum*, I, II, 1—2, III; idem, *Scythia Minor*, p. 526—531; I. I. Russu, SCIV, 8 (1957), p. 311—315; TIR, L, 35, p. 76; Em. Popescu, *Inscripțiile*, p. 213—230.

57 a,b

Doi stîlpi terminali descoperiți de V. Pârvan la Ulmetum în campania de săpături din anul 1913, folosiți ca material de construcție în zidul curtinei a III-a de S—E și așezați cu fața scrisă la aer. Unul dintre ei, exemplarul *a*, a putut fi descifrat și are dimensiunile: 1,58 × 0,31 — 0,42 × ? 0,42 (grosimea n-a putut fi măsurată, piatra fiind lăsată în zid); înălțimea literelor: 4 — 6 cm. Cel de-al doilea, *b*, avea la descoperire inscripția complet ștearsă. Ambii stîlpi au fost lăsați de V. Pârvan în zidul cetății.

Fragmentele *a* și *b*: V. Pârvan, *Ulmetum*, II, 2, p. 389 — 392, nr. 27 (idem, AAnz, 1915, col. 245, nr. 18; AÉp, 1922, nr. 73); A. Stein, *Ritterstand*, p. 340; idem, *Moesien*, p. 96; cf. Fluss, RE, XIV, 1930, col. 1 254, s.v. *Mantennius*, 3; Gr. Florescu, SCIV, 8, 1957, p. 317—320.

https://biblioteca-digitala.ro

Anii 228 — 230.

Imper[an]-
te Dom(ino)
nostro Se-
vero Alex-
[and]r[o] co(n)[s(ule)]
III [et] C[a]ssi[o]
Dione II co(n)s(ule)
Iul(ius) Vitale[s]
(centurio) leg(ionis) ex pr-
ecepto v(iri) c(larissimi)
Manten-
ni Sabin[i]
co(n)s(ularis) n(ostri) t[erm(inos)]
ficxi[t]

r. 8 : Numele centurionului *Ni[pius?]*, V. Pârvan ; *Iul(ius)*, Gr. Florescu ; r. 11 : *M. ANTENNI*, V. Pârvan ; *MANTENNI*, Gr. Florescu.

„Fiind împărat domnul nostru Severus Alexander, în timpul celui de-al treilea consulat al său şi în timpul celui de-al doilea consulat al lui Cassius Dio, Iulius Vitales, centurion al legiunii, a fixat hotarele, din ordinul prea-strălucitului bărbat Mantennius Sabinus, consularul nostru".

Un stîlp similar a fost descoperit la Capidava. Inscripţia are acelaşi text (v., în acest volum, nr. 7), cu unele neînsemnate deosebiri în dispoziţia cuvintelor în rînduri. Forma literelor este foarte asemănătoare, încît se pare că inscripţiile celor doi stîlpi (de la Ulmetum şi Capidava) au fost săpate de aceeaşi mînă.

https://biblioteca-digitala.ro

Inscripția datează din anul 229, cînd împăratul Severus Alexander a exercitat cel de-al treilea consulat, iar Cassius Dio cel de-al doilea consulat. Numele împăratului a fost martelat de pe ambele inscripții, mai evident pe inscripția de la Capidava, mai bine păstrată (Se știe că la ordinul lui Maximin, numele lui Severus Alexander a fost martelat pe monumentele publice; Severus Alexander a fost ulterior reabilitat de către Senat, cf. DizEp, I, p. 397).

Lectura publicată de V. Pârvan *(Ulmetum*, II, 2) a fost îmbunătățită de A. Stein *(Ritterstand*, p. 340), care l-a identificat pe guvernatorul din ordinul căruia au fost fixate bornele cu *Mantennius Sabinus*, fiul prefectului Egiptului din anii 193—194. Legația moesică a lui Mantennius Sabinus este cunoscută numai din stîlpii de hotar de la Ulmetum și Capidava. Se presupune că el este același personaj cu magistratul colegiului *sodales Augustales Claudiales* pomenit în CIL, XIV, 2 391 (pentru *Mantennius Sabinus*, v. și Fluss, RE, XIV, 1930, col. 1 254, s.v. *Mantennius* 3; A. Stein, *Moesien*, p. 96; J. Fitz, *Die Laufbahn*, p. 29—30 și inscripția de la Novae, Archeologia, Sofia, 19, 1968, p. 117 — 144). De asemenea, numele centurionului, citit de V. Pârvan *Ni[ppius?] Vitales*, a fost corectat de Gr. Florescu, prin comparație cu exemplarul descoperit la Capidava, în *Iulius Vitales*. *Ficxit* pentru *fixit* poate fi considerată fie ca o reacție „savantă" față de evoluția *x* > *s* în latina populară, fie ca o greșeală de lapicid, întrucît ea nu apare decît pe exemplarul de la Ulmetum, nu și pe cel de la Capidava (pentru acest fenomen lingvistic, v. H. Mihăescu, *op. cit.*, p. 102—104, § 104).

58

Stîlp de hotar din calcar descoperit în zidul curtinei a III-a de S—E, în primul rînd de placaj deasupra soclului, în apropierea celui de-al treilea turn patrulater de pe această latură, așezat cu fața scrisă la aer. Se păstrează cîteva litere din 12 rînduri, cîmpul inscripției fiind martelat din antichitate. Forma literelor este asemănătoare cu cea din inscripția de la nr. 58. Dimensiuni: 1,32 × 0,36 × 0,40 m (grosimea n-a putut fi măsurată, piatra fiind lăsată în zid, la locul descoperirii); înălțimea literelor: 4 — 5 cm. Nu știm dacă piatra se mai află la Ulmetum; n-am văzut-o în cursul perieghezei din 1976.

V. Pârvan, *Ulmetum*, II, 2, p. 389, nr. 26, și planșa VIII, nr. 1 (foto).

Secolul al III-lea

ACI...
ISCV...
A...
...IVSD
VANTI
CONE
MV...O...
V...V...
BI...IN...
E...ATV...
TIVSCVPSE
NTE...A

https://biblioteca-digitala.ro

În r. 12, V. Pârvan a recunoscut numele lui Mantennius Sabinus, fapt care, împreună cu forma stîlpului, asemănătoare cu stîlpii de la nr. 57, l-a determinat pe editor să considere acest monument drept un stîlp terminal.

59

Stîlp terminal de calcar descoperit în anul 1901, în condiţii necunoscute, la Pantelimonu de Sus (cf. Gr. Tocilescu, *Msse*, vol. 5 131, f. 81 şi 5 132, f. 321). Nefiind editat imediat după descoperire de către Gr. Tocilescu, i s-a pierdut identitatea. Mai tîrziu, V. Pârvan l-a publicat ca provenind de la Constanţa. Dimensiuni: 0,90 × 0,42 × 0,26 m; înălţimea literelor: 4,50 cm. MNA, inv. L, 53.

V. Pârvan, AAnz, 1914, col. 441 — 442; cf. Emilia Doruţiu-Boilă, SCIV, 15, 1964, 1, p. 132, nr. 5 (unde se precizează proveniența de la Ulmetum).

Secolul al II-lea.

Fines
pertinentes
ad Tib(erium) Cl(audium) Firmi-
num

„Hotare aparţinînd lui Tiberius Claudius Firminus".

Este o piatră ce delimita pămînturile din proprietatea lui Tiberius Claudius Firminus, un proprietar rural la Ulmetum.

60

Fragment de *cippus* de calcar descoperit de V. Pârvan la cîteva sute de metri spre est de cetatea Ulmetum, în valea Ceatalorman. Piatra este ruptă sus, la stînga şi jos, păstrîndu-se după aprecierea editorului circa a şasea parte din cîmpul scris. Inscripţia are litere neregulate, dispuse pe rînduri nealiniate; ligaturi: *AM*, *NE*, *VM*, *ND* şi *ET*. Dimensiuni: 0,41 × × 0,23 × 0,44 m; înălţimea literelor: 3 — 5 cm. Muzeul „Cetatea Histria", inv. 332.

V. Pârvan, *Ulmetum*, II, 2, p. 394—396, 31 (cu desen) şi pl. X, fig. 2 (foto).

Secolul al III-lea (după forma literelor).

. . . . . .
. . . [pl]acuerit m-
[unien]dam esse fi-
[nium dis]positione
. . . . . ducit a fin-
[ibus . . .]nt ut a tumul[o]
[. . . di]stat tres t-
[. . . sec]undum petr-
[am . . .] et viam pu-
[blicam sec]undus o
. . . . . .

https://biblioteca-digitala.ro

În r. 1 se mai păstrează fragmente din literele *C*, *I*, *L* (sau E), *I* (sau *T*), *V*, *I*, *L*, *C*, *I* şi *A* (nesigur). În r. 10 V. Pârvan a citit în cuvîntul *secundus* un nume personal, *Secundus*, urmat de titlul *quinquennalis*. Editorul socotea că în inscripţie s-a delimitat porţiunea de drum ce urma să fie construită de locuitorii de la Ulmetum, sub supravegherea magistratului, *quinquennalis* al teritoriului capidavens.

Din puţinele elemente păstrate, se pare însă că inscripţia cuprindea o hotărîre de delimitare a unui teren, în care cuvintele *a tumulo, petram et viam publicam* erau repere în funcţie de care s-au stabilit pe teren limitele acestuia. În acest sens, *placuerit* ar putea fi o parte din formula prin care se exprima părerea, hotărîrea sau voinţa unei persoane ori a unei autorităţi care a dispus delimitarea terenului. *Munio* era adesea folosit pentru a denumi acţiunea de construire a unui drum, dar sensul său general era de a construi o fortificaţie *(munire castra)*, ori a îngrădi *(munire hortum)*. *Finis* însemna limită, îngrăditură şi bornă. *Petra* era stînca, dar şi piatra ca material. În cazul nostru, *petra* putea fi un accident de teren, o stîncă, folosită ca reper natural, ori o bornă (după cum şi *lapis* era piatra în general, dar şi bornă, piatră de hotar). În interpretarea noastră, inscripţia s-ar referi la un *ager mensura comprehensus*, asignat unei comunităţi ori unei persoane (cf. Fr. Grelle, *Stipendium vel tributum*, Napoli, 1963, p. 25 şi urm.).

61

Fragment de bloc de calcar, rupt în toate părţile, descoperit în condiţii necunoscute la Ulmetum, cum rezultă din Gr. Tocilescu, *Msse* (vol. 5 132, f. 63). Dimensiuni: 0,57 × 0,50 × 0,40 m; înălţimea literelor: 6 cm. MNA, inv. L, 324.

D. Tudor, MCA, II, 1956, p. 577, nr. 46.

Anii 235—238.

. . . . . .
[Imp(erator) Caes(ar) C. Iulius Verus M]aximin[us
Aug(ustus) ... et]
[C. Iulius Verus] Maximus [nobilissimus Caesar ....]
. . . . . *Ianuarius* . . . . . .
. . . . . *[? Fla]cco* . . . . . .
. . . . . *es* . . . . . .
. . . . . *s* . . . . . .

„Împăratul Caesar Caius Iulius Verus Maximinus Augustus ... şi Caius Iulius Verus Maximus, preanobilul Caesar .... Ianuarius ....[Fla]cco....".

Inscripţia păstrează fragmentar numele împăraţilor Maximin Tracul şi a fiului său Verus.

62

Altar de calcar descoperit în ruinele cetăţii Ulmetum de către Gr. Tocilescu. Altarul are profilele ciocănite şi este spart în două fragmente ce se îmbină între ele. Inscripţia se păstrează în întregime, cu excepţia

https://biblioteca-digitala.ro

cîtorva litere avariate pe linia spărturii. Litera *I* este săpată ca un *L*, cu o bară orizontală la bază, iar lungimea sa depășește uneori pe cea a celorlalte litere. Aceeași bară orizontală apare și la hastele lui *T* și *P*; ligaturi: *NT*. Dimensiuni: 1,15 × 0,44 × 0,35 m; înălțimea literelor: 5 cm. MNA, inv. L, 523.

Gr. Tocilescu, *Fouilles*, p. 111 — 112; CIL, III, 14 214, 26 (Gr. Tocilescu, RIAF, 1903, p. 58, nr. 84); cf. V. Pârvan, *Ulmetum*, I, p. 585; R. Vulpe, la V. Pârvan, *Începuturile* [2], p. 167, nota 159, unde reproduce în întregime textul inscripției; M. Rostovtzeff, SEHRE [2], p. 646, nota 90.

Anul 140.

I(ovi) O(ptimo) M(aximo)
et Iunoni
Regin(a)e c(ives) R(omani)
et Bessi con-
sistentes vi-
co Ulmeto p-
ro salute imp(eratoris)
Ael(ii) Antonini Ca-
es(aris) per mag(istrum) L(ucius) Val(erius)
Maxellius (sic) *pos-*
suit de suo v(otum) s(olvit) l(ibens)
imp(eratore) Antonino
III co(n)s(ule)

„Lui Iupiter cel preabun și mare și Iunonei Regina (închinare); comunitatea de cetățeni romani și bessi așezați la Ulmetum, pentru sănătatea împăratului Aelius Antoninus, prin (îngrijirea) magistratului Lucius Valerius Maxellius (care) a pus altarul din resurse proprii și a îndeplinit făgăduința cu dragă inimă, în timpul celui de-al treilea consulat al împăratului Antoninus (Pius)".

Inscripția conține unele „greșeli" de limbă și de redactare, de ex.: în r. 3, *Regine* pentru *Regin(a)e*, prin transformarea diftongului *ae* în *e*, fenomen frecvent în întreg imperiul (cf. H. Mihăescu, *op. cit.*, p. 77); în r. 10, numele magistratului prin îngrijirea căruia a fost închinat altarul, introdus cu prepoziția *per*, a fost pus la nominativ, în loc de acuzativ; de asemenea, predicatul *posuit* trebuia acordat cu subiectul *cives Romani et Bessi consistentes* și pus la plural, în loc de singular; numele împăratului a fost incorect redat, *Aelius Antoninus Caesar*, în loc de *imperator Caesar T. Aelius Antoninus Augustus Pius*, care era titlul complet în documentele oficiale (cf. H. G. Pflaum, ZPE, 17, 1975, p. 260).

Inscripția aceasta a făcut pentru prima dată cunoscut numele așezării romane de la Pantelimon, *vicus Ulmetum*. Pe baza ei, cetatea de la Pantelimon a fost identificată cu Ulmetum pomenit în izvoarele literare tîrzii. În cursul săpăturilor întreprinse la Ulmetum de V. Pârvan, au fost descoperite și alte inscripții pomenind numele acestui *vicus*, una datînd din anul 163 (v. mai jos, nr. 63), un altar din secolul al II-lea (vezi nr. 69), precum și o inscripție din anul 172 care păstrează într-o formă alterată numele aceleiași așezări, *vicus Ul(me)tinsium* (v. mai jos, nr. 64). Așezarea a fost întemeiată de cetățeni romani și de bessi, care s-au organizat

https://biblioteca-digitala.ro

într-un *conventus*, avînd în frunte un magistrat. Termenul *consistentes* înseamnă sub raport juridic *incolae*, adică străini ce și-au stabilit domiciliul pe un teritoriu căruia nu-i aparțineau prin origine (*„incola est qui aliqua regione domicilium suum contulit"*, *Dig*, L, 16, 239, 2). Se știe că *incolae* puteau fi *cives Romani* sau *peregrini*. *Consistentes* desemna în același timp o comunitate organizată, un *conventus*, care putea grupa persoane de aceeași condiție juridică, *cives Romani* (sau *peregrini*) ori persoane cu situații juridice diverse, *cives Romani* și *peregrini*, al căror element comun era acela că aveau *domicilium* pe pămîntul unei comune urbane sau rurale (cf. E. Kornemann, RE, IV, 1901, col. 922—926, art. *Consisto* și col. 1 173—1 200, art. *Conventus*; exemple de comunități mixte, compuse din *cives Romani* și *peregrini*, v. *art. cit.*, col. 1 187 și atestarea lor epigrafică la Schulten, DizEp, s.v. *Conventus*, p. 1 189—1 200). Nu știm cărui teritoriu i-a aparținut așezarea de la Ulmetum. Cum s-a arătat în introducere, conform unei presupuneri mai vechi, Ulmetum ar fi făcut parte din teritoriul Capidavei. Inscripțiile descoperite la Ulmetum nu obligă însă la această atribuire. Astfel, nu este exclus ca Ulmetum să fi fost dependent de una din cetățile grecești de pe litoral, mai probabil de Histria.

Bessi, care locuiau la Ulmetum alături de cetățenii romani, făceau parte din grupurile de traci sudici așezați în Dobrogea la o dată încă incertă. Cea mai veche atestare a bessilor în Scythia Minor datează de la începutul erei noastre, cînd Ovidiu îi amintește ca locuind în împrejurimile cetății Tomis. După unii specialiști, bessii s-ar fi așezat în teritoriile orașelor grecești de pe litoralul dobrogean al Mării Negre încă de la sfîrșitul epocii elenistice (R. Vulpe, SCIV 4, 1953, 3—4, p. 733—745); conform opiniei altor cercetători, așezarea bessilor s-ar datora unor măsuri de deportare sau de colonizare luate de autoritățile romane (E. Condurachi, Bul. St. Acad. RPR, III, 1951, p. 31 — 37). Bessii mai sînt amintiți ca locuind în *vicus Quintionis*, pe teritoriul rural al Histriei.

Magistratul satului era roman. Numele său, *Valerius*, a mai fost atestat la Ulmetum și în alte inscripții; *Maxellius* este un cognomen format de la Maximus, prin adăugirea unui sufix (I. Kajanto, *The Latin Cognomina*, p. 117 și 276). Singura apariție a acestui cognomen este în inscripția de la Ulmetum.

63

Altar de calcar descoperit de V. Pârvan la Ulmetum, folosit ca piatră de placaj la ușorul din dreapta al porții de sud-vest a cetății. Altarul este rupt sus, iar profilul inferior a fost ciocănit cu prilejul încastrării sale în zid, dar păstrează inscripția întreagă cu excepția ultimului rînd. Inscripția este neîngrijit gravată cu unele litere asemănătoare literelor cursive și cu unele ligaturi (*VR*, *VA ME*, *AN*). Dimensiuni: 0,89 × 0,47 × 0,47 m; înălțimea literelor: 3 — 3,50 cm; r. 11: 2 cm; r. 12: 1,50 cm. Altarul a fost lăsat de V. Pârvan la Ulmetum, în zidul cetății; nu l-am văzut cu prilejul perieghezei din 1976.

V. Pârvan, *Ulmetum*, II, 2, p. 365 — 368, nr. 16 (idem, *AAnz*, 1915, col. 241, nr. 13; AÉp, 1922, nr. 68; H. Mihăescu, *op. cit.*, p. 130 și 239, nr. 239, unde redă integral textul inscripției, cu unele comentarii de limbă; R. Vulpe, în nota 344, de la p. 197 la V. Pârvan, *Începuturile* [2]).

https://biblioteca-digitala.ro

25 iunie 163.

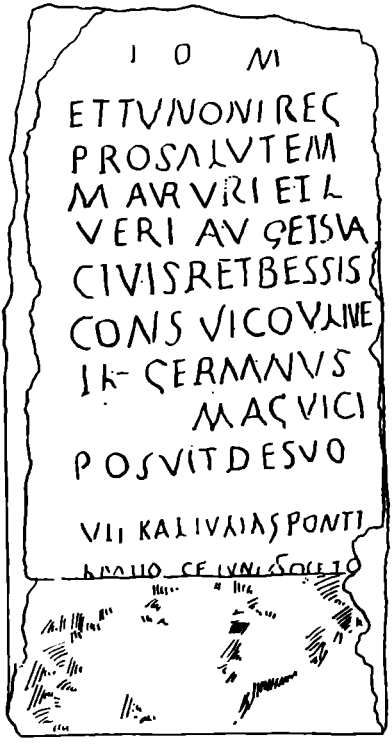

I(ovi) O(ptimo) M(aximo)
et Iunoni Reg(inae)
pro salutem
M(arci) Aur(eli) V(e)ri et L(ucii)
Veri Aug(usti) et sua
civis (sic) *R(omanis) et Bessis*
cons(istentibus) vico Ulme(to)
Fl(avius) Germanus
mag(ister) vici
posuit de suo
VII kal. Iulias Ponti(o)
La[e]li[a]n[o C]e[sen]ni[o]
[Sospite co(n)s(ulibus)]

R. 6 — 7 : V. Pârvan a citit *civis R(omani) et Bessis cons(istentes)*.

„Lui Iupiter cel preabun și mare și Iunonei Regina, pentru sănătatea (împăraților) Marcus Aurelius Verus și Lucius Verus Augustus și a sa (în numele) cetățenilor romani și al bessilor care locuiesc în satul Ulmetum; Flavius Germanus, magistratul satului, a pus din resurse proprii (acest altar) la 25 iunie, în timpul consulilor Pontius Laelianus și Cesennius Sospes".

Este a doua inscripție, în ordine cronologică, ce menționează comunitatea cetățenilor romani și a bessilor de la Ulmetum.

Ca și Valerius Maxellius, magistratul din anul 163 poartă un nume roman, Flavius Germanus. Inscripția comportă cîteva greșeli de limbă și de lapicid; în r. 3, *pro salutem* (pro + acuzativul), formă ce apare frecvent în inscripții începînd din secolul I al erei noastre (v. inscripția de la Capidava, nr. 23); în r. 4 *Vri* pentru *Veri*, transcrise astfel de V. Pârvan, fără a sublinia lipsa lui *e*. Pe fotografia publicată de V. Pârvan (pl. IV/3) nu se vede dacă litera *E* este în ligatură cu *V* sau lipsește cu totul; numele împăratului a fost scris în forma Marcus Aurelius Verus, cea din timpul cînd era Caesar (numele imperial era M. Aurelius Antoninus).

https://biblioteca-digitala.ro

64

Altar de calcar descoperit de V. Pârvan în campania din 1913, în contrafortul drept al porții de N—V, pe fața placată dinspre cetate. La descoperire era spart în două fragmente și avea profilele ciocănite din antichitate, spre a putea fi încastrat în zid. Literele sînt zgîriate, dispuse pe rînduri neregulate. Dimensiuni: 1,38 × 0,51 × 0,43 m; înălțimea literelor: 4 — 5 cm. V. Pârvan a lăsat altarul în zidul cetății, dar în războiul din 1918 a ajuns în Bulgaria, fiind restituit împreună cu alte monumente, după încheierea războiului. Partea de jos a altarului, reprezentînd cea mai mare parte a sa, la Muzeul „Cetatea Histria", inv. 48.

V. Pârvan, *Ulmetum*, II, 2, p. 344 — 349, nr. 8 (idem, AAnz, 1915, col. 239, nr. 8; AÉp, 1922, nr. 65; I. I. Russu, SCIV, 8, 1957, 3—4, p. 311 — 315; R. Vulpe, în nota 345, p. 197, la V. Pârvan, *Începuturile*[2]); cf. Al. Philippide, *Originea românilor*, I, p. 57, nota 1; G. G. Mateescu, EDR, 1, 1923, p. 184; AIIN, 3, 1924 — 1925, p. 465 și 489; V. Pârvan, *Începuturile*[2], p. 115; idem, *Getica. O protoistorie a Daciei*, București, 1926, p. 369; M. Rostovtzeff, SEHRE[2], p. 646, nota 90; I. I. Russu, Anuarul Institutului de istorie și arheologie, Cluj-Napoca, XVIII, 1975, p. 65 — 67.

2 iulie 172.

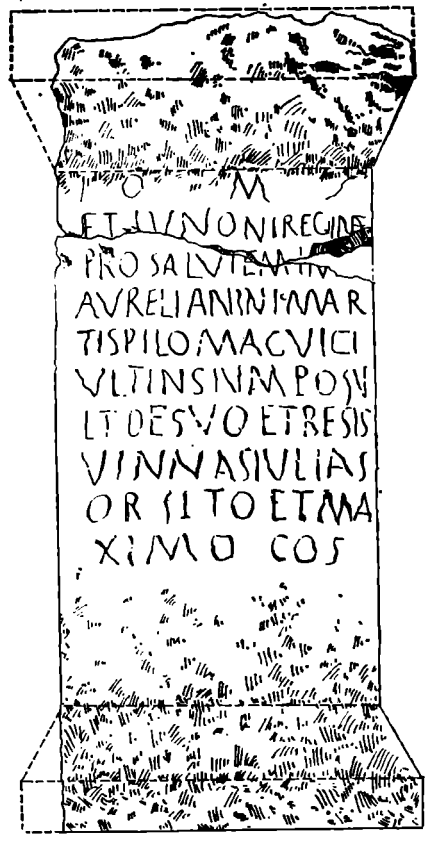

« I(ovi) O(ptimo) M(aximo)
⟨s(acrum)⟩ »
« et Iunoni Reginae »
pro salutem Im[p(eratoris)]
Aureli An(ton)ini Mar-
ti(u)s P(h)ilo mag(ister) vici
Ul(me)tinsium posu-
it de suo et Bes(s)is
VI n(o)nas Iulias
Orfito et Ma-
ximo co(n)s(ulibus)

https://biblioteca-digitala.ro

„Lui Iupiter cel preabun și mare și Iunonei Regina (închinare) pentru sănătatea împăratului Aurelius Antoninus, Martius Philo, magistrat al satului ulmetensilor, a pus (acest altar) din partea sa (și a cetățenilor romani) și a bessilor, la 2 iulie, în timpul consulilor Orfitus și Maximus".

Inscripția conține unele greșeli de lapicid, dintre care aceea privind numele satului în care a fost pus altarul a dat prilej unor interpretări eronate.

r. 1. Între numele lui Iupiter Optimus Maximus și Iuno Regina, lapicidul a săpat litera *S*, pe care a martelat-o ulterior.

r. 4. Literele *-ton* din numele împăratului au fost omise de gravorul pietrei; de asemenea, numele lui Marcus Aurelius a fost scris incomplet, Aurelius Antoninus în loc de M. Aurelius Antoninus Augustus.

r. 5. Numele magistratului vican a fost scris greșit, Martis Pilo în loc de Martius Philo. Gentiliciul Martius, atestat și în unele inscripții de la Capidava, a pătruns probabil în Dobrogea prin Martius Verus, legatul legiunii V Macedonica între anii 161 — 169. Philo este un cognomen grecesc, dar frecvent purtat și de romani (cf. Heikki Solin, *Griech. Personennamen in Rom*, p. 87).

r. 6. *Vicus „Ultinsium"* (în loc de *Ulmetensium)* a fost considerat de V. Pârvan drept un toponim tracic, fiind o formă adjectivală din *Ultina (Ul-tina, Ul-dina*, cu *d* devenit *t)*, *Ultinenses-Ultenses*, în care, prin transformările fonetice ale latinei vulgare, *e* a devenit *i*, dînd *Ultinsium*. Dedicația fiind pusă doar în numele magistratului și al bessilor, V. Pârvan a formulat concluzia că satul era locuit numai de bessi romanizați Această lectură a fost pusă sub semnul întrebării de Al. Philippide care spunea: „*vicus Ultinsium* este probabil *vicus Ulmitensium*, cu un *mi* nescris din scăpare de videre". Reluînd lectura acestei inscripții, I. I. Russu a ajuns la aceeași concluzie și a respins soluțiile filologice propuse de V. Pârvan pentru toponimul *Ultinsium*, ca neverosimile. Numele satului era *Ulmetum, Ul(me)tensium* fiind un derivat adjectival la genitiv; forma *Ultinsium* se datorează unei greșeli de lapicid, de care inscripția este plină, așa cum s-a relevat mai sus. O greșeală asemănătoare apare într-o inscripție de la *vicus* Quintionis, unde numele satului apare în forma *(vico) „Quinis"* (V. Pârvan, *Histria*, VII, p. 56). Derivate cu sufixul *-ensis*, relevă I. I. Russu, mai apar în Dobrogea: *vicani Petrenses* (v. mai jos, nr. 222), *vicani Buteridavenses* (CIL, III, 14 447); *vicus Clementianenses* (v. mai jos, nr. 92, 93); *municipium Troesmensium* (v. mai jos, nr. 149). De asemenea, expresia din r. 7 *de suo et Bessis*, înțeleasă de V. Pârvan ca fiind numai „în numele său și al bessilor" romanizați, singurii locuitori ai satului, este, după I. I. Russu, de interpretat: „din partea sa și a cetățenilor romani și din partea bessilor", numele magistratului fiind romano-grec și nu tracic.

Altarul din anul 172 este o nouă atestare a comunității de la Ulmetum. El face cunoscut numele unui alt magistrat al satului, Martius Philo. Așa cum a relevat editorul, închinarea s-a făcut, ca și în celelalte altare votive dedicate la Ulmetum, cu prilejul sărbătorilor de vară, sărbători legate de cultul morților și de strîngerea recoltei.

https://biblioteca-digitala.ro

65

Altar de calcar descoperit de V. Pârvan în campania din anul 1913, în contrafortul drept al porţii de nord-vest a cetăţii Ulmetum. Altarul este în bună stare de conservare, cu profilele bine lucrate, parţial sparte. Inscripţia este gravată cu îngrijire în primele patru rînduri; începînd cu r. 5, piatra a fost martelată şi netezită, fiind astfel adîncită cu circa 1 cm faţă de partea superioară. Această suprafaţă a fost gravată din nou, într-o epocă mai tîrzie, cu litere mai puţin îngrijite. Dimensiuni: 1,35 × 0,48 × 0,48 m. Litere variind de la 9 cm în r. 1, la 5 cm în rîndurile inferioare. Muzeul „Cetatea Histria", inv. 42.

V. Pârvan, *Ulmetum*, II/2, p. 340–342, nr. 6.

Secolul al II-lea.

I(ovi) O(ptimo) M(aximo)
et Iunoni
Reginae
T. Flavius
5 *Severus pos-*
[u]it de suo
l(ibens) m(erito)

„Lui Iupiter cel preabun şi mare şi Iunonei Regina, T. Flavius Severus a pus (acest altar) din resurse proprii, cu dragă inimă, pentru că l-au ajutat".

Dedicantul primei inscripţii avea aceleaşi *praenomen* şi *nomen*, T. Flavius, dar avea un *cognomen* diferit de cel al lui T. Flavius Severus, dedicantul inscripţiei mai tîrzii. De aceea, Severus a martelat numai partea finală a inscripţiei, punînd să se graveze din nou cognomenul şi formula de încheiere obişnuită de dedicare a monumentelor votive. Deşi închinat divinităţilor oficiale, lui Iupiter Optimus Maximus şi Iuno Regina, altarul face parte din categoria monumentelor private, el fiind pus de T. Flavius Severus în numele său personal, nu ca reprezentant al unei autorităţi publice.

66

Altar de calcar nisipos, descoperit de V. Pârvan în cetatea Ulmetum, la încheierea pilastrului de sud al porţii de sud-vest cu latura interioară a turnului porţii, servind ca piatră de soclu, încastrat cu faţa scrisă la aer, pe frontul interior al turnului. Altarul era păstrat cu toate profilele, dar avea inscripţia parţial distrusă, cu deosebire rîndurile 2 — 3, care n-au putut fi descifrate. Dimensiuni: 0,92 × 0,40 (la profile 0,46 — 0,48 m) × 0,36 m; înălţimea literelor: 2 — 3 cm. Altarul a fost lăsat de V. Pârvan în zidul cetăţii; nu l-am văzut.

V. Pârvan, *Ulmetum*, II, 2, p. 359 — 365, nr. 15 (idem, AAnz, 1915, col. 240, nr. 12; AÉp, 1922, nr. 67); cf. idem, *Începuturile* ², p. 106–109; R. Vulpe, *Dobroudja*, p. 224; M. Rostovtzeff, SEHRE ², p. 646, nota 90.

https://biblioteca-digitala.ro

1 iunie 178.

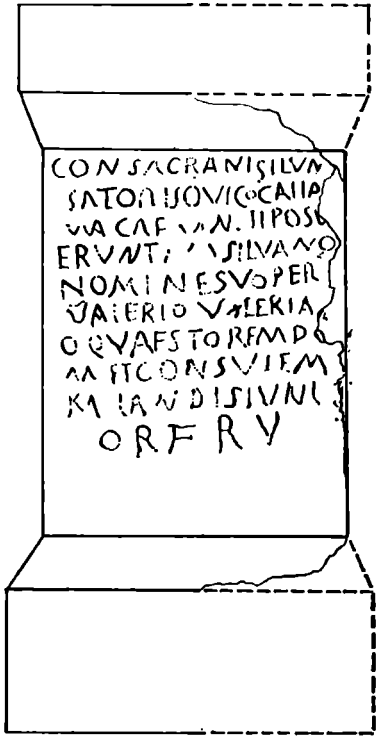

Consacrani Silvan[i]
Sato[r]i[s] OVIC|CAIIA||
||ACAPI||N||II posu-
erunt [ar]a Silvano
nomine suo per
Valerio Valeria[n]-
o quae[s]tor[e]m D[o]-
met Consulem
Kalandis Iuni[s]
Orf(ito) Ru(fo consulibus)

„Colegiul de închinători ai lui Silvanus Semănătorul... a pus în numele său acest altar prin (îngrijirea lui) Valerius Valerianus, *quaestor* (al colegiului) și Dometius Consul, la 1 iunie în timpul consulilor Orfitus și Rufus".

Inscripția aduce știri noi cu privire la viața religioasă a locuitorilor de la Ulmetum, dar ea cuprinde unele elemente ce n-au putut fi pînă acum clarificate :

r. 1. *Consacrani*, pentru *cultores*, este un termen mai rar, atestat totuși atît în provinciile occidentale (Gallia și Britannia, în dedicații către divinități celtice), cît și în regiunile illiro-tracice (CIL, III, 2 109 de la Salonae ; cf. G. Wissowa, RE, IV, 1901, col. 829). Același termen a mai fost utilizat într-o altă inscripție de la Ulmetum (v. nr. 67).

r. 2. *Silvanus*, inițial o divinitate a pădurii, a devenit apoi o divinitate cu caracter agrest, frecvent adorată în viața de toate zilele. În Italia închinările către Silvanus provin din acele regiuni în care predomina economia pastorală, lipsind acolo unde se practica agricultura. În Illyricum, Silvanus s-a bucurat de o deosebită popularitate, reprezentînd probabil numele roman al unei divinități locale. În Dacia au fost descoperite un număr mare (83) de inscripții dedicate lui Silvanus, acesta fiind, după Iupiter, zeul cel mai frecvent atestat în inscripții. El era adorat cu epite-

https://biblioteca-digitala.ro

tele *Domesticus*, *Silvester*, *Augustus*, *Sanctus*, *Aeternus*, epitete ce se referă la multiplele sale caracteristici. Cu epitetul *Sator*, „Semănătorul", Silvanus nu mai este cunoscut din alte inscripţii. În general, închinările către Silvanus nu aveau un caracter oficial, majoritatea fiind altare lucrate prost, cu inscripţii greu lizibile. În secolul al III-lea apare uneori ca divinitate oficială, asociat cu triada capitolină (v. mai jos, inscripţia nr. 68 de la Ulmetum închinată lui *I.O.M.* şi Sanctus Silvanus pentru sănătatea împăratului, din anul 191); pentru Silvanus, v. Klotz, RE, III A, 1929, col. 117 — 125; A.v. Domaszewski, *Abhandlungen zur röm. Religion*, Leipzig, 1909, p. 58 sqq; K. Latte, *Röm. Religionsgeschichte*, p. 333 şi urm. Pentru Silvanus în Dacia: Adriana Rusu, Sargetia, 10, 1973, p. 395 — 401; în Pannonia: A. Mócsy, RE, Suppl., IX, 1962, col. 740 — 744; idem, *Die römischen Steindenkmäler von Savaria*, Budapesta, 1971, p. 43 — 44; în Dalmatia: D. Rendić-Miočević, Glasnik — Sarajevo, 10, 1955, p. 38). r. 2 — 3 n-au putut fi citite; literele, în cea mai mare parte distruse, cuprindeau probabil o precizare privind localitatea în care s-a constituit colegiul, ori privind actul consacrării. Nu excludem posibilitatea ca în literele *CAPI* (citite de editor *CAFI)* din r. 3 să se întregească numele Capidavei, în care caz, altarul ar fi fost adus de la Capidava la Ulmetum.

r. 4. *Ara* pentru *aram*, cu căderea lui *m* final la acuzativ este un fenomen lingvistic frecvent (v. mai jos, nr. 67).

r. 7. Valerius Valerianus era *quaestor* al colegiului, în care calitate a fost însărcinat cu închinarea altarului. Aşa cum sublinia V. Pârvan, reprezentarea colegiului de către *quaestores* a fost rar atestată în inscripţii. Un caz similar este citat de editor în Dacia: CIL, III, 7 807.

r. 7 — 8. Literele *DO/METCONSULEM* au fost înţelese de editor ca un nume de persoană, *Dometius Consul*. Cognomenul *Consul* n-a mai fost atestat pînă acum, e cunoscut însă un *Consularis* (v. I. Kajanto, *The Latin Cognomina*, p. 317). Nu este însă clar în ce calitate apare numele celei de-a doua persoane în închinarea de la Ulmetum. Cum piatra lăsată în zidul cetăţii s-a distrus în cursul anilor ce au trecut de la descoperirea sa, lectura ei nu a putut fi verificată.

r. 9. Altarul a fost dedicat la 1 iunie, cu prilejul sărbătorii anuale a lui Silvanus şi a Rosaliilor. V. Pârvan a atras atenţia asupra legăturii dintre cele două sărbători, presupunînd că asociaţia de închinători ai lui Silvanus avea şi un caracter funerar. Despre Rosalia, sărbătoare italică legată de cultul morţilor, v. Nilsson, RE, I, A, 1920, col. 1 111—1 115. Această sărbătoare era foarte răspîndită, în afara Italiei, în Peninsula Balcanică şi în colţul de nord-vest al Asiei Mici. Ea nu avea un caracter exclusiv funerar; adeseori apare independentă de cultul morţilor, fiind legată de aniversarea întemeierii colegiului sau a zilei de naştere a împăratului. Aceasta poate explica de ce majoritatea altarelor puse în cinstea împăraţilor în aşezările din Scythia Minor au fost închinate la începutul verii, la o dată ce coincidea cu sărbătorirea Rosaliilor (Pentru *Rosalia*, v. şi M. P. Nilsson, *Das Rosenfest*, Beiträge zur Religionswissenschaft, 2, 1918, 133 — 154; Fr. Cumont, *Lux Perpetua*, Paris, 1949, p. 45; L. Robert, *Opera Minora*, II, Amsterdam, 1969, p. 853, 856 sqq).

https://biblioteca-digitala.ro

67

Altar de calcar descoperit de V. Pârvan în campania din anul 1914 de la Ulmetum, utilizat ca piatră de placaj pe faţa exterioară a curtinei I de sud-est, lîngă poartă. Altarul are profilele retezate spre a putea fi încastrat în zid. Dimensiuni: 1,14 × 0,47 × 0,40 m; înălţimea literelor: 3,50 — 4 cm. A fost lăsat de V. Pârvan în zidul cetăţii, unde nu l-am găsit cu prilejul perieghezei din 1976.

V. Pârvan, *Ulmetum*, II, 2, p. 374 — 378, nr. 22 (idem, AAnz, 1915, p. 241, nr. 15; AÉp, 1922, nr. 70); cf. V. Pârvan, *Ulmetum*, III, p. 298; idem, *Începuturile* [2], p. 106; idem, *Primordii*, p. 207; R. Vulpe, p. 190, nota 295 la V. Pârvan, *Începuturile* [2].

5 iunie 191.

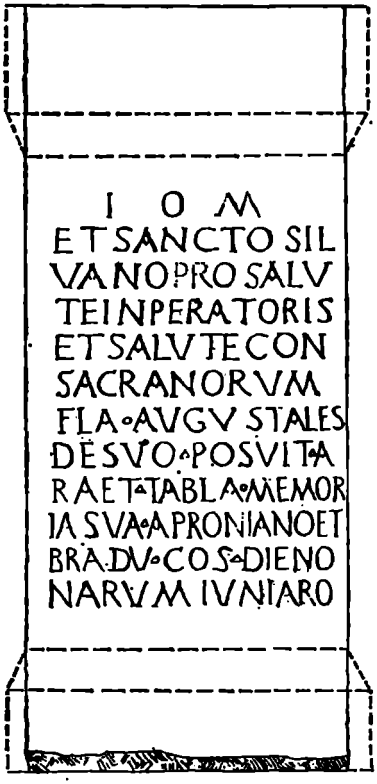

I(ovi) O(ptimo) M(aximo)
et Sancto Sil-
vano [p]ro salu-
te inperatoris
et salute con-
sacranorum
Fla(vius) Augustales
de suo posuit a-
ra et tabla memor-
ia sua Aproniano et
Bradu(a) co(n)s(ulibus) die no-
narum Iuniaro(m)

„Lui Iupiter cel preabun şi mare şi sfîntului Silvanus, pentru sănătatea împăratului şi pentru sănătatea închinătorilor, Flavius Augustales a pus din resurse proprii altarul şi icoana întru amintirea sa, în timpul consulilor Apronianus şi Bradua, la nonele lui iunie (la 5 iunie)".

https://biblioteca-digitala.ro

r. 1 — 2. Asocierea lui Iupiter Optimus Maximus cu Silvanus e neobişnuită în inscripţiile din Illyricum, întrucît Iupiter Optimus Maximus era o divinitate oficială, caracter pe care Silvanus l-a îmbrăcat numai arareori, şi atunci numai în secolul al III-lea. Altarul a fost pus în numele colegiului de închinători ai lui Silvanus pentru sănătatea împăratului, de aceea dedicantul, mai marele colegiului, a dat un caracter oficial închinării, dedicînd altarul şi lui Iupiter Optimus Maximus. Spre deosebire de altarul de la nr. 66, închinat lui Silvanus în ipostaza de „semănător" *(Sator)*, în acest altar Silvanus este cinstit cu epitetul *Sanctus* frecvent atestat în inscripţii.

r. 4. *Inperatoris* în loc de *imperatoris* se poate datora fie unei greşeli de lapicid, fie unui fenomen lingvistic adesea atestat în inscripţii, de reacţie împotriva unor pronunţări greşite faţă de latina literară, în cazul nostru, înlocuirea cu *m* a lui *n* urmat de o consoană.

r. 6. *Consacrani* pentru colegiu de închinători a mai fost cunoscut din inscripţia nr. 66 de la Ulmetum. Desigur este vorba de acelaşi colegiu, singurul cunoscut pînă acum în Dobrogea, grupat în jurul cultului lui Silvanus.

r. 7. *Augustales* este un cognomen format de la nume de ocupaţii, în cazul nostru de la un nume de preot; el a mai fost atestat în inscripţii (Iiro Kajanto, *The Latin Cognomina*, p. 318). Gentiliciul Flavius e cunoscut şi în alte inscripţii de la Ulmetum (v. nr. 65).

r. 8 — 9. *Ara et tabla*, la nominativ în loc de acuzativ, prin căderea lui *m* final, sînt forme frecvent atestate în provinciile dunărene (v. nr. 29 de la *Capidava* şi nr. 66, 73 de la Ulmetum); *tabla* pentru *tabula*, prin sincoparea lui *u* neaccentuat, e de asemenea un fenomen foarte răspîndit (H. Mihăescu, *op. cit.*, p. 72, § 51). *Tabula* ca obiect de cult se poate traduce prin „masă" sau relief al divinităţii. V. Pârvan înclina pentru primul dintre cele două sensuri (v. şi *Ulmetum*, III, p. 298 şi *Primordi*, p. 207, aducînd ca analogie o inscripţie de la Nikopolis ad Istrum, AEM, 15, 1892, p. 214, nr. 93, unde obiecte ale dedicaţiei erau: ἀνέθηκε τὸν βωμὸν κὶ τὴν τράπεραν). R. Vulpe (la V. Pârvan, *Începuturile* [2], p. 190, nota 295) explică acest termen prin „placă cu relief" sau „placă pictată".

r. 11 — 12. Altarul a fost dedicat la 5 iunie 191, în timpul împăratului Commodus, al cărui nume nu a fost gravat pe piatră. Data la care a fost închinat altarul coincide cu aceea a sărbătorii Rosaliilor, fapt ce l-a determinat pe V. Pârvan să considere că asociaţia de închinători ai lui Silvanus avea şi un caracter funerar (v. discuţia de la nr. 66).

68

Altar de calcar descoperit în campania din 1914 de către V. Pârvan la Ulmetum, în uşorul porţii mici de sud. Altarul este rupt jos, păstrînd intact profilul superior, în afară de latura stîngă. Dimensiuni: 0,70 ×

https://biblioteca-digitala.ro

0,32 × 0,30 m; înălțimea literelor: 3 — 4 cm. Muzeul „Cetatea Histria", inv. 73.

V. Pârvan, *Ulmetum*, III, p. 278 — 279, nr. 12 (idem, AAnz, 1915, col. 246, nr. 20; AÉp, 1922, nr. 75).

Anii 198 — 209.

I(ovi) O(ptimo) M(aximo)
pro salu-
te ⟨im⟩imp(eratorum duorum)
L(ucii) Septumi (sic) *Sev-*
eri et M(arci) Aure-
li Antonini
[et P. Septumi Getae]
[nob(ilissimi) Caes(aris)]
. . . . . .

„Lui Iupiter cel preabun și mare, pentru sănătatea împăraților L. Septimius Severus și Marcus Aurelius Antoninus și a nobilului Caesar P. Septimius Geta...".

Inscripția reprezintă o parte dintr-o dedicație pentru sănătatea împăraților L. Septimius Severus și Caracalla și a lui Geta, Caesar. Mai tîrziu, din ordinul lui Caracalla, numele lui Geta a fost martelat. Gravarea inscripției seamănă cu cea de pe altarul pomenind *vicus Clementianensis* și cu inscripția de pe altarul închinat lui Silvanus Sator. Numele dedicantului, ca și al comunității care a dedicat altarul, au căzut în spărtură.

r. 3. Literele *im* au fost, din greșeală, săpate de două ori.

r. 4. Forma *Septumi* pentru *Septimi* mai este atestată în inscripția mai jos pomenită de la Clementianum (v. nr. 93).

69

Altar votiv de calcar descoperit de V. Pârvan în campania de săpături din 1914, la colțul alcătuit de ușorul extern din dreapta al porții mari a cetății Ulmetum. Altarul are profilele distruse cu excepția profilului inferior pe latura dreaptă și în spate. În r. 2, numele Iunonei este încadrat de două frunze de iederă, de asemenea, în r. 9, cuvintele de încheiere ale dedicației. Dimensiuni: 1,28 × 0,48 × 0,43 m; înălțimea literelor: între 5 cm, în r. 1 — 2, și 3,50 cm, în r. 3—9. Muzeul „Cetatea Histria", inv. 41.

V. Pârvan, *Ulmetum*, III, p. 276 — 278, nr. 11, fig. 13 și pl. VII, fig. 1, foto (idem, AAnz, 1915, col. 245, nr. 19; AÉp, 1922, nr. 74).

https://biblioteca-digitala.ro

Secolul al II-lea.

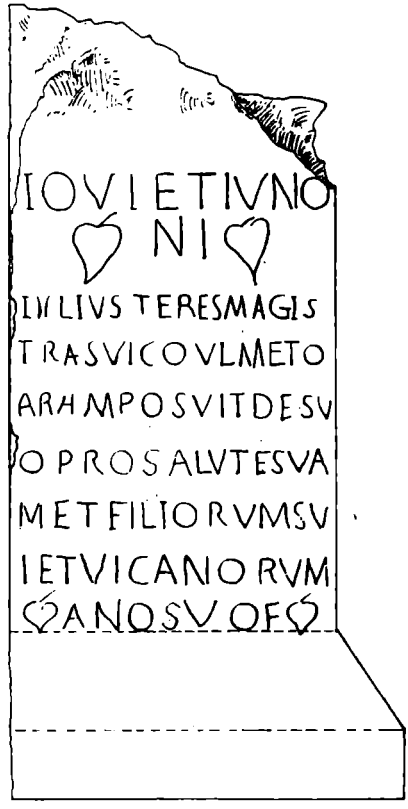

Iovi et Iunoni
Iulius Teres magistras vico Ulmeto aram posuit de suo pro salute sua m et filiorum sui et vicanorum an(n)o suo f(ecit)

„Lui Iupiter şi Iunonei, Iulius Teres, magistrat al satului Ulmetum, a pus altarul din resurse proprii, pentru sănătatea sa şi a fiilor săi şi a vicanilor (a sătenilor). A făcut (închinarea) în anul în care a exercitat magistratura".

Este a patra inscripţie care pomeneşte numele satului Ulmetum. Altarul a fost închinat de Iulius Teres, magistratul cu nume tracic al satului, în numele său, pentru sănătatea sa, a fiilor săi şi a vicanilor; este deci o inscripţie cu caracter particular. Ca majoritatea inscripţiilor descoperite la Ulmetum, ea comportă unele particularităţi de limbă, pe care le vom semnala mai jos.

r. 3. Iulius Teres era un cetăţean roman cu cognomen tracic. *Teres* a fost atestat şi la romani, încă din epoca republicană, şi făcea parte din categoria numelor ce însemnează „musculos, bine dezvoltat" (I. Kajanto, *The Latin Cognomina*, p. 233); dar acest nume este foarte frecvent la traci (cf. D. Detschev, *Sprachreste*, p. 500 — 502; v. şi IGB, indice, unde apare asociat cu nume trace, greceşti şi romane).

r. 3 — 4. *Magistras*, pentru *magister* sau *magistratus*, a mai fost atestat la Capidava *(magistras vici Scenopesis*, v. mai sus, nr. 21) şi la Apulum *(magistras primus in canabis*, CIL, III, 1 008, întregit în CIL, III, indice,

https://biblioteca-digitala.ro

p. 2 551, prin forma verbală *magistra(n)s). Magistras-magistratis* este un substantiv frecvent întrebuințat în inscripții, ca și formele înrudite, *magister* sau *magistratus*.

r. 6. *Pro salute suam; pro* cu acuzativul este un fenomen lingvistic foarte răspîndit în toate provinciile (v. la Capidava, nr. 21); de aceea, se pare că *salute* era și el la acuzativ, cu *m* final căzut; *suus* a înlocuit în latina populară formele lui *eius*, în expresia: *et filiorum sui* (H. Mihăescu, *op. cit.*, p. 163, § 198).

r. 9. Din expresia *anno suo* rezultă că și la Ulmetum magistraturile erau anuale. *Annus* s-a scris cu un singur *n*, prin căderea uneia din consoanele geminate, un fenomen, de asemenea, cu mare răspîndire în inscripțiile din provincii (H. Mihăescu, *op. cit.*, p. 111, § 116).

70

Altar votiv de calcar descoperit de V. Pârvan în cursul campaniei din 1911 în fața pragului porții de sud-vest, căzut din zid. Profilele altarului au fost sparte, spre a putea fi încastrat în zid. Cu acest prilej, primul și ultimul rînd ale inscripției au fost distruse. Inscripția este îngrijit gravată, cu unele ligaturi: *TĒ*, *VA*, *VO*, *VM*, *NT*. Dimensiuni: 0,70 × 0,36 (la soclu 0,46) × 0,32 m; înălțimea literelor: 5 — 5,50 cm. Nu știm unde se află astăzi.

V. Pârvan, *Ulmetum*, I, p. 558 — 560, nr. 13 (și pl. XIX, 1, foto); AÉp, 1912, 301.

Secolul al II-lea.

I(ovi) O(ptimo) M(aximo)
et
Herculi
pro salu-
te sua et suo-
rum Cal-
ventius
[Con]stans p(osuit)
.....

„Lui Iupiter cel preabun și mare și lui Hercule, pentru sănătatea sa și a lor săi, Calventius Constans a pus (acest altar)".

Literele ultimului rînd au fost săpate pe soclul altarului, distrus cu prilejul refolosirii sale în zid. Se păstrează numai fragmente din literele *T*, *A*, *N*, *S*, *P*, pe care editorul le-a întregit prin *[Con]stans p(osuit)*.

Acesta este singurul altar de la Ulmetum dedicat lui Hercule. Dedicantul era cetățean roman, provenind din grupul de *cives Romani* stabilit la Ulmetum.

71

Placă votivă de marmură descoperită în cetatea Ulmetum, pe partea dinspre nord-est, dincolo de scară, în șanțul de cercetare al curtinei. Se păstrează colțul din stînga jos, cu o parte din reprezentarea sacrificiului

https://biblioteca-digitala.ro

mitriac; se vede, de la stînga la dreapta, Cautopates cu făclia aplecată în jos, partea dinapoi a taurului, piciorul drept al lui Mithras, întins peste piciorul taurului; sub taur, o parte din şarpe. Inscripţia a fost săpată pe marginea de jos a reliefului; se păstrează numai cîteva litere. Dimensiuni: 0,073 × 0,072 × 0,026 m; înălţimea literelor: 1,50 cm. MNA, inv. L, 1 476.

V. Pârvan, *Ulmetum*, II, 2, p. 330 — 332, nr. 2 (idem, AAnz, 1915, col. 239, nr. 6); M. J. Vermaseren, CIMRM, II, 2 276.

Secolul al III-lea.

Deo Bo[no Mithrae sive *Invicto...]*

„Bunului zeu (Mithras sau Neînvinsul)..."

Epitetul Bonus a mai fost atestat pentru zeul Mithras şi în alte inscripţii, v. numeroase exemple, la Vermaseren, *op. cit.*, indice.

Numele dedicantului n-a avut loc pe cadrul inferior al reliefului, el fiind gravat probabil pe marginea de sus. După literele întregite mai sus urmau poate cuvintele *votum solvit*, prescurtate.

72

Altar votiv de calcar descoperit de V. Pârvan în campania din 1911 în zidul porţii de sud-vest, în turnul de vest. Altarul are profilele cioplite spre a putea fi refolosit în zid. La descoperire, inscripţia se păstra bine, cu excepţia primelor două rînduri care au fost martelate din antichitate, probabil în epoca creştină, cînd monumentul era încă în picioare. Litere înalte şi înguste, caracteristice secolului al III-lea. Ligaturi: *VLP*, *AL*. Dimensiuni: 1,35 × 0,48 × 0,54 m; înălţimea literelor: 5,50 — 6 cm. A fost lăsat la Ulmetum, încastrat în zidul cetăţii. Nu l-am văzut cu prilejul pericghezei din anul 1976.

V. Pârvan, *Ulmetum*, I, p. 556, nr. 12 (idem, AAnz, 1915, col. 238—239, nr. 3).

Secolul al III-lea.

[Deo, Deae . . . ?]
[pro sal(ute)] L(ucii) Val(erii) Victo-
rini et Ulp(iae) Nican-
dras et filiorum
eorum L(ucii) V(alerii) Victo-
rini et L(ucii) Va(lerii) Turbo-
nis et L(ucii) Va(lerii) Soteri
Valerius Nilus
actor ex votu-
n posuit

„Zeului (sau zeiţei...), pentru sănătatea lui Lucius Valerius Victorinus şi a Ulpiei Nicandra şi a fiilor lor, Lucius Valerius Victorinus şi Lucius Valerius Turbo şi Lucius Valerius Soter, Valerius Nilus, actor, a pus (această închinare) îndeplinind o făgăduinţă".

r. 1. Ligatura *VAL*, citită de editor nu este sigură, după cum ea nu apare nici în r. 5 şi 6. Un alt Valerius Victorinus la Ulmetum într-o inscripţie din secolul al IV-lea, cf. V. Pârvan, *Ulmetum*, II, 2, p. 385 — 389, nr. 25; Em. Popescu, *Inscripţiile*, nr. 206.

https://biblioteca-digitala.ro

r. 2 — 3. *Nicandra* este un cognomen grecesc, derivat de la *Nicander;* forma feminină a acestui nume a fost rar atestată în inscripții; genitivul *Nicandras* reprezintă o influență greacă.

r. 5. L. Valerius Victorinus, fiul, poartă același *praenomen* și cognomen cu tatăl, fapt atestat adesea în inscripții (cf. H. Thylander, *Épigraphie latine*, p. 108 — 109).

r. 6. *Soter*, epitet de origine greacă, atribuit inițial zeilor și mai tîrziu și împăraților, a fost rareori folosit ca cognomen (cf. Pape-Benseler, *Wörterbuch*, p. 1 477).

r. 7. Valerius Nilus era libertul lui L. Valerius Victorinus. *Nilus* este un cognomen grecesc, derivat de la un nume geografic (în felul lui *Danuvius*, *Euphrates*, *Rhenus*, cf. I. Kajanto, *The Latin Cognomina*, p. 205; *Nilus* nu este cuprins în repertoriul lui Kajanto, figurează însă la Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 1 010. Luînd în considerare numele sclavilor și ale liberților, este posibil ca Nilus să fi fost originar din Egipt (H. Thylander, *op. cit.*, p. 165).

r. 8. *Actor* însemnează intendent, în grecește οἰκονόμος. El administra averea ce aparținea unei alte persoane, el putînd fi sclav sau libert. Pentru sensul acestui termen și atestarea sa epigrafică, v. DizEp, I, p. 66 și urm.

r. 8 — 9. *Ex votun* pentru *ex voto (posuit)* sau *votum (posuit)*. Confuzia dintre cazuri și folosirea acuzativului în loc de ablativ este un fenomen frecvent în limba inscripțiilor (H. Mihăescu, *op. cit.* p. 124).

73

Altar votiv de calcar descoperit de V. Pârvan în campania din 1911, folosit ca piatră de placaj la unghiul format de turnul de vest al porții de sud-vest cu curtina de vest a cetății Ulmetum. Conform observațiilor descoperitorului, altarul a mai servit în construcția unui zid anterior zidului lui Iustinian, unde a suferit stricăciuni de pe urma unui incendiu. Altarul are profilele laterale retezate spre a putea fi potrivit în zid. Inscripția, care se păstrează în întregime, are literele prelungi, unele asemănătoare scrierii cursive. Dimensiuni: 1,45 × 0,57 (la profile 0,73) × 0,40 m; înălțimea literelor: 5,50 — 6,50 cm. A fost lăsat de V. Pârvan la Ulmetum, nu știm unde se află astăzi.

V. Pârvan, *Ulmetum*, I, p. 550—555, nr. 11 (AÉp, 1912, 300).

Secolul al III-lea.

I(ovi) O(ptimo) M(aximo) Val(erius)
Felicx pro
salutem
suorum
et suam
ara posu-
it Cocc(eius) Elius
scripsit

„Lui Iupiter cel preabun și mare, Valerius Felix a pus altarul pentru sănătatea sa și alor săi. A scris Cocceius Elius".

https://biblioteca-digitala.ro

r. 2. Grafia *cx* din Felix este un fenomen adeseori întîlnit în inscripţii şi a fost interpretat ca o reacţie faţă de tendinţa generală de pronunţare a lui *x* prin *s*. La Ulmetum un exemplu de grafie asemănătoare în verbul *ficxit* (v. nr. 57 şi H. Mihăescu, *op. cit.*, p. 103).

r. 3 — 5. *Pro salutem*, adică *pro* + acuzativul a fost atestat în inscripţii încă din secolul al II-lea în toate regiunile imperiului. În inscripţiile studiate de noi, *pro* + acuzativul este aproape o regulă generală (v. nr. 21, Capidava; nr. 63, 64, la Ulmetum).

r. 6. *Ara* în loc de *aram posuit* cu *-m* final căzut, apare frecvent în inscripţiile cercetate (v. nr. 66, 67 de la Ulmetum).

r. 7 — 8. Cocceius Elius a fost identificat de V. Pârvan cu persoana cu acelaşi nume pomenit în două inscripţii la Capidava (vezi mai sus, nr. 29, 30), atestarea lui la Ulmetum demonstrînd legăturile dintre centrul de la Capidava şi centrul de la Ulmetum.

r. 8. Prin *scripsit* s-a subliniat participarea lui Cocceius Elius la închinarea altarului, îngrijindu-se de gravarea inscripţiei (v. un caz asemănător în inscripţia de la Seimeni, nr. 3).

Gr. Florescu credea că altarul provenea din atelierul lui Cocceius Elius, în care calitate a gravat inscripţia. După Gr. Florescu, atelierul lui Cocceius se afla la Capidava şi îşi procura piatra din aceeaşi carieră din care au fost lucrate şi alte monumente descoperite la Capidava.

74

Fragment de altar de calcar descoperit de V. Pârvan în cursul săpăturilor de la Ulmetum din anul 1913, la colţul de nord al clădirii absidale din interiorul cetăţii. Altarul este rupt sus, păstrînd intact profilul inferior. Se pare că înălţimea cîmpului scris s-a păstrat în întregime, căci o parte din profilul superior a rămas în colţul superior drept. Inscripţia are literele îngrijit săpate; TE în ligatură. Dimensiuni: 0,35 × 0,20 × 0,20 m; înălţimea literelor: 5 — 5,50 cm. Muzeul Histria, inv. 318.

V. Pârvan, *Ulmetum*, II, 2, p. 392 — 393, nr. 29; M. J. Vermaseren, CIMRM, II, 1960, nr. 2 277.

Secolul al II-lea.

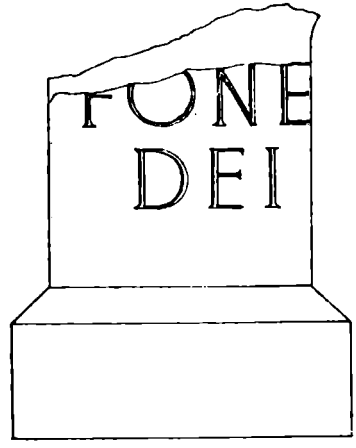

. . . . . .
Fonte
Dei

https://biblioteca-digitala.ro

„(fiind refăcut?) izvorul zeului" sau „(altarul cu) izvorul zeului (a dedicat)".

Întrucît *fons* nu este în același caz cu *deus*, V. Pârvan presupunea că inscripția nu reprezenta o dedicație către *Deus Fons*, ci o dedicație la izvorul sacru al altui zeu, al lui Silvanus, Mithras, Iupiter sau altul. Altarul conținea și alte litere care fuseseră gravate pe profilul superior. Partea pierdută din inscripție putea să fi conținut o referire la acțiunea de refacere, de ex. *restituto (fonte Dei)* (cf. CIL, VI, 1 245, 3 și 1 245, 4), ori numele unui alt obiect al dedicației, *ara*, *signum*, cu prepoziția *cum*.

Inscripția a fost inclusă în repertoriul lui M. J. Vermaseren (CIMRM) printre monumentele mitriace, dar cu semn de întrebare, dedicații ale unor izvoare sacre fiind foarte frecvente în cultul lui Mithras, dar și în cultul altor divinități. V. și K. Latte, *Röm. Religionsgeschichte*, p. 76 și 77.

75

Fragment de altar votiv descoperit în ruinele cetății Ulmetum încă la sfîrșitul secolului trecut. La descoperire, se păstra colțul din dreapta jos al altarului. Ulterior a fost utilizat în construcția unui pod, tăindu-se o parte din latura stîngă a blocului. Conform unei note păstrate la Gr. Tocilescu *Msse*, vol. 5 132, f. 211) el a fost găsit la „podul din cătunul Terzichioi (azi Runcu), comuna Siriu, plasa Hîrșova". Schița care însoțește această notă transcrie numai o parte din textul inscripției publicate de Gr. Tocilescu în 1891, și anume, partea care se păstrează și azi pe blocul din curtea fostului Muzeu Cotovu din Hîrșova și care a fost reeditată în chip eronat de E. Bujor, în 1953, cu informația (după registrul colecției întocmit de V. Cotovu) că monumentul a fost adus din „construcția podului de pe șoseaua Constanța — Hîrșova, în apropiere de satul Crucea, nu departe de Pantelimon". Dimensiuni: 0,90 × 0,86 × 0,30 m (azi: 0,57 × 0,41 × 0,30 m); înălțimea literelor: 5 cm. Hîrșova, în fosta colecție Cotovu.

Gr. Tocilescu, AEM, 14, 1891, p. 17, nr. 38; CIL, III, 12 492 (Gr. Tocilescu, RIAF, 9, 1903, p. 58, n. 85); E. Bujor, SCIV, 4, 1953, 3–4, p. 779–780.

Anul 150.

[?Longin]«us» et Longi-
[nian] «us de s»uo posue-
[runt] «Gallicano et Ve-
[tere] «co(n)s(ulibus)»

„...Longinus și Longinianus au pus (acest altar) din resurse proprii în timpul consulilor Gallicanus și Vetus".

Fragmentul păstrează o parte dintr-o dedicație pentru o divinitate al cărei nume a căzut în spărtură. Datarea prin consuli arată că inscripția avea un caracter oficial, fiind pusă în numele unei comunități, deși cei doi dedicanți spun că au pus altarul din resurse proprii. Dacă indicația

https://biblioteca-digitala.ro

lui Gr. Tocilescu privind locul de descoperire a fragmentului este corectă, altarul a fost pus în numele unei asociaţii religioase sau al vicanilor de la Ulmetum, probabil în sănătatea împăratului Antoninus Pius.

76

Altar votiv de calcar văzut în 1850 în ruinele cetăţii de către Ion Ionescu de la Brad care, în scrisoarea adresată lui Ion Ghica în 2/14 iulie 1850 spune : „Ajungînd la Ceatalorman ... acolo tot am dat de o cetate romană de unde s-au luat două pietre, una de marmură, scrisă greceşte, şi alta de calcar ... scrisă latineşte în următorul chip". Urmează transcrierea textului inscripţiei, pe care l-a copiat corect, cu excepţia primului şi a ultimului rînd, pe care nu le-a văzut. În 1884, Gr. Tocilescu îl edita ca provenind din împrejurimile Constanţei („gefunden in der Nähe von Küstendsche"). Altarul are profilele ciocănite şi ultimul rînd parţial distrus. Dimensiuni : 1,34 × 0,47 × 0,40 m. MNA, inv. L, 89.

V. Slăvescu, *Corespondenţa între Ion Ionescu de la Brad şi Ion Ghica, 1841—1874*, Bucureşti, 1943, p. 122 — 124 şi pl. IV (facs.); Gr. Tocilescu, AEM, 8, 1884, p. 6, nr. 14; CIL, III, 7 531.

Anul 216.

Heroi invicto
sacro
pro salute imp(eratoris)
Valeri(i) Zosim-
us et Callinic-
us et Phoebio
posuerunt
de suo X kal(endas)
Iulias Cornel-
[io] et Catio co(n)s(ulibus)

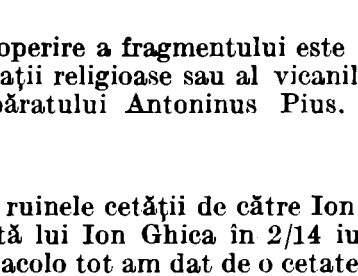

Literele *-io* de la începutul r. 10, transcrise de Gr. Tocilescu, nu se mai văd astăzi.

„Eroului neînvins sacru, pentru sănătatea împăratului, Valerii Zosimus şi Callinicus şi Phoebio au pus (acest altar) din resurse proprii cu zece zile înainte de calendele lui iulie (22 iunie), în timpul consulilor Cornelius şi Catius".

Altarul a fost închinat eroului cavaler — adorat aici cu epitetele „invictus, sacer" — pentru sănătatea împăratului Caracalla.

77

Cippus funerar de calcar descoperit prin anul 1893 la Ulmetum de către căutători de comori care, spre a-l putea urni, au folosit dinamită, distrugînd o parte din relieful care-l împodobea. Piatra era utilizată ca uşor la poarta principală a cetăţii. Faţa scrisă a pietrei este bine păstrată, cu

https://biblioteca-digitala.ro

excepția unei rupturi sus, în colțul drept, și a unei fisuri ce pornește din dreptul rîndului al treilea, aproape vertical, pînă jos în ultimul rînd. Chenarul lat ce încadra cîmpul scris se păstrează parțial sus și pe latura dreaptă, unde se mai văd urmele unui ornament vegetal, probabil motivul viței de vie. Jos, sub inscripție, o coroană de frunze de laur. Pe latura stîngă a pietrei este reprezentat un personaj stînd cu picioarele încrucișate, cu cotul stînd proptit într-un toiag (Attis?); pe latura dreaptă se păstrează jumătatea inferioară a unui personaj ce se sprijină într-un pedum, ținînd în aceeași mînă un vas pentru libații; jos la picioare, un animal (panteră?); după V. Pârvan, această figură îl reprezenta pe Silvanus. Dedesubt, un plugar arînd cu un plug tras de doi boi. Altare funerare de acest fel, cu o inscripție pe fața principală și cu reprezentări în relief pe cele două fețe laterale, au fost descoperite și în Dacia (Gr. Florescu, EDR, 4, 1930, p. 107 — 108, cu fig. 44, 45, 46, 47), fiind introduse aici prin intermediul provinciilor învecinate, din Italia. În Dobrogea, acest tip de monument funerar a mai fost întîlnit chiar la Ulmetum (v. mai jos, nr. 90). Inscripția este îngrijit gravată, cu litere monumentale. Dimensiuni: 1,91 × 1,16 × 1,16 m; înălțimea literelor: 5,50 cm. Muzeul de istorie națională și arheologie — Constanța, inv. 2 062.

Gr. Tocilescu, AEM, 14, 1891, p. 17, nr. 37; CIL, III, 12 491 (Gr. Tocilescu, RIAF, 9, 1903, p. 57, nr. 83; V. Pârvan, *Ulmetum*, I, p. 498 și 510, cu pl. V, fig. 2 și pl. VI, fig. 1; ILS, 7 181); cf. J. Weiss, *Dobrudscha*, p. 46; V. Pârvan, *Începuturile*, p. 52—54, pl. 31, fig. 32 și 33 și p. 117—118; idem, *Scythia Minor*, p. 467—470; Gr. Florescu, *În amintirea lui Constantin Giurescu*, București, 1944, p. 252 — 256; idem, *Capidava*, p. 19 — 21; M. Rostovtzeff, SEHRE², p. 646, nota 90; Em. Popescu, StCl, 9, 1967, p. 187 — 189.

Secolul al II-lea.

C(aius) Iul(ius) C(ai) f(ilius) Quadr[at(us)]
memoriam si-
bi et Iuliae Te-
rentiae con-
iugi suae se vi-
vo per liberos
suos fecit lo-
ci princeps
quinquenn-
alis territo[rii]
Capidavensis

r. 1: *QVADRAT*, AEM, CIL, ILS; după descoperire, fragmentul conținînd ultimele două litere *AT* s-a pierdut, cf. V. Pârvan, *Începuturile*[1], p. 52, fig. 31; r. 7: *[L]oci*, AEM, CIL, ILS. Litera *L* este pe muchia fisurii, urmele lui însă se disting destul de clar pe piatră.

„Caius Iulius Quadratus, fiul lui Caius, a pus (această) piatră de mormînt pentru sine și Iulia Terentia, soția sa, în timpul vieții prin îngrijirea copiilor săi, el fiind *princeps* (fruntaș) al locului, *quinquennalis* (magistrat cu puteri censoriene) al teritoriului capidavens".

Monument important atît pentru reliefurile înfățișînd scene din viața de toate zilele ale locuitorilor de la Ulmetum, cît și pentru instituțiile amin-

https://biblioteca-digitala.ro

tite în inscripție, foarte grăitoare pentru nivelul romanizării ținutului la începutul secolului al II-lea de cînd datează inscripția.

r. 2. *Memoria* era denumirea pentru mormînt (cf. L. Lupaș, StCl, 5, 1963, p. 131) și pentru piatra de mormînt (H. Mihăescu, *op. cit.*, p. 214, § 236), termen folosit în toate provinciile dunărene, frecvent și în inscripțiile din Scythia Minor.

r. 7. Expresia *loci princeps* a suscitat numeroase discuții. V. Pârvan a identificat pe *loci princeps* cu *magister vici*, Quadratus fiind *magister* (primar) la Ulmetum (*Ulmetum*, I, p. 589). Gr. Florescu socotea că monumentul lui Quadratus a fost adus la Ulmetum de la Capidava sau de la *villa* lui situată pe teritoriul capidavens; prin *locus* ar urma să se înțelcagă o formă administrativă, deosebită de *vicus* și superioară acestuia ca rang, ce denumea însuși centrul de la Capidava; capul administrativ al acestei comune era *princeps*, termen atestat și în alte inscripții din Dobrogea (una din aceste inscripții aduse în discuție de Gr. Florescu, CIL, III, 772, s-a descoperit între timp că provenea de la Seimeni, lîngă Capidava, v. mai sus, nr. 4). Gr. Florescu observa că termenul *locus* mai apare într-o inscripție din epoca romană tîrzie de lîngă Troesmis (CIL, III, 12 483 = Em. Popescu, *Inscripțiile*, nr. 238) „*locum clauserunt*", precum și într-o inscripție de la Capidava (Gr. Florescu, *Capidava*, nr. 44 = Em. Popescu, *Inscripțiile*, nr. 221) „...*providentia cuius locus*". În toate aceste inscripții *locus* ar fi denumit o comună autonomă, capitala unui teritoriu, ce avea în dependența sa mai mulți *vici*, iar *princeps* era conducătorul întregului teritoriu. Într-un studiu publicat în 1967 (StCl, 9, p. 181 — 198), Em. Popescu a reluat discuția celor doi termeni: în expresia *princeps loci*, *locus* reprezenta o unitate administrativă-teritorială, după modelul expresiilor *princeps municipii*, *princeps civitatis*, *princeps kastelli*, *princeps vici*; admițînd legătura cu termenul grec τόπος, Em. Popescu considera posibilă o „transpunere în termeni latini a unor realități mai vechi ce înainte îmbrăcaseră o formă greacă". *Princeps* era un titlu roman acordat șefilor indigeni în provinciile nou cucerite (*princeps Iapodum*, *princeps Delmatarum* etc.). Analizînd documentele epigrafice din provinciile dunărene, Em. Popescu ajunge la concluzia că în aceste provincii, *princeps* „apare pe lîngă nume pentru a indica, în primul rînd, pe indigeni (romanizați sau neromanizați)", *op. cit.*, p. 187. Conform acestui punct de vedere, C. Iulius Quadratus era un descendent al unor *principes* indigeni, care primiseră cetățenia romană. Alți doi *principes* pomeniți în inscripțiile dobrogene, provin din medii trace (CIL, III, 7 481 și CIL, III, 14 210). În DizEp, art. *Locus*, se arată că acest termen are un sens vag, fiind întrebuințat fie pentru o suprafață determinată, fie pentru un teritoriu nedefinit. El se putea referi la provincii, orașe, *pagi*, *vici* și chiar la unități mai mici, edificii sau părți de edificii; în *lex de Gallia Cisalpina*, *locus* avea accepțiunea de localitate organizată, fără a fi avut rangul de municipiu sau colonie. În „*tabula alimentaria*" din Veleia, *locus* se referă la pagus și vicus anterior citate (ca de ex. în inscripția de la Gîrliciu: *Valerius Herculanus natus vico Rami...*, *G. Valeria coniux nata loco eoœm*, v. mai jos, nr. 117). Un sens asemănător avea τόπος în limba greacă, cf. L. Robert, *La Carie*, II, Paris, 1954, p. 302, nota 6: „on y prend τόποι au sens technique de village, circonscription de la campagne, à l'ex-

https://biblioteca-digitala.ro

clusion des villes, alors qu'il s'agit d'une expression très fréquente dans la prose hellénistique et qui désigne de façon très générale, les lieux, la région, le district". *Princeps loci* are și el un sens polivalent și indică fie o supremație locală, restrînsă la limitele cetății, fie o funcție a unui colegiu religios. Un caracter civil — se spune în articolul pe care-l citățm — îl au cei din inscripțiile CIL, III, 772 *(M. Attius ... loci princeps)* și CIL, III, 12 491 (C. Iulius Quadratus), CIL, VIII, 9 643 și p. 2 030 *(omnibus honoribus functo, principi loci, aere conlato)*, CIL, X, 1 201 *(Tarquinio Vitalioni, viro perfectissimo, principi loci... universus populus Abellanus)*, CIL, VI, 266 *(P. Clodius Fortunatus, quinquennalis perpetuus huius loci")*.

Ar rezulta că prin *princeps loci* nu se exprima o magistratură anume, ci doar o poziție socială, de fruntaș local. Funcția administrativă pe care a exercitat-o Quadratus era aceea de *quinquennalis* al teritoriului capidavens (pentru această funcție la Troesmis și la Noviodunum, v. mai jos, nr. 158, 268). De asemenea, numele administrativ al Capidavei nu era *locus*, ci *vicus* (v. mai sus, nr. 56). Pe baza inscripției lui Quadratus s-a considerat că Ulmetum făcea parte din teritoriul Capidavei. Exista însă posibilitatea — și această ipoteză a fost deja emisă de Gr. Florescu — ca monumentul lui Quadratus să nu provină de la Ulmetum, ci să fi fost adus de la Capidava ori dintr-o așezare rurală din împrejurimile Capidavei. O inscripție provenind în mod cert de la Capidava a fost descoperită în condiții necunoscute la Ulmetum (Gr. Florescu, *Capidava*, p. 120 — 121; Em. Popescu, *Inscripțiile*, p. 231, nr. 220). La Ulmetum au mai fost descoperite, folosite în construcția zidului, monumente aduse de la mare depărtare, cum ar fi baza de statuie închinată Sabiniei Tranquillina la Tomis, monumentul funerar al unui senator histrian (v. mai jos nr. 90), precum și alte inscripții aduse din orașele grecești de pe litoral. De aceea, apartenența așezării de la Ulmetum la teritoriul Capidavei nu este asigurată.

78

Stelă funerară de calcar descoperită de V. Pârvan în 1911, în dărîmăturile de la poarta de sud-vest a cetății de la Ulmetum. Stela este spartă în două fragmente ce se îmbină între ele. Suprafața stelei este împărțită în două cîmpuri: în cîmpul reliefului, într-o nișă arcuită, este reprezentată scena cavalerul trac; călărețul ține cu stînga frîul, iar cu dreapta aruncă o lance; sub cal sînt doi cîini, iar în dreapta, în fața calului, un copac. Cîmpul inscripției este încadrat de un chenar neornamentat; literele gravate cu îngrijire. Stela face parte din seria de stele mari răspîndite începînd cu mijlocul secolului al II-lea în centrele romane, precum și în vechile centre grecești. Dimensiuni: 2,20 × 0,63 × 0,32 m; înălțimea literelor: 5 cm. Muzeul „Cetatea Histria", inv. 43.

V. Pârvan, *Ulmetum*, I, p. 560 — 563, nr. 14 (Idem, AAnz, 1915, p. 239, nr. 4); cf. V. Pârvan, *Începuturile* [2], p. 101; D. Detschew, *Sprachreste*, p. 276; G. Bordenache, Dacia, N. S., 9, 1965, p. 263.

https://biblioteca-digitala.ro

Secolul al II-lea.

Ἄττας Πόσ-
σει τῷ ἰδίῳ
υἱῷ Ἰούστῳ
ἥρωι ζήσα-
ντι ἔτη κ᾽
τὴν στηλλ-
εῖδα ἐκ τῶ-
ν ἰδίων μνή-
μης χάριν
ἀνέστησεν
χαῖρε παρο-
δῖτα

„Attas, fiul lui Posses, a pus stela din resurse proprii în amintirea fiului său defunct, Iustus, care a trăit 20 de ani; rămas bun trecătorule!"

r. 1. *Attas* este un nume hipocoristic foarte frecvent în Asia Mică (cf. L. Zgusta, *Personennamen*, p. 106—107, § 119—9; P. Kretschmer, *Einleitung*, p. 350) și în cetățile grecești nord-pontice, aria sa de răspîndire oprindu-se înspre sud la Odessos (cf. L. Robert, BullÉp, 1939, nr. 224; idem, RevPhilol, 1959, p. 182 și 203, nota 5, unde precizează că aria de răspîndire a acestui nume se întinde pe coasta de nord și vest a Pontului, precum și în Asia Mică; idem, *Noms d'Asie Mineure*, p. 528—529, cu notele 1 și 8 de la p. 529). Alte atestări ale acestui nume în inscripțiile dobrogene, la Tomis (I. Micu, *op. cit.*, nr. 226, cf. L. Robert, BullÉp, 1939, n. 224; 1970, p. 417, nr. 403; Gr. Tocilescu, AEM, 6, 1882, p. 19, nr. 39; A. Rădulescu, Pontica, 1, 1968, p. 327) și într-o inscripție de la Dulgheru (v. mai jos, nr. 128), pusă de același personaj. *Posses*, considerat în chip eronat nume tracic de către V. Pârvan, *op. cit.*, și D. Detschew, *Sprachreste*, p. 375—376 (unde exemplul de la Ulmetum este citat greșit: Ποσ(σ)ια, este un nume grecesc (cf. I. I. Russu, Dacia, N.S., 2, 1958, p. 525; Pape-Benseler, *Wörterbuch*, p. 1 242; L. Robert, BullÉp, 1961, nr. 336). Aici este la genitiv în formă romanizată, în loc de Πόσσεος.

r. 6—7. Στηλλεῖδα — στήλη termen general pentru o lespede cu inscripție funerară sau orice fel de categorii de documente; forma στηλεῖς este un diminutiv. Liddell-Scott *(A Greek-English* p. 1 643) mai citează στηλίδιον, στηλίον, στηλίς -ίδος, στηλεῖς -στηλεῖδος, aceasta din urmă este asemănătoare celei din inscripția noastră și a mai fost atestată la Roma (IG, 14, 1 703), în Phrygia (Kaibel, *Epigrammata*, p. 425, 7) și la Tomis (AEM, 6, 1882, p. 22, nr. 43 și p. 28, nr. 57).

r. 4. Ἥρως era termenul pentru divinizarea celor trecuți în lumea morților. Acest termen concordă cu relieful, care-l reprezintă pe defunctul eroizat la vînătoare. Asocierea reliefelor banchetului funerar și a așa-numitului erou-cavaler era foarte obișnuită pe stelele funerare romane și grecești (cf. Fr. Cumont, *Symbolisme funéraire*, p. 442). În regiunile trace, eroul cavaler era foarte frecvent reprezentat și de aceea, aici el a căpătat denumirea de „cavalerul trac" (cf. idem, *Mélanges Dussaud*, Paris, 1938, I, p. 1 și urm.; G. Kazarow, RE, Suppl. III, 1918, s.v. *Heros* și idem, *Die Denk-*

https://biblioteca-digitala.ro

mäler des thrakischen Reitergottes in Bulgarien, Dissertationes Pannonicae, Budapesta, 1938; G. Bordenache, Dacia, N.S., 9, 1965, p. 264 și urm., unde studiază reprezentarea acestei teme pe monumentele funerare din Scythia Minor). O altă stelă funerară pusă de Attas Possei pentru sine și soția sa, Mama, a fost descoperită la Dulgheru, cf. mai jos nr. 128.

79

Stelă funerară descoperită de V. Pârvan, în campania din 1911, la turnul de sud al porții de sud-vest a cetății Ulmetum. Stela este spartă în cinci fragmente ce se îmbină între ele. Cîmpul inscripției este încadrat de un chenar ornamentat cu motivul frunzei de iederă ce răsare dintr-un *cantharos* așezat la bază. Stela se încheie cu un fronton în mijlocul căruia se afla o rozetă; frontonul este încadrat de două pseudoacrotere ornamentate cu palmete. Cîmpul inscripției, adîncit, este împărțit în trei registre: în registrul superior este reprezentată scena eroului cavaler, spre dreapta, cu mantia fluturîndă: în fața lui se află un copac cu șarpele încolăcit privind spre cal; sub cal, aleargă spre dreapta un cîine. În registrul din mijloc este scena ospățului funebru; pe *kline*, un bărbat ce ridică în mîna dreaptă o coroană; la picioarele lui, pe o *cathedra*, un personaj feminin cu un copil în brațe; în spatele ei, în picioare, se află o figură feminină mai mică; în dreapta mesei, un copil care servește la masa funerară. Inscripția foarte îngrijit gravată. Dimensiuni: 2,81 × 0,85 × 0,33 m; înălțimea literelor: 5,50 cm. Muzeul „Cetatea Histria", inv. 44.

V. Pârvan, *Ulmetum*, I, p. 563 — 566, nr. 15; III, p. 279 — 280, add. nr. 12 bis (unde dă o fotografie completă; idem, AAnz, 1915, p. 239, nr. 5; AÉp, 1912, nr. 302; R. Vulpe, nota 264 la V. Pârvan, *Începuturile*[2], p. 184); cf. V. Pârvan, *Începuturile*[2], p. 101—102; D. Detschew, *Sprachreste*, p. 192 și 215 (unde reproduce integral textul inscripției); G. Bordenache, Dacia, N.S., 9, 1965, p. 264 — 265 (foto la p. 265, fig. 12).

Secolul al II-lea.

D(is) M(anibus)
Ithazis Da-
da titu(l)um
sibi se ⟨vi⟩vivo
et Ziftiae uxo-
ri suae defunc-
tae posuit

„*Ithazis*, fiul lui *Dada*, a pus epitaful pentru sine, fiind în viață, și pentru *Ziftia*, soția sa defunctă".

r. 2. *Ithazis*, considerat un nume tracic de către V. Pârvan și D. Detschew (*Sprachreste*, p. 215) este un nume iranian, atestat în teritoriile scito-sarmatice, după I. I. Russu (SCIV, 9, 1958, 2, p. 316). *Dada* este un nume hipocoristic, care, deși a fost atribuit de majoritatea specialiștilor onomasticii trace, lipsește din mediul tracic propriu-zis, apărînd în schimb frecvent în orașele grecești de pe țărmurile european și microasiatic al Mării Negre (P. Kretschmer, *Einleitung*, p. 337; G. Mateescu, EDR, I,

https://biblioteca-digitala.ro

1923, p. 231; D. Detschew, *Sprachreste*, p. 110; L. Robert, *Hellenica*, 11—12, Paris, 1960, p. 372, nota 5; L. Zgusta, *Personennamen*, p. 139, § 244—1—8; I. I. Russu, SCIV, 9, 1958, 1, p. 52 și 2, p. 321.

r. 5. *Ziftia* este un nume feminin tracic neatestat în alt document în afară de epitaful de la Ulmetum (cf. D. Detschew, *op. cit.*, p. 192).

r. 6. *Suae* pentru *eius* este un fenomen foarte răspîndit în inscripții, v. nr. 69 (Ulmetum).

80

Stelă funerară descoperită la Pantelimonu de Sus, la sfîrșitul secolului trecut, înainte de începerea săpăturilor. Stela este spartă în trei fragmente ce se îmbină între ele. Cîmpul scris este încadrat de un chenar ornamentat cu motivul viței de vie. În registrul superior este reprezentată, într-un relief plat, scena banchetului funebru, realizată în maniera caracteristică grupului de stele datate în secolul al III-lea (G. Bordenache, Dacia, N.S., 9, 1965, p. 270 și urm.). Cele trei personaje de pe *kline* sînt redate în forma unor semibusturi, iar figura feminină este așezată în dreapta *klinei*; masa cu trei picioare, în mijlocul scenei, este abia schițată; copilul în picioare, sub masă, se îndreaptă înspre persoana feminină de pe *cathedra*, oferindu-i un vas. Inscripția este gravată cu litere mici și inegale, pe rînduri nealiniate. Dimensiuni: 2,34 × 0,85 × 0,29 m; înălțimea literelor: 2—3 cm. MNA, inv. L, 165.

Gr. Tocilescu, AEM, 14, 1891, p. 18, nr. 39; CIL, III, 12 490 (Gr. Tocilescu, RIAF, 9, 1903, p. 59, nr. 86); cf. V. Pârvan, *Începuturile* [2], p. 101.

Secolul al III-lea.

Mem(oriam)
G(aius) Iul(ius) Sergi(u)s
vivo suo po-
suit sibi et
coni(u)gi suae The-
agenia(e) qui vi-
xit annis XXXX V
et filio suo Theo-
doriano qui vixit
an(n)is XXVI et fili(a)e su-
ae Cocceiani qui vi[xit]
annis XXII et fili(a)e su(a)-
e Sergiani qui vi-
xit annis IIII b[e]n[e]-
merentibus [posu]-
it ave viator et
vale

https://biblioteca-digitala.ro

„Gaius Iulius Sergius a pus această piatră de mormînt în timpul vieții sale pentru sine și pentru soția sa Theagenia, care a trăit 45 de ani, și fiului său Theodorianus, care a trăit 26 de ani, și fiicei sale Cocceiana, care a trăit 22 de ani și fiicei sale Sergiana, care a trăit 4 ani, care au binemeritat; rămîi cu bine, fii fericit trecătorule!".

Stela cuprinde epitaful unei familii de greci romanizați. După redactare și unele elemente de limbă, inscripția datează din secolul al III-lea, datare ce concordă cu stilul reliefului.

r. 1. *Memoria*, pentru mormînt sau piatră de mormînt a fost adesea utilizat în inscripțiile din provinciile dunărene, precum și în cele apusene (cf. H. Mihăescu, *op. cit.*, p. 214, § 236; L. Lupaș, StCl, 5, 1963, p. 131); în secolul al III-lea invocația zeilor Mani dispare, fiind înlocuită cu alte formule, între care apare frecvent termenul *memoria* (cf. J. Hatt, *op. cit.*, p. 17 — 19).

r. 3. *Vivo suo* în loc de *se vivo* apare frecvent în inscripțiile dobrogene, v. nr. 29, Capidava.

r. 2. *Sergi(u)s* este un gentiliciu, aici folosit în loc de cognomen; forma *Sergis* se datorează unui fenomen lingvistic de transformare a vocalelor *-iu* în *i*, după accentul principal al cuvîntului, fenomen întîlnit și în cuvîntul *coni(u)gi*, în r. 5 al inscripției noastre, fenomen atestat, începînd cu secolul al III-lea, în inscripțiile din provinciile răsăritene ale Imperiului (H. Mihăescu, *op. cit.*, p. 84, § 68); v. și Aur(elius) Gai(u)s, nr. 43 (Capidava).

r. 5. *Theagenia* este un nume grecesc (Pape-Benseler, *Wörterbuch*, p. 483; Fr. Bechtel, *Die historischen Personennamen*, p. 202).

r. 8—9. *Theodorianus* este un cognomen grecesc format de la *Theodoros* plus sufixul lat *-ianus*.

r. 10 și 12. *Filie* pentru *filiae*, prin transformarea diftongului *ae* în *e*, fenomen generalizat din secolul I e.n.; în inscripții, *ae* apare alternat cu *e*, tradiția grafică păstrîndu-se încă vreme îndelungată. Chiar și în inscripția noastră, diftongul *ae* apare în pronumele *suae*, r. 5, 11 (H. Mihăescu, *op. cit.*, p. 76—78, § 55); v. și nr. 29 (Capidava), 90 (Ulmetum).

r. 11 și 13. *Cocceiana* și *Sergiana* sînt ambele cognomina derivate din gentiliciile Cocceius, respectiv Sergius.

81

Stelă funerară de calcar descoperită de V. Pârvan în 1911 în placajul turnului de colț de nord al cetății Ulmetum. Stela a fost tăiată în partea de sus, spre a putea fi încastrată în zidul cetății. Cîmpul inscripției este încadrat de un chenar ornamentat cu motivul viței de vie ce pornește

https://biblioteca-digitala.ro

dintr-un *cantharos* așezat la bază. Inscripția are litere prelungi, cu numeroase ligaturi *(UMI, NI, AN, THE, TE, VX, TI, ET, VL)*. Dimensiuni: 1,32 × 0,93 × 0,30 m; înălțimea literelor: 5 cm. În zidul cetății Ulmetum.

V. Pârvan, *Ulmetum*, I, p. 543 — 545, nr. 6.

Secolul al III-lea.

[D(is) M(anibus)]
Aem(ilio) Postumi-
ni vix(it) an(nis) XXXX
Theodote co(n)iux
marito benemeren-
ti et Barbarus et
The[od]orus et Iulia-
[na p]atri bene-
m(erenti) p(osuerunt)

„Zeilor Mani! Lui Aemilius, fiul lui Postuminus, (care) a trăit 40 de ani, Theodote, soția, soțului care a binemeritat, și Barbarus și Theodorus și Iuliana, i-au pus (această piatră de mormînt) tatălui lor care a binemeritat".

Este o familie de romani sau de greci romanizați, care au pus acest monument funerar într-o vreme în care numele grecești și romane apar amestecate, fără ca ele să mai aibă vreo semnificație politică sau socială. E probabil că inscripția datează din secolul al III-lea, așa cum data V. Pârvan, deși în mediul rural în care a fost pus monumentul nici forma literelor, nici onomastica nu oferă criterii sigure de datare.

r. 2. Numele defunctului era Aemilius Postuminus sau Aemilius, fiul lui Postuminus; Postuminus este un cognomen care inițial însemna că purtătorul său s-a născut după moartea tatălui (I. Kajanto, *The Latin Cognomina*, p. 295).

r. 4. *Theodote*, formă feminină a numelui grecesc Theodotos este mai rar întîlnită (cf. Fr. Bechtel, *Die historischen Personennamen*, p. 202—203). *Theodotos* a fost atestat și în inscripții la Histria, Tomis, v. și Pape-Benseler, *Wörterbuch*, p. 489).

r. 4. *Coiux*, cu dispariția lui *n*, apare foarte frecvent în inscripțiile din Scythia Minor (H. Mihăescu, *op. cit.*, p. 107, § 111).

r. 6. *Barbarus* este un cognomen roman, așa cum releva și V. Pârvan; inițial el se referea la originea purtătorului și este foarte frecvent în inscripțiile din Africa (I. Kajanto, *op. cit.*, p. 18, 81 și 312 — 313).
r. 8. Nu este sigur dacă numele fiicei lui *Aemilius* era *Iuliana* sau numai *Iulia*, căci piatra este avariată în r. 8. La începutul acestui rînd, este însă loc pentru două litere pînă la cuvîntul *patri*.

https://biblioteca-digitala.ro

82

Fragment de altar de calcar descoperit de V. Pârvan în contrafortul drept al porţii de nord-vest al cetăţii Ulmetum. Se păstrează jumătatea inferioară, cu cîteva litere din ultimele două rînduri. Profilul inferior, singurul păstrat, este primitiv lucrat. Dimensiuni: 0,70 × 0,44 × 0,48 m; înălţimea literelor: 7 cm. Fragmentul a fost lăsat în zidul cetăţii, nu ştim unde se află astăzi.

V. Pârvan, *Ulmetum*, II, 2, p. 342 — 344, n. 7.

Sfîrşitul secolului al II-lea (după forma literelor).

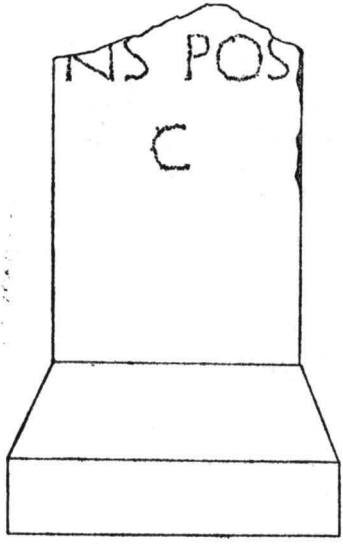

[.....? Vale]-
ns pos(uit)
... c ....

„[?Vale]ns a pus [din resurse proprii?...]"

Fragmentul păstrează partea finală a unei dedicaţii cu caracter religios; în primul rînd, literele *-ns* se pot întregi cu cognomenul Crescens sau Valens. Sensul literei *c* din rîndul al doilea nu se poate stabili.

83

Fragment de altar votiv descoperit de V. Pârvan în 1913, în dărîmăturile de la poarta mică de pe curtina I de sud-vest de la Ulmetum. Fragmentul, rupt în toate părţile, păstrează parţial patru litere. Dimensiuni: 0,14 × 0,15 × 0,12 m; înălţimea literelor: 4,50 — 5 cm. După descoperire, a fost depozitat la Muzeul cetăţii Ulmetum; nu ştim unde se află astăzi.

V. Pârvan, *Ulmetum*, II, 2, p. 372 — 373, nr. 19, fig. 19 (desen), pl. V, 2 b.

https://biblioteca-digitala.ro

Sfîrșitul secolului al II-lea.

[?I(ovi) O(ptimo) M(aximo) et Iunoni)]
[Re]gina[e ...]
.....

„Lui Iupiter cel preabun și mare și Iunonei Regina...".

Fragmentul păstrează, se pare, o parte dintr-o dedicație către Iupiter Optimus Maximus și Iuno Regina, dedicație din care au rămas doar cîteva litere.

84

Fragment de piatră de nisip descoperit de V. Pârvan în 1913 în apropierea porții mici de pe latura de sud-est, între dărîmăturile căzute din zid. Fragmentul este rupt în toate părțile, păstrînd cîteva litere din două rînduri. Dimensiuni: 0,19 × 0,19 × 0,25 m; înălțimea literelor: 3,50 — 2,50 cm. Se păstra la Muzeul cetății Ulmetum; nu știm unde se află astăzi.

V. Pârvan, *Ulmetum*, II, p. 373 — 374, nr. 20, fig. 20 și pl. V, 2 c (foto).

Secolele II—III.

[I(ovi) O(ptimo) [M(aximo)?]
....acus
ex vot]o libe[ns merito posuit]

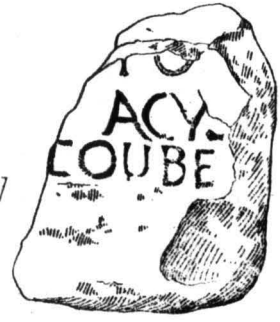

„...acus, și-a îndeplinit făgăduința cu dragă inimă, pe merit".

Fragmentul cuprindea o inscripție votivă, închinată unei divinități necunoscute. Fragmentul păstrează partea finală a inscripției, cu formula de încheiere obișnuită a monumentelor votive.

85

Fragment de calcar descoperit de V. Pârvan în 1913, în apropierea porții mici de pe curtina I de sud-est. Fragmentul este rupt în toate părțile, păstrînd două litere dintr-o inscripție, foarte îngrijit gravate. Dimensiuni:

https://biblioteca-digitala.ro

0,18 × 0,13 m; înălțimea literelor: 8,20 cm. Se păstra la Ulmetum; nu știm unde se află astăzi.

V. Pârvan, *Ulmetum*, II, p. 371 — 372, nr. 18, fig. 18 și pl. V, 2 a (foto).

Secolele II—III.

IP

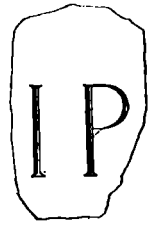

Inscripție cu caracter monumental, al cărei cuprins nu se poate deduce din cele două litere păstrate. V. Pârvan socotea că cele două litere făceau parte din primul rînd al inscripției.

86

Fragment de calcar descoperit de V. Pârvan în campania din 1913 de săpături de la Ulmetum, pe curtina a III-a de sud-est, între dărîmături; fragmentul, rupt în toate părțile și înroșit de foc, păstrează o singură literă și, deasupra ei, o parte din hasta verticală a altei litere. Dimensiuni: 9,50 × 3 cm (grosimea nu i se cunoaște). După descoperire a fost adăpostit în Muzeul cetății Ulmetum; nu știm unde se află astăzi.

V. Pârvan, *Ulmetum*, II, 2, p. 392, nr. 28.

Sfîrșitul secolului al II-lea sau începutul secolului al III-lea.

..... *I* .....
..... *E* .....

87

Fragment de placă de marmură descoperită în valea din sud-vestul cetății Ulmetum, lîngă fîntînile satului Pantelimonu de Sus. Placa este ruptă sus, la dreapta și jos, păstrînd marginea din stînga; placa era scrisă pe două coloane, din coloana a doua s-au păstrat însă numai cîteva urme de litere în colțul din dreapta. Dimensiuni: 0,18 × 0,24 (0,22) × 0,02 m; înălțimea literelor: 1 cm. Se păstra la Muzeul din Ulmetum; nu știm unde se află astăzi.

V. Pârvan, *Ulmetum*, II, 2, p. 393 — 394, nr. 30, fig. 29 și pl. X, 1 (foto).

https://biblioteca-digitala.ro

Secolul I î.e.n.

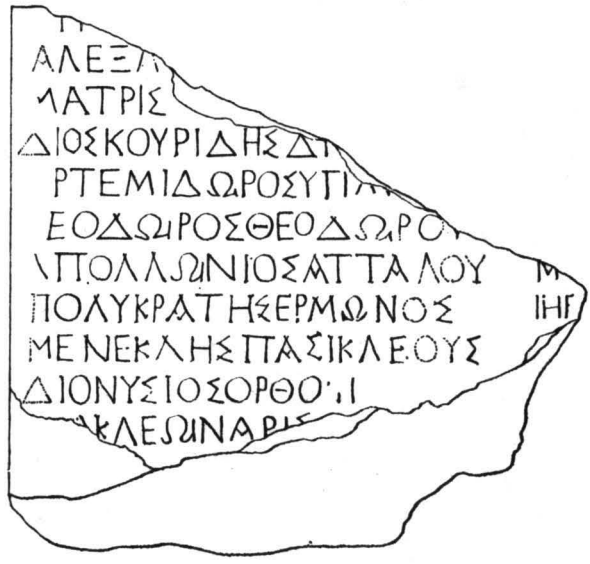

I II

Ἀλέξα[νδρος
Μᾶτρις...
Διοσκουρίδης Δι[...
[Ἀ]ρτεμίδωρος Ὑγιαί[νοντος] *M*
[Θ]εόδωρος Θεοδώρο[υ] *Hγ*
[Ἀ]πολλώνιος Ἀττάλ[ο]υ
Πολυκράτης Ἕρμωνος
Μενεκλῆς Πασικλέ[ου]ς
[Δ]ιονύσιος Ὀρθο[κλέους]
[Ἡρα]κλέων Ἀρισ[...]

Fragmentul cuprindea o listă a unui colegiu dintr-unul din orașele grecești, probabil de la Histria. După forma literelor, fragmentul a fost datat de către editor în secolul I î.e.n.

88

Fragment de urnă paralelipipedică din piatră de nisip descoperit în dărîmăturile construcției pavate cu cărămidă din interiorul cetății Ulmetum (în punctul C al planului general). Se păstrează o parte din colțul stîng de jos al urnei, cu cîteva litere din două rînduri ale inscripției. Dimensiuni: 0,23 × 0,18 × 0,05 m (fața anterioară); 0,11 × 0,18 (fața laterală); înălțimea literelor: 3,50 cm. Se păstra la Muzeul cetății Ulmetum; nu știm unde se află astăzi.

V. Pârvan, *Ulmetum*, III, p. 276, nr. 10, fig. 12 și pl. IV, fig. 2.

https://biblioteca-digitala.ro

Secolul al II-lea.

'Αφροδί[σιος sive -σιων]
Μάρ[κου sive -κιανοῦ]

„Afrodi[sios] (sau Afrodi[sion]) fiul lui Mar[cus] (sau Mar[cianus])".

Fragmentul păstrează o parte dintr-o inscripție funerară cu numele defunctului: 'Αφροδί[σιος] sau 'Αφροδι[σιών] Μάρ[κου] sau Μαρ[κιανοῦ]. Pentru nume cu rădăcina 'Αφρο-, vezi Pape-Benseler, *Wörterbuch*, s.v., și Fr. Bechtel, *Die historischen Personennamen*, p. 528.

89

Fragment descoperit de V. Pârvan pe curtina I de sud-est, lîngă poarta mică. Fragmentul este rupt în toate părțile, păstrînd numai cîteva litere pe două rînduri. Dimensiuni: 0,13 × 0,18 m (grosimea nu i se cunoaște, fiind lăsat în zidul cetății); înălțimea literelor: 3 — 3,50 cm. A fost lăsat de V. Pârvan în zidul cetății; nu știm unde se află astăzi.

V. Pârvan, *Ulmetum*, II, 2, p. 374, nr. 21, fig. 21 și pl. VI, fig. 1.

ΔΕΧ.Ι
ΓΛΕΛΡΩ

Fragmentul cuprinde cîteva litere dintr-o inscripție greacă, a cărei stare de conservare nu permite o restituire ori vreo interpretare.

90

Cippus de calcar descoperit de V. Pârvan în 1911, în placajul turnului patrulater, la colțul estic dinspre curtina I a laturii de nord-est a cetății Ulmetum. Monumentul a fost cioplit spre a putea fi potrivit în zid, distrugîndu-se inscripția și relieful pe ambele margini. Relieful, încadrat într-o nișă arcuită, reprezintă scena călărețului „trac", galopînd spre dreapta. Latura din dreapta monumentului a fost sculptată, relieful reprezentînd doi luptători în armură, iar dedesubt, o scenă de luptă (pe care V. Pârvan a legat-o de un eventual război cu barbarii). Este probabil că monumentul avea și fața opusă prelucrată întocmai ca monumentul funerar al lui C. Iulius Quadratus; această față însă n-a fost descrisă de descoperitor, căci inițial a lăsat monumentul în zid, culcat cu fața stîngă în jos. În cursul campaniei din 1914 l-a extras din zid, adăpostindu-l în muzeul local. Cu acel prilej, a publicat o fotografie mai bună a inscripției, dar n-a dat o descriere mai detaliată a pietrei. Dimensiuni: 1,44 × 0,52 × 0,52 m; înălțimea literelor: 5 — 5,70 cm. Nu știm unde se află astăzi monumentul.

V. Pârvan, *Ulmetum*, I, p. 530, nr. 2 (și pl. II, fig. 2, pl. III, fig. 1, foto); AÉp, 1912, nr. 299; V. Pârvan, *op. cit.*, III, p. 280, nr. 12 ter (pl. IX, fig. 2, foto).

https://biblioteca-digitala.ro

Secolul al II-lea.

[...] Aelius L[...]
[...]s buleu[ta]
Histria[e se]
vivo s[ibi]
[p]osuit e[t Fla]-
vi(a)e Vic[tor]-
in(a)e coniu[gi]
[e]t Aelio Lu[...]
[filio]

„...Aelius L...s, senator la Histria, și-a pus pentru sine, fiind în viață, și Flaviei Victorina, soția sa, și lui Aelius Lu... (? fiul său)".

Această inscripție era prima atestare epigrafică a formei latine *Histria* a numelui cetății Histria, cunoscut pînă atunci numai din textul din *HA*, *Vita Maximi et Balbini*, 16, 3 (*...fuit et Histriae excidium eo tempore...*"). În inscripțiile descoperite în săpăturile efectuate ulterior la Histria, această formă a numelui cetății a fost de mai multe ori întîlnită.

Prezența unui senator histrian la Ulmetum, V. Pârvan o explica prin stăpînirea de către Aelius Lu...s a unei moșii pe teritoriul acestui vicus (întocmai ca L. Pompeius Valens din inscripția de la Nistorești, CIL, III, 12 489, care spune despre sine: „...*consistit regione Hist(ri), muneraque fecit Histro in oppido...*"), considerînd-o ca pe un semn al întrepătrunderii culturale grecești și romane în așezările dobrogene. Credem însă că acest monument, ca multe altele descoperite în zidurile cetății Ulmetum, a fost adus aici cu prilejul construirii cetății, dintr-unul din satele de pe teritoriul histrian. Dar nu este exclus ca Ulmetum însuși să fi făcut parte din teritoriul Histriei, nu din teritoriul Capidavei, cum se susține pe baza inscripției lui C. Iulius Quadratus (v. mai sus, nr. 77).

Ca fapte de limbă, subliniem căderea lui *a* din diftongul *ae* din r. 6 și 7 (*Flavie Victorine* în loc de *Flavi(a)e Victorin(a)e*) (v. și nr. 80).

91

Altar de marmură descoperit de V. Pârvan în cursul săpăturilor de la Ulmetum din anul 1913, în turnul patrulater de nord-vest, lîngă stîlpul de nord; se păstrează jumătatea de sus a altarului, pe a cărui față superioară a fost scobit un bazin lustral, stilizat în forma unei valve de stridie. Dimensiuni: 0,61 × 0,56 × 0,56; înălțimea literelor: 4,30 — 4,60 cm. Muzeul „Cetatea Histria", inv. 28.

V. Pârvan, *Ulmetum*, II, 2, p. 355 — 358, nr. 13 (cu pl. III, foto; idem, AAnz, 1915, col. 240, nr. 11; I. Stolan, *Tomitana*, p. 110, nr. 15); cf. R. Vulpe, DID, II, p. 235—236.

Anii 241—244.

Ἀγαθῇ(ι) Τύχῃ(ι)
τὴν Σεβαστὴν Σα-
βεινίαν Τρανκυλ-
λεῖναν βουλὴ
δῆμος τῆς μητρο-
πό[λ]εως Τόμεως
. . . . . .

https://biblioteca-digitala.ro

„Bunului noroc. Împărătesei Sabinia Tranquillina (i-au închinat acest monument) sfatul și poporul metropolei Tomis (fiind legat imperial de rang pretorian...)".

În turnul cel mare al cetății Ulmetum s-a găsit și un al doilea altar de marmură, lucrat la fel cu cel închinat Sabiniei Tranquillina și care ar fi fost destinat lui Gordian. Din motive necunoscute, el a rămas nescris. Editorul socotea că cele două altare ar fi fost așezate la *vicus* Clementiani, de unde ele ar fi fost aduse la Ulmetum și utilizate ca material de construcție, întocmai ca monumentele provenind din același vicus, monumentele pe care le vom discuta mai jos (v. nr. 92, 93). Cum în chip just a demonstrat R. Vulpe, *op. cit.*, acest altar, închinat de către autoritățile tomitane, n-a putut fi pus decît la Tomis.

V. Pârvan a datat acest altar în anul 242, legîndu-l de prezența în acel an a împăratului în provinciile balcanice și de victoria obținută asupra goților și a carpilor care ajunseseră la sudul Dunării, pătrunzînd pînă în Tracia. De aceea, editorul a întregit în partea pierdută a inscripției numele guvernatorului Prosius Tertullianus. Inscripția însă nu cuprinde un element mai precis de datare. Se știe că în anul 241, Gordian s-a căsătorit cu Sabinia Tranquillina, iar în anul 244 Gordian a fost ucis. Altarul a putut fi închinat în limita acestor ani, fie în 241, anul cînd Sabinia Tranquillina a devenit împărătească, fie în anul 242, cum susținea V. Pârvan, fie în 243, cu prilejul victoriei împăratului asupra perșilor. De la Tomis se mai cunoaște o inscripție închinată lui Gordian și Sabinia Tranquillina; nici textul acestei inscripții nu păstrează numele guvernatorului (v. discuția și bibliografia privind această inscripție, la E. Doruțiu-Boilă, Dacia, N.S., 12, 1968, p. 403 — 404). Numeroase inscripții închinate lui Gordian singur sau lui Gordian și Sabiniei Tranquillina au fost descoperite în alte așezări din Dobrogea. Ele au fost adunate și discutate de R. Vulpe, *op. cit.*, p. 230—239.

VICUS CLEMENTIANI

Pe baza inscripției editată mai întîi de Gr. Tocilescu, AEM, 8, 1884, p. 24, nr. 64, și apoi în CIL, III, 7 565, descoperită la Mihail Kogălniceanu (fost Caramurat): *[C]astus Mucap[o]ri a vico Clem[en]ti(a)n(o), vixit annis... VI, Sedida Reti[cin]tis ucssor una [c]um Longino et [?M]artia et Valerio [filiis...], vicus Clementiani* sau *Clementianum* a fost localizat la Mihail Kogălniceanu, în apropiere de Constanța. Tot aici au mai fost descoperite cîteva inscripții, între care citățm AEM, 11, 1887, p. 63, nr. 126; AEM, 14, 1891, p. 29, nr. 58, precum și o inscripție referitoare la un colegiu religios „dumus", editată mai întîi de I. Micu, *op. cit.*, p. 15, nr. 72 și reluată cu îmbunătățiri de lectură de R. Vulpe în *Actele Congresului al IV-lea de epigrafie*, Viena, 1964, p. 411 — 420 (cf. D. M. Pippidi, StCl, 9, 1967, p. 226 — 228; AÉp, 1964, nr. 94).

Ulterior au fost descoperite alte două inscripții pomenind numele satului Clementianum în forme diferite, *vicus Clementianesces* (v. mai jos nr. 92) și *vicus Clementianensis* (v. nr. 93), ambele găsite la Ulmetum.

https://biblioteca-digitala.ro

V. Pârvan socotea că altarul pe care l-a descoperit în construcţia zidului de incintă al cetăţii Ulmetum a fost adus din satul Mihail Kogălniceanu; această presupunere a fost susţinută şi de descoperitorul celui de-al doilea altar. Dar faptul că în inscripţia lui Castus Mucapori (CIL, III, 7 565) se spune că defunctul provenea din *vicus Clementian(i)* ar trebui să constituie un argument împotriva localizării acestui vicus la Mihail Kogălniceanu, căci romanii îşi spuneau proveniența numai cînd erau străini de locul în care se aflau în chip provizoriu sau de locul în care erau înmormîntaţi. De asemenea, faptul că celelalte două inscripţii puse de autorităţile din *vicus Clementianensis* au fost descoperite la Ulmetum arată că acest *vicus* se afla în apropiere de Ulmetum, de unde au fost aduse spre a fi folosite ca material de construcţie în zidul cetăţii.

Pentru *vicus Clementianensis*, în afară de inscripţiile mai sus citate, v. şi J. Weiss, *Dobrudscha*, p. 59; V. Pârvan, BCMI, 4, 1911, p. 6; idem, *Ulmetum*, I, p. 581; II, 2, 356 — 358 şi 367 — 371; R. Vulpe, *Dobroudja*, p. 191, 194, 196.

92

Altar votiv de calcar descoperit de V. Pârvan în cursul săpăturilor din 1913, folosit ca prag la poarta mică de sud a cetăţii Ulmetum; altarul e relativ bine conservat, cu excepţia profilelor din faţă, care au fost cioplite. Literele, neîngrijit gravate, au unele forme apropiate de literele greceşti (*u* în formă de *y*, *c* apare în r. 8 cu braţele în unghi drept, iar *l* în forma unui λ în r. 2; remarcăm în r. 6 un *g* asemănător unui *s*, întocmai ca inscripţia de la Capidava nr. 15). Dimensiuni: 1,04 × 0,45 × 0,42 m; înălţimea literelor: 2,50 — 4,50 cm. Muzeul „Cetatea Histria", inv. 269.

V. Pârvan, *Ulmetum*, II, 2, p. 368 — 371, nr. 17 (şi pl. V, 1, foto; idem, AAnz, 1915, col. 241, nr. 14; AÉp. 1922, nr. 69; R. Vulpe, în nota 346 la V. Pârvan, *Începuturile* [2] p. 197; H. Mihăescu, *op. cit.*, p. 241, nr. 241); cf. V. Pârvan, *Începuturile* [2], p. 94, 77 (cu nota 149, p. 165, şi nota 225, p. 178 a lui R. Vulpe); M. Rostovtzeff, SEHRE[2], p. 646, nota 90.

Anul 195.

I(ovi) O(ptimo) M(aximo) s(acrum)
pr(o) s(alute) Imp(eratoris) Lu(cio)
Septumnio (sic)
Sever(o) Aelius
Aelianus m(a)-
gistratus vi-
ci Clementia-
nesces ara
de su(o) p(o)suit
Tertull(o) et Cl(e)men-
ti co(n)s(ulibus)

„Lui Iupiter cel preabun ş mare, consacrare, pentru sănătatea împăratului Lucius Septimius Severus, Aelius Aelianus, magistrat în vicus Clementianensis, a pus (acest) altar din resurse proprii, în timpul consulilor Tertullus şi Clemens".

Inscripţia conţine unele greşeli de limbă care au fost relevate de către editor şi, mai tîrziu, de H. Mihăescu, *op. cit.*

https://biblioteca-digitala.ro

r. 3. Numele împăratului este pus la dativ în locul genitivului, cerut de contextul inscripției; *Septumnio*, pentru *Septimio*, a fost explicat de către V. Pârvan ca fiind o formă născută prin analogia cu alte nume, de ex. Volumnius. După H. Mihăescu, intercalarea lui *n* s-ar datora unei greșeli de lapicid. Forma Septumius a mai fost atestată într-o inscripție de la Ulmetum (v. nr. 68) și într-o inscripție de la *vicus* Clementianensis (v. nr. 93).

r. 5 — 6. Termenul *magistratus* pentru *magister* este răspîndit în inscripțiile dobrogene (la *vicus Quintionis*, V. Pârvan, *Histria*, IV, 85; la *vicus Secundini*, S. Lambrino, REL, 11, 1933, p. 458; la Tropaeum Traiani, sub forma greacă μαγίστρατος, IGR, I, 596).

r. 7 — 8. Forma corectă a numelui satului era *vicus Clementianensis* (v. mai jos nr. 93). *Clementianesces* în loc de *Clementianensis* este probabil o greșeală de lapicid.

r. 8. *Ara* cu *m* final căzut apare frecvent în inscripțiile cercetate (v. nr. 6 de la Capidava, 66, 67 de la Ulmetum).

Grație acestei inscripții, V. Pârvan a corectat lectura inscripției de la Mihail Kogălniceanu, citind *Clementian*, cu literele *an* în ligatură, în loc de *Clementin*, cum s-a citit pînă atunci. Toponimul derivă de la Clementinus, numele întemeietorului așezării, cu sufixul *-ianus*, *-a*, *-um*, obișnuit pentru proprietăți.

93

Altar votiv de calcar descoperit întîmplător la Pantelimonu de Sus, lîngă zidul cetății Ulmetum. Altarul este spart în patru fragmente ce se îmbină între ele; latura stîngă a altarului este ruptă, antrenînd o parte din cîmpul inscripției. Fragmentele din partea de mijloc a altarului au fost descoperite în 1958, celelalte au fost aduse mai tîrziu la Muzeul de istorie națională și arheologie — Constanța și îmbinate de Em. Popescu cu prilejul perieghezei din 1976. Inscripția este gravată neîngrijit, cu litere inegale, pe rînduri nealiniate. Dimensiuni : 1,12 × 0,42 × 0,40 m; înălțimea literelor: 2,31 — 3,20 cm. Muzeul sus-menționat, inv. 26.

A. Rădulescu, SCIV, 14, 1963, 3, p. 79 — 81, nr. 2, fig. 2 (idem, *MonScythMin*, p. 141 — 143, nr. 2). Fragmentele conținînd primele două și ultimele două rînduri, cu numele consulilor, sînt inedite.

Anul 196.

I(ovi) O(ptimo) M(aximo)
pro salute im-
peratoris L(ucii) Se-
[pt]umi Severi Per-
[t]enacis Fl(avius) Ianu-
[a]rius mag(ister) vi[ci] Cle-
mentianen-
[sis] de suo posu-
[i]t .....
[Dextr]o II et Tra-
[sea Pr]isco co(n)s(ulibus)

https://biblioteca-digitala.ro

„Lui Iupiter cel preabun și mare, pentru sănătatea împăratului Lucius Septimius Severus Pertinax, Flavius Ianuarius, magistrat în vicus Clementianensis, a pus (acest altar) din resurse proprii, fiind (C. Domitius) Dexter consul pentru a doua oară și Thrasea Priscus (pentru prima oară)".

Acest altar a fost închinat în anul imediat următor anului în care a fost pus altarul descoperit de V. Pârvan (v. mai sus nr. 92). Aici numele satului apare pentru prima dată clar în forma *Clementianen[sis]*. Numele lui Septimius Severus a fost și în această inscripție scris în forma Septumius.

r. 5. *Pertenax* pentru *Pertinax*, prin transformarea lui *i* neaccentuat în *e*, fenomen atestat în numeroase inscripții din provinciile dunărene (în inscripțiile din Scythia Minor, v. *Augustales* pentru *Augustalis* la Ulmetum, nr. 67; *Caesare* pentru *Caesari* la Capidava, nr. 13; cf. H. Mihăescu, *op. cit.*, p. 64 — 65, § 39).

Este al doilea altar închinat de autoritățile din *vicus* Clementianensis descoperit la Ulmetum. Atît magistratul din anul 195, Aelius Aelianus, cît și cel din anul 196, Flavius Ianuarius, poartă nume romane. Ca și Ulmetum, satul era condus de un singur primar, care se schimba anual. În afară de romani, satul era locuit și de traci localnici, așa cum rezultă din inscripția funerară a lui Castus, fiul lui Mucapor.

CARSIUM
(Hîrșova, jud. Constanța)

Castru roman situat pe malul drept al Dunării, la un important vad spre Cîmpia munteană, în dreptul gurii Ialomiței, într-un loc unde Dunărea curge printr-o singură albie. Centrul de aici a fost locuit din cele mai vechi timpuri de geți, apoi, probabil, de greci, romani, bizantini, precum și în epoca feudală de români.

Carsium este pomenit pentru prima dată de Ptolemeu (III 10, 10) în forma Καρσούμ printre orașele de pe malul drept al Dunării, între Axiopolis și Troesmis; apoi, sub forma *Carso* de Itin. Ant. (224, care îl situează la 18 mii de pași de Capidava și 10 mii de pași de Cius), *Carsio (Tabula Peutingeriana*, unde se dau distanțele de 25 mii de pași de Beroe și 21 mii de pași de Troesmis), *Carsion* (Geogr. Rav., 179, 2 și 186, 14), Καρσώ (Procopius, *De aed.*, 308, 25), Κάρσο (Hierokles 637), Κάρπος (Constantinus Porphyrogenitus, *De thematibus*, 47, 15), *Carso (NotDign, Or.*, 39, 22 „milites Scythici Carso"). Epigrafic, numele său a fost atestat fragmentar într-o inscripție din anul 272 de la Durostorum (AEM, 14, 1891, p. 14, nr. 37 = CIL, III, 12 456): *...quod i]mp(erator) Aur(elianus) vicit [reginam Ze]nobiam inviso[sque tyrannos et Carpos inter Ca]rsium et Sucid[avam delevit] Duros[torum] Aurel(ianum)* (întregirea lui

https://biblioteca-digitala.ro

A.v. Domaszewski). În această inscripție A. Aricescu (Pontica, 5, 1972, p. 332—333, și Dacia, N.S., XIV, 1970, p. 304 — 305) a întregit, în loc de *[Ca]rsium*, *[Que]rsium*, identificînd-o cu o localitate ce ar fi fost situată pe Dunăre în apropiere de Durostorum, pomenită de Procopius, *De aed.*, 132, 14 — 15, sub forma Questris. La rîndu-i, Questris a fost emendat de același autor în Κουήρσιος sau Κούρσιος. Dar Κουήστρις derivă de la Equestris = Equestribus și se afla, ca și Palmatis, în interiorul ținutului, pe drumul de la Marcianopolis spre Dunăre (V. Beševliev, *Zur Deutung der Kastellnamen in Prokopswerk De aedificiis*, Amsterdam, 1970, p. 110 și 126 și J. Moreau, Rheinisches Museum für Philologie, N. S., 100, 1957, p. 198—199), de aceea credem că lectura propusă de Domaszewski e cea justă.

Numele Carsium este tracic, cf. W. Tomaschek, *Die alten Thraker*, II, 2, 14; D. Detschew, *Sprachreste*, p. 233; conform unor ipoteze el s-ar fi transmis prin filieră slavă în numele actualei Hîrșova.

La Carsium nu s-au făcut încă — cu unele excepții — săpături sistematice, istoria acestui centru fiind cunoscută numai grație surselor literare sau unor descoperiri întîmplătoare. În anul 103, ala II Aravacorum a construit aici un *castellum*, rămînînd în garnizoana de la Carsium pînă în secolul al III-lea. Pe locul vechiului castru, Constantin a zidit o cetate care a fost distrusă de huni în prima jumătate a secolului al V-lea și a fost rezidită de Iustinian în secolul al VI-lea. Pentru nevoile de apărare ale graniței dunărene a Imperiului bizantin, spre sfîrșitul secolului al X-lea a fost construită o fortăreață, datînd din aceeași vreme cu cetățile de la Păcuiul lui Soare, Capidava, Troesmis și Dinogetia.

Monumentele vechiului Carsium au fost folosite ca material de construcție pentru fortificațiile ridicate de-a lungul timpului. Unele din aceste monumente s-au păstrat pînă azi. Se cunosc 18 inscripții grecești și latine descoperite pe locul vechiului castru sau în cimitirul turcesc din apropiere.

C. Patsch, RE, III, 1899, col. 1 616, s.v. *Carsium*; K. Miller, *Itineraria Romana*, p. 508 — 9; DizEp, II, 120, s. v. *Carsium*; J. Welss, *Dobrudscha*, p. 47 — 48; V. Pârvan, *Scythia Minor*, p. 478 — 491; R. Vulpe, *Dobroudja*, p. 140, 160, 217, 286, 329; V. Brătulescu, BCMI, 33, 1940, p. 3 — 24; Gr. Florescu, BCMI, 1943, p. 180; R. Vulpe și I. Barnea, DID, II, *passim*; TIR, L, 35, s. v. *Carsium*, p. 30; A. Aricescu, Pontica, 4, 1971, p. 351 — 370.

94

Fragment de lespede de calcar cu inscripție inaugurală, descoperit în ruinele cetății de la Hîrșova. Se păstrează circa 1/4 sau 1/5 din inscripție. Dimensiuni: 0,48 × 0,40 × 0,26 m; înălțimea literelor: 8,50 cm în r. 1 și 4; 7,50 în r. 2 — 3. Se păstra în colecția V. Cotovu; nu știm unde se află astăzi.

V. Pârvan, *Scythia Minor*, p. 480 — 489, nr. 4 (cu fig. 6, p. 481, desen și pl. III, fig. 2, foto); cf. R. Vulpe, *Dobroudja*, p. 140, 160 — 161; W. Wagner, *Dislokation*, p. 41.

https://biblioteca-digitala.ro

Anul 103.

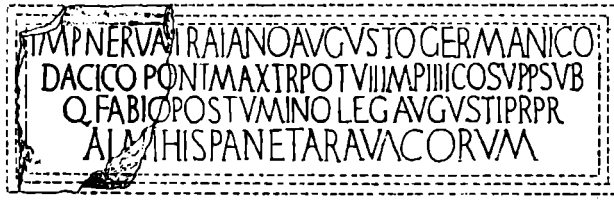

1 *Imp(eratore) Nerva [Traiano Augusto Germanico]*
2 *Dacico po[nt(ifice) max(imo) tr(ibuniciae) pot(estatis) VII imp(eratore) IIII co(n)s(ule) V p(atre) p(atriae) sub]*
3 *Q. Fabio [Postumino leg(ato) Augusti pr(o) pr(aetore)]*
4 *ala [II Hispan(orum) et Aravacorum]*

„În timpul împăratului Nerva Traianus Augustus, învingător al germanilor și al dacilor, pontif suprem, învestit cu puterea tribuniciană pentru a șaptea oară, salutat imperator pentru a patra oară, consul pentru a cincea oară, părinte al patriei, sub Q. Fabius Postuminus, legat imperial de rang pretorian, ala II Hispanorum et Aravacorum (a construit acest castru)".

Este inscripția de inaugurare a castrului alei a doua de hispani și aravaci, întîmplată în anul 103 din ordinul împăratului Traian și sub supravegherea legatului Moesiei Inferioare, Q. Fabius Postuminus. Este un document de o importanță deosebită pentru istoria organizării limesului Dunării de Jos în răstimpul dintre cele două războaie dacice. Se presupune că în aceeași vreme au fost aduse la Durostorum și Troesmis legiunile XI Claudia și V Macedonica.

r. 1. Păstrează numai prima parte a numelui împăratului, care a fost întregit cu numele lui Traian cu ajutorul epitetului triumfal „Dacicus", precum și cu cel al numelui legatului provinciei, Q. Fabius Postuminus, care a guvernat Moesia Inferioară între anii 102 — 103 (A. Stein, *Moesien*, p. 61—62; PIR² F 54; R. Syme, JRS, 49, 1959, 28; AÉp, 1960, 194).

r. 4. V. Pârvan a întregit numele alei II Hispanorum et Aravacorum; această unitate a fost adusă în Moesia Inferioară de Domitian pentru a participa la războaiele împotriva dacilor. Primele atestări ale acestei trupe în Moesia datează din anul 99 (diploma militară CIL, XVI, 44 de la Oltina); în anii 102 — 103 a fost adusă de Traian la Carsium pentru paza malului drept al Dunării și supravegherea gurii Ialomiței și a Cîmpiei Munteniei. Această lectură este confirmată de borna miliară din anul 200 (v. mai jos, nr. 95) de la Hîrșova, în care se spune că împărații Septimius Severus, Caracalla și Geta au restaurat un drum cu ajutorul soldaților din ala II Aravacorum. Ala a staționat permanent în Moesia Inferioară pînă la sfîrșitul secolului al III-lea, cînd Diocletian a reorganizat armata de la granițele imperiului. Inscripții puse de soldați aparți-

https://biblioteca-digitala.ro

nînd acestei unități au mai fost descoperite la Măcin (v. mai jos, nr. 253), Tomis (CIL, III, 14 214/29), Capidava (v. mai sus, nr. 23), Histria (V. Pârvan, *Histria*, IV, p. 666 și 675 — 679).

95

Stîlp miliar descoperit în cimitirul turcesc de la Hîrșova. A fost scris în două epoci diferite, ambele inscripții fiind prost păstrate. Prima inscripție, *a*, datînd din timpul lui Septimius Severus, Caracalla și Geta, a fost rasă în partea dreaptă, spre a face loc celei de-a doua inscripții, *b*, din timpul lui Diocletian. Dimensiuni : înălțimea : 1,35 m ; diam. : 0,40 m ; înălțimea literelor : *a :* 4—5 cm ; *b :* 3,50—4 cm. MNA, inv. L, 257.

Gr. Tocilescu, AEM, 8, 1884, p. 29 — 30, nr. 6 ; CIL, III, 7 603 ; textul *b :* Em. Popescu, *Inscripțiile*, 230 ; cf. V. Pârvan, *Scythia Minor*, p. 487 ; A. Stein, *Moesien*, p. 85.

Inscripția a *din anul 200 ; inscripția* b *: anii 293 — 305.*

a

Imp(erator) C[aes(ar) L. Sep]-
timiu[s Severus]
P(ius) Per[tinax Aug(ustus)]
Arab(icus) [Adiab(enicus)]
Part(hicus) m(aximus) [co(n)s(ul) II trib(unicia) po]-
tes(tate) VI[II imp(erator) XI]
pon[t(ifex) max(imus) proco(n)s(ul)]
p(ater) p(atriae) et im[p(erator)] Ca[e]s(ar)
M. Au[r]el(ius) [A]nto-
[nin]us A[u]g(ustus) tri[b(unicia)]
pot(estate) II et [P.] Septi-
mi[us Geta] Ca[es(ar) Aug(ustus)]
restit[u]erun[t]
per C. Ovinium
Tertullum leg(atum)
Aug(usti) pr(o) pr(aetore)
« Ala II Arav(acorum) »
.....« IC » .....

r. 11 — 12 : Gr. Tocilescu a citit *L. Septi/m[ius Caes. Aug]*, cu numele lui Geta parțial martelat. După O. Hirschfeld, AEM, numele lui Geta, inițial martelat, a fost gravat din nou mai tîrziu, întrucît Geta a primit titlul Augustus numai în anul 209. Geta a purtat praenomenul Lucius în primii ani. În CIL, III, s-a întregit numele lui Geta ca mai sus. Un examen al pietrei nu a dat rezultate, ea fiind azi mai avariată decît la descoperire.

„Împăratul Caesar Lucius Septimius Severus Pius Pertinax Augustus, învingător al arabilor, al adiabenilor și al parților, consul pentru a doua oară, învestit cu puterea tribuniciană pentru a opta oară,

https://biblioteca-digitala.ro

salutat imperator pentru a unsprezecea oară, pontif suprem, proconsul, părinte al patriei, și împăratul Caesar Marcus Aurelius Antoninus Augustus, învestit cu puterea tribuniciană pentru a doua oară, și Publius Septimius Geta Caesar Augustus, au refăcut (acest drum) sub supravegherea lui C. Ovinius Tertullus, legat imperial de rang pretorian (cu participarea soldaților din) ala II Aravacorum ... mii de pași".

Ca și ceilalți miliari puși în vremea lui Septimius Severus și prin îngrijirea legatului C. Ovinius Tertullus, numele împăraților sînt la nominativ, spre a se sublinia că aceste lucrări s-au executat din ordin imperial. Numeroșii stîlpi miliari descoperiți pînă acum în Moesia Inferioară și datînd din timpul acestui guvernator stau mărturie că în vremea legației sale a fost refăcută o întreagă rețea de drumuri în această provincie, vezi bibliografia de la inscripția nr. 2 de la Seimeni). Un alt miliar datînd din anul 200 a fost descoperit chiar la Hîrșova (v. mai jos, nr. 96). Porțiunea de drum la care se referă acest miliar a fost refăcută de către soldații din ala II Aravacorum care a staționat în castrul de la Carsium (v. inscripția nr. 94). Din această indicație rezultă că stîlpul a fost pus la Hîrșova, în apropiere de locul descoperirii. În r. 11 — 12 numele lui Geta a fost martelat.

b

Lectura după Domaszewski în CIL (preluată de Em. Popescu, *op. cit.*):

[I]m[p(eratores) Caes(ares) C(aius) Aur(elius) Val(erius)
Di]ocle-
[tian]us [et M(arcus) Aur(elius) Val(erius)]
[Maximianus] Aug[(usti) in]v[ictissi-]
[mi principes et Fl(avius) Val(erius)] Co[n]st[an-]
tius et Gal[erius Val(erius) Maximianus]
nob(ilissimi) cae(sares)
C
V
COI

„Împărații cezari Gaius Aurelius Valerius Diocletianus și Marcus Aurelius Valerius Maximianus, Auguști, neînvinșii principi și Flavius Valerius Constantius și Galerius Valerius Maximianus, preanobilii cezari..."

96

Stîlp miliar descoperit în cimitirul turcesc din apropiere de Hîrșova. Dimensiuni: înălțimea: 2,15 m; diam. 0,35 m; înălțimea literelor: 5 cm. MNA, inv. L, 263.

Gr. Tocilescu, AEM, 8, 1884, p. 29, nr. 5; CIL, III, 7 604.

https://biblioteca-digitala.ro

Anul 200.

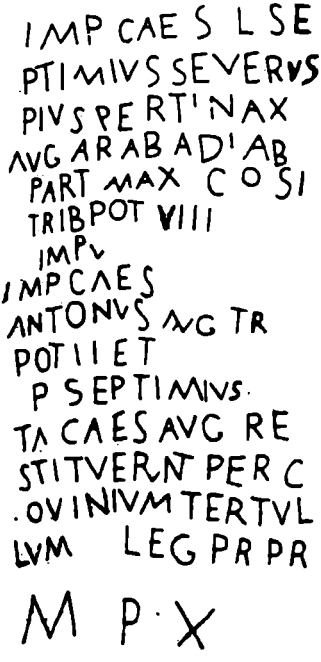

Imp(erator) Caes(ar) L(ucius) Septimius Severus
Pius Pertinax
Aug(ustus) Arab(icus) Adiab(enicus)
Part(hicus) max(imus) co(n)s(ul) I[I]
trib(unicia) pot(estate) VIII
imp(erator) «XI p(ater) p(atriae) et»
imp(erator) Caes(ar) [M. Aur(elius)]
Anton(in)us Aug(ustus) tr(ibunicia)
pot(estate) II et
[P.S]eptimius [Ge-]
ta Caes(ar) Aug(ustus) restituerunt per C.
Ovinium Tertul-
lum leg(atum) pr(o) pr(aetore)
m(ilia) p(assuum) X

r. 14 : *Antonus*, AEM, CIL, III.

„Împăratul Caesar Lucius Septimius Severus Pius Pertinax Augustus, învingător al arabilor, al adiabenilor şi al parţilor, consul pentru a doua oară, investit cu puterea tribuniciană pentru a opta oară, salutat imperator pentru a unsprezecea oară, şi împăratul Caesar Marcus Aurelius Antonius Augustus, învestit cu puterea tribuniciană pentru a doua oară, şi P. Septimius Geta Augustus au refăcut (acest drum) sub supravegherea lui C. Ovinius Tertullus, legat imperial de rang pretorian, 10 mii de paşi".

Miliarul face parte din seria celor puşi în timpul guvernării lui C. Ovinius Tertullus, în anul 200 (v. discuţia de la nr. 2 de la Seimeni). Indicaţia distanţei de 10 mii de paşi corespunde cu aceea dintre Carsium şi Cius dată de *Itin. Ant.* (224); miliarul a putut fi adus la Hîrşova de la Cius. Nu credem că el a fost pus la Carsium, deoarece se cunoaşte un altul, datînd din acelaşi an, a cărui inscripţie spune că o porţiune de drum a fost refăcută de soldaţii alei II Aravacorum cu sediul la Carsium (v. nr. 95).
Pe acest miliar, numele lui Geta nu a fost martelat.

97

Stîlp miliar descoperit în cimitirul turcesc de la Hîrşova, la sfîrşitul secolului trecut. Dimensiuni : înălţimea : 1 m ; diam. : 0,36 m înălţimea literelor : 5 cm. MNA, inv. L, 276.

CIL, III, 7 605.

https://biblioteca-digitala.ro

Anii 236 — 238.

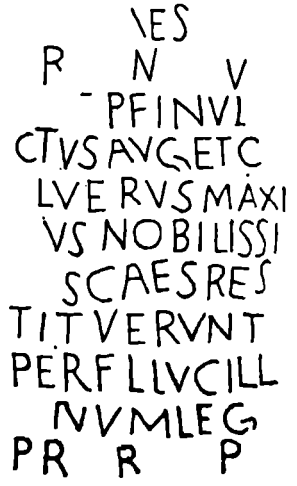

[Imp(erator) C]aes(ar) [C. Iul(ius)] [Verus Maximi]-
[nus] P(ius) F(elix) invi-
ctus Aug(ustus) et C. [I-]
[u]l(ius) Verus Maxi-
[mu]s nobilissi-
[mu]s Caes(ar) res-
tituerunt
per Fl(avium) Lucill-
[ia]num leg(atum)
pr(o) «p»r(aetore) «m(ilia)» p(assuum)

„Împăratul Caesar C. Iulius Verus Maximinus Pius Felix neînvinsul Augustus şi C. Iulius Verus Maximus, preanobilul Caesar, au refăcut (acest drum) sub supravegherea lui Flavius Lucillianus, legat imperial de rang pretorian. Mii de paşi...".

Un stîlp miliar cu un formular identic, datînd din vremea lui Maximin Tracul, a fost descoperit la Cogealac (CIL, III, 14 462).

r. 2 şi 5. Numele celor doi împăraţi, Maximin Tracul şi fiul său, Verus Maximus, au fost martelate ca pe numeroase alte monumente descoperite în Scythia Minor, stînd mărturie adeziunii guvernatorului provinciei la revolta senatului împotriva lui Maximin (v. bibliografia de la Capidava, nr. 20).

r. 9 — 10. Numele guvernatorului din anii 236 — 238, L. Flavius Honoratus Lucillianus, a mai fost atestat în Dobrogea pe miliarul mai sus amintit de la Cogealac şi pe inscripţia pusă în onoarea lui Maximin la Capidava (v. nr. 20). Probabil tot el era guvernatorul al cărui nume a căzut în lacună pe miliarul de la Slava Rusă din anul 237 (CIL, III, 7 612, v. mai jos nr. 223).

Cei trei miliari atestă refacerea unor porţiuni ale drumului imperial de-a lungul Dunării, pe litoral şi din interiorul provinciei, în timpul lui Maximin.

98

Stîlp miliar descoperit în cimitirul turcesc de la Hîrşova, împreună cu alţi şase miliari de provenienţă diversă. Miliariul poartă două inscripţii, prima, din timpul lui Gordian, fiind parţial ştearsă spre a putea fi gravată cea de-a doua, din timpul primei tetrarhii. Dimensiuni: înălţimea: 1,75 m; diam. 0,45 m; înălţimea literelor: *a:* 4 — 5 cm; *b:* 3 — 4 cm; MNA, inv. L, 269.

https://biblioteca-digitala.ro

Gr. Tocilescu, AEM, 8, 1884, p. 27, nr. 3; CIL, III, 7 606; inscripția *b*: Em. Popescu, *Inscripțiile*, 231; cf. A. Stein, *Moesien*, p. 100; D. M. Pippidi, *Contribuții* [2], p. 472 — 480; J. Fitz, ActaAnt, 13, 3 — 4, 1965, p. 438; J. Fitz, *Die Laufbahn*, p. 31 sq.; Emilia Doruțiu-Boilă, Dacia, N. S., 12, 1968, p. 404 — 408, nr. 4; R. Vulpe, DID, II, p. 233 — 234.

Anii 238 — 241.

a

Imp(eratori Cae[s(ari)]M.
Antonio
Gordi[ano]
Pio Fel[ici in]-
victo A[ug(usto) p(ontifici) m(aximo)]
trib(unicia) p[ot(estate) p(atri) p(atriae)]
pr[o co(n)s(uli) pontes]
et vi[as restituit pe]-
r C.P[e.....]
leg(atum) A[ug(usti)]
pr(o) [pr(aetore)]

r. 1: *IMP CAE M AV*, Gr. Tocilescu; *IMP CAE[S] M*, CIL, III; r. 2: *ANTONINVS AVG*, Gr. Tocilescu; *ANTONIO*, CIL, III; r. 3: *COS II IMP*, Gr. Tocilescu; *GORDI*, CIL, III; r. 5: *VICTOR MAXIMVS*, Gr. Tocilescu; *VICTO*, CIL, III; r. 6: *TII*, Gr. Tocilescu; *TRIBI*, CIL, III; r. 7: *IIN*, Gr. Tocilescu; *PP*, CIL, III; r. 8: *TVII*, Gr. Tocilescu; *ET VI*, CIL, III; [? *E] TVL[LIO]*, J. Fitz; r. 9; *NIPO*, Gr. Tocilescu; *RCP*, CIL, III; *[ME]NOP[HILO]*, J. Fitz; pe piatră, *CP*; r. 11: *PR PR*, Gr. Tocilescu; *PR*, CIL, III.

„Împăratul Caesar Marcus Antonius Gordianus Pius Felix, neînvinsul, Augustus, pontif suprem, tribun al poporului, părinte al patriei, proconsul, a refăcut poduri și drumuri, prin guvernatorul imperial de rang pretorian C. P[e...]".

r. 1 — 2. Gr. Tocilescu citea numele unui împărat din dinastia Antoninilor, probabil Antoninus Pius.

r. 9. Gr. Tocilescu a restituit numele lui Vitrasius Pollio, în timp ce Mommsen, urmat de A. Stein, a citit numele unui guvernator ce a suferit *damnatio memoriae*, C.P...., atestat pe un miliar fragmentar de la Hîrșova (v. mai jos, nr. 99) și mai tîrziu pe o inscripție de la Histria (cf. D. M. Pippidi, *op. cit.*). J. Fitz a propus să se întregească aici numele lui Tullius Menophilus, guvernator între anii 238 — 241, martelat pe două inscripții de la Nikopolis ad Istrum (G. Mihailov, Klio, 37, 1959, p. 227 — 231); dacă pe miliarul de la Hîrșova (nr. 99) și în inscripția de la Histria numele guvernatorului apare martelat, pe miliarul pe care-l prezentăm numele acestuia s-a păstrat incomplet din cauza ciocănirii unei părți din inscripție spre a face loc celei din timpul lui Diocletian. Legătura dintre cei doi miliari de la Hîrșova nu se impune, căci pe unul din ei numele împăratului nu s-a păstrat, iar pe cel de față a rămas prea puțin din numele guvernatorului, după cum s-a văzut din cele trei încercări mai sus citate orice lectură fiind posibilă: Vitrasius Pollio, C. Pe... și Tullius Menophilus.

https://biblioteca-digitala.ro

b

Lectura după Em. Popescu, *Inscripţiile*, nr. 231.

Imp(eratoribus) Caes(aribus) C(aio) Aur(elio)
Val(erio) Diocletian[o]
[et M(arco) Aur(elio) Val(erio) Maxi-
miano Aug(ustis) invictissi-
mis principibus et Fl(avio) Val(erio)
Con]stant[io
et Galerio] Val(erio) Maxi-
miano no-
b(ilissimis) C(aesaribus)
m(ilia passuum) II

Transcrierea propusă de Em. Popescu prezintă mici deosebiri faţă de lectura din CIL, III, pe care o redăm integral: *Impp. CCC. Au[r]. Val. Diocletiano [et M. Aur. Val. Maximiano Augg. invictissimis principibus et Fl. Val. Consta]n[t]io[et Gal. Val.]M[a]xi[m]iano nn. bb. CC. ss.* În r. 10 literele *MP* apar în ligatură.

„Împăraţilor cezari Gaius Aurelius Valerius Diocletianus şi Marcus Aurelius Valerius Maximianus, Augusti, neînvinşii principi, şi lui Flavius Valerius Constantius şi Galerius Valerius Maximianus, preanobilii cezari. Două mii de paşi".

99

Fragment de stîlp miliar de calcar descoperit în cimitirul turcesc de la Hîrşova. Stîlpul este rupt sus, păstrîndu-se cam o jumătate din cîmpul scris. Dimensiuni: înălţimea: 1,45 m, diam.: 0,35 m; înălţimea literelor: 3,50 — 5 cm. MNA, inv. L, 259.

Gr. Tocilescu, AEM, 8, 1884, p. 28, nr. 4; CIL, III, 7 607; cf. A. Stein, *Moesien*, p. 100; D. M. Pippidi, *Histria*, I, p. 514 — 519; idem, *Contribuţii* ², p. 472 — 480; J. Fitz, *Die Laufbahn*, p. 31 — 34; Emilia Doruţiu-Boilă, Dacia, N. S., 12, 1968, p. 404 — 408; R. Vulpe, DID, II, p. 233 — 234.

Secolele II — III.

.....tri]-
b(unicia) pot(estate) p(atri) p(atriae) pr-
oco(n)s(uli) C. Pe
/ / / / / / / / / / / / / / /
/ / / / / / / / / / / / / / /
leg(ato)
Aug(usti) pr(o) pr(aetore)
m(ilia) p(assuum)

„...învestit cu puterea tribuniciană, părinte al patriei, proconsul, (fiind) guvernator imperial de rang pretorian C. Pe.... mii de paşi".

r. 3 — 4. Gr. Tocilescu a întregit numele lui Pescennius Niger, care ar fi guvernat Moesia Inferioară sub Commodus. El a fost declarat *hostis publicus* de către Septimius Severus şi numele lui şters de pe toate monumentele publice. Prin analogie cu miliarul nr. 98 de la Hîrşova, pus în timpul lui Gordian, Mommsen a întregit la începutul inscripţiei numele

https://biblioteca-digitala.ro

lui Gordian, iar în r. 3 — 4 numele aceluiași guvernator, C. Pe..., al cărui nume, martelat, a fost citit pe miliarul mai sus amintit. După J. Fitz, legatul C. Pe..., atestat pe miliarul de față, ar fi guvernat Moesia Inferioară în timpul lui Aurelian, singurul împărat care, în primul an de domnie, n-a purtat titlul de consul, ci numai cel de proconsul. Același C. Pe... ar trebui citit pe miliarul CIL, III, 14 460 de la Ruse și pe inscripția de la Mangalia, CIL, III, 7 586, din anul 274. C. Pe... ar fi guvernat Moesia Inferioară în anii 270 — 272, fiind urmat de Aurelius Sebastianus, *vir perfectissimus*. Acesta ar fi fost și momentul din care provincia ar fi primit legați din rangul cavalerilor.

Presupunerea lui J. Fitz nu este acceptabilă, întrucît pentru anii 270 — 271 legația lui Aurelius Sebastianus este asigurată; pe toate monumentele care atestă numele lui Aurelius Sebastianus, Aurelian poartă titlul Germanicus, primit din 270 — 271, dar nici unul din epitetele triumfale obținute în anii următori. Pentru cronologia domniei lui Aurelian, v. L. Bivona, Epigraphica, 28, 1966, 1 — 4, p. 108 — 121. Pe monumentul de la Mangalia amintit mai sus, cu numele martelat al unui guvernator al Moesiei, Aurelian apare ca *restitutor patriae*, titlu pe care l-a luat din 274. Acest legat nu poate fi identic cu Aurelius Sebastianus. În concluzie, numele lui C. Pe... rămîne necunoscut, pînă la descoperirea unor noi documente.

100

Stîlp miliar descoperit în cimitirul turcesc de la Hîrșova. Dimensiuni: înălțimea : 2,35 m, diam. 0,38 m; înălțimea literelor : 3 — 3,50 cm. MNA, inv. L, 265.

Gr. Tocilescu, AEM, 8, 1884, p. 31, nr. 7; CIL, III, 7 608.

Anii 254 — 258.

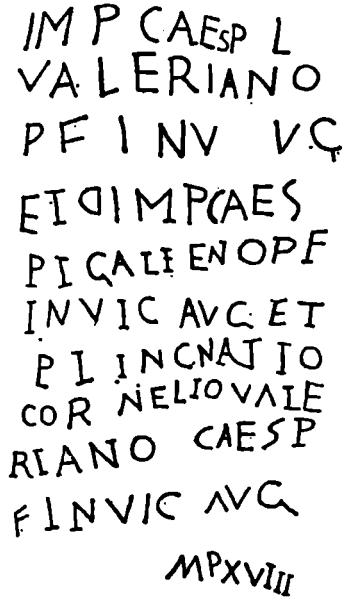

Imp(eratori) Ca(esari) P. L(icinio) Valeriano
P(io) F(elici) inv(i)«c(to) A»ug(usto)
et ⟨G⟩ imp(eratori) Caes(ari)
P. L(icinio) Gallieno P(io) F(elici)
invic(to) Aug(usto) et
P. L(icinio) Incnatio
Cornelio Valeriano Caes(ari) P(io)
F(elici) invic(to) Aug(usto)
m(ilia) p(assuum) XVIII

https://biblioteca-digitala.ro

r. 3 : *INVIC*, Gr. Tocilescu ; *INVC*, CIL, III ; r. 5 : *GALIENO*, Gr. Tocilescu ; *GALLIENO*, CIL, III (cu *IE* în ligatură), pe piatră aşa.

„Împăratului Caesar P. Licinius Valerianus Pius Felix neînvinsul Augustus, şi împăratului Caesar P. Licinius Gallienus Pius Felix neînvinsul Augustus şi P. Licinius Ignatius Cornelius Valerianus Caesar Pius, Felix, neînvinsul Augustus ; 18 mii de paşi".

Inscripţia datează din anii 254 (cînd Valerianus, fiul lui Gallienus a primit titlul de Caesar), pînă în anul 258 (cînd Valerianus Caesar a murit, cf. PIR ², L, 184).

r. 7. *Incnatius* pentru *Egnatius* după forma grecească *Ignatius*.

r. 10. Cognomina *Pius* şi *Felix* au fost adăugate din eroare sub influenţa numelor purtate de Valerian şi Gallienus. *Augustus*, după titlul *Caesar*, se acorda, încă din timpul Severilor, cezarilor destinaţi să devină împăraţi.

Miliarul este unul din puţinele documente din timpul lui Valerian şi Gallienus descoperite în Dobrogea şi este cu atît mai însemnat, cu cît el atestă refacerea unei porţiuni din drumul de-a lungul Dunării, într-o vreme foarte critică pentru aceste ţinuturi. Distanţa de 18 mii de paşi reprezintă probabil distanţa dintre Capidava şi Hîrşova, identică cu cea dată de *Itin. Ant.* (pentru evenimentele petrecute la graniţa Dunării de Jos în vremea lui Valerian şi Gallienus, v. R. Vulpe, DID, II, p. 250 — 261).

101

Fragment de coloană votivă, ruptă sus şi jos, descoperită în condiţii necunoscute în împrejurimile Hîrşovei la sfîrşitul secolului trecut. Dimensiuni : înălţimea : 0,65 m ; diam. 0,25 m ; înălţimea literelor : 3,50 — 4 cm. MNA, inv. L, 139.

Gr. Tocilescu, AEM, 11, 1887, p. 63, nr. 129 ; CIL, III, 7 489.

Secolul al III-lea.

. . . . . .
. . . . . .
Pii
Fel(icis)
Inv(icti)
Aug(usti)
Aurel(ius)
Castor
. . . . . .
. . . . . .

„. . .Pius, Felix, a neînvinsului Augustus, Aurelius Castor (a pus acest altar)".

Coloana cuprindea o dedicaţie cu caracter votiv pentru sănătatea împăratului din al cărui nume nu se păstrează decît *cognomina* Pius Felix Invictus, purtate de aproape toţi împăraţii din secolul al III-lea începînd cu Caracalla. Dedicantul, Aurelius Castor, era un grec care a primit cetă-

https://biblioteca-digitala.ro

ţenia romană în timpul unui împărat cu numele Aurelius, probabil Caracalla. Pentru cognomenul Castor, v. de la Seimeni, nr. 3.

102

Altar votiv descoperit la Hîrşova în condiţii necunoscute, în a doua jumătate a secolului trecut. El a fost ulterior transportat la Tulcea, unde a fost văzut de F. Weickum, care i-a transcris inscripţia. Copia lui F. Weickum păstrată în arhiva MNA, a rămas necunoscută. Din desenul lăsat de F. Weickum reiese că altarul avea profilele rupte, dar i s-a păstrat inscripţia intactă. Dimensiuni: 0,75 × 0,45 × 0,55 m.

Inedit.

Secolul al II-lea sau al III-lea.

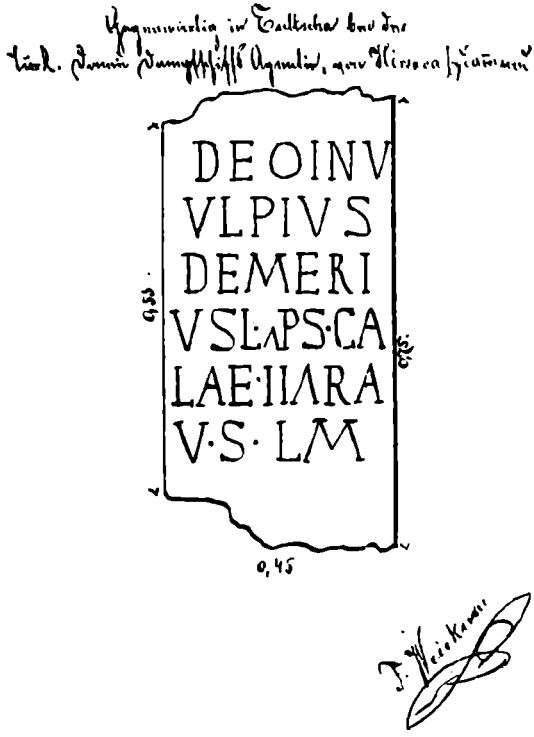

Deo inv(icto)
Ulpius
Demetri-
us L ∧ P s(ingularis) c(onsularis) a-
lae II Ara(vacorum)
v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)

r. 3: Weickum a transcris *Demeri*, probabil literele *t* şi *r* erau în ligatură; r. 4: Pentru semnele *L ∧ P*, copiate de Weickum, nu am găsit o soluţie satisfăcătoare.

https://biblioteca-digitala.ro

„Zeului neînvins, Ulpius Demetrius... *singularis consularis* al alei II Aravacorum, a împlinit făgăduința cu dragă inimă pentru că l-a ajutat".

Deus Invictus este probabil Mithras. Inscripția este importantă întrucît ea confirmă prezența alei II Hispanorum et Aravacorum în castrul de la Carsium (v. introducerea la această localitate și nr. 94 și 95).

103

Stelă funerară descoperită la Hîrșova în condiții necunoscute, încă la sfîrșitul secolului trecut. Stela este ruptă jos. Cîmpul inscripției este încadrat de doi pilaștri ornamentați cu motivul viței de vie; aceștia susțin două capitele pe care se sprijină un arc; în mijlocul cîmpului astfel încadrat este reprezentat un cap de meduză înconjurat de o cunună. Dimensiuni: 1,37 × 0,85 × 0,27 m; înălțimea literelor: 6 cm. MNA, inv. L, 204.

Gr. Tocilescu, AEM, 11, 1887, p. 63, nr. 128; CIL, III, 7 490; cf. V. Pârvan, *Scythia Minor*, p. 488; R. W. Davies, Epigraphische Studien, 8, 1969, p. 83 — 99, nr. 51.

Secolul al II-lea.

. . .
D(is) M(anibus)
Q(uinto) Eruci-
o Victo-
ri medi-
co coh(ortis)
. . . . . .

r. 5: Gr. Tocilescu a citit *CON* la sfîrșitul acestui rînd, în loc de *COH*, cum a apărut în CIL, III, și cum este pe piatră.

„Zeilor Mani. Lui Quintus Erucius Victor, medic al cohortei..."

Q. Erucius Victor a fost medic într-o cohortă al cărei nume a căzut în spărtură. Presupunem că piatra a fost adusă la Hîrșova, căci la Carsium a stat în garnizoană ala II Aravacorum (v. nr. 94, 95, 102). Medicii constituiau un grup important în armata romană. Corpul medical apare cu titluri diverse, dintre care cel mai frecvent este chiar cel de *medicus*. Ei erau *immunes* (scutiți de corvezile la care erau obligați soldații de rînd), dar primeau o soldă egală cu *munifices*. Se presupune că medicii erau de diverse ranguri, căci în CIL, III, 7 449, Valerius Rufus, *medicus* într-o vexilație a legiunii XI Claudia, era înșirat la capătul listei de *principales*. *Erucius* este un nume italic, cf. Schulze, *Lateinische Eigennamen*, p. 112, 170, 411.

104

Stelă funerară de calcar descoperită întîmplător în anul 1959, în colțul de nord-est al cetății medievale de la Hîrșova, în apropierea zidului de incintă. Stela este ruptă sus și jos. Cîmpul scris este încadrat de un chenar lat ornamentat cu vrej și frunze de iederă. Inscripția are numeroase ligaturi: *ET*, *AL*, *AE*, *VAL*, *AN*, *ME*. Dimensiuni: 0,82 × 0,73 × 0,28 m; înălțimea literelor: 4,10 — 4,50 cm. Se păstrează la Hîrșova.

https://biblioteca-digitala.ro

Gh. Poenaru Bordea, StCl 5, 1963, p. 295, nr. 7 (idem, *MonScyhMin*, p. 110 — 113, nr. 7, cu fig. 7, foto). Cf. AÉp., 1963, 176.

Prima jumătate a secolului al III-lea.

D(is) M(anibus)
Iul(ius) Eutyches
vix(it) ann(is) LX et
Valeria Iulia
vix(it) an(nis) XXV
et Valeria Ma-
trona vix(i)t
ann(o) uno men(sibus) XI
filias Valeriae
[B]onae et Val(erius) B[o]nus
[vixit a]nn(is) V
. . . . . .

r. 11 : *IMV* Poenaru, *NNV* pe piatră.

„Zeilor Mani. Iulius Eutyches a trăit 60 de ani şi Valeria Iulia a trăit 25 de ani şi Valeria Matrona a trăit 1 an şi 11 luni, fiicele Valeriei Bona, şi Valerius Bonus, a trăit 5 ani...".

Eutyches este un nume grecesc foarte frecvent, atestat şi în inscripţiile dobrogene atît în cele latine, cît şi în cele greceşti. La Roma, Heikki Solin a numărat 359 cazuri în forma Eutyches şi 337 în forma Eutychus *(Griech. Personennamen in Rom*, p. 105 şi 111).

Valeria Iulia şi Valeria Matrona erau fiicele Valeriei Bona şi probabil ale lui Iulius Eutyches. *Filias*, la nominativ plural, în loc de *filiae* (o generalizare a formei în *-as* a substantivelor de declinarea I la nominativ şi acuzativ plural) apare frecvent în inscripţiile din provinciile dunărene (H. Mihăescu, *op. cit.*, p. 126 — 128, § 134).
În r. 10 inscripţia continua cu înşirarea persoanelor defuncte urmînd numele celor ce au pus epitaful, acestea căzute în lacună.

105

Fragment de coloneţă de marmură descoperit în condiţii necunoscute la Hirşova, la sfîrşitul secolului trecut. Dimensiuni : înălţime : 0,13 m, diam. 0,13 m ; înălţimea literelor : 2,70 — 3,50 cm. MNA, inv. L, 1 127.

Gr. Tocilescu, AEM, 11, 1887, p. 28, nr. 18 ; CIL, III, 7 491.

Secolele II — III.

Q(uintus) Lut[ati]-
us R[usti?]-
cu[s]

Lutatius este un nume al unei vechi *gens romana*. *Rusticus*, cu numeroşi derivaţi, face parte din categoria numelor relative la origine (geografică, naţională, socială). E probabil că fragmentul făcea parte dintr-o coloneţă cu caracter votiv.

https://biblioteca-digitala.ro

106

Fragment rupt în toate părţile, descoperit în condiţii necunoscute, „lîngă Hirşova", la sfîrşitul secolului trecut. Dimensiuni : 0,25 × 0,32 × 0,24 m; înălţimea literelor : 6 cm. MNA, inv. L, 1 044.

Gr. Tocilescu, AEM, 11, 1887, p. 28, nr. 20; CIL, III, 7 492.

Secolele II — III.

.....
c]oniu[gi pien]-
tis]sim(a)e.....
.....

„...soţiei preapioase (a pus acest epitaf)".

Fragmentul păstrează cîteva litere din partea finală a unei inscripţii funerare.

107

Fragment de monument funerar descoperit în ruinele cetăţii. Fragmentul, rupt în toate părţile, are în partea din stînga reprezentată figura unui bărbat încadrată într-o nişă; sus, în colţul din dreapta, se mai văd cîteva litere din inscripţie. Dimensiuni : 0,30 × 0,46 × 0,18 m; înălţimea literelor : 3 cm. Odinioară în colecţia V. Cotovu; nu ştim unde se află azi.

V. Pârvan, *Scythia Minor*, p. 479, nr. 2 şi pl. I, fig. 3 (foto).

Secolele II — III.

[vixit ann(os)] LXVI

„...a trăit 66 de ani".

108

Fragment rupt în toate părţile, descoperit în ruinele cetăţii. Dimensiuni : 0,21 × 0,15 × 0,19 m; înălţimea literelor : 5 cm. Odinioară în colecţia V. Cotovu; azi pierdut.

V. Pârvan, *Scythia Minor*, p. 479, nr. 1 şi pl. I, fig. 2 (foto).

Secolele II — III.

MES
LEG

V. Pârvan presupunea că fragmentul făcea parte dintr-un monument funerar. Literele *Mes-* ar fi de întregit prin *Mes[sius]*, numele unui fost militar într-o legiune. Nu este exclus ca acest fragment să fi conţinut numele legatului Moesiei Inferioare din anul 234, C. Messius Quintus Decius Valerianus (sau Valerinus). Fragmentul este prea mic pentru a permite consideraţii istorice.

https://biblioteca-digitala.ro

109

Fragment de statuetă de marmură descoperit probabil la Hîrșova. Se păstrează corpul unui taur, pe a cărui spinare se văd resturile picioarelor unei divinități; sub taur, un soclu pe care se află inscripția. Dimensiuni: 0,24 × 0,21 × 0,14 m; înălțimea literelor: 1,60 — 1,80 cm. Provine din fosta colecție V. Cotovu de la Hîrșova (informație R. Vulpe, fișă *Repertoriul arheologic*), de unde a fost adus la Muzeul de istorie națională și arheologie — Constanța, inv. 32.

A. Rădulescu, SCIV, 14, 1963, p. 90, nr. 9, cu fig. 9, p. 89, foto (idem, *MonScyth Min*, p. 154, nr. 9, fig. 9, p. 155, foto); cf. J. et L. Robert, BullÉp, 1964, nr. 293; M. Taceva-Hitova, Izvestiia-Varna, 10 (25), 1974, p. 64, nr. 11.

Secolul al III-lea.

Διὶ Μ(εγίστῳ) Δ(ολιχηνῷ)

„Marelui Zeu Dolichenus".

Cultul lui Iupiter Dolichenus a cunoscut o largă răspîndire în Dobrogea atît în orașele grecești (Callatis: IGR, I, 601; Histria: Dacia, N. S., 5, 1961, p. 209; Sinoe: StCercȘtIași, 2, 1951, p. 498 — 516), cît și în centrele militare de-a lungul Dunării sau din interior (Valea Teilor, nr. 245; Niculițel, nr. 249; Tropaeum Traiani, CIL, III, 14 437/1). Fragmentul de la Hîrșova este asemănător statuetei de la Cerna, reprezentîndu-l pe zeu în picioare (v. mai jos, nr. 219); inscripția începe pe cornișa altarașului așezat sub taur și continuă pe suportul pe care este fixată statueta. E probabil că inscripția de față conținea o dedicație pentru sănătatea împăratului Elagabal pusă de preoții divinității. Pentru cultul lui Iupiter Dolichenus, v. P. Merlat, *Repertoire des inscriptions et monuments figurés du culte de Jupiter Dolichenus*, Rennes, 1951.

110

Fragment de altar funerar descoperit în săpăturile arheologice conduse la Hîrșova de V. Brătulescu în anul 1939 (după *Repertoriul arheologic*, fișa B. Mitrea). Monumentul are profilul de sus nivelat, a fost despicat pe grosime și e rupt jos. Dimensiuni: 0,76 × 0,65 × 0,30 m; înălțimea literelor: 8,50 cm (în r. 1) — 6,50 cm (r. 2—3). Hîrșova, în curtea internatului școlii.

E. Bujor, SCIV, 5 (1954), p. 601 și fig. 2; cf. R. Vulpe, DID, II, p. 167.

A doua jumătate a secolului al II-lea — prima jumătate a secolului al III-lea.

D(is) M(anibus)
[U]lpius Quad-
[rat]us dec(urio) m(unicipii) sive *a(lae)*
. . . . . .

https://biblioteca-digitala.ro

„Zeilor Mani. Ulpius Quadratus, decurion (al municipiului sau al alei)...".

Editorul presupunea că Ulpius Quadratus a fost decurion la Troesmis. Litera *m* la sfîrşitul r. 3 nu este sigură, aici distingîndu-se doar partea de sus a unghiului unei litere ce ar fi putut aparţine unuia *a*, întregindu-se *a(lae)*.

111

Fragment de bază de marmură descoperit în condiţii necunoscute lîngă Hîrşova, la sfîrşitul secolului trecut. Se păstrează colţul inferior drept cu o parte din profilul bazei. Dimensiuni : 0,58 × 0,80 × 0,42 m; înălţimea literelor : 4 cm. MNA, inv. L, 173.

Gr. Tocilescu, AEM, 8, 1884, p. 4, nr. 9.

Secolul al III-lea.

ἡ βουλὴ] καὶ ὁ δῆμος [τῆς]
μητροπό]λεως τοῦ Πόντου
Τόμεως

„...sfatul şi adunarea poporului metropolei Pontului, Tomis".

Fragmentul păstrează partea finală a unei inscripţii în cinstea unui personaj necunoscut, pus de senatul şi adunarea poporului din Tomis, care poartă titlul de capitală a comunităţii oraşelor greceşti de pe coasta de vest a Mării Negre.

112

Fragment rupt în toate părţile, descoperit la Hîrşova la sfîrşitul secolului trecut. Dimensiuni : 0,08 × 0,19 × 0,12 m; înălţimea literelor : 4 cm. MNA, inv. L, 885.

Gr. Tocilescu, AEM, 11, 1887, p. 28, nr. 19.

Secolul al II-lea?

ΝΕΩΝ
/FVF

113

Cărămidă cu ştampilă descoperită la Hîrşova în condiţii necunoscute. Dimensiuni : 0,19 × 0,189 × 0,07 m. Odinioară în colecţia V. Cotovu (informaţie R. Vulpe, *Repertoriul arheologic*), se află azi la Muzeul de istorie naţională şi arheologie — Constanţa, inv. 4 868.

Inedită.

https://biblioteca-digitala.ro

A doua jumătate a secolului al II-lea — prima jumătate a secolului al III-lea.

Leg(io) I Ital(ica)

Este prima cărămidă cu ștampilă cunoscută pînă acum ca provenind de la Hîrșova. Castrul de la Carsium se afla în zona supravegheată de legiunea de la Troesmis. După plecarea legiunii V Macedonica în Dacia, în lagărul de la Troesmis a fost adusă o vexilatie a legiunii I Italica ; ea a preluat rolul jucat pînă atunci de legiunea V Macedonica în sectorul de nord al limesului Dunării de Jos. Cărămida aduce o mărturie a activității legiunii I Italica în zona supravegheată de ea. Probabil aceasta este cărămida la care se referă A. Rădulescu, Pontica, 6, 1973, p. 133.

114

Fragment de opaiț cu corpul rotund. Discul mărginit de două cercuri incizate este decorat cu un ciorchine în relief. Ciocul mic, toarta inelară ; pe fundul plat are incizată o ștampilă. Muzeul de istorie națională și arheologie Constanța, inv. 3 485.

C. Iconomu, *Opaițe greco-romane*, p. 90 — 91, nr. 403.

Secolul al II-lea.

[Εὐκτ]ήμ
[ων ἐποί]
[ει]

„Euctemon a făcut".

CIUS

(Com. Gîrliciu, jud. Constanța)

Castel roman situat pe drumul de-a lungul malului drept al Dunării, la 10 mile romane în aval de Carsium *(Itin. Ant.*, 224), identificat cu ruinele situate pe un platou la 5 km sud de satul Gîrliciu, la locul numit în literatura mai veche Hassarlîc. O inscripție descoperită în ruinele castelului de aici celebrează victoria împăratului Valens asupra goților în anul 369 (CIL, III, 7 494 = Em. Popescu, *Inscripțiile*, nr. 233). Cu acel prilej cetatea de la Cius a fost refăcută din temelii, folosindu-se în construcția ei monumente antice găsite pe loc, adunate din împrejurimi sau de la mari depărtări (Tomis sau Histria). Unele inscripții descoperite aici referă despre existența unor așezări rurale situate în apropiere și chiar despre organizarea teritoriului histrian ; din inscripția funerară a unui veteran al cohortei I Lusitanorum găsită aici, s-a dedus că în secolele II — III la Cius se afla garnizoana cohortei I Lusitanorum Cyrenaica, numită în diplomele

https://biblioteca-digitala.ro

militare printre trupele auxiliare ale Moesiei Inferioare. Alte date despre istoria acestui centru în primele trei secole ale stăpînirii romane la Dunărea de Jos nu se cunosc. *Not* Dign, *Or.*, XXXIX, 14, spune că în secolul al IV-lea Cius era sediul unui *cuneus equitum stablesianorum.*

În epoca modernă, cetatea de la Cius a fost demolată treptat, monumentele găsite în zidurile ei fiind folosite ca material pentru drumul de-a lungul Dunării, construit la sfîrşitul veacului trecut, în zidul bisericii din Gîrliciu ori în cimitirele turceşti din împrejurimi.

În literatura veche de specialitate există o confuzie între Hassarlîc-Cius şi un alt loc cu acelaşi nume situat la sud de Tropaeum Traiani, azi Cetatea. Două din inscripţiile editate în CIL respectiv AEM ca provenind de la Hassarlîc (Cius) au fost, se pare, descoperite la Hassarlîc-Cetatea, Gr. Tocilescu precizînd că ele au fost descoperite într-un cimitir turcesc de lîngă Hassarlîc, districtul (probabil plasa) Ostrov, fără a spune dacă prin Ostrov înţelegea localitatea de lîngă Silistra sau Ostrov de lîngă Beroe (CIL, III, 14 214, 21 şi AEM, 17, 1894, p. 98, nr. 37; cf. V. Pârvan, *Cetatea Tropaeum*, p. 5). Vechii cetăţi Cius îi aparţin şi monumentele găsite la Sarai.

C. Patsch, RE, III, 1899, col. 2 624, s.v. *Cius;* J. Weiss, *Dobrudscha*, p. 38 şi 48; DizEp, II, p. 267, s.v. *Cius;* C. Miller, *Itineraria Romana*, p. 509; R. Vulpe, *Dobroudja*, p. 195 — 196 şi 311; I. Barnea, DID, II, p. 371 — 373, 395; TIR, L, 35, p. 33; Em. Popescu, *Inscripţiile*, p. 241 — 244.

115

Fragment de altar de calcar descoperit la „Hassarlîc" în condiţii necunoscute la sfîrşitul secolului trecut. Altarul e rupt sus, lipsind circa o jumătate din inscripţie, iar muchiile sînt ciobite, antrenînd o literă sau două la începutul şi sfîrşitul rîndurilor. Ligaturi: *TI, NI, LI, LE, VE, TE, ED, MA.* Dimensiuni: 0,65 × 0,42 × 0,35 m; înălţimea literelor: 6 cm. MNA, inv. L, 42.

Gr. Tocilescu, AEM, 14, 1891, p. 19, nr. 42; idem, *Fouilles*, p. 109 — 110, nr. 3; CIL, III, 12 479; T. Zawadzki, *Sprawozdania z prac nauk, wydz. i pan*, 1965, 2, p. 46—47; cf. R. Vulpe, la V. Pârvan, *Inceputurile*², p. 179 — 180, nota 227.

Secolul al II-lea.

. . . . . .
vici Verg[o]-
[b]rittiani C. Iulius
Vale(n)s veter(anus) leg(ionis) V M[a]-
ced(onicae) mag(ister) vici
v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)

r. 1—2: *[Genio] vici Vero..titiani*, Gr. Tocilescu, AEM, CIL, III; *Vero[b]rittiani*, Gr. Tocilescu, *Fouilles; Verg[ob]rittiani*, T. Zawadzki.

„...(şi) a satului lui Vergobrittianus, Iulius Valens, veteran al legiunii V Macedonica, magistrat al satului, a împlinit făgăduinţa cu dragă inimă şi pe merit".

https://biblioteca-digitala.ro

Altarul a fost închinat, așa cum întregea Gr. Tocilescu, Geniului satului, sau mai de grabă, lui Iupiter Optimus Maximus pentru prosperitatea împăratului și a satului, de către C. Iulius Valens, magistratul satului. Numele acestui *vicus* a fost inițial întregit în *Verobrittianus*, derivat de la un nume celtic cu prefixul *Ver-*, *Vero-* sau *Viro-*. Lectura corectă a fost dată recent de T. Zawadzki, *op. cit.*, care a propus emendarea *Vergobrittianus*, derivat de la termenul celtic *Vergobretus* = „conducător".

Nu putem ști dacă numele acestui sat face parte din seria de toponime celtice atestate de-a lungul malului Dunării (Noviodunum, Aliobrix, Arrubium) și datînd dintr-o epocă anterioară întemeierii limesului roman la Dunărea de Jos, sau dacă s-a format după chipul numelor celorlalte sate întemeiate de romani, derivate de la numele întemeietorului lor (*vicus* Clementiani, Quintionis, Secundini etc.). Satul se afla probabil în împrejurimile cetății Cius, de unde a fost adus spre a fi folosit ca material de construcție.

O persoană cu același nume, C. Iulius Valens, veteran al unei *ala*, a fost atestat într-o inscripție funerară descoperită la Cius (cf. nr. 121).

116

Fragment de stelă funerară ruptă sus, la stînga și jos, descoperit în cimitirul turcesc din apropiere. Inscripția, din care se păstrează aproximativ jumătatea din dreapta, este încadrată de un chenar ornamentat cu motivul viței de vie; cuvintele sînt despărțite prin *hederae distinguentes*. În registrul superior se mai păstrează o parte din scena banchetului funerar. Dimensiuni: 0,82 × 0,35 × 0,24 m; înălțimea literelor: 4,50—5 cm. MNA, inv. L, 234.

Gr. Tocilescu, AEM, 17, 1894, p. 98, nr. 36; CIL, III, 14 214/21.

A doua jumătate a secolului al II-lea — prima jumătate a secolului al III-lea.

[*D(is)*] *M(anibus)*
.....*vilicus*
et coi
ss bene
r u s
ro
vixit

Gr. Tocilescu, *op. cit.*, a propus citirea în r. 3—5: *et co(n)i[ugi dulci]ss(imae) bene*[*merenti*]

„Zeilor Mani....vilicus și preaiubitei soții care a binemeritat... a trăit...".

116 bis

Fragment de stelă funerară din calcar nisipos, ruptă sus, la dreapta și jos. Fragmentul a fost găsit, afirmă Gr. Tocilescu, „la Hassarlîc". Dimensiuni: 0,38 × 0,52 × 0,18m; înălțimea literelor: 4—5 cm. MNA, L, 443.

Gr. Tocilescu, AEM, 17, 1894, 98, 37.

https://biblioteca-digitala.ro

Secolele II — III.

ἀνέθηκε-
ν ἑαυτῷ κ-
ὲ τῶ ἰδίῳ [ἀ]-
δελφῷ
σωθ
ν

„...a pus pentru sine şi pentru fratele său...".

117

Stelă funerară de calcar spartă în trei fragmente. Unul dintre fagmente, *a*, a fost descoperit în condiţii necunoscute la Troesmis la sfîrşitul secolului trecut. Celelalte două, pe care le vom denumi *b*, au fost găsite întîmplător în ruinele cetăţii Cius. Cele trei fragmente se îmbină între ele. Stela a fost tăiată din antichitate, păstrîndu-se pe fragmentul *a* o parte din cîmpul reliefului şi cam o treime din marginea din stînga cîmpului scris ; fragmentul *b* este rupt în toate părţile, păstrînd cea mai mare parte din cîmpul reliefului şi opt rînduri din inscripţie. Relieful reprezintă scena banchetului funebru : pe *kline* se văd busturile a patru figuri (a patra păstrată parţial pe fragmentul *a)*. Cîmpul inscripţiei, adîncit, este încadrat de un chenar profilat ornamentat cu motivul viţei. Dimensiuni : fragmentul *a* : 1,90 × 0,35 × × 0,30 m ; fragmentul *b :* 1,16 × 0,50 × 0,30 m ; înălţimea literelor : 4 — 3,80 cm. Fragmentul *a* la MNA, inv. L, 172 ; *b*, la Muzeul de istorie naţională şi arheologie — Constanţa, inv. 25.

a. Gr. Tocilescu, AEM, 19, 1896, p. 90, nr. 32 ; CIL, III, 14 214/22.
b. Gr. Florescu, SCIV, 2, 1951, 2, p. 125 — 135 ; AÉp, 1960, 333 ; cf. R. Vulpe, Studii, Revista de istorie, Bucureşti, 9, 1955, p. 150 ; idem, Dacia, N. S., 5, 1961, p. 376, nota 52 ; idem, la V. Pârvan, *Începuturile*[2], p. 175, nota 210. Cele două fragmente au fost îmbinate de Emilia Doruţiu-Boilă, *Epigraphica*, Bucureşti, 1977, p. 180 — 185.

Sfîrşitul secolului al II-lea — începutul secolului al III-lea.

D(is) M(anibus)
G. Val(erius) Her[c]ulanus ex stator[e]
praefecti alae II Aravacor(um) [vix(it)]
ann(is) L[X]X, natus vico Rami...
milita[vit] ann(is) XXVI, G. Valeria C[asta?]
co[n(iux) vix(it)] ann(is) LX, nata loco e[odem]
qu[amh]abeo in conubio [ann(is)...]
G. Val(erius)... et G. Val(erius) Valentin[us]
qu a . . . . . .
us . . . . . .
st d . . . . . .
mae[?moriam aeter] -
nam [. . . . . .titu -
lum i[n . . . . . .posuerunt

La prima sa publicare, fragmentul *a* a primit o lectură conform căreia defunctul, fost *beneficiarius consularis*, ar fi promovat la rangul de prefect de cohortă. De asemenea, unele mici deosebiri faţă de lectura lui Gr. Florescu a fragmentului *b* rezultă din îmbinarea celor două fragmente : la sfîrşitul r.2, literele *-re* nu sînt în ligatură, ci litera *e* a căzut în spăr-

https://biblioteca-digitala.ro

tură; r.3 se încheie prin *vix(it)*, pe care Gr. Florescu l-a trecut în r.4; la sfîrșitul rîndului 4 este *Rami...* nu *Ramid*, cum a citit Gr. Florescu. După litera *I*, urmează partea de jos a unei haste verticale, restul e căzut în lacună; situația era aceeași la publicarea sa în 1951 (vezi fotografia publicată de Gr. Florescu, *op. cit.* p. 126. În r. 5, la sfîrșit, după *G. Valeria* urmează un *c*, prima literă a cognomenului defunctei, cuvîntul *con(iux)* citit aici de Gr. Florescu, fiind gravat însă în rîndul următor.

„Zeilor Mani, G. Valerius Herculanus, fost stator al prefectului alei II Aravacorum, a trăit 70 de ani, născut în vicus Rami..., a luptat 26 de ani: G. Valeria Casta, soția, a trăit 60 de ani, născută în același loc, pe care am avut-o în căsnicie... ani, G. Valerius... și G. Valentinus... au pus acest epitaf".

r. 2 — 3. G. Valerius Herculanus a fost *stator* (funcționar) în oficiul prefectului alei II Aravacorum, cu garnizoana la Carsium (cf. Domaszewski, *Rangordnung*[2], p. 55 — 56; Lammert, RE, IV A, 1929, s.v. *statores*). r. 4. *natus vico Rami...* : editorul a întregit numele Ramidavei menționată de Ptolemeu printre orașele din Dacia *(Geogr., III*, 8, 4), localizată de V. Pârvan în sud-vestul Moldovei, și de Gh. Ștefan (Dacia, 11 — 12, 1945—1947, p. 115—144), după M. Macrea (AISC, 4, 1941 — 1943, p. 234 — 261), la Drajna de Sus, pe valea Teleajenului. Cu această din urmă localizare a fost de acord și editorul inscripției funerare a lui Valerius Herculanus, presupunînd că Ramidava era un *vicus* în apropiere de Drajna de Sus. Muntenia, înglobată de Traian Moesiei Inferioare, ar fi fost o sursă de recrutare pentru armata romană. R. Vulpe a propus ca în loc de *vicus Ramid[ava]* să se întregească *vicus Ramid[ii]* sau *Ramid[iani]*, numele acestui sat, situat în Dobrogea, în apropiere de locul de descoperire a pietrei, fiind format de la un nume de persoană, Ramidius; ne asociem obiecțiilor formulate de R. Vulpe, cu atît mai mult cu cît lectura *Ramid*.. nu este corectă, pe piatră fiind doar Rami... După V. Pârvan, rădăcina *Rami-* ar fi celtică *(Getica*, p. 253; v. și D. Destchew, *Sprachreste*, p. 369); *Ramius* este un nume vechi roman (Schulze, *Lateinische Eigennamen*, p. 218 și 424); numele satului ar putea fi un derivat de la acest nume roman. Acest *vicus* se afla probabil în Moesia Inferioară, de aceea în inscripție nu s-a specificat cărei provincii i-a aparținut satul. Localizarea sa în apropiere de locul de găsire a pietrei nu este necesară, întrucît stela nu a fost pusă în *vicus Rami*... (în acest caz menționarea provenienței ar fi fost inutilă). Faptul că unul din fragmentele aparținînd acestei stele funerare a fost găsit la Troesmis, pune sub semnul întrebării localitatea în care a fost pusă, adică localitatea în care s-a așezat Herculanus după lăsarea la vatră.

r. 7. *...abeo in conubio:* editorul a înțeles acest rînd ca referindu-se la numărul de ani trăiți împreună în căsătorie; se poate întregi însă și prin: *[ex]qua [h]abeo in conubio [natos...* (cf. CIL, III, 1926), în care caz ar specifica numărul de copii avuți din această căsătorie. Verbul *habeo* însă nu este în acord cu restul textului inscripției, redactat la persoana a III-a. Editorul a transcris: *...ab eo*, însă anii trăiți împreună se exprimă cu prepoziția *cum* și nu prin *ab*.

r. 8. Întreaga familie poartă același *praenomen* și *nomen*, ceea ce ar putea fi un indiciu că au primit cetățenia numai prin *honesta missio*.

https://biblioteca-digitala.ro

Descoperirea celor două fragmente în construcţia zidurilor a două cetăţi refăcute în timpul imperiului tîrziu arată că monumentele au fost mutate de la locul lor încă din antichitatea tîrzie.

118

Stelă funerară descoperită în cimitirul turcesc de la fostul Hassarlic ; este ruptă jos şi sus ; cîmpul inscripţiei este adîncit şi încadrat de un profil neornamentat. Dimensiuni : 0,75 × 0,77 × 0,25 m ; înălţimea literelor : 4,50 — 5 cm. MNA, inv. L, 545.

CIL, III, 12 480 ; Gr. Tocilescu, RIAF, 9, 1903, p. 61, nr. 91,

Secolul al II-lea.

Dis Man(ibus)
M. Ulp(io) Domi-
tio Anthio
vet(erano) coh(ortis) Lusit(anorum)
ex p(edite?) mil(itavit) annis
XXVIII vix[it]
an(nis) LXXX[II]I
Iulia coniux
po[sui]t [m]ar-
[ito benemer(enti)]

„Zeilor Mani. Lui Marcus Ulpius Domitius Anthius, veteran al cohortei Lusitanorum, fost *pedes* (soldat luptînd pe jos) a luptat 28 de ani, a trăit 83 (84 ?) de ani ; Iulia, soţia (sa) a pus (această piatră de mormînt) soţului (care a binemeritat)".

r. 2 — 3. Defunctul avea două *nomina*, Ulpius Domitius, poate cel de Ulpius primit la încorporare sau la lăsarea la vatră. *Anthius* e un cognomen grecesc, Ἄνθης, Ἀνθεύς, (cf. Bechtel, *Die historischen Personennamen*, p. 56. W. Wagner, *Dislokation*, p. 164, nota 619, a interpretat Anthio ca loc de proveniență al lui Ulpius Domitius, „aus Antho ?").

r. 4. Cohorta pomenită în această inscripţie este *cohors I Lusitanorum Cyrenaica* atestată între trupele Moesiei Inferioare în diplomele militare din 99, 105, 138 şi 151 — 154. În Dobrogea, această cohortă mai este amintită în inscripţii la Tropaeum Traiani (CIL, III, 14 214,9), Tomis (D. Tudor, MCA, II, 1956, p. 579, nr. 47) şi Lazu, într-o inscripţie pusă pentru prefectul cohortei (Em. Doruţiu-Boilă, *Epigraphica*, p. 177—180). Pe baza inscripţiei de faţă s-a presupus că sediul cohortei I Lusitanorum era la Cius. Pentru istoricul cohortei, v. C. Cichorius, RE, IV, 1901, col. 312, s.v. *cohors ;* W. Wagner, *Dislokation*, p. 163 — 164 ; K. Kraft, *Rekrutierung*, p. 180, nr. 1 592. Kraft considera că Domitius provenea din aria de recrutare moesică.

r. 5. *Ex p*, întregit de CIL, III, *ex p(ollione?)*, este mai de grabă *ex p(edite)*, *pedes* fiind numele gradului de soldat simplu.

https://biblioteca-digitala.ro

119

Fragment de stelă funerară de calcar descoperit la sfîrșitul secolului trecut în cimitirul turcesc de la fostul Hassarlîc. Stela e ruptă jos. Cîmpul reliefului este împărțit în două registre : în cel superior se văd indistinct cîteva figuri, Gr. Tocilescu a numărat cinci ; în registrul inferior e reprezentată scena cavalerului, din care se păstrează numai partea dinapoi a calului și hlamida fluturîndă a călărețului ; în dreapta scenei, un personaj șezînd pe o *cathedra*. În cîmpul reliefului a fost săpat în epoca modernă un orificiu, care l-a distrus în cea mai mare parte. Întreaga suprafață a stelei este foarte erodată. Cîmpul inscripției, din care se păstrează parțial numai patru rînduri, este încadrat într-un chenar ornamentat cu motivul viței de vie. Dimensiuni : 1,21 × 0,78 × 0,24 m ; înălțimea literelor : 3 cm. MNA, inv. L, 232.

Gr. Tocilescu, AEM, 11, 1887, p. 32, nr. 30 ; CIL, III, 7 496.

Secolele II — III.

D(is) M(anibus)
/Γ/ Cethithis
Didi viva su-
[a]... RTO ET

„Zeilor Mani..... Cethithis... a pus pentru sine fiind în viață și ...".

Inscripția este foarte neclară, părînd să aibă și cîteva litere grecești (transcrise și de primii editori). În r. 2, după o lacună de o literă, un γ, și lacună ; în r. 4, parțial distrus, se văd literele transcrise de noi ; primii editori au citit *PTOE*.

Un nume cu o formă asemănătoare a fost atestat într-o inscripție de la Tropaeum Traiani : *Cecitias* (Gh. Ștefan, Pontica, 7, 1974, p. 251 — 256), fiind atribuit onomasticii trace, în analogie cu un toponim din Tracia : Γεικεδία, situat între Adrianopolis și Plovdiv, nume ce apare ca epitet al lui Apollon, Ἀπόλλων Γειγεθηνός (G. G. Mateescu, EDR, I, 1923, p. 147 ; I. Venedikov, Acta Antiqua Philippopolitana, Studia Archaeologica, Serdica, 1963, p. 153—163).

În rest, în afară de *viva su[a]... et ...* nu se poate descifra altceva pe piatră. Din context, rezultă că o persoană feminină cu nume tracic, *Cethithis*, a pus acest epitaf pentru sine fiind în viață și pentru alți membri ai familiei, al căror nume a căzut în spărtură.

120

Fragment de marmură descoperit în condiții necunoscute la Saraiu la sfîrșitul secolului trecut. Dimensiuni : 0,24 × 0,51 × 0,17 m ; înălțimea literelor : 2,50 — 3 cm. MNA, inv. L, 337.

Gr. Tocilescu, AEM, 11, 1887, p. 28, nr. 17.

https://biblioteca-digitala.ro

A doua jumătate a secolului al II-lea — prima jumătate a secolului al III-lea.

...πάτρων ὁ [ὑ]μός
πατ]ρίδος
...ὁ τὴν πύελος
... ου γενέτου
...ς υἱός

„...patronul vostru ... al patriei ... sarcofagul ... părintelui ... fiu ...".

Inscripţia păstrează o parte dintr-un epitaf în versuri, fiecare rînd conţinînd, după editor, un distih. Πύελος era un termen ce denumea sarcofagul (v. şi inscripţia funerară de la Constanţa, AEM, 19, 1896, p. 100, nr. 51; cf. J. Kubińska, *Les monuments funéraires dans les inscriptions grecques d'Asie Mineure*, Varşovia, 1968, p. 48—50).

Nu ştim dacă piatra a fost pusă la Cius sau dacă ea se găsea aici într-o întrebuinţare secundară, adusă dintr-una din cetăţile de pe litoral.

121

Stelă funerară descoperită la sfîrşitul secolului trecut în cimitirul turcesc de la fostul Hassarlîc. Inscripţia şi relieful, relativ şterse, sînt încadrate de un chenar ornamentat cu motivul viţei de vie. În cîmpul reliefului este reprezentată scena ospăţului funebru; pe *kline*, un bărbat şi un copil; la dreapta, pe o *cathedra*, o femeie; şezînd jos, în stînga mesei, un servitor. Dimensiuni: 1,70 × 0,63 × 0,23 m; înălţimea literelor: 4 cm. MNA, inv. L, 248.

Gr. Tocilescu, AEM, 11, 1887, p. 32, nr. 29; CIL, III, 7 495. M. Speidel, *Guards of the Roman Armies*, p. 97, nr. 49.

A doua jumătate a secolului al II-lea — prima jumătate a secolului al III-lea.

D(is) M(anibus)
Iul(ius) Valens vet(eranus)
ex ala ex sing(ularibus)
vixit annis
LXV. Iulia Man-
suet(a) marit(o) b(ene)m(erenti)
posuit

„Zeilor Mani. Iulius Valens veteran al alei, fost *singularis*, a trăit 65 de ani. Iulia Mansueta, a pus soţului care a binemeritat".

r. 2. Un personaj cu acelaşi nume, veteran al legiunii V Macedonica şi magistrat la *vicus Vercobrittiani* a fost atestat într-o altă inscripţie descoperită la Cius. Este posibil ca între aceste două persoane să fi fost o înrudire.

https://biblioteca-digitala.ro

r. 3. Lectura *vet(eranus) ex ala, ex sing(ulari)*, propusă de Gr. Tocilescu şi adoptată de Th. Mommsen, a fost emendată de Speidel, *op. cit.* Ala pomenită aici ar putea fi ala II Aravacorum, cu sediul la Carsium învecinat. *Singulares* făceau parte din personalul de pe lîngă guvernator, titlul complet fiind de obicei *singularis consularis*, sau din garda comandantului unităţii (al alei, în cazul nostru). Pe scara carierei subofiţerilor, postul de *singularis consularis* venea imediat după *eques* (sau *pedes)* şi dădea posibilitatea celor ce-l deţineau să se ridice pînă la centurionat. Iulius Valens n-a depăşit acest rang pînă la *honesta missio*, *Singulares* din *alae* aveau un rang superior celor din cohorte; făceau parte din categoria *immunes* (cf. D. J. Breeze, BonnerJahrb, 174, 1974, p. 243—292, în special, p. 278—286; M. Speidel, *op. cit.*).

Cum ambii soţi poartă acelaşi gentiliciu, e posibil ca soţia să fi obţinut cetăţenia romană după *honesta missio* a lui Iulius Valens.

122

Fragment de altar de calcar, descoperit într-o groapă pe cetatea Cius, cu prilejul perieghezelor întreprinse de Eug. Comşa de-a lungul Dunării, între Ostrov şi Hîrşova, în anul 1953. Altarul are colţul superior rupt, de asemenea profilul inferior. Suprafaţa inscripţiei este foarte erodată, din cele cca 12 rînduri cîte a avut inscripţia, se pot descifra doar pe alocuri cîteva cuvinte. Dimensiuni: 1,34 × 0,45 × 0,45; înălţimea literelor: 3 cm. MNA, inv. L. 795.

Eug. Comşa, MCA, 5, 1959, p. 764 — 765 (v. şi harta de la p. 762).

Secolele II — III.

. . . . . .
. . . . . *PI GI*
. . . . . *SI CVRA*
. . . . . *POLOCO*
. . . . . *NETI/VSTNV*
CIVALENTINVS V
TICCVIT...IIELIS
VISCVS ATV
... ECVNDINI
... S ... CVS
. . . . . .

Din puţinele litere păstrate, deducem că altarul cuprindea o inscripţie votivă pusă de magistraţii unui *vicus*, poate chiar *vicus* Secundini, din teritoriul Histriei, de unde au mai fost aduse la Cius şi alte monumente, folosite în construcţia cetăţii tîrzii (v. mai jos nr. 123, 124).

123

Altar de calcar găsit în 1957 în satul Gîrliciu, la locuinţa unui sătean care o extrăsese din zidul cetăţii Cius. Altarul e spart în două fragmente ce se îmbină între ele şi are profilul inferior rupt. Dimensiuni: 1,49 × 0,60 ×

https://biblioteca-digitala.ro

0,22 m; înălţimea literelor: 6 cm în r. 1, 5; 5,50 cm în r. 2 — 8. MNA, inv. L, 1 803.

Ştefan Constantinescu, SCIV, 9, 1958, 2, p. 349 — 355; AÉp, 1960, 357.

Secolul al II-lea.

I(ovi) O(ptimo) M(aximo)
et Iunoni Reg(inae) [p]-
ro salu(te) imp(eratoris) Au(gusti)
civit(atis) et reg(ionis) His-
tr(iae) cura agent(ibus)
Cl(audio) Amando et Ulp(io)
Hectore et Aelio
...ge arch(ontibus) reg(ionis)

r. 8: după o lacună de 3 litere urmează *GE* în ligatură. Editorul a citit aici numai litera *G*. În continuare, după *ARCH* literele *REG* se disting clar. Ele n-au mai fost transcrise de Şt. Constantinescu.

„Lui Iupiter cel preabun şi mare şi Iunonei Regina, pentru sănătatea împăratului Augustus, a cetăţii şi a teritoriului Histriei, sub îngrijirea lui Claudius Amandus şi Ulpius Hector şi Aelius ..., arhonţii teritoriului".

r. 3. Inscripţia nu menţionează numele împăratului căruia i-a fost dedicat altarul. După forma literelor şi numele arhonţilor care s-au îngrijit de punerea altarului, presupunem că împăratul era Antoninus Pius.

r. 4. Din acest document, ca şi din alte inscripţii, reiese că Histria avea în secolele II — III un teritoriu constituit ca o unitate administrativă distinctă, dependent de cetate, aşa cum arată şi numele *regio Histriae* (în afară de „hotărnicia lui Laberius Maximus", care stabileşte limitele teritoriului histrian, D. M. Pippidi, *Contribuţii* ², p. 349—385; v. şi inscripţiile CIL, III, 12 489 de la Nistoreşti; V. Pârvan, Dacia, II, 1925, p. 241, nr. 41; D. Tudor, StCercStIaşi, 2, 1951, p. 498 — 516, precum şi mai jos, nr. 124, care vorbesc despre *regio Histriae* ori despre organizarea administrativă a acesteia).

r. 5. *Cura agens* pentru *curam agens* se explică prin căderea lui *m* final, fenomen atestat în numeroase inscripţii din Scythia Minor (v. în acest volum, *Indices*).

r. 8. Magistraţii teritoriului, în număr de trei, se numeau arhonţi, după modelul magistraturilor greceşti, şi erau probabil aleşi de către autorităţile cetăţii. Centrul administrativ al regiunii şi sediul acestor magistraţi teritoriali era la Histria.

124

Fragment de altar descoperit în satul Gîrliciu (împreună cu cel de la nr. 123) la locuinţa unui sătean care a adus-o de la cetatea Cius. Altarul are profilele cioplite şi a fost despicat în două, partea cu inscripţia fiind utilizată ca treaptă la o scară. Cu prilejul refasonării, partea de sus a cîmpului

https://biblioteca-digitala.ro

scris a fost avariată. Dimensiuni : 1,03 × 0,49 × 0,29 m; înălțimea literelor : 5,60 cm în r. 1 și 2 cm în ultimele rînduri. MNA, inv. L, 1 802.

Gr. Florescu, SCIV, 9, 1958, 2, p. 342 — 347 (AÉp, 1960, 356).

Anii 244 — 246.

[I(ovi O(ptimo) M(aximo)]
pr(o) [salute]
Imp(eratorum) d(ominorum) n(ostrorum)
Marci Iuli
Philippi
et Marco Iul-
io Philippia(no)
nobil(issimo) Caes(ari) et ...
Otaciliae Se-
verae Aug(ustae) a[r?]-
contens r(egionis) His(triae) su-
b arc(ontatu) Aur(elii) Euxi-
ni Leontisci
... Cociei, Aur(elius) Victor, Ulp(ius) Mart-
inus, Ael(ius) Iulius, Aur(elius) Castus, Mu-
catra? Stoinis, Mess(ius) Frontin(us)
. n ... Sil[ius] Ingenus, Herc(ulius) Marcia(nus)
...ci f(ecerunt)?

r. 3 : Cel de-al doilea *p* din *Imp.* nu pare a fi fost săpat; după primul *d* urmează o lacună, după care doi *n;* r. 7 : după Philippi urmează un *a* întregit prin paranteze pătrate cu literele *no*, editorul sugerînd că în acel loc piatra este avariată. În realitate, după *a*, la sfîrșitul rîndului, este un spațiu gol, bine păstrat, unde n-au fost săpate alte litere. De aceea, am transcris *Philippia(no);* r. 10—11 : la sfîrșitul rîndului, după *a*, a fost poate un *r*, aici piatra este găurită; r. 14 : la începutul rîndului, înainte de Cociei se disting urmele neclare ale unor litere. Ultimele cinci rînduri par adăugate mai tîrziu.

„Lui Iupiter cel preabun și mare, pentru sănătatea împăraților domnilor noștri, Marcus Iulius Philippus și Marcus Iulius Philippus preanobilul Caesar și a Otaciliei Severa Augusta, ? arhonții teritoriului Histriei, sub arhontatul lui Aurelius Euxinus, fiul lui Leontiscus, ... ? Cociei, Aurelius Victor, Ulpius Martinus, Aelius Iulius, Aurelius Castus, Mucatra ? Stoinis, Messius Frontinus, Silius Ingenus, Herculius Marcianus... au făcut (acest altar)".

r. 6 — 7. Numele împăratului Filip Arabul a fost scris corect la genitiv (cerut de *pro salute)*, apoi numele lui Philippus iunior, gravat greșit Philippia (nus), a fost trecut la dativ. Philippus fiul a purtat titlul de *nobilissimus Caesar* pînă în anul 246 (cf. PIR ², IV, 3, nr. 462).

r. 10 — 11. La sfîrșitul r. 10, după *Aug(ustae)*, urmează o literă ce ar putea fi un *a* din cuvîntul *arcontens* continuat în r. 11 (așa cum a citit editorul) sau un *n*, prescurtarea lui *n(ostrae)*, în r. 11 cuvîntul *contens* fiind o scriere greșită pentru *con(sis)ten(te)s.* În acest caz, Aurelius

https://biblioteca-digitala.ro

Euxinus al lui Leontiscus ar fi fost arhontele eponim, iar numele din r. 14—17 ar fi aparţinut persoanelor care s-au întrunit pentru închinarea acestui altar (în interpretarea editorului, cele zece persoane de la sfîrşitul inscripţiei ar fi fost arhonţi ai teritoriului, ori ar fi făcut parte dintr-un colegiu meşteşugăresc denumit la începutul r. 14, prin cuvîntul *Cociei*). Expresia *consistens regionis Histriae* apare într-o formă asemănătoare în inscripţia de la Nistoreşti, CIL, III, 12 489: *consist(it) r(egione) Hist(ri)*.

Inscripţia este importantă pentru organizarea teritoriului Histriei şi pentru istoria acestei cetăţi într-o vreme cînd, conform pasajului din *HA*, *Vita Maximi et Balbini*, 16, 3, ar fi suferit o mare distrugere de pe urma invaziei goţilor şi a carpilor din anul 238 (cf. Emilia Doruţiu-Boilă, *Actele Conferinţei „Eirene"*, p. 635 — 642). Este de subliniat că, spre deosebire de alte monumente din aceeaşi vreme descoperite la Histria sau în împrejurimi, pe acest altar numele lui Filip Arabul nu a fost martelat.

În secolul al IV-lea, altarul a fost transportat din locul unde a fost înălţat pe teritoriul Histriei, spre a fi folosit ca material de construcţie în zidul cetăţii de la Cius, refăcută din temelii de împăratul Valens în anul 369.

125

Fragment de cărămidă cu ştampila retrogradă, în relief, în scut dreptunghiular, descoperită în ruinele cetăţii. Grosimea cărămizii: 5 cm. MIRSR (fost la MNA, inv. 07955).

P. Polonic, Natura, 24, 1935, nr. 7, 22; cf. H. Krummrey, Klio, 47, 1966, p. 268; Zl. Rakeva-Morfova, Arheologhia, Sofia, 3, 1970, p. 39, nr. 20 — 21 şi p. 37, fig. 2, a.

Secolul al IV-lea.

RVMORID

Cărămizi purtînd această ştampilă au fost descoperite şi în alte puncte pe malul drept al Dunării, la Ruse, Iatrus, Novac, Stîlpişte, Pliska. S-a presupus că proprietarul cărămidăriei, Rumoridus, ar fi identic cu Flavius Rumoridus, *magister militum* sub Theodosius (379 — 395) şi *consul ordinarius* sub Arcadius (CIL, III 2 655; cf. O. Seeck, *Rumoridus*, RE, 1 A, 1914, col. 1 226.

Ciobanu
(Groapa Ciobanului, jud. Constanţa)

Localitate situată la nord de Hîrşova, pe drumul de-a lungul Dunării, spre Igliţa. În diferite locuri din sat au fost descoperite fragmente de amfore romane şi monede (secolele II — IV), cu prilejul cercetărilor

https://biblioteca-digitala.ro

de suprafață intreprinse de Eug. Comșa între Ostrov și Hîrșova, în anul 1953. De aici provine o inscripție greacă descoperită la sfîrșitul secolului trecut.

AEM, 14, 1891, 20; V. Pârvan, *Ulmetum*, I, p. 582 — 583; Eug. Comșa, MCA, V, 1959, p. 765 — 766.

126

Cippus onorific de calcar descoperit în condiții necunoscute. Piatra este ruptă la dreapta, lipsind 1 — 2 litere la sfîrșitul rîndurilor. Dimensiuni: 1,34 × 0,51 × 0,27 m; înălțimea literelor: 4,50 cm. MNA, inv. L, 240.

Gr. Tocilescu, AEM, 14, 1891, p. 20, nr. 45 (IGR, I, 597); cf. V. Pârvan, *Ulmetum*, I, p. 582 — 583; PIR², F, 327.

Sfîrșitul secolului al II-lea — prima jumătate a secolului al III-lea.

Φλάβιον Παννόνιον τὸ[ν
κράτιστον Αὐρ(ήλιος) Θεόδ[ω]-
ρος Θεοδώρου τὸν [ἑ]-
αυτοῦ εὐεργέτ[ην]
τειμῆς χάρι[ν]
δ(όγματι) β(ουλῆς) δ(ήμου)

r. 1: Παννόνιον AEM, Παννόνικον IGR. Pe piatră, ca mai sus.

„În onoarea lui Flavius Pannonius, a preadistinsului bărbat, Aurelius Theodoros, fiul lui Theodoros, binefăcătorului său, din hotărîrea sfatului și a adunării poporului".

Este un monument onorific pus în cinstea unui personaj din ordinul cavalerilor, κράτιστος fiind echivalentul în limba greacă pentru *vir egregius*, titlu acordat celor de rang ecvestru.

Flavius Pannonius n-a mai fost cunoscut din altă parte. Cinstirea s-a făcut cu aprobarea autorităților unei cetăți grecești, probabil Tomis, de unde credem că a fost adusă piatra într-o epocă ulterioară, în vederea reutilizării ei.

V. Pârvan credea că monumentul a fost pus la Ciobanu cu aprobarea autorităților din Tomis. Urmele romane în această localitate sînt prea puține, inscripția de mai sus fiind singurul document epigrafic descoperit aici.

Gura Ialomiței
(jud. Ialomița)

Între Gura Ialomiței și Dunăre (pe teritoriul fostului sat Piua Petrii) se afla o cetate romană de formă patrulateră, distrusă la sfîrșitul secolului trecut de inundațiile Dunării. Castrul de aici era menit să apere unul din cele mai importante drumuri ale Daciei, cel pe valea Ialomiței. O inscripție despre care Gr. Tocilescu spunea că ar fi fost descoperită la

https://biblioteca-digitala.ro

Piua Petrii arată că acest cap de pod era apărat de *numerus Surorum Sagittariorum*.

P. Polonic, *Msse*, caiet 7, f. 79; Gr. Tocilescu, *MonEpSc*, p. 283; V. Pârvan, *Scythia Minor*, p. 478; idem, *Castrul Poiana*, p. 674 = AAnz, 1913, 392; idem, *Dacia Malvensis*, p. 67 — 68; D. Tudor, OR[2] p. 224, 279; R. Vulpe, Dacia, N. S., 5, 1961. p. 376; idem, la V. Pârvan, *Începuturile*[2], p. 174, nota 203; TIR, L, 35, VIII g, p. 58. I. Mititelu, *Tezaure de monede imperiale la Gura Ialomiței*, SCN, 1, 1957, p. 133.

127

Mic altar descoperit — conform indicațiilor lui Gr. Tocilescu — la Gura Ialomiței, încă la sfîrșitul secolului trecut. Profilul superior al altarului este ornamentat cu un fronton și cu două acrotere în colțuri. Dimensiuni: 0,50 × 0,15 × 0,17 m; înălțimea literelor: 3 cm. MNA, inv. L, 282.

Gr. Tocilescu, AEM, 8, 1884, p. 34, nr. 4; CIL, III, 7 493; cf. V. Pârvan, *Scythia Minor*, p. 478; idem, *Castrul Poiana*, p. 674 = AAnz, 1913, 392; C. Patsch, RE, III, col. 1 616; V. Christescu, *Istoria militară*, p. 199, 200; W. Wagner, *Dislokation*, p. 216; D. Tudor, OR[2], p. 124, 279; R. Vulpe, Dacia, N. S., V, 1961, p. 376; idem, *Începuturile*[2], p. 174, nota 203.

Secolele II — III.

Genio cent(uriae)
Fl(avii) Ianuar(i)
Fl(avius) Avitianus
sig(nifer) n(umeri) Suro-
[r]um s(agittariorum) eius
voto libye
posuit

„Geniului centuriei lui Flavius Ianuarius, Flavius Avitianus, stegar în numerus de arcași sirieni, a pus închinarea (ca urmare unei făgăduințe) cu dragă inimă".

Altarul a fost închinat spiritului protector al centuriei lui Flavius Ianuarius, în subordinele căruia se afla dedicantul, stegar în *numerus Surorum Sagittariorum*. O unitate cu acest nume a fost atestată în mai multe inscripții descoperite în Dacia inferioară, în castrele de pe limesul alutan, la Bivolari, Rădăcinești, Slăveni, precum și la Romula, unde s-a stabilit începînd cu Antoninus Pius pînă la părăsirea provinciei (cf. W. Wagner, *op. cit.*, p. 214 — 215; D. Tudor, OR [3], p. 352; Gr. Florescu — C.C. Petolescu, IDR, vol. II, nr. 350). V. Pârvan credea că un detașament din această trupă a venit la Gura Ialomiței pentru paza capului de pod din fața Hîrșovei, în timp ce W. Wagner socotea că *numerus Surorum sagittariorum*, pomenit în inscripția de la Piua Petrii, era altul decît cel din Dacia Inferioară.

D. Tudor, urmat de R. Vulpe, a pus la îndoială exactitatea informației lui Gr. Tocilescu privind locul de găsire a altarului de față. Altarul a făcut parte din colecția lui M. Kogălniceanu și a fost etichetat ca provenind de la Piua Petrii. Ambii autori mai sus citați consideră însă că piatra a fost adusă din Oltenia. Atît calcarul din care a fost lucrat altarul, cît

https://biblioteca-digitala.ro

și faptul că nu se cunosc alte inscripții privind șederea acestei trupe la Dunărea de Jos ar pleda pentru această ipoteză. Existența unui cap de pod în fața Hîrșovei, la gura Ialomiței, nu trebuie exclusă cu totul, cu atît mai mult cu cît se păstrează mărturii mai vechi privind o fortificație romană în acest punct. Tot de aici se citează descoperiri de monede din secolelele I — II și IV — VI, precum și a unui opaiț de bronz cu cruce deasupra toartei. În manuscrisele lui Gr. Tocilescu nu am găsit, în afară de descrierile lui P. Polonic, alte date privind condițiile de descoperire a altarului.

Dulgheru
(jud. Constanța)

Așezare din epoca romană pe drumul ce lega Carsium de Histria. Se cunosc de aici inscripții grecești și latine.

V. Pârvan, *Ulmetum*, I, 583; AEM, 11, 1887, p. 27 —28 și 64. A. Rădulescu, *MonScythMin*, p. 160 — 165; TIR, L, 35, IX g și p. 39.

128

Stelă funerară de calcar descoperită întîmplător într-o vîlcea, la 3 km de satul Dulgheru. Bună stare de conservare. Stela este împărțită în două cîmpuri. În cel al reliefului, într-o nișă arcuită, încadrat de un chenar ornamentat cu frunze de iederă ce pornesc de la bază dintr-un *cantharos*, este reprezentată scena banchetului funebru: pe *kline*, un bărbat, care ține cu dreapta ridicată o coroană; în stînga *klinei*, pe o *cathedra*, o femeie șezînd; de o parte și de alta a scenei, o fetiță și un băiat. În partea de jos a cîmpului inscripției este înfățișat defunctul eroizat, în chipul „eroului cavaler", la vînătoare, cu lancea în mîna dreaptă; sub cal, cîinele urmărind un iepure. Dimensiuni: 2,38 × 0,885 × 0,285 m; înălțimea literelor: 3,50 — 4,50 cm. Muzeul de istorie națională și arheologie — Constanța, inv. 70.

A. Rădulescu, SCIV, 14, 1963, 1, p. 93, nr. 13, fig. 14 (idem, *MonScyth Min*, p. 160— — 165, nr. 14, fig. 14, foto; SEG, 24, 1969, 1046); cf. G. Bordenache, Dacia, N. S., 9, 1965, p. 264 — 266, cu fig. 10 și 13, foto.

Secolul al II-lea.

Ἄττας Πόσσει
ζῶν ἑαυτῷ καὶ
συνβίῳ Μάμᾳ
Κρήσκεντος
θυγατρί, ζήσα-
σα ἔτη ξ'
τὴν στηλεῖδα
ἀνέστησεν
χα[ῖρ]ε

https://biblioteca-digitala.ro

„Attas, fiul lui Posses, fiind în viaţă, pentru sine şi soţiei sale Mama, fiica lui Crescens, care a trăit 60 de ani, a pus această stelă. Rămîi cu bine !".

r. 1. Attas, fiul lui Posses, a fost cunoscut din stela funerară de la Ulmetum (nr. 78) pusă pentru fiul său Iustus. Forma stelei, literele, precum şi textul sînt foarte asemănătoare.

r. 2. Μάμα este un hipocoristic pentru *mamă* şi poate aparţine mai multor fonduri lingvistice. În Dobrogea, acest nume mai este atestat la Tomis (CIL, III, 7 559); el mai apare în Dacia, la Roma, la Pantikapaion şi în Asia Mică (cf. P. Kretschmer, *Einleitung*, p. 339; L. Zgusta, *Personennamen*, p. 281 — 285, § 850—1—19; D. Detschew, *Sprachreste*, p. 284 îl consideră nume tracic). În inscripţia noastră, Μάμα aparţinea unei familii de greci romanizaţi, ea însăşi fiind fiica lui Crescens.

129

Altar votiv de calcar descoperit la Dulgheru în condiţii necunoscute, încă la sfîrşitul secolului trecut. Altarul are profilele ciocănite şi muchiile feţei scrise aşchiate, pierzîndu-se unele litere faţă de momentul primei publicări. Ligaturi: *MP*, *AN*. Dimensiuni: 1,40 × 0,50 × 0,39 m; înălţimea literelor: 4—5 cm. MNA, inv. L, 75.

Gr. Tocilescu, AEM, 11, 1887, p. 28, nr. 16; CIL, III, 7 488.

Anii 138 — 161.

[I(ovi)] O(ptimo) M(aximo)
[e]« t » Iunon[i]
[R]eginae Xe[n]-
[i]« u »s Nicepho-
ṛus posuit
« p »ro salute
[i]mp(eratoris) Titi Aeli An-
ṭonini
[v(otum) s(ovit) l(ibens)] m(erito)

r. 7: Gr. Tocilescu transcria în ligatura *IMP*, în timp ce în CIL litera *I* a fost trecută în lacună; r. 9: Gr. Tocilescu n-a văzut litera *M* din formula *V.S.L.M.* Ea a fost citită în CIL, III şi se vede şi azi pe piatră.

„Lui Iupiter cel preabun şi mare şi Iunonei Regina, Xenius Nicephorus a pus (acest altar) pentru sănătatea împăratului Titus Aelius Antoninus; a îndeplinit făgăduinţa cu dragă inimă şi pe merit".

Inscripţia cuprinde o închinare pentru sănătatea împăratului Antoninus Pius (138 — 161); dedicantul, Xenius Nicephorus, probabil magistrat al unui *vicus* nenumit aici, era un grec; Xenios e un nume teoforic, de la unul din atributele lui Zeus, ca protector al ospitalităţii (cf. Bechtel, *Die historischen Personennamen*, p. 532); Nicephorus este, de asemenea, un nume grecesc, foarte frecvent atestat în inscripţiile din epoca imperială.

https://biblioteca-digitala.ro

130

Fragment de marmură descoperit la Dulgheru la sfîrşitul secolului trecut în condiţii necunoscute. Dimensiuni: 0,43 × 0,30 × 0,22 m; înălţimea literelor: 4 cm. MNA, inv. L, 1 493.

Gr. Tocilescu, AEM, 11, p. 64, nr. 134; cf. V. Pârvan, *Ulmetum*, I, p. 583.

Secolele II — III.

Ἀγαθῇ Τύχ[ῃ]
Θεῷ
Ἰσχυρῷ

„Bunului noroc. Zeului neînvins..."

Ἰσχυρός este un epitet al lui Mithras. Pentru cultul lui Mithras în Dobrogea antică, vezi mai jos nr. 167, 220, 221 de la Troesmis, nr. 71 de la Ulmetum şi 102 de la Carsium.

Casimcea
(jud. Tulcea)

Din împrejurimile Casimcei se cunosc unele fragmente arhitectonice şi sculpturale, precum şi inscripţii latine, dintre care unele, descoperite la sfîrşitul secolului trecut, sînt citate în Gr. Tocilescu, *Msse*, şi în Arhiva MNA.

Repertoriul arheologic, s.v. *Casimcea*; Gr. Tocilescu, *Msse*, vol. 5 131, f. 79 şi vol. 5 132, f. 138; Arhiva MNA, dos. 1884, 40, 65, şi 1891, 25, 52; V.-H. Baumann, SCIV, 22, 1971, 4, p. 597 — 598.

131

Fragment de stelă funerară de calcar descoperit în temelia casei unui locuitor din comună (casa a fost construită înainte de primul război mondial cu material adunat din împrejurimile Casimcei). Stela este spartă în partea de jos, păstrîndu-se parţial doar cîteva rînduri din inscripţie. Cîmpul scris, încadrat de un chenar cu ornamentul distrus, are deasupra un fronton cu o rozetă în centru. Dimensiuni: 0,63 × 0,85 × 0,26 m; înălţimea literelor: 4 cm (D.M.: 6,50 cm). Muzeul Deltei Dunării—Tulcea, inv. 1 909.

V.-H. Baumann, SCIV, 22, 1971, 4, p. 597 — 598, nr. 5; cf. A. Aricescu, SCIV, 24, 1973, 1, p. 117 (care, fără a propune altă lectură, îşi exprimă dezacordul faţă de lectura primului editor).

Secolele II — III.

D(is) M(anibus)
[H]ave viator! hic siti s-
[unt ...Vi]ctor v(e)t(eranus) ala(e) Da (?)-
[rd(anorum) et...]tio Valeris
.....umiu
.....

https://biblioteca-digitala.ro

„Zeilor Mani. Salutare trecătorule! Aici zac ...Victor, veteran al alei Dardanorum (?) și ...tio Valeris ..."

r. 2. Din litera *h* se păstrează doar partea de sus a celei de a doua haste; la fel, din litera *a*, doar vîrful unghiului format de cele două brațe oblice; *v* este avariat, dar vizibil.

r. 3. Întregirea *[Vi]ctor* este ipotetică, pe piatră se vede partea de sus a buclei unui *c*, două haste verticale incerte; de asemenea, *v(e)t(eranus) ala(e) Da[rd(anorum)]*, aici putînd fi numele *Vital(is)*; în acest caz însă, nu găsim nici o soluție de citire a literelor care urmează, *ada-*; menționăm că literele sînt nediferențiate, barele orizontale ale lui *e* și *t* fiind foarte scurte (vezi *siti* sau ligatura *al* în *Valeris*).
Formula de început a epitafului: *have viator! hic siti sunt* este rară și ea se punea de obicei la sfîrșitul textului, după înșirarea numelor defuncților și ale dedicanților.

132

De la Casimcea se citează un fragment de inscripție greacă transcrisă parțial de Gr. Tocilescu.

Gr. Tocilescu, *Msse*, vol. 5 132, f. 156.

Secolul al II-lea (?).

[... φυλῆς ?]
Γελεόν[των]
ἐτῶν ... [παρο-
δεῖτα χα[ῖρε]

„...din tribul Geleontes, în vîrstă de ... ani; salutare trecătorule".

Întregirea este incertă, dată fiind starea fragmentară a inscripției și transcrierea ei inexactă. Nu avem alte date privind inscripția și nu cunoaștem locul ei de păstrare. Presupunem că această piatră funerară a fost adusă aici dintr-unul din orașele de pe litoral, Histria sau Tomis, unde triburile „ioniene" au mai fost atestate epigrafic.

BEROE
(Frecăței, jud. Tulcea)

Stațiune pe limesul Dunării de Jos, între Carsium și Troesmis, situată de *Tab. Peut.* VIII, 3, la 21 mii de pași și de *Itin. Ant.*, 225, 1, la 18 mii de pași de Troesmis, identificată cu Frecăței. A fost amintită cu numele *Bereo* de *Tab. Peut.*, *Biroe* de *Itin. Ant.*, *Birafon* de *Geogr. Rav.* IV, 5, 1 *(Bireon* în IV, 7, 13), ὁ Βιπαίνον în *NotEpisc* 531, Βερόη la Theoph. Sim., II, 16. După *NotDign*, la Beroe își avea garnizoana *cuneus equitum stablesianorum*. În secolul al VI-lea Beroe era sediu episcopal. Pe un promontoriu, pe malul Dunării au fost identificate încă la sfîrșitul secolului trecut ruinele uneii cetăți romano-bizantine. Cercetări recente întreprinse la Frecăței au descoperit 1 100 morminte de înhumație datînd

https://biblioteca-digitala.ro

din secolul al II-lea pînă în secolul al VII-lea. În vecinătatea cimitirului se află o întinsă așezare civilă.

K. Miller, *Itineraria Romana*, 509; J. Weiss, *Dobrudscha*, p. 48; C. Moisil, BCMI, 4, 1911, p. 44 — 46; P. Polonic, Natura, 24, 1935, 7, p. 22; MCA 5, 1959, p. 761 — 768; SCIV, 10, 1959, 1, p. 150; 15, 1964, 1, p. 59 — 80; Dacia, N. S., 7, 1963, p. 317 — 354; TIR, L, 35, p. 27.

133

Placă votivă de marmură descoperită în anul 1953, pe promontoriul cetății Beroe, cu prilejul surpării malului. Placa este spartă în două fragmente îmbinate între ele. Cîmpul reliefului este împărțit în două registre: sus este reprezentat Dionysos ținînd în stînga *thyrsul*, iar în dreapta un *cantharos*, din care varsă vin peste un grup alcătuit din Pan, un Silen și o panteră. În dreapta este o Bacchantă, iar în stînga sus, un culegător de struguri. În registrul inferior este reprezentată o scenă cu tescuitori de struguri și un car tras de doi boi încărcat cu un butoi de vin. Inscripția a fost săpată pe rama de sus și de jos ce încadrează cîmpul reliefului, cu litere cursive, inegale ca formă și greu de descifrat. Dimensiuni 0,39 × × 0,23 × 0,027 m; înălțimea literelor: 1 — 1,50 cm. Muzeul județean de istorie — Galați, inv. 2 386.

I. T. Dragomir, SCIV, 13, 1962, 2, p. 423 — 428.

A doua jumătate a secolului al II-lea.

Ex voto Ulpius
Maximus posuit
(de)dit

r. 2: I. T. Dragomir a citit *poisuit;* pe piatră, *s* din *posuit* are aceeași formă ca *s* din Maximus, cu deosebirea că a fost săpat cu cele două piciorușe în jos.

„Împlinind făgăduința, Ulpius Maximus a pus (această icoană)".

Se pare că literele *-dit* din r. 3 făceau parte din formula de dedicație, *dedit*, la care lapicidul a renunțat ulterior, ștergîndu-le.

În același loc a mai fost găsită o tăbliță votivă cu relief dionysiac, fără inscripție, publicată de I. T. Dragomir, *op. cit.* E probabil că în apropiere se afla un sanctuar al zeului. Pentru cultul lui Dionysos în partea de nord a Dobrogei, vezi și nr. 162 de la Troesmis și 218 de la Cerna.

TROESMIS
(Igliță, com. Turcoaia, jud. Tulcea)

Troesmis este situat în nord-vestul Dobrogei, pe malul Dunării lîngă Balta și fostul cătun Igliță, la unul din numeroasele coturi pe care le face fluviul înainte de cotul cel mare de la Galați. Troesmis se prezintă azi ca un complex de ruine, răspîndite pe o arie destul de întinsă între Balta

https://biblioteca-digitala.ro

Igliţa, dealul „Piatra Rîioasă" şi comuna Turcoaia. Între aceste ruine, cu deosebire importante sînt cele două fortăreţe construite pe două înălţimi deasupra Dunării, separate de o ravină înclinată spre Dunăre: cetatea de vest, numită în literatura mai veche cetatea de nord, şi cetatea de est, numită şi cetatea de sud.

Cetatea de vest este construită pe o înălţime lîngă Dunăre, la 36 m peste nivelul mării. Forma trapezoidală, cu latura de sud şi de nord de 150 m, cu latura de est de 100 m şi cea de vest de 80 m lungime, a fost impusă de configuraţia terenului. Cetatea era bine apărată de malurile înalte ale Dunării, o vale adîncă şi, la est, de un şanţ adînc de 20 m şi lat de 50 m.

Cetatea de est are forma pătrată, cu laturile de nord şi sud de 120 m şi cele de est şi vest de 145 m lungime. Latura sudică se sprijinea pe malul abrupt al Dunării, în rest, cetatea era apărată de un şanţ şi un val.

La 50 m vest de cetatea de est se vedeau urmele a două valuri cu şanţurile spre est, ce începeau într-o rîpă de lîngă Dunăre şi traversau platoul dintre cele două cetăţi, fiind construite pe teritoriul oraşului antic şi menite să apere cetatea de vest.

La vest, lîngă valul al doilea, a fost descoperit un canal orientat spre vest, construit din piatră cu mortar şi boltit cu cărămidă, lat de 0,50 m şi înalt în interior de 0,90 m.

În afară de acestea, P. Polonic a mai identificat pe teren două apeducte; unul aducea apă în partea de nord a oraşului, venind pe malul stîng al pîrîului Valea Izvoarelor şi pe sub poalele de nord ale dealului „Piatra Rîioasă". Locuitorii au găsit urmele acestei conducte de apă pînă la satul Greci. Direcţia şi construcţia lui nu au fost precizate. Al doilea apeduct se află la 500 m N—E de cetatea de est, deci la sud de primul, şi pe o porţiune se prezintă în forma unui val. Orientat E—V, se îndrepta spre partea de sud a oraşului, venind dinspre dealul „Piatra Rîioasă". Nici acest apeduct nu a fost cercetat încă, locuitorii au găsit însă la 1,50 m adîncime un canal boltit şi cimentat.

În toată această zonă solul apărea la sfîrşitul veacului trecut acoperit de fragmente ceramice, de sticlă, cărămizi şi obiecte din fier.

Ruinele de la Troesmis au intrat în circuitul ştiinţific în a doua jumătate a veacului trecut, cînd, în 1864 şi 1865, Engelhardt, comisarul francez al navigaţiei Dunării cu reşedinţa la Galaţi, a întreprins săpături arheologice şi a trimis ministrului de externe al Franţei cópiile a 24 inscripţii latine, precum şi fotografii ale platoului de la Igliţa cu săpăturile organizate acolo. Inscripţiile au fost comunicate Academiei de Inscripţii din Paris de către L. Renier în 19 aug. 1864 şi în 4 şi 18 aug. 1865.

Dar înainte de organizarea unor cercetări arheologice sistematice, ruinele de la Troesmis au fost vizitate în 1862 de arheologul francez Déthier care a descris cele două cetăţi şi a copiat 25 inscripţii. Déthier a făcut cunoscute rezultatele cercetărilor sale în „Courrier d'Orient" din Constantinopol, în numărul din 16 august 1862. În acelaşi an el a trimis Academiei de Ştiinţe din Viena un text cuprinzînd cercetările sale la Troesmis. Datele adunate de Déthier nu au fost însă cunoscute şi utilizate de colegii săi francezi care au publicat cu doi ani mai tîrziu inscripţiile de la Troesmis. Ştirile privind cercetările lui Déthier au fost amintite de geologul

https://biblioteca-digitala.ro

Peters care, în anul 1864 a intreprins o călătorie de studiu în Dobrogea cu scopul întocmirii unei hărți a structurii geologice a ținutului. Cu acest prilej el a vizitat numeroase ruine antice din Dobrogea, între care și cele două cetăți de la Troesmis. În studiul *Grundlinien zur Geographie und Geologie der Dobrudscha*, publicat în *Denkschriften der K. Akademie der Wissenschaften in Wien*, Math. Naturwiss. Klasse, 1867, 27, p. 138, fig. 14, dă o schiță a cetăților de la Troesmis. El amintește de asemenea că a văzut *tegulae* cu ștampila *leg. V Mac.* și patru inscripții al căror text nu-l transmite însă.

Peters a fost însoțit în peregrinările sale de F. Weickum de la Tulcea. Se pare că F. Weickum a mai revenit la Troesmis, căci în arhivele MNA se păstrează un caiet cu inscripții de la Troesmis transcrise de el. E vorba de inscripții descoperite în cursul demolărilor lui D. More cît și mai tîrziu, inscripții care au fost apoi publicate de Gr. Tocilescu și aduse la MNA. În 1865 G. Boissière și A. Baudry, trimiși de împăratul Napoleon al III-lea cu o misiune arheologică în România și pe malul drept al Dunării, au intreprins săpături la Igliţa, în cetatea de est. Ei au dezvelit zidul de incintă și turnurile cetății, iar în interior au scos la lumină trei bazilici și ruinele altor construcții; lucrările au fost întrerupte curînd din ordinul pașei de la Tulcea.

Rezultatele acestor săpături nu sînt cunoscute decît foarte sumar. A. Baudry a ridicat planul fortăreței de est, plan publicat în 1868 împreună cu o încercare de reconstituire de E. Desjardins; G. Boissière a publicat o dare de seamă asupra săpăturilor intreprinse la Igliţa în *Archives des missions scientifiques et littéraires*, ser. II, vol. IV, Paris, 1864, p. 181 sqq, în care prezintă o descriere a situației pe teren a celor două cetăți și istoria peripețiilor cercetărilor sale. El nu dă însă nici un detaliu asupra săpăturilor propriu-zise, iar raportul său nu e însoțit nici de planuri nici de fotografii; reproduce în schimb, după L. Renier, textul tuturor inscripțiilor cunoscute pînă atunci la Troesmis, fără a adăuga vreun element privind locul descoperirii monumentelor.

În anul 1867, E. Desjardins, cu prilejul unor cercetări arheologice întreprinse de el la Dunărea de Jos, a ridicat planul cetății de nord de la Troesmis, a identificat unul din apeductele din apropierea orașului, a descoperit alte 27 inscripții și a luat estampaje ale celorlalte inscripții cunoscute pînă atunci, aducînd unele îmbunătățiri în lectura lor, făcută de L. Renier pe baza unor copii nu întotdeuna exacte. E. Desjardins a publicat rezultatele cercetărilor sale în *Annali dell'Istituto di Corrispondenza archeologica*, Roma, 1868, p. 58 — 85 și în Revue archéologique, XVII, 1868, p. 254 — 278 sub titlul *Voyage archéologique et géographique dans la région du Bas-Danube*. În acest din urmă raport, el publică planul fortăreței de sud de la Troesmis executat de A. Baudry, dar nici el nu dă planul cetății de nord, ridicat de el însuși, astfel că nici una din cecetările de teren întreprinse de specialiștii francezi în a doua jumătate a veacului trecut nu au făcut cunoscut planul cetății de nord, nici situarea celorlalte monumente vizitate și identificate de ei pe teren, valuri, drumuri, apeducte din imediata apropiere a cetăților.

În anul 1882, Gr. Tocilescu a inițiat o prierighezâ amănunțită pe malul drept al Dunării și, cu acest prilej, P. Polonic a ridicat planul celor două cetăți, a identificat resturile a două apeducte ce alimentau cu apă

https://biblioteca-digitala.ro

orașul antic și ale valurilor de apărau cele două cetăți și a întocmit o hartă amănunțită a complexului de monumente de la Iglița. Nici unul din planurile întocmite de P. Polonic nu au fost publicate, ele rămînînd în anexa lucrării sale *Valuri și cetăți antice din Dobrogea* păstrată azi în manuscris la Biblioteca Academiei. Raportul care le însoțea a fost însă parțial publicat de Gr. Tocilescu în RIAF, I, 1883, p. 100 — 132 și în volumul *MonEpSc*, unde Gr. Tocilescu adăuga alte 11 inscripții la cele cunoscute pînă atunci, însoțindu-le de un bogat și valoros comentar asupra istoriei orașului Troesmis.

Fără a fi organizat cercetări la Troesmis, V. Pârvan a avut prilejul să studieze istoria orașului, în legătură cu descoperirea, în condiții necunoscute, a unui important document referitor la teritoriul orașului, pe care l-a publicat în *Descoperiri nouă din Scythia Minor*, ARMSI, ser. II, t. XXXV, 1912 — 1913, p. 27 sqq.

Menționăm, de asemenea, descoperirea în 1908 a resturilor unui *mithraeum* la Mircea Vodă, localitate situată pe teritoriul troesmitan, la sud de satul Cerna, la circa 15 km de Troesmis. Din cele cinci reliefuri mitriace descoperite aici și publicate de V. Pârvan, unul poartă inscripție. *Mithraeum*-ul n-a fost cercetat de specialiști, reliefurile fiind descoperite întîmplător, de localnici. În locul unde ele au fost găsite au mai apărut opaițe de lut, olane, o monedă și resturile unui zid de piatră.

Pînă în anul 1939, cetatea Troesmis n-a mai fost explorată de arheologi. În acest an Emil Coliu a executat săpături pe curtina de nord a cetății de vest (cf. S. Lambrino, RIR, IX, 1939, p. 501). Rezultatele cercetărilor sale nu sînt cunoscute, dar una din inscripțiile descoperite atunci a fost publicată împreună cu alta din cetatea de est de R. Vulpe, care le-a dedicat un studiu deosebit de important asupra organizării administrative a centrului militar și civil de la Troesmis în faza sa premunicipală.

De atunci, descoperiri întîmplătoare au scos la lumină noi documente privind viața publică a orașului, numărul inscripțiilor cunoscute azi la Troesmis ridicîndu-se la 88.

Important punct strategic încă înaintea stăpînirii romane, Troesmis a fost menționat în numeroase itinerarii și geografii antice. Cea mai veche știre literară referitoare la Troesmis se păstrează la Ovidiu, care-l amintește în legătură cu un contraatac roman condus de L. Pomponius Flaccus în anul 12 e.n. pentru recucerirea cetății ocupate de geții din stînga Dunării: *Hic captam Trosmin celeri virtute recepit, infecitque fero sanguine Danubium (Ex Ponto*, IV, 9, r. 79 — 80). Sub forma Τροίσμις, Ptolemeu, *Geogr.* III, 10, 5, îl amintește ca sediu al legiunii V Macedonica și îl situează pe malul drept al Dunării între Carsium și Dinogetia. În *Itin. Ant.* (225, 2) apare ca o stațiune pe drumul de-a lungul malului drept al Dunării, la 18 mii de pași distanță de Beroe și 9 mii de pași de Arrubium. *Itin. Ant.* care-l numește *Trosmis* plasează aici garnizoana legiunii I Iovia, în opoziție cu *NotDig* care amintește Troesmis ca reședință a comandantului legiunii II Herculia. *Tabula Peutingeriana* îl situa pe același drum de-a lungul malului drept al fluviului, la 25 mii de pași depărtare de Beroe și 8 mii de pași de Arrubium. Hierokles, *Synecdemos*, 637, 12 înșiră Τρόσμις printre cetățile provinciei Scythia; de asemenea, Procopius, *De aedif.* IV, 11, 33, care îl menționează în lista cetăților din Scythia Minor refăcute de Iustinian, citîndu-l în forma Τρόσμης. Geograful din Ravenna îl numește

https://biblioteca-digitala.ro

Roranus sau *Roramis*. Ultima menţiune este la Constantinus Porphyrogenitus, *De thematibus*, 47, 15 (Τρόσμις).

Dacă cercetarea arheologică a cetăţilor de la Troesmis, precum şi a celorlalte monumente din imediata lor apropiere, atît aceea întreprinsă de specialiştii francezi în a doua jumătate a secolului trecut, cît şi aceea iniţiată de Gr. Tocilescu după reintrarea vechiului pămînt românesc al Dobrogei în graniţele României, a rămas practic necunoscută şi nevalorificată ştiinţific, inscripţiile descoperite aici s-au bucurat de la început de atenţia învăţaţilor şi ele au fost publicate în bune condiţii pentru acea vreme, îndată după descoperirea lor.

Un prim-lot de 24 inscripţii descoperite în cursul cercetărilor lui D. More şi Engelhardt a fost comunicat de L. Renier Academiei de inscripţii din Paris şi apoi publicate în CRAI, 1864 şi 1865, după copiile trimise de Engelhardt ministrului de externe al Franţei.

În acelaşi timp, Th. Mommsen care pregătea primul tom din CIL, III a obţinut prin viceconsulul Prusiei la Galaţi, Blücher, copiile a 8 inscripţii, dintre care 4 cunoscute din copiile lui Engelhardt şi patru noi, pe care Mommsen le-a publicat în Bullettino dell'Istituto di corrispondenza archeologica, Roma, 1864, p. 260 sq.

Din acelaşi prim-lot, A. Treboniu Laurian a editat 7 inscripţii în *Tesauru de monumente istorice pentru România*, III, Bucureşti, 1865, p. 196 — 202, după copiile comunicate de cancelarul consulatului Prusiei, Friedländer.

Inscripţiile descoperite în cursul cercetărilor lui A. Baudry şi G. Boissière au fost publicate împreună cu inscripţiile comunicate mai înainte de L. Renier, în raportul pe care l-au întocmit asupra misiunii lor arheologice în România. G. Boissière a publicat aceste monumente fără a indica vreun detaliu privind locul exact al găsirii lor şi, dealtfel ca toţi predecesorii săi, fără fotografii şi cu mici excepţii, fără desene.

Lectura inscripţiilor publicate de L. Renier şi G. Boissière a fost reluată şi îmbunătăţită de E. Desjardins, în *Annali del'Istituto di corrispondenza archeologica*, Roma, 1868, şi în raportul mai sus amintit, din RA, XVII, 1868, p. 259 — 278, pe baza estampajelor luate de el însuşi cu prilejul perieghezelor sale. Studiul lui Desjardins este deosebit de preţios atît pentru informaţiile culese de el la faţa locului asupra condiţiilor de descoperire a fiecărui monument, cît şi pentru faptul că, de data aceasta, lectura lor se baza, nu pe copiile unor nespecialişti, ci pe studiul autoptic al lui Desjardins.

Toate inscripţiile găsite la Troesmis în cursul cercetărilor lui Engelhardt, Boissière şi Desjardins au fost reeditate de Th. Mommsen în tomurile I şi II ale CIL, III, în anul 1873, sub numerele 773—776, şi, respectiv, 6 162 — 6 217.

Treizeci şi trei din aceste inscripţii au fost duse la Paris, curînd după descoperirea lor şi astăzi ele se află la Muzeul Saint Germain-en-Laye. Două din ele (CIL, III, 6 172 şi 6 173) au fost întrebuinţate ca material de construcţie la biserica grecească Sf. Dumitru din Brăila, una (CIL, III, 6 195) a fost transportată în Normandia, de unde, în condiţii necunoscute, a ajuns la Muzeul Saint Germain-en-Laye; 16 s-au pierdut pînă în 1882 — Gr. Tocilescu n-a mai putut da de urma lor —, iar trei au fost aduse de învăţatul român la MNA.

https://biblioteca-digitala.ro

Cu prilejul cercetărilor conduse de Gr. Tocilescu pe malul drept al Dunării, au fost descoperite la Troesmis 23 inscripţii, pe care învăţatul român le-a editat cu un bogat comentar istoric, împreună cu inscripţiile provenind din săpăturile anterioare şi recuperate pentru MNA, în RIAF, I, tom. I, p. 97 — 132 şi 293 — 330 şi tom. II, p. 248 — 282. Studiul lui Gr. Tocilescu a fost publicat şi în *MonEpSc*, unde a reunit toate inscripţiile ce se aflau în acea vreme în colecţiile MNA, cele mai multe descoperite datorită străduniilor sale. Inscripţiile editate de Gr. Tocilescu au fost publicate apoi şi în CIL, III, 7 497 — 7 511.

Este regretabil că atit în acest studiu, cît şi în reeditările lor succesive în AEM, Gr. Tocilescu nu a dat nici un detaliu referitor la condiţiile de găsire ale monumentelor pe care le publică, cu atît mai mult cu cît ele au apărut în cercetările organizate sub conducerea sa. Informaţii privind descoperirea acestor inscripţii nu am găsit nici în arhivele lui Gr. Tocilescu şi P. Polonic depuse la secţia Manuscrise de la Biblioteca Academiei R. S. România.

De la Vasile Pârvan încoace inscripţiile descoperite la Troesmis s-au bucurat de o editare mai aproape de cerinţele moderne şi de propriile noastre exigenţe privind cunoaşterea lor ca monument şi condiţii de găsire. V. Pârvan, ca şi cei ce l-au urmat, a întreprins cercetări la faţa locului în cazul fiecărei inscripţii nou descoperite, iar publicarea lor a fost însoţită, pe lîngă comentarii bogate, de ilustraţia corespunzătoare. Editarea inscripţiilor făcuse sensibile progrese pe plan european şi Vasile Pârvan are meritul de a fi fost primul în a le aplica în România şi de a fi creat o şcoală ce a fost apoi urmată şi îmbogăţită prin experienţa elevilor săi.

Inscripţiile descoperite la Troesmis, deşi relativ puţine, au furnizat informaţii deosebit de preţioase referitoare la dezvoltarea centrului de la Troesmis ca important punct strategic, sediu al legiunii V Macedonica timp de peste o jumătate de veac şi, apoi, al legiunii II Herculia în timpul Imperiului tîrziu. Datele privind organizarea administrativă a canabelor şi a centrului civil, precum şi a municipiului Troesmis au adus contribuţii preţioase nu numai pentru cunoaşterea istoriei locale, ci pentru înţelegerea mai bună a evoluţiei municipiilor romane la graniţele Imperiului roman, în general. De asemenea, inscripţiile descoperite la Troesmis au adus ştiri însemnate privind *fasti* provinciei Moesia Inferior.

Gr. Tocilescu, *MonEpSc*, I, p. 68 şi urm.; A. Betz, RE, VII A, 1939, col. 591 — 596, s.v. *Troesmis*; R. Vulpe, SCIV, 4, 1953, 3 — 4, p. 557 — 582; E. Doruţiu—Boilă, Dacia, N. S., 16, 1972, p. 133 — 141; 22, 1978, p. 245 — 247.

134

Fragment de placă de marmură cu inscripţie inaugurală, descoperit prin anii 1865 în condiţii necunoscute la Troesmis. E. Desjardins a văzut-o la Galaţi, în curtea unui particular, unde i-a luat estampajul. Se păstrează colţul inferior stîng, cu începutul a cinci rînduri, gravate cu litere monumentale. Cîmpul scris era încadrat de o ramă profilată. Muzeul Saint Germain-en-Laye.

G. Boissière, *Rapport*, p. 219, nr. 37; E. Desjardins, *Annali*, 1868, p. 72 — 73, nr. 78; CIL, III, 6 175 (după o copie a lui L. Renier).

https://biblioteca-digitala.ro

Anii 151 — 154.
[Imp(eratori) Caes(ari) T(ito) Ael(io) Had(riano) Ant(onino) Aug(usto) Pio] Div[i Had(riani) fil(io), divi Tra(iani) nep(oti) e.g. *tabula-] rium [vestustate conlabsum restituerunt] sub F[uficio Cornuto leg(ato) Aug(usti)] pr(o) pr(aetore) [*e.g. *c(ives) R(omani) consist(entes) ad can-] ab(as) O.....*

„Împăratului Caesar Titus Aelius Hadrianus Antoninus Augustus Pius, fiu al divinului Hadrianus și nepot al divinului Traianus [cetățenii romani, așezați în canabele Legiunii V Macedonica, au reconstruit *tabularium* distrus de vechime], în timpul legatului imperial de rang pretorian, Fuficius Cornutus...".

r. 2: *RIVI*, Boissière, Desjardins, CIL, III. Pe piatră *RIVM*, reprezentînd partea finală a numelui monumentului construit sub îngrijirea guvernatorului provinciei. *[Tabula]rium* este restituit aici numai e.g. (cf. CIL, VIII, 18 072).

r. 4. Întregirea F[uficius Cornutus] i se datorește lui R. Vulpe, SCIV, 4, 1953, 3—4, p. 561, nota 2; cf. A. Stein. *Moesien*, p. 111, unde citează această inscripție, fără a propune vreo restituire.

Fuficius Cornutus a guvernat Moesia Inferior la o dată încă insuficient precizată, între anii 151 — 154; A. Stein situa legația moesică a lui Fuficius Cornutus în anii 156 ori 157; pe baza unor inscripții descoperite între timp, s-a putut stabili că Fuficius Cornutus a guvernat Moesia Inferioară înainte de T. Flavius Longinus Q. Marcius Turbo (anul 155). Cf. J. Fitz, *Die Laufbahn*, p. 16—17; R. Syme, *Danubian Papers*, p. 217; PIR ² F (1943), 497. Fuficius Cornutus este atestat pe alte inscripții din Dobrogea, între care una de la Troesmis, vezi nr. 155.

r. 3, 5 și 6. Au fost întregite aici numai cu titlul de exemplu, starea de conservare a pietrei nepermițînd o propunere de restituire cît de cît certă.

Importanța inscripției constă în faptul că atestă construirea la Troesmis a unui edificiu sub îngrijirea guvernatorului Fuficius Cornutus.

135

Fragment de placă de marmură albă cu inscripție inaugurală, descoperită întîmplător în hotarul comunei Turcoaia, la 3 km S—E de ruinele cetății de est de la Troesmis. Se păstrează numai partea din stînga a lespezii, unde se mai vede că inscripția era încadrată într-o *tabula ansata*. Dimensiuni: 0,76 × (sus 0,84; jos 0,24 m) × 0,05 m. Literele înalte în medie de 7 cm. În 1915 se afla în Colecția V. Cotovu din Hîrșova, desființată și risipită cu prilejul războiului din 1916 (cf. R. Vulpe, *op. cit.*, p. 574 și nota 7 de la p. 573; idem, DID, II, p. 168, nota 234).

V. Pârvan, *Scythia Minor*, p. 493 — 502, nr. 2, desen și foto, pl. V; J. Weiss, *Bauinschrift aus Troesmis*, JÖAI, 16, 1913, Bbl. col. 209 — 210 (Bosch, *Ankara im Altertum*, 1967, nr. 170, p. 221 — 222); cf. R. Vulpe, SCIV, 4, 1953, 3 — 4, p. 573, notele 5 și 7; Emilia Doruțiu-Boilă, SCIV, 23, 1972, 1 p. 52.

https://biblioteca-digitala.ro

Anul 163.

Imperatoribus [Caes(aribus)]
M. Aurelio Antoni[no Aug(usto) et]
L. Aurelio Vero[Aug(usto) Armeniaco]
sub M. Servil(io) [Fabiano leg(ato) Aug(ustorum)]
5 *pr(o) pr(aetore) C. Planc[ius ... domo? Fabia]*
Ancyr(a) M. In[steius? ...]
territor[ii Troesmensis templ]-
um a so[lo fecerunt vet(eranis) et c(ivibus) R(omanis con]-
9 *sistenti[bus Troesmi ad legionem V Mac(edonicam)]*

„Împăraţilor *Caesares* Marcus Aurelius Antoninus Augustus şi Lucius Aurelius Verus Augustus, învingător al armenilor, sub Marcus Servilius Fabianus, legat imperial de rang pretorian, C. Plancius..., originar din Ancyra, şi M[..., (magistraţi)] ai teritoriului troesmens, au construit templul din temelii, pentru veteranii şi cetăţenii romani aşezaţi în canabele legiunii V. Macedonica".

r. 3. Titlul Armeniacus întregit în această inscripţie cu destulă certitudine, i-a fost acordat lui Lucius Verus în anul 163 (cf. A. Stein, *op. cit.*, p. 76).

r. 4. M. Servilius Fabianus Maximus a guvernat Moesia Inferioară între anii 161 — 163, *ibidem*, p. 76—77; cf. J. Fitz, *Die Laufbahn*, p. 47, unde se adaugă bibliografia nouă, faţă de cea existentă pînă la A. Stein; dacă Servilius Fabianus i-a succedat lui Iallius Bassus, aşa cum susţin PIR ², I, 105, A. Birley, *Marcus Aurelius*, Londra, 1966, p. 178—179 şi R. Syme, *Danubian Papers*, p. 220 (Dacia, N.S., 12, 1968, p. 337), legaţia trebuie datată începînd cu sfîrşitul anului 162 (v. discuţia mai jos, nr. 159, CIL, III, 6 169).

r. 5. Lectura C. Plancius, probabil *[domo Fabia Ancyra]*, este sigură; mai puţin certă este calitatea în care se înscrie, împreună cu colegul său (al cărui nume a căzut în cea mai mare parte în lacună), de construirea edificiului pe care o comemorează inscripţia. Persoane originare din Ancyra, din tribul Fabia, sînt frecvent atestate în inscripţiile din Dobrogea şi chiar la Troesmis, v. mai departe, nr. 155, 176, 189. Tribul Fabia nu este cunos-

https://biblioteca-digitala.ro

cut printre cele 12 triburi ale Ancyrei (cf. D. Magie, *Roman Rule in Asia Minor*, Princeton, 1950, vol. II, p. 1 311, nota 12 ; A. I. Jones, *The Cities of the Eastern Roman Provinces* [2], Oxford, 1971, p. 408, nota 10, cf. Bosch, *Ankara im Altertum*, Ankara, 1967, p. 221, nr. 170). El a venit ca soldat la Troesmis (pentru componența și recrutarea Legiunii V Macedonica, v. G. Forni, *Reclutamento)*, deținînd, după lăsarea la vatră, un post de conducere în comunitatea de *cives Romani* din canabele de la Troesmis.

r. 6. V. Pârvan a întregit numele celui de-al doilea magistrat M. In[steius ?], iar J. Weiss M. H[ammonius] (preluat și de Bosch, *op. cit.)*. Tot în acest rînd, V. Pârvan restituia *[praef(ecti)]*, în timp ce J. Weiss a propus *[q(uin)q(uennales)]*, pentru denumirea magistraturii deținute de cele două persoane.

r. 7. Inscripția aceasta este pînă acum singura care menționează teritoriul troesmens ; noi am întregi aici *leg(ionis) V Mac(edonicae)*, pentru că inscripția datează din perioada dinaintea întemeierii municipiului ; mai departe, V. Pârvan a completat *[templ]um*, iar J. Weiss, *[baline]um*, desigur numai e.g., căci aici s-ar putea întregi și numele altor edificii terminate în *-um*.

r. 8 — 9. Cei doi editori nu au fost de acord nici asupra comunității care a beneficiat de construcție, V. Pârvan întregind *[vet(eranis) et c(ivibus) R(omanis) con] sistenti[bus Troesmi ad legionem V Mac(edonicam)]*, în timp ce J. Weiss propunea, poate cu mai multă dreptate : *a so[lo restituerunt et c(ivibus) R(omanis) con]sistenti[bus ad canabas leg(ionis) V Mac(edonicae) lavationem gratuita in perpetuum dederunt?]*.

Inscripția se referă la teritoriul troesmens în faza premunicipală, atunci cînd acesta se afla sub autoritatea legiunii. Cum inscripția a fost găsită în apropierea cetății de est, e de presupus că, asemenea tuturor celorlalte inscripții găsite aici, a fost pusă de autoritățile canabense.

136

Fragment de colonetă descoperită de G. Boissière la Igliţa în condiții necunoscute. G. Boissière, care editează fragmentul, spune că a găsit încă un fragment de colonetă asemănător cu acesta, dar a cărui inscripție era total indescifrabilă. Literele de pe fragmentul transcris erau gravate cu stilul în rînduri ce urcau în spirală pe colonetă. Editorul credea că monumentul făcea parte dintr-o modestă bazilică descoperită în apropiere. Astăzi e pierdut.

G. Boissière, *Rapport*, p. 219, nr. 36 ; CIL, III, 6 217.

Secolul al III-lea?

SICNATV
ITE SVM
PONTIFI
MA ... PPP

Fragmentul ar putea fi un miliar, de exemplu din vremea lui Gallienus, al cărui nume s-ar întregi în r. 1 *[P. Liciniu]s Ignatius...* (cf. CIL, III, 7 608, unde numele Egnatius apare în forma *INCNATIO)* urmînd în con-

https://biblioteca-digitala.ro

ținuare titlurile Pontifex, Maximus și Pater Patriae în r. 3 — 4 ale fragmentului păstrat.

137

Bază de calcar scoasă din zidul de sud al cetății de est de la Troesmis de către D. More, în cursul demolărilor întreprinse de el în 1861. Baza este spartă în mai multe fragmente; inițial era pătrată în secțiune, dar cu prilejul refolosirii sale ca piatră de placaj în zidul de incintă al cetății, a fost tăiată pe grosime în două bucăți în așa fel încît partea anterioară a monumentului, pe care o vom denumi *A*, a rămas cu o treime, iar cea din spate, *B*, cu două treimi din grosimea sa. Între timp, la extragerea lor din zid sau chiar în momentul tăierii și încastrării lor în zidul cetății, cele două fragmente s-au spart fiecare în cîte două. Fragmentul *A* păstrează o parte din cornișă, aceasta ca și soclul fiind parțial martelate spre a putea fi potrivite în zid. Fragmentul *B* are cornișa și soclul distruse. Inscripția era scrisă pe trei din cele patru fețe ale monumentului și avea în total nouă coloane, din care cinci se păstrează pe fragmentul *A*, trei în partea anterioară și cîte una pe cele două fețe laterale. Fragmentul *B*, care a fost decupat din grosimea monumentului, are inscripție numai pe fețele laterale și anume: restul de cîte două coloane pe fiecare latură din stînga și din dreapta. Inscripția se păstrează cu multe lacune, în special la locul de îmbinare a diverselor fragmente. Cu ocazia tăierii monumentului, inscripția de pe coloanele V și VIII a fost parțial distrusă; sfîrșitul rîndurilor din coloana a 5-a s-a păstrat parțial pe fragmentul A, fața laterală stîngă; au căzut, de asemenea, în lacună primele litere din coloana a IV-a și, în parte, sfîrșitul rîndurilor coloanei a IX-a. Suprafața scrisă s-a așchiat pe alocuri, făcînd lectura foarte dificilă, lucru care rezultă și din descrierea lui G. Boissière. Literele, aceleași pe toate fragmentele, au fost relativ neglijent săpate, dînd impresia că uneori ductul lor a fost determinat de defecțiunile pietrei; numeroase ligaturi pe fața anterioară a fragmentului *A*; literele de la sfîrșitul numelor au fost scrise la capătul rîndurilor, spre a se păstra alinierea coloanelor. Dimensiuni: fragmentul *A*; partea de sus: 0,79 m; cea de jos: 0,74 m; lățimea și grosimea fiind aceleași de 0,70 × × 0,23 m. Fragmentul *B* are o lățime ușor diferită de cea a fragmentului *A* și anume, după E. Desjardins, 0,65 m sus și 0,62 m jos. Diferența poate proveni fie din măsurarea inexactă, fie din faptul că piatra, foarte avariată, are o lățime variabilă. Această diferență de lățime (adică de distanță dintre cele două fețe laterale scrise) i-a determinat pe primii editori să le publice sub trei numere diferite, ca aparținînd la trei inscripții aparte. Muzeul Saint Germain-en-Laye (frg. *A*, inv. 61 031; frg. *B*, inv. 63 520).

L. Renier, CRAI, 1, 1865, nr. 10 (fragmentul de sus al lespezii *A*, după o copie a lui Engelhardt); G. Boissière, *Rapport*, p. 205, nr. 12 și 13 (cu un desen al celor două părți ale fragmentului *A* și cu transcrierea în majuscule a inscripției de pe părțile laterale ale fragmentului *B*; E. Desjardins, *Annali*, 1868, p. 68 — 72, nr. 70 — 74 (cu unele detalii derutante privind dispoziția fragmentelor, el fiind de părere că cele patru fragmente făceau parte din trei liste distincte; el a transcris sub nr. 71 inscripțiile de pe fețele laterale ale părții de jos ale fragmentului *B*; sub nr. 72 inscripția de pe fața laterală stîngă a părții de sus a fragmentului *B* și sub nr. 74 inscripția de pe fața laterală dreaptă a aceluiași fragment); CIL, III, 6 178 (fragmentul *A*); CIL, III, 6 179 (partea de jos a fragmentului *B*); CIL, III, 6 180 (partea de sus a fragmen-

https://biblioteca-digitala.ro

tului *B*; textul din CIL a fost constituit pe baza lecturii lui E. Desjardins, verificată de L. Renier pe pietrele transportate între timp la Paris); E. Doruțiu-Boilă, *Epigraphica*, p. 185 — 191; cf. A. Domaszewski, *Rangordnung*², p. 47, 67, 41, 42; Th. Mommsen, AEM, 7, 1883, p. 188 — 194. D. J. Breeze, Bonner Jahrb., 174, p. 274, notele 44, 46, 47, 50; R. Syme, *Hadrian in Moesia*, Arheološki Vestnik, 19, 1968, p. 107.

Anul 134.

Comparînd cele trei ediții anterioare cu fotografiile primite de la Muzeul Saint Germain-en-Laye, textul inscripției era următorul:

[?Imp(eratori) Caes(ari) Traiano Hadr(iano) Aug(usto)
pont(ifici) m(a)x(imo) trib(unicia) pot(estate XVIII,
co(n)s(uli) III p(atri) p(atriae), veterani qui mili-
tare coeperunt Annio et Atilio co(n)s(ulibus) et Palma
et Tullo co(n)s(ulibus), missi honesta missione su]b
[Iu]lio Maiore leg(ato)
Aug(usti) pr(o) pr(aetore)
et Plotio Iuliano leg(ato) A[ug(usti)]

Fața principală

Coloana I

Coh. I Sempronius Valens, ex architect(o)
Pescennius I ///
Fl(avius) Antonin[us]
Valerius Valens
Iul(ius) Proculus ex imm(uni)
Vibius Priscus
Anti[s]tius Vetus
Iul(ius)« IMV »//
lacună de cca 9 rînduri
///tenius
///Lupus
S]abinus
V]al(erius) Valens ex imag(inifero)
Iul(ius) Longinus
P...Me. aas
Val(erius) Proculus
Attius Alex(ander) ex op(tione)
Ti(berius) Capito
Pomp(onius) Maximus
Caesonius Niger
Iul(ius) Valens
Iul(ius) Valens
Septimius Celer
Ant(onius) Silva(nus) ex corn(icularius)
Fonteius Capito
Cl(audius) Maximus

Coloana a II-a

Val(erius) Firmus
Cassius Longin[us]
Cl(audius) Maxim[us]
Memi(us) Vale(n)s
Val(erius) Ianuari(u)s
Cassi(us) Vale(n)s
I]ul(ius) Maximus
Iu]l(ius) Philippus
///Vale(n)s
lacună de cca 4 rînduri
////« L »//////
M///Pontianus
C(o)ho(rs) II
Sosius Longinus
Fera. Longinus
Cornel(ius)]Bassus
Val(erius) « Victor »
Val(erius) Longinus
Iul(ius) « Macrinus »
P. Atal(i)us ex b(ene)f(iciario)
Mem(mius) Capit« o »
Naev(ius) Pudens
Iul(ius) Roscius
Val(erius) Maximu(s)
Pomp. IV///
Iulius Seve(rus) ex « eq(uite) »
« Cassi(us) Longinus »
Val(erius) Libo
Egna(tius) Valens

https://biblioteca-digitala.ro

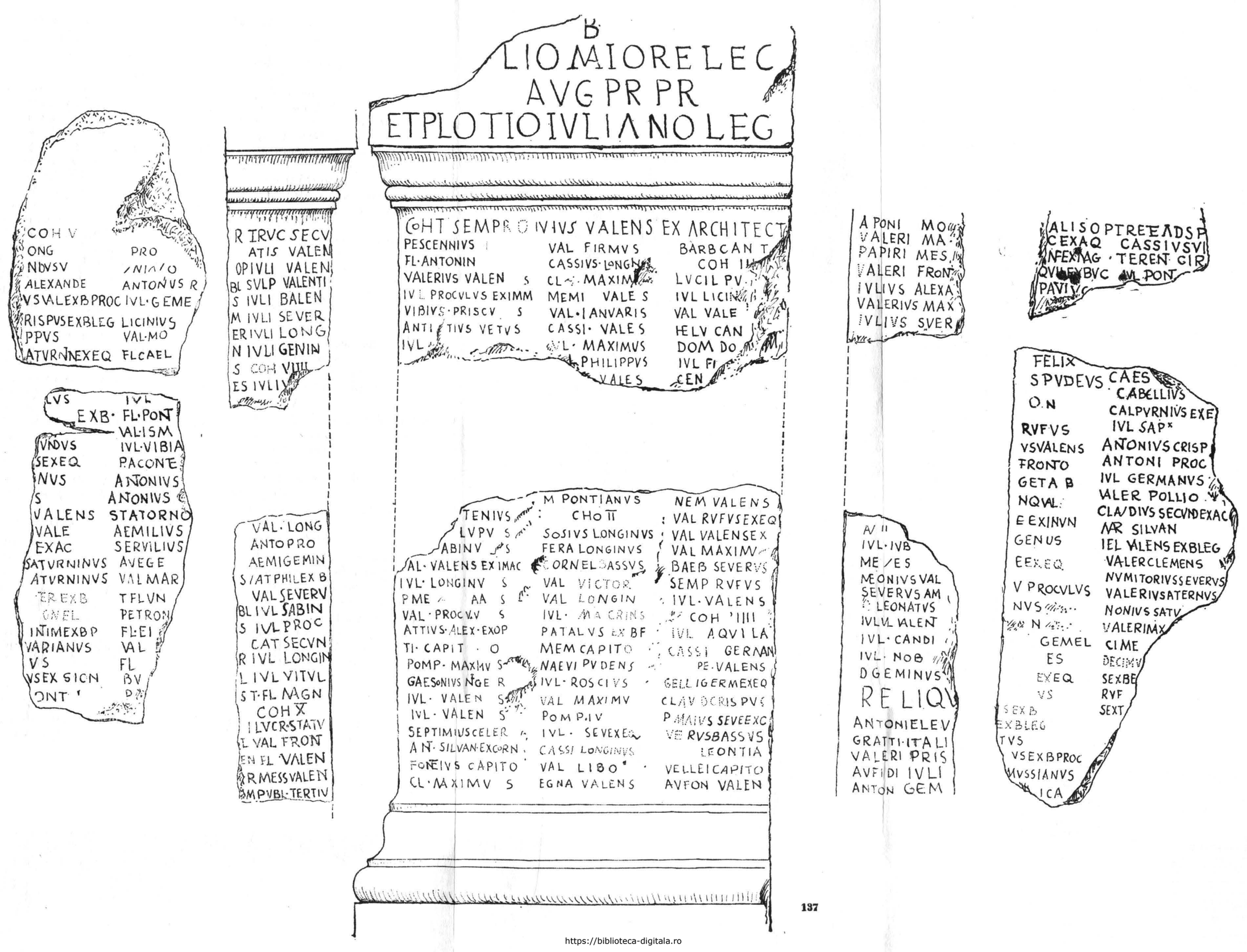

https://biblioteca-digitala.ro

Fața principală

Coloana a III-a

Barb(ius) Cant[aber? — brius]
Coh(ors) III
Lucil(ius) Pu///
Iul(ius) Licin[ianus]
Val(erius) Vale///
Helv(ius) Can[taber? — brius]
Dom(itius) Do///
Iuli(us) Fi///
C(a)en(ius) ///
lacună de cca 6 rînduri
Nem(onius? — isius) Valens
Val(erius) Rufus ex cq(uite)
Val(erius) Valens ex ///
Val(erius) Maximu« s »
Baeb(ius) Severus
Semp(ronius) Rufus
Iul(ius) Valens
Coh(ors) IIII
Iul(ius) Aquila
« *Cassi(us)* » *German(us)*
Pe/// Valens
Gelli(us) Germ(anus) ex eq(uite)
« *Clau(dius) Crispus* »
P. « *Maius* » *Seve(rus) ex c(orniculario)*
Verus Bassus
/// Leontia(nus)
Vellei(us) Capito
Aufon(ius) Valen(tinus?)

Lateral stînga

Coloana a V-a

Pro...
.nia.o
Antonius R [ex]op(tione)
Iul(ius) Geme..[ex] b(eneficiario) l(egati)
Licinius .... s
Val(erius) Mo[destus?]...m
Fl(avius) Cael... er
... n
... s
... es
lacună de cca 3 rînduri
« *Iul(ius)* » ...

Lateral stînga

Coloana a IV-a

coh(ors) [V?]
///ong///
[Secu]ndus
Alexande[r]
us Val(ens) ex b(eneficiario) proc(uratoris)
[C]rispus ex b(ene)f(iciario) leg(ati)
[Phili]ppus
[Sa]turnin(us) ex eq(uite)
lacună cu cca 3 rînduri
///lus
...us ex b(eneficiario)
///[Sec]undus
///s ex eq(uite)
///nus
///s
///Valens
///Vale[ns]
///s ex ac(tario sau -actus)
///Saturninus
///[S] aturninus
///ter ex b(eneficiario)
///GNLL/
///INTIM ex *b(eneficiario) p(rocuratoris)*
///Varianus
///us
///us ex sign(ifero)
///ONT
lacună de cca 5 rînduri

Coloana a VI-a

Truc(cius) Secundus
Atis(ius) Valen(s)
Iuli(us) Valens
Sulp(icius) Valenti(nus)
Iuli(us) Balen(s)
Iuli(us) Sever(us)
Iuli(us) Longinus
Iuli(us) Genian(us)
Coh(ors) VIIII
Iuliu[s]...
... v ...
lacună de cca 6 rînduri
Val(erius) Long(inus)

https://biblioteca-digitala.ro

Fl(avius) Pont...
Val(erius) Ism...
Iul(ius) Vibia[nus]
P. Anconte(ius)
Antonius...
Antonius...
Stator(ius) No...
Aemilius ...
Servilius ...
A. Vege ...
Val(erius) Mar...
T. Fl(avius) Un... s
Petron(ius) ...
Fl(avius) Ei... [ex]b(enefi-
ciario) l(egati)
Val(erius) ... s
Fl(avius) ... r
Bu ... l
P... s

Coloana a VII-a

Aponi(us) Moe[sicus]
Valeri(us) Ma///
P[apiri(us) Mes///
V[aleri(us) Fron[to]
[I]ulius Alexa[nder]
Valerius Max[imus]
Iulius S(e)ver(us)
lacună de cca 11 rînduri
Avii ////
Iul(ius) Iub///
Me/e/s
M(a)eonius Val///
Severus Am///
/// Leonatus
Iul(ius) Val(ens) Valent
(inus)
Iul(ius) Cand(idus)
Iul(ius) Nob(ilis)
D... Geminus
Reliq(ui) v(eterani)
Antonius Eleu(ther)
Gratti(us) Itali(cus)
Valeri(us) Pris(cus)
Aufidi(us) Iuli(anus)
Anton(ius) Gem(inus)
Anto(nius) Pro
Aemi(lius) Gemin(us)
[.] at. Phil(ippus) ex b(ene-
ficiario)
Val(erius) Severu[s]
Iul(ius) Sabin(us)
Iul(ius) Proc(ulus?)
Cat(onius) Secun(dus)
Iul(ius) Longinus
Iul(ius) Vitul(us)
T. Fl(avius) Magn(us)
coh(ors) X
Lucretius Statu(tus)
Val(erius) Front(o)
Fl(avius) Valen(s)
Mess(ius) Valen(s)
Publ(icius) Tertiu(s)

Coloana a VIII-a

///alis op(tio) rete(ntus) ad
s[pem]
///ex aq(uilifero)
//nd ex imag(inifero)
[A]quil(a) ex buc(cinatore)
//Pavivs ///
lacună de cca 5 rînduri
/// Felix
///s Pudens
/// on //////
/// Rufus
/// us Valens
Fronto
Geta b(eneficiarus?)
//nq Val(ens)
///e ex immun(i)
/// genus
// « e[x] e[q(uite)] »
///us Procul(us)
///nus //
... n ...
/// Gemel
/// es
/// « [e] x eq(uite) »
/// « us »
/// « us ex b(eneficiario) »
/// ex b(eneficiario) leg(ati)

https://biblioteca-digitala.ro

///tus
///us ex b(ene) f(iciario)
proc(uratoris)
///Mussianus
///ica///

Lateral dreapta

Coloana a IX-a

Cassius Vi///
Terent(ius) Gir///
Iul(ius) Pont(icus)
Lacună de cca 4 rînduri
/// a ///
Caesius///
Cabellius L///
Calpurnius ex e[q(uite)]
Iul(ius) Sap...
Antonius Crisp[us]
Antoni(us) Proc(ulus)
Iul(ius) Germanus
Valer(ius) Pollio
Claudius Secund(us) exac[to]
Mar(cius?) Silvanus
Fl(avius) Valens ex b(eneficiario) leg(ati)
Valer(ius) Clemens
Numitorius Severus
Valerius Aternus
Nonius Satu[rninus]
L. Valeri(us) Maxi(mus)
Cl(audius) Me...
Decimus
Sex. Be///
Ruf///
Sext///

Lectura noastră se deosebeşte de cele anterioare prin faptul că fragmentele publicate sub numere diverse le considerăm ca făcînd parte din acelaşi monument. De asemenea, urmînd ediţia Desjardins, CIL, III, a publicat separat cele două bucăţi ale lespezii *B* cu inscripţiile de pe laturile fragmentului superior inversate. Ulterior, fragmentele lespezii *B* au fost îmbinate, devenind mai clară succesiunea coloanelor, precum şi mărimea lacunelor din inscripţie. Singurul punct unde fragmentele acestui monument se leagă între ele este faţa anterioară, nescrisă a lespezii *B*. Socotind distanţa dintre rîndurile păstrate pe feţele laterale ale acestei lespezi, ne-am putut da seama că lacuna dintre cele două fragmente ale lespezii *A* sînt mai mari decît au apărut la primii editori ai inscripţiei şi în CIL, III. Lacune mari sînt şi pe linia îmbinării lespezilor *A* şi *B*. Pentru *variae lectiones*, v. CIL, III ; r. 1 : preambul, *b(onis) b(ene)*, Desjardins ; *[su]b*, CIL, III ; col. I, 31 : *ex corn(iculario)* a fost citit de G. Mancini, în *DizEp*, s. v. *Cornicines*, p. 1 216, *ex corn(icen)* ; col. II, 33 : *Egna(tius) Valer.* la

https://biblioteca-digitala.ro

Boissière, CIL, III; pe fotografie, *Valens;* col. III, r. 2: *Cano...* la CIL, III, *Cant...* La Boissière și pe foto r. 29: *ex c(orniculario)*, CIL, III, *ex corn(icen)*, G. Mancini, *op. cit.;* col. IV, r. 1: *coh. III*, Desjardins, CIL, III; La Boissière, *-us*, iar deasupra, un alt rînd din care a citit un *s;* propunem *Coh. V;* r. 21: *ex a(rmorum) c(ustode)*, la Desjardins; col. VII, r. 28: *T. Magnus*, Boissière, CIL, III; propunem *Fl. Magnus;* col. VIII, ultimele 5 rînduri nu au fost văzute sau transcrise de Boissière, și nu se văd pe foto; ele au fost citite de E. Desjardins și preluate de CIL, III; col. VIII, r. 1: *optio rete(ntus) ad s[pem]*, lectură emendată de A. v. Domaszewski, *Rangordnung*, p. 41; Col. IX, r. 18: *ex a(rmorum) c(ustode)*, D. J. Breeze, *op. cit.*

Am întregit primele rînduri e.g., prin analogie cu inscripții similare: CIL, III, 8 110 (ILS, 2302; CIL, III, 18 067; G. Forni, *Studi di storia antica in memoria di Luca de Regibus*, Genova, 1969, p. 177—210; CIL, III, 6 580; CIL, III, 6 627 (=2 483).

„? Împăratul Caesar Traianus Hadrianus Augustus, pontif suprem, investit cu puterea tribuniciană pentru a XVIII-a oară, consul pentru a treia oară, părinte al patriei, veteranii care au început stagiul în timpul consulilor Annius și Atilius, Palmas și Tullus (anii 108 și 109), lăsați la vatră sub Iulius Maior, legat imperial de rang pretorian și Plotius Iulianus, legat imperial (al legiunii)".

Conform întregirii inscripției de pe cornișa parțial distrusă, preambulul cuprindea probabil o dedicație în onoarea împăratului Hadrian pusă de veteranii înrolați în anii 108 și 109 și care au primit *honesta missio* în anul 134, în timpul guvernatorului Sextus Iulius Maior (cf. A. Stein, *Moesien*, p. 67; J. Fitz, *Die Laufbahn*, p. 46; PIR ², I, 397). Acest text este urmat de listele cu numele veteranilor, ordonați pe cohorte. Cohorta I începea în capul coloanei I de pe fața principală, continuînd cu cohortele II, III și IV din coloanele 2 și 3 de pe aceeași față. Cohortele V — X urmau pe fața laterală stîngă, în coloanele 4,5 și 6; numele veteranilor din cohorta X continuau în coloana 7 de pe fața laterală dreaptă. În a doua treime a acestei coloane, înșirarea numelor este întreruptă de un subtitlu scris cu litere mai mari, *reliqui veterani* (veteranii rămași?) al căror nume continua pe următoarele două coloane, 8 și 9. În total, inscripția cuprindea aproximativ 300 nume, din care 230 veterani lăsați la vatră și cca 70 de veterani rămași la dispoziția legiunii. Acești veterani au fost înrolați în anii 108 și 109, curînd după încheierea războaielor cu dacii și după instalarea legiunii la Troesmis, concomitent cu lăsarea la vatră a contingentelor ce au participat la războaiele din 101—106. Se presupune că erau recrutați în legiuni anual cca 240 soldați. Lista de față cuprinde numele veteranilor recrutați în cursul a doi ani; se știe că pînă la mijlocul secolului al II-lea se acorda *honesta missio* din doi în doi ani, după 25, respectiv 26 de serviciu în armată. Spre deosebire de listele asemănătoare de veterani lăsați la vatră, lista de la Troesmis nu indică patria soldaților, ci numai numele lor, urmat de gradul pe care-l aveau la eliberare. În lipsa indicării patriei, numele acestor soldați pot oferi unele indicii referitoare la sistemul de recrutare în legiunile Moesiei Inferioare în timpul lui Traian. Cum era de așteptat, toți poartă nume romane, în sistemul *tria nomina*

https://biblioteca-digitala.ro

(praenomen-ul lipsind în majoritatea cazurilor din economie de spațiu). Genticiliciile pot fi grupate după cum urmează : gentilicii imperiale : Iulii (34), Claudii (5), Flavii (7) ; remarcăm lipsa Ulpiilor, fapt ce s-a explicat prin constatarea generală că pînă la Hadrian peregrinii recrutați în legiuni nu adoptau numele împăraților la domnie (aceeași observație s-a făcut și pentru lista de soldați lăsați la vatră în aceeași vreme, din inscripția de la Lambaesis, AEM, 7, 1883, p. 193) ; dintre celelalte nume, de departe cei mai numeroși sînt Valerii (23), nume frecvent atestat în aria provinciilor cuprinse în CIL, III. Numele unora din veteranii atestați pe lista din anul 134 pot deriva de la foști guvernatori ai Moesiei, așa cum a remarcat R. Syme, cum ar fi Aponius Moesicus, după Aponius Saturninus, și Fonteius Capito, după Fonteius Agrippa, guvernatori ai Moesiei în anul 69 ; ei erau fiii soldaților recrutați în timpul acestor guvernatori, într-o epocă de stare excepțională. Celelalte gentilicii sînt : unele obișnuite în inscripțiile dobrogene, ca Baebius, Aufidius, Antistius, Calpurnius, Cassius, Cornelius, altele mai rare, provenind probabil din medii italice, ca Aconteius, Atisius, Atalius, Cabellius, Caesonius, Grattius, Ferranius, Maius etc. *Cognomina* sînt în marea lor majoritate latine, cu excepția lui Alexander, Eleuther și Philippus, care sînt grecești. Din analiza numelor ar putea rezulta că aria de recrutare a legiunii V Macedonica la începutul secolului al II-lea corespundea numai în parte cu zona cuprinsă în CIL, III, numele italice fiind foarte numeroase, atît între *nomina*, cît și printre *cognomina*. Gradele menționate în aceste liste îi cuprind numai pe *principales* și pe *immunes* (subofițerii pînă la centurioni exclusiv). Între *principles*, cel mai înalt grad îl avea *optio retentus ad spem ordinis* (col. VIII, 1), cu posibilitatea de a fi promovat centurion ; urmează *cornicularii* (col. I, 31 ; III, 29 ; dacă *ex corn* sau *ex. c.* sînt de citit astfel și nu *ex cornicen*, cum a propus G. Mancini, *DizEp* ; *aquiliferi* (col. VIII, 2), *signiferi* (col. IV, 29), *exacti* (col. IV, 21 ; IX, 18), *beneficiarii legati* (col. IV, 6 ; V, 4, 27 ; VIII, 29, IX, 20), *beneficiarii procuratoris* (col. IV, 5, 26 ; VIII, 32), *optiones* (col. I, 24 ; V, 3), *imaginiferi* (col. I, 20 ; VIII, 3) ; între *immunes* (col. I, 5 ; VIII, 19), citățm și tehnicii *(architectus*, col. 1, 1) și suflătorii *(buccinator* col. VIII, 4 și *cornicen*, eventual) și apoi, *equites* (col. II, 30 ; III, 17, 27 ; IV, 8, 16 ; VIII, 21, 27 ; IX, 12). Ei nu sînt înșirați în ordine ierarhică, ci, probabil, pe centurii, așa cum apar și în alte liste cu același conținut.

Un loc aparte îl au în această inscripție *reliq(ui) v(eterani)* (col. VII, 29). Prin această expresie se poate înțelege fie veteranii rămași sub arme din contingentele lăsate la vatră în anii precedenți, fie veteranii rămași în continuare la dispoziția legiunii. Prezența lor n-a putut fi explicată. În comentariul acestei inscripții, Mommsen spunea : „*Quo pertineant veterani post cohortes collocati alii sub titulo eo qui in ordine VII inter v. 7 et 8 periisse videtur, alii sub titulo reliquorum veteranorum nescio ; de auxiliariis legionum quominus cogitemus, nomina impediunt plane Romana*". O obiecție la această din urmă interpretare ar fi gradele, aceleași ca și în coloanele precedente, fapt pe care Mommsen nu l-a remarcat, coloanele 8 și 9 fiind pe fragmentul *B*, pe care el îl socotea separat de inscripția *A* (6 178). Acești veterani ar putea să facă parte din categoria *missicii*. Întocmai ca pe inscripția altarului funerar de la Adamclisi, veteranii de pe

https://biblioteca-digitala.ro

listele de la Troesmis sînt amintiți la urmă, după și în afara cohortelor (CIL, III, 14 214). În secolul al II-lea însă, nu se mai întîlnesc *missicii*, după ce anii de servici ai legionarilor au fost prelungiți la 25. O ipoteză recent avansată, după care vexilațiile de veterani au continuat să existe și în cursul secolului al II-lea, nu a fost acceptată de specialiști, ca insuficient documentată. În sprijinul aceleiași ipoteze a fost adusă și persistența unităților auxiliare *veteranae*, supranume explicat în general ca un epitet distinctiv, menit să se deosebească de alte unități cu același nume. Despre *missicii*, v. A. Domaszewski, *Rangordnung* [2], p. 78 și E. V. Nischer, la J. Kromayer și G. Veith, citat de B. Dobson, la Domaszewski, *op. cit.*, p. XX. Prezența în inscripția de la Troesmis a unor veterani al căror nume este înșirat aparte de numele celor lăsați la vatră în anul 134 este însă certă și ea trebuie avută în vedere în cadrul aceleași probleme a *missici*-lor. Ea se poate eventual explica prin participarea unui detașament al legiunii la expediția împotriva iudeilor, care s-a încheiat abia în anul 135. Este posibil ca participanții la această expediție, din același contingent cu cei lăsați la vatră în 134, să fi primit *honesta missio* concomitent, urmînd să fie eliberați din servici la întoarcerea în garnizoana de la Troesmis.

138

Fragment găsit în zidul cetății de est, în cursul demolărilor întreprinse de D. More ; în 1867, el a fost văzut de către E. Desjardins la Brăila, împreună cu fragmentele blocului de la nr. 137, înainte ca acestea să fi fost transportate la Paris. Mai tîrziu, acest fragment s-a pierdut.

E. Desjardins, *Annali*, 1868, p. 69, nr. 74 ; CIL, III, 6 181.

Secolul al II-lea?

lnus
pius. e. vo
.rius Valens
.iul. Valens
. . . . . .

Fragmentul conținea o listă de nume ce făceau probabil parte din listele de soldați ai legiunii V Macedonica lăsați la vatră în anul 134 (v. mai sus, nr. 137).

139

Fragment de bloc de calcar descoperit probabil la Troesmis, de unde a fost dus la pretura din Măcin, iar de acolo la Muzeul din Tulcea (informație R. Vulpe, *Repertoriul arheologic*). Fragmentul e rupt sus, la dreapta și jos ; suprafața scrisă este avariată, unele litere distingîndu-se cu greu. Dimensiuni : 0,23 × 0,13 × 0,50 m ; înălțimea literelor : 2 cm. Muzeul Deltei Dunării — Tulcea, inv. 1 919.

Inedit.

https://biblioteca-digitala.ro

Secolul al II-lea?

...pri...
C. Iuli(us) No...
C. Clodi[us] ...
C. Iuliu[s]...
Q. Val(erius) ...
Q. O....
N.....

Fragmentul conține o listă de nume (ce ar putea aparține unui colegiu religios, unui grup de veterani lăsați la vatră sau de soldați căzuți într-o bătălie). Nu face parte din inscripția de la nr. 137, forma literelor fiind deosebită.

140

Altar onorific de calcar descoperit în zidul de sud al cetății de est de la Troesmis, în anul 1867 de către E. Desjardins. Profilele altarului au fost distruse, spre a putea fi refolosite în construcția zidului. Inscripția, gravată cu litere monumentale, se păstrează în întregime. Cuvintele sînt despărțite prin mici *hederae distinguentes*. Ligaturi : *AN* — r. 2; *MA* — r. 6. Muzeul Saint Germain-en-Laye.

E. Desjardins, *Annali*, 1868, p. 62; CIL, III, 6 168, după copiile lui Engelhardt și Blücher, lectură identică cu aceea a lui E. Desjardins.

Anii 138 — 160.

Imp(eratori) Caesari
T(ito) Ael(io) Hadriano
Antonino
Aug(usto) Pio p(atri) p(atriae)
Ti(berius) Cl(audius) Celsus
p(rimus) p(ilus) leg(ionis) V Mac(edonicae)

„Împăratului Caesar Titus Aelius Hadrianus Antoninus Augustus Pius, părinte al patriei, Tiberius Claudius Celsus, *primus pilus* al legiunii V Macedonica (a închinat acest monument)".

Primus pilus era cel mai înalt rang pe care un centurion îl putea atinge în legiune și constituia treapta premergătoare pentru *tres militiae equestres*. După Claudius, *primipili* puteau promova la *praefectura castrorum* sau la tribunatul cohortelor urbane și pretoriene. (Cf. A. v. Domaszewski, *Die Rangordnung* ², p. 115; E. Birley, *Roman Britain and the Roman Army*, Kendal, 1961, p. 117 sqq; H. Devijver, *Suétone, Claude, 25 et les milices équestres*, Ancient Society, I, 1970, p. 69—81.)

141

Placă de calcar cu inscripție onorifică descoperită întîmplător, în anul 1968, cu prilejul lucrărilor agricole, „la 3,5 km S—E de cetatea de vest de la Troesmis". Cîmpul inscripției este înscris într-o *tabula ansata*. În bună

https://biblioteca-digitala.ro

stare de conservare, inscripția comportă numeroase ligaturi (*NT* — r. 1; *AU* — r. 2 și 4; *TR* — r. 2; *MA* — r. 4; *NI* — r. 4 și 5), litera *O* gravată mai mic decît celelalte litere (cu două excepții). Dimensiuni: 0,61 × × 1,02 × 0,17 m; litere înalte de la 8 cm în r. 1, 4,5 — 6 cm în celelalte rînduri. Muzeul de istorie națională și arheologie — Constanța, inv. 1801.

A. Rădulescu, Pontica, I, 1969, p. 319 — 323, fig. 1 (foto; o fotografie a acestei inscripții a apărut în Contemporanul din 30 august 1968); Joyce Reynolds, JRS, 1971, p. 144 — 145 (după o copie a lui R. Syme); cf. Marie Thérèse Raepsaert-Charlier, A. Deman, L'Antiquité Classique, Bruxelles, 1973, XLII, 1, p. 185 — 191.

Anii 142—144.

Imp(eratori) T(ito) Ael(io) Had(riano) Antoni-
no Aug(usto) Pio p(atri) p(atriae) tr(ibunicia) p(otes-
tate) co(n)s(uli) III et Ve-
ro Caes(ari) c(ives) R(omani) cons(sistentes) canab(is)
leg(ionis) V
Mac(edonicae) su(b) Minicio Natale leg(ato) Aug(usti)
pr(o) pr(aetore)
dedic(ante) Cominio Secundo leg(ato) Aug(usti)

„Împăratului Titus Aelius Hadrianus Antoninus Augustus Pius, părinte al patriei, învestit cu putere tribuniciană, consul pentru a treia oară și cezarului Verus, cetățenii romani așezați în canabele legiunii V Macedonica (au dedicat acest monument) în timpul lui Minicius Natalis, legat imperial de rang pretorian, sub îngrijirea lui Cominius Secundus, legat imperial al legiunii".

r. 2. Împăratul Antoninus Pius a fost consul pentru a treia oară începînd din ianuarie 140 (cel de-al patrulea consulat l-a deținut în 145); în acest răstimp a exercitat puterea tribuniciană între a IV-a și a VIII-a oară. Lapicidul a omis să graveze numărul puterii tribuniciene.

r. 3. Inscripția i-a fost dedicată împăratului de către cetățenii romani așezați în *canabae*-le legiunii V Macedonica. Numele complet al comunității din *canabae* era *veterani et cives Romani consistentes ad canabas legionis V Macedonicae* (vezi nr. 154).

r. 4. Minicius Natalis, al cărui nume era Lucius Minicius Natalis Quadronius Verus, a guvernat Moesia Inferior — conform datelor conținute în această inscripție — între 140 — 144. Cf. A Stein, *Moesien*, p. 68, care situa legația lui Minicius Natalis între anii 137 — 138; J. Fitz, *Die Laufbahn*, a schimbat datarea propusă de A. Stein, în anii 142 — 144, în funcție de consulatul acestuia, care a avut loc în anul 139. După consulat, Minicius Natalis a exercitat funcția de *curator operum publicorum et aedium sacrarum*, înainte de aceea de guvernator al Moesiei. În anul 145 era guvernator al Moesiei Tib. Claudius Saturninus. Datele inscripției noastre corespund celor stabilite de J. Fitz. Cf. R. Syme, *Danubian Papers*, p. 219.

r. 5. Cominius Secundus este un nume nou în lista legaților legiunii V Macedonica. După exercitarea acestei funcții, Cominius Secundus a devenit guvernator în Pannonia Inferior, în 147 — 150, cf. PIR ², C, 1 271 și R. Syme, *op. cit.*, p. 228.

https://biblioteca-digitala.ro

Inscripția este importantă pentru precizările pe care le aduce în datarea legației moesice a lui Minicius Natalis, precum și pentru adăugarea unui nou legat la șirul legaților legiunii V Macedonica.

142

Fragment de calcar descoperit la Troesmis în condiții necunoscute, probabil în cursul cercetărilor conduse acolo de Gr. Tocilescu. Fragmentul păstrează în partea de sus profilul, dar este rupt la stînga, la dreapta și jos, cea mai mare parte din inscripție căzînd în lacună. Dimensiuni : 0,27 × 0,28 × 0,27 m. MNA, inv. L, 1 182.

Gr. Tocilescu, AEM, 19, 1896, p. 91, nr. 33 ; CIL, III, 14 214, 23 ; cf. E. Bormann, *op. cit.*, PIR² C, 71 ; E. Stein, *Moesien*, p. 113 ; R. Vulpe, SCIV, 4, 1953, 3 — 4, p. 561 ; S. Lambrino, Rev Ét Roum, 2, 1954, p. 96—101 (AÉp, 1957, 266) H.-G. Pflaum, *Les carrières*, p. 225 — 226, nr. 97 ; Fausto Zevi, *Acta of the fifth international congress of greek and latin epigraphy*, Cambridge, 1967, [Oxford, 1971], p. 196.

După forma literelor, a doua jumătate a secolului al II-lea?

[Q(uintus) C]aecilius Re[dditus]
[post] tres mili[tias equestres...]
sis procur...

r. 2 : *T. TRES*, AEM, CIL ; pe piatră se vede greu urma unei bare orizontale deasupra primei litere ; r. 3 : *PROCVP*, AEM ; *PRCOVR*, CIL (probabil greșeală de tipar), pe piatră *PROCVR*.

„Quintus Caecilius Redditus, după împlinirea celor trei miliții (funcții militare) ecvestre ... procurator ...".

E. Bormann și A. Stein, *op. cit.*, au identificat personajul din inscripția de la Troesmis cu Q. Caecilius Redditus, *praefectus* al cohortei I Montanorum, în anul 102, tribun al cohortei I. Britannica milliaria, în anul 105, procurator în Mauretania Tingitana, în anul 122 și procurator în Noricum la o dată ulterioară, încă necunoscută. H.-G. Pflaum, *op. cit.*, a respins această identificare pentru motivul că formula *tres militiae* nu apare în inscripții decît către sfîrșitul secolului al II-lea. Cu prilejul celui de-al IV-lea Congres internațional de epigrafie, F. Zevi a adus în discuție o inscripție de la Ostia care conține *cursus honorum* al unui personaj din timpul lui Hadrian (Q. Baienus Blasianus). În această inscripție apare expresia *functo tribus militiis equestribus*. E. Birley atrăsese mai de mult atenția că formula *tres militiae equestres* mai este atestată și în alte documente din prima jumătate a secolului al II-lea, de exemplu inscripția lui Marcus Sulpicius Felix, din anul 144 (AÉp, 1931, n. 36 — 38), precum și inscripția de la Troesmis, revenind la vechea identificare propusă de E. Bormann și A. Stein.

Problema s-a complicat prin descoperirea la Troesmis a unei noi inscripții (v. nr. 155) datînd din anii 151 — 154, în care un personaj cu același nume purta titlul de legat al legiunii V Macedonica.

S. Lambrino, RevÉtRoum, 2, 1954, p. 96 — 101, considera că Q. Caecilius Redditus, legatul legiunii, era fiul procuratorului Mauretaniei Tingitana (cf. W. Eck, RE, suppl. XIV, 1974, col. 1 199, nr. 104 a). R.

https://biblioteca-digitala.ro

Vulpe, editînd inscripția de mai sus *(op. cit.*, p. 557—562) a propus identificarea lui Caecilius Redditus din fragmentul pe care-l discutăm, cu legatul legiunii V Macedonica din anii guvernării lui Fuficius Cornutus. Aceasta presupune ridicarea fostului procurator la rangul senatorial.

Nu știm cu ce prilej i s-a închinat lui Q. Caecilius Redditus această inscripție la Troesmis.

143

Bază de calcar, descoperită la Troesmis în condiții necunoscute, probabil în cursul demolărilor întreprinse în 1861 de către D. More la cetatea de vest de la Troesmis. Monumentul are profile simple, în bună stare de conservare, cu excepția părții de jos, unde cîmpul scris a fost avariat, pierzîndu-se cîteva litere din ultimul rînd. E. Desjardins spunea că în 1868 monumentul se afla în Normandia, de aceea el n-a mai văzut piatra în cursul cercetărilor sale la Troesmis. Dimensiuni : 1,41 × 0,58 m (după G. Boissière). Muzeul Saint Germain-en-Laye.

L. Renier, Bull., 1864, p. 195 (după o copie a lui Engelhardt) ; CIL, III, 776 ; L. Renier, CRAI, 1, 1865, p. 265 (lectură îmbunătățită după o fotografie) ; G. Boissière, *Rapport*, p. 195, nr. 1) ; CIL, III, 6 195 (cu controlul unei copii a lui Blücher) ; A. Treboniu Laurian, *Cetatea Troesmis*, p. 198, nr. 3 ; AÉ p. 1950, nr. 170 ; R. Vulpe, *op. cit.*, p. 572 ; RE, VIII A_2, 1958, col. 1 901—1 902, nr. 29 (R, Stiglitz).

Anii 103 — 167.

Tib(erio) Veturio
Tib(erii) fil(io), Aemilia (tribu),
Mauretano, F(u)n-
dis, praefecto
castrorum
leg(ionis) V Mac(edonicae),
ordo
T[r]o[es]mensium

r. 3 : *FN* Renier, 1, 2 (cu o ligatură *VN) ; FVN* (cu *VN* în ligatură) Blücher (în fotografie, ligatura nu e clară) ; r. 4 : *PREFECTO*, Renier, 1, CIL, III, 776 ; *PRAEFECTO*, Renier, 2, CIL, III, 6 195 ; r. 7 : omis, Renier, 1, *ORDO*, CIL, III, 776.

„Lui Tiberius Veturius, fiul lui Tiberius, din tribul Aemilia, Mauretanus, din (localitatea) Fundi, prefect al castrelor legiunii V Macedonica, *ordo Troesmensium* (i-a închinat acest monument)".

r. 1—2. Tiberius Veturius Mauretanus nu mai este cunoscut din alte documente (cf. RE, *loc. cit).*

r. 3 — 4. Fundi era un oraș în Latium, ai cărui locuitori aparțineau tribului Aemilia (cf. RE, *loc. cit).*

r. 7 — 8. Inscripția i-a fost dedicată de către *ordo Troesmensium* adică senatul așezării civile de la Troesmis, și nu al canabelor, așa cum susține autorul art. din RE. Canabele nu aveau alt nume decît acela al legiunii pe lîngă care s-au dezvoltat. Faptul că senatul așezării civile îi închina

https://biblioteca-digitala.ro

prefectului castrelor un monument onorific, poate să indice o oarecare dependenţă a acesteia de comandamentul legiunii. *Ordo Troesmensium* mai este atestat ca dedicant al unor inscripţii onorifice, v. nr. 144, 145.

Întrucît personajul căruia i-a fost închinat acest monument nu este cunoscut din altă parte, iar inscripţia nu conţine un element mai precis de datare, încadrăm acest altar onorific între anii 103 — 167, anii în care legiunea V Macedonica a stat în garnizoana de la Troesmis.

144

Bază onorifică de calcar descoperită în cursul demolărilor întreprinse în 1861 de către D. More la cetatea de vest de la Troesmis. Altarul are profilele cioplite şi muchia de pe latura din stînga a feţei scrise, aşchiată, cîteva litere de la începutul rîndurilor căzînd în lacună. Scriere monumentală, cu unele litere gravate mai mici, spre a evita scrierea aceluiaşi cuvînt pe două rînduri. Dimensiuni : 1,45 × 0,57 × 0,57 m ; înălţimea literelor (în medie) : 7 cm. MNA, inv. L, 247.

L. Renier, p. 197 (după copia lui Engelhardt ; idem, RA, 10, p. 394 ; L. Renier, CRAI, 1, 1865, p. 266, după o fotografie ; G. Boissière, *Archives*, p. 196, nr. 2) ; CIL, III, 774 ; E. Desjardins, *Annali*, 1868, p. 74 (direct după piatră) ; CIL, III, 6 182 şi după o copie a lui Blücher ; A. Treboniu Laurian, *op. cit.*, p. 199 ; Gr. Tocilescu, RIAF, 1, 1882, p. 113 — 127, nr. 2 ; cf. E. Ritterling, AEM, XX, 1897, p. 24 sq ; A. Stein, *Moesien*, p. 78 — 79 ; RE, XX, 1, 1953, nr. 34, col. 39 (Wolf) ; A. Birley *Marcus Aurelius*, Londra, 1966, p. 240 — 241 ; J. Fitz, *Hommages Renard*, II, p. 261 sqq.

Anii 165 — 170.

M(arco) Pontio
[L]aeliano
[c(larissimo)] v(iro) patri Pont(ii)
Laeliani
5 *[l]eg(ati) Aug(usti) pr(o) pr(aetore)*
[or]do Troesm(ensium)

r. 1 : *ML* (în ligatură) Blücher ; r. 2 : *[L]AELIANO*, Renier, Boissière, CIL, III ; *AELIANO*, Desjardins ; r. 3 : *PON*, Blücher, Boissière, Desjardins ; *PONT* (cu *NT* în ligatură), Renier, CIL, III ; r. 4 : *LAELIANI*, Renier, Boissière, CIL, III ; *L. AELIANI*, Desjardins.

„Lui Marcus Pontius Laelianus, bărbat de rang senatorial, părintele lui Pontius Laelianus, legat imperial de rang pretorian, senatul (comunităţii) din Troesmis (i-a dedicat acest monument)".

r. 1. Inscripţia i-a fost dedicată lui M. Pontius Laelianus Larcius Sabinus, tatăl guvernatorului Moesiei Inferioare, M. Pontius Laelianus. Cariera lui este cunoscută dintr-o inscripţie pusă la Roma (CIL, VI, 1 497 = ILS 1 094 ; v. şi CIL, VI, 1 549 = ILS 1 100) în timpul lui Marcus Aurelius. El a fost ales consul în anul 144, puţin înainte de acest an a fost legat al Pannoniei Inferioare, apoi al Pannoniei Superioare (anul 148) şi al Syriei. În timpul războiului cu parţii (sub conducerea lui L. Verus) a fost *comes*, de asemenea, în războiul cu germanii şi sarmaţii, pînă în anul 175, *comes* al lui Marcus Aurelius. Probabil în cursul ultimelor războaie a avut un rol şi la Dunărea de Jos, pentru care a binemeritat onoarea troesmensilor.

https://biblioteca-digitala.ro

r. 5. S-a discutat mult în literatura de specialitate, dacă titlul *leg. Aug. pr. pr.* se leagă de Pontius Laelianus-tatăl, consulul din anul 144, sau de Pontius Laelianus-fiul, consulul din anul 163. E. Ritterling, AEM, XX, p. 24, a arătat, primul, că acest rînd trebuie citit: *Leg(ati) Aug(usti) pr(o) pr(aetore)*. Pontius Laelianus a guvernat Moesia Inferioară aproximativ între anii 165 — 170 (A. Stein, *Moesien*, p. 78 — 79), conform unei datări mai strînse propuse de J. Fitz, *Die Laufbahn*, p. 48, între anii 165 — 166/167.

145

Bază onorifică de calcar descoperită în 1861 în cetatea de vest de la Troesmis, cu prilejul demolărilor întreprinse de D. More. Este în bună stare de conservare, cu literele frumos gravate. Ligaturi: r. 3, *TI*, r. 4, *AV*, r. 7, *ME*. Dimensiuni: 1,62 × 0,55 × 0,50 m (după E. Desjardins); litere: 6—8 cm. Muzeul Saint Germain-en-Laye.

L. Renier, *Bull*, 1864, p. 199 (după copia lui Engelhardt); CIL, III, 775; L. Renier, CRAI, 1865, p. 266, nr. 3 (G. Boissière, *Rapport*, p. 196, nr. 3); E. Desjardins, *Annali*, 1868, p. 74; CIL, III, 6 183 și p. 2 102 (care preia lectura lui E. Desjardins, comparată cu copia lui Blücher; ILS, 1 116); A. Treboniu Laurian, *op. cit.*, p. 199; AÉp, 1911, p. 170; 1966, nr. 470. Cf. A. v. Premerstein, Klio, 11, 1911, p. 356; W. Hüttl, *Antoninus Pius*, Praga, 1936, II, 1 277; S. E. Stout, *The Governors of Moesia*, Princeton, 1911, p. 56 și 85; H. Dessau, PIR[1] 434; idem, ILS, III, p. 376; E. Ritterling, RE, XII, 1925, col. 1 582, s.v. *Legio;* Gr. Florescu, Dacia, 3—4, 1927 — 1932, p. 508 = AÉp, 1934, nr. 108 = *Capidava*, p. 93, nr. 15; A. Stein, *Moesien*, p. 79; A. Degrassi, *Fasti*, p. 48; R. Stiglitz, RE, VIII A, 1958, col. 2 569, nr. 3; B. Thomasson, *Die Statthalter der römischen Provinzen Nordafrikas von Augustus bis Diocletianus*. Lund, 1960, II, p. 87; E. Birley, JRS 52, 1962, p. 223; R. Vulpe, DID, II, 1968, p. 169; J. Fitz, *Die Laufbahn*, p. 48.

Anul 170?

P. Vigellio Raio Plario Saturnino Atilio Braduano Caucidio Tertullo leg(ato) Aug(usti) ordo Troesmen(sium) ex decreto suo

r. 4: *AV*, Renier, 1, CIL, III, 775; *CAV*, Renier, 2, E. Desjardins, CIL, III, 6 183.

„Lui P. Vigellius Raius Plarius Saturninus Atilius Braduanus Caucidius Tertullus, legat imperial, prin decretul senatului din Troesmis".

Cariera lui Vigellius Raius Plarius Saturninus Atilius Braduanus Caucidius Tertullus, ca și numele său complet, nu era cunoscut decît din inscripția de la Troesmis, presupunîndu-se că era identic cu Saturninus, proconsulul Africii în anul 180 (B. Thomasson, *Die Statthalter der römischen Provinzen Nordafrikas von Augustus bis Diocletianus*, Lund, 1960, vol. II, p. 87).

https://biblioteca-digitala.ro

r. 6. Părerea specialiștilor este încă împărțită între cei ce susțin că Vigellius Saturninus, onorat în inscripția de față cu titlul *legatus Augusti*, a exercitat funcția de legat al Moesiei Inferioare sau numai pe aceea de legat al legiunii V Macedonica. Cum inscripția noastră nu pomenește nici calitatea de *legatus pro praetore*, nici legiunea al cărei comandant fusese, ambele păreri sînt la fel de îndreptățite. Dilema părea s-o fi rezolvat inscripția de la Capidava (v. discuția mai sus la nr. 11), unde Saturninus, al cărui nume l-a citit și întregit pe piatră primul său editor, Gr. Florescu, era cinstit ca legat al provinciei. Cum s-a văzut însă, lectura inscripției de la Capidava este nesigură, ea nepăstrînd literele citite de Gr. Florescu.

r. 7. Inscripția este dedicată de către *ordo Troesmensium*, senatul așezării civile premunicipale de la Troesmis. Inscripții dedicate de către acest organism legatului provinciei sau chiar prefectului castrelor legiunii V Macedonica datînd dintr-o vreme apropiată de cea închinată lui Saturninus au mai fost descoperite la Troesmis (v. nr. 143, 144).

Guvernatoratul lui Saturninus a fost datat după anul 170. Dacă el a fost cinstit în acest altar ca legat al Moesiei Inferioare, acesta ar fi unul din cele mai tîrzii documente care atestă Troesmis în faza premunicipală, după transferarea legiunii V Macedonica din castrul de la Troesmis.

146

Bază onorifică de calcar, descoperită în anul 1861, în cetatea de vest de la Troesmis, cu prilejul demolărilor întreprinse de D. More pentru scoaterea pietrei. Altarul are profile simple, colțurile superioare și cel inferior drept fiind rupte. Inscripția cu litere frumos gravate este relativ bine conservată. Cuvintele sînt despărțite prin mici *hederae distinguentes*; are o singură ligatură, *LI* în r. 3; în r. 4, litera *V* este mai mică, între *M* și *S*. Dimensiuni: 1,50 × 0,60 × 0,60 m; înălțimea literelor: 8 cm. MNA inv. L, 87.

Th. Mommsen, Bull, 1864, p. 261 (după o copie a lui Blücher); L. Renier, CRAI, 1865, p. 271 (după copia fotografică trimisă de Engelhardt; G. Boissière, Rapport, p. 198, Nr. 5); A. Treboniu Laurian, *op. cit.*, p. 200, nr. 7; CIL, III, 6 176 (Gr. Tocilescu, RIAF, I, 1882, p. 127 — 130, nr. 3; ILS, 1 108; R. Vulpe, SCIV, 4, 1953, p. 582); cf. N. Gostar, Apulum, 7, 1968, 1, p. 381 — 389 (idem, *Hommages Renard*, II, 1969, p. 290 — 301).

Anul 173.

Tib(erio) Cl(audio) Pompeiano c(larissimo) v(iro)
bis consuli
C(aius) Val(erius) Firmus
(centurio) leg(ionis) I Ital(icae)

Deosebirea în lectura acestei inscripții constă în omiterea semnelor de separare a cuvintelor în ed. Renier-Boissière. De asemenea, A. Treboniu Laurian a omis primele litere ale fiecărui rînd.

„Lui Tiberius Claudius Pompeianus, bărbat de rang senatorial, consul pentru a doua oară, Caius Valerius Firmus, centurion al legiunii I Italica (i-a dedicat acest monument)".

https://biblioteca-digitala.ro

r. 1—2. Tiberius Claudius Pompeianus, ginerele împăratului Marcus Aurelius, a fost unul dintre cei mai activi generali din timpul luptelor cu marcomanii, cvazii și sarmații. Cariera sa a fost strîns împletită cu viața și cu acțiunile militare din timpul lui Marcus Aurelius, cf. A. Stein, RE, III, 1899, col. 2 843—2 845; PIR² C, 973.

r. 3. Claudius Pompeianus a fost ales consul pentru a doua oară în anul 173. Probabil acesta este anul în care i-a fost dedicată inscripția de la Troesmis. N. Gostar, *op. cit.*, presupunea că această inscripție este legată de prezența la gurile Dunării a lui Claudius Pompeianus în anul 176 — — 177 (în timpul legației moesice a lui Helvius Pertinax), cu prilejul unei acțiuni militare împotriva alanilor.

r. 4. C. Valerius Firmus, centurion al legiunii I Italica, a fost atestat pe o inscripție descoperită la Ismail, inscripție închinată aceluiași Tiberius Claudius Pompeianus (cf. N. Gostar, *op. cit.*).

r. 5. Această inscripție este primul document care atestă prezența unui detașament al legiunii I Italica la Troesmis, înlocuind legiunea V Macedonica, mutată în 167 definitiv în Dacia. Legiunea I Italica este documentată în toate centrele militare din partea de nord a Dobrogei, pînă atunci sub controlul legiunii V Macedonica (cf. V. Pârvan, *Castrul Poiana*, p. 115; Gh. Ștefan, Dacia, 9—10, 1941—1944, p. 474; Emilia Doruțiu-Boilă, SCIV, 23, 1972, 1, p. 45 — 61). Altă inscripție menționînd la Troesmis un centurion al legiunii I Italica, v. mai jos nr. 184.

147

Fragment de calcar descoperit în a doua jumătate a secolului trecut la Troesmis, în condiții necunoscute. Fragmentul e rupt în toate părțile. Nu avem date privind dimensiunile. Nu știm unde se află astăzi.

G. Boissière, *Rapport*, 2, 4, p. 219, nr. 126; CIL, III, 6 171.

Secolele II — III.

... [? T. Ael. Hadrianus A]ntoni[nus
..... Caes[ar ....

Fragment dintr-o inscripție onorifică sau votivă, pusă pentru sănătatea împăratului Antoninus Pius și a lui M. Aurelius Caesar.

148

Bloc de calcar cu inscripție onorifică descoperit în cetatea de vest de la Troesmis de către D. More și dus la Brăila, de unde a fost procurat pentru MNA de Gr. Tocilescu, în cursul perieghezei din 1881. Blocul este relativ bine conservat; inscripția, păstrată în întregime, are numeroase ligaturi: *VI*, *MAR*, *AN* în r. 1; *VE*, *TE* — r. 2; *NTF* în r. 3, *MTR*, *AR* în r. 4; *NTF*, *ET*, *ANT* în r. 6; *MT*, *ED* în r. 7. Dimensiuni: 0,80 × 0,35 × 0,24 m; înălțimea literelor: 4,50—4 cm. MNA, inv. 55.

Gr. Tocilescu, AEM, 6, 1882, 44, 90 (idem, RIAF, 1, vol. 2, 1883, p. 250, nr. 9, cu desen); CIL, III, 7 504; ILS, 7 184; cf. W. Wagner, *Dislokation*, 1938, p. 33

https://biblioteca-digitala.ro

Sfîrşitul secolului al II-lea — începutul secolului al III-lea.

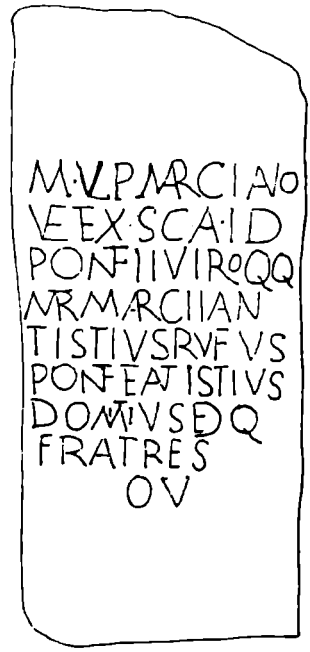

M(arco) Ulp(io) Marciano
vet(erano) ex s(ingulari) c(onsularis)
a(lae) I (Dardanorum)
pont(i)f(ici), (duum)viro q(uin)q(uennali)
m(unicipii) Tr(oesmensium), Marcii An-
tistius Rufus,
pont(i)f(ex) et Antistius
Domitius (a)ed(ilis) q(uaestor),
fratres,
o(ptimo) v(iro)

„Lui Marcus Ulpius Marcianus, veteran, fost *singularis consularis* al alei I Dardanorum, *pontifex, duumvir quinquennalis* al municipiului Troesmis, Marcus Antistius Rufus, *pontifex* şi Marcus Antistius Domitius, edil, *quaestor*, fraţi, (au dedicat acest monument) distinsului bărbat".

r. 2. Personajul onorat în această inscripţie a îndeplinit funcţia de *singularis consularis* al alei I Dardanorum cu garnizoana la Arrubium (Măcin). *Singularis consularis* era un post în oficiul guvernatorului, primul rang la care puteau promova *pedites* sau *equites*, uneori curînd după recrutare; postul de *singularis consularis* într-oală era superior celui dintr-o cohortă. Activitatea în oficiul guvernatorului dădea posibilitatea avansării spre centurionat (cf. D. Breeze, Bonner Jahrb., 174, 1974, p. 280 — 282 şi M. Speidel, *Guards of the Roman Armies*, unde această inscripţie a fost omisă). Marcus Ulpius Marcianus din inscripţia pe care o discutăm n-a avansat peste această funcţie, primind *honesta missio* ca *singularis* consularis; ala I Dardanorum, întemeiată de Vespasian a staţionat de la început la Dunărea de Jos. Diplomele din anii 99, 105, 114 şi 134 o amintesc printre trupele Moesiei Inferioare şi îşi avea garnizoana probabil la Măcin (cf. W. Wagner, *Dislokation*, p. 1938, p. 33 — 34).

r. 3 — 4. După *honesta missio*, M. Ulpius Marcianus s-a stabilit la Troesmis, unde a exercitat cele mai înalte magistraturi : *pontifex* (preot al cultului imperial local municipal) şi *duumvir* cu misiunea de *quinquennalis* (censor).

r. 4 — 7. Fraţii săi, Marcii Antistii Rufus şi Domitius, care-i dedică această inscripţie, purtau alt gentiliciu, ceea ce se poate explica prin faptul că-şi datorau încetăţenirea unor împrejurări deosebite. Gentiliciul Antistius

https://biblioteca-digitala.ro

mai este atestat la Troesmis și în alte inscripții, v. *Indices* (pentru cazuri în care frații purtau *gentilicia* deosebite, v. H. Thylander, *Etude sur l'épigraphie latine*, Lund, 1952, p. 89 sqq). Și unul și celălalt ocupau posturi de vază în administrația municipală a orașului, *pontifex* și respectiv edil (cf. A. Betz, RE, VII, A1, 1939, col. 596, s.v. *Troesmis*, propune lectura *de(curio)* în loc de *(a)ed(ilis)* și *quaestor)*. Pentru administrația municipiilor în epoca imperială, v. Abott și Johnson, *Municipal Administration in the Roman Empire*, Princeton, 1926.

Inscripția este importantă pentru datele complete privind organizarea administrativă a municipiului Troesmis, precum și pentru legătura strînsă dintre centrul militar de la Arrubium și orașul Troesmis.

149

Bază de calcar descoperită în ruinele cetății de vest de la Troesmis, probabil în cursul demolărilor întreprinse de D. More în 1861. Monumentul are profilul superior rupt, antrenînd și primele sau primul rînd al inscripției. Aceasta comportă cîteva greșeli de lapicid; în r. 4, litera *T* are și o bară orizontală, în forma unui *L*, în r. 6, litera *I* din *eius* are forma unui *L*, iar în r. 7, *G* are forma unui *C*. În primul rînd păstrat se vede o bară orizontală în partea de jos a rîndului, o bară oblică, apoi o lacună de circa 2 litere, o bară orizontală în partea de jos a rîndului, o parte din litera *O* și o lacună de 2—3 litere; în r.2, o parte dintr-o literă cu bară orizontală și o parte din litera *O*; la sfîrșitul acestui rînd, o lacună de 2 litere. Dimensiuni: 0,70 × 0,25 × 0,18 m; înălțimea literelor: 2,50 — 3 cm. MNA, inv. 48.

E. Desjardins, CRAI, 1868, p. 263; idem, *Annali*, 1868, p. 63, nr. 59; CIL, III, 6 199; Gr. Tocilescu, AEM, 14, 1891, p. 19, nr. 43; CIL, III, 12 481 ad 6 199 (pe baza unui decalc trimis de Gr. Tocilescu).

Sfîrșitul secolului al II-lea — începutul secolului al III-lea.

... C ...
.o dec(urioni), q(uaestori) [mu]-
n(icipii) Troesm(ensium),
Iul(ius) Saturni-
nus, q(uaestor) muni-
cipi(i) eiusde-
m, o(ptimo) colleg(a)e

https://biblioteca-digitala.ro

r. 1 : *///EV///IO///*, E. Desjardins; *LV ... IO*, CIL, III, 6199; ... *O*, CIL, III, 12 481; r. 2 : *///CO DEC. QU ///*, E. Desjardins; ... *CO.DEC.Q*, *M.*, CIL, III, 6 199; *EO DEC. M[u]*, CIL, III, 12 481, r. 7 : *M. Q. COLLEGE*, E. Desjardins, CIL, III, 6 199; *M. OCOLLEGE*, CIL, III, 12 481.

„Lui ..., decurion, *quaestor* al municipiului Troesmis, Iulius Saturninus, *quaestor* al aceluiași municipiu, distinsului coleg".

r. 1. Inițial autorii CIL au întregit numele persoanei onorate în acest monument, *Lu[cilli]us [Flac]cus;* după o revizuire a lecturii, au propus *[IULI]O [?ISA]EO;* acest rînd este însă aproape în întregime pierdut, astfel că nu se poate face astăzi nici o propunere de restituire.

r. 4. Iulius Saturninus este atestat într-o altă inscripție de la Troesmis (v. nr. 185), purtînd titlurile de *quaestor*, *aedilis* și *duumvir* al municipiului Troesmis. După toate probabilitățile, cele două persoane sunt identice. Un alt C. Iulius Saturninus, veteran al legiunii V Macedonica, apare la Troesmis în inscripția funerară nr. 187. Între acesta din urmă și magistratul municipal trebuie să fi existat o înrudire, poate de la tată la fiu.

r. 7. Pentru *college* în loc de *colleg(a)e*, prin transformarea diftongului *ae* în *e* în latina vorbită, cf. H. Mihăescu, *Limba latină*, p. 76 — 78, nr. 55.

150

Bază onorifică de calcar descoperită în cetatea de vest de la Troesmis, în anul 1861, cu prilejul demolărilor întreprinse de D. More. Monumentul are profilele martelate și este spart în mai multe fragmente lipite. Muchia dreaptă e spartă, căzînd în lacună literele de la sfîrșitul rîndurilor. Dimensiuni : 1,70 × 0,63 × 0,50 m (după CIL). Literele frumos gravate, înalte de 6,50 cm. Muzeul Saint Germain-en-Laye.

Th. Mommsen, *Bull*, 1864, p. 262 (după o copie a lui Blücher); L. Renier, CRAI, 1865, p. 273 (după copia lui Engelhardt); G. Boissière, *Rapport*, p. 199, nr. 6; E. Desjardins, *Annali*, 1868, p. 76, nr. 86; CIL, III, 6 177; cf. A. Stein, *Moesien*, 1940, p. 88 — 89; PIR² I, 304; Hohl, RE, X, 1919, col. 585 — 586, nr. 226.

Anii 208 — 211 ?

L(ucio) Iul[i]o Fau[s]-
tiniano, le[g(ato)]
Aug[(ustorum trium)] pr(o) [pr(aetore)],
ordo m[u]-
nic[i]pi(i) Tr[o]-
e[s]m(ensium)

r. 3 : *AVGG*, Blücher, Mommsen, Bullet.; *AVG*, Renier, CRAI; *AVG///*, *//*, Boissière; *AVG ///*, A. T. Laurian; *AVGGG*, E Desjardins, CIL, *///*; r. 4 : *M ///*, Renier, CRAI; r. 5 : */// /// TR*, Renier, CRAI; *NICIPI TRO*, Boissière; r. 6 : */// SM*, Desjardins; *ESM*, Boissière.

„Lui Lucius Iulius Faustinianus, legat al celor trei împărați, de rang pretorian, senatul municipiului Troesmis (i-a dedicat acest monument)".

https://biblioteca-digitala.ro

r. 1 — 2. Lucius Iulius Faustinianus a fost guvernator al Moesiei Inferioare în timpul domniei comune a lui Septimius Severus, Caracalla și Geta. Legația sa în Moesia mai este atestată pe inscripții (IGB, II, 624, 625, 626 de la Nikopolis ad Istrum; CIL, III, 7 485 de la Axiopolis) și pe monede de la Marcianopolis (B. Pick, I, nr. 560 — 577). Data legației sale este incertă în limitele anilor 208 — 211. A. Stein, *Moesien*, p. 88 — 89, o data între 198 — 209, la fel A. Degrassi, *Fasti*, p. 56; cf. PIR², I, 304; J. Fitz, *Laufbahn*, p. 50 (și ActaAnt, 9, 1961, p. 186, nota 191 b) a propus o datare mai tîrzie, între 210/11 — 213 sau chiar 214, pe baza inscripției de la Axiopolis care ar fi fost închinată Iuliei Domna cu prilejul vizitei în anul 214 a lui Caracalla în provinciile dunărene.

r. 3. Cel de-al doilea *G* din *AVGGG* a căzut în spărtură, cel de-al treilea a fost martelat, de aceea inițial s-a pus problema dacă Faustinianus a fost legat a doi sau a trei împărați. G. Boissière și Desjardins, care au văzut piatra, au dat lectura justă. Aceasta obligă la datarea guvernării moesice a lui Faustinianus în timpul domniei comune a lui Septimius Severus și a celor doi fii ai săi. În inscripția de la Axiopolis Faustinianus poartă titlul de *legatus Aug. n.*, ceea ce ar pleda pentru datarea mai tîrzie a guvernării moesice a lui Faustinianus — susținută de J. Fitz — care să cuprindă ultimii ani de domnie a lui Severus și anul 212 cînd Caracalla a domnit singur.

r. 4 — 6. *Ordo municipii Troesmensium* era denumirea senatului municipal, spre deosebire de senatul așezării civile Troesmis, în faza premunicipală, cînd acesta se numea doar *ordo Troesmensium*. Pînă acum aceasta este cea mai veche inscripție cu oarecare certitudine datată, care atestă municipiul Troesmis.

151

Bază de calcar descoperită în cetatea de vest de la Troesmis în 1861, în cursul demolărilor întreprinse de D. More. Altarul este spart în două bucăți, acum lipite. Inscripția destul de slab păstrată este gravată într-un cadru pătrat adîncit, cu un profil simplu pe toate laturile. Profilul superior este ornamentat cu flori de lotus stilizate, în centru și la acrotere. Numeroase ligaturi: *VE* (r. 4); *DE* (r. 5); *NT* (r. 5); *ANTE* (r. 6); *VL*, *ATE* (r. 7); *ER* (r. 8); Dimensiuni (după E. Desjardins): 1,20 × 0,71 × 0,57 m; înălțimea literelor: 7 cm. Muzeul Saint Germain-en-Laye.

L. Renier, Bull, 1864, p. 200; CIL, III, 773; L. Renier, CRAI, 1865, p. 267 (după copiile lui Engelhardt; copia lui Blücher trimisă lui Th. Mommsen era identică cu aceea a lui Engelhardt, căci Blücher n-a văzut originalul, piatra fiind împachetată în acea vreme, spre a fi transportată la Paris; L. Renier, RA, 13, 1866, p. 186); G. Boissière, *Rapport*, p. 197, nr. 4 (autoptic); E. Desjardins, *Annali*, 1868, p. 74—76, nr. 84 (cu desen); CIL, III, 6 170 (Gr. Tocilescu, *MonEpSc*, p. 63; A. Treboniu Laurian, *op. cit.*, nr. 1, după copia consulului prusian Friedländer; ILS, 468); cf. AÉp, 1958, 187; BCH, 90, 1966, nota 153 (Veine); J. Deininger, *Die Provinziallandtage der römischen Kaiserzeit*, 1965, p. 120 (Vestigia. Beiträge zur alten Geschichte, vol. 6).

https://biblioteca-digitala.ro

Anii 218 — 222.

Imp(eratori) Caesari M(arco)
Aurelio A[n]ṭoni-
[n]o Pio fel(ici) Aug(usto),
Divi Severi n[ep]ọti
Divi Antonini [f]il(io) deăi-
cante T(ito) Fl(avio) Novio Rufo
leg(ato) Aug(vsti) pr(o) pr(aetore)
M(arcus) Ulp(ius) Antipater
sacerd(os) provin(ciae) et bis du-
umviral(is) ob hon(orem) pontif(icatus)

r. 2 — 3 : // *INTONI|NO*, Desjardins, *|||||TO|||* *|||O*, Laurian (Friedländer); r. 4 : *MAXIMF*, Renier (1); *NEPOTI*, CIL, III, 773; *|||OTI*, E. Desjardins; *NEPOTI*, Boissière; r. 5; *NE*, Engelhardt, Blücher; // *L*, Desjardins; *FIL*, Boissière; *|IL*, CIL, III, 6 170 (A. T. Laurian nu dezleagă martelările); r. 9 : *VMNIRA*, Boissière, *VMVIRAL*, CIL, III, 6 170 (pe piatră aşa).

„Împăratului Caesar Marcus Aurelius Antoninus Pius Felix Augustus, nepotul divinului Severus, fiul divinului Antoninus, sub îngrijirea lui Titus Flavius Novius Rufus, legat imperial de rang pretorian, Marcus Ulpius Antipater, preot al provinciei şi fost *duumvir* (al municipiului Troesmis) de două ori, în cinstea alegerii ca preot (a dedicat acest monument)".

r. 2 Împăratul onorat în această inscripţie este Elagabal, ale cărui nume şi relaţii cu familia imperială au fost martelate (*Antonino* în r. 2; *nepoti* în r. 4 şi *fil.* în r. 5) provocînd la prima editare confuzia cu Caracalla, în r. 4 citindu-se *Maximf*, iar în r. 5 *NE* în loc de *fil.* Cum martelarea numelui lui Caracalla nu mai fusese atestată, Th. Mommsen a cerut revizuirea lecturii pietrei, ceea ce a dus la citirea sa corectă de către E. Desjardins şi CIL, III, 6 170.

r. 6. Guvernatorul Titus Flavius Novius Rufus era cunoscut de pe monedele de la Nikopolis ad Istrum (cu capul lui Elagabal). Pentru cariera lui, v. A. Stein, *Moesien* p. 92 — 93. Data legaţiei sale moesice a fost preci-

https://biblioteca-digitala.ro

zată prin inscripția de la Histria, D. M. Pippidi, *Histria*, I, p. 533 — 538, nr. 17 (Dacia, III, N. S., 1959, p. 339 —413; AÉp, 1961, 86), cf. R. Vulpe, DID, II, 1968, p. 210 — 211; J. Fitz, *Laufbahn*, situează data guvernării sale în Moesia între anii 218 — 219/220. Cf. și G. Barbieri, *L'albo senatorio*, nr. 238.

r. 6. Altarul a fost dedicat de către Marcus Ulpius Antipater, *sacerdos provinciae*, adică preot al cultului imperial provincial, al cărui sediu era după toate probabilitățile la Troesmis (un alt *sacerdos provinciae* la Troesmis, v. nr. 194) și unde trebuie să fi existat un templu pentru oficierea acestui cult. (Nu este exclus ca templul construit în inscripția nr. 135 să fi fost chiar templul Romei și al lui August). De aceea s-a presupus că la Troesmis avea loc adunarea generală a orașelor din Moesia Inferior (cf. R. Vulpe, în nota 290 la V. Pârvan, *Începuturile* [2], p. 188, unde se citează o bogată bibliografie privind această temă) și că centrul militar de la Troesmis era chiar capitala provinciei, fapt încă neprobat.

r. 6 — 7. Marcus Ulpius Antipater poartă și titlul *bis duumviralis*, adică „fost de două ori duumvir", desigur al municipiului Troesmis.

r. 9. *ob honorem pontificatus*. Marcus Ulpius Antipater menționează că a închinat acest altar pentru sănătatea împăratului cu prilejul numirii sale ca *sacerdos provinciae* (aceeași expresie, CIL, III, 7 983 de la Sarmizegetusa); expresii similare, v. CIL, III, indice, p. 2 593.

Marcus Ulpius Antipater descinde dintr-o familie care a primit cetățenia romană în timpul lui Traian. *Antipater* este un cognomen grecesc cf. Fr. Bechtel, *Die historischen Personennamen*, p. 264.

152

Bază de calcar descoperită în 1861 de D. More în cetatea de vest de la Troesmis și adusă la Brăila în vederea utilizării în construcția bisericii „grecești". Aici a fost văzută de Engelhardt, care i-a trimis o copie lui L. Renier și de E. Desjardins, care a luat un estampaj. Astăzi piatra este pierdută.

L. Renier, CRAI, 1865, p. 294 — 295, nr. 13 (= G. Boissière, *Rapport*, p. 207, nr. 15); E. Desjardins, *Annali*, 1868, p. 68, nr. 69 (RA, 17, 1868, p. 262; CRAI, 1868, p. 17); CIL, III, 6 172. Lectura lui Renier și a lui Desjardins diferă ușor una de alta; întrucât piatra s-a pierdut și lectura ei nu mai poate fi controlată, dăm, așa cum au procedat autorii CIL, ambele lecturi.

Anii 244 — 245.

Renier, după Engelhardt;

IMP CAESARI/
///////////
INVICTO /////
PPPCOSPRO///

https://biblioteca-digitala.ro

ORDO MVNICIP //
DEVOTI NVM ////
IS///AIIQE////

E. Desjardins :

IMP CAE ////
////////////////
INVICTOAV///
P.P.P.COS.PRO///
ORDO MVNTR //////
DEVOTI NVMI//////
ESTATIQVE E//////

Întregire probabilă după E. Desjardins :

Imp(eratori) Cae(sari) [M. Iulio]
[Philippo P(io) Fel(ici)]
invicto Au[g(usto) p(ontifici) m(aximo) trib(unicia)]
p(otestate) p(atri) p(atriae) co(n)s(uli) pro[co(n)s(uli)]
ordo mun(icipii) Tr[oes(mensium)]
devoti numi[ni mai]-
estatique e[ius]

„Împăratului Caesar Marcus Iulius Philippus Pius Felix, Invictus (neînvinsul), Augustus, pontif suprem, investit cu puterea tribuniciană, părinte al patriei, consul, proconsul, senatul municipiului Troesmis, devotat puterii divine și maiestății sale".

r. 1 — 2. Cuprindeau numele lui Philip Arabul, citit parțial de E. Desjardins, martelat pe cele mai multe monumente publice după urcarea pe tron a lui Decius (cf. PIR² I, 461 — 462, p. 246 — 249). Pentru domnia lui Filip Arabul, bibliografia nouă la G. Walser-Th. Pékary, *Die Krise des römischen Reiches*, p. 21 — 22.

r. 4. Împăratul a exercitat puterea tribuniciană începînd din anul 244, iar consulatul pentru prima dată în anul 245, de aceea titulatura *trib. pot. cos. procos* datează această inscripție în anul 244/245.

r. 6 — 7. *Devoti numini maiestatique eius* este o formulă ce apare în inscripții începînd cu dinastia Severilor. *Numen* și *maiestas* exprimă puterea divină a împăratului. Cf. H.-G. Gundel, *Devotus numini maiestatique eius. Zur Devotionsformel in Weihinschriften der römischen Kaiserzeit*, Epigraphica, 15, 1953 (publ. în 1955), p. 128 — 150 ; pentru *maiestas* v. Ensslin, RE, XIV, 1, 1974, col. 559 ; R. Étienne, *Le culte impérial dans la péninsule Ibérique*, Paris, 1958, p. 310 sqq.

153

Bază de calcar descoperită în cursul demolărilor întreprinse la cetatea de vest de la Troesmis de către D. More, în anul 1861. În 1865 se afla la Brăila, pentru a fi folosită în construcția bisericii „grecești". Aici a văzut-o Engelhardt în 1865, care i-a trimis o copie lui L. Renier. În 1867 E. Desjardins

https://biblioteca-digitala.ro

a luat un estampaj, citind inscripția în condiții mai bune. Între timp, piatra s-a pierdut.

L. Renier, CRAI, 1865, p. 295, nr. 14 (după copia lui Engelhardt; G. Boissière, *Rapport*, 207); E. Desjardins, *Annali*, 1868, p. 67, nr. 68; CIL, III, 6 173.

Mijlocul secolului al III-lea.

IMP////////////////////
NOBILISSIMOCAE ///////
ORDO MUN TROES ///
DEVOTI NVMINI MAI
///TIQVE EORVM

*Imp(eratori) [*e.g. *Caes(ari) M. Iul(io) Philippo et M.Iul(io) Philippo?]*
nobilissimo Cae[sari]
ordo mun(icipii) Troes(mensium)
devoti numini mai-
[esta]tique eorum

L. Renier a citit numai r. 3, *ORDO MUN TROESM*; lectura completă provine de la E. Desjardins.

„Împăratului ... și ... preanobilului Caesar, senatul municipiului Troesmis, devotat puterii divine și maiestății lor".

r. 1. Cuprindea numele unui împărat care după moarte a suferit *damnatio memoriae;* condamnarea s-a extins și asupra fiului său; în primul rînd, spunea E. Dejardins, D. More a citit *TRAIANVS*, în care caz inscripția ar fi fost dedicată împăratului Traianus Decius și fiului său, Herennius Etruscus, lectura pe care autorii CIL o consideră puțin probabilă; în afară de Traianus Decius, la mijlocul secolului al III-lea, de cînd datează această inscripție, au mai fost martelate de pe inscripții numele lui Maximin Tracul (235 — 238) și al lui Philip Arabul (238 — 244) și ale fiilor lor.

r. 5. Pentru comentariul expresiei *devoti numini maiestatique eorum*, v. nr. 152.

154

Cippus de calcar descoperit la Troesmis în anul 1865 cu prilejul săpăturilor conduse de Engelhardt. Este spart sus, lipsind profilul superior și primul rînd al inscripției. În rest, este în bună stare de conservare. Cuvintele sînt despărțite prin mici *hederae distinguentes*. Ligaturi, *MA* (r. 6, 7, 10), *NA*, *NT* și *ET* (r. 7). Dimensiuni: 0,86 × 0,50 × 0,33 m; înălțimea literelor: 6 cm. Muzeul din Saint Germain-en-Laye.

L. Renier, CRAI, 1865, p. 282 — 283 (după fotografia trimisă de Engelhardt; G. Boissière, *Rapport*, p. 201); E. Desjardins, *Annali*, p. 1868, 78, nr. 88; CIL, III, 6 166 (după copia lui Blücher, corectată cu lectura lui E. Desjardins; ILS, 2 474); R. Vulpe, SCIV, 4, 1953, 3 — 4, p. 568, și nota 3; cf. G. Forni, *Reclutamento*, p. 43, nota 4.

https://biblioteca-digitala.ro

Între anii 117—139.

[I(ovi) O(ptimo) M(aximo)]
[pr]o s[a]l(ute)
Imp(eratoris) Cae(saris)
Tra(iani) Hadr(iani)
Aug(usti) C(aio) Val(erio)
Pud(ente) vet(erano) le(gionis) V
Mac(edonicae) et M(arco) Ulp(io) Le-
ont(io) mag(istris) canabe(nsium) et
Tuc(cio) Ael(iano) aed(ile) d(onum) d(ant)
vet(erani) et c(ives) R(omani) cons(istentes) ad
canab(as) leg(ionis) V Ma(cedonicae)

r. 2 : L. Renier şi G. Boissière n-au citit nimic ; */RO SAI///*, E. Desjardins şi CIL, III ; r. 3 : *CAE*, Renier şi Boissière ; *CAES* Desjardins şi CIL, III ; pe piatră *CAE*, în spaţiul relativ bine păstrat după *E* nu se vede că ar fi fost vreodată săpată şi litera *S* ; r. 8 : *CANNABE*, Boissière, *CANABE*, L. Renier, E. Desjardins, CIL, III, corect.

„Lui Iupiter cel preabun şi mare, pentru sănătatea împăratului Caesar Traianus Hadrianus Augustus, veteranii şi cetăţenii romani aşezaţi în canabele legiunii V Macedonica au oferit acest dar prin magistraţii canabelor, Caius Valerius Pudens, veteran al legiunii V Macedonica, şi Marcus Ulpius Leontius, şi prin edilul Tuccius Aelianus".

Această inscripţie, pentru sănătatea împăratului Hadrian, este cea mai veche inscripţie care menţionează canabele legiunii V Macedonica de la Troesmis, precum şi organizarea administrativă a acestora. Comunitatea de veterani şi de cetăţeni romani aşezaţi în canabele dezvoltate pe lîngă legiunea V Macedonica mai este pomenită în nr. 156, 141, 135.

r. 6 — 7. Marcus Ulpius Leontius, cel de-al doilea primar al comunei, poartă un cognomen grecesc (cf. Heikki Solin, *Griech. Personennamen in Rom*, p. 56), fiind încetăţenit în timpul lui Traian, şi, spre deosebire de cel dintîi, el nu a fost veteran al legiunii V Macedonica.

155

Altar de calcar descoperit în anul 1939 în placajul curtinei de nord din cetatea de vest de la Troesmis, în cursul săpăturilor efectuate de Em. Coliu. Baza şi cornişa altarului au fost cioplite spre a putea fi încastrate în zid, cu care prilej au fost distruse — după estimaţia editorului — primele 4 — 5 şi ultimele trei rînduri ale inscripţiei. Literele sînt frumos gravate, cu unele ligaturi (*CI*, *LI* în r. 3 păstrat ; *ET* în r. 5 ; *AB* în r. 6 ; *TI* în r. 8 ; *TE* în r. 10, *OR* în r. 14). Dimensiuni : 1,61 × 0,50 × 0,53 m ; înălţimea literelor : 4 cm în r. 1, ajungînd în ultimele rînduri la 3,60 pînă la 3 cm. MNA, inv. L, 183.

R. Vulpe, SCIV, 4, 1953, 3 — 4, p. 557 — 562 ; S. Lambrino, RevÉtRoum, 2, 1954, p. 96 — 101 (AÉp, 1957, 266).

https://biblioteca-digitala.ro

Între anii 151 — 154.

[I(ovi) O(ptimo) M(aximo) sacrum]
[pro sal(ute) Imp(eratoris) T(iti) Ael(ii) Ha]-
[driani Antonini Aug(usti) Pii et]
[Aur(elii) Veri Caes(aris)]
sub Fuficio Cornu-
to leg(ato) Aug(usti) pr(o) pr(aetore) de-
dicante Q. Caecilio
Reddito leg(ato) Aug(usti) T(itus)
Fl(avius) Alexander vet(eranus)
leg(ionis) V Mac(edonicae) domu Fab(ia)
Ancyr(a) q(uin)q(uennalis) canaben(sium)
cum Iulia Florenti-
na uxore et Flavio A-
lexandro, Valente,
Pisone, Maximilla, Res-
pecta fili(i)s d(e) s(uo) p(osuit) item (denarios)
CCL ob honor(em) q(uin)q(uennalitatis) cu-
riae donavit ex quor(um)
incre[mentis sportulae?]
[dividerentur?] om[nibus]
[decurionibus?] ...

„Lui Iupiter cel preabun și mare, consacrare. În sănătatea împăratului Titus Aelius Hadrianus Antoninus Pius și a lui Aurelius Verus Caesar, în timpul lui Fuficius Cornutus, legat imperial de rang pretorian, dedicant fiind Caecilius Redditus, legat imperial al legiunii; Titus Flavius Alexander, veteran al legiunii V Macedonica, înscris în tribul Fabia din Ancyra, magistrat cu misiune de censor al locuitorilor din canabe, împreună cu Iulia Florentina, soția sa, și cu Flavius Alexander, Valens, Piso, Maximilla și Respecta, fiii și fiicele sale, a pus acest altar din resurse proprii și a donat curiei în onoarea intrării în funcția de *quinquennalis* 250 denari, din ale căror venituri să se împartă daruri tuturor decurionilor ...".

r. 5 — 6. Fuficius Cornutus a guvernat Moesia Inferior la o dată încă incertă între anii 151 — 154, cum s-a putut stabili pe baza unor inscripții recent descoperite (cf. Fitz, *Laufbahn*, p. 16 — 17; R. Syme, *Danubian Papers*, p. 217). A. Stein, *Moesien*, p. 111, data legația moesică a lui Fuficius Cornutus în anii 156 — 157, dată acceptată de R. Vulpe, editorul acestei inscripții. Datarea mai tîrzie convenea și pentru intervalul de cinci ani necesari intrării în funcție a unui alt *quinquennalis* al canabelor de la Troesmis, L. Licinius Clemens (v. mai jos, nr. 158), întîmplată în timpul guvernării lui Iulius Severus, anii 159 — 160. Dacă Fuficius Cornutus a stat într-adevăr în fruntea Moesiei Inferioare înaintea lui Q. Marcius Turbo (anul 155), așa cum propune J. Fitz, atunci legația sa ar trebui datată la începutul deceniului al șaselea, prin 151; pentru ca în acest caz, între funcția de *quinquennalis* îndeplinită de T. Flavius Alexander și aceea exercitată de L. Licinius Clemens ar trebui să mai fie loc pentru un *quinquennalis* în anul 156.

https://biblioteca-digitala.ro

Q. Fuficius Cornutus era cunoscut și într-o altă inscripție de la Troesmis, v. nr. 134.

r. 7 — 8. Pentru persoana și cariera lui Q. Caecilius Redditus, v. discuția de la nr. 142.

r. 10 — 11. *Domu Fabia Ancyra (domu*, pentru *domo*, prin transformarea lui *o* neaccentuat în *u*, cf. H. Mihăescu, *op. cit.*, p. 68 — 70, § 45 — 46); Ancyra din Galatia e dat ca loc de proveniență și de alte persoane cunoscute din inscripțiile de la Troesmis (nr. 135, 174, 183) și din alte localități din Scythia Minor (CIL, III, 12 489, Nistorești; AEM, XIX, 1896, p. 227 — 229, nr. 91, de la Tomis); Titus Flavius Alexander era înscris în tribul Fabia, din Ancyra (trib menționat și de alți soldați originari din Ancyra, cf. *DizEp*, I, p. 468 și atestat și în inscripțiile mai sus citate de la Troesmis; vezi și E. Bosch, *Ankara im Altertum*, Ankara, 1967, p. 195 și urm.).

r. 17 și urm. Titus Flavius Alexander a primit funcția de *quinquennalis* al canabelor. Cu acest prilej a dedicat altarul în cinstea împăratului Antoninus Pius și a lui Marcus Aurelius Caesar, și a donat curiei locale o *summa honoraria* de 250 denari. Pentru *summae honorariae*, v. nr. 158.

Inscripția este importantă pentru cunoașterea organizării administrative a canabelor legiunii V Macedonica; de asemenea, ea a confirmat ipotezele anterioare privind cariera lui Fuficius Cornutus și a făcut cunoscut numele unui legat al legiunii V Macedonica, Q. Caecilius Redditus, pînă acum neatestat.

156

Altar votiv descoperit prin anii 1860 încastrat în parametrul turnului principal al cetății de sud de la Troesmis. Astăzi este pierdut.

Th. Mommsen, CRAI, 1866, p. 29, după copia trimisă de Blücher (= RA, 13, 1866, p. 189); L. Renier, CRAI, 1866, p. 33 (G. Boissière, *Rapport*, 1865, p. 216, nr. 31); CIL, III, 6 162; cf. R. Vulpe, *op. cit.*, p. 568, nota 3.

139 — 161.

I(ovi) O(ptimo) M(aximo)
Pro sal(ute) im[p(eratoris)]
Caes(aris) T(iti) Ael(ii) Had(riani)
Ant(onini) Aug(usti) Pii et M(arci)
Aur(elii) Ver(i) Caes(aris)
P(ublius) Val(erius) Cleme(n)s et
L(ucius) Cominius
Val(ens) vet(erani) leg(ionis) V Mac(edonicae)
ma[g(istri)]
et L(ucius) Val(erius) Crispus
aedilis de s(uo) pos(uerunt)

Lectura nu diferă decît în transcrierea literelor finale ale rîndurilor, piatra fiind ciobită probabil pe muchia din dreapta.

r. 3 : *HA[* Blücher; *HAD*, CIL, III; r. 4 : *ANI*, Renier și Boissière; *ANT*, CIL, III, corect; r. 7 : *ICOMINIVS*, Blücher; *COMIMMIVS*, Mommsen, CRAI : *L. COMINIVS* Renier, Boissière, CIL, III; r. 10 : *ETIVALCRISPV*, Blücher; *ETLVALCRISPVS*, CIL, III; r. 11 :

https://biblioteca-digitala.ro

AEDILES, Blücher, Mommsen, CRAI; *AEDILIS*, Renier, Boissière, CIL, III.

„Lui Iupiter cel preabun și mare, pentru sănătatea împăratului Caesar Titus Aelius Hadrianus Antoninus Augustus Pius și a cezarului Marcus Aurelius Verus, Publius Valerius Clemens și Lucius Cominius Valens, veterani ai legiunii V Macedonica, magistrați, și Lucius Valerius Crispus, edil, au pus (acest altar) din resurse proprii".

r. 5. Marcus Aurelius a fost adoptat în 5 decembrie 139 și poartă în inscripții numele M.(Aelius) Aurelius Verus Caesar pînă la moartea împăratului Antoninus Pius în anul 161 (cf. PIR², I, 1933, nr. 697; A. R. Birley, *Marcus Aurelius*, Londra, 1966).

r. 9. P. Valerius Clemens și Lucius Cominius Valens, veterani ai legiunii V Macedonica, erau magistrați, adică primari, ai canabelor întemeiate pe lîngă castrul legiunii V Macedonica. În această inscripție numele comunității pe care o conduceau cei doi primari nu apare, știm însă din alte inscripții descoperite la Troesmis că aceasta se numea *veterani et cives Romani consistentes ad canabas legionis V Macedonicae* (CIL, III, 6 166, la noi nr. 154). Despre canabele de la Troesmis, V. Pârvan, *Scythia Minor*, p. 493 și urm.; R. Vulpe, *op. cit.*, p. 560 și urm. (în acest volum, nr. 135, 155, 158). Canabele s-au dezvoltat pe platoul din imediata apropiere a castrului, paralel cu așezarea civilă, situată pe locul unde se află Cetatea de nord, cf. R. Vulpe, *op. cit.*, și Emilia Doruțiu-Boilă, Dacia, 16, N. S., 1972, p. 133 — 144, precum și introducerea la inscripțiile de la Troesmis, din acest volum.

Pentru *canabae* și situația lor juridică, A. Schulten, RE, III, 1899, s.v. *Canabae;* D. Vaglieri, *De Ruggiero*, DizEp, s. v. *Canabae;* E. Gren, *Kleinasien und der Ostbalkan in der wirtschaftlichen Entwicklung der römischen Kaiserzeit*, Uppsala, 1941, p. 101 sqq; A. Mócsy, ActaArch 3, 1953, p. 79 — 199; L. Barkóczi, ActaArch, p. 201 — 203; H. v. Petrikovits, *Der Niedergermanische Limes*, în *Limes-Studien* (Vorträge des 3. Internationalen Limes-Kongresses — Basel 1957), Basel, 1959, p. 90 — 91; Fr. Vittinghoff, Chiron, 1, 1971, p. 299 — 318.

r. 10. Așa cum rezultă și din alte inscripții atestînd canabele legiunii V Macedonica, acestea erau conduse, pe lîngă colegiul de doi magistri și de un edil (nr. 154).

Inscripția descoperită în ruinele cetății de sud de la Troesmis, este unul din documentele care vorbesc despre organizarea administrativă a canabelor de la Troesmis, confirmînd prin locul descoperirii că acestea s-au dezvoltat pe platoul din jurul cetății de sud, unde în acea vreme se afla castrul legiunii V Macedonica.

157

Fragment de altar votiv, descoperit în condiții necunoscute la Troesmis, probabil în săpăturile lui Engelhardt. Altarul este rupt sus, la dreapta și jos, păstrîndu-se aproximativ o jumătate din lățimea suprafeței scrise. Dimensiuni și înălțimea literelor necunoscute. Muzeul Saint Germain-en-Laye.

CIL, III, 6 167 (după o copie trimisă de L. Renier); cf. R. Vulpe, *op. cit.*, p. 571; N. Gostar, *Hommages Renard*, II, p. 290 — 301.

https://biblioteca-digitala.ro

5 decembrie 139 — 161.

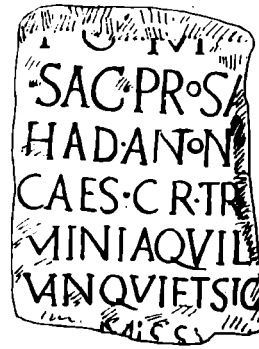

I(ovi) O(ptimo) M(aximo) [Iun(oni) Reg(inae) Minervae?]
sac(rum) pro sa[l(ute) imp(eratoris) Caes(aris) T(iti) Ael(ii)]
Had(riani) Anton(nini) [Aug(usti) Pii et M(arci) Aur(elii)]
Caes(aris) c(ives) R(omani) Tr[oesmi consist(entes)
mag(isterio) Ge]-
mini Aquil[ini et ...]
man qui et Sic
[per]missu

„Lui Iupiter cel preabun și mare, Iunonei Regina și Minervei (au consacrat) acest altar pentru sănătatea împăratului Caesar Titus Aelius Hadrianus Antoninus Augustus Pius și a cezarului Marcus Aurelius, cetățenii romani așezați la Troesmis în timp ce-și exercitau magistratura Geminius Aquilinus și ... numit și ..."

r. 1. Întregirea este conjecturală, propusă de autorii CIL bazîndu-se pe lungimea rîndurilor.

r. 2. Inscripția datează din timpul domniei lui Antoninus Pius, după adoptarea lui Marcus Aurelius, întîmplată la 5 decembrie 139, și este contemporană cu inscripția nr. 156, pusă de magistrații canabelor legiunii V Macedonica.

r. 4. *Cives Romani Troesmi consistentes* denumește comunitatea de cetățeni romani din așezarea civilă de la Troesmis, dezvoltată în jurul cetății de nord și ființînd paralel cu comunitatea din *canabae*. Pentru relația *canabae* — așezare civilă dezvoltate în apropierea castrelor de legiuni, v. F. Vittinghoff, în Studien für Europäischen Vor- und Frühgeschichte, 1968, p. 132 — 142 (v. bibliografia acestei probleme la Emilia Doruțiu-Boilă, Dacia, N. S., 16, 1972, p. 133 — 144 și 22, 1978, p. 245—247; pentru existența paralelă a celor două așezări la Troesmis, v. *art. cit.* al lui R. Vulpe, p. 557 — 582; *magisterio* „în timpul magistraturii" sau „în timp ce-și exercitau funcția de magistrați" se mai întîlnește în Dobrogea în inscripția pusă de *vicani Petrenses* (vezi nr. 222) cu prilejul construirii unei băi publice.

r. 5 — 6. Primul dintre magistrații așezării se numea Geminius Aquilinus, ambele nume romane; cel de-al doilea avea și un supranume, care ar fi de citit în literele „*qui et Sic* ...", restul numelui a căzut în lacună.

r. 7. *Per]miss[u*, citite de autorii CIL (după copia lui Renier) nu se mai văd astăzi.

https://biblioteca-digitala.ro

158

Bloc de calcar descoperit în 4 oct. 1930, în cetatea de est de la Troesmis, la baza primului turn dinspre nord pe latura de est a cetății. Monumentul reprezintă jumătatea unui altar despicat longitudinal spre a fi întrebuințat în construcția turnului. Baza și cornișa au fost nivelate. Inscripția are literele frumos gravate cu numeroase ligaturi (r. 1 *TE;* r. 2 *NI, AV;* r. 3 *ET, AV, LI, AE;* r. 4 *AV;* r. 5 *TE;* r. 6 *AV;* r. 7 *ME;* r. 8 *MA;* r. 9 *ET, NI;* r. 10 *NI;* r. 11 *ET, LE, NTE, ET, OC;* r. 12 *AV, OC, LE, NT, ET, NI, LE;* r. 13 *ME, ENTI, OC. ET;* r. 14 *OC, NE;* r. 15 *QQ)*, pe alocuri distrusă; primul și ultimul rînd au căzut în spărtură cu prilejul martelării profilelor altarului. Dimensiuni : 1,58 × 0,62 × 0,35 m; înălțimea literelor variază între 5 — 4,60 — 3,40 cm. MNA, inv. L, 239.

R. Vulpe, *op. cit.*, p. 562 — 568, nr. 2, fig. 4 și 5 (AÉp, 1960, 337); PIR², I, 570; J. Fitz, *Die Laufbahn*, p. 17 — 19.

Anii 159 — 160 ?

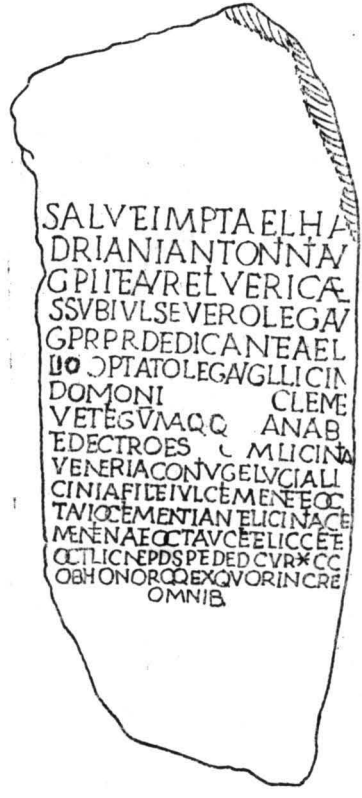

[I(ovi) O(ptimo) M(aximo) sacrum pro] salute Imp(eratoris) T(iti) Ael(ii) Hadriani Antonini Aug(usti) Pii et Aureli(i) Veri Cae-

https://biblioteca-digitala.ro

s(aris) [s]ub Iul(io) Severo leg(ato) Aug(usti) pr(o) pr(aetore) dẹdịcante Ael-
⟨l⟩io Optato l[e]g(ato) Aug(usti) L(ucius) Licin(ius)
domo Ni[copoli?] Cleme(n)[s]
vet(eranus) leg(ionis) V Ma[c(edonicae) q(uin)q(uennalis)
c]anab(ensium)
et dec(urio) Troẹsm(ensium) c[u]m Licinia
Veneria coniuge, Lucia Li-
cinia fil(ia) et Iul(io) Clemente et Oc-
tavio Clementiạn(o) et Licinia Cle-
mentiena et O[c]t[av(io) C]lẹ(mente) et Lic(inio) Cle(mente) et
Oct(avio) Lic(inio) nep(otibus) d(e) s(uo) p(osuit) ẹt dẹd(it)
cur(iae) (denarios) CCL
ob honor(em) q(uin)q(uennalitatis) ex quor(um) incrẹ
[m]ẹn[tis] omnib(us) [decurionibus sportulae dividerentur?]

„Lui Iupiter cel preabun şi mare, consacrare. Pentru sănătatea împăratului Titus Aelius Hadrianus Antoninus Augustus Pius şi a lui Aurelius Verus Caesar, sub Iulius Severus, legat imperial de rang pretorian, dedicant fiind Aelius Optatus, legat imperial (al legiunii), Lucius Licinius Clemens, din Ni(kopolis?), veteran al legiunii V Macedonica, magistrat cu misiune de censor al locuitorilor din canabe şi decurion al locuitorilor din Troesmis, împreună cu Licinia Veneria, soţia sa, cu Lucia Licinia, fiica sa, şi cu Iulius Clemens, Octavius Clementianus, Licinia Clementiena, Octavius Clemens, Licinius Clemens şi Octavius Licinius, nepoţii săi, a pus acest altar din resurse proprii şi a dat curiei în onoarea intrării sale în funcţia de *quinquennalis* 250 de denari, din ale căror venituri să se împartă daruri tuturor decurionilor".

r. 5. Iulius Severus, al cărui nume complet era L. Statilius Iulius Severus, a guvernat Moesia Inferioară între anii 158/159 — 160; cf. A. Stein, *Moesien*, p. 75 — 76; PIR² I, 1966, nr. 570, 575 şi 588; J. Fitz, *Die Laufbahn*, p. 17 — 19; H. Nesselhauf, Athenaeum, 36, 1958, 227; R. Syme, *Danubian Papers*, p. 220, nr. 11. Pentru inscripţiile puse în Dobrogea în timpul lui Iulius Severus, data la care a stat în fruntea provinciei şi persoana lui Iulius Severus, v. discuţia de la nr. 1 (Seimeni).

r. 6 — 7. Aelius Optatus nu era cunoscut pînă acum printre legaţii legiunii V Macedonica; de asemenea, cariera lui nu este cunoscută, el nu figurează în PIR² A.

r. 8. *Domo Ni[kopoli]*, dintre numeroasele oraşe cu acest nume, din Orient sau din Peninsula Balcanică, editorul a preferat Nikopolis din Iudeea unde, cu prilejul campaniei din timpul lui Vespasian şi Titus, legiunea V Macedonica a stat în garnizoană. Desigur, aceasta este numai una din ipotezele posibile.

https://biblioteca-digitala.ro

r. 9 — 10. Lucius Licinius Clemens a îndeplinit după *honesta missio* magistraturi în canabele legiunii V Macedonica și în așezarea civilă, Troesmis, magistraturi din care menționează numai pe cele mai înalte și anume, pe cea de *quinquennalis canabensium* (magistrat cu misiune de censor), titlu atestat pînă acum numai în canabele de lîngă Troesmis (v. nr. 155), și aceea de decurion în așezarea civilă. Inscripția aceasta atestă pentru prima oară existența paralelă a celor două centre civile întemeiate pe lîngă castrul legiunii V Macedonica; pînă la editarea ei se presupunea că *Troesmis* și *canabae* denumeau aceeași așezare. Dezvoltarea concomitentă a două centre pe lîngă castrele de legiuni a fost atestată pretutindeni de-a lungul limesului renan și dunărean, cf. O. Bohn, Germania, 10, 1926, p. 25 — 36; Fr. Vittinghoff, *Studien für europäische Vor- und Frühgeschichte*, Neumünster, 1968, p. 132 — 142. După retragerea legiunii V Macedonica din Dobrogea, întîmplată în timpul lui Marcus Aurelius, Troesmis a fost ridicat la rangul de municipiu. Nucleul noului municipiu a fost așezarea civilă, Troesmis, dezvoltată pe platoul unde este situată cetatea de vest. Canabele au încetat să mai fie pomenite în inscripții, este probabil pentru că, după mutarea legiunii, ele s-au contopit cu așezarea civilă, cf. Emilia Doruțiu-Boilă, Dacia, N. S., 16, 1972, p. 133 — 144; 22, 1978, p. 145 — 147.

r. 10 — 11. Soția lui Licinius Clemens, Licinia Veneria, poartă același gentiliciu, ceea ce ar putea să indice, așa cum presupunea editorul inscripției, că, înainte de a-i fi devenit soție, i-a fost sclavă și apoi libertă, sau, mai degrabă, că a adoptat numele soțului cu prilejul lăsării acestuia la vatră, cînd prin diplomă militară li s-a acordat cetățenia romană soției și copiilor născuți înainte de *honesta missio*.

r. 11 — 15. Nepoții poartă genticilia diferite, Iulius, Octavius și Licinius, ceea ce se poate explica fie prin descendența din tați diferiți, fie prin moștenirea gentilicilor bunicilor (cf. Thylander, *Etude sur l'épigraphie latine*, Lund, 1952, p. 92 sq.). Subliniem că fiecare nepot poartă și unul din numele lui Licinius Clemens, tatăl Luciei Licinia (Clemens de trei ori, Clementianus, Clementiena și Licinius; pentru acest obicei în onomastica romană, v. Thylander, *op. cit.*, p. 115 și urm.).

r. 15 — 16. *Summa honoraria* era obligația în bani pe care noul numit într-o magistratură orășenească (civilă sau sacerdotală) trebuia să o verse tezaurului municipal. Importanța acestei sume varia de la un oraș la altul și de la o provincie la alta. Nu știm la cît se ridica *summa honoraria* în orașele din Moesia Inferior; în Dobrogea, inscripțiile de la Troesmis sînt singurele care vorbesc despre obligațiile bănești ale magistraților la intrarea în funcție; suma de 250 denari pe care a oferit-o Licinius Clemens, aceeași cu suma dată de predecesorul său din anul 155/156, era probabil fixată de autorități, fiind din cele mai modeste. Pentru *summae honorariae*, v. comentariul și bibliografia date de R. Vulpe în *art. cit.*, p. 577 și urm.; de asemenea, studiul lui R. D. Jones în BSR 30 (NS 17), 1962, p. 47 — 115.

Inscripție deosebit de importantă pentru istoria așezărilor de la Troesmis și pentru organizarea lor administrativă în faza premunicipală. Este una din rarele inscripții care aduc lămuriri în ce privește *summa honoraria* pe care o depuneau magistrații orașelor din Moesia Inferioară la intrarea în funcție.

https://biblioteca-digitala.ro

159

Cippus de calcar descoperit de Engelhardt în 1865 în ruinele cetății de est de la Troesmis. Piatra este tăiată în partea de sus, antrenînd primul rînd al inscripției, și este spartă în două fragmente lipite laolaltă. Este probabil că inițial avea forma unui altar și a fost refasonată pentru a fi utilizată în construcția zidului. Ultimele rînduri ale inscripției au fost martelate probabil cu același prilej. Dimensiunile : 0,88 × 0,76 × 0,55 m; înălțimea literelor : 6 cm. Muzeul Saint Germain-en-Laye.

L. Renier, CRAI, 1865, p. 286 — 287, nr. 12 (după o fotografie trimisă de Engelhardt; G. Boissière, *Rapport*, p. 205, nr. 14); E. Desjardins, *Annali*, 1868, p. 78 — 79, nr. 89 (autoptic); CIL, III, 6 169 (după E. Desjardins completat cu o copie trimisă de Blücher); cf. A. Stein, *Moesien*, 76 — 77; PIR² I, 4; R. Syme, Dacia, 12, 1968, p. 337; J. Fitz, *Hommages M. Renard*, II, 1969, p. 269.

Anul 162.

[I(ovi) O(ptimo) M(aximo)]
[p]ro sal(ute) imp(eratorum) Ant(onini)
et Veri Aug(ustorum) leg(ionis) V Mac(edonicae)
Ialli Bassi leg(ati) Aug(usti)
pr(o) pr(aetore) Marti Veri leg(ati)
Aug(usti) P. « Ael(ius) Qui » ntianus
« Magni fil(ius) (centurio) leg(ionis) V Mac(edonicae) Ael(ius) »
« [Quin]tian[us]OTSC »
« CIM et /// posuit »

r. 5 : *P.AEL.QVINTIANV*, Renier; *QVINTIANVS*, Desjardins, CIL, III (pe piatră așa); r. 6, *MA/////M⌝AEL*, Renier, Boissière; *MAGNIFIL⌝ LEG V MAEL*, Desjardins, CIL, III; r. 7 : *Q ,/////////*, Renier; *QVI/// AN/////OTSC*, Desjardins, CIL, III; r. 8 : *////// POSVIT*, Renier, Boissière; *C /// MET /// POSVIT*, Desjardins; *CIMET /// POSVIT*, CIL, III (r. 6 — 8 invizibile pe fotografie).

„Lui Iupiter cel preabun și mare, pentru sănătatea împăraților Augusti Marcus Aurelius și Lucius Verus, a legiunii V Macedonica, a lui Iallius Bassus, legat imperial de rang pretorian, a lui Martius Verus, legat imperial (al legiunii), Publius Aelius Quintianus, fiul lui Magnus, centurion al legiunii V Macedonica, și Aelius Quintianus ... au pus (acest monument) în timpul consulilor ...".

r. 1 — 2. Altarul a fost dedicat pentru sănătatea împăraților Marcus Aurelius și Lucius Verus (161 — 169), numele lor fiind scrise scurt : Antoninus, pentru Marcus Aurelius Antoninus Augustus, și Verus, pentru Lucius Verus.

r. 3. Conform ultimelor cercetări, legația moesică a lui Iallius Bassus Fabius Valerianus a fost datată în anul 162. A. Stein, *Moesien*, p. 76 — 77, urmat de J. Fitz, *Die Laufbahn*, p. 48, a situat legația lui Iallius, Bassus în anii 163 — 164, după Servilius Fabianus; PIR² I, 4 (1966);

https://biblioteca-digitala.ro

A. Birley, *Marcus Aurelius*, Londra, 1966, p. 178 — 179, pe baza argumentelor lui W. Zwikker, *Studien zur Marcussäule*, Amsterdam, 1941, p. 79 și 82, și R. Syme, Dacia, N. S., 12, 1968, p. 337 *(Danubian Papers*, p. 220, ad nota 12), au stabilit că Iallius Bassus a guvernat Moesia Inferior numai cîteva luni în anul 162, fiind urmat de Servilius Fabianus; încă în același an, guvernatorul provinciei și Martius Verus au plecat în Orient, spre a participa la expediția partică a lui Lucius Verus.

r. 4. Martius Verus, legatul legiunii V Macedonica în anul 162, a fost chemat în Orient să-l înlocuiască pe Statius Priscus, decedat, la comanda expediției împotriva parților. Prin activitatea sa militară și diplomatică desfășurată cu multă pricepere în această campanie, Martius Verus și-a cîștigat o binemeritată faimă. Pentru cariera lui, v. RE, 14, 1930, 2 024 (W. Kroll) și A. Birley, *op. cit.*, p. 165 și 176. Martius Verus este amintit și în inscripția troesmensă nr. 160 (CIL, III, 7 505).

r. 5. Dedicantul inscripției, P. Aelius Quintianus, a fost centurion în legiunea comandată de Martius Verus. Numele lui, păstrat parțial pe piatră, a fost urmat de alte două rînduri, azi ilizibile, în care primii editori au citit centuria din care a făcut parte (Renier) fie numele unei a doua persoane (Desjardins, CIL, III); în acest caz, verbul *posuit*, prin care se exprimă acțiunea dedicării altarului nu se acordă cu numărul dedicanților. Este posibil ca întregirea propusă de Renier să fie cea bună. De asemenea, este probabil ca r. 7 — 8 să fi conținut datarea prin consuli.

Această inscripție este cea mai tîrzie atestare a legiunii V Macedonica în garnizoana de la Troesmis, înaintea plecării sale în Orient și apoi în Dacia. Nu este exclus ca tocmai acest eveniment să fi prilejuit dedicarea altarului în sănătatea împăraților, a guvernatorului, a legiunii și a comandantului său.

160

Lespede votivă spartă în două fragmente. Partea superioară a fost descoperită de către D. More în săpăturile întreprinse de acesta în ruinele cetății de est (cf. Gr. Tocilescu, AEM, VI, 1882, p. 41 — 44, unde cele două fragmente au fost editate ca două inscripții aparte); fragmentul al doilea a fost găsit în condiții necunoscute, tot în zidurile cetății de răsărit. Inscripția se păstrează relativ bine, cu excepția primelor litere din rîndurile 1 — 9, precum și a rîndului 6 căzut parțial pe linia spărturii. Numeroase ligaturi: *CI*, *VN*, *NT*, *CO*, *TE*, *IN*, *HE*, *NE*, *MA*, *VAL*, *PR*. Dimensiuni: 1,33 × 0,60 × 0,15 m; înălțimea literelor: 4,50 cm. Ambele fragmente la MNA, inv. L, 789.

Gr. Tocilescu, AEM, 6, 1882, p. 41, nr. 86 și p. 43, nr. 88 (idem, RIAF, I, 1882, p. 294 și vol. I, 2, 1883, p. 255, nr. 12; apoi, reunite, în AEM, 11, 1887, p. 30, nr. 27, cu ample comentarii); CIL, III, 7 505 (ILS, 2 311). Cf. B. Filow, *Die Legionen der Provinz Moesia*, Leipzig, 1906, p. 74 — 77; E. Ritterling, RE, s. v. *Legio*, vol. XII, 1925, col. 1 298 și 1 578; RE, III A, 1929, 2 221 (Miltner); PIR², I, 574; A. Betz, RE, VII A_1, 1939, col. 593, s. v. *Troesmis*; A. Mócsy, ActaAnt, 13, 1965, p. 427; J. Fitz, *Die Laufbahn*, p. 20; Fr. Vittinghoff, Chiron, 1, 1971, p. 312.

https://biblioteca-digitala.ro

Puţin după anul 170.

. . . . . .

[T. Val(erius)] T(iti) f(ilius) Pol(l)ia (tribu) Marci-
[anus] cas(tris) vet(eranus) leg(ionis) V Mac(edonicae) ex
[b(ene)f(iciario) c]o(n)s (ularis) milit(are) coep(it) imp(eratore)
[Antoni]n(o) IIII co(n)s(ule) funct(us) ex-
[pedi]t(ione) Orientali sub St-
[at(io) Pri]sco, Iul(io) Severo, M[art(io)]
[Vero] c(larissimis) v(iris) item Germ(anica) sub
[Cal]pur(nio) Agricola, Cl(audio) Fronto-
[ne] c(larissimis) v(iris) m(issus) h(onesta) missione in Da-
cia Cethe(go) et Claro co(n)s(ulibus)
sub Corne(lio) Clemente c(larissimo) v(iro) r-
evers(us) at lares suos et
Marcia Basiliss(a) matre
dend(rophororum), enupt(a) sibi, Val(eria) Lon-
gą ṣąrore, pro sal(ute) sua suor(um)q(ue)

„Titus Valerius, fiul lui Titus, din tribul Pollia, Marcianus, născut în castre, veteran al legiunii V Macedonica, fost *beneficiarius consularis*, şi-a început serviciul în armată în timpul celui de-al patrulea consulat al împăratului Antoninus, a îndeplinit o misiune în expediţia orientală sub Statius Priscus, Iulius Severus şi Martius Verus, preastrăluciţi bărbaţi, de asemenea, în expediţia germanică sub Calpurnius Agricola şi Claudius Fronto, preastrăluciţi bărbaţi; a fost lăsat la vatră în Dacia sub consulatul lui Cethegus şi Clarus, fiind guvernator Cornelius Clemens, preastrălucit bărbat, şi a revenit la căminul său; a pus (acest monument) pentru sănătatea sa şi

https://biblioteca-digitala.ro

alor săi, prin (grija lui) Marcia Basilissa, preoteasă a colegiului de dendrophori, soția sa, și Valeria Longa, sora sa".

r. 1—2. S-a constatat că toți soldații originari din castre au fost înscriși în tribul Pollia. Indicația *castris* drept *origo* este încă insuficient explicată. Se presupune că soldații născuți în *canabae* nu aveau o *origo* propriu-zisă, fiind înregistrați în acte ca provenind din *castre* și aparținînd tribului *Pollia*. Cf. o discuție recentă privind această chestiune la Fr. Vittinghoff, Chiron, 1, 1971, p. 229 — 318 și A. Mócsy, ActaAnt, 13, 1965, p. 425 — 431.

r. 3. *Beneficiarii consularis* erau *principales* în oficiul guvernatorului. Beneficiarii erau promovați din postul de *tesserarius*, *optio* sau *frumentarius* și puteau să fie avansați ca *speculatores*. Pentru funcția beneficiarilor, v. A. v. Domaszewski, *Die Rangordnung*², p. 32 — 35 și D. J. Breeze, BonnerJahrb, 174, 1964, p. 269.

r. 3 — 4. Cel de-al patrulea consulat l-a îndeplinit Antoninus Pius în anul 145.

r.5 — 6. Statius Priscus, consul în anul 159, după o strălucită carieră militară și administrativă, a preluat la sfîrșitul anului 162 comanda în războiul din Armenia, obținînd victorii decisive. În orient el a fost concomitent numit guvernator al Cappadociei. Nu se cunoaște sfîrșitul carierei lui Priscus, se crede că a murit în campania pe care a condus-o în Orient. Pentru cariera lui, v. Miltner, RE, III A, 1929, col. 2 218 — 2 221, nr. 18 și H.-G. Pflaum, *Carrières*, nr. 136, p. 322 (numai cariera ecvestră); C. Iulius Severus, consul în anul 155, a preluat conducerea expediției orientale a lui Lucius Verus, probabil după moartea lui Statius Priscus, ca guvernator al unei provincii din Orient ori *comes Augusti*, cf. PIR² I, 574. Martius Verus, legatul legiunii V Macedonica în anul 162, a fost trimis, împreună cu legiunea, să ia parte la expediția lui L. Verus. Pentru cariera lui, v. RE, 14, 1930, col. 2 024 (W. Kroll) și A. Birley, *Marcus Aurelius*, Londra, 1966, p. 165 și 176. Acest personaj, care a avut un rol important în timpul domniei lui Marcus Aurelius, este amintit și într-o altă inscripție troesmensă, nr. 159 (CIL, III, 6 169).

r. 7 — 8. *Expeditio Germanica* se referă la războiul cu marcomanii și cvazii, început în a doua jumătate a anului 166. Calpurnius Agricola a fost *legatus Augusti bello Marcomannico* și, probabil, *legatus trium Daciarum* în anul 167/168, cf. PIR² C 249; Premerstein, Wiener Eranos, 1909, 268 sqq., socotea că Agricola a fost *legatus Moesiae Inferioris*, conducînd provincia concomitent cu Dacia Malvensis, ceea ce e considerat puțin probabil de către A. Stein, *Moesien*, p. 79 și PIR, *op. cit.*; J. Fitz, *Die Laufbahn*, p. 19—21, a emis opinia conform căreia Agricola ar fi stat în fruntea Moesiei Inferior în anii 166/167—168/169, după întoarcerea legiunii V Macedonica din expediția orientală. El ar fi condus provincia ca urmaș al lui M. Pontius Laelianus, fiind schimbat prin P. Vigellius Raius Plarius

https://biblioteca-digitala.ro

Saturninus Atilius Braduanus Caucidius Tertullus. În această calitate ar fi luat parte Agricola la expediţia germanică pomenită în inscripţia pe care o discutăm. Claudius Fronto a fost *comes divi Veri Augusti* la începutul războiului cu marcomanii ; în anii 166—168 a fost *legatus Augg. pr. pr. Moesiae Superioris*, în 168 — 169 *leg. Augg. pr. pr. Moesiae super. et Daciae Apulensis*, în 169 — 170 *leg. Aug. pr. pr. provinciarum Daciarum* şi în 170 *leg. Aug. pr. pr. provinciarum Daciarum et Moesiae Superioris* (după A.v. Premerstein, Wiener Eranos, 1909, p. 268 sq. ; cf. PIR² C 874) ; conducerea legiunii V Macedonica ar fi luat-o abia după transferarea ei în Dacia după reorganizarea provinciei. Claudius Fronto a căzut în anul 170 în război, fiind înlocuit în acelaşi an de *Cornelius Clemens*, cf. A. Stein, *Dazien*, p. 43 ; J. Fitz, *Die Laufbahn*, p. 20 — 21 ; PIR² C 1340.

r. 10. C. Erucius Clarus şi M. Gavius Cornelius Cethegus au fost consuli în anul 170, cf. A. Degrassi, *Fasti*, p. 48, nr. 923.

r.12. *Reversus at lares suos*. După *honesta missio*, primită în anul 170, C. Valerius Marcianus s-a întors la „larii" săi, adică în canabele de la Troesmis. Această indicaţie a fost considerată drept o dovadă că Troesmis nu fusese ridicat încă la rangul de municipiu, după transferarea legiunii canabele continuînd să fiinţeze, cf. E. Kornemann, *Die neueste Limesforschung*, Klio, 7, 1907, p. 94, nota 3.

r. 13. Marcia Basilissa, soţia lui Marcianus, poartă un nume identic cu soţia lui T. Flavius Alexander din inscripţia nr. 184 (CIL, III, 7 501) ; Basilissa, nume grecesc, cf. Pape-Benseler, *Wörterbuch*, p. 200.

r. 13 — 14. *Mater dendrophororum*, preoteasa unui colegiu de închinători ai Cybelei, cf. Fr. Cumont, *Rel. orientales*, p. 89 — 90 ; D. Ladage, *Städtische Priester-u. Kultusämter im lat. Westen des Imperium Romanum zur Kaiserzeit*, Köln, 1971, p. 126 — 131. În inscripţiile dobrogene, colegiul dendrophorilor a mai fost atestat la Tomis, AEM, 11, 1887, 44, nr. 57 ; cf. StCl, 9, 1967, 223 — 228. Pentru dendrophori în lumea greacă, v. Fr. Poland, *Geschichte des griechischen Vereinswesens*, Leipzig, 1909, p. 43, 215, 284, 348, 358 ; pentru semnificaţia titlului *mater* sau *pater* al unui colegiu religios, v. Fr. Poland, *op. cit.*, p. 371 şi urm. Acest titlu era unul onorific şi era deosebit de cel de preot sau de preşedinte ; v. şi Waltzing, *Étude historique sur les corporations profesionnelles chez les Romains*, Bruxelles, 1895, p. 446 sqq.

r. 15. Formula finală, *pro salute sua suorumque*, arată că inscripţia avea un caracter votiv, fiind închinată unei divinităţi al cărei nume a căzut în lacună.

161

Fragment de colonetă votivă de marmură descoperită la Troesmis în condiţii necunoscute. Coloneta este ruptă sus şi jos, o parte din cîmpul scris căzînd în spărtură. Ligaturi : în r. 1 — *LP*, în r. 2 — *LY* ; în r. 3 — *ET*, *TE*, *PL*. Dimensiuni : 0,29 × diam. 0,24 m ; înălţimea literelor : 4 cm. MNA, inv. L, 949.

CIL, III, 12 482 (după decalcul lui Gr. Tocilescu).

https://biblioteca-digitala.ro

Secolul al II-lea (după forma literelor).

M(arcus) Ulp(ius) P[o]-
lycarpus
[v(otum)] s(olvit) et templ(um)
[? constituit]

r. 1 : Din litera *P* din *Polycarpus*, transcrisă în CIL, se vede azi numai o parte din hasta verticală.

„Marcus Ulpius Polycarpus a împlinit făgăduința și a închinat templul".

Numele divinității căreia i-au fost închinate templul și inscripția a căzut în lacună. *Polycarpus* este un cognomen grecesc, cf. Pape-Benseler, *Wörterbuch*, p. 1225. Am datat inscripția în secolul al II-lea pe baza formei literelor și a numelui dedicantului, M. Ulpius.

162

Altar de calcar descoperit în anul 1861 în cetatea de vest de la Troesmis cu prilejul demolărilor întreprinse de D. More. Altarul are baza și cornișa martelate și parțial rupte. Pe latura dreaptă a altarului este reprezentat un ciorchine de strugure în relief. Cuvintele sînt despărțite prin *hederae distinguentes*. Dimensiunile : 0,36 × 0,26 × 0,23 m ; înălțimea literelor : 5,20 — 5,50 cm. MNA, inv. L, 1 428.

Gr. Tocilescu, AEM, 6, 1882, 44, 89 (Idem, RIAF, I, vol. I, 1882, p. 293, nr. 5) ; CIL, III, 7 498.

Secolul al II-lea.

I(ovi) O(ptimo) M(aximo)
et Libero
patri

„Lui Iupiter cel preabun și mare și lui Liber pater".

Cultul lui *Liber pater*, ipostaza italică a lui Dionysos, a cunoscut în provinciile dunărene o mare răspîndire, mai ales în armată. În inscripții, *Liber pater* apare adeseori asociat cu alte divinități, în primul rînd cu zeii Capitoliului, așa cum este cazul în inscripția pe care o prezentăm. Pentru cultul lui *Liber pater*, v. A. Bruhl, *Liber pater, origine et expansion du culte dionysiaque à Rome et dans le monde romain*, Paris, 1953 (pentru provinciile dunărene, p. 215 — 220). În Dobrogea se mai cunosc altare dedicate lui *Liber pater* în orașele grecești de pe litoral, precum și la Tropaeum Traiani și în împrejurimile Troesmisului (v. mai jos, inscripțiile de la Cerna, nr. 218 și de la Beroe, nr. 133).

163

Altar votiv de calcar descoperit la Troesmis în condiții necunoscute. Monumentul este în bună stare de conservare ; literele sînt neîngrijit gravate și cu ligaturi : *QV*, *ED* în r. 5 ; *MV*, *TR* în r. 6. Dimensiuni : 0,78 × 0,32

https://biblioteca-digitala.ro

× 0,16 m; înălţimea literelor: 3 cm. Altarul a făcut parte din colecţia Mavros (la „Moara Domnească" unde a văzut-o E. Desjardins); MIRSR, inv. 14 778

E. Desjardins, *Annali*, p. 34; CIL, III, 6 235; Gr. Tocilescu, *Dacia înainte de romani*, Bucureşti, 1880, p. 90; idem, RIAF, I, 1882, p. 109, nr. 1 (cu desen); CIL, III, 7 599.

Sfîrşitul secolului al II-lea — începutul secolului al III-lea

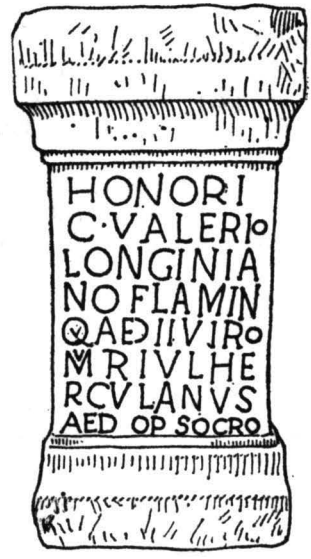

Honori
C(aio) Valerio
Longinia-
no flamin(i)
qu(aestori) aed(ili) (duum)viro
Mu(nicipii) Tr(oesmensium) Iul(ius) Herculanus
aed(ilis) op(timo) socro

r. 1: *HONORE*, E. Desjardins, CIL, III, 6235; *HONORI*, Gr. Tocilescu, CIL, III, 7599; r. 2: *VALERIA*, E. Desjardins, CIL, III, 6235; *VALERIO*, Gr. Tocilescu, CIL, III, 7599; r. 6: *MVR*, E. Desjardins, CIL, III, 6235; *MVTR*, Gr. Tocilescu, CIL, III, 7599.

„(divinităţii) Honos, lui Caius Valerius Longinianus, *flamen*, *quaestor*, edil, *duumvir* al municipiului Troesmis, Iulius Herculanus, edil, (i-a dedicat acest altar) distinsului socru".

r. 1. *Honos* era o divinitate mai ales militară, reprezentînd o personificare a principalelor calităţi ale soldaţilor, împreună cu Virtus. Inscripţia noastră era dedicată lui Honos personal a lui C. Valerius Longinianus, care a fost învestit cu cele mai înalte magistraturi ale municipiului Troesmis. Pentru *Honos*, cf. Samter, RE, VIII, 1913, 2 292 — 2 294; DizEp, III, 1929, 964 — 965.

r. 4 — 5. C. Valerius Longinianus a deţinut toate magistraturile municipale, începînd cu cea de *flamen* (preot al cultului imperial municipal) şi, înşirate în ordine ierarhică, *quaestor*, *aedilis* şi *duumvir*.

r. 6. Literele *MVTR*, fiind scrise în ligatură, au fost înţelese diferit de către primii editori ai altarului: E. Desjardins a citit *Mutrium* (Amutrium), localitate pomenită de Ptolemeu şi Tabula Peutingeriana; autorii CIL, III, 6235 au descifrat *mu[ne]r(ario)*; lectura a fost just emendată

https://biblioteca-digitala.ro

de Gr. Tocilescu, care a văzut în aceste litere prescurtarea *mu(nicipii) Tr(oesmensium)*.

r. 7. *socro* pentru *socero*.

După forma literelor și din faptul că inscripția se referă la faza municipală a orașului Troesmis, datăm altarul la sfîrșitul secolului al II-lea sau începutul celui de-al treilea.

164

Fragment de altar descoperit în cursul săpăturilor conduse de Em. Coliu în anul 1939 la cetatea de vest de la Troesmis (cf. R. Vulpe, *Repertoriul arheologic;* indicația de descoperire dată de editorul inscripției nu corespunde cu această informație).

Altarul este rupt în toate părțile, păstrîndu-se în partea superioară o parte din profil. Inscripția poate fi reconstituită în cea mai mare parte. Dimensiuni : 0,37 × 0,41 × 0,40 m ; înălțimea literelor : 4,70 — 4,90 cm. Muzeul Deltei Dunării — Tulcea, inv. nr. 1 358.

A. Rădulescu, MonScythMin, p. 181 — 183, fig. nr. 2.

Secolul al III-lea.

I(ovi) O(ptimo) M(aximo)
[.] Ael(io) Aeliano
[q(uaestori)] aed(ili) (duum)viro
[m]uni(cipii) Tro(e)s(mensium)
5 *[M. A]urelius*
. . . . . .
[ex v(oto) posuit]

Inscripția avea la începutul fiecărui rînd o literă mai mult decît a citit și a transcris editorul : în r. 2, Ael a fost precedat de un praenomen, în fața lui *A* se vede un punct despărțitor ; în r. 3, înaintea literei *A* se păstrează o parte din litera *Q* (prescurtarea titlului *quaestor ;* în r. 5, Aurelius avea probabil și un praenomen, înaintea literei *V* fiind loc pentru două litere.

„Lui Iupiter cel preabun și mare, pentru [. . .] Aelius Aelianus, *quaestor*, edil și *duumvir* al municipiului Troesmis, M. Aurelius . . . a pus (acest altar) după făgăduință".

Inscripție votivă pusă pentru magistratul suprem al municipiului Troesmis. Dedicantul este unul din puținii Aurelii atestați în inscripțiile de la Troesmis. Acest nume s-ar putea lega fie de domnia lui Marcus Aurelius, care se presupune că a ridicat orașul la rangul de municipiu, fie, mai degrabă, de Caracalla, în timpul domniei căruia, prin edictul din anul 212, s-a acordat cetățenia romană tuturor locuitorilor imperiului. Cu acest prilej numele Aurelius a căpătat o mare răspîndire.

165

Fragment de placă de calcar, descoperit la Troesmis în condiții necunoscute. Fragmentul este rupt în toate părțile și refasonat, fapt ce arată că a fost reutilizat în antichitate. Inscripția se păstrează parțial pe patru

https://biblioteca-digitala.ro

rînduri, cu litere îngrijit gravate. Dimensiuni : 0,30 × 0,27 × 0,13 m; înălţimea literelor : 4 cm. MNA, inv. L, 1 151.

R. Vulpe, SCIV, 4(1953), p. 568 — 569, cu nota 6 de la p. 568 şi fig. 6 de la p. 569 (desen ; AÉp, 1960, 338).

După anul 170 — începutul secolului al III-lea.

[? ordo municipii T]roesm[ensium]
[? curante Aeli]o Sacc[one?]
[duumvi]r(o) q(uin)q(uennali)
[? aram p]osu[it]

„? senatul municipiului Troesmis, sub îngrijirea lui Aelius Sacco, duumvir cu misiune de censor a pus acest altar"

Întregirea propusă de noi este ipotetică ; puţinele litere păstrate arată doar că inscripţia a fost pusă de către autorităţile municipale din Troesmis sub îngrijirea unuia din magistraţii supremi ; numele lui trebuie întregit în rîndul ce precede titulatura de *duumvir quinquennalis*. Numele Sacco a fost atestat în inscripţii, cf. I. Kajanto, *The Latin Cognomina*, p. 266, şi face parte din categoria numelor exprimînd caracteristici intelectuale, morale sau fizice. După unii este de origine etruscă (Schulze, *Lateinische Eigennamen*, p. 223) ori celtică.

166

Altar de calcar fragmentar descoperit în cursul campaniei de săpături întreprinsă în anul 1881 de Gr. Tocilescu în cetatea de nord de la Troesmis, utilizat în construcţia pragului la poarta mare. Cornişa împreună cu o parte din cîmpul inscripţiei este ruptă. Dimensiuni : 0,41 × 0,28 × 0,33 m ; înălţimea literelor : 3 cm. MNA, inv. 794.

Gr. Tocilescu, AEM, 6, 1882, p. 41, nr. 85 (RIAF, I, vol. 2, 1 883, p. 249, nr. 8), CIL, III, 7509 ; cf. DizEp. I, p. 308 (unde numele lui Festus e citat greşit).

Sfîrşitul secolului al II-lea — începutul secolului al III-lea.

[. . .] Festus au-
gur mun(icipii)
Troes(mensium)

„ . . . Festus, augur al municipiului Troesmis".

Gentiliciul lui Festus a căzut în lacună. El a îndeplinit funcţia sacerdotală de augur municipal. Augurii erau preoţi care, interpretînd semne naturale, întrebau voinţa lui Iupiter cu privire la anumite acţiuni. Ei erau preoţi municipali, fără o legătură cu cultul împăratului. Pentru *augures* în inscripţii, v. DizEp, I, p. 778 — 810 (v. Spinazzola) ; alţi *augures* la Troesmis, în inscripţiile 180 (în acest volum) şi CIL, III, 7 560, descoperită la Constanţa.

167

Altar votiv de mici dimensiuni, descoperit prin 1860 într-o tranşee săpată în faţa unei basilici. Din desenul lui G. Boissière reiese că altarul avea faţa scrisă în cea mai mare parte deteriorată. Primele trei rînduri ale

https://biblioteca-digitala.ro

inscripției sînt gravate pe profilul superior al altarului, parțial rupt și el. Pe marginea stîngă a feței scrise, altarul este crăpat în lungime, pînă la bază. Ligaturi : r. 4 : *AV* ; r. 9 : *ET* (aceasta din urmă probabil eronat citită). Azi este pierdut (desenul după G. Boissière).

G. Boissière, *Rapport*, p. 214 — 215 ; CIL, III, 6 163 ; Gr. Tocilescu, *MonEpSc*, p. 62 ; cf. R. Vulpe, SCIV, 4 (1953), p. 559 sqq.

Anii 198 — 211.

[I(ovi)] O(ptimo) M(aximo)
[pro s]al(ute) imp(eratorum duorum) [L(ucii) Sept(imii)]
Sever(i) Per[tinacis Aug(usti)]
[et M(arci)] Aur(elii) A(n)to(nini)
////////////
SACI
STORE
DEAQV
ALE TEMA
RS ////E
VOTPOSVERVNT

r. 2 : *IMPTE*, Boissière, CIL, III ; *IMPP*, Boissière, desen ; r. 3 : *AVR ATO*, Boissière, CIL, III ; r. 4 : ∞ Boissière, CIL, III.

„Lui Iupiter cel preabun și mare, pentru sănătatea împăraților Lucius Septimius Severus Pertinax Augustus și a lui Marcus Aurelius Antoninus Augustus [și a lui P. Septimius Geta Caesar] . . . au închinat (acest templu) îndeplinind făgăduința".

Inscripția a fost dedicată lui Septimius Severus și fiilor săi, Caracalla, purtînd titlul de imperator (începînd din anul 198) și Geta, avînd din anul 198 titlul de Caesar, aici martelat. Numele lui fusese gravat în rîndurile 4 — 5, unde piatra a fost parțial distrusă și unde editorii au transcris semnul ∞. Acest semn, fără sens în acest loc, poate să fi fost o parte din numele lui Geta, greu lisibil din cauza martelării.

În r. 6 — 7 trebuie să citim numele demnitarilor municipali sub a căror îngrijire a fost consacrat altarul, *-store* fiind eventual *[quae]store*, cf. Gr. Tocilescu, *op. cit.*

r. 8 — 9. Se referă probabil la închinarea unui templu, literele *TEM* (și un *A* în ligatură cu *M*, în acest caz fiind văzut greșit de descoperitor), putînd fi completat cu *tem[plum]*.

r. 11. Conținea formula obișnuită de închinare : *ex voto posuerunt*. În afară de primele 4 rînduri, toate propunerile noastre de lectură sînt ipo-

https://biblioteca-digitala.ro

tetice şi au fost sugerate de fragmentele de cuvinte păstrate la începutul rîndurilor, precum şi de analogii.

168

Capitel de pilastru descoperit în 1865 în cursul săpăturilor întreprinse de Engelhardt în cetatea de sud de la Troesmis. Capitelul este ornamentat cu frunze de acant şi de stejar, încadrînd un şir de ove. Inscripţia este gravată pe cadrul superior al capiteliului. În colţul superior din dreapta, piatra este aşchiată, ultimele două litere căzînd în lacună. Dimensiuni 0,26 × 0,35 × 0,14 m. Muzeul Saint Germain-en-Laye.

E. Desjardins, *Annali*, 1868, p. 94 (G. Lafaye, *Histoire du culte des divinités d'Alexandrie*, Paris, 1884, p. 270, nr. 17); CIL, III, 6164; A. Salač, *Isis, Sarapis a božstva sdružená dle svedectví řeckých a latinských napisů*, Praga, 1915, p. 101; L. Vidman, *Sylloge inscriptionum religionis Isiacae et Sarapiacae*, Berlin, 1969, p. 305, nr. 710.

Secolele II — III.

I(ovi) O(ptimo) M(aximo) Serapi

„Lui Iupiter cel preabun şi mare Serapis".

Capitelul provine dintr-un templu închinat lui Serapis la Troesmis. Acest document este pînă acum singurul care atestă răspîndirea cultului lui Serapis în oraşele de pe Dunăre. În cetăţile greceşti de pe ţărmul mării, cultele alexandrine au cunoscut o largă popularitate încă din epoca elenistică. Pentru răspîndirea acestor culte în Scythia Minor, cf. D. M. Pippidi, *Studii de istorie a religiilor antice*, Bucureşti, 1969, p. 60—82. Prin *interpretatio Romana*, Serapis este identificat cu Iupiter, fapt atestat şi în alte inscripţii, începînd cu domniile lui Traian şi Hadrian (cf. L. Vidman, op. cit., nr. 362, 549, 667, 668, 724; idem, *Isis und Sarapis bei den Griechen und Römern*, Berlin, 1970, p. 116, 151 şi 172).

169

Fragment sculptural, descoperit la Igliţa în condiţii necunoscute, azi dispărut; „Fragment de sculpture grossière sous une tête entourée de rayons" (după G. Boissière, *op. cit.*).

G. Boissière, *Rapport*, p. 218, nr. 34; CIL, III, 6 165; Fr. Cumont, *Textes et monuments figurés relatifs aux mystères de Mithra*, II, Bruxelles, 1896, p. 130, nr. 226; M. J. Vermaseren, CIMRM, nr. 2 283.

Secolele II — III.

[S]oli Zo ...

„Zeului Soare, Zo[ticus] ...".

Din descrierea sumară dată de G. Boissière pare să rezulte că fragmentul reprezenta un relief mitriac dominat de capul lui Sol. Inscripţia este dedicată lui Sol de către o persoană al cărei nume se poate întregi prin *Zo[ticus]* sau *-[simos]*, de exemplu. Răspîndirea cultului lui Sol — Mithras s-a datorat în primul rînd armatelor. În Moesia Inferioară se cunosc relativ

https://biblioteca-digitala.ro

numeroase monumente închinate acestei divinităţi (cf. Vermaseren, *op. cit.*), între care cîteva au fost descoperite la Troesmis sau în aşezări aparţinînd teritoriului acestui centru militar (v. Indices).

170

Fragment de stelă funerară descoperită în 1865 în cetatea de est. Stela a fost refasonată pentru a fi încastrată în zidul cetăţii, fiind tăiată în două jumătăţi, pe lungimea ei. O parte din fronton, precum şi baza au fost tăiate cu acelaşi prilej. Stela este împărţită în două cîmpuri : cel al reliefului are reprezentată o coroană legată cu o *taenia*, în mijlocul unui fronton triunghiular, flancat de acrotere ornamentate cu palmete ; din acest relief se păstrează exact o jumătate, cea din stînga. Cîmpul inscripţiei este încadrat de un chenar ornamentat cu motivul viţei de vie. Inscripţia este gravată neglijent, cu litere cu forme mai tîrzii de dimensiuni inegale şi pe rînduri strîmbe. Dimensiuni : 1,20 × 0,38 × 0,25 m. Muzeul Saint Germain-en-Laye.

E. Desjardins, *Annali*, 1868, p. 63, nr. 60 ; CIL, III, 6 205.

Secolul al III-lea.

D(is) [M(anibus)]
Ael(ius) ...
Aur[elia?]-
nus ...
med[icu]-
s al[ae?] ...
n ...
Ael(ius) M ...
lib(ertus) I.
. . . . . .

„Zeilor Mani. Aelius Aurelianus, medic al alei ... [a trăit ... ani] ; Aelius M ..., libert [a îngrijit să se pună această piatră de mormînt]".

Întregirea propusă de noi este numai e.g., căci fragmentul păstrează prea puţine elemente spre a putea fi restituit cu oarecare certitudine. Un alt medic într-o inscripţie la Troesmis, v. nr. 193.

171

Fragment descoperit la Troesmis probabil în cursul cercetărilor lui G. Boissière, care l-a publicat prima dată. Azi este dispărut.

G. Boissière, *Rapport*, 2, 4, 220 ; CIL, III, 6 204.

Secolul al II-lea.

D(is) [M(anibus)]
P.Ael(ius) F ... [Tere]-
tina (tribu)
. . . . . .

https://biblioteca-digitala.ro

„Zeilor Mani. P. Aelius F ..., din tribul Teretina, ..., a trăit ... ani ...".

172

Stelă funerară descoperită de Gr. Tocilescu în condiţii necunoscute la Troesmis. La editarea pietrei de către Gr. Tocilescu, aceasta era spartă în şase fragmente, din care se află azi la MNA doar trei. Cîmpul inscripţiei era încadrat de un chenar ornamentat cu motivul viţei, păstrat parţial pe latura stîngă. Dimensiuni la prima publicare: 1 × 0,9 × 0,18 m. Litere: 6 cm. MNA, inv. L, 155 şi L, 1 226.

Gr. Tocilescu, AEM, 11, 1887, p. 29, nr. 24; CIL, III, 7 499; cf. Emilia Doruţiu, SCIV, 13 (1962), p. 136, nr. 17.

Anii 106 — 170.

D(is) M(anibus)
P. A«el»[ius]
Abi ...
ve«t»[eranus]
l«e» [g(ionis) V Mac(edonicae)]
[s]e vivo
et con(i)uge
posuit

Un fragment din această stelă a fost publicat separat, cu provenienţă necunoscută, de D. Tudor, MCA, II, 1956, p. 616, nr. 156, fig. 5 b (rîndurile 3 — 5, citind: *Asi[aticus ? ...] /vet(eranus) / et ...*).

„Zeilor Mani. P. Aelius Abi ..., veteran al legiunii V Macedonica, şi-a pus (această piatră de mormînt) pentru sine, fiind în viaţă, şi pentru soţia sa".

r. 3 Literele *Abi* ..., făcînd parte din cognomenul lui Aelius, se pot întregi prin *Abi[nnaeus]*, cum a propus primul editor, derivat de la un gentiliciu (cf. I. Kajanto, *The Latin Cognomina*, p. 159 şi Schulze, *Lateinische Eigennamen*, p. 412) sau printr-un alt nume începînd cu *Abi-*, de ex. Abidianus, Abilianus, Abitus etc.

173

Fragment de inscripţie funerară, azi dispărut.

G. Boissière, *Rapport*, 2, 4, 221; CIL, III, 6 206.

Secolele II — III.

După CIL, III:

P. Anthi ...
[vixit a]nn(is) XII
... us ...

„Publius Anthius ..., a trăit 12 ani; ... (i-a pus această piatră de mormînt)".

https://biblioteca-digitala.ro

Anthius este numele grecesc Ἄνθιος (cf. Pape-Benseler, *Wörterbuch* p. 91), aici cu rol de gentiliciu.

174

Cippus funerar de calcar descoperit de E. Desjardins în săpăturile sale din anul 1867, în zidul oriental al cetăţii de est de la Troesmis. Monumentul a fost tăiat în partea dreaptă şi refasonat spre a fi utilizat în construcţia zidului. În partea de jos este spart şi lipit. Inscripţia are literele îngrijit gravate. Dimensiuni: 1,27 × 0,37 × 0,51 m. Muzeul Saint Germain-en-Laye.

E. Desjardins, *Annali*, 1868, p. 64—66, nr. 63; CIL, III, 6 184; cf. E. Bosch, *Ankara im Altertum*, Ankara, 1967, p. 223 — 224, nr. 172.

Anii 106 — 167.

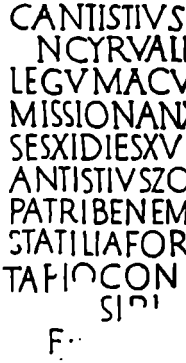

C. Antistius [Fabia?]
[A]ncyra Vale[ns vet(eranus)]
leg(ionis) V Mac(edonicae) v[ix(it) post]
mission(em) an(nos) X[..men]-
5 *ses XI dies XV[.. C. ?]*
Antistius Zo[ticus]
patri benem[erenti]
e]t Atilia Fort[una]-
ta pio con[iugi et]
sibi
10 *f(aciendum) [c(uraverunt)]*

Literele *I* din r. 3, *F* din r. 5, *E* din r. 7, *IV* din r. 9, aşa cum le transcriau E. Desjardins şi CIL, nu se văd pe fotografie. La sfîrşitul rîndului 5, unde primii editori au întregit *f[ilius]*, continua numărul zilelor trăite de Antistius Valens, fiind urmat de praenomenul lui Zoticus, probabil acelaşi cu al tatălui său, C(aius).

„Caius Antistius, Valens din tribul Fabia, din Ancyra, veteran al legiunii V Macedonica, a trăit după lăsarea la vatră 10 ani, 11 luni şi ... zile, C. Antistius Zoticus, tatălui care a binemeritat, şi Atilia Fortunata, soţului pios şi pentru sine, s-au îngrijit să se facă (acest mormînt)".

r. 2. Gentiliciul *Antistius* a fost atestat în mai multe inscripţii la Troesmis, vezi nr. 175, 218.

r. 3. C. Antistius Valens era originar din Ancyra. Se presupune că, întocmai ca multe alte persoane originare din Ancyra, unii soldaţi sau veterani ai legiunii V Macedonica stabiliţi la Troesmis sau în alte aşezări din Scythia Minor, au fost încorporaţi cu prilejul participării legiunii V Macedonica la expediţia orientală din timpul lui Hadrian.

r. 6 — 8. Antistius Zoticus, fiul lui Antistius Valens, şi Atilia Fortunata, soţia lui, au fost atestaţi pe un alt monument funerar de la Troesmis, vezi nr. 175.

https://biblioteca-digitala.ro

Familia lui Antistius Valens s-a stabilit în canabele legiunii V Macedonica, după cum rezultă din locul descoperirii pietrei de mormînt (în zidul cetăţii de est). Menţionăm că monumentul funerar al lui Antistius Zoticus a fost descoperit în construcţia zidului aceleiaşi cetăţi de est, în apropierea căreia s-au dezvoltat canabele legiunii.

175

Cippus funerar de calcar descoperit în cetatea de est, în cursul săpăturilor întreprinse de Engelhardt în anul 1865. Dimensiuni: 1,40 × 0,62 × × 0,54 m; înălţimea literelor: 6 cm. La data publicării în CIL, III, monumentul se afla la Biblioteca naţională din Paris; nu ştim unde se află astăzi.

L. Renier, CRAI, 1865, p. 300, nr. 20 (după o copie a lui Engelhardt; G. Boissière, *Rapport*, p. 210, nr. 22); E. Desjardins, *Annali*, 1868, p. 64 — 66, nr. 62; CIL, III, 6 207 (care a comparat lectura lui Desjardins cu o copie a lui Blücher).

Secolul al II-lea.

Textul după CIL, III:

Antistius Zo-
ticus vix(it) ann(os)
XXXVI, h(ic) s(itus) e(st). An-
tistia Antonina, marita ei-
us et Stelea Atilia
Fortunata ma-
t(er) heredes primi

r. 6: *VSES ///EA//LE*, Renier; *VSE /// EA // LΓ*, Boissière; *VSES /// EA // LI*, Blücher; *VS.E.STELEANTILIA*, Desjardins; *VS.E. STELEAATILIA*, CIL, III.

„Antistius Zoticus a trăit 36 ani; zace aici; Antistia Antonina, soţia lui, şi Stelea Atilia Fortunata, mamă, moştenitori principali"

Antistius Zoticus este amintit ca dedicant al monumentului funerar al tatălui său, C. Antistius Valens, originar din Ancyra, vezi nr. 174. Pe acelaşi monument este amintită şi mama lui Zoticus, Atilia Fortunata, cele două monumente se completează deci reciproc. Soţia lui Zoticus poartă acelaşi gentiliciu, Antistia Antonina; cum femeile nu preluau după căsătorie gentiliciul soţului, presupunem că Antonina i-a fost libertă. Zoticus este un nume grecesc. Născut în canabe, el n-a mai urmat cariera militară a tatălui.

176

Cippus de calcar descoperit în anul 1861 în cetatea de vest de la Troesmis, cu prilejul demolărilor întreprinse de D. More. Blocul este rupt în partea de sus, fără a fi fost mutilată inscripţia. Chenarul care încadrează inscripţia este aşchiat pe latura dreaptă şi jos. Acest chenar este ornamentat cu

https://biblioteca-digitala.ro

frunze și curpeni de iederă. Dimensiuni : 1,60 × 1 × 0,65 m (după E. Desjardins) ; înălțimea literelor : 6,50 cm. Muzeul Saint Germain-en-Laye.

L. Renier, CRAI, 1865, p. 275 (G. Boissière, *Rapport*, p. 200, nr. 7) ; E. Desjardins *Annali*, 1868, p. 77 ; A. Treboniu Laurian, *Celatea Troesmis*, p. 198, nr. 2 ; CIL, III, 6 185.

Sfîrșitul secolului al II-lea.

L(ucio) Antonio
L(ucii) fil(io) Arnensi
Felici, Kartha-
gine, (centurioni) leg(ionis) III
Aug(ustae), (centurioni) leg(ionis) X Gem(inae)
[(centurioni) l]eg(ionis) I Ital(icae) vixit
annis LVIIII Didia
Marcellina con-
iunx cum Antonis
Marcel(l)ina et Di-
diano fili(i)s et
her(edibus) b(ene)m(erenti) facere
curaverunt

Inscripție clară, deosebirea între diversele ediții citate constă numai în semnele de punctuație transcrise prin puncte de Renier și *hederae* la E. Desjardins (pe piatră așa) ; de asemenea, primii editori au transcris la capătul r. 5 semnul pentru centurion ; după litera *M* nu mai era loc decît pentru un punct despărțitor, vizibil pe fotografie.

„Lui Lucius Antonius Felix, fiul lui Lucius, din tribul Arnensis, din Karthagina, centurion al legiunii III Augusta, centurion al legiunii X Gemina, centurion al legiunii I Italica, a trăit 59 de ani, Didia Marcellina, soția lui, împreună cu Antonia Marcellina și Antonius Didianus, fii și moștenitori, au pus (această piatră de mormînt) celui ce a binemeritat".

Lucius Antonius Felix, originar din Karthagina, a fost centurion mai întîi în Legiunea III Augusta, începînd cu Traian cu sediul la Lambaesis. În aceeași calitate este menționat într-o inscripție de la Lambaesis, L. Renier, *Inscriptions latines d'Algérie*, Paris, 1856, nr. 898. Pentru istoricul acestei legiuni, vezi RE, XII, 1925 col. 1 493 — 1 505 (E. Ritterling). Legiunea X Gemina, în care L. Antonius Felix a fost mutat tot ca centurion, a stat în garnizoană, începînd cu Traian, la Vindobona, cf. RE, XII, 1925, col. 1683. După aceea, el a fost transferat în legiunea I Italica. Se știe că această legiune, după mutarea legiunii V Macedonica în Dacia, a trimis un detașament în castrul de la Troesmis (vezi introducerea la cap. Troesmis), cu misiunea de a supraveghea partea de frontieră pînă atunci sub controlul legiunii V Macedonica. Inscripția noastră datează de la sfîrșitul secolului al II-lea, după plecarea în Dacia a legiunii V Macedonica. L. Antonius Felix, centurion, a murit la 58 de ani ca ofițer activ. Pentru cariera centurionilor, vezi discuția de la inscripția nr. 179.

https://biblioteca-digitala.ro

177

Monument funerar descoperit în anul 1865 în ruinele cetății de est. Nu s-a publicat nici o fotografie a monumentului, azi dispărut. E. Desjardins, *Annali*, 1868 p. 80, spune că piatra dispăruse în vremea sa, presupunînd că a fost utilizată în construcția morii din Galați. Dimensiuni: 1,65 × 0,64 × 0,56 m; înălțimea literelor: 4 — 8 cm.

L. Renier (după o copie trimisă de Engelhardt), CRAI, 1865, p. 298 (G. Boissière, *Rapport*, p. 208, nr. 19); CIL, III, 6 201.

Secolul al II-lea.

Textul inscripției după CIL, III:

Aul(us) Antonius
Auli fil(ius) Papiria
Valens, Oesci, vi-
xit annis XXXX
Antonia Tyran-
nis, liberta et h[e]-
res patrono
b(ene) m(erenti) p(osuit)

r. 6: *HE*, Renier; *H[E]*, Boissière, CIL, III.

„Aulus Antonius Valens, fiul lui Aulus, înscris în tribul Papiria, din Oescus, a trăit 40 de ani; Antonia Tyrannis, libertă și moștenitoare, a pus (acest epitaf) patronului care a binemeritat".

Aulus Antonius Valens era originar din Oescus, devenit colonie în timpul lui Traian și înscris în tribul Papiria. Alte persoane originare din Oescus la Troesmis, vezi nr. 188, 203. Pentru istoria acestui centru, vezi RE, IV, 1901, col. 547, nr. 232 (s.v. *coloniae*, E. Kornemann).

Antonia, liberta lui Antonius Valens, are un cognomen grecesc Τυραννίς (? derivat de la un epitet al lui Men, cf. Bechtel, *Die historischen Personennamen*, p. 570; cf. și Pape-Benseler, *Wörterbuch*, p. 1565).

178

Stelă funerară de calcar descoperită pe pragul porții mari din cetatea de vest, cu prilejul săpăturilor organizate de Gr. Tocilescu. Cîmpul scris este încadrat de un chenar ornamentat cu ghirlande de viță de vie. Deasupra este reprezentat un fronton triunghiular, încadrat de două acrotere decorate cu palmete, avînd în mijloc o coroană și un con de pin. La prima publicare stela era întreagă, așa cum se vede în pl. 6, RIAF, II, 1883; astăzi este ruptă jos și parțial la dreapta, lipsind ultimele litere din r. 11 — 12 și rîndurile 13 — 14 în întregime. Ligaturi: *RI*, *NA* în r. 4; *HE* în r. 5; *IT* în r. 6; *MI* în r. 7 și 9; IE în r. 12; HE în r. 13. Dimensiuni: 2,60 × 1 × 0,22 m; înălțimea literelor: 6 cm. MNA, inv. L, 528.

Gr. Tocilescu, AEM, 6, 1882, p. 40, nr. 82 (idem, RIAF, I, 2, 1883, p. 279, 13); CIL, III, 7 500.

https://biblioteca-digitala.ro

Anii 106 — 170.

D(is) M(anibus)
T(iberius) Clau(dius),
Ti(berii) filius,
Quirina, Pris-
cus, Hemesa,
ex c(ustode) a(rmorum) vixit
annis L. mil(itavit)
ann(is) XXVI
pos(t) missio(nem)
vixit ann(os) « II »,
con« *vete* »-
ra« *ni qui et* »
« *heredes* »
« *b(ene)m(erenti) p(osuerunt)* »

„Zeilor Mani. Tiberius Claudius Priscus, fiul lui Tiberius, din tribul Quirina, din Hemesa, fost *custos armorum*, (custode al armelor) a trăit 50 de ani, a luptat 26, după lăsarea la vatră a trăit 2 ani, conveteranii (foștii tovarăși de arme), fiind și moștenitori, i-au pus (această piatră de mormînt) celui ce a binemeritat".

r. 5. Tiberius Claudius Priscus era originar din Hemesa (Syria). E probabil că el a fost recrutat în legiunea V Macedonica cu prilejul participării acesteia la expediția partică a lui Traian (cf. B. Filow, *Die Legionen der Provinz Moesia*, Leipzig, 1906, p. 68 — 70) sau la înnăbușirea răscoalei iudeilor din timpul lui Hadrian (E. Ritterling, RE, XII, 1925, col. 1 578); G. Forni, *Reclutamento*, p. 224, încadrează această inscripție în perioada Vespasian—Traian.

179

Cippus funerar de calcar descoperit în cursul săpăturilor lui Engelhardt la cetatea de sud de la Troesmis, în anul 1865. Cornișa și baza au fost cioplite; cu excepția muchiei din dreapta cîmpului scris, care este ciobită antrenînd unele litere, monumentul este în bună stare de conservare. Cuvintele despărțite prin *hederae distinguentes*. Ligaturi: *TRE*, *MA*. Dimensiuni: 1,58 × 0,54 × 0,56 m; înălțimea literelor: 4,50 cm. Muzeul Saint Germain-en-Laye.

L. Renier, CRAI, 1865, p. 297 — 298 (după copie fotografică; G. Boissière, *Rapport*, p. 208, nr. 18); E. Desjardins, *Annali*, 1868, p. 80, nr. 91; CIL, III, 6 186 (lectură coroborată și de copia lui Blücher).

Anii 106—162.

D(is) M(anibus)
Tib(erius) Claudius,
Tib(erii) f(ilius), Quirina (tribu),
Ulpianus, dom(o)

https://biblioteca-digitala.ro

Laod(icea) Syriae,
(centurio) leg(ionis) X Gem(inae) et
IIII Fl(aviae) et XII Fulm(inatae)
et III Cyr(enaicae) et X Fret(ensis)
et II Adiut(ricis) et V Ma(cedonicae)
vixit annis LVI
h(eres) s(epulcrum) f(aciendum) c(uravit)

Inscripţia este clară, copia lui Desjardins aduce în plus semnele de despărţire între cuvinte (*hederae distinguentes*); r. 7: *FVLM*, Renier, Boissière, CIL, III; *FVL*, Desjardins (pe fotografie litera *M* finală nu se vede clar); r. 8: *FR*, Renier şi Boissière; *TR* (în ligatură), Desjardins şi CIL, III (pe fotografie se vede *RET* în ligatură); r. 9: *VM*, Renier şi Bossière, *VMA* (cu *MA* în ligatură), Desjardins şi CIL, III (pe fotografie aşa).

„Zeilor Mani. Tiberius Claudius, fiul lui Tiberius, din tribul Quirina, Ulpianus, originar din Laodicea Syriei, centurion în legiunea X Gemina şi IV Flavia, şi XII Fulminata şi III Cyrenaica şi X Fretensis şi II Adiutrix şi V Macedonica, a trăit 56 de ani; moştenitorul a îngrijit să se facă acest mormînt".

Tiberius Claudius Ulpianus a fost centurion în şapte legiuni şi a murit la 56 ani în funcţie. El a fost transferat din Pannonia Superior în Moesia Superior, apoi în Cappadocia, Arabia, în Iudea şi Pannonia Inferior. Ultima garnizoană a fost Troesmis, în Moesia Inferioară (pentru istoricul acestor legiuni, vezi E. Ritterling, RE, XII, 1925, col. 192, s.v. *Legio*). Transferul centurionilor dintr-o legiune în alta însemna uneori o promovare, alteori era legat de transferul guvernatorilor sau a legaţilor de legiuni; mişcarea centurionilor între legiuni şi între legiuni şi Roma dădea omogenitate armatelor. Centurionii nu aveau un termen fix pentru ieşirea din servici, cel mai adeseori serveau pînă la moarte. S-au constatat cazuri de centurioni care au servit 40 pînă la 50 şi chiar peste 50 ani. În r. 11 s-ar putea citi *h(eres) s(ecundus) f.c.* (cum a propus L. Renier; *h(eredes) p(rimi)* în inscripţia nr. 175).

Pentru cariera şi originea centurionilor, vezi A. v. Domaszewski, *Rangordnung*, p. 80 sqq; E. Birley, Carnuntum Jahrbuch, 1963/64, p. 27—33; B. Dobson, *The centurionate and social mobility during the Principate*, în *Recherches sur les structures sociales dans l'antiquité classique (Colloques nationaux du CNRS*, Caen, Avril, 1969), p. 99—116; B. Dobson şi Breeze, *The Rome cohorts and the legionary centurionate*, *Epigraphische Studien*, 8, 1969, p. 100—124.

180

Cippus funerar descoperit în cursul săpăturilor lui Engelhardt la cetatea de est în anul 1865. Monumentul este spart în trei fragmente lipite laolaltă; muchia din dreapta feţei scrise este ciobită. Scriere neglijentă, cu ligaturi (*AV* în r. 2 şi 5; *VN* în r. 5). Dimensiuni: 1,57 × 0,58 × 0,58 m (după CIL, Berlin); înălţimea literelor: 6 cm. Muzeul Saint Germain-en-Laye.

https://biblioteca-digitala.ro

L. Renier, CRAI, 1865, p. 296, nr. 15 (G. Boissière, *Rapport*, p. 207 — 208, nr. 17); E. Desjardins, *Annali*, 1868, p. 79; CIL, III, 6 200 (comparat cu o copie trimisă de Blücher).

Prima jumătate a secolului al III-lea.

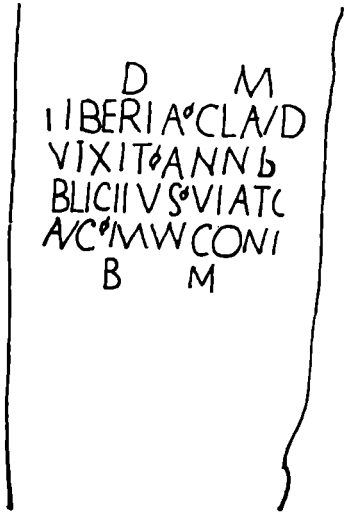

D̄(is) M(anibus)
Tiberia Claud[ia]
vixit ann(is) L. [Pu]-
blici⟨i⟩us Viato[r],
aug(ur) mun(icipii), coni[ugi]
b(ene) m(eritae) [p(osuit)?]

r. 3 : *L.L. [Pu]*, Renier; *L. [Pu]*, G. Boissière, E. Desjardins, CIL, III; r. 5 : *AVG /// VVCONI*, Renier; *AVG MVN CONI*, Boissière, Desjardins, CIL, III. În r. 4 pe piatră se văd, după BLIC doi I, deci *PVBLICIIVS*, nesemnalate de editori.

„Zeilor Mani. Tiberia Claudia a trăit 50 de ani. Publicius Viator, augur al municipiului (Troesmis), soției care a binemeritat".

r. 5. Publicius Viator a fost augur al municipiului Troesmis. Augurii erau organizați în colegii. Alt *augur* la Troesmis, vezi inscripția nr. 166 (editorii au întregit aici *aug(ustalis) mun(icipii)*; aceasta ar fi fost singura atestare a colegiului augustalilor la Troesmis, pentru care motiv am preferat întregirea *augur)*. Pentru *augures* în municipiile romane, vezi DizÉp, I, p. 795 — 811; R. Étienne, *Le culte impérial dans la Péninsule Ibérique*, Paris, 1958, p. 231 sq.

Această inscripție este una din puținele inscripții referitoare la organizarea municipală de la Troesmis, descoperite în cetatea de est.

181

Cippus funerar de calcar descoperit în cursul săpăturilor efectuate de Baudry la cetatea de est de la Troesmis și redescoperit în anul 1867 de către E. Desjardins sub dărîmăturile zidului oriental al cetății. În stare bună de conservare. Dimensiuni: 1,45 × 0,46 × 0,49. Muzeul Saint Germain-en-Laye.

G. Boissière, *Rapport*, p. 217; E. Desjardins, *Annali*, 1868, p. 66, nr. 64; CIL, III, 6 208.

https://biblioteca-digitala.ro

Secolul al II-lea.

D(is) M(anibus)
Memoriae
Claudiae He-
distes, Clau-
dia Aglais, mater.

r. 3 : *CLAVDIE*, Boissière ; *CLAVDIAE*, Desjardins, CIL, III, corect : r. 5 : *MEI* (cu lectura *meritae*), Boissière ; *MATER* (cu *MA* şi *TE* în ligatură, pe piatră aşa), E. Desjardins, CIL, III.

„Zeilor Mani. În memoria Claudiei Hediste, Claudia Aglais, mama (a pus această piatră de mormînt)".

Hediste este un nume grecesc, cf. Pape-Benseler, *Wörterbuch*, p. 453 şi Fr. Bechtel, *Die historischen Personennamen*, p. 511. *Aglais* este de asemenea un nume grecesc, cf. Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 12.

Formula *memoriae* illius sau *Dis Manibus et memoriae* illius a mai fost atestată pe monumentele funerare de la Troesmis (vezi nr. 190) şi e frecventă în inscripţiile din provinciile dunărene (vezi CIL, III, indice, p. 2 602).

182

Cippus funerar de calcar descoperit în 1865 de Engelhardt în cetatea de est. Piatra este ruptă sus, iar muchiile din dreapta şi stînga sînt uşor ciobite. Litere frumoase, îngrijit gravate. Dimensiuni : 1,68 × 0,75 × × 0,65 m ; înălţimea literelor : 5,50 cm. Muzeul Saint Germain-en-Laye.

L. Renier (după o fotografie trimisă de Engelhardt), CRAI, 1865, p. 301, nr. 21 (G. Boissière, *Rapport*, p. 210, nr. 23) ; E. Desjardins, *Annali*, 1868, p. 81, nr. 93 ; CIL, III, 6 209.

Secolul al II-lea.

Q // . . . . . .[Clau?]-
diae c[oniugi] suae
vixit annis XXX et
Claudiae Iulia-
n(a)e filiae suae v[i]-
xit annis V et Do-
mitiae Matro-
nae filiae suae
vixit annis III. H(ic) s(ita) e(st)

r. 1 : QII //, Renier, Desjardins, CIL, III ; CII, Boissière ; r. 9 : H.S. ///, Renier, Boissière ; H.S.E., Desjardins, CIL, III (pe piatră aşa).

„... [?Clau]dia, soţiei sale, a trăit 30 de ani şi Claudiei Iuliana, fiicei sale, a trăit 5 ani, şi Domitiei Matrona, fiicei sale, a trăit trei ani, zace aici".

Este un monument funerar aparţinînd unei familii de cetăţeni romani stabiliţi în canabele legiunii (judecînd după locul descoperirii).

https://biblioteca-digitala.ro

183

Monument funerar azi dispărut. A fost găsit de Engelhardt şi publicat de E. Desjardins, Bull, 1869, p. 23. Th. Mommsen a avut şi copia lui Blücher. Textul inscripţiei pare să fi fost prost păstrat.

CIL, III, 6 188 ; cf. Bosch, *Ankara im Altertum*, Ankara, 1967, nr. 171.

Secolul al III-lea.

Varianta Blücher :

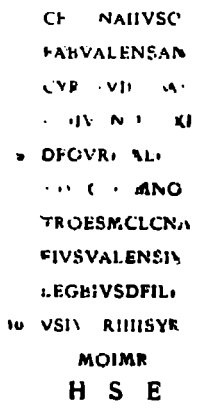

Varianta Engelhardt :

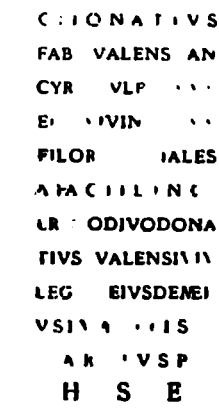

Transcrierea după CIL, III : *C. E[g]natius C. [f.], Fab(ia) Valens Ancyra vet ... decuri[o] ..... m[u]n[i]c(ipi) Troesm. C. Egnatius Valens ...leg(ionis) eiusd(em) filius p[at]ri [p]iis[si]mo b(ene)m(erenti) f(ecit). H(ic) s(itus) e(st).*

„Caius Egnatius, fiul lui Caius, din tribul Fabia, originar din Ancyra, Valens, veteran (al legiunii V Macedonica?), decurion al municipiului Troesmis, Caius Egnatius Valens ... al aceleiaşi legiuni, fiul, tatălui pios care a binemeritat i-a făcut (acest mormînt). Zace aici".

Caius Egnatius Valens, originar din Ancyra, era veteran al unei legiuni al cărei nume nu s-a păstrat pe piatră, şi decurion al municipiului Troesmis.

184

Stelă funerară descoperită pe pragul porţii mari a cetăţii de vest de la Troesmis, cu prilejul cercetărilor arheologice întreprinse sub conducerea lui Gr. Tocilescu (cf. AEM, loc. cit. şi CIL, III ; în RIAF, loc. cit., Gr. Tocilescu spune că această piatră a fost găsită în anul 1882 cu prilejul cercetărilor conduse la cetatea de sud (de est), trimiţînd la un plan întocmit de P. Polonic, azi pierdut). Cîmpul inscripţiei este încadrat de un chenar ornamentat cu o ghirlandă de viţă de vie ce porneşte dintr-un vas aşezat la bază. Sus, un fronton triunghiular avînd la mijloc o coroană şi, de o parte şi alta, acrotere ornamentate cu palmete. Frontonul este parţial rupt, în rest se păstrează în stare bună. Dimensiuni : 2 × 0,84 × 0,32 m ; înălţimea literelor : 5 cm. MNA, inv. L, 66.

Gr. Tocilescu, AEM, VI, 1882, p. 40, nr. 83 (RIAF, I, 2, 1883, p. 280, 14) ; CIL, III, 7 501.

https://biblioteca-digitala.ro

Prima jumătate a secolului al II-lea.

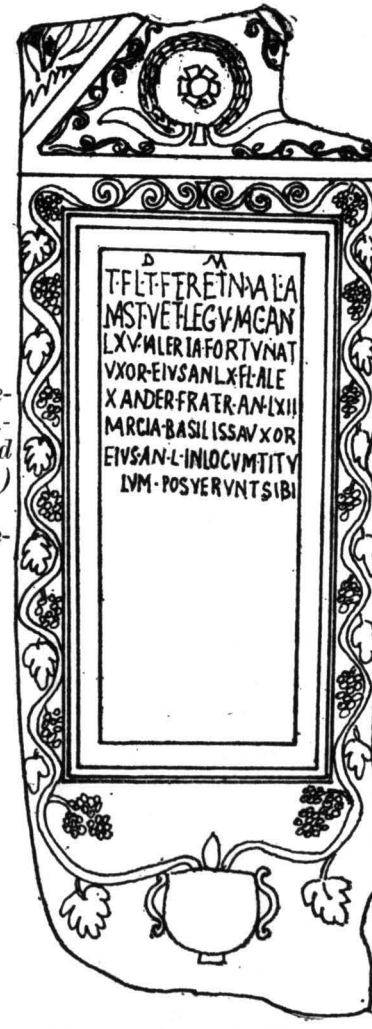

D(is) M(anibus)
T(itus) Fl(avius), T(iti) f(ilius), Teretin(a tribu), Valens, Amast(ri), vet(eranus) leg(ionis) V Mac(edonicae), an(norum) LXV, Valeria Fortunat(a) uxor eius, an(norum) LX, Fl(avius) Alexander, frater, an(norum) LXII, Marcia Basilissa, uxor eius, an(norum) L, in locum titulum posuerunt sibi

„Zeilor Mani. Titus Flavius Valens, fiul lui Titus, din tribul Teretina, din Amastris, veteran al legiunii V Macedonica, de 65 de ani, Valeria Fortunata, soţia sa, de 60 de ani, Flavius Alexander, fratele său, de 62 de ani, Marcia Basilissa, soţia acestuia, de 50 de ani,şi-au pus acest epitaf pe mormînt".

r. 2 — 3. T. Flavius Valens, veteran al legiunii V Macedonica, era originar din Amastris, Bithinia. Prezenţa lui în legiune se leagă de recrutările efectuate în Orient cu prilejul participării unei vexilaţii a legiunilor moesice la campania lui Traian împotriva parţilor sau la înnăbuşirea răscoalei iudeilor, în timpul lui Hadrian. Pentru participarea trupelor din Moesia la aceste campanii, vezi B. Filow, *Die Legionen der Provinz Moesia*, Leipzig, 1906, p. 68 şi urm., şi E. Ritterling, RE, 12, 1925, s.v. *Legio*,

https://biblioteca-digitala.ro

1 575. Alți orientali în legiunea a cincea de la Troesmis, vezi nr. 174, 178, 179, 186, 192, 196, și lista întocmită de G. Forni, *Reclutamento*, p. 224. Pentru sistemul de recrutare în legiuni, în afară de lucrarea mai sus citată a lui G. Forni, v. de același autor, *Estrazione etnica e sociale delle legioni nei primi tre secoli dell'impero*, în *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, Berlin, 1974, p. 341 — 391.

r. 8. *In locum* (în loc de *in loco*, Stati, *Limba latină*, p. 104); *locus* denumea locul pentru mormînt și mormîntul însuși, cf. H. Mihăescu, *Limba latină*, § 236, p. 211 și L. Lupaș, *Denumirile mormîntului în latină*, StCl, 5, 1963, p. 130. Aici denumește mormîntul.

r. 8 — 9. *Titulus* este piatra care acoperă mormîntul și mormîntul însuși cf. L. Lupaș, *loc. cit.*, p. 133; în inscripția noastră, este piatra de mormînt cu epitaful.

185

Fragment de stelă funerară de calcar cochilifer, descoperit în ruinele cetății de est între anii 1865—1868. Stela este ruptă sus, la dreapta și jos. Inscripția pare neîngrijit săpată din cauza calității proaste a pietrei, ductul literelor fiind determinat de neregularitățile pietrei. Aspectul neglijent al inscripției i-a determinat pe primii săi editori s-o dateze în epoca Imperiului roman tîrziu, fapt contrazis de conținutul inscripției. Dimensiuni: 0,62 × 0,46 × 0,33 m. Muzeul Saint Germain-en-Laye.

E. Desjardins, *Annali*, 1868, p. 62, nr. 57; CIL, III, 6 189; cf. B. Filow, *Die Legionen der Provinz Moesia*, Leipzig, 1906, p. 75, nota 3.

Anii 162 — 167.

D(is) M(anibus)
Iulius Diz-
zace posui(t)
fil(io) pientis(simo)
Val(erio) Val(enti) milit(i)
l(egionis) V M(acedonicae) defu(n)ct(o)
in exped(itione) Part(hica)
mil(itavit) annis V v-
« ic(sit) » an(nis) XXV et ma-
t[ri] Attie A/EA
PF///

„Zeilor Mani. Iulius Dizzace a pus fiului preapios, Valerius Valens, *miles* în legiunea V Macedonica, căzut în expediția partică; a luptat cinci ani, a trăit 25, și mamei Attia EA ..."

r. 2. *Dizzace* este un nume tracic, cf. V. Pârvan, *Cetatea Tropaeum*, p. 28; R. Vulpe, *Dobroudja*, p. 191; D. Detschew, *Sprachreste*, 1957, p. 133 — 134.

r. 7. Valerius Valens a participat la expediția partică a lui Marcus Aurelius și Lucius Verus împreună cu toată legiunea V Macedonica, trimisă în Orient încă din 162. Războiul s-a încheiat în 166. Pentru participarea armatelor din Moesia la acest război, vezi și inscripția nr. 160 de la Troes-

https://biblioteca-digitala.ro

mis. Cf. B. Filow, op. cit., p. 74 — 76; A. Birley, *Marcus Aurelius*, p. 165 sq; E. Ritterling, XII, 1925, col. 1298, s. v. *Legio*.

r. 10. *Attia*, numele mamei lui *Iulius Dizzace*, dedicantul acestui monument funerar. a fost considerat tracic de D. Detschew, *op. cit.*, p. 8 (Aθυς). Întrucît piatra este spartă şi numele se păstrează doar fragmentar, întregirea şi atribuirea sa unui fond onomastic este problematică. Attia este un *nomen gentile* roman.

r. 11. Literele PF citite de E. Desjardins şi de CIL, III, nu se văd pe fotografia pietrei.

Inscripţia este un document important pentru participarea legiunii V Macedonica la războiul împotriva parţilor în timpul lui Marcus Aurelius; de asemenea, ea cuprinde pînă acum unica menţionare a unui nume tracic în inscripţiile de la Troesmis.

186

Stelă funerară de calcar descoperită în cursul săpăturilor lui Gr. Tocilescu în 1882 la poarta principală a cetăţii de vest (împreună cu inscripţiile nr. 184, 166). A fost spartă în două fragmente încă la descoperire. Stela are două cîmpuri: cîmpul reliefului reprezintă un fronton cu o coroană la mijloc, flancat de două acrotere ornamentate cu palmete; cîmpul inscripţiei este încadrat de un chenar ornamentat cu motivul viţei de vie. Dimensiuni: 2,30 × 1 × 0,21 m; înălţimea literelor: 4,50 cm. MNA, inv. L, 299.

Gr. Tocilescu, AEM, 6, 1882, p. 41, nr. 84 (idem, RIAF, I, 2, 1883, p. 281, nr. 15); idem, AEM, 11, 1887, p. 31, nr. 28; CIL, III, 7502; cf. E. Doruţiu, SCIV, 13 (1962), p. 135, nr. 6; Weaver, The Classical Quarterly, 13, 1963, p. 275, nota 3.

Anii 106 — 162.

D(is) M(anibus)
Iul(ius) Ponticus vixit
ann(is) XXXII milit(avit)
ann(is) XIV in leg(ione) V
Mac(edonica) natus Amas-
tris, Iul(ius) Ponticus
frater, Sentius Pon-
ticus, vet(eranus), Sentius Pon-
ticus, mil(es) leg(ionis) V Mac (edonicae),
fratres cohered(es),
b(ene) m(erenti) d(e) s(uo) p(osuerunt)

r. 6: *AMASIS*, AEM, 6, p. 40 — 41, nr. 84, RIAF, 1, 2, 281, nr. 15; *AMASTRIS*, AEM, 11, 31, 28, CIL, III. Fragmentul superior, cu primele trei rînduri a fost editat separat de D. Tudor, MCA, 2, 1956, p. 601 — 602, nr. 88, fig. 15 a; cf. E. Doruţiu, SCIV, loc. cit.

„Zeilor Mani. Iulius Ponticus, a trăit 32 ani, a luptat 14 ani în legiunea V Macedonica, originar din Amastris, Iulius Ponticus, frate, Sentius Ponticus, veteran, Sentius Ponticus, soldat în legiunea V Macedonica, fraţi şi comoştenitori, au pus din resurse proprii (acest monument) celui ce a binemeritat."

https://biblioteca-digitala.ro

Stelă funerară pusă pentru Iulius Ponticus, soldat în legiunea V Macedonica, originar din Amastris, oraș în Paphlagonia. Stela a fost pusă de frații săi, dintre care doi poartă ált nomen gentile, Sentius, dar toți poartă același cognomen, Ponticus; pentru Ponticus, vezi Pape-Benseler, *Wörterbuch*, p. 1233 — 34.

187

Stelă funerară de calcar descoperită la Troesmis în împrejurări necunoscute la sfîrșitul veacului trecut, probabil în cursul săpăturilor întreprinse acolo de Gr. Tocilescu. Stela este spartă în patru fragmente, din care unul, cuprinzînd ultimele două rînduri ale inscripției, s-a pierdut. Primul editor al inscripției, Gr. Tocilescu, spune că în partea superioară a stelei, în cîmpul reliefului, era reprezentat bustul unui bărbat; este posibil ca acest relief să fie identic cu fragmentul păstrat la MNA sub nr. inv. L, 61. Inscripția are unele ligaturi: în r. 3 *NO*; în r. 4 *QV* și *DI*; în r. 5 *MA*. Dimensiuni (după Gr. Tocilescu): 1,70 × 0,90 × 0,20 m; înălțimea literelor: 5,50 — 6 cm. MNA, inv. L, 305.

Gr. Tocilescu, AEM, XI, 1887, p. 29, nr. 23; CIL, III, 7 508; cf. Gr. Tocilescu, *Mon Ep Sc*, p. 62.

Sfîrșitul secolului al II-lea — începutul secolului al III-lea.

D(is) M(anibus)
C(aio) Iul(io) Sa-
turnino
qu(aestori) aedil(i) qu-
an «dam du(u)m-»
«ver(o) vixit»
. . . . . .

„Zeilor Mani. Lui C. Iulius Saturninus, *quaestor*, edil, odinioară *duumvir*, a trăit ... ani ...".

r. 1 — 2. Un personaj cu același nume este cunoscut la Troesmis din inscripția nr. 188 (CIL, III, 6190): C. Iulius Saturninus, *domo Oesci*, veteran al legiunii V Macedonica. Cum ambele inscripții sînt funerare, este sigur că nu este vorba despre același personaj. E posibil însă ca cei doi Iulii Saturnini să fi fost înrudiți și ca identitatea numelor lor să nu se datoreze unei simple coincidențe. C. Iulius Saturninus este identic cu quaestorul cu același nume din CIL, III, 6199, vezi nr. 149.

r. 4. C. Iulius Saturninus a îndeplinit mai multe magistraturi în municipiul Troesmis, quaestura, edilitatea și duumviratul.

r. 5. *quandam* pentru *quondam* mai apare și în alte inscripții din Moesia Inferior (vezi exemplele citate de H. Mihăescu, *Limba latină*, § 236), *o* transformîndu-se în *a*, sub influența lui *a* din silaba următoare (cf. și S. Stati, *Limba latină* § 20).

C. Iulius Saturninus, după ce a îndeplinit la Troesmis funcția de *duumvir*, a rămas în conducerea administrativă a municipiului în calitate de *quaestor* și *aedilis*.

https://biblioteca-digitala.ro

188

Stelă funerară descoperită în 1865, în cetatea de est, în cursul săpăturilor lui Engelhardt. Dimensiuni : 1,80 × 0,77 × 0,58 (după fişele CIL, de la Berlin) ; înălţimea literelor : 7 — 9 cm. Curînd după descoperire, piatra a dispărut ; în 1868 E. Desjardins n-a mai găsit-o ; el presupunea că a fost întrebuinţată în construcţia morii din Galaţi, împreună cu stela funerară nr. 193.

L. Renier, CRAI, 1865, p. 299 (G. Boissière, *Rapport*, p. 209, nr. 20) ; CIL, III, 6 190 ; cf. E. Desjardins ; *Annali*, 1868, p. 79 — 80, nr. 91.

Anii 106 — 162.

D(is) M(anibus)
C(aius) Iulius Sa-
turninus
domo Oesci
ex optione vet(eranus)
leg(ionis) V Mac(edonicae) vi-
vo se posuit
cum Scribonia
Melitine coniuge

r. 5 : *VE*, Blücher ; *VET* (în ligatură), Renier, CIL, III ; r. 9 : *CONIVGE* (cu *GE* în monogramă), Renier, CIL, III ; *CONIVG*, Boissière.

„Zeilor Mani, C. Iulius Saturninus, originar din Oescus, fost *optio*, veteran al legiunii V Macedonica, şi-a pus (acest mormînt) fiind în viaţă, împreună cu soţia sa Scribonia Melitine".

r. 4. C. Iulius Saturninus a fost probabil recrutat la Oescus în timpul cît legiunea şi-a avut garnizoana acolo. Această indicaţie ar putea data inscripţia noastră în prima jumătate a secolului al II-lea.

r. 5. *Optiones* erau gradaţi în centuriile legiunilor, făcînd parte din categoria *principales*. Gradul de *optio* era în general precedat de cel de *tesserarius* şi urmat de cel de *signifer*, fără ca această ordine să fie întotdeauna respectată. Cf. A.v. Domaszewski, *Die Rangordnung* ², p. XIV (Dobson) şi p. 41 sqq ; D. J. Breeze, BonnerJahrb, 174, 1974, p. 269 şi urm.

r. 9. Melitine (de obicei scris cu dublu *l*) este un cognomen roman, cf. I. Kajanto, *The Latin Cognomina*, p. 284, dar şi grecesc, vezi Fr, Bechtel, *Die historischen Personennamen*, p. 494.

189

Cippus funerar de calcar descoperit în 1867 în zidul oriental al cetăţii de est, în cursul săpăturilor întreprinse de E. Desjardins. Este în bună stare de conservare, cu excepţia unei spărturi pe faţa scrisă, spărtură care a avariat jumătate din rîndurile 2 — 5. Dimensiuni : 1,42 × 0,50 × 0,40 m ;

https://biblioteca-digitala.ro

litere îngrijit gravate, cu unele ligaturi : *LI* în r. 2, 3, 6, 7 ; *NI* în r. 8 ; *PI* în r. 8. Muzeul Saint Germain-en-Laye.

E. Desjardins, *Annali*, 1868, nr. 65 ; CIL, III, 6 191.

Prima jumătate a secolului al II-lea.

D(is) M(anibus)
[Iuli]ae Urbi-
[cae f]iliae
[G. Iuli(i)] Anto-
ni[ni, (centurionis)] leg(ionis) XII
Ful(minatae), G. Iulius
Theseus, liber (tus)
Antonini, op pi-
etate facere
curavit

„Zeilor Mani. Iuliei Urbica, fiica lui Gaius Iulius Antoninus, centurion al legiunii XII Fulminata, G. Iulius Theseus, libertul lui Antoninus, s-a îngrijit să se pună (această piatră de mormînt), din pietate".

r. 2 — 4. Gentiliciul defunctei, precum și praenomen-ul și nomen-ul lui Antoninus, au fost întregite după numele libertului. Pentru *Urbica*, vezi I. Kajanto, *The Latin Cognomina*, p. 81, 311.

r. 5. G. Iulius Antoninus, tatăl defunctei, a fost centurion în legiunea XII Fulminata, cu garnizoana în Cappadocia începînd cu Vespasian (cf. RE, XII, 1925, col. 1 707, E. Ritterling). E probabil că, după ce a fost centurion în legiunea V Macedonica, Antoninus a fost mutat, tot ca centurion, în legiunea XII Fulminata, lăsîndu-și familia la Troesmis (pentru mutarea centurionilor dintr-o legiune într-alta, vezi inscripția nr. 179). Astfel se explică faptul că fiica lui a fost înmormîntată la Troesmis, prin îngrijirea libertului. Libertul poartă un nume grecesc, *Theseus*.

r. 8 — 9. *Op pietate*, pentru *ob pietate*, prin confuzia lui *b* cu *p* este un fenomen lingvistic rar în provinciile dunărene. În inscripția noastră această confuzie se poate datora unei greșeli de grafie.

Monumentul a fost reutilizat în construcția cetății de est și provenea probabil din necropola canabelor.

190

Cippus funerar de calcar descoperit în zidul de răsărit al cetății de vest. Soclul este tăiat în colțul stîng, cornișa este cioplită. Inscripția se păstrează în stare foarte bună, cu excepția laturii din dreapta, tăiată pe toată lungimea, antrenînd două-trei litere de la sfîrșitul fiecărui rînd. Ligaturi : *HE* în r. 2 ; *MA* în r. 2, *TER* în r. 4. Dimensiuni : 1,30 × 0,31 × 0,52 m. Muzeul Saint Germain-en-Laye.

E. Desjardins, *Annali*, 1868, p. 67, nr. 66 ; CIL, III, 6 210.

https://biblioteca-digitala.ro

Secolul al II-lea.

Memoria[e]
Iuliae Hermai[dis]
vix(it) ann(is) IIII, C. [Iul(ius)]
Marinus pater [f(aciendum) c(uravit)]

r. 2 : *HERMAI*, E. Desjardins (pe piatră aşa) ; *HERMI*, CIL, III ; r. 4 : *PATER*, Desjardins (pe piatră aşa) ; *PATE*, CIL, III.

„În memoria Iuliei Hermais ; a trăit patru ani. A îngrijit să se facă (acest mormînt) tatăl său, Caius Iulius Marinus".

191

Cippus funerar de calcar descoperit în zidul cetăţii de est, în cursul săpăturilor efectuate de Baudry. Monumentul este spart în două fragmente ce se îmbină între ele ; fragmentul superior este tăiat în colţul din dreapta sus. Literele sînt frumoase, săpate cu îngrijire. Dimensiuni : 1,50 × 0,53 × 0,58 m. Muzeul Saint Germain-en-Laye.

E. Desjardins, *Annali*, 1868, p. 67, nr. 67 ; CIL, III, 6 212 ; cf. I. Kajanto, *Supernomina*, p. 35.

Secolul al II-lea.

D(is) M(anibus)
L(ucio) Iuventio
L(ucii) lib(erto) Marcel-
lo qui et Fa-
ustus vixit
an(nis) LX

r. 2 : *LIVENTIO*, CIL, III ; *LIVVENTIO*, Desjardins (pe piatră aşa).

„Zeilor Mani. Lui Lucius Iuventius Marcellus, zis şi Faustus, libertul lui Lucius, a trăit 60 de ani".

192

Lespede funerară de calcar descoperită la Troesmis în condiţii necunoscute. Gr. Tocilescu o publică printre monumentele găsite la Igliţa de D. More şi transportate la Brăila. Este spartă în două fragmente şi parţial pe latura dreaptă, literele de la sfîrşitul rîndurilor 5—9 căzînd în lacună. Dimensiuni : 1,47 × 0,67 × 0,16 m ; înălţimea literelor : 6 cm. MNA, inv. L, 388.

Gr. Tocilescu, AEM, 6, 1882, p. 45, nr. 91 ; idem, RIAF, II, 1883, p. 252, nr. 10 ; CIL, III, 7 503 ; cf. S. Wolff, Ber. RGK, II, 1918/19, 91 sq. ; E. Doruţiu-Boilă, SCIV, 13 (1962), p. 139.

https://biblioteca-digitala.ro

Anii 106 — 162.

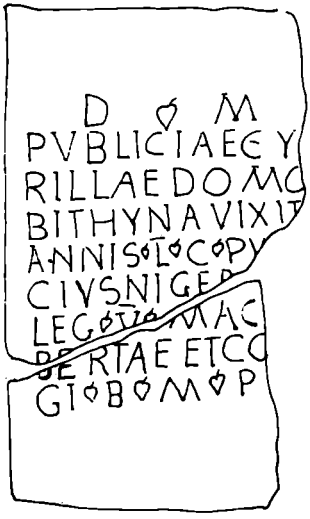

D(is) M(anibus)
Publiciae Cy-
rillae domo
Bithyna vixit
annis L. C. Pu[bli]-
cius Niger [mil(es)]
leg(ionis) V Mac(edonicae) [li]-
bertae et co[niu]-
gi b(ene) m(erenti) p[os(uit)]

Rîndurile 7 — 9 de pe fragmentul inferior au fost publicate separat de D. Tudor, MCA, II, 1956, p. 597, nr. 76, fig. 190.

„Zeilor Mani. Publiciei Cyrilla, originară din Bithynia, a trăit 50 de ani; Publicius Niger, soldat în legiunea V Macedonica, i-a pus (această piatră de mormînt) libertei și soției care a bine meritat".

Este o inscripție funerară pusă pentru Publicia Cyrilla, liberta lui Publicius Niger, originară din Bithynia. E probabil că și Publicius Niger era originar din Orient, făcînd parte din grupul de soldați recrutați în Orient cu prilejul participării legiunilor moesice la expediția lui Traian împotriva parților ori la înnăbușirea răscoalei iudeilor, în timpul lui Hadrian.

193

Cippus funerar de calcar descoperit de Engelhardt în anul 1865, în cetatea de est. Mai tîrziu, monumentul a fost tăiat în două bucăți, jumătatea dreaptă fiind utilizată în construcția morii din Galați, la temelia căreia a văzut-o E. Desjardins și i-a luat un estampaj. În cursul perieghezei întreprinse de Gr. Tocilescu în anul 1881, acest fragment a fost găsit folosit ca piatră de trotuar în strada Portului din Galați (cf. Gr. Tocilescu, RIAF, I, 1882, p. 130). Dimensiuni: 1,61 × 0,53 × 0,58 m; înălțimea literelor: 4,50 — 3,40 cm. Jumătatea din stînga s-a pierdut. Fragmentul redescoperit în 1881 face azi parte din colecțiile MNA, inv. L, 77.

L. Renier, CRAI, 1865, p. 299, nr. 19 (G. Boissière, *Rapport*, 209, nr. 21); E. Desjardins, Annali, 1868, p. 80 — 81, nr. 92; CIL, III, 6 203; Gr. Tocilescu, RIAF, I, 1882, p. 130 — 132, nr. 4; cf. A. Donati, *Aemilia tributim discripta*, Faenza, 1967, p. 66, nr. 130.

https://biblioteca-digitala.ro

Secolul al II-lea.

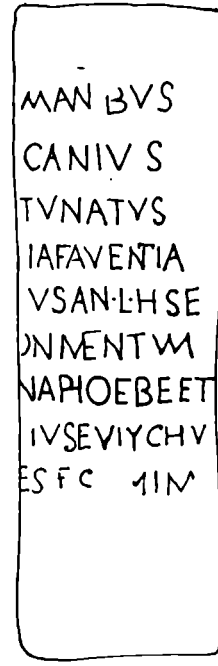

« *Dis M»an(i)bus*
« *T(itus) Ras »canius*
« *For »tunatus*
« *Poll »ia Faventia*
« *medic »us an(norum) L, h(ic) s(itus) e(st);*
« *cui mo »n(u)mentum*
« *Rasca »nia Phoebe et*
« *T(itus) Rascan »ius Eutychu(s)*
« *hered »es f(aciendum) c(uraverunt) h(oc) m(onumentum) h(eredem) n(on) s(equetur)*

r. 1 : *D /// S // AN /// VS*, Renier; *DIS MANIBVS*, Boissière; *MAN/ BUS*, Tocilescu; r. 6 : *MONIMENTVM* (cu *NI* în ligatură), Boissière, Desjardins, CIL, III; *MONIMENTVM*, Renier; *MONMENTVM* (probabil cu *NV* în ligatură), Gr. Tocilescu (pe piatră nu se vede ligatura *NI)*; r. 8 : // *SCANIVS ENTYCHVS*, Boissière; *RASCANIVS EY/ /YCHVS*, Renier; *VS EYTYCHV*, Desjardins; *IVSEVIYCHV/*, Gr. Tocilescu; r. 9 : *heredes /// EC :/// M /// NS*, Renier; *heredes F.C.H.M.H.N.S.*, Boissière, CIL, III, Desjardins n-a mai văzut literele din ultimul rînd. Azi ele sînt șterse.

„Zeilor Mani. T. Rascanius Fortunatus, din tribul Pollia, din Faventia, medic, (a trăit) 50 de ani; zace aici; căruia i-au închinat acest monument Rascania Phoebe și T. Rascanius Eutychus, moștenitori; acest mormînt nu se va transmite moștenitorului".

T. Rascanius Fortunatus era originar din Faventia, oraș în Aemilia, înscris în tribul Pollia. Întrucît nu spune că era medic într-o anumită unitate militară, este probabil că era medic civil. El avea doi liberți, Rascania Phoebe și T. Rascanius Eutychus, care i-au fost moștenitori și care s-au îngrijit de punerea mormîntului.

194

Stelă funerară de calcar descoperită în 1861 de către D. More în cetatea de nord. Cîmpul inscripției s-a așchiat în partea superioară, fragmentul desprins rupîndu-se în două bucăți, dintre care una s-a pierdut. Pe latura

https://biblioteca-digitala.ro

stîngă piatra este ciobită, căzînd în lacună primele litere ale fiecărui rînd. Dimensiuni : 1,12 × 0,60 × 0,12 m ; înălțimea literelor : 5 — 6 cm. MNA, inv. L, 557.

Gr. Tocilescu, AEM, VI, 1882, p. 45, nr. 92 (RIAF, II, 1883, p. 253 — 4, nr. 11) ; CIL, III, 7 506 ; cf. A. Betz, RE, VII A_1, col. 596 ; J. Deininger, *Die Provinziallandtage der römischen Kaiserzeit von Augustus bis zum Ende des 3. Jahrhunderts n. Chr.*, München, 1965, p. 120 ; P. Veyne, BCH, 90, 1966, p. 153, nota 1.

Secolul al II-lea.

[Ti]b(erius) Vitales c« x »
[b(ene)f(iciario)] vet(eranus) l« eg(ionis) V Mac(edonicae) »
[sa]cerd(os)« q(ue) provin- »
[c(iae)] vix(it) ann(os) LX viv-
[o] se fecit, reliq(uiarum)
[c]uragent(e) Tib(erio) Vi-
[t]ale fil(io) et her(ede) ;
h(ic) s(itus) e(st)

Fragmentul cu literele *-x*, în r. 1, *-eg. V Mac.*, în r. 2, și *-q.provin*, s-a pierdut.

„Tiberius Vitalis, fost beneficiarius, veteran al legiunii V Macedonica și sacerdos al provinciei, a făcut pentru sine încă fiind în viață (acest mormînt), îngrijindu-se de rămășițele pămîntești Tiberius Vitalis, fiu și moștenitor. Zace aici".

r. 2. Întregirea *ex beneficiario* este nesigură. Beneficiarii din legiuni erau *principales* în serviciul unui ofițer superior (al guvernatorului, al legatului legiunii ori al unui tribun de legiune). Ei erau scutiți de corvezi și primeau soldă dublă, cf. A. v. Domaszewski, *Die Rangordnung*, p. 33, 71 ; DizEp, p. 992 — 996 (B. Kübler).

r. 3. *Sacerdos provinciae*, preot al cultului imperial provincial. Se presupune că sediul consiliului provincial al acestui cult se afla la Troesmis. Un alt *sacerdos provinciae* la Troesmis, vezi inscripția nr. 151. *Sacerdotes provinciae* erau aleși probabil de consiliul provinciei pentru un an. În unele provincii ei purtau titlul de *flamen* (în Spania, Gallia Narbonensis, provinciile din Alpi) ; cel de *sacerdos*, apare îndeosebi în Gallia Lugdunensis, Africa și provinciile dunărene. Pentru organizarea cultului imperial provincial, vezi RE, I A. 1920, col. 1 653 (cu bibliografia mai veche) ; R. Étienne, *Le culte impérial dans la Péninsule Ibérique d'Auguste à Dioclétien*, Paris, 1958 ; J. Deininger, *Die Provinziallandtage der römischen Kaiserzeit von Augustus bis zum Ende des 3. Jahrhunderts n. Chr.*, München, 1965, p. 120.

195

Fragment de monument funerar descoperit la Troesmis în condiții necunoscute. Fragmentul este rupt în toate părțile. Muzeul Saint Germain-en-Laye.

G. Boissière, *Rapport*, 2, 4, 220 ; E. Desjardins, *Annali*, 1868, p. 73 ; CIL, III, 6211.

https://biblioteca-digitala.ro

Secolele II — III.

. . . . . .
[Vale]ns vix(it) a[nnis . .]
[.]ellicius
Iulia No ...
[coniu]gi et fi[lio]
[b(ene)m(erentibus) p(osuit)?]

„Valens, a trăit . . .ani, . . .[F?]ellicius, a trăit . . . ani, Iulia No ..., a pus (acest monument) soţului şi fiului care au binemeritat".

Întregirea şi traducerea propuse de noi sînt incerte, dată fiind starea fragmentară a pietrei.

196

Cippus funerar descoperit de Emil Coliu în cursul săpăturilor efectuate în 1939, încastrat în zidul de incintă, pe curtina de nord a Cetăţii de vest de la Troesmis; profilele au fost ciocănite, spre a putea fi potrivit în zid, de asemenea, latura stîngă este ciobită, antrenînd una sau două litere la începutul fiecărui rînd. Dimensiuni: 1,65 × 0,55 m (grosimea necunoscută); înălţimea literelor: 6 cm. Monumentul se afla în 1969 la Troesmis, la locul descoperirii.

Inedit.

Secolul al II-lea.

D(is) M(anibus)
[V]al(erio) Firmo
[v]et(erano) leg(ionis) V Mac(edonicae) ex
[?c(ustode)] a(rmorum) domo Nicia
[vi]xit ann(os) LX De-
[?cu]ria Procula co-
[ni]ux et Valeri(i) Fir-
minus et Firmian(us)
[f]il(ii) posuerunt

„Zeilor Mani. Lui Valerius Firmus, veteran al legiunii V Macedonica, fost custode al armelor, (originar) din Nicea, a trăit 60 de ani. Decuria Procula, soţia, şi Valerii Firminus şi Firmianus, fiii, au pus (această piatră de mormînt)".

r. 4. Întregirea *ex custode armorum* este aproape certă, în faţa lui *a* fiind loc pentru o singură literă; *custos armorum* făcea parte din categoria *principales*, fiind cîte unul în fiecare centurie. Pentru acest grad, vezi A. v. Domaszewski, *Rangordnung*, p. 44; D. Breeze, BonnerJahrb, 174, 1974, p. 267 — 268. Nicea, oraşul în care Valerius Firmus îşi avea *origo*, era Nicaea din Bithynia. Această inscripţie ne face cunoscut încă un soldat al legiunii V Macedonica recrutat în Orient, probabil cu prilejul uneia din campaniile orientale, la care a participat legiunea în timpul lui Traian şi Hadrian, cf. G. Forni, Reclutamento, p. 224. După întoarcerea legiunii în

https://biblioteca-digitala.ro

garnizoana sa de la Troesmis, Firmus a venit aici împreună cu familia şi a rămas în provincie după *honesta missio*.

r. 5. *De[cu]ria*, pentru gentiliciul soției lui Valerius Firmus, este singura soluție de întregire. Analogii : CIL, III, 13 561, 2.

r-8-9- Cognomenul celui de-al doilea fiu al lui Firmus era Firmianus, nume din care se păstrează doar *FIRMI-*, restul fiind șters.

197

Fragment de calcar descoperit la Troesmis (după Gr. Tocilescu, *Msse*, vol. 5131, f. 11). Fragmentul este rupt în toate părțile. Dimensiuni : 0,38 × 0,35 × 0,14 m; înălțimea literelor : 4 cm. MNA, inv. L, 1211.

D. Tudor, MCA, II, 1956, p. 577, 44.

Secolele II — III.

. . . . . .

Amandus
m h m

După D. Tudor, inscripția s-ar citi astfel :

„. . . *Amandus . . . m(issus) h(onesta) m(issione)*".

„. . . Amandus . . . lăsat la vatră, după împlinirea cu onoare a anilor de serviciu militar".

198

Fragment de bloc de calcar descoperit în paramentul zidului turnului principal al cetății de est, în anul 1865. Blocul a fost refasonat pentru a fi încastrat în zidul turnului, fiind tăiat sus și jos. Cîmpul scris ocupă întreaga suprafață a pietrei, cu litere gravate cu îngrijire. Dimensiuni : 0,42 × 0,33 × 0,30 m ; înălțimea literelor : 4,50 cm. MNA, inv. L. 1 045.

Th. Mommsen, CRAI, 1866, p. 30 — 31 (după o copie trimisă de Blücher ; RA, 1866, p. 189) ; G. Boissière, *Rapport*, p. 217, nr. 33 ; E. Desjardins, *Annali*, 1868, p. 85 (după estampajul propriu) ; CIL, III, 6 202.

Secolul al II-lea.

. . . . . .
us, T(iti) f(ilius)
Vel(ina tribu), Clau-
dianus,
Planina,
vixit ann-
um I, mesi-
bus IIII di-
em I . . . . .
. . . . . .

https://biblioteca-digitala.ro

Textul inscripției este clar. În ultimul rînd, CIM, Mommsen (CRAI și CIL, III); //..., Boissière; FMI, Desjardins. Pe piatră, ca mai sus.

„...us, fiul lui Titus, Claudianus, înscris în tribul Velina, din Planina, a trăit un an, patru luni și o zi..."

Familia lui Claudianus era originară din Italia, Planina se află în Picenum.

199

Fragment de monument funerar descoperit de E. Desjardins „dans la chambranle de la porte intérieure de l'est de la forteresse du Sud" (E. Desjardins, Annali, p. 63—64). Azi dispărut.

E. Desjardins, *Annali*, 1868, p. 63 — 64, nr. 61 ; CIL, III, 6 213.

Secolele II—III.

LA//
uCl(audius) M...
us et Ulpi(us) Cl[au]-
d(ius) Auctus pat(ri)
[b(ene)]m(erenti) p(osuerunt)

„...Cl(audius) M...us și Ulpius Claudius Auctus au pus (această piatră de mormînt) tatălui care a binemeritat"

Pentru *Auctus*, vezi I. Kajanto, *The Latin Cognomina*, p. 350.

200

Fragment de lespede funerară descoperit de D. More la Troesmis și cedat MNA, unde a fost adus de Gr. Tocilescu în 1881. Dimensiuni : 0,38 × 0,40 × 0,08 m ; MNA.

Gr. Tocilescu, AEM, 6, 1882, p. 43, nr. 87 (idem, RIAF, I, 2, 1883, p. 248, nr. 7) ; CIL, III, 7 510.

Secolele II—III.

..ar sin...
..en an ...
fil(ius) pa[tri bene]-
mer[enti po]-
[s]u[it]

„...fiul a pus (acest epitaf) tatălui care a binemeritat".

201

Lespede funerară de calcar descoperită la Troesmis, probabil în cursul săpăturilor efectuate de Engelhardt, în anul 1865. Este spartă în trei sau patru fragmente, din care două, *a* și *c*, au fost îmbinate de L. Renier ; fragmentul *b* a fost adăugat de Th. Mommsen (apartenența acestuia este

https://biblioteca-digitala.ro

incertă, vezi mai jos), iar fragmentul *d* l-am adăugat noi. Partea superioară a lespezii lipsește, precum și o parte din mijlocul ei. Întrucît n-am văzut piatra și primii editori nu le-au indicat, nu putem da dimensiunile și înălțimea literelor. Fragmentele *a*, *c* și *d* se păstrează la Muzeul Saint Germain-en-Laye, fragmentul *b* se afla în 1868 la Troesmis, unde l-a văzut Desjardins; nu știm unde se află acum.

G. Boissière, *Rapport*, 2, 4, p. 218 și 220 (fragmentele *a* și *c*); E. Desjardins, *Annali*, 1868, p. 72 — 73, nr. 75 (frg. *b*), 77 și 80 (frg. *a* și *c*), 81 (frg. *d*); CIL, III, 6 193 (frg. *a*, *b*, *c*) și CIL, III, 6 187 (frg. *d*).

Anii 106—162.

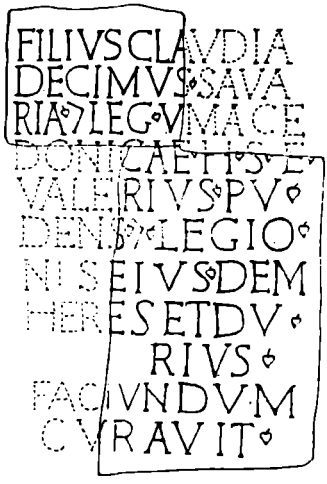

/ / / / / / / / / / / / / / / /
filius Cla[udia (tribu)]
Decimus [Sava]-
ria (centurio) leg(ionis) V [Mace]-
[doni]cae; h(ic) s(itus) e(st).
[Vale]rius Pu-
[dens], (centurio) legio-
[nis] eiusdem,
«?her»es et DV-
DVC//RIVS
«fac·[iu]ndum
«cu»ravit

r. 1 : *// LI. ... VS*, E. Desjardins, CIL, III; *IILAV ///*, pe piatră; r. 3 : *DECIMVS*, E. Desjardins; *DECIMV*, CIL, III; *DECIMVS*, pe piatră; r. 9 : *FIER*, E. Desjardins, CIL, III, probabil *HER* (compară cu H din r. 5), în continuare pe fragmentul *c*; *ESIIDV*, E. Desjardins, CIL, III (*II* fiind de completat cu *ET*, piatra este roasă în acest loc); r. 10 : *DVC*, E. Desjardins și CIL, III.

„...fiul lui ..., din tribul Claudia, Decimus, originar din Savaria, centurion al legiunii V Macedonica; zace aici. Valerius Pudens, centurion al aceleiași legiuni, moștenitor și ..., a îngrijit să se facă (acest mormînt)".

Inscripție funerară pusă pentru un fost centurion al legiunii V Macedonica, originar din Savaria, oraș în Pannonia, înscris în tribul Claudia; din numele lui se păstrează numai cognomenul *Decimus*. Monumentul funerar i-a fost închinat de către tovarășul său de arme, [Vale]rius Pudens, centurion în aceeași legiune, probabil moștenitor al lui Decimus. Termenul, păstrat fragmentar în r. 9 — 10, începînd cu *DV-* și terminînd cu *-RIVS*, ar trebui să denumească relația pe care Pudens a avut-o cu defunctul, legată prin conjuncția ET de cuvîntul *HERES*.

https://biblioteca-digitala.ro

În rîndul 10 (2 al frg. *b)*, primii editori ai pietrei au citit DVC, foarte greu de întregit cu literele *DV* din rîndul anterior. De aceea, îmbinarea acestui fragment cu celelalte trei este incertă, iar lectura imposibil de verificat, piatra fiind azi pierdută.

202

Fragment de monument funerar azi pierdut. Inscripţia a fost copiată de un marinar, după mărturia căruia piatra ar fi fost adusă de la Troesmis.

G. Boissière, *Rapport*, p. 214, nr. 28 ; CIL, III, 6 192.

Secolul al II-lea.

Traian(ae), leg(ionis) I Ital(icae), leg(ionis) X
Fret(ensis), leg(ionis) V Mac(edonicae) ...
vix(it) ann(is) LIII. Petronia
...fil(ia) et her(es) f(aciendum) c(uravit)

„... [centurion] al legiunii II Traiana (Fortis), al legiunii I Italica, al legiunii X Fretensis, al legiunii V Macedonica, a trăit 53 ani. Petronia ..., fiică şi moştenitoare, a îngrijit să se facă (această piatră de mormînt)".

Defunctul a fost probabil centurion în legiunea II Traiana Fortis, înfiinţată de împăratul Traian după prima campanie a războaielor dacice şi trimisă în Orient după participarea la cel de-al doilea război dacic (cf. R. Syme, *Danubian Papers*, p. 91 — 92), apoi în legiunea I Italica din Moesia inferioară, în legiunea X Fretensis din armata Iudeii şi, în sfîrşit, în legiunea V Macedonica cu garnizoana la Troesmis. Centurionii rămîneau activi vreme îndelungată — se cunosc cazuri în care centurionii au servit în armată între 40 — 50 de ani — timp în care erau mutaţi dintr-o legiune într-alta. Se presupune că fiecare schimbare de legiune însemna o ridicare în grad (A. v. Domaszewski, *Rangordnung*[2], p. XXII — XXIII ; v. şi E. Birley, Carnuntum Jahrbuch, 1963/64 (1965), p. 21 — 33 ; v. şi nr. 179).

203

Fragment de monument funerar din piatră de nisip descoperit în condiţii necunoscute la Igliţa. Azi dispărut.

Gr. Tocilescu, AEM, XI, 1887, p. 30, nr. 25 ; CIL, III, 7 507.

Secolul al II-lea.

. . . . . .
vet(eranus) leg(ionis) V [Mac(edonicae) do]-
mo Ulp(ia) [Oesci? vixit]
annis L[... Re-
s[ti]tuta c[oniux vir]-
ginio d[ulcissi]-
mo et [sibi]
po[suit]

https://biblioteca-digitala.ro

„ ... veteran al legiunii V Macedonica, originar din Ulpia Oescus, a trăit 50 de ani, ... Restituta, soţie, soţului preaiubit şi pentru sine a pus (această piatră de mormînt)".

Inscripţie funerară pusă pentru un veteran al legiunii V Macedonica, originar din colonia Ulpia Oescus, de către soţia sa al cărei nume s-a păstrat fragmentar, gentiliciul său precum şi numele defunctului căzînd în întregime în lacună.

204

Fragment pe stelă de calcar descoperit în împrejurări necunoscute la Turcoaia. Este ruptă sus şi la dreapta, păstrîndu-se doar partea finală a inscripţiei. Dimensiuni : 0,40 × 0,50 × 0,10 — 0,14 m ; înălţimea literelor : 5 cm. La publicare se afla în Colecţia Cotovu, Hirşova, acum pierdut.

V. Pârvan, *Scythia Minor*, p. 493, nr. 1, pl. V, b.

mili[tavit]
anno[s ...]
vixit ann[os]
XXXXII p[osu]-
it titu[lum]

„ ... a luptat ... ani, a trăit 42 de ani, a pus piatra de mormînt...".

Inscripţie funerară pusă pentru un militar care a murit în timpul serviciului la 42 de ani. După forma literelor şi aspectul general al inscripţiei, V. Pârvan data acest fragment de stelă funerară la sfîrşitul secolului al II-lea sau la începutul secolului al III-lea.

205

Fragment descoperit la Igliţa de către G. Boissière, în condiţii necunoscute. Astăzi este dispărut.

G. Boissière, *Rapport*, p. 221 ; CIL, III, 6 215.

Secolele II — III.

După CIL, III, 6 215 :

IARINAE

Probabil un monument funerar pus pentru (sau de către) o femeie cu numele de Valeria Marina.

206

Fragment descoperit la Igliţa de E. Desjardins în condiţii necunoscute. Astăzi este pierdut.

E. Desjardins, *Annali*, 1868, p. 73 ; CIL, III, 6 216.

https://biblioteca-digitala.ro

Secolele II — III.

După CIL, III :

ISS
MER
SVI·F

207

Fragment de lespede spartă sus şi la stînga. A fost descoperit la Troesmis în condiţii necunoscute de Boissière. Dimensiuni necunoscute. Înălţimea literelor : 7 cm. Muzeul Saint Germain-en-Laye.

G. Boissière, *Rapport*, p. 216, nr. 30 ; CIL, III, 6 214 (cu emendarea lui L. Renier).

Secolele II — III.

MAGET
REDES
DDITV
VNT

r. 1 : *MCET*, Boissière ; *MAG*, CIL, III (emendarea îi aparţine lui L. Renier). Pe piatră *MA* în ligatură.

Din puţinele fragmente păstrate nu se poate deduce decît conţinutul probabil funerar al inscripţiei.

208

Stelă funerară de calcar, descoperită la Igliţa în condiţii necunoscute. Stela este ruptă jos, lipsind cea mai mare parte din inscripţie. Cîmpul scris este încadrat de un chenar al cărui ornament este complet distrus. Inscripţia este relativ bine păstrată. Dimensiuni : 0,75 × 0,90 × 0,17 m ; înălţimea literelor : 4 cm. MNA, inv. L, 407.

Gr. Tocilescu, AEM, XIV, 1891, p. 19, nr. 44 ; CIL, III, 12484. Cf. H. Mihăescu, *Limba latină*, p. 250, nr. 262.

Secolele II — III.

Quisque henc
memoriam le-
xerit sit illo
semper bene
sit t(i)b(i) semper
b(e)ne! D(is) M(anibus)

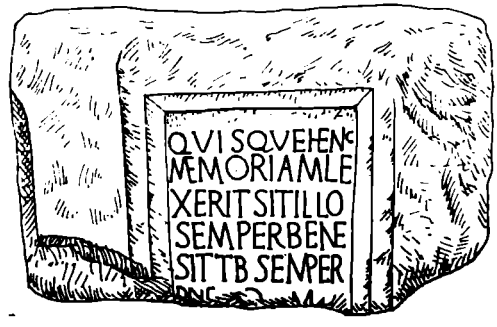

https://biblioteca-digitala.ro

„Fiecărui care va citi acest epitaf să-i fie mereu bine! Să-ți fie și ție întotdeauna bine! Zeilor Mani ..."

r. 1 *Quisque* pentru *quisquis*, cf. S. Stati, *Limba latină*, § 88; *Henc* pentru *hanc* este o formă neîntîlnită pînă acum în inscripțiile din provinciile dunărene *(hanc* în loc de *haec* este explicată ca o formă menită să evite confuziile cu forma de masculin *hic*, cf. H. Mihăescu, *op. cit.*, p. 139, nr. 154).

r. 2, *Memoria* termen întrebuințat pentru mormînt și pentru epitaf frecvent în toate provinciile dunărene, cf. H. Mihăescu, *op. cit.*

r. 3. *Lexerit* în loc de *legerit*, prin analogie cu verbele care au perfectul în *-s*, cf. H. Mihăescu, *ibidem*, p. 250, nr. 262.

r. 3. *Illo* pentru *illi* cu dativul analog cu adjectivele de tipul *bonus, bona, bonum*, cf. *ibidem.*

209

Trei fragmente de calcar descoperite la poarta principală a cetății de est, utilizate ca material de construcție. Lipsesc datele privind dimensiunile: înălțimea literelor: fragmentul a 0,19; b 0,18; c 0,16. Fragmentul c la Muzeul Saint Germain-en-Laye (probabil și celelalte).

E. Desjardins, *Annali*, 1868, p. 60, nr. 52 (unde publică alte două fragmente ca făcînd parte din aceeași inscripție, fragmente editate separat în CIL, III, 6197 și 6198, v. mai jos nr. 210,211); CIL, III, 6 196.

Secolul al II-lea.

a. *[u]xor*
b *gen ...*
c. *[le]g(ionis) XI Cl(audiae) P(iae) F(idelis)*

„soția ... al legiunii XI Claudia Pia Fidelis ...".

210

Fragment de calcar descoperit împreună cu inscripțiile de la nr. 209, 211 zidit în turnul porții principale a cetății de est. Lipsesc datele privind dimensiunile pietrei; înălțimea literelor: 15 cm. După indicațiile lui E. Desjardins, piatra s-ar fi pierdut, după CIL, III, s-ar afla la Paris.

L. Renier, CRAI, 1865, p. 301, nr. 22; G. Boissière, *Rapport*, p. 211; E. Desjardins, *Annali*, 1868, p. 60; CIL, III, 6 197.

Secolul al II-lea.

[?No]rban[us]

Piatra, spartă în mai multe fragmente, conținea cariera unui personaj cu acest nume.

211

Fragment de calcar descoperit (împreună cu inscripțiile de la nr. 209, 210) la poarta principală a cetății de est de la Troesmis. Nu avem date privind dimensiunile; înălțimea literelor: 15 cm. E. Desjardins spunea că acest

https://biblioteca-digitala.ro

fragment, precum şi cel de la nr. 210 a dispărut; CIL, III dă indicaţia că s-ar păstra la Paris, împreună cu cele de la nr. 208, 209.

G. Boissière, *Rapport*, p. 211, nr. 24; E. Desjardins, *Annali*, 1868, p. 60; CIL, III, 6 198.

Secolul al II-lea.

[leg(ionis) V] Mac[edonicae]

Dacă acest fragment făcea parte, împreună cu cele de la nr. 209, 210, din aceeaşi inscripţie, aşa cum credeau primii săi editori, aceasta ar fi conţinut cariera unui personaj, Norbanus, de rang senatorial, fost legat al legiunilor XI Claudia şi V Macedonica.

212

Două fragmente dintr-un vas de marmură descoperite la Troesmis. MNA, inv. L, 1 145 a, b.

CIL, III, 12 485

Secolele II — III.

a. .*M[M]*
b. .*O.S*...

213

Sigiliu de marmură în formă de mistreţ, avînd pe faţa inferioară două litere scrise de la dreapta spre stînga. Dimensiuni: înălţimea 0,03 m; lăţimea 0,04 m. Nu ştim unde se află astăzi.

Gr. Tocilescu, RIAF, I, 2, 1883, p. 282, nr. 2, cu tab. 5, fig. 1 a şi b (Idem, AEM, 11, 1 887, p. 30, nr. 26); CIL, III, 7 511.

PR

Nu ştim ce reprezentau aceste litere.

214

Fragment de ţiglă, azi pierdut.

E. Desjardins, *Annali*, 1868, p. 60; CIL, III, 6 242.

Secolele I — II.

Alae I Pan[n(oniorum)]

215

Numeroase ţigle şi cărămizi purtînd ştampila legiunii V Macedonica, descoperite cu prilejul cercetărilor întreprinse în a doua jumătate a secolului trecut, cît şi cu prilejul cercetărilor recente. Unele din acestea s-au pierdut, altele se află la MNA, la MIRSR şi la Muzeul Deltei Dunării din Tulcea.

https://biblioteca-digitala.ro

L. Renier, CRAI, 1865, n. 8 — 9; G. Boissière, *Rapport*, p. 201; E. Desjardins, *Annali*, 1868, p. 60; CIL, III, 6 240 (tipurile a, b, d); N. Velichi, BCMI, 7, 1 914, p. 39; A. Petre, BMI, 1974, 1, p. 33 — 38 (fig. 3/1, 9, 10, 12, 13); C. Chiriac și O. Bounegru, Peuce, 4, 1973—1975, p. 97 — 99 (pl. I — II).

Anii 106 — 162.

a. *LEG V MAC* (cu *MA* în ligatură și *C* mai mic, sus la dreapta lui *M*)
b. *LEG, V MAC* (cu *MA* în ligatură și *C* de aceeași dimensiune cu *M*)
c. *LEG V MC*
d. *LVM*

Leg(io) V Mac(edonica)

216

Tegula cu ștampila legiunii I Italica descoperită în a doua jumătate a secolului al XIX-lea de E. Desjardins. Nu știm unde se află astăzi.

G. Boissière, *Rapport*, p. 201; E. Desjardins, *Annali*, 1868, p. 60. CIL, III, 6 239, c.

Secolele II — III.

LE]G. I ITALI (Boissière), *L. I. ITAL* (Desjardins)
Legi(io) I Italica.

217

Fragmente de *tegulae* cu ștampila flotei dunărene descoperite recent, *a*. la 1 km de cetatea de est, spre Dunăre; *b*. în cursul unor cercetări întreprinse la Troesmis în anul 1973.

A. Petre, BMI, 1974, 1, p. 33 — 38 (fig. 3, 1); C. Chiriac, O. Bounegru, Peuce, 4, 1973—1975, p. 98, nr. 12 (pl. II, 12).

Secolele II — III.

[CLASSI]S F M

Classis F(lavia) M(oesica)

Tegulae cu ștampila *Classis Flavia Moesica* au mai fost descoperite, în afară de sediul de la Noviodunum, la Dinogetia și Barboși (v. nr. 263, 309). Legătura dintre centrele de-a lungul limesului dunărean este atestată și

https://biblioteca-digitala.ro

prin *tegulae* şi inscripţii ale legiunilor V Macedonica şi I Italica, descoperite la Arrubium, Dinogetia, Barboşi, Noviodunum şi, înspre sud, la Carsium şi Capidava (cf. E. Doruţiu-Boilă, SCIV, 23 (1972), p. 45 — 61).

Cerna
(jud. Tulcea)

Aşezare rurală romană situată pe drumul de-a lungul malului drept al Dunării, în apropiere de Troesmis. La suprafaţă se mai văd urme de construcţii de piatră, fiind descoperite fragmente sculpturale, inscripţii, fragmente ceramice şi monede. Aşezarea era apărată de un zid de incintă lat de 2,50 m. Aşezarea s-a dezvoltat pe teritoriul oraşului Troesmis.

D. Necula, *Monografia satului Cerna*, 1935; P. Nicorescu, BCMI, 8, 1915, p. 41 — 43 (cu foto, p. 41); R. Vulpe, *Dobroudja*, p. 183, 214; TIR, L, 35, IX, f. p. 32.

218

Altar votiv de calcar descoperit întîmplător, la „poalele muntelui Priopcea, în apropiere de şoscaua Cerna-Măcin" (nota învăţătorului din com. Cerna din 7 ian. 1915). Bună stare de conservare; dimensiuni: 1,50 × × 0,35 m; înălţimea literelor: 5 — 5,20 m, în ultimul rînd, 3,80 — 4 cm. Muzeul de istorie a Moldovei—Iaşi.

P. Nicorescu, BCMI, 8, 1915, p. 41 — 43.

Începutul secolului al III-lea.

Numini
Liberis
Patris
M. Antis-
tius Cae-
cina eq(ues)
alae I Da-
rdan(orum) Anto-
*nin*i*anae*
ex viso
posuit

„Puterii divine a lui Liber pater, Marcus Antistius Caecina, călăreţ al alei I Dardanorum Antoniniana, a pus (acest altar) în urma unui vis".

Cultul lui *Liber pater* a cunoscut o largă răspîndire în provinciile dunărene, mai ales printre militari (cf. A. Bruhl, *Liber pater*, Paris, 1953, p. 215 — 223; vezi inscripţia de la Adamclisi, CIL, III, 14214, 1, unde el este asociat cu Iupiter, Hercule şi Ceres, precum şi inscripţia de la Troesmis, mai sus, nr. 162, şi o tăbliţă votivă, cu relief şi inscripţie, descoperită pe teritoriul comunei Făgăraşu Nou, lîngă punctul identificat ipotetic cu cetatea Beroe). Antistius făcea probabil parte din familia Antistiilor, atestată la

https://biblioteca-digitala.ro

Troesmis în mai multe inscripții, vezi mai sus, nr. 174, 175. Antistius din inscripția de față a fost *eques* (soldat simplu luptînd călare) în ala I Dardanorum a cărei garnizoană a fost la Arrubium (Măcin), unde a fost documentată prin inscripția pusă de prefectul unității, vezi mai jos, nr. 251; pentru structura diverselor grade în unitățile auxiliare, vezi D. J. Breeze, BonnerJahrb, 174, 1974, p. 278 și urm.). Ala poartă aici epitetul *Antoniniana*, acordat probabil în timpul lui Caracalla. Numele complet era *ala I Vespasiana Dardanorum*, fiind înființată de Vespasian (cf. C. Cichorius, RE, I, 1893, col. 1 240).

219

Monument sculptural votiv de marmură descoperit întîmplător în 1959, de la punctul „Mînjina", la 3 km de sud de com. Cerna. Monumentul reprezintă un grup statuar, Iupiter Dolichenus în picioare, pe spinarea unui taur; grupul este fixat, împreună cu un altar ce se află sub pîntecele taurului, pe o bază, pe a cărei latură anterioară se află inscripția. Din statuia lui Iupiter Dolichenus se păstrează numai piciorul drept de la genunchi în jos și laba piciorului stîng; s-a mai găsit și un fragment din brațul drept al zeului purtînd securea cu tăiș dublu; capul taurului s-a pierdut. Dimensiuni: 0,64 × 0,70 × 0,15 m; înălțimea literelor: 1,50—2 cm. Muzeul județean de istorie din Galați.

I. T. Dragomir, SCIV, 15 (1964), p. 535 — 541.

Anii 222 — 235.

I(ovi) O(ptimo) M(aximo) D(olicheno)
Pro salute imp(eratoris) M. Aur(elii) [Severi Alexandri Pii Felicis]
Aug(usti) Aurelius Marinus Romanus sac(erdos) ex voto posuit

„Lui Iupiter cel preabun și mare Dolichenus, pentru sănătatea împăratului M. Aurelius Severus Alexander Pius Felix Augustus, Aurelius Marinus Romanus, preot, a pus (această închinare) împlinind o făgăduință".

Acest grup statuar este identic cu fragmentul descoperit la Carsium (vezi mai sus, nr. 109), a cărui inscripție în limba greacă s-a păstrat parțial, pe altarul așezat sub pîntecele taurului. Pentru răspîndirea cultului lui Iupiter Dolichenus în Dobrogea, vezi discuția de la inscripția de la Meidanchioi (nr. 245) și Carsium.
Preotul, Aurelius Marinus Romanus era oriental, după cum arată numele, Marinus, un nume teoforic de origine siriană (*marinā* însemnează în siriană „domnul nostru", cf. RE, V, 1905, col. 1 281).

Mircea Vodă
(com. Cerna, județul Tulcea)

Așezare romană situată în teritoriul orașului Troesmis, la 15 km distanță de oraș (în literatura veche, Acbunar). Aici au fost găsite în anul 1908, întîmplător, ruinele unui *mithraeum*, între care fragmente din

https://biblioteca-digitala.ro

cinci tablete votive, opaiţe, olane şi o monedă. O parte din acestea au intrat în colecţiile MNA, altele s-au risipit curînd după descoperire.

C. Moisil, BCMI, 2, 1909, p. 46 ; V. Pârvan, *Scythia Minor*, p. 509 — 518 (pl. VI, 2, foto) ; L. Campbell, Berytus, 11, 1954, 50 ; M. J. Vermaseren, CIMRM, II, nr. 2 288 — 2 293.

220

Fragment de placă votivă de marmură descoperit în anul 1908 în *mithraeum* de la Mircea Vodă. Din relief se păstrează partea dinainte a cailor care duceau biga lui Sol. Inscripţia se păstrează pe chenarul inferior, pe un singur rînd. Dimensiuni : 0,11 × 0,09 ; înălţimea literelor : 5 cm. MNA., inv. L, 2 026.

V. Pârvan, *Scythia Minor*, p. 517 — 518, nr. 5 cu pl. VI, fig. 2 (foto) ; L. Campbell, Berytus, 11, 1954, 50, nr. 357 ; M. J. Vermaseren, CIMRM, II, nr. 2 293 ; G. Bordenache, *Sculture*, p. 91, nr. 179.

Secolele II — III.

[Kalendis sive *Idibus I]anuar(iis) v(otum) s(olvit)*

În lectura lui V. Pârvan, adoptată şi de M. J. Vermaseren, literele păstrate ar fi cuprins data dedicaţiei, numele adorantului fiind gravate înainte.

Ţinînd seama de puţinul spaţiu rezervat inscripţiei, în literele *Ianuar* ar fi de citit chiar numele dedicantului, *Ianuar(ius)*, urmat de cuvintele prescurtate *v(otum) s(olvit)*, „a împlinit făgăduinţa" (cf. şi G. Bordenache, *op. cit.*).

221

Altar votiv de calcar adus la Iaşi de la Administraţia pescăriilor statului. Provine probabil de la Troesmis, de unde au ajuns la Brăila numeroase monumente la sfîrşitul secolului trecut. N. Gostar crede că a fost adus de la Barboşi. Cornişa altarului este decorată cu un fronton şi cu acrotere cu palmete la colţuri. Inscripţia este parţial ştearsă, dar poate fi reconstituită. Dimensiuni : 0,48 × 0,25 (la cornişă), 0,22 × 0,22 m la cîmpul scris ; înălţimea literelor : 4 cm. Muzeul de istorie a Moldovei—Iaşi, inv. 267.

A. Aniţescu, Arta şi arheologia, III/3, 1929, p. 13 ; N. Gostar, Danubius, I, 1967, p. 113, nota 39 ; M. J. Vermaseren, CIMRM, II, nr. 2 286.

Secolul al II-lea (pînă în a. 167).

Invicto Mi-
thrae sac(rum)
L. Valerius
Fuscus (centurio)
leg(ionis) V M(a)c(edonicae)
v(otum) l(ibens) s(olvit)

r. 3 : *Valerius*, A. Aniţescu ; *Venerius?*, N. Gostar, la Vermaseren ; pe piatră Valerius.

https://biblioteca-digitala.ro

„Lui Mithras cel neînvins, închinare. Lucius Valerius Fuscus, centurion al legiunii V Macedonica, a împlinit făgăduința cu dragă inimă".

La Troesmis, cultul lui Mithras a mai fost atestat prin inscripții și reliefe votive. În apropiere de Troesmis, la Mircea Vodă un *mithraeum* (vezi mai sus, nr. 220). În Muzeul de istorie din Iași se mai află un fragment cu o dedicație către Mithras, nu este exclus să fie de aceeași proveniență (D. Tudor, StCercSt, Iași, 4, 1953, 478 = AnÉp, 1956, 224, nr. 215).

VICUS PETRA (Camena)
(com. Baia, județul Tulcea)

Așezare rurală romană și bizantină situată la 4 km sud de Slava Rusă. La sfîrșitul secolului trecut, P. Polonic a văzut aici ruinele unei clădiri de mari dimensiuni, iar pe deal, la apus de sat, unde se află mai multe movile funerare, s-a găsit fragmentul unui sarcofag de marmură. Întîmplător au fost descoperite în vatra satului și în împrejurimi fragmente sculpturale, ceramice, țigle, olane, cărămizi și monede datînd din secolele II — IX. Pe baza inscripției pusă la inaugurarea unei băi de către *vicani Petrenses*, descoperită aici, așezarea a fost identificată cu *vicus Petra*. Numele actual al satului, *Camena*, este o traducere în limba slavă a latinescului *Petra*, dovedind că la venirea lor, slavii au găsit aici o populație romanică trăind în comunități organizate după sistem roman. Continuitatea de viață în aceste regiuni a fost dovedită și de rezultatele periegheze întreprinsă în anul 1953.

P. Polonic, *Msse, Cetăți din interiorul Dobrogei*, caiet IV, 33; C. Moisil, BSS, 1936—37, 57, p. 113; Gr. Florescu, RIR, X, 1940, 170—173; R. Vulpe, SCIV, 5 (1954), p. 108—110 și harta de la p. 109, fig. 2; TIR, L, 35, p. 57.

222

Lespede cu inscripție inaugurală, descoperită întîmplător la Camena, spartă inițial în trei fragmente, care, ulterior, s-au spart în mai multe bucăți, din care unele s-au pierdut. Inscripția, săpată în partea de sus într-un cîmp adîncit, este încadrată de o *tabula ansata*. Dimensiuni: 1,95 × 0,83 × 0,23 m; înălțimea literelor: r. 1: 4,50 cm; r. 2: 3,20 cm; r. 3: 3 cm; r. 4: 2,70 cm; r. 5 — 2 cm. Muzeul de istorie națională și arheologie Constanța inv. 28.

T. Sauciuc-Săveanu, AnD, 15, 1934, p. 93—108 (AÉp, 1935, 172); Gr. Florescu, AnD, 17, 1936, p. 132—135 (Idem, Dacia, 5—6, 1935—36, p. 426—428); cf. AÉp, 1939, 100; T. Sauciuc-Săveanu, *Un nou fragment al inscripției Petra-Camena*, București, 1940; Gr. Florescu, RIR, 10, 1940, p. 170—173 (fig. 2, p. 171, foto); H. Mihăescu, *Limba latină*, p. 238—39, § 238 (text, traducere); R. Vulpe, la V. Pârvan, *Începuturile* ², p. 201—202, nota 371 (cu text, traducere și comentariu, pe baza textului stabilit în 1936, dinaintea publicării ultimului fragment); A. Aricescu, SCIVA, 27 (1976), p. 528—531 (cu descrierea stării actuale a pietrei); Gh. Poenaru-Bordea, *MonScythMin*, p. 126—129, nr. 11—13 (publică unele fragmente din această inscripție ca provenind de la Constanța, respectiv Hârșova, pe baza datelor din inventariul Muzeului de istorie națională și arheologie din Constanța).

https://biblioteca-digitala.ro

Secolul al II-lea — prima jumătate a secolului al III-lea.

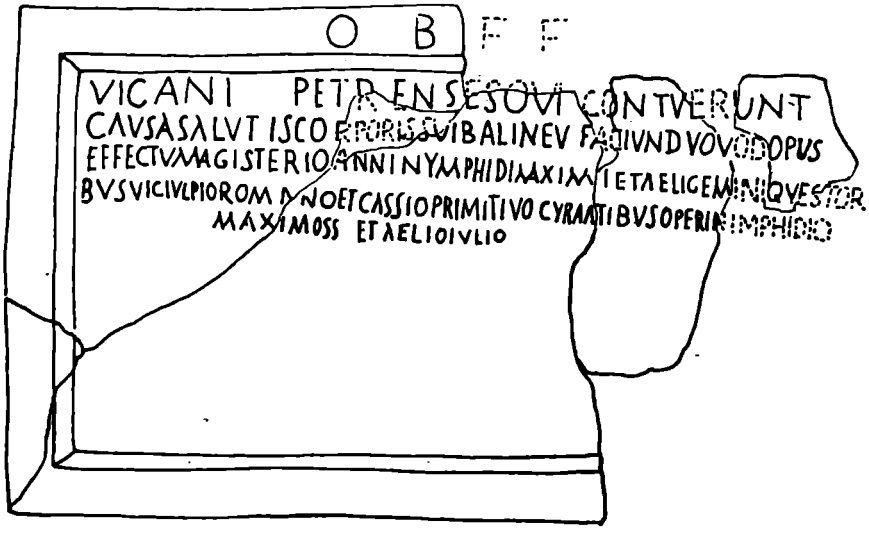

Q(uod) b(onum) « f(austum) f(elix) »
Vicani Petrenses qui [c]ontule[r]unt
causa salutis cor « poris » sui balineu faciundu qu« od » opus
effectu magisterio anni Nymphidi Maximi et Aeli Gem[ini] ques « tori »
bus vici Ulpio Romano et Cassio Primitivo curantibus operis N[ymph] « idio »
Maximo s(upra) s(cripto) et Aelio Iulio.

Textul inscripției a fost completat treptat, pe măsura descoperirii celor trei fragmente inițiale, ultimul fiind cel de la mijloc, care a făcut posibilă reconstituirea inscripției aproape fără lacune. Textul întreg a fost publicat concomitent de T. Sauciuc-Săveanu și Gr. Florescu, cu unele mici deosebiri privind literele păstrate : r. 2 : *contul[e]runt*, Săveanu ; *[c]ontulerunt*, Florescu ; r. 4 : *Gemi[n]i*, Săveanu ; *Gem[ini]*, Florescu ; r. 5 : *N[ymp]hidio*, Săveanu : *N[ymph]idio*, Florescu. Noi am redat varianta Florescu.

„Să fie cu bine, noroc și fericire ! Sătenii din Petra au contribuit să se construiască o baie pentru sănătatea lor trupească ; această lucrare s-a îndeplinit în timpul magistraților anului, Nymphidius Maximus și Aelius Geminus, cu casierii satului Ulpius Romanus și Cassius Primitivus, sub îngrijirea lui Nymphidius Maximus mai sus scris și a lui Aelius Iulius".

r. 1. Acest rînd nu s-a păstrat în întregime, este probabil că formula *q(uod) b(onum) f(austum) f(elix)* se încheia cu *s(it)* (vezi numeroase exemple în CIL, VI/7, *indices*, p. 2 290), așa cum au presupus și primii aditori ai inscripției.

r. 3. *Sui* pentru *eorum* se explică prin extinderea în provinciile dunărene a formei de genitiv *sui* pentru *eius ; balineu* și *faciundu*, în loc de *balineum*

https://biblioteca-digitala.ro

și *faciundum* se datorește căderii lui *-m* final vezi inscrip. 43 de la Capidava, 63, 66, 67 de la Ulmetum).

r. 4. Aceluiași fenomen i se datorează *effectu* în loc de *effectum;* numele primului magistrat al anului, Nymphidius, este un gentiliciu format de la un nume grecesc teoforic, cf. Heikki Solin, *Personennamen in Rom*, p. 19, nota 3 (cf. Schulze, *Lateinische Eigennamen*, p. 518), frecvent la romani.

Inscripție importantă întrucît păstrează numele unui *vicus*, necunoscut din alte izvoare. Acest *vicus* avea o organizare comunală complexă, cu doi primari și doi casieri, unică în satele din Scythia Minor cunoscute pînă acum. Construirea unei băi publice arată nivelul ridicat de civilizație în care trăia populația romană sau romanizată a acestui stat. Numele magistraților, toți romani, cît și limba corectă datează inscripția în a doua jumătate a secolului al doilea sau, cel mai tîrziu, în primele decenii ale secolului al treilea. Păstrarea, în traducere slavă, pînă azi a numele satului dovedește că populația romană a continuat să trăiască în vechile lor comunități pînă la și chiar după venirea slavilor.

IBIDA
(Slava Rusă, jud. Tulcea)

Cetate romană din timpul Imperiului tîrziu, situată pe valea Slavei, la vest de sat, la intersecția drumurilor antice ce legau între ele centrele din nordul Dobrogei; cetatea are o suprafață de circa 24 ha, fiind înconjurată de un zid puternic de 30 de turnuri și trei porți. În cetatea de la Slava nu s-au făcut cercetări sistematice și nici o inscripție descoperită pînă acum nu a dezvăluit numele cetății. Ea a fost identificată cu Ibida pomenită de Procopius (*De aed.* IV 7) printre orașele refăcute de Iustinian. În textul lui Procopius *Ibida* este înșirată între Ulmetum și Aegissus, fiind denumită cu termenul *polis*. Localizarea Ibidei la Slava Rusă a fost propusă pentru prima dată de V. Pârvan și a fost apoi acceptată de toți specialiștii care s-au ocupat de geografia istorică a Scythiei Minor. Unele sondaje efectuate aici au scos la iveală ruinele unei basilici creștine datînd din a doua jumătate a secolului al VI-lea. În cursul timpului au fost descoperite întîmplător 11 inscripții latine din care rezultă că înainte de a fi fost transformat într-o cetate puternică, centrul de la Slava Rusă s-a dezvoltat ca o așezare rurală, locuită de coloniști romani și traci localnici. Propunerea recentă după care numele Ibida trebuie emendat în Libida nu este acceptabilă întrucît ea se bazează pe o interpretare eronată a pasajului din *Istoriile* lui Theophylact Simocatta.

P. Polonic, *Msse* „Cetăți din interiorul Dobrogei", caietul 4, f. 34—36; V. Pârvan, *Ulmetum*, I, p. 578, 585, 599; R. Netzhammer, *Aus Rumänien*, I, 1909, p. 385—391; idem, *Die christlichen Altertümer der Dobrudscha*, București, 1918, p. 154—156; C. Litzica, Convorbiri literare, 52, 3—4, 1920, p. 198; T. Sauciuc-Săveanu, AnD, 15, 1934, p. 103; I. Barnea, Dacia, 11—12, 1945—1947, p. 227; R. Vulpe, SCIV, 5 (1954), p. 112; I. Barnea, DID, II, p. 421—22, 426 și 476; A. Aricescu, BMI, 40, 3, 1971, p. 58—60; Em. Popescu, *Inscripțiile*, p. 245—246; Em. Doruțiu-Boilă, StCl, 18 (1979), p. 145—149.

https://biblioteca-digitala.ro

223

Stîlp miliar descoperit la Slava Rusă (cum rezultă din indicaţia lui Gr. Tocilescu, AEM, 11, 1887, p. 38, nr. 42 : „gef. bei Ciamurile de Sus, ... stammt aus Ruinen in der Nähe von Camăna, wo ein römisches Lager war" ; aceste ruine nu puteau fi decît cele de la Slava Rusă, cf. V. Pârvan, *Ulmetum*, I, p. 578, nota 4 ; indicaţia din CIL, III, 7 612 : „rep. prope Ciamurile de Sus" este greşită). Stîlpul este rupt jos, iar inscripţia este pe alocuri avariată. Dimensiuni : 1,05 × diam. 0,41 m ; înălţimea literelor : 4 cm. MNA, inv. L, 253.

Gr. Tocilescu, AEM, 11, 1887, p. 38, nr. 42 ; CIL, III, 7612 ; cf. J. Weiss, *Dobrudscha*, p. 53 ; V. Pârvan, *Ulmetum*, I, p. 578, nota 4.

Anul 237.

[Imp(erator)] Caes(ar) C. [Iul(ius)]
[Verus Maximi]-
[nus] P(ius) F(elix) Aug(ustus) Ger[m]anicus maximus
Dacicus maximus
Sarmaticus max(i)mus pontifex maximus tribunicia
p(otestate) III imp(erator) V co(n)s(ul) pro-
co(n)s(ul) et [C. Iul(ius) Verus]
[Maximus nobilis]-
simus Caes(ar) Ger(manicus) maximus Dacicus maximus Sarm(aticus) maximus filius eiu[s] mi-
[liari]a nova et vi
[as et po]nt(es) disru(t)-
« as per » . . . . . .

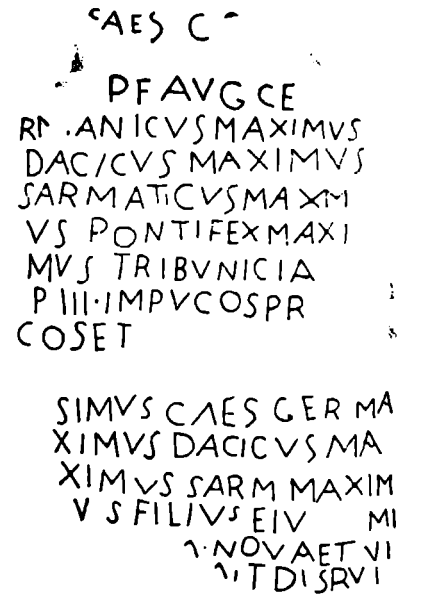

În r. 1 — 2 şi 10 — 11 numele împăratului Maximinus şi a cezarului Iulius Verus Maximus au fost martelate.

„Împăratul Caesar C. Iulius Verus Maximinus Pius Felix Augustus, învingător al germanilor, al dacilor, al sarmaţilor, pontif suprem, învestit cu puterea tribuniciană pentru a treia oară, salutat imperator pentru a cincea oară, consul, proconsul, şi C. Iulius Verus Maximus, preanobilul Caesar, învingător al germanilor, al dacilor şi al sarmaţilor, fiul său, au pus miliarii noi şi au refăcut drumuri şi poduri ruinate (sub supravegherea lui ... legat imperial al provinciei)".

Inscripţia arată că împăratul Maximin a refăcut în Dobrogea o serie de drumuri şi poduri distruse (vezi şi miliarii nr. 97 de la Hîrşova,

https://biblioteca-digitala.ro

nr. 251 de la mînăstirea Saun (nr. 250 bis) și CIL, III, 14462 de la Corbu). Guvernatorul în timpul căruia a fost pus acest miliar era L. Flavius Honoratus Lucillianus, (a. 236 — 238), atestat, în afară de miliarii mai sus amintiți, într-o inscripție de la Capidava, pusă în cinstea lui Maximin și a fiului său (vezi nr. 20). Pe toate aceste inscripții, numele lui Maximin Tracul și a lui C. Iulius Verus Maximus au fost martelate, mărturie a aderării provinciei la revolta împotriva lui Maximin.

224

Stelă funerară descoperită întîmplător în anul 1964 lîngă zidurile cetății. Stela este ruptă la stînga și sus, antrenînd în ruptură o parte din inscripție, din care se păstrează cinci rînduri. Sub inscripție, într-o nișă, este reprezentată în relief Lupa Capitolina. Relieful a suferit avarii în cursul refolosirii monumentului ca piatră de construcție. Inscripția are literele neglijent gravate, cu barele orizontale ale lui *E* și *L* foarte scurte, cu hastele verticale ale lui *M* și *N* oblice. Dimensiuni: 1,24 × 0,72 × 0,24 m; înălțimea literelor: 6—7 cm. Muzeul de istorie națională și arheologie Constanța, inv. 6 482.

R. Vulpe, DID, II, 1968, p. 293 (cu foto și o scurtă explicație); C. Pop, AMN, 8, 1971, p. 180—181 (cu atenție specială asupra reliefului); A. Aricescu, SCIVA, 27 (1976), p. 531—534.

Sfîrșitul secolului al II-lea — începutul secolului al III-lea.

[. . . . . .pa- sau *ma-?]*
[? te]r se vivi [. . .
[V]al(erius) Valens mile-
[s] l(egionis) XI Cla(udiae), mil(itavit) ann
[is] III, vix(it) ann(is)XXII;
[fil]io b(ene) m(erenti) p(osuerunt)

r. 1: A. Aricescu a întregit *se vive[nte?]*, formulă neîntîlnită în inscripții.

„ . . . tatăl (sau mama) fiind în viață; (lui) Valerius Valens, soldat în legiunea XI Claudia, (care) a luptat trei ani (și) a trăit 22 de ani, au pus acest epitaf fiului care a binemeritat".

Numele defunctului (la nominativ) și formula de dedicație *(filio)* nu sînt acordate gramatical. Valerius Valens, soldat în legiunea XI Claudia cu garnizoana la Durostor, era originar de la Slava Rusă sau din împrejurimi, unde era stabilită familia sa. El a fost recrutat în legiunea cea mai apropiată, iar după moartea sa prematură, i s-a pus o piatră de mormînt în satul natal. Inscripția funerară a lui Valerius Valens aduce o confirmare a aplicării sistemului recrutării locale (cf. G. Forni, *Reclutamento*, p. 58 — 59 și Appendice B, p. 159 sqq., unde menționarea ascendenților sau a unor persoane înrudite cu soldatul este folosită ca un criteriu de stabilire a originii) și o dovadă a profundei romanizări a așezărilor rurale din Scythia Minor, care furnizau recruți nu numai pentru unitățile auxiliare, ci și pentru legiuni. Relieful reprezentînd Lupa Capitolină confirmă și el originea romană a lui Valerius Valens. Ar mai fi de subliniat frecvența gentiliciului Valerius în inscripțiile din Dobrogea (v. *Indices*).

https://biblioteca-digitala.ro

225

Stelă funerară de marmură găsită întîmplător în incinta cetății romane tîrzii. Deasupra cîmpului scris, într-o nișă încadrată de un chenar simplu, sînt executate prin adîncire două coroane legate cu *taenia*. Inscripția, păstrată în întregime, are literele neglijent gravate. Dimensiuni : 1,04 × × 0,77 × 0,15 m ; înălțimea literelor : 4 — 7 cm. Muzeul de istorie națională și arheologie Constanța, inv. 2 059.

A. Rădulescu, SCIV, 14 (1963), p. 99—100, nr. 17 (Idem, *MonScythMin*, p. 168—171, nr. 17) ; A. Aricescu, BMI, 40, 2, 1974, p. 58—60 ; cf. E. Doruțiu-Boilă, StCl, 18 (1979), p. 145—149.

Sfîrșitul secolului al II-lea — începutul secolului al III-lea.

Q. Marcius Qua-
dratus nat(ione) Lib(ycus sive — *urnus)*
vix(it) an(nis) LXXXV Q. Mar-
cius Provincialis fil(ius)
f(aciendum) c(uravit)

r. 2 : A. Aricescu a propus lectura *nat(us) Lib(idae)* ; A. Rădulescu și E. Doruțiu-Boilă, ca mai sus.

„Q. Marcius Quadratus, originar din Libya (sau din Liburnia) a trăit 85 de ani. Q. Marcius Provincialis, fiul, a îngrijit să se facă (această piatră de mormînt)".

Inscripția a suscitat discuții privind patria defunctului. Întregite de primul editor prin *nat(ione) Lib(ycus)* (prin analogie cu o inscripție din Syracusa) ori prin *nat(ione) Lib(urnus)*, prescurtările *nat. Lib.* au primit o altă soluție de întregire la A. Aricescu, și anume, *nat(us) Lib(idae)*, *Libida* urmînd să fie chiar numele antic al cetății de la Slava Rusă, păstrat la Procopius (De Aed., IV 7, 15) — după Aricescu — într-o formă eronată, *Ibida*. Pe baza acestei inscripții și a unui pasaj din *Istoriile* lui Teofilact Simocatta (I,8), A. Aricescu a propus schimbarea numelui cetății *Ibida* în *Libida* sau *Libidina*. Interpretarea pe care A. Aricescu a dat-o pasajului mai sus amintit din *Istoriile* lui Teofilact este greșită (cf. E. Doruțiu-Boilă, *art. cit.*, unde se discută în amănunt localizarea orașului numit la Teofilact) ; de asemenea, *nat. Lib.* trebuie citite așa cum a propus primul editor al inscripției, *nat.* reprezentînd în majoritatea cazurilor o prescurtare pentru *natione*, însoțit de un adjectiv determinativ (Bessus, Thrax, Syrus etc.), înțelegîndu-se prin aceasta nu un oraș sau un teritoriu, ci un nume etnic. În rarele cazuri în care se precizează proveniența prin *natus*, urmat de numele unui oraș, se urmărea să se sublinieze că defunctul era străin de locul decesului. De aceea, *Lib.* din inscripția de la Ibida nu se poate întregi prin Lib(ida) și nu se poate identifica cu numele așezării de la Slava Rusă.

226

Fragment de stelă funerară de calcar descoperită la Slava Rusă în curtea unui locuitor, în anul 1897 (cf. Arhiva MNA, 1897, p. 52 ; indicația din CIL ca fiind găsită „prope Tulcea" este greșită) ; stela este spartă sus și jos.

https://biblioteca-digitala.ro

Inscripția este încadrată de un chenar decorat cu motivul viței de vie, distrus pe latura stîngă. Literele sînt gravate cu multe ligaturi; între cuvinte, semne de punctuație (frunze de iederă). Dimensiuni: 0,95 × 0,59 × 0,20 m; înălțimea literelor: 6 — 8 cm. MNA, inv. L, 309.

Gr. Tocilescu, *Fouilles*, p. 298; CIL, III, 14 444; cf. E. Doruțiu-Boilă, SCIV, 15, 1964, 1, p. 132, nr. 6.

Secolul al II-lea.

D(is) M(anibus)
Tib(erius) Cl(audius) Vettius vix(it) an(nis)
LXXXX Tiberi(i)
Cl(audii) Ingenus
et Marcus
et Florus

„Zeilor Mani! Tiberius Claudius Vettius, a trăit 90 de ani.
Tiberii Claudii Ingenus, Marcus și Florus (i-au pus acest epitaf)".

227

Stelă funerară descoperită la Slava Rusă, așa cum rezultă din însemnările din Manuscrisele Tocilescu aflate în Arhiva MNA, 1898, f. 40 — 42 și 52 (Indicația din CIL, unde se dă ca loc de descoperire „lîngă Tulcea", este greșită). Monumentul a fost găsit în curtea unui locuitor. Stela este ruptă sus și jos. Cîmpul scris este încadrat de un chenar ornamentat cu motivul viței de vie. Dimensiuni: 0,72 × 0,85 × 0,25 m; înălțimea literelor: 4 — 6 cm. MNA, inv. L, 546.

Gr. Tocilescu, *Fouilles*, p. 208, nr. 34; CIL, III, 14 443; cf. E. Doruțiu-Boilă, SCIV, 15 (1964), p. 132, nr. 6.

Secolul al II-lea.

[vet? leg(ionis)]
V Mac(edonicae)
et Coccce- (sic)
iae Dori-
n(a)e coniugi eius
Antonia
Cr[i]spina
et[A]« l »ex-
«an »[der] et
. . . . . .

„... veteran? al legiunii V Macedonica, și Cocceiei Dorina, soției lui, Antonia Crispina și (Antonius) Alexander și ... (au pus acest epitaf)".

Acest monument face parte din lotul de inscripții al căror loc de descoperire a fost încurcat la prima lor publicare. Între timp, inscripția

https://biblioteca-digitala.ro

a suferit avarii, încît literele din ultimele două rînduri s-au pierdut în mare parte. Inscripţia atestă o familie a unui veteran al legiunii V Macedonica stabilit la Slava Rusă sau în împrejurimi.

228

Lespede funerară de calcar descoperită în latura sudică a zidului de incintă a cetăţii de la Slava Rusă. Stela a fost tăiată sus şi jos, probabil cu prilejul reutilizării sale ca piatră de construcţie. Cîmpul scris este încadrat de un chenar lat, al cărui ornament a fost ciocănit. Dimensiuni : 0,66 × 0,97 × 0,18 m ; înălţimea literelor : 5,40 cm. Muzeul Deltei Dunării—Tulcea, inv. 1 819.

V.-H. Baumann, SCIV, 22 (1971), p. 595—96 ; cf. A. Aricescu, SCIV, 23 (1972), p. 116.

Secolul al II-lea.

D(is) M(anibus)
Othi(s) Seu-
tis vivo se
posuit si-
bi et Bithid-
i(a)e Biti con-
iugi et Lup-
ussi PEVER-
MCA/AT

r. 2 : După *Othi-*, V. Bauman a citit un *s* mai mic, lipit de litera *i*, lectură respinsă de A. Aricescu. Pe piatră, după *i* a fost săpat un semn asemănător unui *s*. r. 7 — 8 : V. Bauman a citit ca mai sus, cu excepţia lui *l*, pe care l-a redat ca pe un *i* ; A. Aricescu a propus o altă lectură a acestor rînduri : *Iul(ius) Pussis* (pentru *Posses*, după Aricescu nume tracic, în realitate nume grecesc) ; în loc de *PEVER* a propus corectarea în *puer*.

„Zeilor Mani, Othis, fiul lui Seutes, a pus pentru sine, fiind în viaţă, şi pentru soţia sa Bithidia, fiica lui Bitus, şi lui ...".

Toate numele care au putut fi descifrate în această inscripţie sînt nume trace : Othis, a cărui analogie cea mai apropiată este Uthis dintr-o inscripţie descoperită la Moviliţa, com. Topraissar (fost Urluchioi), CIL, III, 13743 ; cf. D. Detschew, *Sprachreste*, p. 347 ; Seuthes este un nume tracic foarte răspîndit şi atestat în numeroase inscripţii din Dobrogea. *Bithidia* nu a mai fost atestat pînă acum, el trebuie însă considerat ca un derivat din Bithus. Patronimicul Bithidiei, Bit(h)us, este de asemenea unul dintre cele mai răspîndite nume trace. În r. 7 s-ar putea citi Lupus. Pentru următoarele litere nu propunem deocamdată nici o soluţie de întregire. În r. 9 se mai păstrează partea superioară a unui *M*, apoi un fragment din *C*, partea de sus a unui *A*, lacună, *A* şi *T*. Împreună cu inscripţia de la nr.229, stela lui Othis atestă prezenţa unei populaţii trace la Slava Rusă în primele secole ale stăpînirii romane la gurile Dunării.

https://biblioteca-digitala.ro

229

Fragment de stelă funerară de calcar descoperit la Slava Rusă întîmplător în zidul cetăţii. Stela este ruptă sus şi la dreapta, păstrîndu-se începutul a trei rînduri din inscripţie. Cîmpul scris este încadrat de un chenar dublu neornamentat. Faţa scrisă este erodată. Dimensiuni: 0,60 × 0,54 × × 0,16 m; înălţimea literelor: 7 — 8 cm. Muzeul Deltei Dunării — Tulcea, inv. 1 820.

V. Baumann, SCIV, 22 (1971), 4, p. 594—95, nr. 2.

Secolul al II-lea.

D(is) M(anibus)
Duris[ses Bi]-
ti vix(it) a[nn(is) ...
. . . . . .

„Zeilor Mani. Durisses fiul lui Bithus a trăit ... ani ...".

O persoană cu acelaşi nume a fost atestată într-o inscripţie de la *vicus Quintionis* (V. Pârvan, *Histria*, VII, p. 55 — 56), unde avea funcţia de *magister vici*. Numele de Durisses este cunoscut şi în alte părţi ale lumii trace, vezi D. Detschew, *Sprachreste*, p. 157; Bithus, cu diverse variante este cel mai frecvent nume tracic (a fost atestat în vreo 360 de cazuri, cf. D. Detschew, *op. cit.*, p. 582 şi I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, p. 162). Apariţia acestor nume în inscripţia de la Slava Rusă ar putea documenta prezenţa bessilor şi în acest centru.

230

Fragment de stelă funerară descoperit în anul 1897 în curtea unui locuitor din Slava Rusă. Fragmentul este rupt sus, la dreapta şi jos. Cîmpul inscripţiei era încadrat de un chenar ornamentat cu motivul viţei de vie, păstrat parţial pe latura stîngă. Dimensiuni: 0,70 × 0,45 × 0,20 m; înălţimea literelor: 5 cm. MNA, inv. L, 302.

D. Tudor, MCA, II, 1956, p. 594—95, nr. 73, fig. 4 a (după Arhiva MNA, dosarul din anul 1897, f. 40).

A doua jumătate a secolului al II-lea — începutul secolului al III-lea

D(is) [M(anibus)]
Ulp(ius) Fla[vius? vix(it) an]-
nix XL ...
stite s ....
qui tu[mulum cum sep]-
ulcro h[oc loco? ..]
posuit [? resta viat]-
or, co[ntempla tumulu]-
m et s[epulcrum meum?]

„Zeilor Mani. Ulpius Flavius, a trăit 60 de ani ... care a pus tumulus cu mormînt. Călătorule, opreşte-te şi priveşte tumulul şi mormîntul meu".

https://biblioteca-digitala.ro

Lectura ca și traducerea sînt nesigure, din cauza stării fragmentare a inscripției. D. Tudor presupunea că defunctul nu avea cognomen; literele *-stites* ar fi fost parte din numele celui ce a îngrijit să se facă mormîntul.

r. 3 — 4 *-stite* ar fi putut să se refere la persoana rămasă în viață *(superstite)*, numele continuînd în r. 4. (cf. CIL, VI, 32 269 și indice, fasc. IV, p. 5 525.

r. 5. *Tumulus* și *sepulcrum* denumeau mormîntul. Cum a constatat Liana Lupaș (StCl, 5 (1963), p. 111 — 134) în proza funerară păgînă *tumulus* era folosit pentru a denumi mormîntul numai în Britannia, Africa și Italia. Cu timpul termenul și-a generalizat sensul, ajungînd să denumească orice fel de mormînt, indiferent de forma sa exterioară. Cei doi termeni din inscripția noastră ar putea să se refere la mormîntul propriu-zis și la piatra funerară cu inscripție.

231

Fragment de stelă funerară descoperită întîmplător în 1964 lîngă zidurile cetății romano-bizantine de la Slava Rusă, împreună cu inscripția de la nr. 224 și cu o a treia (încă inedită). Cu prilejul reutilizării sale, piatra a fost tăiată în partea de sus, păstrîndu-se doar ultimele două rînduri ale inscripției. Cîmpul inscripției este încadrat de un chenar dublu profilat. Dimensiuni: 0,63 × 0,91 × 0,18 m; înălțimea literelor 5,50 — 5,80 cm. Muzeul de istorie națională și arheologie—Constanța, inv. 6 483.

A. Aricescu, SCIVA, 27 (1976), p. 534, fig. 2 (foto).

Secolul al II-lea (probabil a doua jumătate).

[. . . pat- sau *mat-* sau *frat]-*
ri b(ene) m(erenti) pos-
uerunt

„ . . . [tatălui sau mamei sau fratelui] care a binemeritat i-au pus (acest epitaf)".

232

Fragment de stelă funerară descoperit în a doua jumătate a secolului trecut la Slava Rusă, în zidurile cetății tîrzii. Se păstrează numai partea stîngă a stelei, cu 11 rînduri din inscripție. La sfîrșitul secolului trecut a fost văzută și copiată de Weickum. Nu știm unde se află astăzi.

Christ, *Weickum's Inschriftensammlung*, Sitzungsberichte der bayerischen Akademie der Wissenschaften in München I, 1875, p. 95, nr. 29; Ephemeris Epigr., II, nr. 361; CIL, III, 7 523.

Secolele II — III.

D(is) [M(anibus)]
Thkr
nius/
tiad . . . [vi-

https://biblioteca-digitala.ro

xit a[nn(is) . . .]
rif | . . .
a ///
rit
sib[ique vivo posuit?]
m

„Zeilor Mani . . . a trăit . . .ani . . .a pus acest epitaf (soțului ?) și pentru sine, fiind în viață".

Textul a fost publicat după copia puțin inteligibilă a lui Weickum, de aceea reconstituirea lui nu este posibilă. De asemenea lipsesc orice fel de date privind forma sau dimensiunile pietrei. Importanța inscripției este numai de ordin statistic.

Babadag
(jud. Tulcea)

233

Altar votiv de calcar descoperit la sfîrșitul secolului trecut în condiții necunoscute la Babadag. Suprafața scrisă este foarte ștearsă, primele rînduri ale inscripției fiind ilizibile. Dimensiuni: 1,30 × 0,41 × 0,34 m; înălțimea literelor: 4 — 5 cm. MNA, inv. L, 353.

Gr. Tocilescu, *Fouilles*, p. 203, nr. 27; idem, RIAF, 9, 1903, p. 55, nr. 79; CIL, III, 14 448; Gr. Tocilescu, *Catalogul Muzeului național*, București, 1906, p. 34, nr. 492; V. Pârvan, *Scythia Minor*, p. 505, nota 10; R. Vulpe, *Dobroudja*, p. 181, nota 4; idem, la V. Pârvan, *Începuturile* ², p. 185, nota 275; TIR, L, 35, p. 25.

Anul 178.

I(ovi) O(ptimo) « M(aximo) »
« sacrum pro »
« sal(ute) imp(eratoris) Caes(aris) »
« Peli c(ives) R(omani) v »-
« et(erani) vico Nov(ioduni?) »
« sub cura m »
« Sil(vio) Ca » sio et P[i?]-
« S » O CVFVNI (?)
[e]t qu(a)es(tore) Caio [Al-]
exandri id[i]-
bus Iunis Or[f]-
ato et Rufo
co(n)s(ulibus)

r. 4 — 5: *C(ives) R(omani) v(eterani) et Viconov(enses)*, Gr. Tocilescu; *C(ives) R(omani) vet(erani) vico Nov(ioduni consistentes?)*, CIL, III, p. 2670; *c(ives) R(omani) (et) vet(erani) vico Nov. (consistentes)*, V. Pârvan; *c(ives) R(omani) et Viconov(enses?)*, R. Vulpe, *Dobroudja*; idem, *c(ives) R(omani) v(eterani) et Viconov(enses)*, în nota 275, la V. Pârvan, *Începuturile*², p. 185;

https://biblioteca-digitala.ro

r. 6 : În loc de *sub curam*, citite de primii editori, propunem *sub cura m(agistrum)* ; r. 7 — 8 : după *P*, la sfîrșitul r. 7 urmează o spărtură, unde ar fi fost loc pentru o literă, eventual *i*, care ar putea continua în r. 8 cu literele *-so* (deci Piso); restul literelor, citite *CVFVNI*, sînt neinteligibile;

r. 9 : la început, primii editori au citit sigla pentru *centurio* ; aceasta nu avea nici un sens în contextul inscripției, de aceea am legat această literă de numele celui de al doilea magistrat, din r. precedent.

„Lui Iupiter cel preabun și mare, închinare pentru sănătatea împăratului Caesar Pius, cetățenii romani și veteranii din vicus Noviodunum (?), sub îngrijirea magistraților Silvius Casius și Piso ... și a questorului Caius Alexander, la ideile lui iunie, în timp ce erau consuli Orfitus și Rufus".

Rîndurile 1 — 4 sînt aproape complet șterse. Textul întregii inscripții este nesigur, iar lectura nu poate fi îmbunătățită literele fiind în cea mai mare parte ilisibile. De asemenea, inscripția comportă unele greșeli de lapicid, cum ar fi în r. 4 *Peli* în loc de *Pii*, *Orfato* în loc de *Orfito*, în r. 12, precum și greșeli de redactare, de exemplu numele împăratului căruia i se dedică inscripția, Marcus Aurelius, a fost redat greșit și confundat cu numele lui Antoninus Pius.

Lectura r. 5 a fost mult dezbătută, Th. Mommsen a citit *vico Nov(ioduni)* (urmat de J. Weiss, *Dobrudscha*, p. 52), presupunînd că piatra a fost adusă de la Noviodunum. V. Pârvan, a respins această restituire, revenind la vechea lectură a lui Tocilescu; V. Pârvan susținea că la Babadag a fost o așezare romană, căci de aici se mai cunosc și alte inscripții : CIL, III, 13 739 și 14 214/26. Cercetări ulterioare în manuscrisele Gr. Tocilescu au arătat în mod cert că aceste două inscripții nu proveneau de la Babadag, ci, prima de la cetatea cunoscută sub numele „Zaporojeni" (cf. E. Doruțiu-Boilă, SCIV, 15 (1964), p. 132, nr. 7), iar cea de-a doua de lîngă Mahmudia (cf. *ibidem*, p. 133, nr. 11). Localizarea la Babadag a unui *vicus Novus*, pe baza inscripției pe care o discutăm, rămîne problematică, întrucît cea mai mare parte a inscripțiilor editate de Gr. Tocilescu, în *Fouilles*, au indicația de proveniență greșită. De aceea, socotim că este posibil ca altarul să fi fost găsit la Noviodunum, iar numele acestui *vicus* să fie întregit Nov(iodunum). Gh. Ștefan, Dacia, N. S., II, 1958, p. 317, propunea identificarea lui *vicus Novus* pomenit în această inscripție (probabil același cu Novὸ al lui Procopius, *De Aed.*, IV, 11, 20) cu o așezare descoperită în 1947 pe valea Taiței, între Mihai Bravu și Turda, încă neînregistrată pe hărțile istorice ale Dobrogei (vezi Litzica, *Procop din Cesarea*, p. 76 și V. Beševliev, *Zur Deutung der Kastellnamen in Prokopswerk „De Aedificiis"*, Amsterdam, 1970, p. 143).

r. 6 — 7. *Sub curam Sil(vii) Casio : sub* ca și alte prepoziții care cer ablativul, apare adeseori în inscripții construit cu acuzativul. În cazul nostru însă, cuvintele ar putea fi despărțite așa cum am transcris noi, cu *m* ca o prescurtare pentru *magistrum*. Numele magistraților au fost scrise la ablativ în loc de genitiv. Lectura numelui celui de-al doilea magistrat, așa cum a fost redată de primii editori este neacceptabilă; nu putem însă propune altă lectură, cea mai mare parte a literelor fiind șterse. În r. 7 — 8

https://biblioteca-digitala.ro

ar putea fi *P(i)so*. În r. 9 — 10 numele questorului ar putea fi Caius, fiul lui Alexander, Alexander fiind la genitiv în inscripție.

Topologu
(jud. Tulcea)

În afară de inscripția de mai jos, descoperită în condiții necunoscute, au fost găsite la Topologu diverse monumente din epoca romană, dintre care un leu sculptat din calcar și fragmente ceramice se păstrează în colecțiile Muzeului arheologic din Tulcea. În apropiere, la Sîmbăta Nouă, au apărut numeroase materiale arheologice romane, între care opaițe, aflate azi la Muzeul de istorie națională și arheologie — Constanța.

C. Iconomu, *Opaițe greco-romane*, Constanța, 1967, nr. 326—328, 370—72, 537—38, 561; V.-H. Baumann, SCIV, 22, 1971, 4, p. 597, nr. 4 (foto); A. Aricescu, *Actes de la XIIe Conférence „Eirene"*, p. 695, nota 3.

234

Fragment de altar funerar de calcar tăiat sus și jos, purtînd urmele unei folosiri recente. Litere mari, monumentale, săpate cu îngrijire. Dimensiuni: 0,70 × 0,48 × 0,50 m; înălțimea literelor: 8 cm. Muzeul Delta Dunării-Tulcea, inv. 1 821.

V.-H. Baumann, *op. cit.*; cf. A. Aricescu, *op. cit.*, p. 695.

Secolul al II-lea.

[D(is) M(anibus)]
[...Au -sive *Fu-]*
fidius
Helius
domo
Amurio
vivo si-
bi
f(aciendum) c(uravit)

„Zeilor Mani. [Au- sau Fu]fidius Helius, originar din Amurion, s-a îngrijit să se facă (această piatră de mormînt) pentru sine fiind în viață".

r. 1. Numele defunctului se poate completa în Aufidius sau Fufidius, ambele documentate în inscripțiile din Dobrogea. După A. Aricescu, dedicantul s-ar fi numit Aufidius, nume datorat guvernatorului Cappadociei și al Galației în anii 100/101, Aufidius Umber. După același cercetător, toți Aufidii atestați în inscripțiile dobrogene ar fi fost de origine orientală, fapt discutabil atîta vreme cît persoanele care-l poartă nu o indică expres. Alți Aufidii în Dobrogea, la Troesmis (vezi nr. 137), Tomis (StCl, 5, 1963, p. 305), Histria (StCl, 8, 1966, p. 50 — 51), Noviodunum (nr. 278). Fufidius, la Tropaeum Traiani, StCl, 6, 1964, p. 193.

r. 3. *Helius*, nume grecesc teofor, frecvent în inscripțiile dobrogene (Capidava, nr. 29, 30, Ulmetum, nr. 73; Histria, SCIV, 5, 1954), p. 97, 13;

https://biblioteca-digitala.ro

StCl, 7, 1965, p. 301, 3; StCl, 8, 1966, p. 55, nr. 19; Tomis, AEM, 19, 1896, p. 222 — 23, nr. 89; Callatis, SCIV, 14, (1963), p. 84 — 88, nr. 7, r. 31, r. 19, r, 12 (cf. Bechtel, *Personennamen*, p. 191).

r. 4. *Amurion*, oraș în Phrygia, aparținînd provinciei Asia, situat la sud-vest de Pessinus. Strabo, Ptolemeu, Geograful din Ravenna au transmis forma *Amorion*, iar *Tabula Peutingeriana Amurion* (K. Miller, *Itin Rom*, 691; cf. DizEp, I, p. 453; RE, I, 1894, col. 1 876).

Sîmbăta Nouă
(com. Topologu, jud. Tulcea)

235

Trei opaițe cu corpul rotund și discul concav, mărginit de două incizii circulare, avînd reprezentat în relief un crater plin cu fructe. Pe fundul plat, rotund, se află incizată ștampila, pe trei rînduri. Muzeul de istorie națională și arheologie Constanța, inv. 1 180, 1 181, 1 182.

C. Iconomu, *Opaițe greco-romane*, p. 82—83, nr. 326—328.

Secolul al II-lea.

ΕΥΚΤΗΜ
ΩΝ ΕΠΟΙ
ΕΙ

„Euktemon a făcut".

Încadrat de autor în grupa a XX-a a opaițelor cu cioc cordiform, acest tip de opaiț este foarte răspîndit în Dobrogea, fiind probabil fabricat în ateliere locale (la Tomis?)

236

Două opaițe cu corpul rotund și discul concav mărginit de două incizii circulare, avînd reprezentat în relief un crater cu torțile în formă de S. Ciocul cordiform; pe fundul rotund, plat, are incizată o literă. Muzeul de istorie națională și arheologie Constanța, inv. 6 690 — 6 691.

C. Iconomu, *Opaițe greco-romane*, p. 87—88, nr. 370—372.

Secolul al II-lea sau al III-lea.

K

Turda
(com. Mihai Bravu, jud. Tulcea)

237

Fragment de stelă funerară de calcar descoperit întîmplător la Turda. În aceeași localitate au fost descoperiți mai de mult tumuli cu *dromos* construiți din piatră legată cu mortar. Stela este ruptă sus, jos și la dreapta,

https://biblioteca-digitala.ro

păstrînd o parte din cîmpul reliefului și începutul inscripției. Cîmpul reliefului pare să fi fost decorat cu un fronton cu acrotere ; în mijloc avea probabil o coroană legată cu o *taenia*, din care se păstrează un fragment în partea stîngă. Inscripția era încadrată de un chenar ornamentat cu motivul viței de vie. Dimensiuni : 0,79 × 0,76 × 0,15 m ; înălțimea literelor 4,30—6,50 cm. Muzeul de istorie națională și arheologie Constanța, inv. 2070.

A. Rădulescu, *MonScythMin*, p. 168—169, nr. 16 (fig. 16, p. 169, foto) ; cf. TIR, L, 35, p. 75.

Secolul al II-lea.

D(is) M(anibus)
Iul(ius) Silva-
nus [vix(it) an(nis) ?]
. . . . . .

„Zeilor Mani. Iulius Silvanus a trăit . . .ani"

Cloșca
(com. Horia, jud. Tulcea)

Așezare romană pe valea Taiței, pe drumul roman de interior ce ducea spre Noviodunum de la Ibida (Slava Rusă). În afară de fragmentul arhitectonic descris mai jos, descoperit întîmplător, au mai fost găsite în această localitate monede romane republicane (localizarea pe hartă în TIR, lîngă Șiriu, spre Carsium, e greșită).

J. Weiss, *Dobrudscha*, p. 52 ; V. Pârvan, *Ulmetum*, I, p. 578, 6 ; C. Moisil, BCMI, 2, 1909, p. 113 ; V. Pârvan, *Începuturile*², p. 114 ; TIR, L, 35, p. 39.

238

Fragment de arhitravă descoperit în condiții necunoscute încă la sfîrșitul secolului trecut la Cloșca (fost Dautcea). Fragmentul este rupt sus, la dreapta și la stînga. Inscripția, din care se păstrează un singur rînd, e scrisă pe fața anterioară, sub cornișa martelată ; fața posterioară e decorată cu trei registre simple. Gr. Tocilescu descria fragmentul ca un fronton de templu. Dimensiuni : 0,45 × 1,60 × 0,36 m ; înălțimea literelor : 8 cm. MNA, inv. L, 553.

Gr. Tocilescu, AEM, 8, 1884, p. 4, nr. 10 ; CIL, III, 7522 ; cf. V. Pârvan, *Începuturile*², p. 114.

Secolul al II-lea.

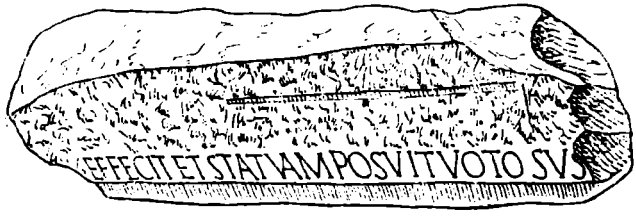

. . . ef fecit et statuam posuit voto sus[cepto . . .
„ . . . a făcut . . . și a pus statuia împlinind o făgăduință".

https://biblioteca-digitala.ro

La începutul rîndului, CIL a completat *[praef.* Aceste litere nu pot fi o parte din funcţia persoanei care a dedicat statuia, ci denumeau un alt obiect al dedicaţiei sau făceau parte din verbul *efficio* (v. nr. 222). Inscripţia are un caracter votiv, persoana, ale cărui nume şi calitate au căzut în lacună, a închinat un edificiu şi o statuie unei divinităţi necunoscute.

Horia
(jud. Tulcea)

Aşezare romană pe valea Taiţei, încrucişarea drumului ce venea de la Troesmis cu drumul ce tăia în lung Dobrogea, legînd Tropaeum Traiani de Noviodunum. Situată la circa 20 km de Troesmis, aşezarea antică de la Horia (fost Ortachioi) se află pe teritoriul troesmens. Cercetările arheologice întreprinse aici cu prilejul unor lucrări de îmbunătăţiri funciare au dus la concluzia că la Horia s-a dezvoltat o aşezare civilă pe lîngă un castru ce adăpostea o vexilaţie a legiunii V Macedonica. În 1971 au fost descoperite ruinele unei *villa* romane, precum şi o parte din necropola învecinată.

J. Weiss, *Dobrudscha*, p. 52; V. Pîrvan, *Ulmetum*, I, 504, nota 3; V.-H. Baumann, BMI, 41, 1972, 4, p. 45—52; idem. Peuce, 4, 1973—75, p. 61—74; TIR, L, 35, p. 46.

239

Fragment de placă votivă de marmură, descoperit în 1963 într-o necropolă romană la 1 km sud de satul Horia cu prilejul construcţiei unui baraj. Placa, ruptă sus, era împărţită în două cîmpuri; din cel al reliefului care înfăţişa pe Hygeia şi Asklepios se păstrează numai partea de jos; dedesubt, inscripţia, cu litere îngrijit săpate. Dimensiuni: 0,22 × 0,36 × 0,038 m; înălţimea literelor: 1,80 — 2 cm. Muzeul de istorie naţională şi arheologie Constanţa, inv.1 327.

A. Rădulescu, *MonScythMin*, p. 183—184, nr. 3, fig. 3 (foto); cf. V. Baumann, Peuce, 4, 1973—75, p. 73.

Secolul al II-lea.

Asclepio et Ygia(e)
Annaeus Pulcher (centurio) leg(ionis) V Mac(edonicae)
fr(umentarius) ex voto posuit

r. 2: V. Baumann a propus să se citească, în loc de semnul obişnuit de prescurtare a gradului *centurio*, litera *v*, pentru *v(eteranus)*. Lectura lui A. Rădulescu este cea justă. După Pulcher este un semn de punctuaţie, asemănător celui de la sfîrşitul rîndului 3, urmat de semnul pentru *centurio;* r. 3: editorul a citit *Tr(oesmensis)*, cu literele *TR* în ligatură. Bara orizontală taie însă litera *R* pe la mijloc, de aceea credem că trebuie citită aici litera *F*, întocmai ca în prescurtarea lui *b(ene)f(iciarius)*.

https://biblioteca-digitala.ro

„Lui Asclepius și Hygeiei, Annaeus Pulcher, centurion al legiunii V Macedonica, *frumentarius*, a pus (acest altar) ca urmare unei făgăduințe".

Annaeus Pulcher a fost *centurio frumentarius* al legiunii V Macedonica. *Frumentarii* erau inițial însărcinați cu aprovizionarea trupei cu grîne, eventual supravegheau perceperea annonei militare. În secolul al II-lea funcția lor s-a diversificat, *frumentarii* fiind atestați în inscripții ca agenți de poliție și curieri. Se presupune că legiunile dispuneau de un anumit număr de *milites frumentarii*. Ei erau comandați de un *centurio frumentarius* (cf. Vaglieri, DizEp, p. 221 — 224; Fiebiger, RE, VII, 1912, col. 122 — 125, s.v. *Frumentarii*).
Este probabil că la Horia se afla o *statio* a drumului Troesmis-Noviodunum, păzită de soldați ai legiunii V Macedonica.

240

La Horia s-au descoperit numeroase țigle și cărămizi cu ștampila legiunii V Macedonica. Tipul lor n-a fost publicat, V. Baumann exprimă însă părerea că la Horia au activat două cărămidării care au folosit cel puțin două feluri de ștampile. Din fotografiile publicate în BMI, 41, 1972,4, p. 52, fig. 21, reiese că unul din tipuri e identic cu tipul *c* de la Troesmis; în afară de acesta, am putut identifica în Muzeul Deltei Dunării — Tulcea, grație bunăvoinței lui V. Baumann, alte două feluri de ștampile ce n-au fost pînă acum atestate. Ele sînt inedite.

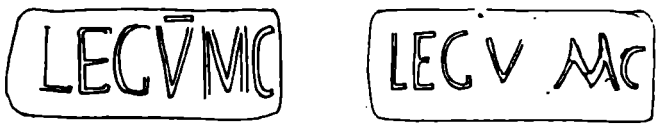

Leg(io) V M(a)c(edonica)

241

Trei fragmente de țiglă purtînd ștampila *Classis Flavia Moesica* descoperite în *villa* de la Horia, cercetată în 1971. Ele sînt menționate de V. Baumann, Peuce, 4, 1973—75, p. 65, fără a face cunoscut tipul lor. Ele arată legătura dintre centrele militare de la Horia și Noviodunum.

Nalbant
(jud. Tulcea)

Așezare romană cunoscută încă de la sfîrșitul secolului trecut. În hotarul satului au fost semnalate urme de ziduri, fragmente sculpturale și ceramice, precum și monede din secolele II — VI. Între 1961—1967 a fost cercetat aici un cimitir feudal-timpuriu.

Gr. Tocilescu, Msse, vol. 5 132, f. 31; V. Ursăcescu, *Monografia comunei Nalbant din jud. Tulcea*, Tulcea, 1910; BSNR, 11, 1914, 42, 55; CNA, 6, 1925, p. 11; G. Simion, Peuce, II, 1971, p. 221—248; N. Gostar, Cercetări istorice. Muzeul de istorie al Moldovei, Iași, 1974, p. 93—96; TIR, L, 35, p. 52.

https://biblioteca-digitala.ro

242

Fragment de coloană funerară de calcar descoperită în 1961 în cimitirul feudal-timpuriu de la Nalbant. El s-a spart în două cu prilejul descoperirii. Azi se păstrează partea anterioară a coloanei, cu faţa scrisă parţial aşchiată. Coloana este ruptă jos, păstrînd în partea de sus un profil simplu. Dimensiuni: înălţimea: 0,93 m; diam.: 0,34 m; înălţimea literelor: 3 — 4 cm. Muzeul Deltei Dunării din Tulcea, inv. 1 817.

Alexandra Ştefan, Peuce, 4, 1973—75, p. 89—95 (cu foto, estampaj şi desen); cf. G. Simion, Peuce, II, 1971, p. 221—248 (pl. V, 1).

Secolul al III-lea.

. . . . . ος
Εὐφροσύνω[ι]
[ἀδ]ε[λ]φῶι
ἥρωι
ζήσαν[τι ἔ]τ[η]
κε' [μνήμ]η[ς]
χάρι[ν]
χα[ῖ]ρε
Μ(ᾶρκος) Οὔλπι[ος] Φορτο[υ]-
νάτος ἐτῶν μγ'
ἥρως χαῖρε

„... lui Euphrosynos, fratelui, defunctului, care a trăit 25 de ani, spre amintire; rămîi cu bine! Marcus Ulpius Fortunatus, de 45 de ani, defunct, rămîi cu bine!".

Coloana poartă două inscripţii funerare, prima, redactată la dativ, a doua are numele defunctului la nominativ. În ambele inscripţii defuncţii au fost eroizaţi. Este posibil ca Fortunatus din cea de-a doua inscripţie să fi fost dedicantul epitafului lui Euphrosynos. În acest caz, am întregi în r. 1 [Μ. Οὔλπιος Φορτουνάτ]ος. Atît Euphrosynos, cît şi Fortunatus apar frecvent în onomastica inscripţiilor greceşti şi latine din Dobrogea. După editoare, monumentul funerar ar fi aparţinut necropolei aşezării romane de la Nalbant. Descoperirea izolată a acestei inscripţii îndreptăţeşte presupunerea că ea a fost adusă aici într-o epocă ulterioară dintr-unul din centrele de pe litoral (probabil Histria sau teritoriul rural al acestei cetăţi).

243

Altar de calcar descoperit în condiţii necunoscute de către Vasile Ursăcescu, fost preot în comuna Nalbant, din a cărui colecţie a făcut parte. Nicolae Gostar, care publică acest monument, presupune că altarul a fost găsit chiar la Nalbant, sau într-o localitate din nordul Dobrogei (Cataloi?), dar nu exclude posibilitatea ca el să provină de la Barboşi. Altarul este în bună stare de conservare; profilul superior este împodobit cu acrotere, iar în partea de sus se vede conturul unui cerc, probabil locul unde fusese fixată statuia zeului. Dimensiuni: 0,65 × 0,45 × 0,31 m;

https://biblioteca-digitala.ro

înălțimea literelor : 4 cm. Se păstrează la Muzeul de istorie al Moldovei Iași (unde a fost adus de la Curteni, localitatea din Moldova unde fusese transportată între timp colecția lui V. Ursăcescu).

N. Gostar, *Cercetări istorice. Muzeul de istorie al Moldovei*, Iași, 1974, p. 93—100 (fig. la p. 98, foto).

Secolele II — III.

Invicto sacrum
Nicephorus pr(o)
Gemino et se
aram posuit v(otum)
lib(ens) sol(vit) m(erito)

„(Zeului) neînvins, închinare, Nicephorus a pus altarul pentru Geminus și pentru sine ; a împlinit făgăduința cu dragă inimă, pe merit".

Invictus este epitetul obișnuit pentru Mithras, dar și pentru Hercule sau Heros. Adorantul n-a pus să se graveze decît epitetul divinității, căci statuia acesteia era fixată pe altar.
Nicephorus este un nume grecesc foarte răspîndit, în Dobrogea el a mai fost atestat într-o inscripție de la Dulgheru (vezi mai sus, nr. 129).
Geminus este de asemenea un nume roman frecvent. Nu știm care era legătura dintre cei doi închinători ai altarului.
Este a doua inscripție cunoscută pînă acum de la Nalbant și ea se adaugă monumentelor relativ numeroase închinate lui Mithras în așezările din Nordul Dobrogei.

Cataloi
(jud. Tulcea)

La 1 km de gara satului Cataloi, la punctul „Baia romană" se află ruinele unei *villa rustica*, în mare parte distruse de linia de cale ferată. În acest loc a fost găsită întîmplător inscripția de mai jos. Tot de la Cataloi provin monede de aur din timpul lui Iustinian, azi la Cabinetul numismatic al Academiei R.S.R.

Rep. arh. ; V.-H. Baumann, SCIV, 22, 1971, 4, p. 593 — 594.

244

Fragment de stelă funerară de marmură descoperită întîmplător. Stela este ruptă sus, jos și la stînga. Cîmpul inscripției, adîncit, e încadrat de un chenar profilat și de o ghirlandă de frunze de laur. Inscripția este deosebit de îngrijit săpată, cu semne despărțitoare între cuvinte și cu unele ligaturi : *IL NN ;* la sfîrșitul rîndurilor, pentru economie de spațiu, unele litere au fost gravate cu dimensiuni mai mici, *VR*, r. 3, *I* în r. 7. Dimensiuni : 0,54 × 0,52 × 0,14 m ; înălțimea literelor : 6(r. 1) — 4,50 cm. Muzeul Deltei Dunării Tulcea, inv. 465.

V.-H. Baumann, SCIV, 22 (1971), p. 593—594, nr. 1 (pl. 1, foto) ; A. Aricescu, SCIV, 24 (1973), p. 113—116 (desen).

https://biblioteca-digitala.ro

Secolul al II-lea.

[? et Caesia]
[Satur]-
nina fil(ia)
[eiu]s vix(it) ann(is) XIIX
Caesius Satur-
ninus et
[?Ul]pius Euty-
[ches] coniu-
[gib(us) ben]emeri-
[tis pos]ueru[nt]

r. 1 : Baumann a citit *[Satur]nina fil(ia)* ; pornind de la un calcul probabil al lăţimii pietrei, A. Aricescu a propus doar literele care se văd pe piatră, *-nina, Satur-* fiind gravate în rîndul anterior, pierdut ; r. 2 : *[eiu]s*, Baumann ; *s(ua)*, Aricescu ; r. 5 : *[?Cae]sius*, Baumann ; *[Iul-*sive *Ael]ius*, Aricescu ; r. 7 : *[gi et fil(iae) ben]*, Baumann ; *[gi ben]*, Aricescu ; r. 8 : *[tis pos]*, Baumann ; *(tae pos)*, Aricescu.

„ ... şi Caesia Saturnina, fiica ei, a trăit 18 ani, Caesius Saturninus şi Ulpius Eutyches au pus (acest epitaf) soţiilor care au binemeritat".

Lectura lui V. Baumann a pornit de la premisa că textul a fost mai lung, înaintea numelui Caesiei Saturnina fiind gravat numele mamei acesteia. Această interpretare, după părerea noastră justă, a fost impusă de *[eiu]s* din r. 2. Întregirea lui A. Aricescu, bazată pe dimensiunile pietrei, pe care el o vedea mai îngustă, presupunea că inscripţia a fost dedicată unei singure defuncte, fiica lui Saturninus şi soţia lui Eutyches. Pentru a-şi susţine lectura, Aricescu a forţat textul inscripţiei, citind în r. 4 *fil(ia) s(ua)*, înaintea numelui lui Saturninus. De asemenea, conform restituirii lui A. Aricescu, stela ar fi fost închinată de ambele personaje *coniugi benemeritae*, acest din urmă termen exprimînd numai relaţia lui Eutyches faţă de defunctă.
În lectura propusă de noi mai sus, la începutul inscripţiei figura încă un nume, în afară de acela al Caesiei Saturnina. Cei doi dedicanţi erau soţii defunctelor. Inscripţia păstrează prea puţin pentru ca întregirea să fie sigură.

Valea Teilor
(jud. Tulcea)

În apropiere de Niculiţel, la 1 km sud de „valul lui Traian", la începutul văii ce se deschide spre Horia (Ortachioi), între dealul Boclogea şi culmea Ţuguiata, pe teritoriul comunei Meidanchioi, se afla o movilă numită de localnici „Bisericuţa". Această movilă, avînd circa 20 m în diametru şi un metru înălţime era prin 1910, cînd a cercetat-o C. Moisil, răscolită de căutătorii de comori şi de plug. În movilă s-a găsit o mare cantitate de piatră şi cărămizi, fragmente de reliefuri şi blocuri de piatră

https://biblioteca-digitala.ro

fasonată, risipite cu timpul. Aici a fost descoperită în anul 1898/9 placa votivă a unui templu al lui Iupiter Dolichenus (vezi mai jos inscr. nr. 245). Inscripția arată că pe acel loc fusese ridicat un templu al lui Iupiter Dolichenus în timpul împăratului Elagabal. C. Moisil credea că din același templu provenea și coloana cu inscripția (vezi mai jos nr. 249) descoperită într-un turn de la capul nord-vestic al valului de la Niculițel, unde era folosită ca material de construcție. După V. Pârvan, centrele romane de la Meidanchioi și Niculițel ar fi aparținut teritoriului noviodunens. Nu este însă exclus ca aceste așezări, situate pe drumul ce lega Ulmetum de Noviodunum să fi fost dependente de Troesmis, întocmai ca și punctul de la Horia din apropiere.

C. Moisil, BCMI, 3, 1910, p. 29; V. Pârvan, *Scythia Minor*, p. 504—505; idem, *Ulmetum*, I, p. 578; R. Vulpe, *Dobroudja*, p. 214, 383; TIR, L, 35, IX, f, p. 50.

245

Placă de marmură cu inscripție inaugurală descoperită la Meidanchioi în 1898—1899 cu prilejul perieghezelor efectuate de P. Polonic (Gr. Tocilescu, Msse, vol. 132, 100). Placa este spartă în două fragmente ce se îmbină între ele. Pe linia spărturii au fost avariate cîteva litere. Inscripția este încadrată într-o *tabula ansata*. Dimensiuni: 0,23 × 0,43 × 0,08 m; înălțimea literele: 4 cm. MNA, inv. L, 1 426.

Gr. Tocilescu, *Fouilles*, p. 205—206 (fig. 99, desen); CIL, III, 14 445; idem, RIAF, 9, 1903, p. 56, nr. 81; cf. V. Pârvan, *Scythia Minor*, p. 504—505; idem, *MunAurDurostorum*, p. 19 (a extrasului); A. Kan, *Juppiter Dolichenus. Sammlung der Inschriften und Bildwerke, mit einer Einleitung*, Leyden, 1943, p. 52, nr. 14; P. Merlat, *Répertoire des inscriptions et monuments figurés de Jupiter Dolichenus*, Rennes, 1951, p. 18—19, nr. 14; R. Vulpe, la V. Pârvan, *Începuturile*[2], p. 201, nota 369.

Anii 218 — 235.

I(ovi) O(ptimo) M(aximo)
Doly[c]heno pro
salutem imp(eratoris) d(omini) n(ostri) Pii
Felicis Aug(usti) S(e)veri Alexandrus
Luginus Dometi(i) et Aquila
Barsemon et Flavius
Damas sac(erdotes) templum
a solo fecerunt

r. 3: *Pii*, Gr. Tocilescu, *Fouilles; Pi[i]*, RIAF; *Pi. us*, CIL, III; pe piatră *Pii*, cu cei doi *i* în ligatură, apoi punct și, gravat ulterior, în afara rîndului, în ansa, literele *us*, probabil lapicidul a continuat în rîndul acesta *Alexandrus* din r. 4; r. 4: numele împăratului căruia i-a fost dedicată inscripția, *Antoninus* (Elagabal), a fost martelat și s-a scris în locul lui numele lui Severus Alexandrus, cu literele *-us* gravate în rîndul de deasupra. Se pare că așa a înțeles aceste rînduri și Gr. Tocilescu, *Fouilles, loc. cit.*; r. 5: *Luginus*, Gr. Tocilescu, *Fouilles; Lugi⟩ius*, CIL, III; *Lucilius*, RIAF; *Lugius*, Pârvan, *MunAurDurost*, p. 19; *Lugi(n)us*, R. Vulpe, *loc. cit.*; pe piatră, *Luginus*, cu litera *g* asemănătoare cu *g* din *Aug.*; literele *Lugi-* au fost scrise ulterior, de aceeași mînă care a gravat

https://biblioteca-digitala.ro

numele lui Severus Alexander, în ansa, în fața literelor *-nus*. E probabil că *Lugi-* a fost inițial scris în r. 4, după numele lui Elagabal, *Ant.*; numele lui Severus Alexander fiind mai lung, o parte din numele preotului, *Lugi-* a trebuit să fie ciocănit, scriindu-l apoi cu un rînd mai jos. P. Merlat, *loc. cit.*, socotea că Antoninus a fost scris întreg, urmat de *Dometi(i)*, gentiliciu la plural; r. 7 : *Dama*, Gr. Tocilescu, *Fouillles; Dmms*, CIL, III; *Dammas*, RIAF; *Dmms*, Pârvan; pe piatră, litera *a* a fost peste tot gravată fără baza orizontală, iar hastele oblice ale celor trei litere *a*, *m*, *a* au fost gravate legate între ele, dînd impresia că ar fi doi *m*. P. Merlat întregește *Damas(cenus)*.

„Lui Iupiter cel preabun și mare Dolichenus, pentru sănătatea împăratului și domnului nostru Pius Felix Augustus Severus Alexander, Luginus, fiul lui Dometius, Aquila Barsemon și Flavius Damas, preoți, au ridicat templul din temelii".

Templul lui Iupiter Dolichenus a fost închinat în timpul lui Elagabal (218 — 222). După moartea lui, numele său a fost martelat, gravîndu-se în locul lui numele lui Severus Alexander (222 — 235), cu unele erori de lapicid (*Sueri* în loc de *Severi*) și de acord gramatical (*Alexandrus* în loc de *Alexandri*). De asemenea, ordinea numelor imperiale e greșită, *Pius Felix Augustus* (*Antoninus*, respectiv *Severus Alexander*) în loc de *M. Aurelius Antoninus Pius Felix Augustus*.

r. 5. Numele *Luginus*, așa cum s-a citit, este de corectat în *Lucinus* sau chiar *Lucianus*, *Luginus* nefiind pînă acum atestat. Litera *g* din Lucinus ar putea fi o greșeală de lapicid sau o urmare a defecțiunii pietrei.

r. 6. *Barsemon* este un teoforic sirian (cf. H. Wuthnow, *Die Semitischen Menschennamen in den griechischen Inschriften und Papyri des vorderen Orients*, Leipzig, 1930, p. 34) atestat și în Dacia (cf. S. Sanie, Dacia, N.S., 14, 1970, p. 236.

r. 7. *Damas* sau *Dammas* este un nume grecesc (cf. L. Robert, în *Les stèles funéraires de Byzance*, s. v., p. 148, dar și semitic (vezi H. Wuthnow, *op. cit.*, p. 43); nu e nevoie de întregit Damas(cenus), cum a propus Merlat, *loc. cit.*

În nordul Dobrogei au mai fost descoperite două inscripții închinate lui Iupiter Dolichenus, în valul de la Niculițel, dar aparținînd probabil tot templului de la Valea Teilor-Meidanchioi (vezi mai jos, nr. 249), și la Cerna (vezi nr. 218). Pentru alte documente epigrafice legate de cultul lui Iupiter Dolichenus în Dobrogea, vezi nr. 109 de la Carsium.

Nifon
(com. Hamcearca, jud. Tulcea)

Stațiune pe drumul ce ducea de la Troesmis spre Noviodunum (întîlnindu-se cu drumul ce lega Ibida de Dinogetia-Barboși). În 1850 Ion Ionescu de la Brad a văzut pe pămînturile aparținînd mănăstirii Taița (de pe teritoriul satului Nifon) ruine vechi romane, între care unele au

https://biblioteca-digitala.ro

fost asemuite de Ionescu de la Brad cu termele de la Pompei. De aici au fost scoase cele două lespezi cu inscripții închinate Dianei Regina (nr. 246, 247). Se pare că la aceste ruine se referea Peters cînd scria că în apropiere de Niculițel „vor etwa 20 Jahren hatte man im Orte selbst eine römische Therme entdeckt und ein Kloster Kirchlein erbaut" (Denkschriften der K. Akademie der Wissenschaften in Wien, Math. Naturwiss. Klasse, 1867, 27, p. 122). În jurul anului 1858 ruinele au fost complet distruse, spune Peters. În 1868 E. Desjardins pomenea despre existența la Taița a ruinelor unei fortărețe bizantine demolată de călugării mănăstirii. Cu acel prilej — precizează E. Desjardins — au ieșit la iveală două monumente, dintre care unul (nr. 247) a fost utilizat în construcția mănăstirii Cocoș; celălalt a fost adus mai tîrziu la MNA (nr. 246). În apropiere de sat (din dreptul dealului Gurgoaia) începe valul de pămînt ce înconjoară Niculițelul. La nord de sat au mai fost identificate urmele unei cetăți de piatră, apărată de turnuri rotunde. Recent a fost descoperită în hotarul comunei Nifon o inscripție din timpul lui Marcus Aurelius (nr. 248).

Victor Slăvescu, *Corespondența între Ion Ionescu de la Brad și Ion Ghica 1846—1874*, București, 1943, p. 102—104; K. F. Peters, Denkschriften der kaiserlichen Akademie, Math-Naturwiss. Klasse, Viena, 1867, 27, p. 122; E. Desjardins, *Annali*, 1868, p. 85; *Repertoriul arheologic*, s.v.; TIR, L, 35, p. 53, 70 și 75.

246

Placă votivă de calcar spartă în două fragmente ce se îmbină între ele. A fost descoperită în ruinele unei fortărețe bizantine demolată de călugării mănăstirii Taița, spre a folosi piatra scoasă ca material de construcție. E. Desjardins a estampat lespedea în luna mai 1868. Mai tîrziu, Gr. Tocilescu a regăsit această piatră la Isaccea, ajunsă acolo în condiții necunoscute, și a adus-o la București, la MNA. Inscripția este foarte ștearsă, mai ales în partea de mijloc a feței scrise. Dimensiuni: 1,54 × 0,54 × 0,20 m; înălțimea literelor: 5,50 cm. Se păstrează la MNA, inv. L, 170.

E. Desjardins, *Annali*, 1868, p. 85; CIL, III, 6100 (7497). Cf. Gr. Tocilescu, AEM, VI, 1882, p. 45.

Anul 223.

Dianae Regin(ae)
sacrum pro
salut(e) imp(eratoris) [M(arci)]
// r.S // eri //
//////////P(ii) F(elicis) A(ug(usti)]
//////////C
////////////////////
sianus si ////
v(otum) s(olvit) p(osuit) Max[i]-
mo et Aelia[n]o
co(n)s(ulibus)

r. 3: *IMP//*, CIL, III; *IMP.M.*, E. Desjardins; r. 4: *// R.S. // RI.//*, CIL, III; *AVR. SEVERI AL*, E. Desjardins; r. 5: *////// P.F.A.*, CIL, III; *EXANDRI/P. F. AVG/*, E. Desjardins; r. 6: *////////////// EIQ*, E. Des-

https://biblioteca-digitala.ro

jardins ; ////////// *C*, CIL, III ; r. 7 : //////////, CIL, III ; //// *ERESIVS. MA*, E. Desjardins ; r. 8 : *ESIANVS* /////, E. Desjardins, *SIANVS SI* ///, CIL, *III*, r. 9 : */S.P.F.MAX//*, E. Desjardins : *V. S. P. MAX[I]*, CIL, III ; r. 10 : *MO ET AELIANI*, E. Desjardins ; *MO ET AELIA[N]O*, CIL, III. Ultima lectură, dată în CIL, III, 7497, este cea corectă și corespunde stării de azi a pietrei. Literele citite în plus de E. Desjardins sînt, probabil, pe drept, considerate „interpolate".

„Dianei Regina, închinare, pentru sănătatea împăratului M. Aurelius Severus Alexander, Pius, Felix Augustus, Eresius Maesianus, singularis consularis, a împlinit făgăduința în timpul consulilor Maximus și Aelianus".

Inscripția a fost închinată Dianei Regina pentru sănătatea împăratului Severus Alexander, în anul 223, așa cum rezultă din r. 9 — 10. Este probabil că în apropiere se afla un sanctuar al Dianei, căci în acest loc s-au găsit trei inscripții închinate acestei divinități. Aici, Diana poartă epitetul Regina, interpretat în general ca fiind atribuit unei divinități locale (vezi discuția la inscripția nr. 3 de la Seimeni).
Numele împăratului Severus Alexander a fost martelat pe monumentele publice după asasinarea sa de către Maximin Tracul. Dedicantul, Eresius Maesianus — numele este nesigur — a fost, după reconstituirea lui E. Desjardins, *singularis consularis*, un post în oficiul guvernatorului provinciei, primul grad după cel de *eques* sau *pedes* (cf. D. J. Breeze, BonnerJahrb, 174, 1974, p. 280 ; M. Speidel, *Guards of the Roman Armies*, Bonn, 1978).

247

Lespede votivă de calcar descoperită în ruinele bizantine din pădurea de lîngă mănăstirea Taița. Călugării mănăstirii au transportat-o la mănăstirea Cocoș, spre a o refolosi în construcția mănăstirii. Cînd, în anul 1868, E. Desjardins a văzut-o, inscripția era ciocănită, dar a putut s-o publice grație unui estampaj pe care-l luase anterior D. More. E probabil că lespedea a rămas la mănăstirea Cocoș.

E. Desjardins, *Annali*, 1868, p. 87 ; CIL, III, 6161 ; cf. V. Pârvan, *Ulmetum*, I, p. 584.

Anul 218.

Lectura inscripției după CIL, III (E. Desjardins)

Dian(a)e et[er]nae
pro salute im-
perato[ris ///
Aureli Anto//n
i Pii Felicis ///
Fl(avius) Antonius
R]omanus
[b(ene)f(iciarius)] co(n)s(ularis) leg(ionis) XI ...
Gem(inae)
[Anto]nini(a)n(a)e Imp(eratore) D(omino) n(ostro) Ant-
[o]nino et Advento
II co(n)s(ulibus)

https://biblioteca-digitala.ro

„Dianei eterne, pentru sănătatea împăratului Caesar Marcus Aurelius Antoninus Pius Felix Augustus, Flavius Antonius Romanus, beneficiarius consularis al legiunii XIII Gemina (?) Antoniniana, în timp ce erau consuli împăratul, domnul nostru Antoninus și Adventus pentru a doua oară".

Lespedea a fost închinată Dianei, adorată aici cu epitetul *aeterna*, pentru sănătatea împăratului Elagabal (218 — 222), al cărui nume a fost martelat. Dedicantul, Flavius Antonius Romanus, a fost *beneficiarius consularis* într-o legiune, care după editori ar fi fost legiunea XIII Gemina. Garnizoana acestei legiuni era la Apulum în Dacia și este greu de crezut că un subofițer al acestei legiuni atît de îndepărtate a fost trimis în stațiunea de lîngă mănăstirea Taița. Din transcrierea lui E. Desjardins reiese că lapicidul a folosit unele ligaturi, de ex. *AN*, *ANT*, *NT*, în r. 4, 6, 8, 9. Presupunem că în r. 8, după *XI* a fost scris *CL(audia)*, apoi *AN* în ligatură, continuînd în r. 9 *[TO]NINIANAE*. Legiunea XI Claudia făcea parte din armata Moesiei inferioare, avînd sediul la Durostorum, și este mai probabil ca paza unei stațiuni pe drumul militar din nordul Dobrogei să fi fost în atribuțiile unui *beneficiarius* al acestei legiuni. Piatra s-a pierdut însă și lectura ei nu poate fi verificată. Așa cum am arătat în introducere, E. Desjardins a reconstituit textul inscripției după un estampaj luat de D. More, piatra fiind avariată după descoperire și transportarea ei la mănăstirea Cocoș spre a fi utilizată ca material de construcție.

248

Altar votiv de calcar descoperit întîmplător în anul 1960 lîngă vatra comunei Nifon (fost Țiganca). Profilele altarului au fost martelate și e probabil că el a fost despicat longitudinal, păstrîndu-se fața anterioară, cu inscripția intactă. Inscripția are literele prelungi, superficial săpate cu unele ligaturi: *AU*, *NI*. Dimensiuni: 1 × 0,38 × 0,18 m; înălțimea literelor: 4 — 5 cm. Muzeul Deltei Dunării Tulcea, inv. 1 818.

A. Rădulescu, MonScythMin, p. 179—181, nr. 1 (fig. 1, p. 180, foto).

Anii 166 — 172.

Dianae sacrum
pro salute M(arci) Catoni Vindicis, leg(ati) Aug(usti) pr(o) pr(aetore)
Q. Valerius Atin[i]anus, b(ene)f(iciarius) co(n)s(ularis) ex vo[to] posuit

r. 3: la începutul rîndului editorul a citit un *o*, care nu se vede pe piatră; r. 5: A. Rădulescu a ezitat între *Atin-* sau *Atim-*; pe piatră, *Atin-*.

„Dianei, închinare, pentru sănătatea lui Marcus Catonius Vindex, legat imperial de rang pretorian; Quintus Valerius Atinianus, *beneficiarius consularis*, a pus (acest altar) împlinind o făgăduință".

https://biblioteca-digitala.ro

În localitatea în care s-a descoperit acest altar au mai fost descoperite două inscripţii dedicate Dianei (vezi nr. 246, 247), purtînd epitetele Regina şi Aeterna(?), datînd din anii 218 şi 223. Este probabil că în apropiere se afla un sanctuar al Dianei. Altarul a fost dedicat în sănătatea guvernatorului din timpul lui Marcus Aurelius, M. Catonius Vindex. Datarea legaţiei sale este încă disputată, A. Stein *(Moesien*, p. 79) plasînd-o în anii imediat următori lui 170, iar J. Fitz *(Die Laufbahn*, p. 21 — 23) între anii 174 — 175 sau 180 — 182, cu preferinţă pentru ultima dintre ele, în care caz, *allectio inter praetorios* ar fi avut loc, aşa cum susţinea H.-G. Pflaum *(Carrières*, p. 512, nr. 188), abia după moartea eroică în anul 173 a tatălui său, M. Macrinius Vindex, prefectul pretoriului. O dedicaţie pusă la Tomis în timpul lui Catonius Vindex datează legaţia sa în Moesia în chip cert în vremea lui Marcus Aurelius şi anume, între anii 166 — 172 (cf. E. Doruţiu-Boilă, Dacia, N. S., 12, 1968, p. 400 — 403). Cognomenul dedicantului este *Atinianus*, derivat de la gentiliciul Atinius (I. Kajanto, *The Latin Cognomina*, p. 33 şi 141; Schultze, *Lateinische Eigennamen*, p. 69).

Acest altar este al doilea document epigrafic pus în apropierea mănăstirii Taiţa de către un *beneficiarius consularis*, ceea ce confirmă presupunerea că aici se afla o importantă încrucişare de drumuri şi o *statio* de *beneficiarii*.

Niculiţel
(jud. Tulcea)

Pe teritoriul comunei Niculiţel se află un mare val de pămînt cunoscut sub numele de „valul lui Traian" sau „troian", studiat încă din timpul lui Gr. Tocilescu şi apoi de C. Moisil. Rezultatele unor cercetări întreprinse recent de colectivul şantierului arheologic Dinogetia au arătat că depresiunea de la Niculiţel este închisă de un sistem complex de fortificaţii compus dintr-o incintă exterioară, o serie de fortificaţii interioare şi o linie de apărare mediană. În cursul săpăturilor arheologice efectuate în unele din aceste fortificaţii au fost descoperite vestigii aparţinînd epocilor romană tîrzie şi feudală timpurie (sec. XI — XII). Concluzia ultimelor cercetări este că materialele arheologice datînd din secolul al IV-lea (între care cărămizi cu ştampila legiunii I Iovia) au fost aduse din ruinele cetăţii de la Noviodunum pentru a fi folosite în fortificaţiile ridicate în secolele XI — XII. Conform acestor opinii, întregul sistem de fortificaţii de la Niculiţel ar fi aparţinut epocii feudale timpurii, fiind conceput ca o a doua linie de apărare în spatele cetăţii Noviodunum, unde se afla singurul vad peste Dunăre între Galaţi şi Deltă.

Într-una din întăriturile situate la capătul de nord-vest al liniei mediane de fortificaţii, în punctul Gurgui, a fost găsită, utilizată ca material de construcţie, o coloană votivă dedicată lui Iupiter Dolichenus. După C. Moisil, şi celelalte inscripţii descoperite la Niculiţel (inscr. funerară nr. 250 şi o dedicaţie în cinstea lui Iulian, v. Em. Popescu, *Inscripţiile*, nr. 269) provin dintr-un centru apropiat.

I. Barnea, Şt. Ştefănescu, DID, III, p. 117—119; vezi de asemenea Em. Popescu, TIR. L, 35, p. 53; idem, *Inscripţiile*, p. 276; V.-H. Baumann, Peuce, 4, 1973—75, p. 109—116.

https://biblioteca-digitala.ro

249

Coloană votivă de calcar descoperită în fortificația bizantină de la punctul Gurgui situat la capătul nord-vestic al liniei mediane de apărare de la Niculițel, folosită ca material de construcție. Coloana este spartă în cinci fragmente, îmbinate între ele. Literele au fost vopsite cu roșu. Dimensiuni : 1,50 × 0,30 m ; înălțimea literelor : 3 — 6 cm. MNA, inv. L, 97.

Gr. Tocilescu, AEM, 6, 1882, p. 46, nr. 94 ; CIL, III, 7520 ; A. Merlat, *Jupiter Dolichenus* p. 17, nr. 13 ; cf. A. Kan, *Juppiter Dolichenus. Sammlung der Inschriften und Bildwerke mit einer Einleitung*, Leyden, 1943, p. 51, nr. 10 ; C. Moisil, BCMI, 3, 1910, p. 31—32 ; V. Pârvan, *Scythia Minor*, p. 504 ; idem, *MunAurDurost*, p. 19 (a extrasului) ; M. Tačeva-Hitova, Izvestlia Varna, 25, 1974, p. 61, nr. 5.

Anii 212 — 217.

I(ovi) O(ptimo) M(aximo)
Dolchen(o)
pro salute
imp(eratoris) M. Aurelí(i)
Antonini Pi
Aug(usti) et Iuliae Do-
minae matri
castrorum
Polydeuces
Theophili et
Lucius Kapito
et Flavius Re-
[gi]nus sacer-
dotes Iovis
Dolcheni vo-
tum posuerunt
l(ibentes) m(erito)

„Lui Iupiter cel prea bun și mare Dolichenus, pentru sănătatea împăratului M. Aurelius Antoninus Pius Augustus și a Iuliei Domna, mamă a castrelor, Polydeuces fiul lui Theophilus și Lucius Kapito și Flavius Reginus, preoți ai lui Iupiter Dolichenus, au implinit făgăduința, cu dragă inimă, pe merit".

Inscripția a fost închinată lui Iupiter Dolichenus pentru sănătatea împăratului Caracalla și a Iuliei Domna, mama sa, cinstită cu titlul de mamă a castrelor.

250

Stelă funerară ruptă sus și spartă în trei fragmente îmbinate. Cîmpul inscripției este încadrat de un chenar îngust și strîmb, ornamentat cu o linie în zig-zag. Inscripția este mai mult zgîriată decît gravată, cu litere prelungi, pe rînduri nealiniate. A fost descoperită de Weickum în condiții necunoscute la Niculițel. Dimensiuni : 1,20 × 0,70 × 0,30 m ; înălțimea literelor : 4 cm. MNA, inv. L, 979.

O. Hirschfeld, AEM, 8, 1884, p. 87, n. 2 (după o copie și un estampaj al lui F. Weickum din Tulcea, trimise Academiei din Viena) ; CIL, III, 7521 (văzut de Th. Mommsen) ; partea inferioară a fost reeditată de D. Tudor, MCA, II, 1956, p. 613, nr. 145 (fig. 22, a) ; cf. E. Doruțiu-Boilă, SCIV, 12 (1961), p. 151 ; H. Mihăescu, *Limba latină*, p. 251, nr. 263.

https://biblioteca-digitala.ro

Secolul al IV-lea.

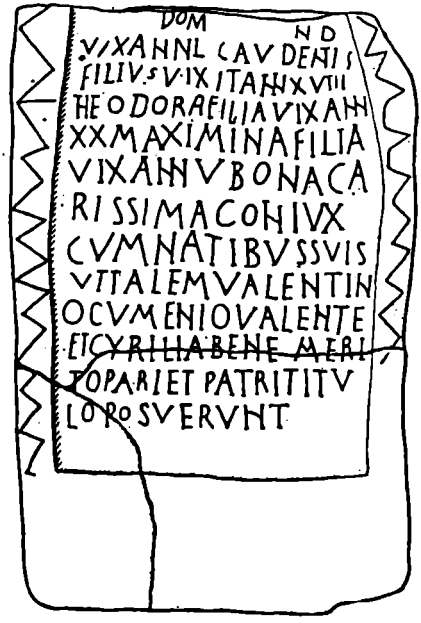

/////// Dom ///////
vix(it) ann(is) L«X» Gaudenti(u)s
filius vixit ann(is) XVIII
Theodora filia vix(it) ann(is)
XX Maximina filia
vix(it) ann(is) V Bona ca-
rissima coniux
cum natibus suis
Vitalem Valentin-
o Cumenio Valente
et Cyrilla benemeri-
to pari et patri titu-
lo posuerunt

r. 1 : *DOMI/S//I///*, Hirschfeld ; *///DOM///*, CIL, III ; r. 2 : *LX PUDENTIU/*, Hirschfeld ; *LX GAUDENTIS*, CIL, III.

„ ... Dom ... a trăit 60 de ani, Gaudentius, fiul, a trăit 18 ani, Teodora, fiica, a trăit 20 de ani, Maximina, fiica, a trăit 5 ani ; prea iubita soţie, Bona, împreună cu copiii Vitales, Valentinus, Cumenius şi Cyrilla au pus (acest) epitaf soţului şi tatălui lor, care a binemeritat".

Inscripţia prezintă unele forme de latină populară tîrzie :

r. 2. *Gaudentis* pentru *Gaudentius*, prin prefacerea lui *iu* neaccentuat în *i* (vezi *Gais* pentru *Gaius* la Capidava, inscripţia nr. 43, Sergis pentru Sergius, la Ulmetum, inscripţia nr. 80).

r. 8. *Cum natibus* în loc de *cum natis*, prin analogie cu substantivele de declinarea a III-a (cf. H. Mihăescu, *loc. cit*).

r. 9. *Vitalem* pentru *Vitale* este o scriere inversă.

r. 12. *Par* = *compar*, atestat şi în alte inscripţii dobrogene (vezi Em. Popescu, *Inscripţiile*, nr. 21, CIL, III, 7553).

r. 12 — 13. *Titulo*, în loc de *titulum*, prin căderea lui *-m* final şi alternarea lui *u* cu *o* neaccentuaţi. *Gaudentius* este un nume frecvent atestat în inscripţiile creştine şi face parte, ca şi *Bona*, din categoria numelor care exprimă calităţi morale. *Cumenius*, în această formă neatestat, este probabil derivat de la gentiliciul Cominius, în care *o* s-a transformat în *u*.

https://biblioteca-digitala.ro

Mănăstirea Saun
(jud. Tulcea)

În apropierea Mănăstirii Saun, în arătură, a fost descoperit un stîlp miliar, pus probabil pe drumul roman din nordul Dobrogei ce unea Noviodunum cu Aegyssus. Cercetările de teren au constatat existența unei întinse așezări civile romane în vecinătatea fortificației de la Parcheș. În zona cuprinsă între Noviodunum, Niculițel și Parcheș au mai fost identificate urmele altor așezări romane.

V. — H. Bauman, Pontica, X, 1977, p. 325—331.

250 bis

Stîlp miliar descoperit în anul 1975 în apropierea Mănăstirii Saun cu prilejul lucrărilor agricole. Coloana este spartă longitudinal și în partea de jos, și are fața scrisă avariată. Diametru : 0,32 m ; înălțimea : 1,285 m. Înălțimea literelor : 6 — 5 cm. Muzeul Deltei Dunării Tulcea.

V.-H. Baumann, Pontica, X, 1977, p. 325—331.

Anul 236.

PIO FELICI IN	*[Imp(eratori) Caes(ari)]*
VICTO AVG	*[C(aio) Iulio Vero]*
	[Maximino]
	Pio Felici in-
DACICO MA	*victo Aug(usto)*
S IAT MA	*[Germ(anico) max(imo)]*
XTRIB POT	*Dacico ma(ximo)*
III COS PP ET	*S[arm]at (ico) ma-*
	x(imo), trib(uniciae) pot(estatis)
	III, co(n)s(uli) p(atri) p(atriae) et
	[C(aio) Iulio Vero]
N°	*[Maximo,]no-*
	[bilissimo]
	[Caesari, G]erm(anico)
ERM	*[max(imo)] Dacico [ma]-*
DACI C°	*x(imo), Sarm[at(ico) max(imo)]*
SARM	*[?m(ilia) p(assuum) ...]*

„Împăratului Caesar Caius Iulius Verus Maximinus Pius Felix neînvinsul Augustus, învingător al germanilor, al dacilor și al sarmaților, învestit cu puterea tribuniciană pentru a treia oară, consul, părinte al patriei, și lui Caius Iulius Verus Maximus, învingător al germanilor, al dacilor și al sarmaților, ... mii de pași"

Miliarul datează din anul 236, din timpul legației lui Flavius Lucillianus. În aceeași vreme au fost refăcute drumurile de-a lungul malului drept al Dunării (vezi inscripția nr. 97 de la Hîrșova), al litoralului (CIL, III,

https://biblioteca-digitala.ro

14 462 de la Corbu) și din interiorul Dobrogei (vezi nr. 223 de la Ibida — Slava Rusă). Pe toate aceste monumente, numele împăraților apar martelate (vezi și inscripția nr. 20 de la Capidava ; pe fragmentul nr. 61 de la Ulmetum, numele lor nu par a fi fost martelate).

ARRUBIUM
(Măcin, jud. Tulcea)

Cetate romană situată la 9 km nord de Troesmis, pe malul drept al Dunării, identificată cu *Arrubium*, pomenit în sursele literare antice sub numele *Arrubio* de *Itin. Ant.* (225,4), *Arubio* de *Tab. Peut.* VIII, 4, *Arubion* de Geogr. Rav. IV 5, 47. Numele așezării are origine celtică, fiind întemeiată probabil în secolul al III-lea i.e.n. de celți, odată cu centrele de la Noviodunum și de la Aliobrix. În secolul al II-lea a fost garnizoana alei I Dardanorum, pomenită într-o inscripție descoperită în ruinele cetății. În secolul al IV-lea a staționat aici *cuneus equitum catafractariorum*. Castrul roman a fost distrus parțial de apele Dunării și de fortăreața turcească zidită pe ruinele sale.

Gr. Tocilescu, *Msse*, vol. 5132, f. 102 ; 5190, f. 190 ; W. Tomaschek, RE, II, 1896, col. 1 487 ; J. Weiss, *Dobrudscha*, p. 34, 51 ; BCMI, 4, 1911, p. 45—46 ; 8, 1915, p. 41 ; *Raport asupra activității științifice a Muzeului național de antichități în anii 1942, 1943* (București, 1943), p. 90—92 ; Em. Popescu, *Inscripțiile*, p. 253—54, nr. 239 (un miliar din timpul lui Diocletian).

251

Lespede de marmură descoperită în ruinele cetății, de unde a fost luată spre a fi folosită în fața porții unui locuitor din Măcin. Aici a văzut-o Gr. Tocilescu, care a recuperat-o pentru MNA. Lespedea este ruptă sus și în colțul inferior drept. Suprafața scrisă este avariată pe alocuri. Literele sînt îngrijit săpate, cu unele ligaturi : *AE*, *ET*. Dimensiuni : 0,36 × 0,40 × 0,21 m ; înălțimea literelor : 3,50 — 4 cm. MNA, inv. L, 1 053.

Gr. Tocilescu, AEM, 6, 1882, p. 39, nr. 81 ; CIL, III, 7512 ; cf. V. Pârvan, *Scythia Minor*, p. 486 ; idem, *Începuturile*², p. 118 ; Wolff, Ber. RGK, 1918/19, p. 91 ; W. Wagner, *Dislokation*, p. 33.

Secolul al II-lea.

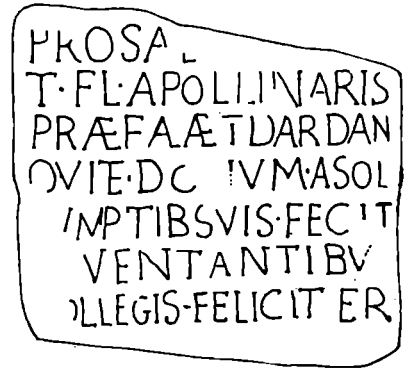

. . . . . .
pro sal(ute) [Imp ...]
T. Fl(avius) Apollinaris
praef(ectus) alae I Dardan(orum)
qui et do[m]um a sol[o]
[s]umptib(us) suis feci[t]
[ad]ventantibu[s]
[c]ollegis feliciter

https://biblioteca-digitala.ro

„... pentru sănătatea împăratului ..., T. Flavius Apollinaris, prefect al alei I Dardanorum, care a ridicat din temelie și o casă, cu banii lui, pentru camarazii ce aveau să sosească, cu noroc" (trad. V. Pârvan, *Începuturile*², *loc. cit*).

Inscripția comemorează ridicarea unei clădiri de către prefectul alei I Dardanorum. În primele rînduri, căzute în lacună, erau săpate numele divinității și al împăratului pentru sănătatea căruia a fost închinată inscripția. Pe baza acestei inscripții s-a stabilit că ala I Dardanorum își avea garnizoana la Arrubium (Măcin). Cf. C. Cichorius, RE, I, 1893, col. 1 240; V. Pârvan, *Scythia Minor;* W. Wagner, *Dislokation*, p. 33 — 34.

Numele oficial al alei era în primele două secole *I Vespasiana Dardanorum*, dar epitetul imperial a fost atestat pînă acum numai în diplomele militare. O inscripție votivă pusă la Roma (CIL, VI, 31 164 = ILS, 2189 = G. G. Mateescu, EDR, I, 1923, p. 281) arată că ala aparținea armatei Moesiei inferioare și în vremea lui Gordian. Prezența alei în nordul Dobrogei este atestată printr-o inscripție de la Troesmis de la sfîrșitul secolului al II-lea sau de la începutul secolului al III-lea (vezi mai sus, inscr. nr. 148) și printr-un altar descoperit la Cerna, altar în care ala poartă epitetul „Antoniniana" (vezi inscr. nr. 218), datînd din prima jumătate a secolului al III-lea.

252

Bază de marmură descoperită în condiții necunoscute la sfîrșitul secolului trecut în apropiere de Măcin. Se păstrează colțul superior stîng, cu o parte din inscripție. Dimensiuni: 0,68 × 0,46 × 0,42 m; înălțimea literelor: 4,50 cm. MNA, inv. L, 402.

Gr. Tocilescu, AEM, 11, 1887, p. 64—65, nr. 135; CIL, III, 7513.

Sfîrșitul secolului al II-lea — începutul secolului al III-lea.

Iuliae Dom[nae]
Augustae [matri]
castro[rum]
Fl(avius) Reg[inus II]
5 *vir* . . . . . .

„Iuliei Domna Augusta, mamă a castrelor, Flavius Reginus, duumvir ... a pus acest monument".

r. 1 — 3. Monumentul a fost dedicat Iuliei Domna, soția lui Septimius Severus și mama lui Caracalla (vezi și inscr. CIL, III, 7485 de la Axiopolis, inscr. nr. 249 de la Niculițel (Meidanchioi?) și V. Pârvan, *Histria*, VII, p. 90, nr. 58; titlul *mater castrorum* l-a purtat începînd din 14 aprilie 195 (cf. PIR², I, nr. 663; J. Hasebroek, *Untersuchungen zur Geschichte des Kaisers Septimius Severus*, Heidelberg, 1921).

r. 4 — 5. Dacă lectura *II vir* este corectă, inscripția ar putea proveni de la Troesmis, singurul municipiu în apropierea locului de găsire, condus de *duumviri*.

https://biblioteca-digitala.ro

253

Cippus funerar de calcar descoperit de Engelhardt în zidurile cetății. Monumentul este rupt sus și în colțul superior drept, antrenînd o bună parte din cîmpul scris. Dimensiuni : 0,97 × 0,57 × 0,53 m ; litere îngrijit săpate, înalte de 6 cm. Muzeul Saint-Germain-en-Laye.

L. Renier, CRAI, 1865, p. 304—305, nr. 21 (G. Boissière, *Rapport*, p. 211) ; E. Desjardins, *Annali*, 1868, p. 82 (după piatră) ; CIL, III, 6 218 (cu controlul copiei lui Blücher) și p. 1 355 ; cf. W. Wagner, *Dislokation*, p. 48 ; K. Kraft, *Rekrutierung*, p. 151, nr. 376.

Secolul al II-lea.

. . . . . .
« vi »xit an[n(is) . . .
C. Iulius Pr . . .
dec(urio) alae II A[rav(acorum)]
et C. Iulius Prim[us?]
b(ene)f(iciarius) proc(uratoris) patri b[e]-
nemerenti po-
suerunt

r. 1 : literele *VI* citite de primii editori nu se mai văd azi pe piatră. Blücher a transcris : *VIXI/AI ;* r. 2 : la sfîrșit, Blücher a copiat *PA ;* la sfîrșitul r. 3, Renier și Boissière au citit *(alae II)* ; *A*, Desjardins, *AI*, CIL, III (întregite cu *At[ectorum])* ; cf. nota CIL, III, p. 1 355, unde revine cu lectura *AR[a-vacorum] ;* pe piatră după litera *A* nu se mai păstrează nimic ; r. 4 : *PRIM*, Renier și Boissière ; *PRIMV*, Desjardins și CIL, III ; pe foto, după litera *M* nu se vede nimic.

„ . . . a trăit . . . ani, C. Iulius Pr . . . , decurion al alei II Aravacorum, și C. Iulius Prim[us], *beneficiarius* al procuratorului, au pus acest epitaf tatălui care a binemeritat".

Este o inscripție funerară pusă de doi frați, unul decurion în ala II Aravacorum, cu garnizoana la Carsium (Hirșova), al doilea *beneficiarius* în oficiul procuratorului provinciei, aparținînd probabil legiunii V Macedonica de la Troesmis. Ambii poartă gentiliciul și prenomenul C. Iulius, de aceea presupunem că și tatăl căruia i s-a pus piatra de mormînt purta același nume. Cognomenul lui C. Iulius din rîndul 2 ar putea fi Priscus sau un derivat de la Primus, de ex. *Priminus*, *Primianus*. Este posibil, dată fiind prezența familiei la Arrubium, ca cei doi C. Iulii, ambii *principales* în unități militare ale Moesiei inferioare, să fi fost recrutați local.

254

Trei țigle purtînd ștampila legiunii V Macedonica descoperite în cursul săpăturilor conduse la Arrubium de Avachian în anul 1939. Tipul ștampilei este asemănător cu cel de pe cărămizile de la Drajna de Sus, cu *MA* legate și cu un *C* mai mic sus (vezi la Troesmis, nr. 215, tipul *a*). MIRSR (fost la MNA, inv. V, 7681—3).

E. Doruțiu-Boilă, SCIV, 23 (1972), p. 58, și fig. 2/5.

https://biblioteca-digitala.ro

Secolul al II-lea.

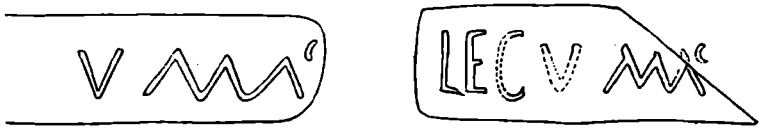

Le[g(io)] V Mac(edonica)

255

Opaiţ cu corpul rotund şi plat. Pe discul concav, mărginit de două adînciturі circulare, este reprezentată în relief Nemesis înaripată. Pe fundul plat, ştampila, adînc incizată. Muzeul de istorie naţională şi arheologie Constanţa, inv. 846.

C. Iconomu, *Opaiţe greco-romane*, p. 123, nr. 642.

Secolele II — III.

AYƧ...
MY ..

DINOGETIA
(Bisericuţa-Garvăn, jud. Tulcea)

Cetate romană situată de itinerariile antice pe drumul de-a lungul malului drept al Dunării, la 9 mile de Arrubium şi 20 mile de Noviodunum (numită sub forma Diniguttia de *Itin. Ant.*, 225,5, *Dirigothia* de *Not. Dign., Or.*, XXXIX, 24, *Dinogessia* de Geogr. Rav. IV. 1, 47), identificată ipotetic cu ruinele de la Bisericuţa-Garvăn, o insulă în lunca Dunării, în apropierea malului dobrogean al Dunării, în centrul cotului descris între Măcin, Galaţi şi Gura Prutului-Reni. Cetatea Dinogetia a fost pomenită prima dată de Ptolemeu, (*Geogr.*, III, 8, 2; III, 10,1; III, 10,5) pe malul stîng al Dunării, în apropiere de gura Siretului, la cotul pe care-l face Dunărea spre est. Bazîndu-se pe datele lui Ptolemeu, o parte din cercetători au localizat Dinogetia în staţiunea de la Barboşi, în timp ce alţii, pornind de la indicaţiile itinerariilor mai tîrzii, care toate situează Dinogetia pe malul drept al Dunării, au identificat-o cu ruinele de la Bisericuţa. Întrucît numele cetăţii nu a apărut pînă acum în nici un document epigrafic, problema localizării Dinogetiei a rămas în continuare deschisă.

După Gh. Ştefan, Dinogetia lui Ptolemeu nu poate fi identificată cu aşezarea de la Bisericuţa, resturile arheologice din sec. I — III găsite aici fiind prea sărace pentru a justifica numele de *polis* dat de geograful antic, ci mai degrabă cu centrul de pe malul stîng al Dunării, de la Barboşi. După părăsirea, în a doua jumătate a secolului al III-lea a castrului de la Barboşi, în timpul lui Diocletian a fost construită o cetate pe malul drept al Dunării, acolo unde *Itin. Ant.* menţionează Diniguttia. Gh. Ştefan presupune că, odată cu populaţia care locuia la Barboşi, vechiul nume a fost transferat noii fortăreţe. Aceasta ar explica absenţa Dinogetiei din *Tab. Peutingeriana*, alcătuită pînă în anul 260.

https://biblioteca-digitala.ro

La Bisericuța, cercetarea ruinelor a arătat că cetatea a fost construită la sfîrșitul secolului al III-lea (anul 297). Vestigiile arheologice din secolele II — III sînt sărace în comparație cu cele de la Barboși. Precedat de o așezare geto-dacică, în secolele II — III exista aici un fort modest, ale cărui ruine nu au fost pînă acum identificate. Numărul mic de inscripții găsite aici e de asemenea semnificativ pentru gradul de dezvoltare a acestui centru. Întreg inventarul de inscripții ceramice anterioare secolului al IV-lea consistă în *tegulae* cu ștampilele *leg(io) V Mac(edonica)*, *coh(ors) II Matt(iacorum)*, *leg(io) I Italica*, *TROS*, *coh(ors) I Cilicum* și graffiti pe cîteva fragmente de vase. Inscripții pe piatră sînt de asemenea puțin numeroase, fiind reprezentate prin trei miliarii, un fragment de inscripție greacă provenind probabil de la Histria și cîteva aschii aparținînd unor inscripții funerare. Materialul epigrafic din secolele IV — VI este ceva ma bogat și el a fost adunat și reeditat de Em. Popescu.

Gh. Ștefan, Dacia, 7—8, 1937—40, p. 401—425 ; idem, Studii, I, 2, 1949, p. 131—139 ; SCIV, 4 (1953), p. 240—271 ; idem, *Dinogetia*, I, București, 1967, p. 1—23 ; idem, Dacia, N. S., 2, 1958, p. 317—329. Pentru inscripțiile din secolele V—VI, Em. Popescu, *Inscripțiile*, p. 254—276, nr. 240—265. Bibliografia pînă în 1966, în vol. *Dinogetia*, I, p. 385—386 ; TIR, L, 35, p. 38 (cu unele greșeli).

256

Stîlp miliar descoperit întîmplător în satul Garvăn, în anul 1910, de niște locuitori care săpau la locul „Dosul Bugeacului". Mai tîrziu, miliarul a fost vopsit în alb, iar literele cu miniu roșu, cu unele greșeli. La vîrf stîlpul avea un ornament constînd în două dungi roșii orizontale. Dimensiuni : înălțimea : 0,65 m. Nu știm unde se află astăzi.

C. Moisil, BCMI, 3, 1910, p. 141—143, nr. 1 (cu foto fără întregire) ; N. Gostar, AUI, s.n., secț. III, tom. 9, 1963, p. 169—171, unde dă întregirea de mai jos a textului prin analogie cu alte inscripții similare descoperite în Dobrogea.

Anul 162.

Imp(erator) Cae[sar] M. Aurelius
Anto[ninus Au]g(ustus) pontifex
maxim[us trib(uniciae)] potes(tatis) XVI co(n)s(ul) III
et imp(erator) Caes[ar L. Au]relius Veru[s]
Aug(ustus) trib(uniciae) p[otes(tatis) II] co(n)s(ul) II
divi Pii
fil(ii) [d]ivi [Hadri]an(i) nepotes
divi Tr[aiani Par]thici pro-
nepotes [divi Ner]v(a)e abn(e)po(tes)
. . . . . .

r. 2 : numele *Anton[inus]* a fost vopsit *Antop* ; r. 6 : în loc de *Divi* s-a vopsit *IXIVI*.

„Împăratul Caesar Marcus Aurelius Antoninus Augustus, pontif suprem, învestit cu puterea tribuniciană pentru a XVI-a oară, consul pentru a treia oară, și împăratul Caesar Lucius Aurelius Verus Augustus, învestit cu puterea tribuniciană pentru a doua oară și consul pentru a doua oară, fiii divinului Pius, nepoții divinului Hadrian, strănepoții divinului Traian și stră-strănepoții divinului Nerva ...".

https://biblioteca-digitala.ro

Miliarul avea un text identic cu al unui miliar descoperit în același loc și datînd din același timp, vezi mai jos nr. 257. Cei doi stîlpi au fost așezați probabil pe drumul de-a lungul malului drept al Dunării ce lega centrele de la Arrubium cu Noviodunum sau cu castrul de la Barboși, de pe malul stîng al fluviului. Existența drumului roman în această parte a nordului Dobrogei a fost confirmată de descoperirea la Garvăn a unui miliar din timpul lui Diocletian. În anul 162 o serie de drumuri de-a lungul malului Dunării și al litoralului mării au fost refăcute, vezi miliariile CIL, III, 7 616 de la Tatlageacu Mare; CIL, III, 13 757, probabil de la Callatis; CIL, III, 12514, de la Sinoe, D. Tudor, MCA 2, 1956, p. 619 — 620, fig. 33, cu loc de descoperire necunoscut (cf. întregirea propusă de N. Gostar, *loc. cit.*, p. 170, nota 5); G. Seure, RA, 1915, p. 52 — 55, de la Sexaginta Prista, și fragmentul editat de N. Gostar, provenind dintr-un loc necunoscut din nordul Dobrogei, vezi mai jos nr. 258. Lîngă Mangalia a fost descoperit recent un alt miliar, datînd din anul 163 (A. Rădulescu, Pontica, 1, 1968, p. 323 — 325, 2, fig. 2). Guvernatorul în timpul căruia au fost refăcute aceste drumuri era M. Servilius Fabianus Maximus (anii 161 — 163).

257

Stîlp miliar descoperit întîmplător la Garvăn în anul 1910 la locul „Dosul Bugeacului" (împreună cu cel de la nr. 256). Se păstra pe toată înălțimea, inclusiv soclul. Ulterior, stîlpul a fost vopsit cu alb, iar literele scrise din nou cu roșu, cu unele greșeli. Dimensiuni: înălțimea: 1,90 m. Nu știm unde se păstrează astăzi.

C. Moisil, BCMI, 3, 1910, p. 141—143 (cu transcriere în majuscule, fără ilustrație); N Gostar, AUI, s.n., secț. III, tom IX, 1963, p. 169, nota 1; cf. R. Vulpe, *Dobroudja* p. 246—247.

Anul 162.

[Imp(erator) Caes(ar) M. Aure]l(ius)
[Antoninus] Au[g(ustus) pon-]
[tifex] max[im(us) tribu]n(iciae)
[potest(atis)] XVI co(n)s(ul) III
et[imp(erator) C]ae[s(ar)] L. [Aurelius]
[Ver]us [Aug(ustus) tri]b(uniciae) po[test(atis) co(n)s(ul)II]
[divi Pii] fili(i) [divi Hadria]-
ni [ne]po[tes divi]
[Traiani] Pa[rthici pro]-
[nepotes divi Ner]v[ae]
ab[nepotes] CA
CM(ilia) P(assuum) I

r. 8: C. Moisil a transcris în loc de *-NI*, literele *IVI*, rezultate probabil din vopsirea ulterioară a pietrei; r. 11 — 12: literele *CA/C* reprezentau probabil localitatea de la care se socotea distanța. Ele au devenit neinteligibile în urma vopsirii pietrei.

„Împăratul Caesar Marcus Aurelius Antoninus Augustus, pontif suprem, investit cu puterea tribuniciană pentru a XVI-a oară,

https://biblioteca-digitala.ro

consul pentru a treia oară, și împăratul Caesar Lucius Aurelius Verus Augustus, învestit cu puterea tribuniciană pentru a doua oară, consul a doua oară, fiii divinului Pius, nepoții divinului Hadrianus, strănepoții divinului Traianus și stră-strănepoții divinului Nerva, CA.. C, o mie de pași".

Miliarul face parte din seria de stîlpi miliari puși în anii 162 — 163, cu prilejul refacerii drumului de-a lungul Dunării în timpul guvernării lui M. Servilius Fabianus Maximus (vezi inscr. nr. 256).

258

Fragment de stîlp miliar descoperit într-o localitate necunoscută din nordul Dobrogei. Cu prilejul utilizării sale ulterioare, stîlpul a fost cioplit în forma unui bloc. Pe suprafața sa se văd urme de var. Dimensiuni: înălțime: 0,46 m, diam. 0,30 m; înălțimea literelor: 4—5 cm. Muzeul județean din Galați, inv. nr. 733.

N. Gostar, AUI, s.n., secț. III, tom. IX, 1963, p. 169—171.

Anul 162.

[Imp(eratori) Caes(ari)]
[M(arco) Aurelio An-]
[tonino Aug(usto)]
[trib(uniciae) pot(estatis) XVI] co(n)s(uli) III et
[Im]p(eratori) Caes(ari) L. Au-
[r]elio Vero
[Au]g(usto) trib(uniciae) pot(estatis) II
[co(n)s(uli)] II [di]vi Pii
[fil(iis) div(i)] Ha[dr(iani) nep(otibus) div(i) Trai(ani)]
[pronep(otibus) div(i) N]er[v(ae) abnep(otibus)]
. . . . . .

„Împăratului Caesar Marcus Aurelius Antoninus Augustus, învestit cu puterea tribuniciană pentru a XVI-a oară, consul pentru a treia oară, și împăratului Caesar Lucius Aurelius Verus Augustus, învestit cu puterea tribuniciană pentru a doua oară, consul pentru a doua oară, fiii divinului Pius, nepoții divinului Hadrianus, strănepoții divinului Traianus, stră-strănepoții divinului Nerva ...".

Inscripția are un text identic cu inscripțiile de pe miliarii puși în anii 162 — 163, din timpul legatului Moesiei inferioare M. Servilius Fabianus Maximus, citate mai sus, inscr. nr. 256.

259

Fragment pe placă de calcar descoperită în cursul săpăturilor din anul 1948, în partea de nord a cetății, folosit ca material de construcție în zidurile tîrzii. Placa este spartă în toate părțile. Dimensiuni: 0,39 × 0,34 × 0,06 — 0,10 m; înălțimea literelor: 3 cm. MNA.

Gh. Ștefan, Dacia, N.S., 2, 1958, p. 324—327 (cu desen, foto, transcriere și comentariu). BullÉp, 1960, nr. 274.

https://biblioteca-digitala.ro

Anii 222 — 235?

['Αγαθῆι τύχηι ὑπὲρ τῆς τοῦ]
[Αὐτοκράτορος Καίσαρ(ος) Μ. Αὐρ. Σεουήρου]
[Αλεξάνδρου Σεβ(αστοῦ) καὶ 'Ιουλίας Μαμ]-
[μαίας μητρὸς αὐτο]ῦ καὶ κάστρων [σωτηρίας]
[τε καὶ νείκης κ]αὶ αἰωνίου διαμ[ονῆς]
[αὐτῶν καὶ λαμ]προτάτου ὑπατικο[ῦ]
. . . . Α]ὐρ[ήλιος) βάσσος Χρυσίππ[ου]
. . . τῆς λαμ]προτάτης ['Ιστριανῶν]
[πόλεως]

„Bunului noroc! Pentru sănătatea victoria și prosperitatea împăratului Caesar Marcus Aurelius Severus Alexander Augustus și a mamei sale Iulia Mammaea, mamă a castrelor, precum și al preastrălucitului consular ..., Aurelius Bassus, fiul lui Chrysippos, prin hotărîrea senatului și a poporului preastrălucitei cetăți [Histria?]".

Întregirea inscripției este incertă, dată fiind starea fragmentară a pietrei. Textul a fost reconstituit pornind de la epitetul purtat de împărăteasă „μήτηρ κάστρων" (mamă a castrelor), epitet purtat de Iulia Domna, soția lui Septimius Severus și mama lui Caracalla, ca și de Iulia Mammaea, mama lui Severus Alexander. De asemenea, numele guvernatorului, care ar fi putut oferi un element mai precis de datare, a căzut în spărtură. A căzut de asemenea în lacună numele cetății ale cărei autorități au dispus închinarea acestei inscripții onorifice. Apartenența fragmentului la Dinogetia fiind exclusă (atît limba greacă a inscripției cît și epitetul" λαμπροτάτη πόλις"= preastrălucită cetate, pledează împotriva acestei atribuiri), editorul a presupus în chip just că inscripția a fost adusă dintr-una din cetățile grecești de la mare, mai probabil Histria. Faptul că una din puținele inscripții oficiale găsite la Dinogetia provine dintr-un alt centru a constituit pentru Gh. Ștefan un argument în plus în favoarea ipotezei privind lipsa de importanță a stațiunii de la Bisericuța în primele trei secole ale stăpînirii romane la Dunărea de Jos.

260

Tegulae cu ștampila cohortei II Mattiacorum, descoperite în afara grindului Bisericuța, pe „Dealul lui Vodă", în apropierea unui cuptor de ars țigle. Ștampila este imprimată retrograd, de același tip cu ștampilele pe *tegulae* descoperite la Barboși.

Gh. Ștefan, Studii, 2, 1949, p. 132—133; Idem, Dacia, N.S., 2, 1958, p. 324; SCIV, 8 (1957), p. 339; Idem, *Dinogetia*, I, 1967, p. 15; Al. Barnea, SCIVA, 25 (1974), p. 111 (fig. 6, foto); cf. E. Doruțiu-Boilă, SCIV, 23 (1972), p. 58.

Secolul al II-lea.

ȚTAM·II·HOƆ

„Coh(ors) II Matt(iacorum)".

https://biblioteca-digitala.ro

261

Tegula cu ştampila legiunii V Macedonica descoperită în cursul săpăturilor la Dinogetia. MIRSR.

Gh. Ştefan, Dacia, N.S., 2, 1958, p. 324 ; idem, *Dinogetia*, I, 1967, p. 15 ; cf. E. Doruţiu-Boilă, SCIV, 23 (1972), p. 58.

Secolul al II-lea.

Leg(io) V [Mac(edonica)]

262

Tegula cu ştampila legiunii I Italica descoperită în cursul săpăturilor de la Dinogetia. Nu ştim unde se păstrează.

Gh. Ştefan, *Dinogetia*, I, 1967, p. 15 ; cf. E. Doruţiu-Boilă, SCIV, 23 (1972), p. 58.

Secolul al II-lea sau începutul secolului al III-lea.

Leg(io) I Ital(ica)

263

Tegula cu ştampila flotei dunărene descoperită în dărîmăturile din interiorul turnului nr. 2, în cursul săpăturilor arheologice din anul 1958. Cartuşul şi forma literelor sînt identice cu cele descoperite la Barboşi şi cu unul din tipurile descoperite la Noviodunum (vezi mai jos, nr. 283, a). MIRSR

Gh. Ştefan, I. Barnea, M. Comşa şi B. Mitrea, MCA, 7, 1960, p. 595 şi fig. 4 de la p. 586 ; cf. E. Doruţiu-Boilă, SCIV, 23 (1972), p. 58.

Secolele II — III.

Classis F(lavia) M(oesica)

264

Două *tegulae* cu ştampila adîncită descoperite în cursul săpăturilor arheologice din cetate din 1939. Înălţimea literelor : 2,3 cm. MIRSR.

Gh. Ştefan, Dacia, 7—8, 1937—40, p. 410 cu fig. 13 (desen) ; cf. idem, Dacia, N. S., 2, 1958, p. 324 ; idem, *Dinogetia*, I, 1967, p. 15 ; cf. E. Doruţiu-Boilă, SCIV, 23 (1972), p. 58.

Secolele II — III (?)

C(ohors) I C(ilicum)

https://biblioteca-digitala.ro

Întregirea acestor sigle cu numele cohortei I Cilicum este incertă. Cohorta a staționat în Moesia Inferioară într-un loc încă neprecizat, se știe însă că detașamente ale trupei au activat și în partea de nord a Dobrogei și, dincolo de Dunăre, pe țărmul nordic al Mării Negre. Cf. W. Wagner, *Dislokation*, p. 119 — 120; D. Tudor, AUB, 5, 1956, p. 45 — 73; L. Robert, *Istros*, I/2, 1935, p. 216.

265

Fragment de cărămidă cu ștampila în relief descoperită la Dinogetia, în cursul săpăturilor din anul 1950 în stratul de nivelare din porțiunea de vest a secțiunii W (în apropiere a fost găsită inscripția de la nr. 259). Ștampila are literele în relief, retrograd. Grosime: 5 cm. MIRSR. (Se păstra la MNA, inv. V, 15 415).

Gh. Ștefan, Dacia, N. S., 2, 1958, p. 324; idem, *Dinogetia*, I, 1967, p. 18.

Secolul al IV-lea (?)

Tro(e)s(mis sive — *mensium)*

266

Oală cu toartă împărțită în cinci caneluri, având în partea superioară o angobă cenușie-neagră și trei inscripții sgîriate în pasta crudă, înainte de aplicarea angobei. A fost descoperită în șanțul S_1, în cursul săpăturilor din anul 1952. Nu știm unde se află vasul în prezent.

Gh. Ștefan și colaboratori, SCIV, 4 (1953), p. 264—265, cu fig. 24, 9 (desen).

Secolele II — III.

Cuvintele, gravate cu litere majuscule și minuscule grecești și latine par a conține numai nume:

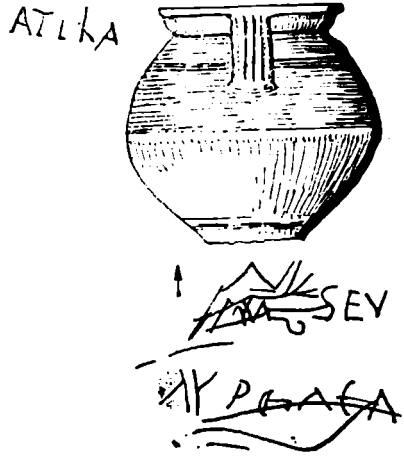

Atila, Au[r]. Sev(erus?), Aur.

https://biblioteca-digitala.ro

267

Fragment de vas cu un grafit descoperit în cursul săpăturilor din anul 1948. Nu l-am văzut. Nu știm unde se păstrează.

Fragmentul, datat în secolele II—III, nu a fost publicat, a fost însă menționat de Gh. Ștefan, Studii, 2, 1949, p. 133 și Dacia, II, 1958, p. 324.

Secolele II — III.

Demitte me / mil(item) coh(ortis) II [Mattiacorum?]

„Eliberează-mă (?) pe mine, soldat al cohortei a II-a Mattiacorum".

NOVIODUNUM
(Isaccea, jud. Tulcea)

Noviodunum a fost situat de itinerariile antice pe malul drept al Dunării, la 398 *(Itin. Ant.*, 226, 1) sau 35 mii de pași *(Tab. Peut.* VII, 4) distanță de Troesmis și 20 mii de pași de Dinogetia, penultimul oraș amintit de Ptolemeu în josul fluviului, înainte de vărsarea în mare (III 10, 2 și 5). Numele său (pomenit sub forma Νουϊόδουνον de Ptolemeu, *Noviodunum* de *Tabula Peutingeriana* și *Itin. Ant.*, *Noviodurο* și *Novioduno* de *Not. Dign.*, Or. XXXIX 25, 32, 33. Νοβιόδουνον de Hierocles, *Synecd.* 637, 13, *Norioduno* de Geogr. Rav. IV 5, 47 și de Amm. Marcellinus, XXVII 5, 6; Cod. Theod. X 21, 1; 15,2 = Cod. Just. XI 9 (8) 1; X 2, 4 din 3 și 5 iulie; Procopius, *De aed.* IV 11, Νεαϊόδουνώ; *Not. Episc.* 532; Iordanes, *Getica*, 35 civitas Novietunensis; Const. Porphyr., *De them.* II, 47, 1,58—60, Νοβιόδουνος) este celtic, fiind întemeiat probabil de celți în cursul drumului lor spre răsărit, ca și Aliobrix și Arrubium (Măcin, vezi mai sus). Noviodunum a fost identificat cu Isaccea, punct situat la cel mai important vad pe porțiunea dintre cotul pe care-l face fluviul spre est și pînă la vărsarea în mare, și la capătul drumului care lega în antichitate Marcianopolis, prin Tropaeum Traiani și Ulmetum, de Dunăre. Nici o inscripție descoperită aici nu păstrează numele antic al cetății. Unii învățați au atribuit așezării de la Noviodunum inscripția descoperită la Babadag pusă de o comunitate de *cives Romani et veterani vico Nov* ..., inscripție întregită de Th. Mommsen ... *vico Nov[ioduni]* (cf. și J. Weiss, *Dobrudscha*, p. 53, vezi mai sus, nr. 233).

În primele secole ale stăpînirii romane la Noviodunum se afla principala stațiune a flotei dunărene, instalată aici probabil încă din timpul lui Vespasian. Stațiunea era dependentă de castrul de la Troesmis, iar așezarea civilă dezvoltată alături, avea regimul unui *vicus* (vezi insc. nr. 268). În secolul al V-lea pe locul vechii așezări a fost construită o cetate, refăcută în timpul lui Justinian și ale cărei ziduri au fost parțial scoase la lumină prin săpăturile arheologice începute în 1955. În secolele IV—VI la Noviodunum au staționat legiunea *I Iovia Scythica* și *milites primi Constantiani*. Alături de cetate au fost descoperite urmele unei întinse așezări civile și, dincolo de ea, la est și la sud, necropola tumulară.

https://biblioteca-digitala.ro

La Noviodunum au fost găsite, întîmplător sau în cursul săpăturilor arheologice, 15 inscripții latine și grecești, la care se adaugă numeroase ștampile pe țigle și cărămizi.

J. Weiss, *Dobrudscha*, p. 51—54; K. Miller, *Itin Rom*, p. 509; E. Polaschek, RE, XVIII, 1937, 1191—1194; V. Pârvan, *Scythia Minor*, 502—509; I. Barnea, B. Mitrea, MCA, 4, 1957, p. 155—174 și 5, 1959, p. 461—473; E. Bujor, MCA, 7, 1961, p. 391—397; idem, Dacia, N.S., 4, 1960, p. 525—539; I. Barnea, RÉSEE, 9, 1971, 3, p. 349—352; idem, *Dicționar de istorie veche a României*, București, 1976, p. 431—32; Al. S. Ștefan, BMI, 42, 1973, 1, p. 3—14; Al. Barnea, Dacia, N.S., 19, 1975, p. 255—261.

268

Două fragmente din partea de jos a unui altar descoperite în anul 1902 de Gr. Tocilescu în ruinele cetății, unde erau folosite ca material de construcție. Cu prilejul refolosirii sale, altarul a fost tăiat pe grosime, păstrîndu-se numai partea anterioară cu inscripția. Mai tîrziu, piatra s-a spart în trei bucăți, din care partea inferioară cu profilul și ultimele două rînduri ale inscripției s-a pierdut. Dimensiuni: la descoperire: 0,74 × 0,62 × 0,10 — 0,035 m; azi: 0,33 × 0,62 × 0,06 m; înălțimea literelor: 6,50 cm în r. 1 — 5 și 3,20 în r. 6. MNA, inv. L, 1 228 a — b.

Gr. Tocilescu, RIAF, 8, 1902, p. 283; V. Pârvan, *Scythia Minor*, p. 502—509; idem, *Primordi*, p. 200; cf. E. Polaschek, RE, XVII, 1937, col. 1191—1194; R. Vulpe la V. Pârvan, *Începuturile* [2], p. 168, nota 167; E. Doruțiu-Boilă, SCIV, 23 (1972), p. 59 și nota 40.

Secolul al II-lea.

... d cu-
ra(m) agent(ibus)
Ti.Cl(audio) Valent(e)
q(uin)q(uennale) et Celsio
Celerian(o) et Cl(audio)
«m . . . . mag(istris)»

r. 1: ... *L* ... *V*, Gr. Tocilescu; V. Pârvan, ca mai sus; r. 4: *Calsio*, Gr. Tocilescu, lectură corectată de V. Pârvan; r. 5: Gr. Tocilescu n-a văzut literele *Cl* din numele celui de-al doilea magistrat; ele au fost citite corect de V. Pârvan; r. 6: *m(agistris)*, Gr. Tocilescu; *mag(istris)*, V. Pârvan, rînd azi pierdut.

„ ...au îngrijit să se pună (acest altar) Tiberius Claudius Valens, quinquennalis, și Celsius Celerianus și Claudius M., magistrați".

După V. Pârvan, Tiberius Claudius Valens a îndeplinit funcția de *quinquennalis* al teritoriului, supraordonat celor doi magistri, aceștia fiind primari vicani, ai unor *vici* de pe teritoriul noviodunens. Această inscrip-

https://biblioteca-digitala.ro

ţie a primit o interpretare similară cu inscripţia de pe altarul de la Şendreni şi cu inscripţia monumentului funerar al lui C. Iulius Quadratus de la Ulmetum, pornind de la premisa că funcţia de *quinquennalis* era întotdeauna legată de administraţia unui teritoriu rural. Dacă în cazul lui C. Iulius Quadratus această interpretare se confirmă prin mărturia expresă a inscripţiei, acesta nu mai este cazul pentru inscripţiile de la Noviodunum şi Barboşi, unde ele numesc pe magistraţii unor comunităţi cu caracter quasiurban, ai aşezărilor civile dezvoltate pe lîngă *castra*, un *quinquennalis* şi doi magistri la Noviodunum, un *quinquennalis* la Barboşi. De la publicarea studiului lui V. Pârvan, modul de organizare a aşezărilor civile dezvoltate pe lîngă castre de unităţi auxiliare sau legiuni a putut fi mai binecunoscut; graţie inscripţiilor de la Troesmis se ştie azi că acestea erau conduse de un *quinquennalis*, doi *magistri* şi doi *aediles*. Aceeaşi organizare, fără *aediles*, a fost atestată în inscripţia pe care o discutăm, pentru organizarea aşezării civile de la Noviodunum. Organizarea teritoriului aparţinînd castrului, aici ca şi la Barboşi, a rămas necunoscută (adică neatestată epigrafic). Trebuie să postulăm— aşa cum a presupus şi V. Pârvan — existenţa unor *prata*, indispensabile pentru funcţionarea castrelor. Autoritatea superioară, atît asupra castrului, cît şi asupra teritoriului aferent, aparţinea probabil legiunii V Macedonica.

269

Fragment de lespede de calcar cu inscripţie onorifică descoperit pe malul Dunării în 1973 în zona cetăţii, în ale cărei ziduri a fost probabil întrebuinţată ca material de construcţie. Este ruptă sus, la dreapta şi jos, păstrîndu-se parţial cinci rînduri din partea centrală a inscripţiei. Dimensiuni: 0,28 × 0,32 × 0,08 — 0,09 m; înălţimea literelor: 4,50 — 5 cm. MNA, inv. L, 1 797.

Al. Barnea, Dacia, N. S., 19, 1975, p. 257—258, nr. 3.

Anul 234.

[Iuliae Mamaeae Aug(ustae)]
[matri imp(eratoris) Caes(aris)]
[M. Aur(elii) Severi Alex(andri)]
[Pii Felic]is A[ug(usti) optimi]
principis et s[enatus et]
patriae C. [Messius Q(uintus)]
Decius V[alerinus legatus]
prov[inciae ...]

r. 1 — 4: editorul a întregit numele lui Severus Alexander, propunînd lectura: *[pro salute imperatoris M] / [Aurelii Severi Alexandri] / [Pii Felic]is A[ugusti co(n)s(ulis) III] / principis et s[enatus et] /patriae* etc.

„Iuliei Mamaea Augusta, mamei împăratului Caesar Marcus Aurelius Severus Alexander Pius] Felix Augustus, a preabunului principe şi a senatului şi a patriei, C. Messius Quintus Decius Valerinus, legat al provinciei [Moesia Inferior]".

https://biblioteca-digitala.ro

r. 1 — 2. Întregirea propusă de primul editor, după care inscripția ar fi fost dedicată pentru sănătatea împăratului Severus Alexander, a senatului și a patriei nu am mai întîlnit-o în inscripții; de asemenea, titulatura împăratului, în prima ediție: ... *pius felix Augustus, consul III, princeps* este fără analogii. Foarte frecvente sînt însă inscripțiile închinate Iuliei Mamea, cinstită ca „mamă a împăratului, a senatului și a patriei". Cf. CIL, III, 798, 3639, 7970, 8360; vezi și ILS, *indices* (vol. III/1, p. 294); CIL, II 3413; PIR² I, 649.

r. 4. Alexandru Sever a purtat și epitetele: *indulgentissimus princeps* (CIL, III, 8359) sau *optimus maximus princeps* (CIL, III, 797); unul din aceste epitete însoțea probabil și în inscripția noastră titlul de *princeps*.

r. 6 — 7. Legatul C. Messius Q. Decius Valerinus a guvernat Moesia inferioară în anul 234 (cf. J. Fitz, *Die Laufbahn*, p. 30 — 31 și 52, unde se indică întreaga bibliografie privind cariera acestui legat, precum și discuția identității sale cu împăratul Traianus Decius din anul 249 — 251). Conform întregirii noastre, inscripția a fost închinată în anul 234 Iuliei Mamaea, cinstită ca mamă a împăratului Severus Alexander. Monumentul a fost pus sub îngrijirea guvernatorului provinciei, C. Messius Q. Decius Valerinus.

270

Fragment de altar de calcar descoperit în condiții necunoscute în zona cetății Noviodunum. Este rupt sus, păstrîndu-se partea de jos și profilul inferior cu 8 rînduri din inscripție, parțial avariate. Dimensiuni: 0,55 × × 0,65 × 0,65 m; înălțimea literelor; 2,5 — 2,7 cm. Se află actualmente sub masa altarului în biserica Sf. Gheorghe din Isaccea, unde a fost adus cu prilejul reconstruirii bisericii, cîteva decenii în urmă.

Al. Barnea, Dacia, N.S., 19, 1975, p. 257—258, nr. 2.

Secolul al II-lea.

... *ec* ... *[?Vde]ran[us]*
... *o* ... *[Mar]cianu[s]*
... *Cassius Numidicus*
[M.] Ulpius Maximinus
C. Atulenus Narcissus
C. Iulius Epigonus
M. Aemilius Optatus
C. Iulius Hermas

r. 8: Al. Barnea a citit *Herma*. Pe piatră, se vede, neclar, un Σ.

Inscripția păstrează o listă de nume de persoane, probabil membri ai unui colegiu. Editorul presupunea că fragmentul făcea parte dintr-un altar închinat în cinstea împăratului, altar din a cărui inscripție s-au păstrat numai numele dedicanților. Întrucît nu se specifică titlul sau calitatea nici uneia din persoanele numite în inscripție, ceea ce ar fi justificat caracterul oficial al monumentului, socotim că ele făceau parte dintr-un colegiu religios și că altarul a fost închinat unei divinități.

https://biblioteca-digitala.ro

În ce privește *nomina* acestor persoane, toate sînt romane : Cassius Ulpius, Atulenus (cf. Schulze, *Lateinische Eigennamen*, p. 151, pentru Atulenus, nume de origine italică), Iulius, Aemilius. *Cognomina* sînt amestecate, grecești și latine ; Numidicus indică probabil originea africană a purtătorului său (I. Kajanto, *The Latin Cognomina*, p. 50, 52, 206) ; Maximinus și Optatus sînt romane, iar Narcisus, Epigonus și Hermas sînt grecești. Ele pot să fi aparținut unor greci romanizați sau unor persoane de origine servilă. Pentru Ἑρμᾶς, vezi Pape-Benseler, p. 381.

Deși fragmentară, inscripția este un izvor prețios pentru cunoașterea structurii populației din așezarea de la Noviodunum în primele secole ale stăpînirii romane la Dunărea de Jos.

271

Altar de calcar descoperit în cariera lui Flamm. Partea superioară e ruptă, antrenînd în ruptură și primele rînduri ale inscripției. Dimensiuni : 0,40 × × 0,23 × 0,23 ; înălțimea literelor : 2 — 2,50 cm. MNA, inv. L, 1 485.

Gh. Ștefan, Dacia, 9—10, 1941—1944, p. 473—475, 1 și fig. 1—2 de la p. 474 ; AÉp, 1950, 71.

Sfîrșitul secolului al II-lea — prima jumătate a secolului al III-lea.

. . . . . .

. *Rom[anus]*
miles
leg(ionis) I Ital(icae)
votu(m) so(l)vi(t)
lib(ens) m(erito)

„ . . . Romanus, soldat al legiunii I Italica, a îndeplinit făgăduința cu dragă inimă, pentru că l-a ajutat".

Altarul a fost închinat unei divinități al cărei nume a căzut în spărtură.

r. 4, *Votu*, cu *-m* final căzut, a mai fost atestat și în alte inscripții, de ex. la Razgrad, BIAB, 4, 1926—1927, p. 101 ; cf. H. Mihăescu, *Limba latină*, p. 114, § 118 ; omiterea lui *-l* în *sol(l)vi(t)* este o greșeală de lapicid ; căderea lui *-t* final a fost atestată în numeroase cazuri, începînd din secolul I al erei noastre *(vissi* în loc de *vixit*, *es* pentru *est*, *posi* pentru *posit*, *posui* pentru *posuit*, cf. H. Mihăescu, *op. cit.*, p. 116, § 121).

Altarul aduce o mărturie că, după mutarea legiunii V Macedonica în Dacia, o parte din legiunea I Italica a preluat supravegherea militară a sectorului nordic al Dobrogei și că sub autoritatea acesteia se afla și centrul de la Noviodunum.

272

Altar de marmură profilat sus și jos, descoperit în anul 1971, pe malul Dunării în zona cetății Noviodunum. Suprafața scrisă este avariată pe margini, căzînd în lacună cîteva litere de la începutul și sfîrșitul fiecărui rînd. Dimensiuni : 0,60 × 0,30 × 0,28 m ; înălțimea literelor : 3 — 3,50 cm. MNA, inv. L, 1 796.

Al. Barnea, Dacia, N.S., 19, 1975, p. 255—256, nr. 1.

https://biblioteca-digitala.ro

A doua jumătate a secolului al II-lea — începutul secolului al III-lea.

[Γ.'Α]ντώνι[ος]
[Φ]ρόντων [καὶ]
[Δ]ημοσθ[ένης]
[?Φιλ]ίππου [ἱε-]
[ρε]ῖς θεῷ[?κυ-]
[ρίῳ] 'Ηρακ[λεῖ]
[χαρι]στήρι[ον]

r. 4: Al. Barnea a întregit ['Αγ]ρίππου. π nu este clar pe piatră. La sfîrșitul rîndului 4 și la începutul rîndului 5, Al. Barnea propune: [?κτί/στ]ης, pe care-l preferă titlului ἱερεῖς din cauza numărului mai mare de litere; r. 7: Al. Barnea a citit [εὐχαρι]στήρι[ον], prea lung (13 litere față de 9 — 11 litere în celelalte rînduri).

„[G.] Antonius Fronto și Demosthenes, fiul lui [Ph]lippus, preoți, Domnului Herakles (sau neînvinsului Herakles), în semn de recunoștință".

r. 1. Al. Barnea a identificat pe G. Antonius Fronto din inscripția de la Noviodunum cu G. Antonius Fronto dintr-o inscripție funerară de la Tomis (CIL, III, 7545). Dacă, așa cum presupunem, acest altar a fost adus la Noviodunum într-o epocă ulterioară dintr-unul din orașele grecești de pe litoral, această identificare este verosimilă.

r. 4. În loc de 'Αγρίππας, ca patronim al lui Demosthenes, mai rar, am preferat Φιλίππος sau eventual 'Ερμίππος. Cele două nume erau urmate de calitatea în care cei doi închină monumentul. Ei erau preoți (ἱερεῖς) ai unui colegiu de închinători ai lui Herakles. Explicația pentru lectura κτίστης propusă de Al. Barnea mi se pare mai puțin plauzibilă.

r. 5. Epitetul κύριος ('Ηρακλῆς) a mai fost atestat (vezi de ex. IGB, II, 700; Bull Ép, 1964, 499). Acest titlu de „politeț" însoțește în inscripții și numele altor divinități (Dionysos, Zeus) și este folosit frecvent și în inscripțiile creștine.

273

Altar de calcar găsit întîmplător în cariera lui Flamm de la Isaccea și achiziționat pentru MNA în 1940. Altarul are partea superioară adîncită și încadrată de patru acrotere din care două sînt sparte. La bază avea patru picioruțe, din care două s-au rupt antrenînd și colțul profilului. Este scris pe trei fețe, inscripția începînd pe fața din mijloc și continuînd pe fața din dreapta și apoi pe cea stîngă. Literele sînt neglijent săpate și dificil de descifrat. Dimensiuni: 0,28 × 0,13 × 0,13 m; înălțimea literelor: 1 — 2 cm. MNA, inv. L, 188. 1485.

Gh. Ștefan, Dacia, 9—10, 1941—1944, p. 475—478, nr. 2; Gr. Florescu, RIR, 16, 1946, 1, p. 11—17 (AÉp, 1950, nr. 175): Fasti Archeologici, XII, Roma, 1957, p. 206. 3 090; E. Sander, Historia, 6, 1957, p. 362, nota 98; cf. M. Bollini, *Antichità classiarie*, Ravenna, 1968, p. 127.

https://biblioteca-digitala.ro

Prima jumătate a secolului al III-lea.

Domino
et Dominae
l(ibente) a(nimo) posuit
liburna
5 *Armata*
(centuriae) Q(uinti) Iul(i) Heliodori

r. 4 — 6 : Gh. Ştefan a citit : *Liburna, Aur(elii) (serva ?) amata, Zoila Heliodori (serva ?)*. Lectura inscripţiei a fost emendată de Gr. Florescu.

„Lui Dominus şi Domina, cu dragă inimă a pus liburna Armata din centuria lui Q. Iulius Heliodorus".

r. 1 — 2. *Dominus* şi *Domina*, adorate frecvent în Dacia, erau socotite divinităţi locale (cf. CIL, III, 7671 din Potaissa ; CIL, III, 7833 din Ampelum ; cf. V. Pârvan, *Contribuţii epigrafice la istoria creştinismului dacoroman*, Bucureşti, 1911, p. 104 ; Gr. Florescu, *loc. cit.*). După Maria Bollini, *Dominus* şi *Domina* erau nume generice ale unor divinităţi protectoare, referitoare eventual la culte frigiene.

r. 4. *Liburna* era o navă de mare aparţinînd flotei moesice şi avea misiunea de a supraveghea coastele Pontului. După Gr. Florescu, această navă ar fi fost detaşată din flota de la Missenum, fiind identică cu *liburna Armata* din inscripţiile de la Missenum (CIL, X, 3589, 3634, 3668) ; E. Sander *(loc. cit.*, p. 362, nota 98) şi Maria Bollini *(op. cit.*, p. 127) consideră că această *liburna* făcea parte din *classis Flavia Moesica*.

r. 5. *Armata* era numele navei.

r. 6. Centuria Q(uinti) Iul(i) Heliodori : soldaţii flotelor erau împărţiţi în centurii ; centuria lui Q. Iulius Heliodorus constituia echipajul vasului Altarul conţine o inscripţie votivă, adresată unor divinităţi denumite numai cu epitetele Dominus şi Domina, de către echipajul liburnei Armata din flota de la Noviodunum.

274

Fragment de bloc de marmură cu inscripţie votivă descoperit în condiţii necunoscute la Isaccea, la sfîrşitul secolului trecut. Blocul este rupt sus şi jos, păstrînd parţial patru rînduri din mijlocul inscripţiei. Dimensiuni : 0,30 × 0,76 × 0,66 m ; înălţimea literelor : 7 cm. MNA, inv. L, 485.

Gr. Tocilescu, *Fouilles*, p. 206, nr. 30 ; idem, RIAF, 9, 1903, p. 55, nr. 80 ; CIL, III, 14 446.

Sfîrşitul secolului al III-lea — începutul secolului al IV-lea.

e.g. *[pro sal(ute)]*
[D(ominorum) n(ostrorum) imp(eratorum)]
[C(ai) Aur(elii) Val(erii)]
[Diocletiani P(ii)]

https://biblioteca-digitala.ro

5 *[F(elicis) Aug(usti) et M(arci)]*
[Aur(elii) Val(erii) Maximiani]
[P(ii) F(elicis) Aug(usti) et]
[Fl(avii) Val(erii) Constantii]
[et Galerii Val(erii) Maximiani]
10 *n(obilissimorum) Caes(arum)*
Iovem et Fortu-
nam
Aur(elio) Probo
. . . . .
. . . . . .

r. 4 : *AVP PPOΓP (Aur. Probo)*, Gr. Tocilescu, *Fouilles ; AVR. P RO BO* RIAF ; CIL, III. . . . . .

„[? Pentru sănătatea domnilor noștri împărații Caius Aurelius Valerius Diocletianus Pius Felix Augustus și Marcus Aurelius Valerius Maximianus Pius Felix Augustus și a lui Flavius Valerius Constantius și a lui Galerius Valerius Maximianus], preanobilii cezari, lui Iupiter și Fortuna (prin îngrijirea lui) Aurelius Probus ...".

Altarul păstrează un fragment dintr-o inscripție votivă dedicată lui Iupiter și Fortuna pentru prosperitatea unor împărați și a celor doi *Caesares* de la sfîrșitul secolului al III-lea sau de la începutul secolului al IV-lea. Întregirea propusă de noi este una din lecturile posibile.

275

Două fragmente din partea inferioară a unei stele funerare de calcar scoase din zidul cetății Noviodunum. Cîmpul scris este încadrat de un chenar simplu. Dimensiuni : frg. *a* : 0,95 × 0,36 × 0,17 m ; frg. *b* : 0,95 × × 0,42 × 0,17 m ; înălțimea literelor : r. 1 — 3 : 3 cm ; r. 4 : 12,5 cm. Muzeul de istorie al Moldovei Iași, inv. nr. 1 348.

O. Tafrali, AA, fasc. II, p. 33 ; D. Tudor, StCercȘtIași, 4, 1953, 1—2, p. 472—474

Secolul al II-lea.

. . . . . .
vix(it) [a]n(nis) VII
Ac[ilius?] Val(ens) pater
filis karis(simis)
f(aciendum) c(uravit)

r. 1 : *Valer VII (veteranus?)*, O. Tafrali ; D. Tudor ca mai sus ; r. 2 : *C. Val. pater*, O. Tafrali ; *AC Val(ens) pater*, D. Tudor ; r. 3 : *fil(io) s(u)i caris(simo)*, O. Tafrali ; D. Tudor ca mai sus.

„ ... a trăit 7 ani ; Ac(ilius?) Val(ens), tatăl, a îngrijit să se pună preaiubiților fii (această piatră de mormînt".

Inscripția are unele ligaturi *(TE, IR)* și unele litere mai mici, pentru economie de spațiu (*R* la sf. r. 2 și, eventual, *A* la începutul aceluiași rînd). D. Tudor a explicat litera *A* ca fiind prenomenul lui Valens, pe care lapicidul l-ar fi săpat ulterior. Prescurtarea printr-o singură literă

https://biblioteca-digitala.ro

a gentiliciului este însă neobișnuită. De aceea, nu e exclus ca literele *AC* să reprezinte gentiliciul, sau numele celui ce a pus inscripția să fi fost C. Val(erius) Pater(nus), în care caz litera *A* de la începutul rîndului ar rămîne neexplicată.

276

Două fragmente dintr-o stelă funerară de calcar scoasă din zidul cetății Noviodunum. Ele au fost tăiate cu prilejul refolosirii sale ca material de construcție. La locul de îmbinare dintre cele două fragmente lipsește cca 1 rînd din inscripție. Cîmpul scris este încadrat de un chenar ornamentat cu motivul viței de vie; ornamentul a fost ciocănit de pe fragmentul superior. Inscripția are numeroase ligaturi *VE, AE, ALE, AN, RI;* unele litere au fost gravate mai mici. Dimensiuni: frg. *a* 0,43 × 0,83 × × 0,18 m; frg. *b:* 0,49 × 0.87 × 0,18 m; înălțimea literelor: 1,5 — 5,50 cm. Muzeul de istorie al Moldovei—Iași, inv. 1 307.

O. Tafrali, AA, 2, 1930, 4, p. 33, nr. 2—3; D. Tudor, StCercSt. Iași, 4, 1953, 1—2, p. 468—471 (fig. 1, desen; AÉp, 1956, 213).

Secolele II — III.

D(is) M(anibus)
P. Ael(io) Celso ve(terano) et
Fl(aviae) Alexandrae
coniugi et P. Alexan[dro]
et Iul(iae) Ianuariae
co(niugi) eius. Iulius
Valens ex sig(nifero)
leg(ionis) XI Cl(audiae) pa-
rentibus
b(ene) m(erentibus) p(osuit)

O. Tafrali a publicat aceste două fragmente ca două monumente aparte. Lectura a fost emendată de D. Tudor. O. Tafrali a citit, frag. *a: D(is) M(anibus) / P. Ael(ius) Celesco vet(eranus) / fil(ius) Alexander Ae/[l(ius) ...;* frg. *b: et Iuliano Varia et/ conyux eius. Iulius / Valens ex sig(nifero) / leg(ionis) XI Cl(audiae) pa/rentibus b(ene) m(erentibus p(osuerunt).*

„Zeilor Mani. Lui P. Aelius Celsus, veteran, și Flaviei Alexandra, soției, și lui P. Alexander ... și Iuliei Ianuaria, soția lui; Iulius Valens, fost signifer al legiunii XI Claudia, le-a pus (acest epitaf) rudelor care au binemeritat".

r. 2. *Celsus* este un cognomen roman (cf. 1. Kajanto, *The Latin Cognomina*, p. 230).

r. 3. Lectura *P. Alexan[dro]* este incertă, cea mai mare parte a literelor din acest rînd fiind afectate de spărtură; de asemenea, ar trebui să admitem că această persoană a avut un nume compus dintr-un *praenomen* și un *cognomen*.

https://biblioteca-digitala.ro

r. 6 — 7. D. Tudor l-a identificat pe Iulius Valens, *signifer* în legiunea XI Claudia, cu Iulius Valens din lista de soldați ai legiunii lăsați la vatră în anul 155 (CIL, III, 7 449). În această din urmă inscripție, Iulius Valens apare cu gradul de *signifer*. Familia lui Iulius Valens era stabilită la Noviodunum. Presupunem că Iulius Valens a fost recrutat de aici în legiunea XI Claudia și că după lăsarea la vatră s-a întors în orașul natal. Inscripția aceasta aduce încă o dovadă în sprijinul aplicării sistemului recrutării locale în secolul al II-lea.

277

Fragment de calcar provenind dintr-o stelă funerară, scos din zidurile cetății Noviodunum. Se păstrează colțul superior drept, cu o parte din profilul care încadra cîmpul scris. Dimensiuni: 0,56 × 0,51 × 0,05 m; înălțimea literelor: 3—8,50 cm. Se păstra la Muzeul de istorie a Moldovei Iași; nu știm unde se află astăzi.

O. Tafrali, AA, 2, 1930, 4, p. 33, nr. 4; D. Tudor, StCercSt, Iași, 4, 1953, 1—2, p. 471—472, nr. 2 (fig. nr. 2, desen).

Secolul al II-lea.

D(is) M(anibus)
C(aio) Val(erio) Respecto vixit an(nis)
. . . . . .

Lectura inscripției a fost îmbunătățită de D. Tudor, după îndepărtarea stratului de mortar ce acoperea parțial suprafața scrisă. O. Tafrali a citit: *D(is) M(anibus) / C. Val(erius) ... / ecto vix(it) an(nis)...*

„Zeilor Mani. Lui Caius Valerius Respectus, care a trăit ... ani".

27

Fragment de stelă funerară descoperit în campania de săpături din 1956, utilizată ca material de construcție la temelia zidului de incintă de lîngă turnul 5. Este ruptă în partea inferioară, iar profilul ce încadra cîmpul scris a fost ciocănit. Dimensiuni: 0,61 × 0,87 × 0,10 m; înălțimea literelor: 5 — 5,50 cm. MNA, inv. L, 1 273.

I. Barnea și B. Mitrea, MCA, 5, 1959, p. 469—470 și fig. 8 de la p. 469.

https://biblioteca-digitala.ro

Secolul al II-lea.

D(is) M(anibus)
Maria Ing-
enua vix(it)
an(nis) L et Au-
fidius Aq-
[uila] ...

r. 5 — 6 : editorii au întregit *Aq[uilius?].*

„Zeilor Mani. Maria Ingenua a trăit 50 ani şi Aufidius Aquila ...".

În r. 5 — 6 am întregit Aquila, Aquilius propus de primii editori fiind un *nomen gentile.* Numele Aufidius a mai fost atestat în inscripţiile dobrogene (vezi mai sus, nr. 234).

279

Fragment de stelă funerară descoperit în anul 1956 în cursul săpăturilor din cetate, folosit ca material de construcţie la temelia turnului nr. 5. Stela este spartă jos, de asemenea marginile sînt avariate, căzînd în spărtură cîteva litere. Dimensiuni : 0,63 × 0,85 × 0,18 m; înălţimea literelor : 6 — 7 cm. MNA, inv. L, 305.

I. Barnea şi B. Mitrea, MCA, 5, 1959, p. 468 şi fig. 7 de la p. 469.

Secolul al II-lea.

D(is) M(anibus)
Val(eriae) Flaviae c[on-]
iugi et Iulia[e Cr-]
ispin(a)e fil(iae) et
. . . . . *no* . . . .
. . . . . .

„Zeilor Mani. Valeriei Flavia, soţiei, şi Iuliei Crispina şi lui ... nus ... [a pus acest epitaf]".

280

Sarcofag de marmură descoperit în necropola tumulară de la Noviodunum, la nord de movila XXVI. Sarcofagul a fost profanat din vechime, în interiorul lui au fost descoperite şi cîteva monete arse din secolele I — II, pe care E. Bujor nu le atribuie inventarului originar al mormîntului. Pe una din feţele lungi ale sarcofagului este săpată o inscripţie greacă, într-o *tabula ansata.* Dimensiuni : 1,32 × 2,80 × 1,43 m; înălţimea literelor : 5 cm. Muzeul Deltei Dunării din Tulcea, inv. nr. 2138.

E. Bujor şi G. Simion, MCA, 7, 1961, p. 396—397; Em. Popescu, RÉSEE, 8, 1970, nr. 2, p. 323—326, nr. 26; idem, Klio, 52, 1970, p. 374—378; cf. E. Bujor, Dacia, 4, 1960, p. 538; L. Robert, BullÉp, 1971, nr. 444

https://biblioteca-digitala.ro

Secolul al II-lea.

Θ[εοῖς] κ[αταχθονίοις]
Ἀλέξανδρα
Ἀλεξάνδρῳ Ἡρακλέωνος τ-
ῷ πατρινεῖ καὶ γερουσιάστῃ
τὴν σορὸν ἔθ-
ηκε. χῆρε

„Zeilor Infernului. Alexandra a pus acest sarcofag pentru Alexandros, fiul lui Heracleon, socrului și gerusiastului. Salutare (trecătorule)!".

Este primul monument grecesc descoperit la Noviodunum. Ulterior a mai fost descoperit un altar votiv dedicat lui Herakles (vezi mai sus, nr. 272). Emilian Popescu admite că Alexandros ar fi aparținut gerusiei uneia din cetățile grecești de pe litoral, nu exclude însă nici ipoteza ca la Noviodunum să fi existat o gerusie a unei comunități de greci stabiliți în oraș. În sprijinul acestei ipoteze, Em. Popescu aduce marea varietate de rituri funerare atestate în necropola de la Noviodunum. După opinia noastră, Alexandros nu putea proveni decît dintr-una din cetățile grecești de pe litoral, fiind stabilit la Noviodunum pentru afaceri sau ca proprietar de pămînt. Nu este exclusă nici aducerea sarcofagului la Noviodunum pentru o întrebuințare secundară.

r. 4 πατρινεὺς a fost interpretat de Em. Popescu ca o transpunere în limba greacă a cuvintelor latine *patrinus* sau *patron*, preferînd cea de-a doua soluție, *patrinus* nefiind cunoscut pînă acum în documentele epigrafice în forma grecizată atestată în inscripția de la Noviodunum. L. Robert a propus lectura τῷ πατρὶ, văzînd în literele -νει abrevierea unui titlu. πατρινεὺς ar putea fi forma grecizată a cuvîntului *patrinius* — socru sau *patrinus* — naș (cf. J. André, *Composés latines fantômes*, Rev. Philol., 47, 1973, 2, p. 207). În acest caz, Alexandros ar fi fost socrul Alexandrei.

r. 5 Σορός, termen pentru sarcofag, foarte răspîndit în inscripțiile din Asia Mică (J. Kubińska, *Les monuments funéraires dans les inscriptions grecques de l'Asie Mineure*, Varșovia, 1968, p. 32 sqq).

281

Lespede de calcar descoperită în 1956 în cursul săpăturilor, în paramentul temeliei curtinei între turnurile 4 și 5. Lespedea este ruptă sus și jos și este spartă în două fragmente ce se îmbină între ele. Cîmpul scris a fost martelat în partea de sus, distrugîndu-se primele rînduri ale inscripției. Ligaturi: r. 12, *HR*; r. 21, *NE*. Dimensiuni: 1,10 × 0,67 × 0,12 m; înălțimea literelor: 2,30 — 3,50 cm. MNA, inv. L, 968.

Al. Barnea, Dacia, N.S., 19, 1975, p. 258—261.

https://biblioteca-digitala.ro

Secolul al III-lea.

... av . . .iuv . . .a ...
[K]rystallus alumnus
Postumi praef(ecti) class(is)
aput fluentem I[b]e[r]ic(um)
Romanus infans editus
alumnus castris mari[que]
Hibera postquam videri
et Maura longe moenia
facta quiescit Moesica
primaevae pubis indigus
ut verna florum germin[a]
vento feruntur Thracico
Achelous alumnus
Postumi praef(ecti) c(lassis)
extima Cappadocum Ponti
qua iungitur orae me genuit
tellus moenia sunt Tyan[ae]
Hermogenes genitor nom[ine]
c . . . . . .Acheloo artibus
[Romanus infan]s editus ingen
. . . . . .oram a homine
. . . . . .mge . . . .

r. 2 : *Rystaelus*, Barnea ; r. 4 : *apud* Barnea ; r. 7 : literele *VA* în ligatură, Barnea, pe piatră ele sînt separat gravate ; r. 10 : *Prima eve publ.*, Barnea ; r. 12 : *NT* în ligatură, Barnea ; pe piatră ele nu sînt ligate ; la sfîrşitul rîndului, literele *CO*, cu *O* mai mic, între braţele lui *C* ; r. 17, la sfîrşit : *NA* în ligatură.

„Krystallus, alumnus al lui Postumus, prefectul flotei, (originar), de unde curge Iberul ; copil roman, educat ca alumn în castre şi pe mare, după ce a văzut pămînturile iberice şi străvechile ziduri maure, se odihneşte între ziduri moesice ; el a murit în prima vîrstă a tinereţii, întocmai cum sînt duse de vîntul tracic (de crivăţ) seminţele florilor de primăvară. Achelous, alumn al prefectului flotei Postumus, m-a născut pămîntul îndepărtat al Cappadociei pontice, acolo unde îşi uneşte malul. Zidurile sînt ale Tyanei ; părintele, cu numele Hermogenes ... Achelous [iscusit ?] în meşteşuguri, copil roman, crescut ... pe ţărm ... de un om ...”

Primele versuri (1—12) sînt scrise în *dimeter iambicus*, următoarele (15—20) în distih elegiac. Starea proastă de conservare a pietrei, precum şi abrevierile utilizate, fac dificilă înţelegerea textului. Din împrejurarea că textul privind cariera lui Achelous este scris la persoana I, editorul a presupus că inscripţia a fost pusă în amintirea lui Krystallus de către Achelous, ambii alumni ai prefectului Postumus. După opinia noastră, epigrama funerară a fost pusă deopotrivă pentru Krystallus şi pentru Achelous, de către o persoană al cărei nume a căzut în lacună, poate chiar de către Postumus.

https://biblioteca-digitala.ro

Prima parte a epigramei conține o povestire a vieții lui Krystallus, alumn al lui Postumus. Am preferat lectura Krystallus celei propusă de autor, Rystaclus, pentru că numele Rystaclus n-a mai fost atestat (pentru Krystallos, vezi Pape-Benseler, *Wörterbuch*, p. 726) și pentru simetria gravării inscripției (litera *K* fiind săpată în aceeași linie, exact deasupra lui *A* din r. 13).

Pentru *alumni* (echivalent cu θρεπτοί, copii sau adulți crescuți de o persoană străină), v. A. Cameron, Θρεπτοί *and related terms in the inscriptions of Asia Minor*, Anatolian Studies presented to William Hepburn Buckler, Manchester 1939, p. 28 — 62; T. G. Nani, Θρεπτοί, Epigraphica, V — VI, 1943 — 44, p. 45 — 84. *Alumnus* din epigrama de la Noviodunum nu avea un sens identic cu θρεπτός. Krystallus și Achelous erau alumni ai unui prefect al flotei și se pare că aveau pe lîngă acesta o calitate oficială, așa cum a interpretat și Al. Barnea. În sprijinul acestei păreri este expresia „alumnus castris marique", precum și împrejurarea că cei doi alumni aveau origini diverse, primul provenind din Hispania, cel de-al doilea din Asia Mică, fiecare cu o biografie aparte.

Lectura r. 10 mi-a fost confirmată de colegul H. Krummrey de la CIL, Berlin, care mi-a atras atenția asupra unor expresii asemănătoare în epigramele latine: *primaevus*, *Carmina Latina Epigraphica*, ed. Fr. Buecheler, 1895, 1300, 1322, 1398, 1819; *pubes*, *ibidem*, 116, 495, 526 *(captus pubis aetate*, 1580, 2). Epigrama deplinge moartea prematură a lui Krystallus. *Ventus Thracicus*, vîntul de nord (se numea *Thrascias*, cf. R. Böker, RE, VIII A2, 1958, col. 2375 — 2376).

Partea a doua a epigramei relatează, la persoana întîi, istoria vieții lui Achelous, al doilea alumnus al prefectului Postumus. Textul este păstrat prea fragmentar pentru a putea da o traducere sau o interpretare plauzibilă.

282

Fragment de placă de marmură cu inscripție funerară descoperit în zona situată la vest de seria de movile funerare din necropola noviodunensă. Dimensiuni: 0,27 × 0,43 × 0,10 m. Înălțimea literelor: r. 1: 9,5 cm; r. 2—3: 7 cm. Se păstrează la Muzeul Deltei Dunării — Tulcea.

E. Bujor și G. Simion, MCA, 7, 1961, p. 396.

Secolul al II-lea.

D(is) M(anibus)
M. Cocc(eius)
Sabi-
[nus]...
. . . . . .

„Zeilor Mani. Marcus Cocceius Sabi[nus] ...".

https://biblioteca-digitala.ro

283

Cărămizi și țigle purtînd ștampila flotei dunărene, descoperite în cetate și în necropola așezării. Se păstrează la Muzeul Deltei Dunării Tulcea.

V. Pârvan, *Scythia Minor*, p. 506—508 (cu fig. 13, p. 41, desen); I. Barnea și colab., MCA 4, 1957, p. 166; I. Barnea și B. Mitrea, MCA, 5, 1959, p. 470; I. Barnea, Peuce, 6 1977, p. 104 și pl. IV.

Secolele I — III.

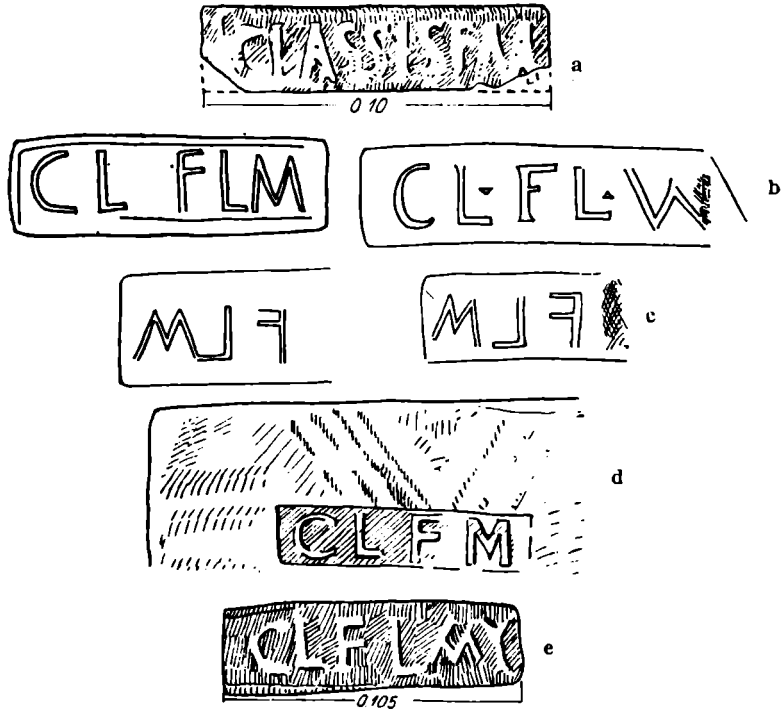

a) *Classis F(lavia) M(oesica)*
b) *Cl(assis) Fl(avia) M(oesica)*
c) *Cl(assis) Fl(avia) M(oesica)*, retrograd
d) *Cl(assis) F(lavia) M(oesica)*
e) *Cl(assis) Fl(avia) My(sica)*

284

Țigle cu ștampila legiunii V Macedonica descoperite în cursul săpăturilor arheologice de la Noviodunum, utilizate în cetate și în mormintele din necropola tumulară. Muzeul Deltei Dunării Tulcea.

E. Doruțiu-Boilă, SCIV, 23 (1972), p. 59 (fig. 2/6, desen).

Secolul al II-lea.

Leg(io) V Mac(edonica)

https://biblioteca-digitala.ro

285

Fragmente de cărămizi purtînd ștampila Prefecturii *Classis Ripae Scythicae* descoperite pe teritoriul cetății. Muzeul Deltei Dunării Tulcea.

V. Pârvan, *Scythia Minor*, p. 507 (fig. 13, desen); B. Mitrea, *Date noi despre flota romană la Dunărea de Jos* (studiu în pregătire; fotografiile mi-au fost puse cu amabilitate la dispoziție de prof. Bucur Mitrea, fapt pentru care îi aduc mulțumiri și pe această cale).

Secolele III — IV (?)

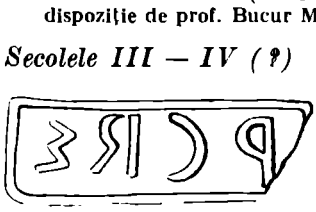

P(raefectura) C(lassis) R(ipae) Σ (cythicae)

Ștampilele au fost aplicate cu două matrițe deosebite, dintre care una este retrogradă.
După B. Mitrea, stampila ar fi de citit : *P(raefectura) C(lassis) R(ipae)*, în analogie cu *praefectus classis et ripae Danurii*, atestat într-o inscripție de la sfîrșitul secolului I (cf. E. Dorutiu-Boilă, StCl, 17, 1977, p. 89—100). Descoperitorul n-a văzut că după siglele *PCR* mai este un semn, un Σ, ce nu se poate întregi decît prin *Σ(cythicae)*. În analogie cu *Ped(atura) cla(ssis) Bri(tannicae)*, vezi Collingwood and Wright, *Roman Inscriptions of Britain*, Oxford, 1965, nr. 1943—1944, sigla P de pe ștampila de la Noviodunum s-ar putea citi *P(edatura)*.
Un fragment al acestei ștampile a fost descoperit și publicat de V. Pârvan. Cărămizile datează din secolele III — IV, după reorganizarea administrativă și militară întreprinsă de Diocletian, cînd a fost creată provincia Scythia.

AEGYSSUS
(Tulcea)

Oraș roman situat pe locul unei vechi cetăți getice, înainte de lo cu în care se desface brațul Sf. Gheorghe, la 24 mii de pași de Noviodunum și 17 mii de pași de Salsovia, identificat cu Tulcea de astăzi. Aegyssus a fost amintit pentru prima dată de Ovidiu printre cetățile recucerite de la geții de dincolo de fluviu de către armatele romane și trace conduse de Vestalis (*Ex Ponto*, I, 8, 13; IV, 7, 21, 53). Numele cetății Aegyssus, probabil de origine celtică, apare sub forma Σιτιόεντα, pentru Αἰγυψόεντα, la Ptolemeu, *Geogr.*, III 10, 5, *Aegisc*, în *Itin. Ant.* 226, *Egypsum* la Geogr. Rav. IV 5, 47, Αἴγισσος la Hierocles, *Synecd.* 637, 14, Aegissos în *Not. Dign.*, Or. XXXIX 8, 17, 34, care o numește și *Accisso*, Αἴγισσος la Procopius, *De aed.*, IV, 7, 20, și la Const. Porphyr. *De them.*, 47, 1,58—60. Cetatea Aegyssus a fost atestată și într-o inscripție descoperită la Tulcea, care pomenește o *vexillatio Aegyssensis*. Istoria orașului în primele trei secole nu este cunoscută. La Tulcea nu s-au făcut decît săpături arheologice sporadice, iar numărul inscripțiilor din perioada timpurie este extrem de redus. O parte din inscripțiile publicate inițial ca provenind de la Tulcea au fost găsite în alte centre din nordul sau din partea centrală a Dobrogei. În epoca imperială tîrzie cetatea a avut o importanță

https://biblioteca-digitala.ro

istorică deosebită, fiind sediul prefectului *ripae legionis primae Ioviae cohortis quintae pedaturae inferioris* și garnizoana unui *cuneus equitum armigerorum*, precum și sediu episcopal.

CIL, III, p. 1 002 și 1 356; W. Tomaschek, RE, I, 1894, col. 477, s.v. *Aegyssus*; J. Weiss, *Dobrudscha*, p. 32, 43, 53, 54; Gr. Tocilescu, Msse, vol. 5 132, f. 97—98; K. Miller, *Itineraria Romana*, p. 509; R. Vulpe, *Dobroudja*, passim; I. Barnea, SCIV, 1 (1950), p. 175—184; E. Doruțiu-Boilă, SCIV, 15 (1964), p. 131—135; R. Vulpe — I. Barnea, DID, II, passim; Em. Popescu, TIR, L, 35, p. 21—22; idem, *Inscripțiile*, p. 280—282; N. Gostar, Danubius, 4, 1970, p. 113—121.

286

Fragment de monument votiv sau onorific, descoperit la Tulcea de către E. Desjardins, azi pierdut.

E. Desjardins, *Annali*, 1868, p. 89; CIL, III, 6221.

Secolul I (anii 80 — 81).

Imp(eratori) T(ito) Caes(ari)
pontif(ici) max(imo) trib(unicia) pot(estate)
p(atri) p(atriae)

r. 3: *PF*, E. Desjardins și CIL, III; de citit probabil ca mai sus.

„Împăratului Titus Caesar, pontif suprem, învestit cu putere tribuniciană, părinte al patriei ..."

Este una din cele mai vechi inscripții descoperite în centrele de pe limesul Dunării de Jos. Starea fragmentară a textului nu permite alte concluzii istorice.

287

Fragment de stelă funerară văzută la Tulcea de C. Moisil. Piatra este din granit roșu, material frecvent în carierele din împrejurimile Tulcei. Cîmpul scris era încadrat de un chenar împodobit cu motivul viței de vie. Nu știm unde se află astăzi

C. Moisil, BCMI, 3, 1910, p. 95 (in majuscule, fără ilustrație).

Secolul al II-lea sau al III-lea.

. . . . . .
Cornel(ius)
Nicander
pater et Val(eria)
Casta mat(er)
b(enemerenti) p(osuerunt)

r. 5: C. Moisil a citit *b(ono) p(uero)*.

„... Cornelius Nicander, tatăl, și Valeria Casta, mama au pus (fiului) care a binemeritat (acest epitaf)".

https://biblioteca-digitala.ro

Monumentul e rupt sus, pierzîndu-se cîteva rînduri din inscripție, cu numele fiului defunct și cu invocația către Zeii Mani.

288

Stelă funerară fragmentară de marmură, descoperită la Tulcea „în curtea prefecturii locale", după cum preciza Gr. Tocilescu. Stela este ruptă sus, pierzîndu-se o parte din începutul inscripției. Cîmpul scris, adîncit, este încadrat de un chenar simplu, neornamentat. Dimensiuni : 1,22 × 0,63 × 0,26 m ; înălțimea literelor : 2 cm. MNA, inv. L, 237.

Gr. Tocilescu, AEM, 6, 1882, p. 46, nr. 95 ; W. Peek, GV, I, 2057 (cu loc de găsire Troesmis, Histria cu semn de întrebare) ; idem, StCl, 6, 1964, p. 121, nr. 8 (unde apare indicația locului de descoperire, în chip eronat, Histria).

A doua jumătate a secolului al II-lea — prima jumătate a secolului al III-lea.

Τείου κυδίσταν ... γενέθλην
Τειμόθεος δ'ἕταρος στάλαν ἀνέθηκα πρὸ τύμβω
τάνδε, πατρὸς γεγαὼς Τειμοθέου, περίφρων
μνάσθη γὰρ πατρίδος τε κλυτῆς ἑτάρου τε ποθη(ν)οῦ
καὶ φιλίης γλυκερῆς ἣν μέρισεν θάνατος
χαίρετε δ'οἱ παράγοντες ἀποφθιμένου Μεροπῆος
εἴσην ἐκ στομάτων πεμπόμενοι χάριτα

r. 1 : Τείου κυδίσταν B[ειθυνί]ης γενέθλην W. Peek, StCl ; r. 3 : ποθη[ν]οῦ, Gr. Tocilescu ; ποθητοῦ W. Peek, StCl.

„ ... vlăstar preastrălucit al (orașului) Teos ; Timotheos, fiul lui Timotheos, prietenul cel preaînțelept, a pus stela în fața acestui mormînt, în memoria patriei vestite, a prietenului mult regretat și a dulcii prietenii pe care moartea a distrus-o. Salut vouă, celor ce treceți pe lîngă mormîntul defunctului Meropeus și-i aduceți prinosul cuvintelor voastre".

Epigrama funerară pusă de Timotheos, fiul lui Timotheos din Teos, pentru prietenul său defunct, originar din același oraș de pe coasta de vest a Asiei Mici. Întregirea B[ειθυνί]ης, propusă de W. Peek pentru lacuna din r. 1, nu se poate accepta pentru că Teos nu se afla în Bithynia.

În ce privește proveniența inscripției, este foarte puțin probabil ca ea să fi fost pusă la Tulcea. Atribuirea sa unuia sau altuia dintre orașele grecești de pe litoral este însă dificilă, pentru că limba inscripției cuprinde elemente ioniene și doriene amestecate. Adăugăm că la Tulcea au fost aduse inscripții din diverse centre din Dobrogea, spre a fi transportate mai departe pe Dunăre ca material de construcție, sau adunat de către colecționari amatori (vezi Allard, *La Bulgarie orientale*, Paris, 1864, p. 8 ; Weickum a semnalat la Tulcea o inscripție descoperită la Hîrșova, păstrată de comandantul flotei turcești din Tulcea).

După conținut, epigrama a fost încadrată de W. Peek într-o grupă aparte „Keiner der Gruppen I — VIII zuzuordnete Gedichte".

https://biblioteca-digitala.ro

289

Fragment dintr-o lespede de calcar lung de 21 cm descoperit la Tulcea în august 1900 (după eticheta de pe obiect). MNA, inv. L, 1 144.

D. Tudor, MCA, II, 1956, p. 577, nr. 45, fig. 2, c.

. . . . . .
. . . . . *IL* . . . . . .
. . *vi?]xi[t annis?*
. . . . . .

„ ... a trăit ... ani ...".

SALSOVIA
(Mahmudia, jud. Tulcea)

Cetate romano-bizantină situată de itinerariile antice la 41 mii de paşi est de Noviodunum (Tab. Peut., VIII, 4) şi 17 mii de paşi de Aegyssus *(Itin. Ant.*, 226 — 7), pe drumul pe malul drept al Dunării. Salsovia mai este amintită de Geogr. Rav. (IV, 5), *Not. Dign.* Or., XXXIX, 26, care precizează că locul era apărat de *Milites quinti Constantiani*, şi *Not. episc.* (De Boor, 5 329), unde este amintită ca sediu episcopal. Salsovia a fost localizată la Mahmudia cu ajutorul inscripţiei descoperită aici, inscripţie care numeşte o vexillatio *in castris Salsoviensibus.* Această localizare corespunde cu distanţele indicate de *Tab. Peut.* şi *Itin. Ant.* La Mahmudia se află ruinele unei cetăţi patrulatere (150 × 120 m), apărată de un şanţ adînc de 8 m şi lat de 50 m. În interiorul cetăţii au fost găsite întîmplător o piatră cu inscripţie, un fragment de diplomă militară, monete şi numeroase fragmente ceramice.

P. Polonic, Msse, I, 7, 11, f. 6—7; C. Moisil, Convorbiri literare, 39, 1905, p. 563—66; V. Pârvan, *Salsovia*, Bucureşti, 1906; J. Weiss, *Dobrudscha*, p. 54—55; K. Miller, *Itin. Rom.*, p. 509; RE, I A, 2 012 (Vulić); R. Vulpe, *Dobroudja*, p. 301, 345; I. Barnea, DID, II, p. 371—374; TIR, L, 35, *Salsovia*, IX, I (harta), p. 63; Em. Popescu, *Inscripţiile*, p. 282—283.

290

Lespede de marmură descoperită în anul 1865 pe braţul Sf. Gheorghe, la 1 km de Mahmudia şi ascunsă într-o grădină la Malcoci unde a fost regăsită în anul 1903. Lespedea este spartă în două fragmente şi e ruptă jos şi la dreapta. Iniţial a servit ca lespede funerară, mai tîrziu, ea a fost refasonată pentru a fi folosită la baza unui *simulacrum* al lui Sol Invictus închinat din porunca împăratului Licinius în anul 322 — 323. Partea pe care se află inscripţia funerară nu se păstrează în întregime, şi anume chenarul ce-o încadra e rupt la dreapta şi jos, antrenînd în ruptură cîteva litere. Faţa acestei inscripţii este foarte tocită. Dimensiuni : 0,63 × 0,50 × 0,075 m; înălţimea literelor : 1,30 cm. MIRSR, inv. 17 865.

C. Moisil, Convorbiri literare, 39, 1905, p. 563—66; V. Pârvan, *Salsovia*, Bucureşti, 1905, p. 25—43; ILS, 8940 (unde se dă numai textul inscripţiei *b*). Em. Popescu, *Inscripţiile*, nr. 271.

https://biblioteca-digitala.ro

Secolul al II-lea — prima jumătate a secolului al III-lea.

a

D(is) M(anibus)
T(ito) Fl(avio) Fausti[no]
vix(it) an(nis) LXX
Val(erio) Victor[i]
vix(it) an(nis) LXXV
Fl(avius) Festus (centurio) leg(ionis) [I It(alicae)?]
patri s[uo posuit ?].

r. 2 : Între *T.F.* și *Fausti* este un spațiu liber de 3 — 4 litere în care se pare că n-a fost scris nimic (la fel ca în r. 4, după *Val.)*; după *Fausti-*, piatra e ruptă, restul numelui căzînd în lacună;

r. 4 : După Victor urmează o lacună, în care fusese probabil săpată litera *i*; r. 6 : după *leg.* cifra *I*, pe care au transcris-o primii editori, nu se mai vede azi (fapt remarcat și de Em. Popescu, *loc. cit.)*; r. 7 : după *patris* se disting vîrfurile hastelor unor litere, încît inscripția nu se încheia aici, așa cum citea V. Pârvan.

„Zeilor Mani. Lui Titus Flavius Faustinus, care a trăit 70 de ani, și lui Valerius Victor, care a trăit 75 de ani; Flavius Festus, centurion al legiunii (? I Italica), a pus tatălui său (această piatră de mormînt)".

Importanța inscripției constă în prezența la Salsovia în secolul al II-lea sau în prima jumătate a secolului al III-lea a unui detașament dintr-o legiune moesică, probabil legiunea I Italica, dacă primii editori au citit corect (întregirea *I Iovia*, propusă de V. Pârvan, fiind exclusă în vremea de cînd datează inscripția). Ofițeri sau soldați ai legiunii I Italica au mai fost atestați în partea de nord a Dobrogei, la Noviodunum (vezi nr. 271), Dinogetia (vezi nr. 262) și pe malul stîng al Dunării, la Barboși și la Kartal (Aliobrix).

Cca anii 322 — 323.

b

Dei Sancti Solis
simulacrum consecr(atum)
die XIV kal(endis) Decemb(ribus)
debet singulis annis
iusso sacro D(ominorum) N(ostrorum)
Licini Aug(usti) et Licini Caes(aris)
ture cereis et profu-
sionibus eodem die
a praep(ositis) et vexillat(ionibus)
in Cast(ris) Salsoviensib(us)
agentib(us) exorari.
Val(erius) Romulus v(ir) p(erfectiossimus) dux
secutus iussionem
describsit

https://biblioteca-digitala.ro

„Chipul (statuia) sfîntului zeu Soare, consacrat la 18 noiembrie trebuie să fie închinat în fiecare an, după porunca sacră a domnilor noştri Licinius Augustul şi Licinius cezarul, cu tămîie, lumînări şi libaţii, în aceeaşi zi, de către comandanţii şi detaşamentele staţionate în castrul de la Salsovia. Valerius Romulus, din rangul cavalerilor, duce (guvernator militar al provinciei), urmînd porunca, a pus să se transcrie (aceste dispoziţii)".

Pentru interpretarea istorică a acestei importante inscripţii, v. Em. Popescu, *op. cit.*

291

Fragment de diplomă militară descoperită întîmplător în 1907 în apropiere de Mahmudia. Se păstrează o parte din tabella a II-a, fiind ruptă sus, la stînga şi jos, cu marginea din dreapta intactă. Dimensiuni: 0,09 × 0,06 — 0,08 m. MNA, inv. V, 6 481.

C. Moisil, Convorbiri literare, 42, 1908, vol. 2, p. 501 (cu foto); J. Weiss, JÖAI, 15, 1912, Beibl., 277; CIL, XVI, 41; cf. A. Stein, *Moesien*, p. 59.

Anul 97.

Intus, tabella II

[Imp(erator) Nerva Caesar Augustus, pontifex maximus, tribu]-[nic(ia) potestat(e), co(n)s(ul) III, p(ater) p(atriae)] [auxiliariis qui ... et sunt in Moesia inferior]e sub Iulio Mar[?ino, quorum nomina su]bscripta sunt ipsis [liberis posterisque eoru]m civitatem dedit et [conubium cum uxoribus], quas tunc habuissent [cum est civitas is data, a]ut, siqui caelibes essent [cum is, quas postea duxi]ssent dumtaxat sin[guli singulas] .... Ianuar [Imp(eratore) Nerva Caes(are) Aug(usto) II] I, L. Verginio Rufo III co(n)s(ulibus)
... lorum, cui praefest ...] p (an *r* an *b?*)...
[Descriptum et recognitum ex tabula aenea quae fixa est Romae in muro post templum Divi Aug(usti) ad Minervam]

Extrinsecus, tabella II

Pro ...
Restituti
Agathopi
Hermetis
Nymphodoti

Faţa interioară a tăbliţei a doua:

„Împăratul Nerva Caesar Augustus, pontif suprem, învestit cu puterea tribuniciană, consul pentru a treia oară, părinte al patriei, trupelor auxiliare care au servit în ... şi sunt în Moesia inferioară sub (guvernatorul) Iulius Mar[?inus], ale căror nume sunt scrise mai jos, le-a dat cetăţenia lor, copiilor şi urmaşilor şi dreptul de căsătorie legală cu soţiile pe care le aveau atunci cînd li s-a acordat

https://biblioteca-digitala.ro

cetățenia sau celor care erau neînsurați, cu acele femei pe care le vor lua după aceea, (dar) numai pentru cîte una. La ... lui Ianuarie, în timpul consulatului al treilea al împăratului Nerva Caesar Augustus și al lui L. Verginius Rufus ... (numele unității auxiliare) comandată de (numele comandantului). Copiată și controlată după tabla de aramă fixată la Roma în zidul dinapoia templului răposatului (împărat) Augustus lîngă Minerva".

Fața exterioară a tăbliței a doua :

„*Pro* ...
Restitutus
Agathopus
Hermes
Nymphodotus."

Fragmentul nu păstrează numele provinciei și numele nici uneia din unitățile auxiliare cărora li s-a acordat această diplomă. Din faptul că fragmentul a fost găsit la Salsovia s-a dedus că diploma a fost emisă de guvernatorul Moesiei Inferioare, Iulius Mar[inus], necunoscut pînă acum din alte surse. S-a presupus că guvernatorul cu acest nume era tatăl lui L. Iulius L. f(ilius), Fab(ia), Marinus Caecilius Simplex, legat pretorian al provinciei Pontus și Bithynia *proconsulatu patris sui* (CIL, IX, 4965 = ILS, 1026). Marinus se afla împreună cu fiul său în anul 90 în Pontus și Bithynia, iar șapte ani mai tîrziu, după îndeplinirea consulatului (anul 93), a devenit probabil guvernator al Moesiei Inferioare (cf. A. Stein, *Moesien*, p. 58 ; J. Fitz, *Die Laufbahn*, p. 44 ; PIR², I, 401 și 408 ; R. Syme, *Danubian Papers*, p. 209 ; A. Degrassi, *Fasti*, p. 26).

r. 9. Se poate completa numele uneia din *cohortes Gallorum* care au staționat în Moesia Inferioară.

Barboși
(jud. Galați)

Stațiune romană situată pe malul stîng al Dunării, la gura Siretului, pe locul unei cetăți dacice datînd din secolul I. Cercetările arheologice au stabilit că romanii au construit aici la începutul secolului al II-lea un *castellum* de pămînt, înlocuit mai tîrziu cu unul mai mare de piatră, de formă poligonală, cu o suprafață de cca 5 000 m². La mijlocul secolului al III-lea castelul a fost părăsit ; în secolul al IV-lea a fost construit aici un turn de apărare, acesta constituind ultima fază de construcție pe platoul de la Barboși.

În castrul de la Barboși au stat în garnizoană în secolele II și III detașamente din legiunea V Macedonica, I Italica, *cohors II Mattiacorum* și *classis Flavia Moesica*. La apus de castru s-a dezvoltat așezarea civilă și alături de ea, necropola plană și tumulară aparținînd castrului și așezării. Teritoriul atribuit castrului și așezării era închis de un *vallum* ce leagă în Moldova de sud valea Siretului de valea Prutului. În acest teritoriu au fost identificate și alte așezări antice.

https://biblioteca-digitala.ro

Staţiunea de la Barboşi, al cărei nume pare a fi fost *Dinogetia*, identică cu Dinogetia pomenită de Ptolemeu, aparţinea provinciei Moesia Inferior. Ea avea misiunea de a apăra drumul roman de-a lungul Siretului, care trecea prin pasul Oituz în Dacia.

Ruinele de la Barboşi au fost cunoscute încă din secolul al XVII-lea de Miron Costin şi în secolul al XVIII-lea de Dimitrie Cantemir. Ei au amintit, pe lîngă inscripţia dedicată lui Traian, o inscripţie, pierdută între timp, purtînd numele împăratului Severus. În secolul al XIX-lea Gh. Seulescul a dat o descriere istorico-geografică a cetăţii, pe care, preluînd identificarea propusă de D. Cantemir, a identificat-o cu Caput Bovis. Mai tîrziu, Vasile Pârvan a atras atenţia asupra importanţei centrului de la Barboşi, publicînd cîteva materiale epigrafice inedite şi dînd un istoric al aşezării, un plan al castrului şi o schiţă a împrejurimilor. Săpături arheologice sistematice au fost întreprinse de Gh. Ştefan în 1936, fiind continuate după război de colectivul Institutului de istorie din Iaşi în colaborare cu Muzeul din Galaţi.

Miron Costin, *De neamul moldovenilor. Din ce ţară se trag strămoşii lor* (ed. P. P. Panaitescu, Miron Costin, *Opere*, Bucureşti, 1958); Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimei a Romano-Moldo-Vlahilor*, III, 16 (ed. Gr. Tocilescu, Bucureşti, 1901); idem, *Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae* (Bucureşti, 1973), I, IV, 8; Gh. Seulescul, *Descrierea istorico-geografică a cetăţii Caput Bovis*, Iaşi, 1837; V. Pârvan, *Castrul de la Poiana*, ARMSI, 36, 1913, p. 106—119; Gh. Ştefan, Dacia, 5—6, 1935—1936, p. 341—349; idem, Dacia, 9—10, 1941—1944, p. 562—563; R. Vulpe, Dacia, N.S., 5, 1961, p. 382; N. Gostar, Apulum, V, 1965, p. 145—147; idem, Danubius I, 1967, p. 107—113 şi 185—187; idem, Dacoromania, 2, 1974, p. 127—139; N. Gostar, MCA, 8, 1962, p. 505—511; E. Doruţiu-Boilă, SCIV, 23 (1972), p. 46 şi 55—58; S. Sanie, I. T. Dragomir, S. Sanie, SCIVA, 26 (1975), p. 189—205.

292

Lespede de marmură descoperită la Barboşi şi transportată la palatul domnesc din Iaşi, unde se mai afla în anul 1730—31; ulterior ea a dispărut. Nu se cunoaşte starea de conservare în momentul descoperirii şi nu s-au păstrat date privind dimensiunile.

Nicolae Costin (interpolare) la Miron Costin, *De neamul Moldovenilor...*, cap. V; D. Cantemir, *Hronicul vechimei a Romano-Moldo-Vlahilor*, III 16; idem, *Descriptio antiqui et hodiernistatus Moldaviae*, Bucureşti, 1973, I, 4, 8; Samuel Timon, *Imago antiquae et novae Hungariae* [2], Viena, Praga, Triest, 1762, p. 22; Neigebaur, *Dacien*, p. 294; CIL, III, 777; N. Gostar, Dacoromania, 2, 1974, p. 130—135; cf. Gh. Seulescul, *Descrierea istorico-geografică a cetăţii Caput-Bovis*, Iaşi, 1837, p. 3—4; V. Pârvan, *Castrul Poiana*, p. 106—108; A. Pippidi, StCl, 11, 1969, p. 280—281.

Anul 112.

Imp(eratori) Caes(ari) div(i) [Nervae]
filio Nervae Traiano
Augusto Ger(manico) Dacico
pont(ifici) max(imo) [tr]ib(unicia) pot(estate) XVI
imp(eratori) VI co(n)s(uli) VI p(atri) p(atriae)
P. Calpurnio Macro Cau-
lio Rufo leg(ato) Aug(usti) pro p[r(aetore)]

https://biblioteca-digitala.ro

Lungimea rîndurilor nu este cunoscută, ea nefiind indicată de nici unul din primii editori ai pietrei. După N. Gostar, D. Cantemir ar fi indicat numărul literelor din rîndul 4, transcriindu-le între două puncte. Textul inscripţiei a fost transmis cu unele deosebiri : r. 1 : *Imp. Caesari Div. filio*, Nicolae Costin, D. Cantemir ; *Imp. Caes. Divo fil.*, S. Timon ; *Imp. Caes. div. [Nervae]*, N. Gostar ; *Imp. Caes. Div[i] fil*, CIL, III, r. 3 : *Augusto Ger. Dacico*, Nicolae Costin, D. Cantemir, *Hronicul ; Augusto Germ. Dacico*, D. Cantemir, *Descriptio Moldaviae ; Ger. Dacico (Augusto* omis), S. Timon ; *Au[g] Ger. Dacico*, CIL, III ; r. 4 : *Pont. max. felici P. Dot. XVI*, N. Costin ; *Pont. max. fael. P. Dict. XVI*, D. Cantemir, *Hronicul ; Pont. max. fel. B. Dict. XVI*, D. Cantemir, *Descriptio Moldaviae ; Pont. Max. pot. XVI*, S. Timon, r. 5 : *Imp. VI cos. VII p.p.*, N. Costin ; *Imp. VI, cons. VII p. p.*, D. Cantemir ; *Imp. VI, consul*, S. Timon ; *Imp. VI, co(n)s. V[I] p. p.*, CIL, III ; r. 6 : *P. Calpurnio Marco, C. Aurelio Rufo*, N. Costin ; *Calpurnio, Marco, Aurelio Rufo*, D. Cantemir, *Hronicul ; Calpurnio Publio Marco C. Aurelio Rufo*, D. Cantemir, *Descriptio Moldaviae ; P. Calpurnio Marco Caulio Rufo*, S. Timon ; *P. Calpurnio Macro Caulio Rufo*, CIL, III ; r. 7 : Titulatura legatului a fost omisă de N. Costin şi D. Cantemir şi e transcrisă în forma *Leg. Aug. pro p.* de S. Timon ; *Leg. Aug. prop[r]*, CIL, III.

„Împăratului Caesar, fiu al divinului Nerva, Nerva Traianus Augustus, învingător al germanilor şi al dacilor, pontif suprem, investit cu puterea tribuniciană pentru a XVI-a oară, aclamat imperator a şasea oară, consul a şasea oară, părinte al patriei, (sub îngrijirea lui) Calpurnius Macer Caulius Rufus, legat imperial de rang pretorian"

Importanţa inscripţiei pentru istoria Moldovei a fost relevată de Nicolae Costin în textul interpolat la opera lui Miron Costin, *De neamul moldovenilor* (cf. comentariul lui P. P. Panaitescu la Miron Costin, *Opere*, Bucureşti, 1958, p. 267) ; de asemenea, ea a fost valorificată de D. Cantemir în operele mai sus citate. D. Cantemir a identificat cetatea de la Barboşi cu Caput Bovis, amintită de Procopius, De aedificiis, IV, 6, 6. Aceeaşi identificare apare şi la Gh. Seulescul. Inscripţia, cea mai veche descoperită pînă acum la Barboşi, comemora probabil construirea unei clădiri publice, eventual chiar fundarea castrului. Ea arată că partea de sud a Moldovei aparţinea din această vreme Moesiei Inferioare.

P. Calpurnius Macer Caulius Rufus, al cărui nume a fost recunoscut în această inscripţie de Th. Mommsen, a fost legat al Moesiei Inferioare în anul 112, în acelaşi timp în care Plinius cel Tînăr conducea Bithynia. Plinius îl aminteşte în scrisorile sale (61, 5 şi 77, 1 ; cf. PIR² C, 273 ; A. N. Sherwin White, *The letters of Pliny*, Oxford, 1965, p. 625).

293

Fragment de placă de marmură descoperită în anul 1959, cu prilejul săpăturilor întreprinse în ruinele castelului roman de la Barboşi. Fragmentul a fost găsit la 0,50 m adîncime, lîngă vestigiile unui turn din epoca romană tîrzie. Suprafaţa scrisă nu era încadrată de un chenar şi era bine prelu-

https://biblioteca-digitala.ro

crată. Dimensiuni : 0,50 × 0,30 × 0,08 m; înălţimea literelor : 6—5 cm. Muzeul judeţean din Galaţi.

N. Gostar, AUI, s.n., secţ. III, Istorie, 12, 1966, p. 151—152; cf. N. Gostar, MCA, 8, 1962, p. 508.

Anii 117—134.

[Imp(eratori) Caesari divi Traiani]
Parth[ici filio divi Nervae]
nepoti [Traiano Hadriano Aug(usto)]
[p]on(tifici) m[ax(imo) trib(unicia pot(estate) ...
co(n)s(uli) p(atri) p(atriae)]

„Împăratului Caesar Traianus Hadrianus Augustus, fiul divinului Traianus Parthicus, nepotul divinului Nerva, pontif suprem, învestit cu puterea tribuniciană pentru a ... oară, consul pentru a ... oară, părinte al patriei ...".

Aceasta este prima inscripţie din timpul lui Hadrian găsită pînă acum la Barboşi. Editorul presupune că ea a fost dedicată împăratului de soldaţii şi de comandatul vexilaţiei legiunii V Macedonica în garnizoană la Barboşi. Împăratul Hadrian a vizitat Moesia Inferioară, cf. R. Syme, *Danubian Papers*, p. 204 şi urm.

294

Fragment de placă de marmură descoperit la Barboşi în condiţii necunoscute la sfîrşitul secolului trecut. Placa este ruptă sus, la stînga şi jos, păstrîndu-se o parte din profilul de pe latura dreaptă. Dimensiuni : 13,5 × 7 × 2 cm; înălţimea literelor : 2—2,50 cm. Muzeul de istorie a Moldovei Iaşi.

CIL, III, 7516 (după copia lui C. Schuchhardt); D. Tudor, StCercSt, Iaşi, 4, 1953, 1—2, p. 475—76, nr. 4 (AÉp, 1956, 214).

Anii 190 — 193.

[Pro sal(ute) imp(eratoris) L. Ael(ii) Aur(elii)]
[Commodi Pi(i) Fel(icis) Aug(usti) Germ(anici)]
[Sarm(atici) Brit(tanici) pont(ificis) max(imi)]
[tr(ibunicia) pot(estate) XVI (sau *XVII*) *c]o(n)s(ulis)VI*
[p(atris) p(atriae) per leg(atum) Au]g(usti) pr(o)
[pr(aetore) provinc(iae) Moesiae Co]sco-
[nium Gentianum ...]den
.....

r. 1—4 : întregite de D. Tudor; CIL a citit în primul rînd păstrat (r. 4 în lectura de mai sus) *osui*, fără vreo propunere de restituire; r. 5—6 : întregirea ne aparţine, D. Tudor a propus : *[p.p. per ...* (numele legatului) *leg. Au]g. pr(o)/ [pr(aetore) et per ... Co]sco/[nium? ...]den* (sau *oen)/ ...*; în acest rînd, AÉp, loc. cit., propune întregirea numelui lui Cosconius Gentianus ca legat de legiune.

„Pentru sănătatea împăratului Lucius Aelius Aurelius Commodus Pius, Felix Augustus, învingător al germanilor, al sarmaţilor şi al britanilor, pontif suprem, învestit cu puterea tribuniciană pentru

https://biblioteca-digitala.ro

a XVI-a oară, consul pentru a șasea oară, părinte al patriei (a ridicat acest edificiu?) sub legatul imperial al provinciei Moesia, Cosconius Gentianus ...".

Întregirea acestei inscripții este incertă, dată fiind starea fragmentară a pietrei. Ea a pornit de la indicația *[c]os. VI* (literele *-osui* nu pot fi citite *[p]osui[t]*, după litera *-i* nemaifiind loc pe piatră pentru un *-t)*, care, așa cum a observat D. Tudor, nu se poate completa decît prin cel de-al șaselea consulat din titulatura unui împărat. Singurii împărați care au exercitat consulatul de șase ori au fost Traian și Commodus. După forma lilerelor, inscripția ar putea data de la sfîrșitul secolului al II-lea, de aceea, D. Tudor a propus să se citească în primele rînduri ale inscripției numele împăratului Commodus, urmat de numele necunoscut al unui guvernator al Moesiei. Puținele litere păstrate în r. 3 al fragmentului sugerează întregirea lor cu numele lui Cosconius Gentianus.

În lumina întregirii propuse de noi, legația moesică a lui Gentianus ar fi început în ultimii ani de domnie a lui Commodus, mai exact în anul 190, cînd împăratul a devenit consul pentru a șasea oară, continuind în primul sau în primii ani de domnie a lui Septimius Severus. În acest caz, succesiunea stabilită de A. Stein, *Moesien*, p. 82—84, Pollenius Auspex — Cosconius Gentianus, ar fi fost inversă, Cosconius precedîndu-l pe Pollenius Auspex. Dacă lectura noastră se confirmă, schema guvernatorilor din timpul lui Commodus și Septimius Severus ar putea fi reconstituită după cum urmează : P. Septimius Geta, în timpul lui Commodus, pînă în anul 190, urmat de Cosconius Gentianus din 190 pînă în 193/194, Pollenius Auspex, între 194—197, și Ovinius Tertullus, între 198—202.

Cosconius Gentianus a fost cunoscut numai de pe monedele din timpul lui Severus bătute la Nikopolis ad Istrum și Marcianopolis. Numele lui a mai fost întregit pe o inscripție descoperită la Olbia, IGR, I, 854, pusă în timpul lui Septimius Severus și Caracalla, fapt ce a determinat datarea mai tîrzie a legației lui, aceasta mergînd pînă în anul 198, cînd Caracalla a fost coasociat la domnie, dar numai pînă în iulie a acestui an, cînd a intrat în funcție Ovinius Tertullus. Această datare tîrzie a legației lui Gentianus este însă în contradicție cu monedele emise sub autoritatea lui la Marcianopolis și Nikopolis ad Istrum, monede care poartă numele lui Septimius Severus singur.

Întregirea propusă de noi comportă o anomalie epigrafică : ea presupune că titlul funcției a precedat numele guvernatorului : *per legatum Augusti pro praetore Cosconium Gentianum*, caz pentru care nu am găsit analogii în inscripțiile cercetate.

Inscripția comemora construirea sau refacerea unui edificiu la Barboși în timpul lui Commodus, probabil sub îngrijirea guvernatorului Cosconius Gentianus.

295

Fragment dintr-o placă de marmură descoperită în condiții necunoscute la Barboși la sfîrșitul secolului trecut. Placa este ruptă în toate părțile. Dimensiuni : 0,12 × 0,09 × 0,04 m ; înălțimea literelor : 1 cm. Muzeul de istorie a Moldovei—Iași, inv. 1 314.

https://biblioteca-digitala.ro

CIL, III, 7515 (după o copie a lui Schuchhardt); D. Tudor, StCercSt, Iaşi, 4, 1953, p. 476–77 (cu desen); cf. C. Pârvan, *Castrul Poiana*, p. 116; cf. N. Gostar, Danubius, I, 1967, p. 110, nota 23; AÉp, 1956, p. 224.

Anii 172 — 173.

. . . . . .
M(arcus) An[t(onius)]
T(itus) Fl(avius)
Largo e[t Messallino co(n)s(ulibus)]
C(aius) Iu[l(ius)]
. . . . . .

„Marcus Antonius, T. Flavius ... în timpul consulilor Largus şi Messallinus, C. Iulius ...".

Fragmentul reprezintă o listă de veteranii recrutaţi în anul 147, în timpul consulilor Largus şi Messallinus, şi lăsaţi la vatră după 25 sau 26 ani de serviciu militar, adică în anii 172 sau 173. Presupunem că aceşti veterani au aparţinut legiunii I Italica care, după mutarea legiunii V Macedonica în Dacia, a trimis un detaşament în garnizoana de la Barboşi. Dintr-o vreme apropiată datează o dedicaţie pusă pentru prosperitatea împăraţilor Marcus Aurelius şi Lucius Verus de către un centurion al legiunii I Italica. După D. Tudor, fragmentul se referea la contingentele de soldaţi aparţinînd legiunii V Macedonica, care ar fi înlocuit la Barboşi cohorta II Mattiacorum. Această listă de legionari ar fi adus dovada că *cohors II Mattiacorum* nu se mai afla la Barboşi în a doua jumătate a secolului al II-lea.

296

Altar votiv de calcar descoperit în anul 1911 la Şendreni, în partea de nord-est a satului, unde se afla un cimitir de incineraţie cu urne lucrate cu mîna. Profilul superior al altarului este spart, antrenînd în lacună primul rînd al inscripţiei. Dimensiuni: 0,95 × 0,45 × 0,45 m; înălţimea literelor 5,50 cm. Muzeul judeţean din Galaţi.

N. Velichi, BCMI, 5, 1912, p. 120; V. Pârvan, BCMI, 5, 1912, p. 122–124; idem, *Castrul Poiana*, p. 103–106; N. Gostar, MCA, 8, 1962, p. 505–511; E. Doruţiu-Boilă, SCIV, 23 (1972), p. 56–57 şi notele 30–31; R. Vulpe, la V. Pârvan, *Începuturile* ², p. 170, nota 181 (fig. 36, foto).

Mijlocul secolului al II-lea.

[Her]cu[li]
Victori
L. Iul(ius) Iulia-
nus qui et
Rundacio
q(uin)q(uennalis)
ex voto po-
[s]uit l(ocus) d(atus) ex de(creto) or(dinis)

„Lui Hercule Învingătorul, L. Iulius Iulianus, zis şi Rundacio, a pus acest altar împlinind o făgăduinţă; locul a fost dat din decretul senatului".

https://biblioteca-digitala.ro

Altarul a fost închinat lui Hercule Victor (pentru acest epitet, vezi K. Latte, *Rom. Religionsgeschichte*, p. 215 și urm.) de către magistratul locului, Iulius Iulianus, care purta supranumele *Rundacio*. Acest supranume sau *signum* face parte din categoria numelor geografice, indicînd locul de naștere al purtătorului său; Rundacio derivă de la Ryndakos, fluviu în Asia Mică (cf. Pape-Penseler, *Wörterbuch*, p. 1 317;. Acest *signum* nu figurează în studiul lui I. Kajanto, *Supernomina*). Este probabil ca, înainte de a fi fost romanizat, Iulianus purta numele Ῥυνδάκιος. După R. Vulpe, Dacia, N. S., 5, 1961, Rundacio era o poreclă geto-tracă. Vezi și D. Detschew, *Sprachreste*, p. 405.

Iulius Iulianus era, după V. Pârvan, *quinquennalis* al teritoriului organizat quasi-municipal, în care calitate a pus altarul votiv, pe locul dat prin decretul senatului teritoriului *(ordo curialium)*. Teritoriul organizat la gura Siretului avea mai mulți *vici*. V. Pârvan considera *vicus* de la Șendreni aparte de cel de la Barboși; el mai identificase alți *vici* la Pechea și Piscu și alții în jud. Tecuci, Tutova și Covurlui, pe o arie întinsă pînă spre Poiana. Cercetări ulterioare au dovedit însă că teritoriul din sudul Moldovei anexat Moesiei era mult mai restrîns decît socotea V. Pârvan, el fiind închis spre nord de linia Tulucești-Traian, de valul roman dintre Prut și Siret. Pe cuprinsul acestui teritoriu au fost descoperite mai multe puncte cu urme romane, dintre care cele mai întinse sînt cele de la Barboși. Așezarea civilă de la Barboși s-a dezvoltat în legătură cu castrul întemeiat de Traian la gura Siretului și a îndeplinit funcția unor *canabae*. În imediata apropiere a castrului s-au descoperit mai multe inscripții; singurul monument descoperit la Șendreni este altarul lui Rundacio, în afară de acesta n-au mai fost identificate urme de edificii romane ori inscripții romane. Presupunem că teritoriul delimitat de valul roman era dependent de castrul de la Barboși constituind *pratum*, teritoriul strategic și economic necesar desfășurării activității castrului. Castrul și teritoriul țineau din punct de vedere militar și administrativ de autoritatea legiunii V Macedonica de la Troesmis. *Quinquennalis* pomenit în inscripție era magistratul așezării civile dezvoltate pe lîngă castrul de la Barboși, după cum *quinquennalis* se numea magistratul canabelor de la Troesmis. *Ordo* din decretul căruia s-a dat locul pentru expunerea altarului era senatul acestei așezări. Necropola în care au apărut numeroasele monumente cunoscute pînă acum era necropola castrului și a așezării civile.

297

Altar votiv descoperit la Barboși în anul 1837, în cursul săpăturilor lui Gh. Seulescul. Profilele altarului au fost ciocănite, cu care prilej au fost distruse primele două rînduri ale inscripției. Dimensiuni: 0,74 × 0,34 × ×0,34 m; înălțimea literelor: 3,50—6,50 cm. Muzeul de istorie al Moldovei —Iași, inv. 1 268.

CIL., III, 778 (după Neigebaur, Bull., 1843, p. 132 și Gerhard, Arch. Zeitsch., 1, 1843, p. 127 și copia lui Laurian; Gh. Asachi *Spicuitorul moldo-român — Le glaneur Moldo-Valaque*, Iași, 1841, p. 44; Gr. Tocilescu, *Dacia înainte de romani*, București, 1880, p. 96); CIL., III, 7514 (după o copie a lui C. Schuchhardt); V. Pârvan, *Castrul Poiana*, p. 115; R. Vulpe, la V. Pârvan, *Începuturile* ², p. 198—199, nota 352.

https://biblioteca-digitala.ro

Anii 161 — 169.

[I(ovi) O(ptimo) M(aximo)]
pro sa[l(ute)]
et victoria
et concordi-
a M. Aurelii
Antonini et
L. Aur(elii) Veri
imp(eratorum) Cornelius Firmus (centurio)
leg(ionis) I Ital(icae) aram
posuit

r. 2 : în ediţiile mai vechi acest rînd a fost trecut în lacună. Gr. Tocilescu şi Schuchhardt au citit parţial literele *pro sa[l]* ; azi se văd numai partea de jos a hastelor literelor citite de Gr. Tocilescu.

„Pentru sănătatea, victoria şi concordia împăraţilor Marcus Aurelius Antoninus şi Lucius Aurelius Verus, Cornelius Firmus, centurion al legiunii I Italica, a pus acest altar".

298

Altar funerar de calcar descoperit la Barboşi întîmplător, la sfîrşitul secolului trecut. Se păstrează în întregime, dar suprafaţa scrisă este foarte erodată. Azi se păstrează mai puţine litere decît erau la prima publicare a monumentului. Dimensiuni : 1,13 × 0,53 × 0,50 m ; înălţimea literelor : 3—3,50 cm. MNA, inv. L, 312.

Gr. Tocilescu, AEM, 14, 1891, 16, 33 ; CIL, III, 12 486 ; cf. V. Pârvan, *Castrul Poiana*, p. 105.

A doua jumătate a secolului al II-lea — prima jumătate a secolului al III-lea.

« D(is) » M(anibus)
« Iuli »ae [S]a[tur]ninae
« m[a]tri pi[entis]» simae
quae v[ixit a]nn(is) L. L. Iul(ius)
« Sa »tu[r]« ni »nus et L. Iul(ius)
Atta«l»us iun(ior) fili et
h« ere» des b« e »[n]em« ere »nt(i)
« p[o]su» [eru]n[t]

„Zeilor Mani. Iuliei Saturnina, mamei prea pioase, care a trăit 50 de ani, L. Iulius Saturninus şi L. Iulius Attalus cel tînăr, fii şi moştenitori, au pus (acest epitaf) celei care a binemeritat".

299

Fragment de arhitravă de calcar refolosit pentru o inscripţie, descoperit la staţia de cale ferată de la Barboşi. Fragmentul este rupt sus şi la stînga.

https://biblioteca-digitala.ro

Dimensiuni: 0,44 × 0,14 × 0,17 m; înălţimea literelor: 4 cm. MNA, inv. L, 947 (fosta colecţie Bolliac).

Gr. Tocilescu, AEM, 8, 1884, p. 8, nr. 20; CIL, III, 7517.

Ultimele decenii ale secolului al II-lea,—prima jumătate a secolului al III-lea.

. . . . . .
[? V]etu-
[? ri]us m-
[? ed]icu-
[s le]g(ionis) I It(alicae)
[? l(ibente)] a(nimo) v(otum) s(olvit)

r. 5: a fost omis de primii editori ai inscripţiei.

„... Veturius, medicus al legiunii I Italica, şi-a împlinit făgăduinţa cu dragă inimă".

Altar votiv închinat unei divinităţi al cărei nume a căzut în lacună, de către o persoană, numindu-se probabil Veturius, fost medic în legiunea I Italica. Inscripţia aduce încă o mărturie despre prezenţa la Barboşi a unui detaşament al legiunii I Italica, cf. Gh. Ştefan, Dacia, 5—6, 1935—36, p. 348; D. Tudor, StCercSt, Iaşi, 4, 1953, p. 476—477; N. Gostar, Danubius, 1, 1967, p. 107—113. Despre medicii din unităţile militare romane, vezi R. W. Davies, *Epigraphische Studien*, 8, 1969 p. 83—99 şi 9, 1972, p. 1—11.

300

Sarcofag de marmură de Proconesos, descoperit de către Gr. Tocilescu în necropola de la Barboşi, rămas inedit pînă în 1910. Sarcofagul avea pe capac şi pe arcă, pictată cu miniu în caractere cursive, aceeaşi inscripţie, ştearsă între timp. În interiorul sarcofagului a fost descoperit un schelet cu arme, printre care o lance lungă. Dimensiuni: arca: 1,25 × 2,34 × × 1,18 m; capacul: 0,88 × 2,60 × 1,45 m. MNA, inv. 2.

C. Moisil, BCMI, 3, 1910, p. 86, fig. (facsimilul inscripţiei după Gr. Tocilescu); Al. T. Dumitrescu, BCMI, 4, 1911, p. 44; V. Pârvan, *Inceputurile*², p. 89; idem, *Castrul Poiana*, p. 112; SEG, I, 1923, 331; L. Robert, *Études Anatoliennes*, Paris, 1937, p. 124—27; idem, BullÉp, 1960, p. 179, nr. 274; idem, *Hellenica*, Paris, 1960, XI—XII, p. 26, nota 5; M. Alexandrescu-Vianu, RÉSEE, 8, 1970, 2, p. 296—7, nr. 29; Em. Popescu, RÉSEE, 8, p. 325—328, 29; L. Robert, BullÉp, 1971, nr. 434.

Ultimele două-trei decenii ale secolului al II-lea.

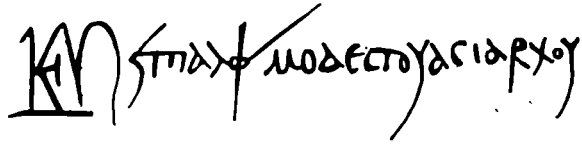

κη ἐπὶ Ἀλφ(ήνου) Μοδέστου ἀσιάρχου
„În timpul asiarhului Alphenus Modestus".

https://biblioteca-digitala.ro

Numele asiarchului a fost întregit, la sugestia lui E. Bormann (cf. BCMI, 4, 1911, p. 44) Ἀλφ(ίου) sau Ἀλφ(ήνου). Literele ce preced, κη, nu au fost dezlegate. L. Robert a identificat pe asiarchul din inscripția sarcofagului de la Barboși cu Alphenus Modestus, strateg la Cyzik în timpul lui Septimius Severus.

Inscripția cuprindea data de fabricație a sarcofagului, de aceea ea a fost pictată și nu gravată, ca putînd apoi să dispară. Sarcofagul a fost expediat în timpul asiarchului Alphenus Modestus, fost strateg la Cyzik (cum reiese dintr-o monedă din timpul lui Septimius Severus), pe al cărui teritoriu se afla Proconesul. El era fratele lui Alphenus Apollinaris, a cărui carieră s-a desfășurat între 180—200 (cf. H.-G. Pflaum, *Les carrières* p. 576, nr. 218 bis (308 bis), și tatăl sau unchiul lui Alphenus Arignotus, cunoscut din inscripțiile din Dacia (unde a exercitat prefectura cohortei II Fl. Numidarum și a fost *praepositus* al cohortei II Fl. Bessorum) și din Moesia inferioară, unde a fost tribun al cohortei I Cilicum și *curator* al Municipiului Tropaeum Traiani, cf. H.-G. Pflaum, *op. cit.*, p. 576—79, nr. 218 ter(309). L. Robert presupunea o legătură între cariera lui Arignotus la Dunărea de Jos și sarcofagul de la Barboși. Conform acestei opinii, sarcofagul ar fi fost destinat unui membru al familiei Alphenilor. Sarcofagul a fost adus de la Cyzik la Barboși în timp ce Alphenus Modestus era asiarch, iar Arignotus se afla la Dunărea de Jos ca tribun al cohortei I Cilicum, a cărei prezență în partea de nord a Dobrogei a fost documentată prin ștampilele pe cărămizi descoperite la Dinogetia (vezi mai sus, inscrip. nr. 264 și Gh. Ștefan, Dacia, N. S., 2, 1958, p. 317—329) și prin unele inscripții (cf. D. Tudor, AUB, Ser. șt. sociale, 5, 1956 p. 45—74). Literele κη din fața inscripției pot fi sigle de atelier sau prescurtarea numelui defunctului, conform interpretării lui E. Bormann și V. Pârvan.

301

Fragment de lespede funerară ruptă sus și la dreapta, descoperită în ruinele de la Barboși în 1868. Cîmpul inscripției, adîncit, era încadrat de un chenar ornamentat cu un motiv vegetal, foarte șters, păstrat parțial pe laturile din dreapta și din stînga. Dimensiuni: 0,61 × 0,45 × 0,14 m; înălțimea literelor: 5,50 cm. Mai demult în colecția Papazoglu, acum la MNA, inv. L, 423.

E. Desjardins, *Annali*, p. 26; CIL, III, 1587 a (publicat ca provenind de la Desa; cf. CIL, III, p. 1355, unde se rectifică proveniența din prima lectură); CIL, III, 6219 (reeditare); cf. V. Pârvan, *Castrul Poiana*, p. 105.

Secolele II—III.

. . . . . .
li Apolloni-
us et Hel-
pis liberti
p(atrono) b(ene) m(erenti) po-
sueru[nt]

„Zeilor Mani. Lui ..., Apollonius și Helpis, liberți, au pus (acest epitaf) patronului care a binemeritat".

https://biblioteca-digitala.ro

Helpis și Apollonius, liberți, poartă nume grecești larg răspîndite. Pentru Helpis (Ἐλπίς) cf. Bechtel, *Die historischen Personennamen*, p. 613; transcrierea latină Helpis se datorește răspîndirii spiritului aspru în limba koinè (cf. H. Solin, *Personennamen in Rom*, p. 115 — 116).

302

Fragment de lespede funerară descoperită la Barboși în ruinele castrului. A intrat în colecția Papazoglu și la sfîrșitul secolului trecut se afla la București. Inventarul alcătuit recent la MNA nu a înregistrat această piatră.

E. Desjardins, *Annali*, 1868, 26; CIL, III, 6220 (după E. Desjardins și o copie a lui Friedländer); CIL, III, 7518; cf. V. Pârvan, *Castrul Poiana*, p. 105.

A doua jumătate a secolului al II-lea — prima jumătate a secolului al III-lea.

M[ar]ren(us) [A]-
nencletus [vix(it)]
ann(is) LXXII Ter[enti]-
a Victoria con(iux) [et]
Marren(a) Victo[ria]
[fil(ia)...]

r. 1: *M. Arrenus A*, CIL, III, 6220 (lectură emendată în CIL, III, 7518); r. 5: *Arren(a) Vic[t]o[ria filia]*, CIL, III, 6220.

„Marrenus Anencletus, a trăit 72 ani, Terentia Victoria, soția, și Marrena Victoria, fiica, ... (au pus acest epitaf celui ce a binemeritat?)".

Numele *Marrenus* nu a mai fost atestat după știința noastră; el lipsește în indicele CIL, III și la Schulze, *Lateinische Eigennamen*. *Arrenus*, așa cum a fost transcris la prima publicare, a fost însă frecvent atestat (cf. Schulze, *op. cit.*, p. 185 și 430; I. Kajanto, *The Latin cognomina*, p. 140; PIR² A, nr. 709) și poate că astfel ar trebui citit și pe piatra de la Barboși. Lectura nu poate fi însă nici verificată, nici îmbunătățită, piatra fiind pierdută. *Anencletus* este un nume grecesc și el înseamnă „Ireproșabilul". Celelalte nume sînt nume romane frecvente.

303

Fragment de stelă funerară de marmură provenind din ruinele de la Barboși, găsită de Gr. Tocilescu la Galați în 1880. Este ruptă în partea de sus și la dreapta. În partea stîngă, cîmpul scris este încadrat de un chenar profilat. Dimensiuni: 1,15 × 0,69 × 0,24 m; înălțimea literelor: 5—5,50 cm. MNA, inv. 334.

Gr. Tocilescu, AEM, 6, 1882, p. 45, nr. 93.

https://biblioteca-digitala.ro

A doua jumătate a secolului al II-lea — prima jumătate a secolului al III-lea.

Θ (εοῖς) [κ(αταχθονίοις)]
Ἑλικώ[νιος]
Ὀλυμπι[ανοῦ]
ζήσας ἔ[τη]
ιθ' χαῖρε [φίλε]

„Zeilor infernului. Helikonios al lui Olympianus, a trăit 19 ani; fii fericit dragul meu !".

304

Fragment descoperit la Gherghina (Barboşi). Neigebaur spunea că el se afla la Academia mihăileană, la Iaşi, Laurian nu a mai găsit acolo; azi dispărut.

CIL., III, 779.

Data incertă.

HOC GRAT
NUNTIA
C LEG // SSIENSIS
QUARES HAN
E ROG

Pe baza acestei inscripţii, pe care Mommsen o socotea modernă, Seulescul a emis teoria despre municipium Iassiorum (cf. V. Pârvan, *Castrul Poiana*, ARMSI, XXXVI, 1913—1914, p. 109).

305

Fragmente de ţiglă cu ştampila legiunii V Macedonica. Ştampilele sînt de tipul *b* şi *d* de la Troesmis (cf. nr. 215). Înălţimea literelor între 3—2,70 cm. MIRSR, Muzeul de istorie a Moldovei Iaşi, Muzeul judeţean de istorie Galaţi.

CIL., III, 7618; Gh. Ştefan, Dacia, 5—6, 1935—1936, p. 344, fig. 4, 18 (AÉp, 1939, 33); N. Gostar, Danubius, 1, 1967, p. 108—109; S. Sanie, SCIVA, 26 (1975), p. 189—190, nr. 1 şi 2, cu fig. 1,1—2, şi p. 205, Addenda.

Anii 106—162.

tipul *b*: *Leg(io) V Mac(edonica)*
tipul *d*: *[L(egio)] V M(acedonica)*

Ştampilele legiunii V Macedonica de tipul *d* (cu siglele *LVM* sau *LEG VM*), frecvente în Dacia, sînt mai rare în aşezările situate pe limesul Dunării de Jos. În afară de o ştampilă de la Troesmis, S. Sanie citează o ţiglă de la Muzeul din Tecuci (*loc. cit.*, p. 190).

https://biblioteca-digitala.ro

306

Fragmente de țiglă și cărămizi purtînd ștampila cohortei II Mattiacorum imprimată retrograd. Dimensiunile cartușului : 10 × 2,50 cm. Muzeul de istorie a Moldovei—Iași, Muzeul județean de istorie Galați, MIRSR.

CIL, III, 785/2 ; CIL, III, 7620 (după copia lui Schuchhardt) ; Vaillant, *La Roumanie*, Paris, 1854, 3, 456 ; Neigebaur, *Dacien*, p. 295 ; Gh. Ștefan, Dacia, 5—6, 1935—1936, p. 345 și fig. 4, 17, de la p. 344 (AÉp, 1939, 84) ; S. Sanie, SCIVA, 26 (1975), p. 190, 3.

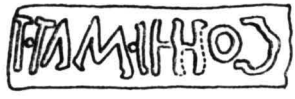

Coh(ors) II Matt(iacorum)

Lectura *COH. VVIIVII*, dată în CIL, III, 785/2, a fost emendată în CIL, III, 7620.

307

Fragment de țiglă cu ștampila în scut dreptunghiular a legiunii I Italica, descoperit la Barboși în 1908. Înălțimea literelor : 2 cm. MIRSR (fost la MNA, inv. 07 936).

V. Pârvan, *Castrul Poiana*, p. 115 (cu desen).

Secolele II—III.

[L]eg(io) I Ital(ica)

Apariția materialului tegular aparținînd legiunii I Italica se datorează instalării unei vexilații a legiunii în castrul de la Troesmis, după transferarea legiunii V Macedonica în Dacia. Legiunea I Italica a preluat misiunea de apărare a părții de nord a Dobrogei, după cum arată inscripțiile și materialul tegular descoperit aici.

308

55 cărămizi purtînd ștampila flotei dunărene, descoperite în anul 1974 într-un cavou, cu prilejul excavărilor pentru construcția unui bloc. Muzeul județean Galați.

M. Brudiu, SCIVA, 27 (1976), p. 85—95 (desen, fig. 4,2 la p. 90).

Secolele II—III.

Cl(assis) Fl(avia) My(sica)

Descoperirea cărămizilor cu ștampila flotei dunărene arată că la Barboși se afla o stațiune a flotei.

https://biblioteca-digitala.ro

309

Fragment de țiglă găsită în cursul săpăturilor arheologice intreprinse la Barboși de Gh. Ștefan în anul 1936. Înălțimea literelor 1 cm. Nu știm unde se păstrează.

Gh. Ștefan, Dacia, 5—6, 1935—1936, p. 344, fig. 4, 16.

Secolele II—IV.

Λούκιος ΛΟΥΚΙΟϹ

Țigla a fost lucrată într-un atelier particular.

310

Opaiț (lucerna) găsită la Barboși de C. Schuchhardt. Pe partea anterioară, la mijloc, este ornamentat cu două măști tragice; dedesubt cîteva litere dintr-un nume. Pe revers, ștampila producătorului. Dimensiuni: 10 × 6,50 × 4,50 cm. Litere: 4—5 mm. Muzeul de istorie a Moldovei—Iași.

CIL, III, 7623, 1; D. Tudor, StCercSt, Iași, 4, 1953, p. 479.

Secolul al II-lea.

a) *Cost(inus?)* sive *Co(n)st(ans)*
b) *Atimeti*

Opaițul este produsul unui atelier local, imitat după opaițele importate din Italia.

311

Fragmente de opaițe cu ștampilă. Unul din ele a fost descoperit într-un complex datat între 193—222. Muzeul județean din Galați.

S. Sanie, SCIVA, 26 (1975), p. 198, nr. 32—34, fig. 5/5, 5/2, 5/8.

A doua jumătate a secolului al II-lea — începutul secolului al III-lea.

[Ar]meni

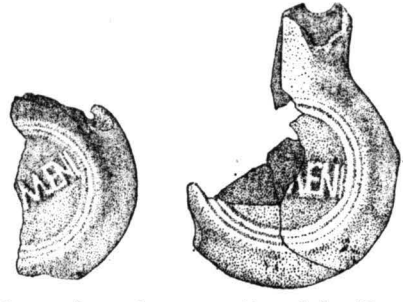

Opaițe cu această ștampilă au fost descoperite și în Dacia. Se consideră că Armenius era un producător local din Dacia (N. Gostar, Arheologia Moldovei, 1, Iași, 1961, p. 192).

https://biblioteca-digitala.ro

312

Opaițe purtînd ștampila pe fundul bazinului. Muzeul județean Galați.

S. Sanie, SCIVA, 26 (1975), p. 200, nr. 35, 36, fig. 5/10 și 5/3.

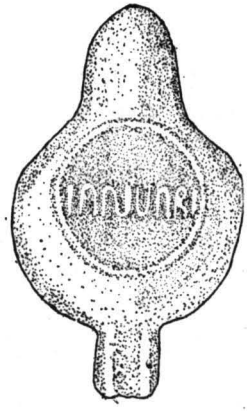

Ianuari

Ianuarius era un producător din nordul Italiei. Opaițele lucrate în atelierul său au avut o largă circulație în provinciile dunărene.

313

Fragment de opaiț cu ștampilă. Muzeul județean Galați.

S. Sanie, SCIVA, 26 (1975), p. 200, nr. 37, fig. 5/6.

Secolele II—III.

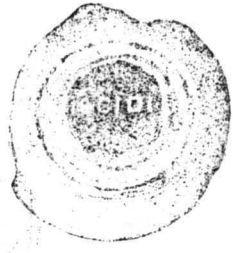

Iegidi

Opaițele lui Iegidius, producător nord-italic, au apărut frecvent în Pannonia și Dacia.

314

Fragment de opaiț cu ștampilă, găsit într-un nivel din prima jumătate a secolului al II-lea. Muzeul județean Galați.

S. Sanie,. SCIVA, 26 (1975), p. 200, nr. 38, fig. 5/1.

https://biblioteca-digitala.ro

Secolul al II-lea.

[O]ctavi

Opaiţele provenind din atelierul lui Octavius, din nordul Italiei au cunoscut o largă răspîndire pe teritoriul Daciei.

315

Opaiţ cu ştampilă. Muzeul judeţean Galaţi.

S. Sanie, SCIVA, 26 (1975), p. 200—201, nr. 39, fig. 5/9 a,b.

Secolele II—III.

Procli

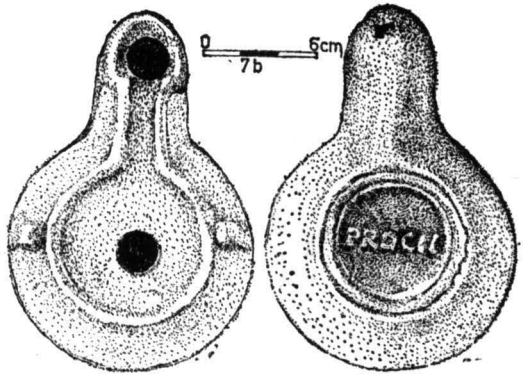

Proclius era un producător nord-italic, ale cărui produse au fost larg răspîndite în Pannonia (reprezentat în Dacia printr-un singur exemplar, N. Gostar, *op. cit.*, nr. 368).

316

Fragment de opaiţ cu ştampilă. Muzeul judeţean Galaţi.

S. Sanie, SCIVA, 26 (1975), p. 201, nr. 40, fig. 5/4.

Secolele II—III.

Filum[eni]

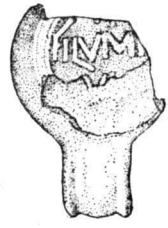

Nu se cunoaşte atelierul în care a fost lucrat acest opaiţ.

https://biblioteca-digitala.ro

317

Fragment de opaiț cu ștampilă. Muzeul județean Galați.

S. Sanie, SCIVA, 26 (1975), p. 201—202, nr. 41, fig. 6/2.

Secolele II—III.

Κάρπου

Nu se cunoaște originea acestui producător.

318

Mortarium descoperit la Barboși în săpăturile arheologice, într-un nivel aparținînd secolelor II—III. *Mortarium* este lucrat din pastă cărămizie și este ștampilat pe cele două laturi din preajma capătului de scurgere. Ștampila are formă dreptunghiulară cu textul retrograd, pe două rînduri, cu litere în relief, înalte de 0,8 cm. Muzeul județean Galați.

S. Sanie, SCIVA, 26 (1975), p. 190, nr. 4, fig. 1/5—6, foto și 2/6 (desen).

Secolele II—III.

Φιλήμονος
„*al lui Philemon*".

Ștampila de pe acest *mortarium* nu e identică cu cea a omonimilor de pe *mortaria* provenind din atelierele aretine sau olbiene (vezi bibliografia citată de S. Sanie la p. 191, notele 11 și 14).

319

Fragment de gît de amforă descoperit în castrul de la Barboși, într-un bordei datat cu monede de la Septimius Severus și Severus Alexander. Ștampila, într-un cartuș, păstrat parțial, poartă două litere. Muzeul județean Galați.

S. Sanie, SCIV, 26 (1975), p. 191, nr. 5 (fig. 2/3).

Sfîrșitul secolului al II-lea-prima jumătate a secolului al III-lea.

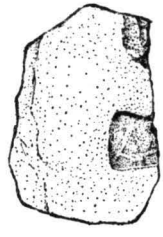

Αλ

https://biblioteca-digitala.ro

Ştampile asemănătoare au apărut la Tanais ; unele din ele avînd după literele de mai sus şi litera Δ (cf. V. V. Kropotkin, *Rimskie importnye izdelija v vostočnoi Evrope (II v do n.e. — V v n.e.)*, Moscova, 1970, p. 11).

320

Fragment de amforă descoperită la Barboşi ; pe gîtul amforei, o ştampilă aplicată invers, cu litere în ligatură. Muzeul judeţean Galaţi.

S. Sanie, SCIVA, 26 (1975), p. 192, nr. 6 (fig. 2/11).

Secolele II-III (?)

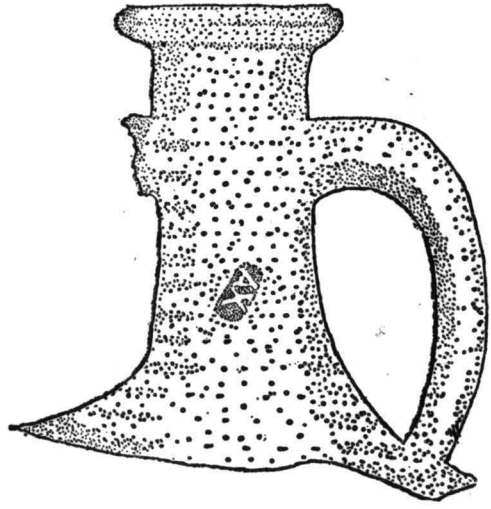

'Ασκ(λήπιος?)
„Ask(lepios?)".

321

Fragmente de amforă descoperite în cursul săpăturilor arheologice de la Barboşi, în complexe datînd de la mijlocul secolului al III-lea sau din a doua jumătate a aceluiaşi secol. Fragmentele păstrează ştampila într-un cartuş cu marginea în relief, aplicată vertical. Muzeul judeţean din Galaţi.

S. Sanie, SCIVA, 26 (1975), p. 192, nr. 7, 9, 10 (fig. 3/3, 4/9, 3/7).

Secolul al III-lea.

Διομ(ήδης)

Amfore cu ştampile asemănătoare au fost descoperite în Moldova la Plesşti şi Băiceni, iar în centrele de pe ţărmul de nord al Mării Negre la Tyras şi Tanais (vezi bibliografia citată de S. Sanie, *op. cit.*, notele 24, 25 şi 26).

https://biblioteca-digitala.ro

322

2 fragmente de amforă descoperite la Barboși în săpături arheologice, într-un nivel datînd din a doua jumătate a secolului al III-lea. Amfora purta două ștampile în cartuș. Muzeul județean din Galați.

S. Sanie, SCIVA, 26 (1975), p. 192—195, nr. 11 (fig. 2/1) și p. 205, Addenda.

Secolul al III-lea.

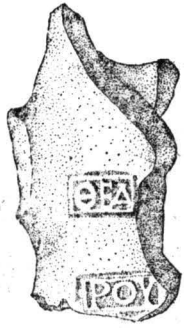

a) Θε(ό)δ(ωρος) sau Θεα(γένης)
b) Ῥοῦ(φος)

Amfore cu ștampila Θεα au mai fost descoperite la Tanais, de asemenea amfore cu ștampila Ῥοῦ (vezi bibliografia citată de S. Sanie *op. cit.*, p. 195, notele 28, 30). Aceasta din urmă a apărut și pe o amforă de la Orlea (D. Tudor, Apulum, 7, 1968, p. 394; IDR II, 311).

323

Fragment de amforă păstrînd o parte dintr-o ștampilă aplicată vertical. descoperită la Barboși. Muzeul județean din Galați.

S. Sanie, SCIVA, 26 (1975), p. 195, nr. 12 (fig. 4/8).

Secolul al III-lea.

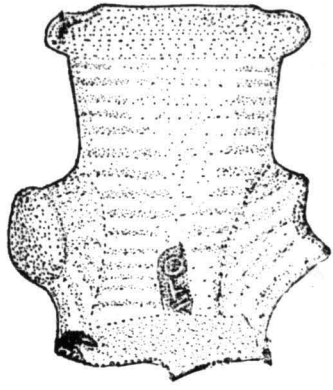

[?Κτησιφῦ]ντο

Întregirea numelui s-a făcut prin analogie cu ștampilele descoperite în centre din nordul Mării Negre (vezi bibliografia citată de S. Sanie la nota 33).

https://biblioteca-digitala.ro

324

Fragment din gîtul unei amfore găsit la Barboşi într-un nivel datat după Filip Arabul. Fragmentul păstrează două litere în relief. Muzeul judeţean din Galaţi.

S. Sanie, SCIVA, 26 (1975), p. 195, nr. 13 (fig. 3/6).

A doua jumătate a secolului al III-lea.

Πε(ισίστρατος?)

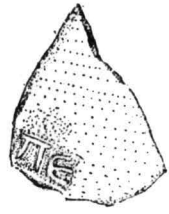

325

Fragment de amforă descoperit la Barboşi într-un complex datînd după domnia lui Philip Arabul. Fragmentul poartă o ştampilă aplicată invers la baza gîtului. Muzeul judeţean din Galaţi.

S. Sanie, SCIVA, 26 (1975), p. 195—196, nr. 15, fig. 4/1.

A doua jumătate a secolului al III-lea.

Πλά[των?]

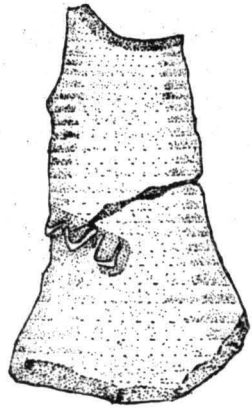

Acest nume a fost atestat întreg pe ştampilele de amfore cosiene la Tyras (E. M. Staerman, KS, 36, 1951, p. 41, citat după S. Sanie, *op. cit.*, p. 196, nota 38). O ştampilă asemănătoare a fost găsită în aşezarea carpică de la Văleni (Carpica, 1, 1968, p. 121, fig. 6/1).

326

Fragment de gît de amforă descoperită la Barboşi într-un complex datat în secolul al III-lea. Fragmentul poartă o ştampilă cu trei litere într-un cartuş. Muzeul judeţean din Galaţi.

S. Sanie, SCIVA, 26, (1975), p. 196, nr. 17, fig. 4/5.

https://biblioteca-digitala.ro

Secolul al III-lea.

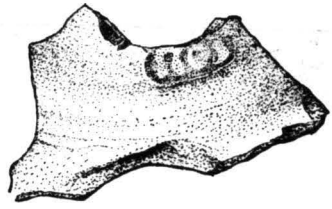

Ποσ(ειδώνιος?)

Un exemplar cu această ștampilă a fost descoperit la Tanais (vezi V Kropotkin, *Rimskie importnye izdelija v vostočnoi Evrope (II v. do n.e. — V v.n.e.)*, Moscova, 1970, p. 12, tab. 1).

327

Fragment din gîtul unei amfore purtînd o ștampilă într-un cartuș cu litere în relief înalte de 0,5 cm. Muzeul județean din Galați.

S. Sanie, SCIVA, 26 (1975), p. 196, nr. 16, fig. 4/6.

Secolele I—III.

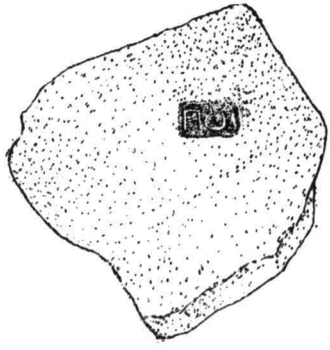

Πολ(ύδημος?)

O amforă cu această ștampilă a fost găsită la Panticapaeum (V.V. Kropotkin, *op. cit.*, p. 12).

328

Fragment din gîtul unei amfore de mari dimensiuni avînd incizată litera *C*. Amfore cu această literă au fost frecvent atestate în provinciile apuse ale Imperiului roman și au fost găsite și în unele centre din sud-estul Uniunii Sovietice (vezi bibliografia citată de S. Sanie în notele 44 și 45). Muzeul județean din Galați.

S. Sanie, SCIVA, 26 (1975), p. 196, nr. 19, fig. 2/5.

https://biblioteca-digitala.ro

Secolele II—IV.

C

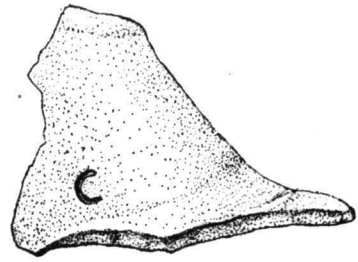

329

Fragment din gîtul unei amfore avînd incizate literele *CI*. Aceste litere apar pe o amforă descoperită în Gallia. Muzeul judeţean din Galaţi.

S. Sanie, SCIVA, 26 (1975), p. 196, nr. 20, fig. 3/2.

Secolele II-IV.

CI

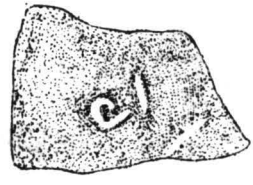

330

Fragment din gîtul unei amfore avînd incizate literele *HM*. Fragmentul a fost găsit în castru împreună cu monede de la Marcus Aurelius pînă la Gallienus. Muzeul judeţean din Galaţi.

S. Sanie, SCIVA, 26 (1975), p. 197, nr. 21, fig. 2/4.

Secolele II—III.

'Η*μ*(*α*) sau 'Η*μ*(*ολῶβος*?)

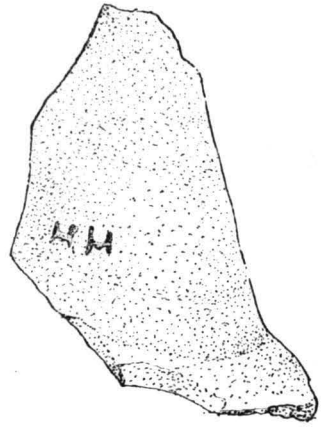

Aceste litere au fost atestate de amfore heracleene, ştampilate în relief sau incizate, găsite la Tyras.

https://biblioteca-digitala.ro

331

Fragment din gîtul unei amfore găsit într-un nivel arheologic datat după domnia lui Philip Arabul. Fragmentul poartă incizate litera *O*. Muzeul județean din Galați.

S. Sanie, SCIVA, 26 (1975), p. 197, nr. 22, fig. 4/7.

Secolele III—IV.

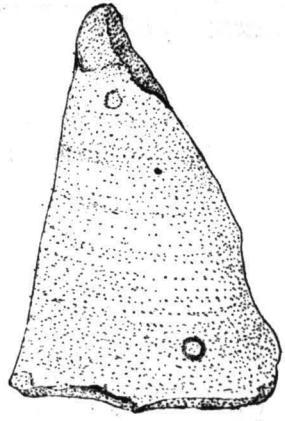

O

Amfore cu această ștampilă au fost găsite în număr mare la Tanais și în alte centre nord-pontice. Un fragment de amforă cu această literă a fost găsit la Tîrpești (jud. Neamț), v. nota 51, p. 197.

332

Fragment din gîtul unei amfore găsit la Barboși. Fragmentul poartă pictate litere pe patru rînduri, care au putut fi numai parțial descifrate. Muzeul de istorie — Galați.

S. Sanie, SCIVA, 26 (1975), p. 197, nr. 25, fig. 2/10.

Secolele II—III(?)

sau Μω
ωιν
Μιθρ[ιδάτης?]
ιλ

Întregirea din r. 3 este numai probabilă; literele din r. 4 aveau o valoare numerică, după cum presupune editorul.

https://biblioteca-digitala.ro

333

Gît de amforă avînd la jumătatea sa scrise cu vopsea roşie două litere în ligatură. Muzeul judeţean din Galaţi.

S. Sanie, SCIVA, 26 (1975), p. 198, nr. 27, fig. 3/4.

Secolele II—III.

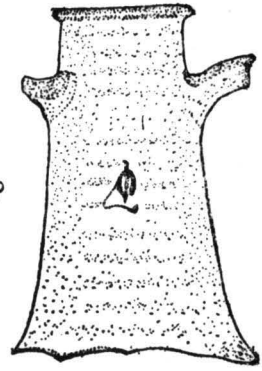

Monogramele sînt mai rare în secolele II—III. Literele de această amforă ar putea reprezenta o valoare numerică sau prescurtarea unui nume.

334

Fragment din gîtul unei amfore de mari dimensiuni avînd pictate cu roşu trei litere. Muzeul judeţean din Galaţi.

S. Sanie, SCIVA, 26 (1975), p. 198, nr. 28, fig. 4/2.

Secolele II—III (?).

Ἑρμ(ῆς -μῶν?)

Aceste litere apar pe amforele heracleene sau cosiene (E. M. Staerman, KS, 36, 1951, p. 36, fig. 4/21 a şi p. 41, fig. 5/109—112).

335

Fragment din gîtul unei amfore avînd însemnate două litere. Muzeul judeţean din Galaţi.

S. Sanie, SCIVA, 26 (1975), p. 198, nr. 29, fig. 3/8.

https://biblioteca-digitala.ro

Secolele II—III (?)

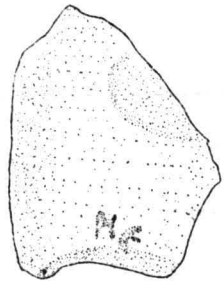

HE

Aceste litere aveau probabil o valoare numerică.

336

Fragment din gîtul unei amfore avînd însemnate literele *K* și o parte din litera *η*. Cele două litere ar putea avea o valoare numerică. Muzeul județean din Galați.

S. Sanie, SCIVA, 26 (1975), p. 198, nr. 30, fig. 3,1.

Secolele II—III (?).

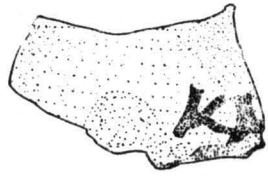

Kη

337

Gît de amforă avînd pictate trei litere. Muzeul județean din Galați.

S. Sanie, SCIVA, 26 (1975), p. 198, nr. 31, fig. 3/11.

ΠβΓ

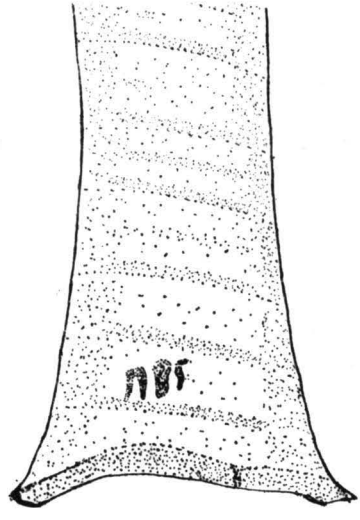

https://biblioteca-digitala.ro

338

Fragment de bol de *terra sigillata*, găsit într-un bordei datat cu monede pe la Septimius Severus şi Severus Alexander, ornamentat cu friză cu ove şi cu reprezentări animale. Fragmentul poartă două ştampile. Muzeul judeţean din Galaţi.

S. Sanie, SCIVA, 26 (1975), p. 202, nr. 42, fig. 7.

Sfîrşitul secolului al II-lea — prima jumătate a secolului al III-lea.

Ofill(us)

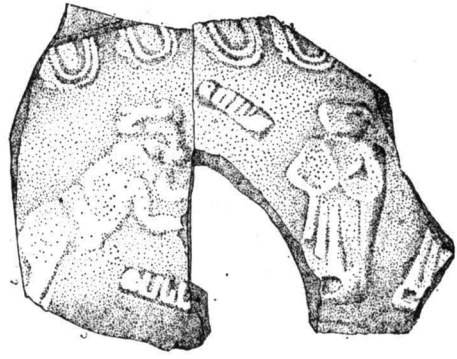

Bolul pare să provină dintr-un atelier din Gallia.

339

Fragment de cupă din pastă fină cărămizie, acoperită cu un firnis de culoare roşcată. Pe partea interioară, ştampila retrogradă în relief. Se păstrează la Institutul de Istorie şi Arheologie Iaşi.

S. Sanie, SCIVA, 26 (1975), p. 202—203, nr. 43, fig. 1/7 a, b.

Secolele II—III.

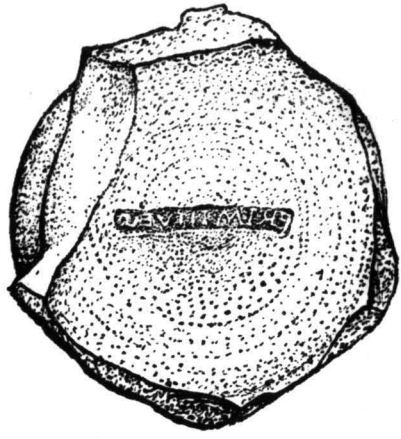

Primitives

https://biblioteca-digitala.ro

Ștampile cu acest nume au apărut în provinciile apusene ale Imperiului (cf. bibliografia citată de S. Sanie la nota 73 de la p. 203).

340

Oală cu torți. Pe umărul vasului sînt incizate șase litere grecești. Muzeul județean din Galați.

S. Sanie, SCIVA, 26, 1975, 2, p. 203, nr. 44, fig. 6/3 a, b.

ΑΒΓΔΕΛ

Aceste litere pot fi considerate ca exerciții de scriere sau ca un nume personal, Αβγδελ, de origine orientală.

341

Fund de cană din pastă cărămizie, acoperită cu un firnis brun roșcat. Pe partea interioară a inelului de susținere sînt incizate două litere. Institutul de istorie și arheologie — Iași.

S. Sanie, SCIVA, 26 (1975), p. 204, nr. 45, fig. 3/9.

Secolele II—III (?)

Δ 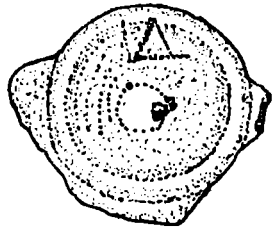

342

Cană fragmentară avînd zgîriate cîteva litere. Se păstrează la Institutul de istorie și arheologie — Iași.

S. Sanie, SCIVA, 26 (1975), p. 204, nr. 46, fig. 6.

οσαβ
ιδι ... ιγ

În dreapta torții, cîteva semne, din care o parte dintr-un O.

https://biblioteca-digitala.ro

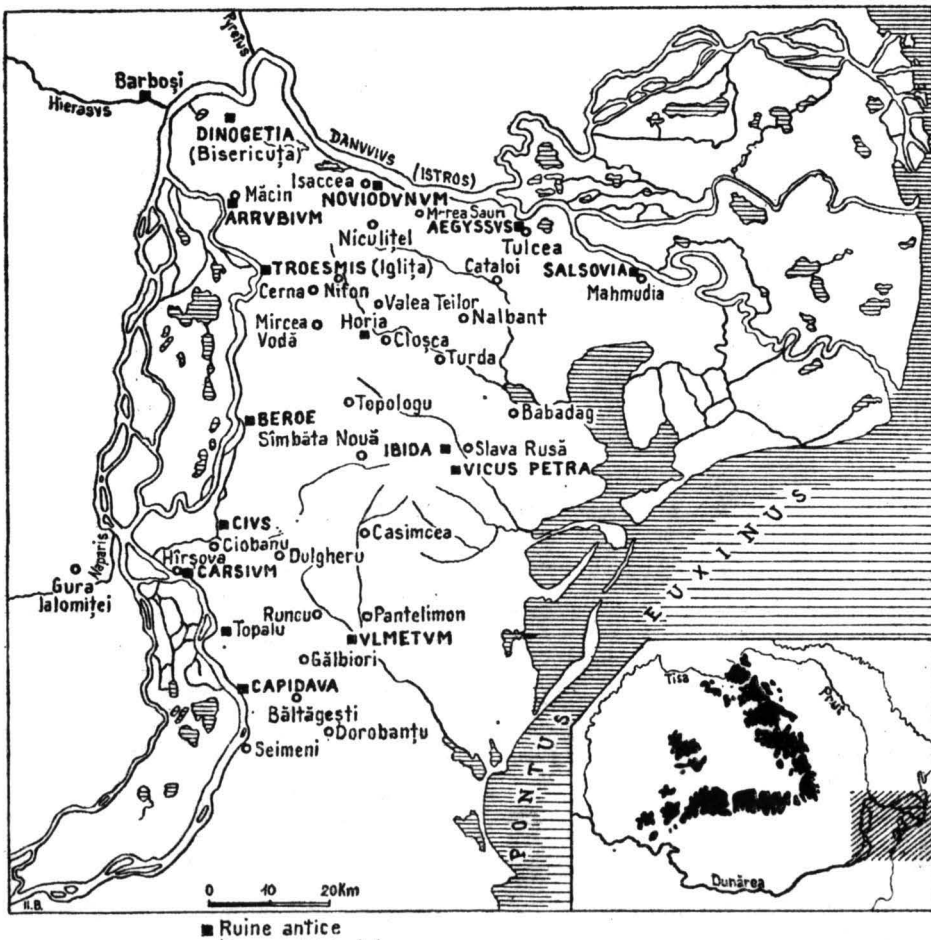

Harta descoperirilor

https://biblioteca-digitala.ro

INDICES
Indici

Numeri ad inscriptiones remittunt

I. Nomina virorum et mulierum 328
II. Cognomina 332
III. Imperatores et domus eorum 336
IV. Consules 339
V. Honores publici 340
VI. Res militaris 340
VII. Dii deaeque. Res sacra; sepulcralia 341
VIII. Geographica 343
IX. Res municipalis 343
X. Notabilia varia 344
XI. Opera quae priorum loco afferuntur 345

I. *NOMINA VIRORVM ET MVLIERVM*

Ac[ilius ?] Val(ens) 275
P. Aconte(ius) 137, V 18
Aelius ... 123
P. Ael[ius] Abi ... 172
Aelius Aelianus 92, 164
Ael(ius) Aur[elia]nus 170
Aelius Cara ... 13
P. Ael(ius) Celsus 276
P. Ael(ius) F. ... 171
Aelius Gem[inus] 222
Ael(ius) Iulius 124, 222
Aelius L ... 90
Aelius Longinus 23
Aelius Lu ... 90
Ael(ius) M. ... 170
AELIUS OPTATVS, leg. Aug. leg. V. Mac. 158
Ael(ius) Quintianus 159, 7 — 8
P. Aelius Quintianus 159, 6
[? Aelius] Sacc[o?] 165
Aemilius 137, V 22
Aemi(lius) Gemin(us) 137, VI 20
M. Aemilius Optatus 270
Aemilius Postumini 81
'Αλφ(ῆνος) Μοδέστος 300
Annaeus Pulcher 239
L. ANNIVS LARGVS cos. 295
P. Anthi ... 173
M. Antistius Caecina 218
M. Antistius Domitius 148
M. Antistius Rufus 148
C. Antistius Valens 174
Antistius Vetus 137, I 7
Antistius Zoticus 175
C. Antistius Zo[ticus] 174
Antistia Antonina 175
Antonius ... 137, V 19
Antonius ... 137, V 20
M. An[t(onius)] 295
Antonius Crisp[us] 137, IX 14
Antonius Didianus 176
L. Antonius, L. fil., Felix 176
Antonius Florianus 41
Ant(onius) Florus 41
[Γ. 'A]ντώνι[ος Φ]ρόντων 272
Anton(ius) Gem(inus) 137, VII 34
Anto(nius) Pro ... 137, VI 19
Antoni(us) Procul(us) 137, IX 15
Antonius R ... 137, V 3
Fl. Antonius [R]omanus 247
Ant(onius) Silvanus 137, I 31
Aul. Antonius, Auli fil., Valens 177
Antonia Cr[i]spina 227
Antonia Marcellina 176
Antonia Tyrannis 177
Aponi(us) Moe[sicus] 137, VII 1
Arria Cassia 39
P. Atal(l)us 137, II 24
L. Atilius, L. fil., Quirina ... 16
Atilia Fort[una]ta 174
Stelea Atilia Fortunata 175
Atis(ius) Valen(s) 137, VI 2
Attius Alex(ander) 137, I 24
M. Attius, T. f., Firmus 4
Attia A/EA 185
C. Atulenus Narcissus 270
Aufidius Aq[uila] 278
Aufidi(us) Iuli(anus) 137, VII 33
C. AVFIDIVS VICTORINVS cos. 19
Aufon(ius) Valen(tinus?) 137, III 33
Aur(elius) 266

https://biblioteca-digitala.ro

[M. A]urelius ... 164
Αὐρήλιος Βάσσος Χρυσίππου 259
Aur(elius) Castor 101
Aur(elius) Castus 124
Aur(elius) Gai(u)s 43
Aur(elius) Hermes 42
Aurelius Marinus Romanus 219
Aur(elius) Probus 274
Au[r(elius)] Sev(erus?) 266
Αὐρ(ήλιος) Θεόδωρος Θεοδώρου 126
Aur(elius) Victor 124
Aur(elius) Melitis 42
Avii ... 137, VII 19

Baeb(ius) Severus 137, III 20
Barb(ius) Cant[aber?-brius?] 137, III 2

Cabellius ... 137, IX 11
[Q. C] aecilius Re[dditus] 142
Q. CAECILVS REDDITVS leg. Aug. leg.V Mac. 155
C(a)enius ... 137, III 10
[? Cae]sius ... 51
Caesius ... 137 IX 10
Caesius Saturninus 244
[? Caesia Satur]nina 244
Caesonius Niger 137, I 27
Calpurnius ... 137, IX 12
[CAL]PVR(NIVS) AGRICOLA c.v. 160
P. CALPVRNIVS MACER CAVLIVS RVFVS leg. Aug. pr. pr. 292
L. CALPVRNIVS PISO cos. 22
SER. CALPVRNIVS SCIPIO ORFITVS cos. 64
Calventius Constans 70
CARMINIVS VETVS cos. 75
CASSIVS DIO COCCEIANVS cos. 8
Cassi(us) German(us) 137, III 25
Cassius Longin[us] 137, II 2. II 31
Casius Numidicus 270
Cassius Primitivus 222
Cass(ius) Vale(n)s 137, II 7
Cassius VI ... 137, IX 1
P. CATIVS SABINVS cos. 76
[? C] at(onius?) Phil(ippus) 137, VI 21
Cat(onius) Secun(dus) 137, VI 25
M. CATONIVS VINDEX leg. Aug. pr. pr. 248
Celsius Celerianus 268
CESENNIUS SOSPES cos. 63
C[l(audius)] ... 268
Cl(audius) Amandus 123
Ulpius Cl[au]d(ius) Auctus 199
Tib. Cl(audius) Celsus 140
Claudius Cocceius 19
Clau(dius) Crispus 137, III 28
Tib.Cl(audius) Firminus 59
Tiberius Cl(audius) Florus 226
CL(AVDIVS) FRONTO c.v. 160
Tiberius Cl(audius) Ingenus 226
Tiberius Cl(audius) Marcus 226
Cl(audius) Maxim[us] 137, I 33. II 3
C)audius) M ... 199
Cl(audius) Me ... 137, IX 26
TIB. CL(AVDIVS) POMPEIANVS, c.v. bis cos. 146
Ti. Clau(dius), Ti. fil., Priscus, 178
Claudius Secund(us) 137, IX 18
TI. CLAVDIVS SEVERVS PROCVLVS cos. 19
Tib. Claudius, Tib. fil., Ulpianus 179
Tib. Cl(audius) Valens 268
Tib. Cl(audius) Vettius 226
Claudius, v. Ulpius 199
[Clau]dia 182
Claudia Aglais 181
Claudia Hediste 181
Claudia Iuliana 182
C. Clodius 139
M. Coc(ceius) ... us 28
M. Coc(ceius) Albucius 28
Coccelus Clemens 30
Coc(ceius) Elius 29, 73
Coc(ceius) Helius 30
M. Coc(ceius) Hilus 6
Cocceius Nardus 24
M. Coccesius Sabi[nus] 282
M. Coc(c)eius Titio 24
M. Coc(eius) Valerius 28
Cocceius Veturius 24
M. Coc(ceius) Vitalis 28
M. Coc(ceius) Vita[l]is 28
Cocceius Vitales 30
M. Cocceius Vitlus 24
Cocceia Dorina 227
Cocceia Iulia 4
Coc(ceia) Iulia 30
Cociei (= Coccei ?) 124
COMINIVS SECVNDVS leg. leg. V Mac. 141
L. Cominius Valens 156
P. CORNELIVS ANVLLINVS cos. 76
Cornel(ius) Bassus 137, II 20
CORNELIVS CLEMENS, c.v. 160
Cornelius Firmus 297
Cornelius Nicander 287
Cornelius Pisio 31
SER. CORNELIVS SCIPIO SALVIDIENVS ORFITVS, cos. 66
CO]SCO[NIVS GENTIANVS ?] leg. Aug pr. pr. 294

De[cu?]ria Procula 196
Didia Marcelina 176
D[o]metius Consul 66
C. DOMITIVS DEXTER cos. 93
Dom(itius) Do ... 137, III 7
Domitia Matrona 182
C. Egnatius, C. f., Valens, 183
Egna(tius) Valens 137, II 33
[?Eresius] Maesianus 246
C. ERVCIVS CLARVS cos. 160
Q. Erucius Victor 103

Q. FABIVS POSTVMINVS leg. Aug. pr.pr.94

https://biblioteca-digitala.ro

Fabricia, Q. f., Saturnina 36
Fera. Longinus 137, II 19
Fl(avius) ... 137, V 30
T. Fl(avius) 32, 295
Flavius Alexander 155, 184
T. Fl(avius) Alexander 155
Fl(avius) Antonin[us] 137, I 3
T. F(lavius) Apollinaris 251
Fla(vius) Augustales 67
Fl(avius) Avitianus 127
Fl(avius) Cael ... 137, V 7
Flavius Damas 245
Fl(avius) EI ... 137, V 28
T. Fl(avius) Fausti[nus] 290 a
Fl(avius) Festus 290 a
T. Fl(avius) Flavianus 32
Fl(avius) Germanus 63
Fl(avius) Ianuarius 93, 127
FLAVIVS LVCILLIANVS, leg. Aug. pr. pr. 20. 97
T. Fl(avius) Magn(us) 137, VI 28
T. F(lavius) Mo[destus?] 32
T. FLAVIVS NOVIVS RVFVS leg. Aug. pr. pr. 151
Φλάβιος Παννόνιος 126
(Flavius) Piso 155
Fl(avius) Pont ... 137, V 15
Flavius Reginus 249, 252
T. Fl(avius) Severus 65
T. Fl(avius) Un ... 137, V 26
Fl(avius) Valen(s) 137, VI 32
(Flavius) Valens 155
Fl(avius) Valens 137, IX 20
T. Fl(avius),. T. f., Valens 184
Fl(avia) Alexandra 276
(Flavia) Maximilla 155
(Flavia) Respecta 155
[Fla]via Vic[tor]ina 90
Fonteius Capito 137, I 32
FVFICIVS CORNVTVS, leg. Aug. pr. pr. 134, 155
M. GAVIVS CORNELIVS CETHEGVS, cos. 160
M. GAVIVS SQVILLA GALLICANVS, cos. 75
Gelli(us) Germ(anus) 137, III 27
[Ge]minius Aquil[inus] 157
Gratti(us) Itali(cus) 137, VII 31
Helvius Can[taber? - brius] 137, III 7
Herc(ulius) Marcia(nus) 124
IALLIVS BASSVS, leg. Aug. pr. pr. 159
Iu[l(ius)] ... 40. 137, VI 10, V 14
C. Iuliu[s] 139. 295
P(ublius) Iulius 3
[I]ulius Alexa[nder] 137, VII 5
[G. Iulius] Antoni[nus] 189
Iul(ius) Aquila 137, III 24
L. Iul(ius) Attalus iunior 298
Iul(ius) Balens 137, VI 5
Iul(ius) Cand(idus) 137, VII 26
Iulius Capito 7
C. Iulius Capito 7
Iul(ius) Clemens 158
Iulius Dizzace 185
C. Iulius Epigonus 270
Iul(ius) Eutyches 104
L. IVLIVS FAVSTINIANVS leg. Augg. pr. pr. 150
Iuli(us) FI ... 137, III 8
C. Iulius Hermes 25
Iul(ius) Geme ... 137, V 4
Iul(ius) Genian(us) 137, VI 8
Iul(ius) Germanus 137, IX 16
Q. Iul(ius) Heliodorus 273
Iul(ius) Herculanus 163
C. Iulius Herma(s) 270
Iul(ius) IMV 137 I, 8
L. I]ul(ius) Iulianus qui et Rundacio 296
Iul(ius) Jub ... 137, VII 20
Iul(ius) Licin[ianus] 137, III 5
Iul(ius) Longinus 137, I 21, VI 7, VI 26
Iulius Lu[ci]us 33
Iul(ius) Macrinus 137, II 23
IVLIVS MAIOR leg. Aug. pr. pr. 137
C. [Iul(ius)] Marinus 190
IVLIVS MAR[INVS] leg. Aug. pr. pr. 291
[I]ul(ius) Maximus 137, II 8
C. Iuli(us) No ... 139
Iul(ius) Nob(ilis) 137, VII 27
[Iu]l(ius) Philippus 137, II 9
Iul(ius) Pont(icus) 137, IX 3. 186, 2, 186, 6
C. Iul(ius) Pr ... 253
C. Iulius Prim[us?] 253
Iul(ius) Proculus 137, I 5, VI 24
C. Iul(ius) C. f., Quadr[at(us)] 77
Iul(ius) Roscius 137, II 27
Iul(ius) Sabinus 137, VI 23
Iul(ius) Sap ... 137, IX 13
T. IVL(IVS), T. F. FAB., SATVRNINVS, conductor Illyrici utriusque et ripae Thracicae 10
Iulius Saturninus 149
C. Iul(ius) Saturninus 187, 188
L. Iul(ius) Satu[r]ninus 298
P. IVLIVS SCAPVLA TERTVLLVS PRISCVS cos. 92
G. Iul(ius) Sergi(u)s 80
IVLIVS SEVERVS leg. Aug. pr. pr. 58
IVLIVS SEVERVS, c. v. 160
Iulius Severus 137, II 30, VI 6, VII 7
Iulius Silvanus 237
IVLIVS STATILIVS SEVERVS, leg. Aug. pr. pr. 1
Iulius Teres 69
G. Iulius Theseus 189
Iulius Valens 25.115.121.137, I 28. I.29. III 22. VI 3. 276
Iul(ius) Val(ens) Valent(inus) 137, VII 25
Iul(ius) Vibia[nus] 137, V 17
Iul(ius) Vit[ales] 8. 57 a, b
Iul(ius) Vitalis 25
Iul(ius) Vitul(us) 137, VI 27
Iulia [Cr]ispina 279
Iulia Florentina 155

https://biblioteca-digitala.ro

Iulia Hermais 190
Iul(ia) Ianuaria 276
Iulia Mansuet(a) 121
Iulia No ... 195
Iul(ia) Rhodope 25
Iulia [S]a[tur]nina 298
Iulia Terentia 77
[Iuli]a Urbica 189
Iulia Veneria 34
M. In[steius?] ... 135
L. Iuventius, L. libertus, Marcellus, qui et Faustus 191

Licinius ... 137, V 5
Lic(inius) Cl(emens) 158
L. Licin(ius) Cleme(n)[s] 158
Licinia Clementiena 158
Lucia Licinia 158
Licinia Veneria 158
Lucil(lius) Pu ... 137, III 4
Lucretius Statu(tus) 137, VI 30
Q. Lut[ati]us R[usti?]cu[s] 105

M(a)eonius Val ... 137, VII 22
P. Mai(us) Severus 137, III 29
MANTENNIVS SABINVS, leg. Aug. pr.pr. 8. 57 a, b
Q. Marcius Provincialis 225
Q. Marcius Quadratus 225
Mar(cius?-ius?) Silvanus 137, IX 19
Marcia Basilissa 160, 184
Maria Ingenua 278
M[ar]ren(us) [A]nencletus 302
Marren[a] Victo[ria] 302
Mar[tius sive-tia] 44
Mart(iu)s P(h)ilo 64
MARTIVS VERVS, leg. Aug. leg. V Mac. 159
MARTIVS VERVS, c.v. 160
Mem(m)ius Capito 137, II 25
Memi(us) Valens 137 II 5
C.[MESSIVS Q.] DECIVS V[ALERINVS] leg. Aug. pr. pr. 269
Messius Frontinus 124
Mess(ius) Valen(s) 137, VI 33
MINICIVS NATALIS, leg. Aug. pr. pr. 141
C. Munatius Venustus 36

Naev(ius) Pudens 137, II 26
Nem(onius?-lsius) Valens 137, III 16
Nonius Satu[rninus] 137, IX 24
[? No]rban[us] 210
Numitorius Severus 137, IX 22
Nymphidius Maximus 222

Octavius Clemens 158
Octavius Clementianus 158
Octavius Licianius 158
OPILIVS PEDO APRONIANVS cos. 67
C. OVINIVS TERTVLLVS, leg. Aug. pr. pr. 2.95.96

[P]apiri(us) Mes ... 137, VII 3
Pavivs ... 137, VIII 5
C.PE ..., leg. Aug. pr. pr. 98, 99
Pescennius I. ... 137, I 2
Petron(ius) ... 137, V 27
C. Planc[ius] ... 135
PLOTIVS IVLIANVS, leg. Aug. leg. V Mac., 137
Pomp(onius) Maximus 137, I 26
PONTIVS LAELIANVS cos., 63
PONTIVS LAELIANVS, leg. Aug. pr. pr.144
P. PONTIVS LAELIANVS c.v. 144
C. PRASTINA PACATVS MESSALINVS cos. 295
C. Pu[bli]cius Niger 192
Publ(icius) Tertiu(s) 137, VI 34
[Pu]blicius Viator, 180
Publicia Cyrilla 192

QVINTILLIVS MAXIMVS cos. 64

Rascanius Euthyces 193
T. Rascanius Fortunatus 193
Rascania Phoebe 193

P. SALVIVS IVLIANVS cos 22
Scribonia Melitine 188
SEIVS FVSCIANVS cos. 18
Semp(ronius) Rufus 137, III 21
Sempronius Valens 137, I 1
Sentius Ponticus 186, 7 — 8, 186, 8 — 9
Septimius Celer 137, I 30
L. SERGIVS PAVLLVS cos. 15
Servilius ... 137, V 23
M. SERVILIVS FABIANVS, leg. Augg. pr. pr. 135
M. SERVILIVS SILANVS cos. 18
Severus Am ... 137, VII 23
Sex. Be ... 137, IX 26
[Sil]ius Ingenus 124
Sil(vius) Casius 233
Sosius Longinus 137, II 18
STATIVS PRISCVS, c.v. 160
Stator(ius) No ... 137, V 21
Sulp(icius) Valenti(nus) 137, VI 4

Terent(ius) Gir ... 137, IX 2
Ter[enti]a Victoria 302
Ti(berius) Capito 137, I 25
[Ti]b(erius) Vitales 194, 1 . 194,6
Tiberia Claudia 180
Q. TINEIVS CLEMENS cos. 92
Titia Matrina 29
Truc(cius) Secundus 137, VI 1
Tuc(cius) Acl(ianus) 154

M. Ulpius ... 35
M. Ulp(ius) Antipater 151
Ulpius Demetrius 102
M. Ulp(ius) Domitius Anthius 117
[?Ul]pius Eutyches 244
Ulpius Flavius 39, 230
M. Οὔλπιος Φορτουνάτος 242
Ulp(ius) Hector 123
M. Ulp(ius) Leont(ius) 154
M.Ulp(ius) Marcianus 148
Ulp(ius) Martinus 124
[M.]Ulpius Maximinus 270
Ulpius Maximus 133

https://biblioteca-digitala.ro

M. Ulpius Piso 35
M. Ulpius Piso 35
M. Ulp(ius [Po]lycarpus 161
[U]lpius Quadratus 110
Ulpius Romanus 222
Ulp(ia) Flavia 39
Ulp(ia) Nicandra 72

Valeri ... 48
Val(erius) 40, 137, V 29. 139
Valerius Aternus 137, IX 23
Q. Valerius Atin[i]anus 248
Val(erius) B[o]nus 104
M. VALERIVS BRADVA MAVRICVS, cos. 67
Valerius Callinicus 76
Val(erius) C[a]mp[a]nus 37
Val(erius) Clemens 137, IX 21
P. Val(erius) Cleme(n)s 156
L. Val(erius) Crispus 156
Val(erius) Felicx 73
Valerius Formian(us) 196
Va lerius Firminus 196
Val(erius) Firmus 137, II 2, 146, 196
Val(erius Fronto 137, VI 31
[V]aleri(us) Fron[to] 137, VII 4
L. Valerius Fuscus 221
G. Val(erius) Her[c]ulanus 117
Val(erius) Ianuari(u)s 137, II 6
Val(erius) Ism ... 137, V 16
Val(erius) Libo 137, II 32
C. Val(erius) Longinianus 163
Val(erius) Longinus 137, II 22, VI 18, VII 2
Val(erius) Mar ... 137, V 25
[T. Val(erius)], T. fil., Marcianus 160
L. Val(erius) Maxellius 62
Val(erius) Maximu(s) 137, II 28. VII 6, III 19
L. VALERIVS MESSALLA THRASEA PRISCVS, cos. 93
Val (erius) Mo[destus?] 137, V 6
Valerius Nilus 72
Valerius Phoebio 76
Valer(ius) Pollio 137, IX 17
Valeri(us) Pris(cus) 137, VII 32
Val(erius) Proculus 137, I 23
C. Val(erius) Pudens 154
[Vale]rius Pudens, 201
C. Val(erius) Respectus 277
VALERIVS ROMVLVS, vir perfectissimus dux, 290 b
Val(erius) Rufus 137, III 17
Val(erius) Severu[s] 137, VI 22
L. Val[lerius] Soter 72
Val(erius) Ter[t]ullus 37
L. Val(erius) Turbo 72
Valerius Valens 137, I 4, I 20, III 18, 185, 224
Valerius Vale .... 137, III 5
G. Val(erius) Valentin[us] 117
Valerius Valerianus 66
Val(erius) Victor 137, II 21. 290 a
L. Val(erius) Victorinus 72
Valerius Zosimus 76
Valeria Bona 104
Val(eria) Casta 38, 287
G. Val(eria) C[asta?] 117
Val(eria) Fl(avia) 279
Val(eria) Fortunat(a) 184
Valeria Iulia 104
Valeria Longa 160
Valeria Matrona 104
A. Vege ... 137, V 24
D. VELIVS RVFVS IVLIANVS, cos. 66
Vellei(us) Capito 137, III 32
L. VENVLEIVS APRONIANVS OCTAVIVS, cos. 15
Verus Bassus 137, III 30
[?V]et[uri]us 299
Tib. Veturius, Tib. fil., Aemilia, Mauretanus 143
C. Veturius Tertius 34
Veturius Tertius 56
Veturia ... 35
Veturia Furnia 34
Veturia Ulpia 35
Vibius Priscus 137, I 6
P. VIGELLIVS RAIVS PLARIVS SATVRNINVS ATILIVS BRADVANVS CAVCIDIVS TERTVLLVS leg. Aug. pr. pr., 11, 145

Xenius Nicephorus 129

II. *COGNOMINA*

Abi ... 172
Achelous 281
Acrylla Trygitiani 43
Agathopus 291
Aglais 181
AGRICOLA 160
Aellanus 92, 154, 164
Aλ ... 319
Albucius 28
Alexander 137, I 24, IV 4, VII 5, 155, 184, 227, 233
P. Alexan[der] 276
Alexandra 276
'Αλεξάνδρα 280
'Αλέξανδρος 87
'Αλέξανδρος 'Ηρακλέωνος 280
Am ... 137, VII 23
Amandus 123, 197
[A]nencletus 302
Anthius 117
Antipater 151
Antonina 175
Antoninus 137, I 3, 189
ANVLLINVS 76
'Αφροδί[σιος -σιων] Μάρ(κου sive -κιανοῦ] 88
Apollinaris 251
['A]πολλώνιος 'Αττάλ[ο]υ 87
Apollonius 301

https://biblioteca-digitala.ro

APRONIANVS 67
Aquila 137, III 24, VIII 4 278
Aquil[inus] 157
Aquila Barsemon 245
'Αριστ... 87
Armenius 311
('A)ρτεμίδωρος 'Υγιαίνοντος 87
Ασκ(λήπιος) 320
Aternus 137, IX 23
Atila 266
Atimetus 310
Atin[i]anus 248
"Ατταλος 87
Attalus 298
"Αττας Πόσσει 78, 128
Auctus 199
Augustales 67
[?Aul]uporus 26
Aur[elia]nus 170
Avitianus 127
Balens 137, VI 5
Barbarus 81
Barsemon 245
Basilissa 184, 160
Βασσος 259
Bassus 27. 137, II 20. III 30
Batsinis 31
Bithidia 228
Bitus 15, 229
Bona 104, 250
B[o]nus 104
BRADVA MAVRICVS 67
Caecina 218
Cael ... 137, V 7
Callinicus 76
C[a]mp[a]nus 37
Cand(idus) 137, VII 26
Cant[aber? — brius] 137, III 2, 137, III 7
Capito 7, 137, I 25, I 32, II 25, III 32
Cara ... 13
Caslus 233
Cassia 39
Casta 38, 287
Castor 3, 101
Castus 124 30
Celer 137, I 30
Celerianus 268
Celsus 140, 276
CETHEGVS 160
Cethitis 119
Χρύσιππος 259
CLARVS 160
Claudia 24
Claudianus 198
Clemens 137, IX 21, 30, 156, 158
CLEMENS 92
Clementianus 158
Clementiena 158
Coccelana 80
COCCEIANVS 8
Cocceius 19
Constans 70
Consul 66
CORNVTVS 134, 135
Cost(inus?) sive Co(n)st(ans) 310
[Cr]ispina 279. 227
Crispus 137, III 28, IV 6, IX 14, 156
Cumenius 250
Cyrilla 192, 250
Dada 79
Damas 245
Decimus 137 IX 27, 201
Demetrius 102
[Δ]ημοσθ[ένης] [?Φιλ]ίππου 272
Didianus 176
Διομ(ήδης) 321
[Δ]ιονύσιος 'Ορο[κλένους] 87
Διοσκουρίδης Δι[...] 87
Dizzace 185
Do ... 137, III 8
Do ... eni 26
Dometius 245
Domitius 148
Dorina 227
Durisses Biti 229
Ebrenus 21
Eftacentus Biti 15
Elius 29. 73
Epigonus 270
Εὐκτήμων 114, 115, 235
Εὐφροσύνος 242
Euticus 45
Eutyches 104, 244
Eutychus 193
FABIANVS 135
Fausti[nus] 290 a
Felicx 73
Felix 137, VIII 11, 176
Festus 166, 290 a
Fi ... 137, III 8
Filum(enus) 316
Firmian(us) 196
Firminus 59, 196
Firmus 4, 137, II 2, 146, 196, 297
Fla ... 230
Flavia 279
Flavianus 32
Flavius 39
Florentina 155
Florianus 41
Florus 41 226
Fort[una]ta 174
Fortunata 175, 184
Φορτουνάτος 242
Fortunatus 193
Frontinus 124
Fronto 137, VI 31, VI 4, VIII 16
[Φ]ρόντων 272
Furnia 34
FVSCIANVS 18
Fuscus 221
Gal(u)s 43
GALLICANVS 75
Gaudenti(u)s 250
Geme ... 137, V 4
Gemel ... 137, VIII 26

https://biblioteca-digitala.ro

Gemin(us) 137, VI 20, VII 34, VII 28, 222, 243
Genian(us) 137, VI 9
GENTIANVS 294
Ger .... 137, IX 1
Germanus 63.137, III 25, III 27, IX 16
Geta 137 VIII 17
Hector 123
Hediste 181
'Ελικόνιος 'Ολυμπι[ανοῦ?] 303
Heliodoros 273
Helius 30, 234
Helpis 301
'Ημ[α] sive 'Ημ[ολῶβος?] 330
'Ηρακλέων 280
('Ηρα)κλέων 'Αριστ[...]87
'Ερμ(ῆς) 334
'Ερμῶν 87
Herculanus 117, 163
Hermais 190
Hermas 270
Hermes 25, 42, 291
Hermogenes 281
Hilus 6
'Υγιαίνων 87
Ianuaria 276
Ianuarius 61, 93, 127, 137, II 6, 220, 312
Iegidius 313
Imu ... 137, I 8
Ingenua 278
Ingenus 124, 226
Intim .... 137, IV 26
Ism ... 137, V 16
Itali(cus) 137, VII 31
Ithazis Dada 79
Iub ... 137, VII 20
Iulia 4, 30, 104, 118
Iuliana 81, 182
Iulianus 137, VII 33, 296
IVLIANVS 22, 137
Iulius 124, 222
'Ιούστος 78
Κάρπος 317
[? Κτησιφῶν 323
Lucius Kapito 249
Krystallus 281
LAELIANVS 63, 144
LARGVS 295
Leontianus 137, III 31
Leontius 154
Libo 137, II 32
Licinius 178
Licinianus 137, III 5
Longa 160
[L]ong ... 135, IV 2
Longi[nian]us 75
Longinianus 163
Longinus 23, 75, 137, I 21, II 3, II 18, II 19, II 22, II 31, VI 7, VI 18, VI 26
Lu[ci]us 33
Λούκιος 309
Luginus Dometi 245
Lupus 137, I 18
Ma ... 137, VII 2
Macrinus 137, II 23
Maesianus 246
Magn(us) 137, VI 28, 159
Μάμα 128
Mamusa 34
Mansuet(a) 121
Mar ... 137, V 25
Marcellina 176
Marcellus 191
Marcianus 124, 148, 160, 270
Μαρ[κος sive -κιανός] 88
Marcus 226
Marinus 190, 219
Marti(a?) 27
Martinus 124
Matrina 29
Μᾶτρις 87
Matrona 104, 182
Mauretanus 143
Maxellius 62
Maximilla 155
Maximina 250
Maximinus 270
MAXIMVS 64
Maximus 133, 137, I 26, I 33, II 4, II 8 II 28, III 19, VII 6, IX 25, 222
Melitis 42, 188
Μενεκλῆς Πασικλέ[ου]ς 87
Μεροπηύς 288
Mes... 137, VII 3
MESSALINVS, 293
Μιθρ(ιδάτης) 332
Μοδέστος 300
Mo[destus?] 32, 137, V 6
Moe[sicus] 137, VII 1
Mucatra? Stolnis 124
Mussianus 137, VIII 29
Narcissus 270
Nardus 24
Nicander 287
Nicandra 72
Nicephorus 129, 243
Niger 137, I 27, 192
Nilus 72
No ... 137, V 20
Nob(ilis) 137, VII 27
Numidicus 270
Nymphodotos 291
Octavius 314
Ofill(us) 338
'Ολυμπι[ανός?]303
OPTATVS 158
Optatus 270
'Ορθο(κλῆς) 87
ORFITVS 64, 66
Othi(s) Seutis 228
Πανν̣όνιος 126
Πασικλῆς 87
PAVLLVS 15

https://biblioteca-digitala.ro

Πε(ισίστρατος?) 324
Petronia 202
Φιλήμων 318
[?Φίλ]ιππος 272
Philippus 137, II 9, IV 7, VI 21.
P(h)llo 64
Phoebe 193
Phoebio 76
Pisio 31
PISO 22
Piso 35, 51, 155
Πλά(των?) 325
Pollio 137, IX 17
[Po]lycarpus 161
Polydeuces Theophili 249
Πολ(ύδημος?) 327
Πολυκράτης Ἑρμωνος 87
Pomp. 137, II 29
POMPEIANVS 146
Pont ... 137, V 15
Pontianus 137, II 16
Ponticus 137, IX 3, 186, 2, 186, 6, 186 7, 8, 186, 8 — 9
Ποσ[ειδώνιος?] 326
Πόσσης 78, 128
Postuminus 81
POSTVMINVS 94
Postumus 281
Primitives 339
Primitivus 222
Prim[us?] 253
PRISCVS 92
Priscus 137 I 6, VII 32, 178
Probus 274
Proclius 315
Procula 196
Pro ... 137, VI 19
PROCVLVS 19
Proculus 137, I 5, I 23, VI 24, VIII 22, IX 15
Provincialis 225
Pu ... 137, III 4
Pudens 137, II 26, VIII 12, 154, 201
Pulcher 239
Quadratus 77, 110, 225
Quintianus 159, 6, 159, 7 — 9
REDDITVS 155
Reginus 249, 252
Respecta 155
Respectus 277
Res[ti]tuta 203
Restitutus 291
Rhodope 25
Romanus 219, 222, 247, 271
ROMVLVS 290 b
Roscius 137, II 27
Ruf ... 137, IX 27
RVFVS 151, 292
Rufus 137, III 17, III 21, VIII 14, 148
RVFVS IVLIANVS 66
Ῥοῦ(φος) 322 b
Rumoridus 125
R[usti?] cu[s] 105
[S]abinus 137, I 19, VI 23, 283
Sacc[o?] 165
Sap ... 137, IX 13
Saturnina 36, 298
Saturninus 10, 137, IV 8, IV 22, IV 23, IX 24, 149, 187, 188, 298
SATVRNINVS 10
?Secu Do ... eni 26
Secundus 137, IV 3, IV 15, VI 1, VI 25, IX 18
Sergiana 80
Sergi(u)s 80
Seutes 228
SEVERVS 1, 58, 160
Severus 65, 137, II 30, II 33, III 20, III 29, VI 6, VI 22, VII 7, IX 22, 266
Sex ... 137, IX 28
SILANVS 18
Silvanus 137, IX 19, I 31, 237
SOSPES 63
Soter 72
Statu(tus) 137, VI 30
Τειμόθεος 288
Teodora 250
Terentia 77
Teres 69
Tertius 34, 56, 137, VI 34
TERTVLLVS 2, 95, 96
Tertullus 37
TERTVLLVS 11, 145
Theagenia 80
Theodorianus 80
[Θ]εόδωρος 87, 126
Θε(ό)δ(ωρος) 322 a
Theodorus 81
Theodote 81
Theophilos 249
Theseus 189
THRASEA PRISCVS 93
Titio 24
Trygitianus 43
Tsinna 27
Tsiru 27
Turbo 72
Tyrannis 177
Un ... 137, V 26
Ulpia 35
Ulpianus 179
Urbica 189
Val... 137, VII 22
Vale ... 137, III 5
Valens 25. 82, 115, 121, 137, I 1, I 4, I 20, I 28, I 29, II 5, II 7, II 10 II 33, III 16, III 18, III 22, III 27, IV 5, IV 19, IV 20, VI 2, VI 3, VI 4, VI 32, VI 33, VII 25, VIII 15, IX 20, 138, 3—4, 155, 156, 174, 177, 183, 184, 185, 195, 224, 250, 268, 275, 276
Valentin[us] 117, 122, 137, III 39, VII 25, 250
Valerianus 66
VALERINVS 269
Valerius 28
Varianus 137, IV 27

https://biblioteca-digitala.ro

Veneria Castoris, 3
Veneria 34.158
Venustus 36
[?Vete]ran[us] 270
Vettius 226
Veturius 24
VETVS 75
Vetus 137, I 7
Vi ... 137, IX 1
Viator 180
Victor 103, 124, 131, 137, II 21, 290 a
Victoria 302, 4, 302, 5
Vic[tor]ina 90
VICTORINVS 19
Victorinus 72
Vibia[nus] 137, V 17
VINDEX 248
Vitales 8, 30, 57, a — b, 194, 1, 194, 6 — 7
Vitalis 25, 28. 137, VIII 18, 250
Vitlus 24
Vitul(us) 137, VI 27
Ziftia 79
Zosimus 76
Zo[ticus?] 169, 174
Zoticus 175
Zura 27

SVPERNOMINA

(qui et) Faustus 191
(qui et) Rundacio 296
(qui et) Sic ... 157

III. *IMPERATORES ET DOMVS EORVM*

TITVS

Imp. T(itus) Caes(ar) pontif. max., trib. pot., p.p. 286

NERVA

Imp. Nerva Caesar Augustus, pontifex maximus, tribunic. potestat., cos. III, p. p. 291

TRAIANVS

Imp. Nerva Traianus Augustus Germanicus Dacicus, pont. max., tr. pot. VII, imp. IIII, cos. V, p. p. 94
Imp. Caes. div. [Nervae] filius, Nerva Traianus Augustus, Ger., Dacicus, pont. max., trib. pot. XVI, imp. VI, cos. V, p.p. 292

HADRIANVS

Imp. Caesar divi Traiani Parth[ici] filius, divi Nervae nepos, Traianus Hadrianus Augustus, pont. max., trib. pot., cos., p. p. 293
Imp. Caes. Tra(ianus) Hadr(ianus) Aug. 154

ANTONINVS PIVS

Imp. Caes. T. Ael. Hadr. Aug. Pius, p. m., trib. p. XXIII, cos. IV, p.p.1
Imp. Caes. Titus Aelius Hadrianus Antonius Aug. Pius, p. p. 10
Imp. T. Ael. Antoninus Aug. Pius 13
Imp. T. Ael. Antoninus Pius Aug. 14
Imp. T. Aelius Anton⟨ton⟩inus Pius 21
Imp. Ael. Antoninus Caes. 62
Imp. Titus Aelius Antoninus 129
[Imp. Caes. T. Ael. Had. Ant. Aug. Pius] div. Had. fil., divi Tra. nep. 134
Imp. Caesar T. Ael Hadrianus Antoninus Aug. Pius, p. p. 140
Imp. T. Ael. Had. Antoninus Aug. Pius, p. p., trib. pot., cos. III 141
[Imp. T. Ael. Hadrianus Antoninus Aug. Pius] 155
Imp. Caes. T. Ael. Had. Ant. Aug. Pius 156
[Imp. Caes. T. Ael.] Had. Ant. [Aug. Pius] 157
Imp. T.Ael. Hadrianus Antoninus Aug. Pius 158

MARCVS AVRELIVS

Verus Aurelius Caesar 13
Marcus Aurelius Verus Caesar 14
Imp. M. Aurelius Verus 15
Aurelius Verus Caes. 21
Imperator Aug. Antoninus 23

https://biblioteca-digitala.ro

M. Aur(elius) V(e)rus 63
Im[p.] Aurelius An(ton)inus 64
Imp. [Caes] M. Aurelius Antoni[nus Aug(ustus)] 135
Verus Caes(ar) 141
[Aur. Verus Caes.] 155
M. Aur. Ver. Caes. 156
M. Aur. Caes. 157
Aurelius Verus Caesar 158
Imp. Ant. Aug. 159
Imp. Caes. Peli (Pius) 233
Imp. Cae[sar] M. Aurelius Anto[ninus Au]g. pontifex maxim[us trib.] pot. XVI, cos. III, divi Pii fil., [d]ivi [Hadri]ani nepos, [divi Traiani] Pa[rth. pro]nepos, [divi Ner]v(ae) ab[nepos] 256. 257. 258
Imp. M. Aurelius Antoninus 297

L(ucius) VERVS

L(ucius) Verus 15
Lucius Virus 23
L. Verus Aug. 63
L. Aurelius Verus [Aug.] Armeniacus 135
Imp. Verus Aug. 159
Imp. Caes. L. Aurelius Verus Aug. trib. potes. II, cos. II, divi Pii fil. divi Hadriani nepos, divi Traiani Parthici pronepos, divi Nervae abn(e)po(s). 256. 257. 258
Imp. L. Aur. Verus 297

COMMODVS

Imp. Aur. Verus Commodus 17
[Imp. Aur. Commodus] 18
[Imp. L. Ael. Aur.] Commodus Pius fel. Aug. Germ. Sarm. Brit., pont. max., trib. pot.XVI [sive — I c]os. VI, p.p. 294

SEPTIMIVS SEVERVS

Imp. Caes. L. Septimius Severus Pius Pertinax Aug. Arab. Adiab. Parthicus max. pont. max., trib. pot. VIII, imperator XI, p.p. 2
Imp. L. Septimius Severus Augustus 19
Imp. L. Septumius Severus 68
Imp. Lu. Septumnius Sever(us) 92
Imperator L. Se[pt]umius Severus Per[t]enax 93
Imp. C[aes. L. Sep]timiu[s Severus] P. Pert[inax Aug.] Arab. [Adiab.] Part. m. [cos. II, trib. pojt. VIII, imp. XI, pon[t. max. procos]., p.p. 95
Imp. Caes. Septimius Severus Pius Pertinax Aug. Arab. Adiab. Parth. max.cos. II, trib. pot. VIII, imp. IX, p.p. 96
Imp. L. Sept. Severus Per[tinax Aug.] 167

IVLIA SEVERI

Iulia Domna, mater castrorum 249
Iulia Dom[na] Augusta mater castrorum 252

ANTONINVS SEVERI F. (Caracalla)

Imp. Caes. M. Aurel. Antoninus Aug. trib. pot. II 2
L. Septimius Anto[ninus] 19
M. Aurelius Antoninus 68
Im[p.] Ca[e]s. M. Au[r]el. [A]nto[nin]us A[u]g. tri[b] pot. II 95
Imp. Caes. [M. Aur.] Anton(in)us Aug. tr. pot. II 96
[M.] Aur. A(n)to(ninus) 167
Imp. M. Aurelius Antoninus Pius Aug. 249

GETA

[P. Septimius Geta Caes.] Aug. 2
[P. Septimius Geta Caesar] 19
[P. Septimius Geta nob. Caes.] 68

https://biblioteca-digitala.ro

[P.] Septimi[us Geta] Ca[es, Aug.] 95
[P. S]eptimius [Ge]ta Caes. Aug. 96
[P. Septimius Geta] 167

ELAGABALVS

Imp. [Caesar Marcus] Aurelius Anto[ni]nus Pius Felix [Augustus] 247
Imp. Caesar M. Aurelius A[n]toni[n]us Pius Fel(ix) Aug., divi Severi n[ep]os, divi Antonini f. 151

ANTONINVS INCERTVS

[M. Aurelius A]ntoni[nus] 147

SEVERVS ALEXANDER

D. n. Severus Alexander, cos. III 8
Dom. noster Severus Alex[and]er 57 a, b
Imp. M. Aur. [Severus Alexander Pius Felix] Aug. 219
Imp. d. n. Plus Felix Aug. Severus Alexandrus 245
Imp. M. Aurelius Severus [Alexander] Plus (elix) A[ug.] 246
[Αὐτοκράτωρ καίσαρ Μ. Αὐρ. Σεουήρος Ἀλέξανδρος Σεβαστός] 259
[? Imp. Caes. M. Aur. Severus Alexander Pius Felix] A[ug. optimus] princeps 269

IVLIA MAMAEA

Ιουλία Μαμαία μήτηρ (αὐτ. Καίσαρος Μ. Αὐρ Σεουήρου Ἀλεξάνδρου Σεβ.) καὶ κάστρων 259
[? Iulia Mamaea Aug. mater imp. Caes. M. Aur. Severi Alexandri Pii Felic]is A[ug. optimi] principis et s[enatus et] patriae 269

MAXIMINVS

Imp. Caes. [C.] Iulius Ve[r]us [Maxi]minus P(ius) F(elix) [Invi]ctus Aug. 20
Imp. Caes. C. Iulius [Verus M]aximin[us Aug.] 61
Imp. Caes. C. Iul. [Verus Maximinus] P. F. Invictus Aug. 97
[Imp.] Caes. C. Iul. [Verus Maximinus] P(ius) F(elix) Aug. Ger[m]anicus maximus, Dacicus maximus, Sarmaticus maximus, pontifex maximus, tribunicia p. III, imp. V, cos. procos. 223
Imp. Caes. [C. Iulius Verus Maximinus] Pius Felix Invictus Aug. [Germ. max.] Dacicus max. S[arm]at. max., trib. pot. III, cos., p.p. 250 bis

MAXIMVS MAXIMINI F.

[C. Iul. Verus Maximus, nob. Caes.] f[i]lius d.n. [Imp. Caes. C] Iuli Ve[r]i [Maxi]mini Pii Felicis Invicti Augusti 20
[C. Iulius Verus] Maximus [nobilissimus Caesar] 61
C. I[ul. Verus] Maxi[mus] nobilissimus Caes. 97
[C. Iul. Verus Maximus] no[bilis]simus Caes., Ger. maximus, Dacicus maximus, Sarm. maximus 223
[C. Iulius Verus Maximus, n] o[bilissimus Caesar, G]erm. [max.] Dacicus [ma]x., Sarma[t(icus) max.] 250 bis

GORDIANVS III

Imp. Cae[s. M.] Antonius Gordi[anus] Pius Fel[ix in]victus A(ug. p. m.] trib. p[ot.,p.p. procos] 98

OTACILIA SEVERA

Otacilia Severa Aug. 124

SABINIA TRANQVILLINA

Σεβάστη Σαβεινία Τρανκυλλεῖνα 91

https://biblioteca-digitala.ro

PHILIPPVS PATER

[M. Iul. Philippus, Pius Felix Aug.] 9
Imp. d. n. Marcus Iulius Philippus 124
Imp. Caes. [M. Iulius Philippus Pius Felix] invictus Aug. p. m. trib. pot, p. p., cos. procos. 152
Imp. [? Caes. M. Iul. Philippus] 153

PHILIPPVS F.

[M. Iulius Philippus, nobilissim]us Caesa[r] 9
Marcus Iulius Philippia(nus) nobil(issimus) Caes. 124
[M. Iul. Philippus] nobilissimus Caes. 153

INCERTVS

[Imp. Caes ...] Pius Fel. inv. Aug. 101

VALERIANVS

Imp. Cae(sar) P. L(icinius) Valerianus P. F. inv(i)c. Aug. 100

GALLIENVS

Imp. Caes. P. L(icinus) Gallienus P. F. invic. Aug. 100

VALERIANVS GALLIENI F.

P. L(icinius) Inenatius Cornelius Valerianus Caes. P. F. invic. Aug. 100

DIOCLETIANVS

D. n. Cal. Aurel. Val. [Diocletianus] 5
[D(ominus) n(oster) imperator C. Aur. Val. Diocletianus P. F. Aug.] 274

MAXIMIANVS

D. n. [M. Aurel. Valerius Maximianus] 5
[D. n. imp. M. Aur. Val. Maximianus, P. F. Aug.] 274

CONSTANTIVS

D.n. [Fl. Val. Constantius] 5
[Fl. Val. Constantius] n. Caes. 274

GALERIVS MAXIMIANVS

D. n. [Galerius Val]er[ius Maximia]n[us] 5
[Galerius Val(erius) Maximianus] n. Caes. 274

LICINIVS PATER

D.n. Licinius Aug. 290 b

LICINIVS F.

D. n. Licinius Caes. 290 b

IV. *CONSVLES. ANNI DETERMINATIONES*

Anno			
97	Imperatore Nerva Caesare Augusto III, L. Verginio Rufo cos. 291	188	Fusciano II et Silano cos. 18
140	Imperatore Antonino III cos. 62	191	Aproniano et Bradua cos 67
145	Imperatore Antonino IIII cos. 160	195	Tertullo et Clemente cos. 92
147	Largo et Messallino cos. 295	196	Dextro II et Trasea Prisco cos. 93
150	Gallicano et Vetere cos. 75	200	Victorino et Severo cos. 19
163	Pontio Laeliano, Cesennio Sospite cos. 63	216	Cornelio et Catio cos. 76
168	Aproniano II et Paulo II cos. 15	218	Imperatore domino nostro Antonino et Advento II cos. 247
170	Cethego et Claro cos. 160	223	Maximo et Aeliano cos. 246
172	Orfito et Maximo cos. 64	229	Imperante domino nostro Severo Alexandro cos. III et Cassio Dione II cos. 57
175	Pisone et Iuliano cos. 22		
178	Orfito et Rufo cos. 233		

https://biblioteca-digitala.ro

V. *HONORES PVBLICI*

Legati Augusti pro praetore provinciae Moesiae Inferioris

P. Calpurnius Macer Caulius Rufus 292
M. Catonius Vindex 248
Co]sco[nius Gentianus?] 294
Q. Fabius Postuminus 94
Flavius Lucillianus 20, 97
T. Flavius Novius Rufus 151
Fuficius Cornutus 134, 155
Iallius Bassus 159
L. Iulius Faustinianus 150
Iulius Maior 137
Iulius Mar[inus?] 291
Iulius Severus 158
Iulius Statilius Severus 1
Mantennius Sabinus 8, 57a,b
C. [Messius Q.] Decius V[alerinus] 269
Minicius Natalis 141
C. Ovinius Tertullus 2, 95, 96
C. Pe 98, 99
Pontius Laelianus 144
M. Servilius Fabianus 135
P. Vigellius Raius Plarius Saturninus Atilius Braduanus Caucidius Tertullus 11, 145

Legati Augusti pro praetore provinciae Daciae

Sex. Calpurnius Agricola 160
M. Claudius Fronto 160
Sex. Cornelius Clemens 160

Procuratores

ex beneficiario procuratoris 137, IV 5, 26, VIII 31.
procurator 142

Officiales

apparitor imp. Caes. Titi Aelii Hadriani Antonini Aug. Pii p. p. 10
conductor Illyrici utriusque et ripae Thracicae 10
praefectus vehiculorum 10
scriba tribunicius 10

Vectigalia

Publicum portorii Illyrici uriusque et ripae Thracicae 10
Vectigalis Illyrici 12

VI. *RES MILITARIS*

Legiones

I Italica 41, 113, 146, 176, 202, 216, 262, 271, 290 a, 297, 299, 307
beneficiarius consularis 41
centurio 146, 176, 202, 290 a, 297
medicus 299
miles 271
optio 41
tribunus militum 10
II Adiudrix 179
centurio 179
II Traiana 202
centurio 202
III Augusta 176
centurio 176
III Cyrenaica 179
centurio 179
IIII Flavia 179
centurio 179
V Macedonica 54, 115, 137, 140, 143, 154, 155, 156, 158, 159, 160, 172, 174, 178, 179, 183, 184, 185, 186, 188, 192, 194, 196, 201, 3 — 4, 202, 203, 211, 221, 227, 239, 240, 254, 261, 284, 305
castra 143
cohors I : 137, I 1; *cohors* II : 137, II 17; *cohors* II$_A$: 137, III 3; *cohors* IV : 137, III 23; *cohors* [?V] : 137, IV 1; *cohors* IX : 137, 49; *cohors* X : 137, VI 29

Legati

Aelius Optatus 158
Q. Caecilius Redditus 155
Cominius Secundus 141
Martius Verus 159
Plotius Iulianus 137
Vigellius Raius Plarius Saturninus Atilius Caucidius Tertullus (?) 11, 145

Munera

ex aquilifero 137, VIII 2
ex architecto 137, I 1
ex beneficiario 137, II 24, IV 14, IV 24, VI 27, VIII 7, VIII 29, 194
ex beneficiario consularis 160
ex beneficiario legati 137, IV 6, V 4, V 28, VIII 31, IX 20
ex beneficiario procuratoris 137, IV 5, IV 26, VII 3 VIII, 31.
ex bucinatore 137, VIII 4
centurio 159, 179, 201, 3, 6, 202, 221
centurio frumentarius 239
ex custode armorum 178, 196
ex cornicularlo 137, I 31, III 29
ex equite 137, II 30, III 17, III 27, IV 8, IV 16 VIII 21, VIII 28, IX 12
exactus (sive ex actario) 137, IV 21, IX 18
ex imaginifero 137, VIII 3
ex immuni 137 I 5, VIII 19
miles 185, 186, 192
ex optione 137, I 29, V 3, 188
optio retentus ad spem 137, VII 1
praefectus castrorum 143
primus pilus 140
ex signifero 137, IV 29

https://biblioteca-digitala.ro

veteranus 115, 154, 155, 156, 160, 172, 174, 183, 186, 188, 194, 196, 203, 227
reliqui veterani 137, VII 29
X Gemina 176
centurio 176
X *Fretensis* 179, 202
centurio 179, 202
XI Claudia Pia Fidelis 53, 209, 224, 276
miles 224
ex signifero 276
veteranus 276
XII Fulminata 179, 189
centurio 179, 189
XIII Gemina 247, 248 (?)
beneficiarius consularis 247, 248

Alae

II Aravacorum et Hispanorum 23, 94, 95, 102, 117, 253
decurio 253
singularis consularis 102
ex statore praefecti 117
veteranus 23
I Dardanorum 131, 148, 251
I Dardanorum Antoniniana 218
eques 218
praefectus 251
ex singulari consularis 148
veteranus 131, 148
I Pannoniorum 214

Cohortes

I Cilicum 264
I Claudia Equitata 10
praefectus 10
I Germanorum 16, 36
praefectus 36
signa 16
I Lusitanorum Cyrenaica 118
ex p(edite ?) 118
veteranus 118
II Mattiacorum 260, 267, 306
miles 267
I Ubiorum 24
signifer 24
veteranus 24

Numeri

Numerus Surorum sagittariorum 127
centurio 127
signifer 127
centuria Flavi Ianuari) 127

Classes

Classis Flavia Moesica 217, 241, 263, 281, 283
centurio 273
praefectus classis 281
centuria illius 273
liburna 273
liburna Armata 273
Classis ripae Scythicae 285
p(raefectura) sive p(edatura) c(lassis) r(ipae) S(cythicae) 285

Incertae

Unităţi militare neidentificate

auxiliarii ... qui sunt in Moesia Inferiore 291
beneficiarius procuratoris 253
centurio legionis 8, 57 a, b
medicus alae 170
medicus cohortis 103
praepositus 290 b
ex sesquiplicario 7
veteranus ex ala ex singularibus 121
singularis consularis 246
vexillatio 290 b

Expeditiones

expeditio Germanica 160
expeditio Orientalis 160
expeditio Parthica 185

VII. *DII DEAEQUE. RES SACRA ET SEPULCRALIA*

Asclepius 239
Ceres Frugifera, vezi Iupiter Optimus Maximus
Diana 248
Diana Eterna 247
Diana Regina 246
Dii Manes 7, 24, 25 — 27, 29, 31, 32, 34—36, 38, 39, 41, 42, 79, 81, 103, 104, 110, 117 — 119, 121, 131, 170 — 172, 178 — 181, 184 — 188, 189, 191, 193, 196, 226, 228 — 230, 232, 234, 237, 276, 277 — 279, 282, 290 a, 298
Domina 273
Dominus 273
Domna Regina 3
Fortuna, vezi Jupiter
Fortuna Redux, vezi Iupiter Optimus Maximus
Genius centuriae 127
Hercules, vezi Iupiter Optimus Maximus
Hercules Victor 296
Hero invictus sacer 76
Honos 163
Hygia, vezi Ygia
Iuno Regina, vezi Iupiter Optimus Maximus
Iupiter et Fortuna 274
Iupiter et Iuno 69
Iupiter Optimus Maximus 6, 21, 68, 73, 92, 93, 124, 154, 155, 156, 158, 159, 162, 164, 167, 233, 297
Iupiter Optimus Maximus, Fortuna Redux et signa coh. I Germanorum 16
Iupiter Optimus Maximus et Hercules 70

https://biblioteca-digitala.ro

Iupiter Optimus Maximus et Iuno Regina 15, 17 — 19, 23, 62 — 65, 83, 123, 129
Iupiter Optimus Maximus et Iuno, Ceres Frugifera 56
Iupiter Optimus Maximus, Iuno Regina, Minerva 157
Iupiter Optimus Maximus et Liber pater 162
Iupiter Optimus Maximus et Sanctus Silvanus 67
Iupiter Optimus Maximus Tonans 13
Iupiter Optimus Maximus et Iuno Regina 14
Iupiter Optimus Maximus Dolichenus 109, 219, 245, 249
Iupiter Optimus Maximus Serapis 168
Lares 160
Liber pater, vezi Iupiter Optimus Maximus şi 218
Minerva, vezi Iupiter Optimus Maximus
Mithras: Deus invictus 102, 130, 243; Deus Bo[nus Mithras sive Invictus] 71
Serapis, vezi Iupiter Optimus Maximus
Signa cohortis I Germanorum, vezi Iupiter Optimus Maximus
Silvanus: Silvanus Sator 66; Sanctus Silvanus 67
Sol 169
Deus Sanctus Sol 290 b
Θεὸς Ἰσχυρός, 130
Θεοῖ καταχθονίοι 280, 303
Ἀγαθῃ τύχῃ 91, 130
Ygia 239

Sacerdotes et collegia

augur municipii 166, 180
flamen 163
ἱερεῖς 272
mater dendrophorum 160
pontifex municipii Troesmensium 148, 3, 6
sacerdos 219, 245, 249
sacerdos provinciae 151, 194
(collegium) dendrophorum 160
Consacrinii Silvani Satoris 66, 67
quaestor collegii 66

Res sacra

ara 6, 66, 67, 69, 73, 92, 165, 243, 297
ara et tabla 67
cereus 290 b
devoti numini maiestatique eorum 152, 153
donum dant 154
exorari 290 b
fons Dei 74
genium [*vi*]*ci* sive [*lo*]*ci* 17
ob honorem pontificatus 151
libens animo posuit 273
pro Gemino et se 243
pro salute M. Catoni Vindicis, leg. Aug. pr. pr. 248
pro salute illorum 71
pro salute imperatoris 13 — 15, 17 — 19, 21, 23, 62 — 64, 68, 76, 92, 93, 124, 129, 154 — 156, 159, 166, 219, 233, 239, 246 247, 249, 251
pro salute imperatoris et civitatis et regionis Histriae 123
pro salute imperatoris et salute consacranorum 67
pro salute et victoria imperatorum 297
pro salute et victoria et concordia imperatorum 297
pro salute suam et filiorum et vicanorum 69
pro salute sua et suorum 6, 70, 160
pro salute suorum et suam 73
profusio 290 b
quod bonum faustum felix 222
sacrum 64, 92, 155, 157, 158, 221, 233, 243, 246, 248
simulacrum 290 b
statua 238
tabla: ara et tabla 67
templum 135, 161, 239, 245
tus 290 b
ex viso posuit 218
votum: ex voto posuit dedit 133
libens animo votum solvit 299
posuit votum solvit libens merito 21
ex voto libens merito posuit 84
votum libens posuit 221
votum libens solvit merito 243
eius voto libye posuit 127
votu ponet 3
ex voto posuit 133, 164, 168, 219, 239, 248, 296
voto posuit 127
ex votun posuit 72
votum posuerunt libens merito 249
votum solvit libens 62
votum solvit libens merito 21, 102, 115, 129, 271
votum solvit posuit 246
voto suscepto 238

Sepulcralia

Ave 31, 34, 35
ave vale viator 42
ave viator 37
have viator. 131
ave viator et vale 80
χαῖρε 128, 280
χαῖρε παροδεῖτα 78
παροδεῖτα χαῖρε 132
χαῖρε φίλε 303
χαριστήριον 272
contemplo: [resta viator, co[ntempla tumulu]m meum 230
domina 34, 35
ἥρως 78, 242
hic situs est 7, 175, 182, 183, 193, 194, 201
hic siti sunt 131
locus: in locum titulum posuerunt 184
memoria 4, 42, 43, 52, 67, 77, 80

https://biblioteca-digitala.ro

memoria aeterna 117
memoriae illius 32, 181, 190
quisque hanc memoriam lexerit 208
μνήμης χάριν 78
hoc monumentum heredem non sequetur 193
cui monumentum heredes faciendum curaverunt 193
obitus-a, 29, 30
op pietate facere curavit 189
opto sit tibi terra levis 38
πύελος 120
relinquo : qui reliquerunt heredes bonos filios superstantes ... 42
reliquiae : reliquiarum curagente 194
resta viator 43 (2, 9), 230
sacrum 36
sepulcrum 179, 230
sit illo semper bene, sit tibi semper bene ! 208
σορός 280
στάλα 288
στηλλεῖς 78. 128
titulus 29 — 31, 55, 79, 117, 184, 250
titolo 43
tumulus 60, 230
tunc vixi bene vixi, sine nulla crimina vixi 43
vale viator 33
vale viatur 52
ave viator et vale 80
vivus-a : se vivo 4, 77, 172 ;
se vivi 25 ; vivo suo sibi 29 ;
sibique vivo 34, 35, 6, 7 ; sibique vivis 35, 9, 39 ; sibi se vivo 79 ; vivo suo 29. 80 ; viva sua 119 ; vivo se posuit 188, 228 ; vivo se fecit 194 ; vivo sibi 234
votum libens merito 27

VIII. *GEOGRAPHICA*

Amastris 186 ; natus Amastris 184
Amurion : domo Amurion 234
Ancyra : 175, 183, domo Fabia Ancyra 135, 155
Axiopolis : ab Axiupoli 1
Bithynia : B[εθυνί]α 288 ; domo Bithyna 192
Cappadocia Ponti 281
territorium Capidavensis 77
vicus Clementianensis 93 ; vicus Clementianesces 92
Dacia 160
Faventia 193
Fundis 143
Hemesa 178
Hibera moenia 281
vicus Hi ... 6
Histria 90 ; civitas Histriae 123 ; regio Histriae 123. 124 ; ἡ λαμπροτάτη Ἰστριανῶν πόλις 259
Ibericus flumen 281
Karthagina 176
Illyricum 10, 12
Laodicea Syriae 179
nat(ione) — (us) Lib(ycus — burnus) 225
Maura (moenia) 281
Mauretanus 143
Moesica (moenia) 281
Nicia 196
Ni[copolis] 158
vicus Nov[us ? — ioduni ?] 233
Oescus 177. 188 ; Ulpia Oescus 203
vicus Petra 222
Planina 198
vicus Rami ... 117
castra Salsoviensium 290 b
Savaria 201
vicus Scenopesis 21, 22
ripa Scythica 285
Telon 288
Tomis 91, 112
ripa Thracica 10 ; ventus Thracicus 281
Troesmis 143 — 145, 148 — 150, 152, 153, 157, 158, 163 — 166, 183 ; Tro(e)s(mis) 265
Tyana 281
vicus Ulmetum 62, 63, 69
vicus Verg[ob]rittiani 115

IX. *RES MVNICIPALIS*

aedilis 154, 156, 163 (5, 8), 164, 187
archontes (regionis Histriae) 123, 124
archontatus : sub archontatu 124
Βουλὴ καὶ δῆμος : δόγματι βουλῆς δήμου 126 ; βουλὴ δῆμος τῆς μητροπόλεως Τόμεως 91 ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος τῆς μητρόπόλεως τοῦ Πόντου Τόμεως 111 ; ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος τῆς λαμπροτάτης Ἰστριανῶν πόλεως 259
buleuta Histriae 90
canabae : canabae legionis V Macedonicae 134, 135, 141, 154, 155, 158
canabenses 155, 158
cives Romani consistentes 134, 135, 141, 154
cives Romani Troesmi consistentes 157
cives Romani et Bessi consistentes vico Ulmeto 62, 63
cives Romani veterani vico Nov[.] 233
civitas et regio Histriae 123
consilo : v. cives ...
curia 155, 158
decurio [municipii sive alae] 110
decurio municipii 149, 183
decurio Troesmensium 158
δῆμος, vezi βουλή
duumvir : dumver 187 ; duumvir municipii 163, 164 duumvir quinquennalis municipii 148, 165
duumviralis : bis duumviralis 151
γερουσιάστης 280
locus : princeps loci 4, 77 ; nata loco eodem 117
magister : magister canabensium 154, 156 ; magister vici 15, 22, 56, 62, 63, 64, 93, 115, 268 (?) ; magistras vici 21, 69 ; magistratus vici 92

https://biblioteca-digitala.ro

magisterium : magisterio illius 157; magisterio anni 222
municipium 110, 148—150, 152, 153, 163—166, 183, 188
ordo 143—145, 150, 152, 153, 165, 296; ordo Troesmensium 143, 144, 145; ordo municipii 150, 152, 153, 165
locus datus ex decreto ordinis 296
φυλή 132
princeps : loci princeps 4, 77
quaestor 148, 149, 164, 187, 222, 223 ; quaestor municipii 149, 163, 164, 187; quaestor vici 222, 233
quinquennalis 77, 155, 158, 268, 296 ; quinquennalis territorii Capidavensis 77; quinquennalis canabensium 155, 158; quinquennalitas 158
regio Histriae 124
territorium 77, 135
tribus : Aemilia (Fundis) 143; Arnensis (Karthago) 176; Claudia (Savaria) 201; Fabia (Ancyra) 155, 183; Papiria (Oescus) 177; Pollia (castris) 160, (Faventia) 193 ; Quirina (Hemesa) 178, (Laodicea Syriae) 179; Teretina (Amastris) 184; Velina (Planina) 198
Troesmenses 158
vicani 222
vicus 15, 21, 22, 56, 62—64, 69, 92, 93, 115, 117, 222, 233

X. *NOTABILIA VARIA*

actor 72
ἀνέστησεν 128
advenio : adventatibus collegis 251
alumnus : alumnus Postumi praefecti classis 281, 2; 13, 14; alumnus castris 281(6)
balineum 222
carissimus-a 32, 34, 25, 250; karissimus 32, 275
causa salutis corporis sui 222
coheres : fratres coheredes 186
collega : optimo collegae 149; adventatibus collegis 251
confero : qui contulerunt 222
coniux 4, 24, 27, 36, 38, 42, 77, 80, 90, 106, 174, 180, 182, 188, 195, 196, 203, 227, 228, 244, 250, 276, 279, 302; coniunxs 30; coniunx 176;
coniux 26, 29, 33, 81, 179; liberta et coniux 192
conubium : in conubio 117
conveterani 178
convirginius 43
crimen : sine nulla crimina 43
cura : curam agens 123, 194, 268; sub curam 233, 283
curo : faciendum curavit (curaverunt) 24, 25, 174, 176, 179, 189, 201, 202, 225, 234; curantibus operis 222
dedico : dedicante 38, 141, 151, 155, 158
defunctus 79; defunctus in expeditione Parthica 185
demitto : demisit natos 43; demitte me militem cohortis II 267
denarius 155, 158
describo : describsit 290 b
diruo : vias et pontes disrutas 223
dispositio 60
disto 60
domus 251
efficio : effectu 222
enupta 160
εὐεργέτης 126
feliciter 251
filia illius 36, 39, 42, 189, 250, 279; filiae suae 80, 182; filia eius 244; filias 104; filia et heres 202
filius 25, 30, 32, 42, 155, 159, 179, 183, 194, 195, 196, 198, 200, 201, 224, 225, 250; filio suo 80; fili et heredes 7, 176, 194, 298; filios superstantes 42
fines : fines pertinentes 59; a finibus 60
frater 27, 38, 41, 148, 184 ; fratres coheredes 186
heres : 24, 42, 176, 177, 193, 201 ; conveterani qui et heredes 178; filius et heres 7, 176, 194; primi heredes 175
honos : ob honorem pontificatus 151
ὑιός 78, 120
Kalendae 19, 63, 66, 76
lego : resta viator et lege titolo 43; quisque henc memoriam lexerit 208
liber 77
liberta : liberta et coniux 192; liberta et heres 177
libertus 171, 189, 181, 301
locus : locus datus 296 ; ... loco 122
maiestas : devoti numini maiestatique eorum 152, 153
marita 175
maritus 81, 118, 121
mater 30, 34, 39, 181, 185, 287, 298
medicus 193
mensis 35, 42, 104, 198
miliarium : miliaria nova 223
missio : missus honesta missione 160, 197; vixit post missionem 174
moritur 43
munio : muniendam esse 60
natus (= filius) nati et fratres 38; natos 43; cum natibus suis 250
natus (origo) : natus Amastris 184; nata loco eodem 11
nonae 18, 64, 67
numen : devoti numini maiestatique eorum 152, 153; numini Liberis Patris 218
optimus : optimo collegae 149; optimo viro 148
opus 222
par 250
paganus 42
parens 24, 35, 276
passus : milia passum 1, 9, 96, 97, 99, 100
pater 27, 30, 32, 37, 39, 81, 183, 190, 199, 200, 250, 253, 275, 287, 290
πατρινεύς 280
patronus 177, 301

https://biblioteca-digitala.ro

pertinens : fines pertinentes 59
petra : petram 60
pia 36
pientissimus-a 34, 37, 106, 185, 298
pissimus-a 24, 36, 183, 184
placeor 60
pons 98, 223
ex praecepto 8, 57 a, b
primaeva 281
restituo 2, 95 — 98
reverto : reversus at Lares suos 160
salus : causa salutis corporis sui 222
scribo : scripsit 3, 73
sequor : secutus 290 b
socrus : optimo socro 163
solum : a solo 135, 239, 251
soror 160
sumptus : sumptibus suis 251
σύνβιος 128
supersto : superstantes 42 : superstites 230
suprascriptus 222
suscipio : voto suscepto 238
tabularium 134
terminus : terminos fixit 8 ; terminos fiexit 57 a, b
τειμῆς χάριν 126
uxor 79, 155, 184
virginius : virginio dulcissimo 203
via publica 60
via 98, 223
villa 29, 30

OPERA QVAE PRIORVM LOCO AFFERVNTVR

I

	ISM, V
AA, III, 3, 1929, p. 13	221
1930, p. 33,1	275
1930, p. 33, 2 — 3	276
1930, p. 33,4	277
AAnz, 1914, col. 441 — 442	59
1915, col. 238 — 239,3	72
col. 239,4	78
239,5	79
239,6	71
239,8	64
240,11	91
240,12	66
241,13	63
241,14	92
241,15	67
245,18	57 a, b
245,19	69
246,20	68
AEM, 6, 1882, p. 39, 81	251
p. 40,82	178
40,83	184
41,84	186
41,85	166
41,86	160
43,87	200
43,88	160
44,89	162
44,90	148
45,91	192
45,92	194
45,93	303
45	246
46,94	249
46,95	288
AEM, 8, 1884, p. 4, 9	111
p. 4, 10	238
6,14	76
8,20	299
27,3	98
28,4	99
29,5	96
29 — 30,6	95
31,7	100
34,4	127
87,2	250
AEM, 11, 1887, p. 28, 16	129
p. 28,17	120
28,18	105
28,19	112
28,20	106
29,23	187
29,24	172
30,25	203
30,26	213
30,27	160
31,28	186
32,29	121
32,30	119
38,42	223
63,128	103
63,129	101
64,134	130
64,135	252

https://biblioteca-digitala.ro

	ISM, V
AEM, 14, 1891, p. 16,33	298
p. 17,37	77
17,38	75
18,39	80
19,42	115
19,43	149
19,44	208
20,45	126
27, 52	6
27, 52 bis	5
32, 73	3
AEM, 17, 1893, p. 83—84, 6	42
p. 89, 14	7
98, 36	116
98, 37	116 bis
AEM 19, 1896, p. 88, 28	41
p. 89, 29	29
89, 30	30
90, 31	32
90, 32	117
91, 33	142
AEp, 1911, 170	145
1912, 300	73
301	70
302	79
1922, 65	64
67	66
68	63
69	92
70	67
73	57 a
74	69
75	68
1934, 102	13
103	14
104	21
105	15
106	23
107	10
108	11
109	18
110	19
111	20
1935, 172	222
1938, 7	43
1939, 84	306
85	26
86	17
87	16
88	22
89	43
100	222
1944 60	12
1950, 46	24
71	271
76	36
170	143
175	273
1956, 213	276
214	294
224	295

	ISM, V
1957, 266	155
1958, 187	151
1960, 30	24
333	117
337	158
338	165
349	8
356	124
357	123
1963, 174	56
176	104
1966, 470	145
AnD, 15, 1934, p. 93—108	222
17, 1936, p. 132—135	222
Arheologia Moldovei,	
4 (1966), p. 185	15
p. 185—186	12
7 (1972), p. 259—261	4
AUI, s.n., sect. III, tom 9 (1963),	
p. 169—171	256
p. 169 nota 1	257
169—171	258
tom 12 (1966), p. 151—152	293
BCMI, 3, 1910, p. 86	300
p. 95	287
141—143	256
141—143	257
4, 1911, p. 44	300
5, 1912, p. 120	296
p. 122—124	296
BCMI, 7, 1914, p. 39	215
8, 1915, p. 41 — 43	218
17, 1924, p. 88	2
17, 1924, p. 89	1
BMI, 1971, p. 58 — 60	225
1974, p. 33 — 38	215
p. 33 — 38	217
58 — 60	225
BullÉp, 1960, p. 179, nr. 274	300
1964, nr. 293	109
1971, nr. 434	300
nr. 444	280
CIL, III, 772	4
773	151
774	144
775	145
776	143
777	292
778	297
779	304
785,2	306
1 587 a (și p. 1355)	301
6 160	246
6 161	247
6 162	156
6 163	167
6 164	168
6 165	169
6 166	154
6 167	157

https://biblioteca-digitala.ro

		ISM, V
CIL, III,	6 168	140
	6 169	159
	6 170	151
	6 171	147
	6 172	152
	6 173	153
	6 175	134
	6 176	146
	6 177	150
	6 178	137
	6 179	137
	6 180	137
	6 181	138
	6 182	144
	6 183 (şi p. 2 102)	145
	6 184	174
	6 185	176
	6 186	179
	6 187	201
	6 188	183
	6 189	185
	6 190	188
	6 191	189
	6 192	202
	6 193	201
	6 195	143
	6 196	209
	6 197	210
	6 198	211
	6 199	149
	6 200	180
	6 201	177
	6 202	198
	6 203	193
	6 204	171
	6 205	170
	6 206	173
	6 207	175
	6 208	181
	6 209	182
	6 210	190
	6 211	195
	6 212	191
	6 213	199
	6 214	207
	6 215	205
	6 216	206
	6 217	136
	6 218 (şi p. 1 355)	253
	6 219	301
	6 220	302
	6 221	286
	6 239	216
CIL, III,	6 240	215
	6 242	214
	7 488	129
	7 489	101
	7 490	103
	7 491	105
	7 492	106
	7 493	127
	7 495	121

		ISM, V
CIL, III,	7 496	119
	7 497	246
	7 498	162
	7 499	172
	7 500	178
	7 501	184
	7 502	186
	7 503	192
	7 504	148
	7 505	160
	7 506	194
	7 507	203
	7 508	187
	7 509	166
	7 510	200
	7 511	213
	7 512	251
	7 513	252
	7 514	297
	7 515	295
	7 516	294
	7 517	299
	7 518	302
	7 520	249
	7 521	250
	7 522	238
	7 523	232
	7 531	76
	7 599	163
	7 603	95
	7 604	96
	7 605	97
	6 606	98
	7 607	99
	7 608	100
	7 612	223
	7 618	305
	7 620	306
	7 623,1	310
	12 476	3
	12 477	7
	12 478	42
	12 479	115
	12 480	118
	12 481	149
	12 482	161
	12 484	208
	12 485	212
	12 486	298
	12 490	80
	12 491	77
	12 492	75
	12 494	6
	12 516	5
	13 737	30
	13 738	32
	14 214,19	41
	14 214,20	29
	14 214,21	116
	14 214,22	117
	14 214,23	142

https://biblioteca-digitala.ro

	ISM, V
CIL, III, 14 440	25
14 443	227
14 444	226
14 445	245
14 446	274
14 448	233
CIL, XVI, 41	291
Convorbiri literare, 39, 1905, p. 563 — 566	299
42, 1908, 2, p. 501	291
Dacia, 3 — 4, 1927—1932, p. 498,1	13
500,2	14
501,3	21
503,4	23
503,5	15
505,6	10
508,7	11
508,8	18
510,9	19
511,10	20
512,11	33
Dacia, 5—6, 1935—1936,p.344, fig. 4, 18	305
p. 344, fig. 4, 16	309
345, fig. 4,17	306
366,1	31
368—70,2	26
371—73,3	17
373—74,4	35
374,5	51
375,7	9
376—77,8	37
377,9	48
380	16
380	27
380	38
381	22
381	34
382	43
426—28	222
Dacia, 7—8, 1938—1940, p. 346,1	35
347,2	28
349,4	39
349,5	12
350,6	44
410, fig. 13	264
Dacia, 9—10, 1941—1944, p. 475, 1, fig. 1—2	271
475—78,2	273
Dacia, 11—12, 1945—1947, p. 217	36
Dacia, N.S., 2, 1958,p.324-327	259
p. 324	260
324	261
324	264
324	265
12, 1968, p. 404 — 408,4	98
Dacia, N.S., 19, 1975, p. 255,1	272
p. 257,2	270
258,3	269
258,4	281
Dacoromania, 2. 1974, p. 130—35	292
Danubius 1, 1967, p. 108—109	305
IGR, I, 597	126
ILS, 468	151
1108	146
1 116	145
2 311	160
2 474	154
7 181	77
7 184	148
8 940	290 b
Istros, I, 2, 1934, p. 249	38
p. 251	27
253 — 254	16
254	34
257—261	43
JÖAI, 15, 1912, Bbl. p. 277	291
16, 1913, Bbl. 209—210	135
JRS, 61, 1971, p. 144—145	141
Klio, 52, 1970, p. 374—378	280
MCA, 2, 1956, p. 577, 46	61
p. 577, 44	197
594—95,73	230
613,145	250
4, 1957, p.166	283
5, 1959, p. 468, fig. 7	
p. 469—470, fig. 8	278
470	283
764—765	122
6, 1959, p. 623—624	45
p. 624	54
7, 1961, p. 396	282
p. 396—397	280
595 și fig. 4	263
8, 1962, p. 505—511	296
Natura, 24, 1935, 7, 22	125
Peuce, 4, 1973—1975, p. 73	239
p. 89—95	242
97	215
98, 12	217
6, 1977, p. 104 și pl. IV	283
Pontica, 1, 1969, p. 319 — 323	141
8, 1975, p. 394 — 395, 3	55
10, 1977, p. 325 — 331	250 bis
RÉSEE, 8, 1970, 2, p. 296—297, 29	300
p. 323 — 326,26	280
326 — 328,29	300
RIAF, I, 1882, p. 109,1	163
p. 113 — 127,2	144
127 — 130,3	146
130 — 132,4	193
I, 2, 1883, p. 248,7	200

https://biblioteca-digitala.ro

	ISM, V
p. 249,8	166
250,9	148
252,10	192
253 — 254,11	194
255,12	160
279,13	178
281,14	184
281,15	186
282,2	213
8, 1902, p.283	268
9, 1903, p. 23, 29	29
p. 24,30	30
25,32	32
25,33	41
25 — 26,34	42
52,75	3
53,76	7
57,83	77
55,79	233
55,80	274
56,81	245
58,85	75
59,86	80
59,87 (şi p. 24, nr. 31)	25
61,91	118
RIR, 10, 1940, p.170 — 173	222
16, 1946, 1, p. 11 — 17	273
SCIV. 1, 1950, 2, p. 216	24
2, 1951, 2, p.125 — 135	117
4, 1953, p. 264 — 265	266
p. 557 — 562	155
561	142
562 — 568,2	158
568, nota 3	154
568—569	165
572	143
779 — 780	75
5, 1954, p. 601	110
8, 1957, p. 311 — 315	64
p. 317 — 320	8
339	260
9, 1958, p. 342 — 347	124
p. 349 — 355	123
12, 1961, p. 151	250
13, 1962, p. 423 — 428	133
14, 1963, p. 79 — 81,2	93
p. 90,9	109
93, nr. 13	128
99 — 100,17	225
15, 1964, p. 132,5	59
p. 535 — 541	219
22, 1971, p. 593 — 594,1	244
p. 594 — 95,2	229
595—596,3	228
597,4	234
23, 1972, p. 53	53
p. 53	54
56 — 57	296
58	264
58 şi fig. 2/5	
59 şi fig. 2/6	284
111, fig. 6	260
116	228
24, 1973, p.113 — 116	244
SCIVA, 26, 1975, p. 190, 1 — 2	305
p. 190,3	306
190,4	318
191,5	319
192,6	320
192,7, 9, 10	321
192,11	322
195,12	323
195,13	324
195 — 196,15	325
196,16	327
196,17	326
196,19	328
196,20	329
197,21	330
197, fig. 4/7	331
192,27	333
198,28	334
198,29	335
198,30	336
198,31	337
198, 32 — 34	311
200, 35 — 36	312
200,37	313
200, 38	314
201, 39	315
201,40	316
201 — 202,41	317
202,42	338
202 — 203,43	339
203,44	340
204,45	341
204,46	342
SCIVA, 27, 1976, p. 85 — 95	308
p. 531 — 534	224
528 — 531	222
534	231
SEG, I, 331	300
Sprawozdania z prac nauk. wyzd. i pan. 1965, 2, p. 46 — 47	115
StCercşt Iaşi, 4, 1953, p. 468,1	276
p. 471,2	277
472,3	275
475,4	294
476,5	295
479,9	310
p. 293, 4	56
StCl, 5, 1963, p. 295,7	104
6, 1964, p. 121, 8	288
Studii, 2, 1949, p. 132 — 133	260
p. 133	267

https://biblioteca-digitala.ro

II

	ISM, V
G. Bordenache, *Sculture*, nr. 179	220
W. Christ, *Weickum's Inschriftensammlung*, Sitzungsberichte der Bayer. Akad. Wiss., München, I, 1875, p. 95, nr. 29	232
E. Dorutiu-Boila, *Epigraphica*,	
p. 180 — 185	117
185 — 191	137
Gr. Florescu, *Capidava*,	
p. 73 — 74,1	24
77 — 78,2	31
78 — 79,3	25
79 — 80,4	38
81 — 83,5	27
83 — 85,6	26
85,7	51
85 — 86,8	12
86 — 87,9	13
87 — 88,10	14
88 — 89,11	21
89 — 90,12	10
90 — 91,13	23
92 — 93,14	15
93,15	11
93 — 94,16	18
94 — 95,17	16
95 — 96,18	34
96 — 97,19	22
97 — 98,20	17
99,21	9
99 — 100,22	35
100 — 101,23	28
101 — 103,24	36
104,25	30
104 — 105,26	29
106,27	40
p. 106 — 107,28	35
107 — 108,29	41
108 — 109,30	32
109 — 110,31	42
110 — 111, 32	37
112,33	49
112,34	47
112,35	48
113,36	50
114,37	19
114,38	20
114 — 115,39	33
115 — 116,40	39
116,41	44
117,42	43
118 — 119,43	52
C. Iconomu, *Opaiţe greco-romane*	
p. 82 — 83, 326 — 328	235
87 — 88, 370 — 372	236
90 — 91,403	114
123,642	255
A. Kan, *Juppiter Dolichenus*	
p. 51,10	249
52,14	245
A. Merlat, *Jupiter Dolichenus*	
p. 17,13	249
18 — 19,14	245
I. Micu, *Călăuza*	
p. 21,150	27
21,151	19
22,52	10
22 — 23, 153	22
23,154	21
24,155	38
24,156	43
25,157	16
27,173	52
27,174	18
27,175	15
28,176	14
28,177	23
29,178	33
29,179	13
30,180	34
36,203	37
37,204	26
38,207	17
38 — 39, 209	35
39,210	31
V. Pârvan, *Castrul Poiana*	
p. 103 — 106	296
109	304
112	300
115	297
115	307
V. Pârvan, *Începuturile*	
p. 89	300
V. Pârvan, *Primordi*	
p. 200	268
V. Pârvan, *Salsovia*	
p. 25 — 43	290
V. Pârvan, *Scythia Minor*	
p. 470 — 473	21
479,1	108
479,2	107
480 — 489,4	94
493,1	204
493 — 502,2	135
502 — 506	268
506 — 508	283
507, fig. 13	285
517 — 518,5	220
V. Pârvan, *Ulmetum*, I	
p. 530,2	90
543 — 545,6	81
550 — 555,11	73
556,12	72
558 — 560,13	70

https://biblioteca-digitala.ro

	ISM, V
560 — 563,14	78
563 — 566,15	79
Ulmetum, II, 2	
p. 330 — 332,2	71
340 — 342,6	65
342 — 344,7	82
344 — 349,8	64
355 — 358,13	91
359 — 365,15	66
365 — 368,16	63
368 — 371,17	92
371 — 372,18	85
372 — 373,19	83
374 — 378,22	67
389 — 392,27	57a,b
392, 28	86
392—393,29	74
393 — 394,30	87
394 — 396,31	60
Ulmetum, III	
p. 276,10	88
276 — 278,11	69
278 — 279,12	68
279 — 280, add.nr.12 bis	79
280, 12 ter	90
298, addenda	67
W. Peek, GV, I, 2057	288
Gh. Poenaru, *MonScythMin.*	
p. 105 — 107,4	56
110 — 113,7	104
126 — 129,11 — 13	222
Em Popescu, *Inscripţiile*	
p. 127 — 128,83	5
238, 230	95
239, 231	98
A. Rădulescu, *MonScythMin*	
p. 141 — 143,2	93
154,9	109
160 — 165,14	128
168 — 169,16	237
168 — 171,17	225
179 — 181,1	248
181 — 183,2	164
183 — 184,3	239
T. Sauciuc-Săveanu, *Un nou fragment al inscripţiei Petra-Camena*, Bucureşti, 1940	222
I. Stoian, *Tomitana* p.110,15	91
Gh. Ştefan, şi colab., *Dinogetia*,	
vol. I, p. 15	260
15	261
15	262
15	264
18	265
M. J. Vermaseren, CIMRM, II	
nr. 2276	71
2277	74
2286	221
2293	220
L. Vidman, *Sylloge*, nr. 710	168

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

1a

1b

2a

2b

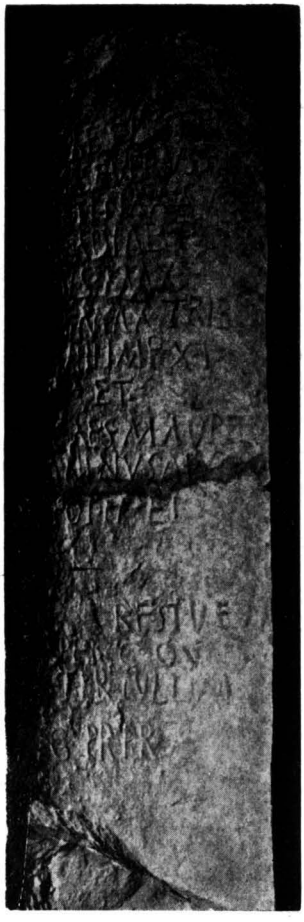

2c

https://biblioteca-digitala.ro

3

5

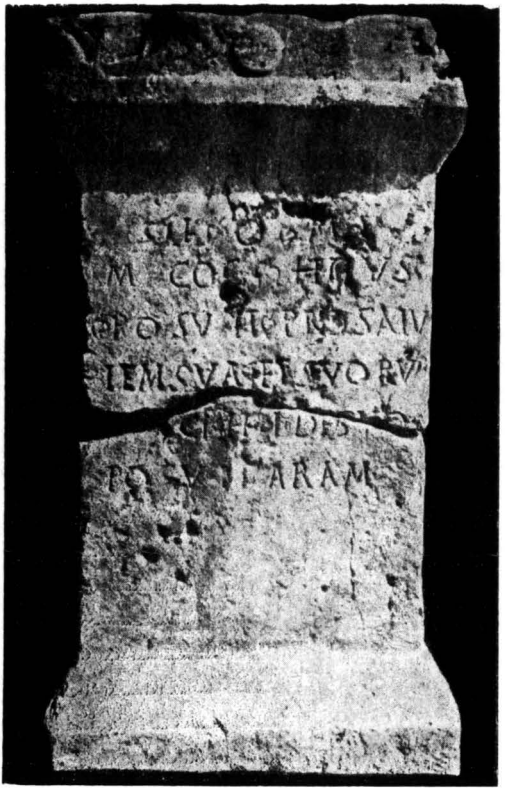

6

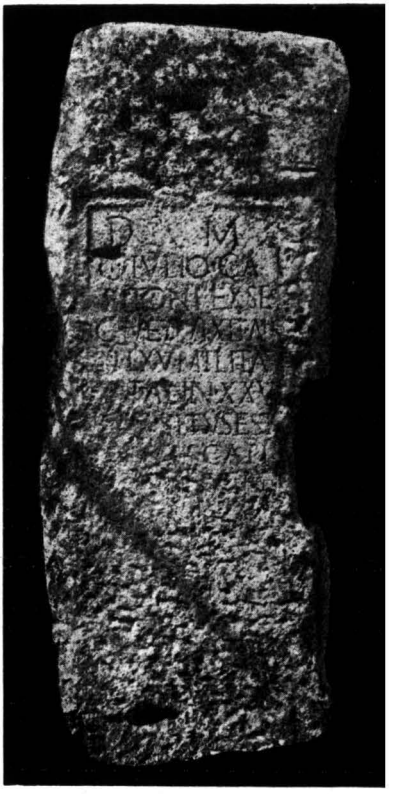

7

https://biblioteca-digitala.ro

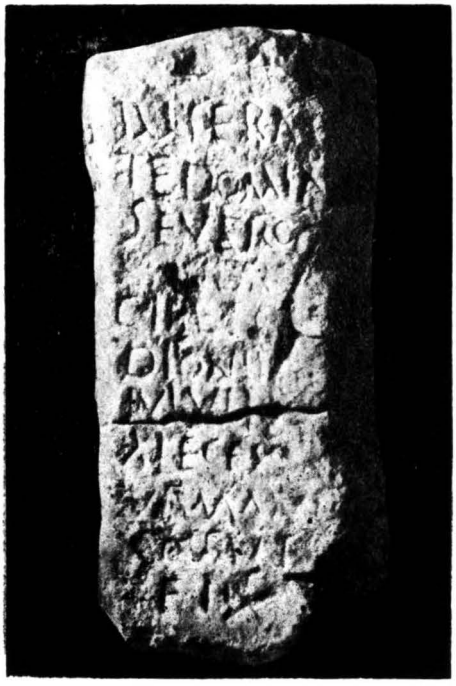

8

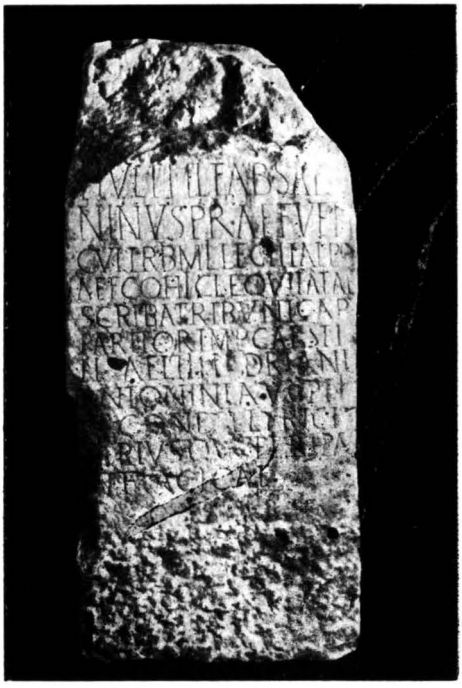

10

11

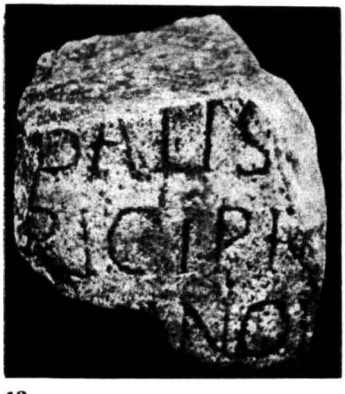

12

13

https://biblioteca-digitala.ro

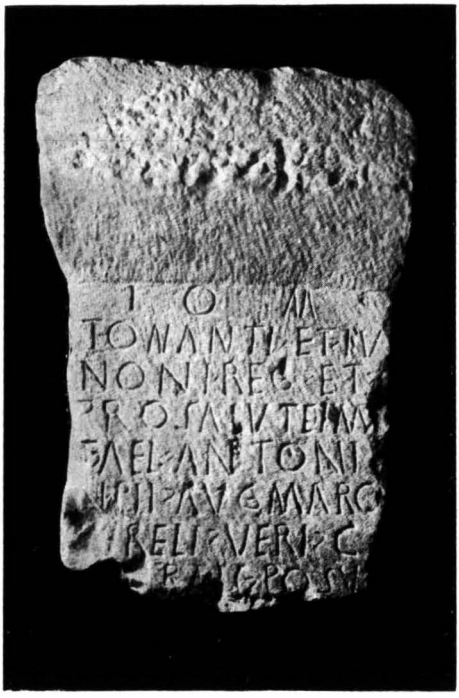

14

15

17

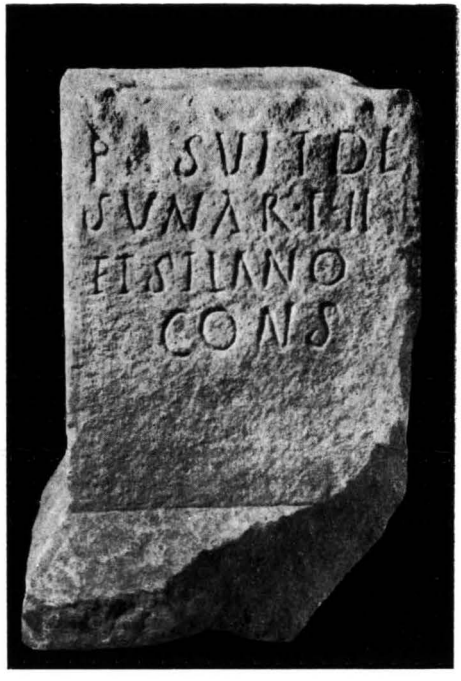

18

https://biblioteca-digitala.ro

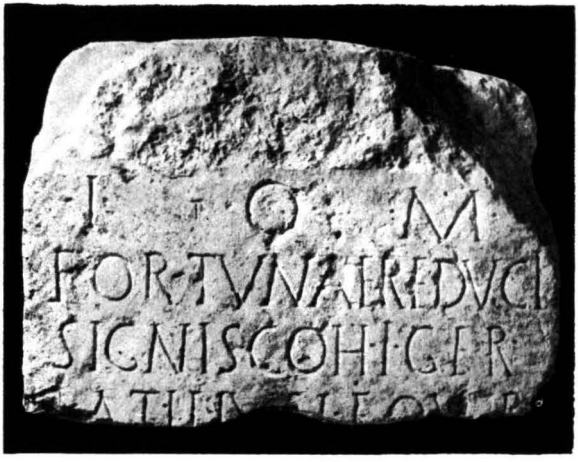

16

20

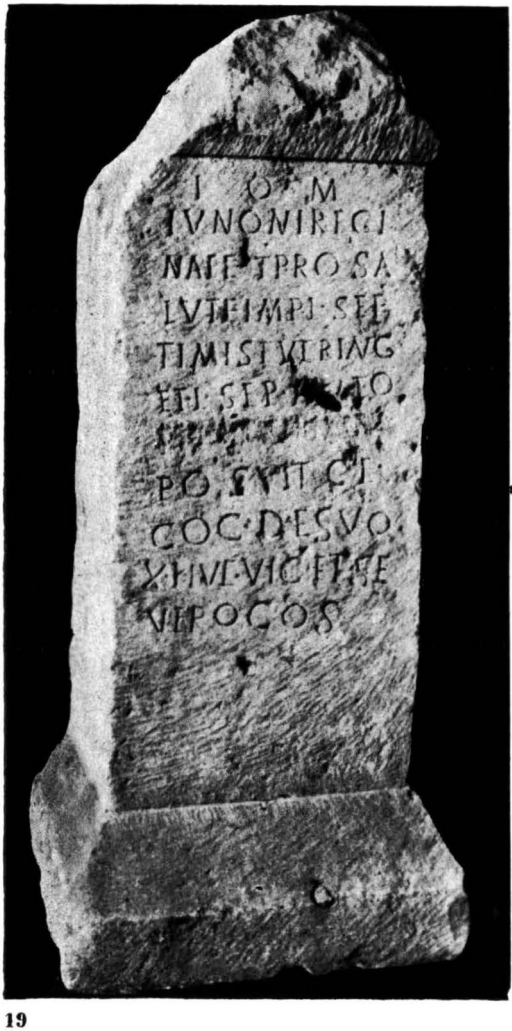

19

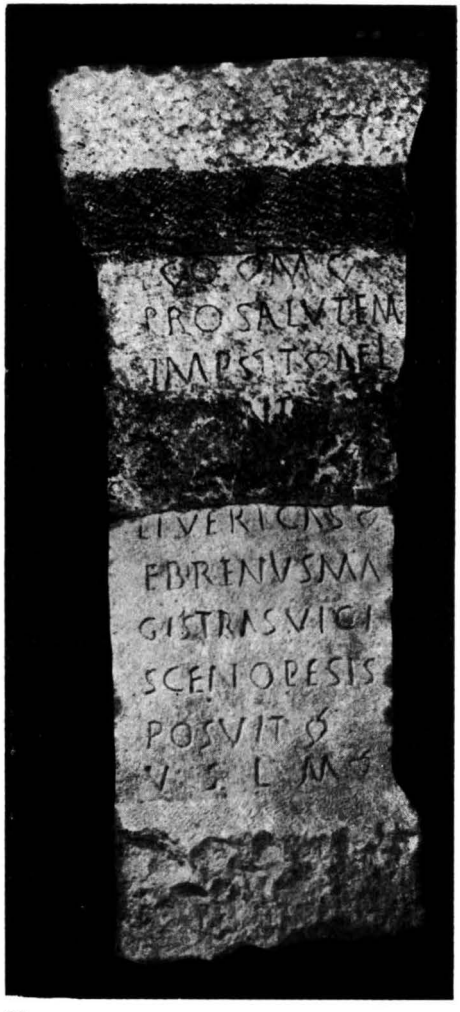

21

https://biblioteca-digitala.ro

22

23

25

24

https://biblioteca-digitala.ro

26

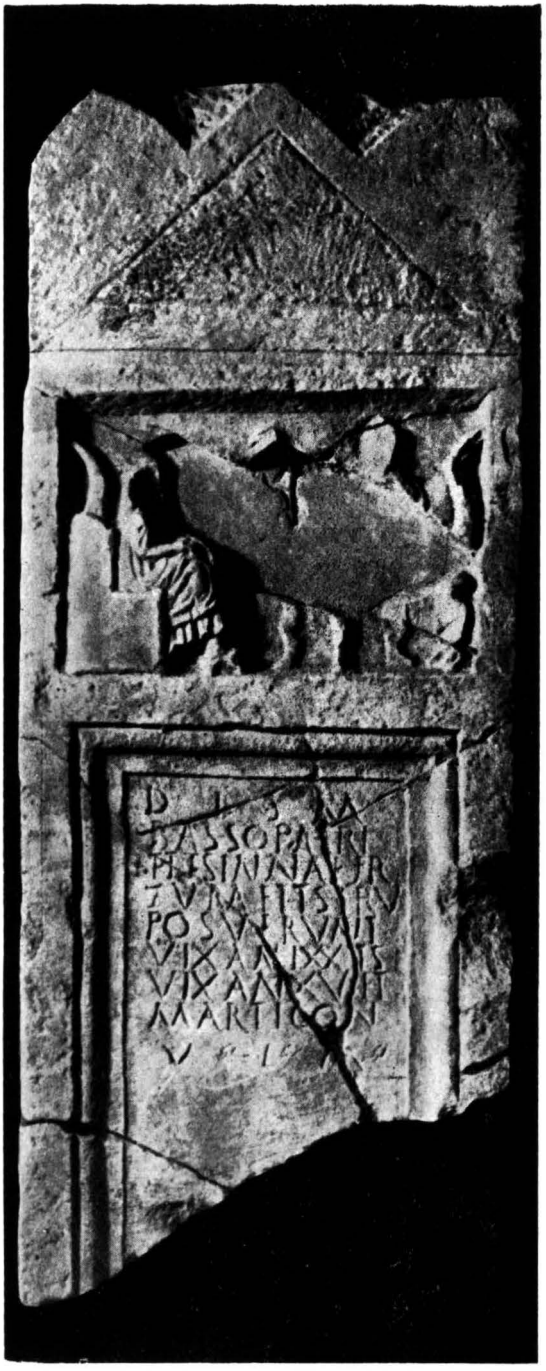

27

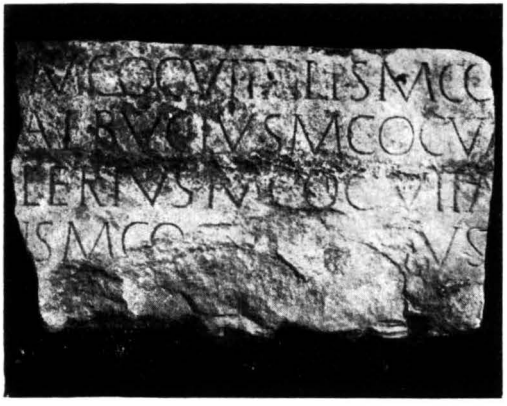

28

https://biblioteca-digitala.ro

29

30

31

32

https://biblioteca-digitala.ro

33

34

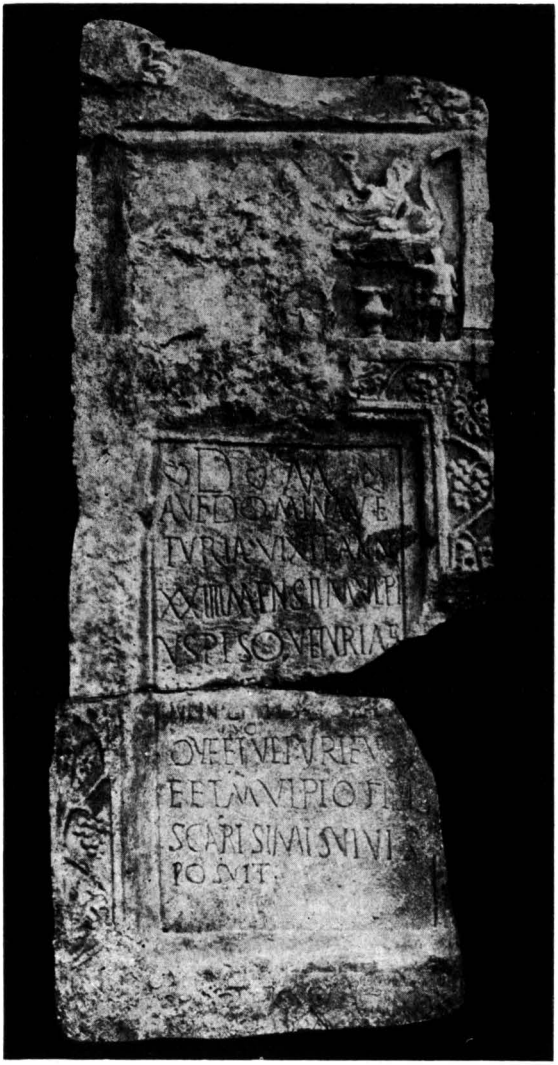

35

36

https://biblioteca-digitala.ro

37

38

39

40

https://biblioteca-digitala.ro

41

42

43

44

https://biblioteca-digitala.ro

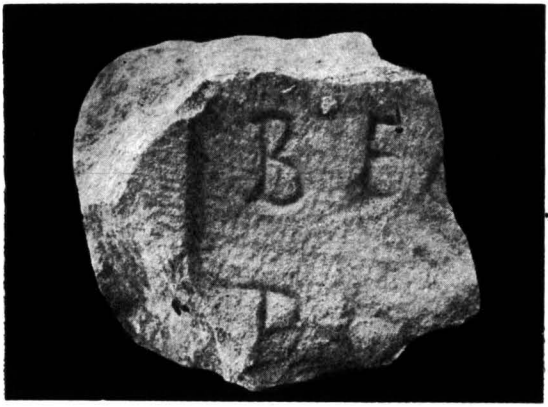

46

48

54 b

51

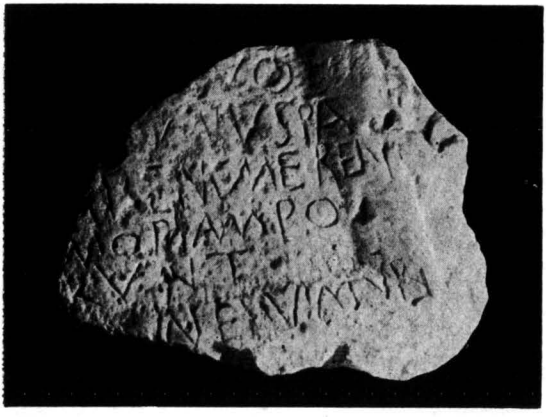

52

54 a

55

56

https://biblioteca-digitala.ro

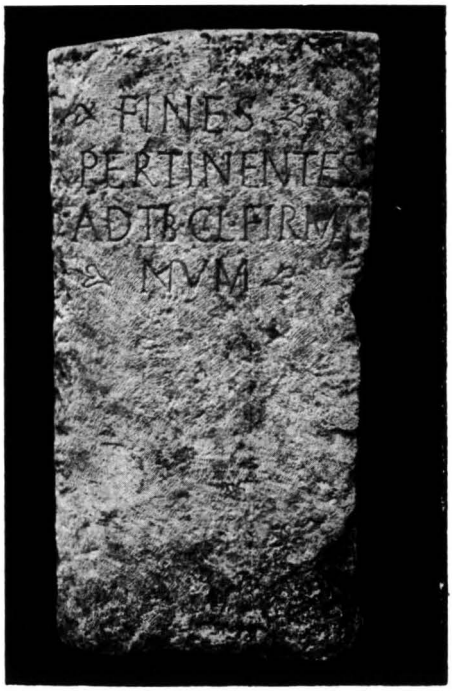

59

60

64

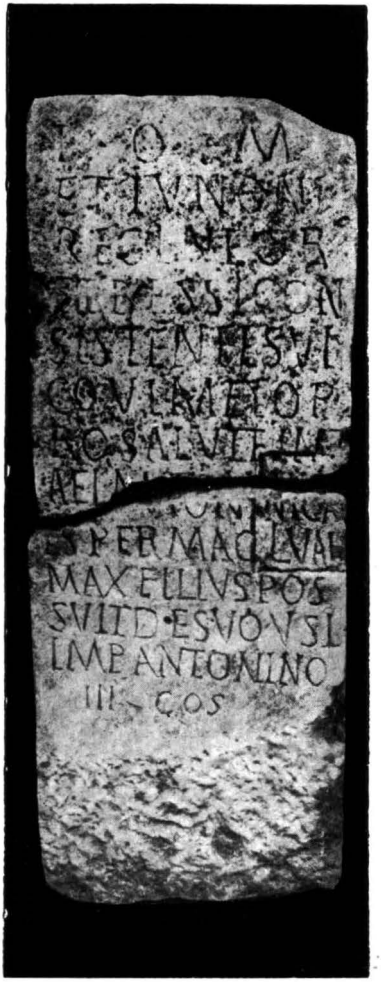

62

https://biblioteca-digitala.ro

65

69

70

71

https://biblioteca-digitala.ro

72

75

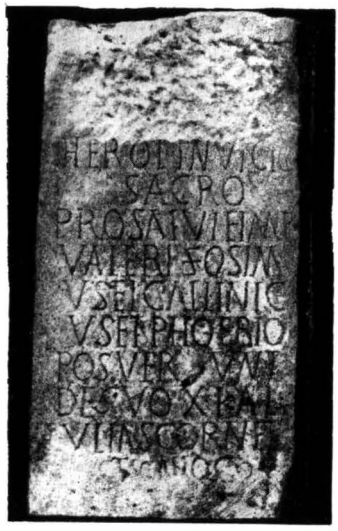

76

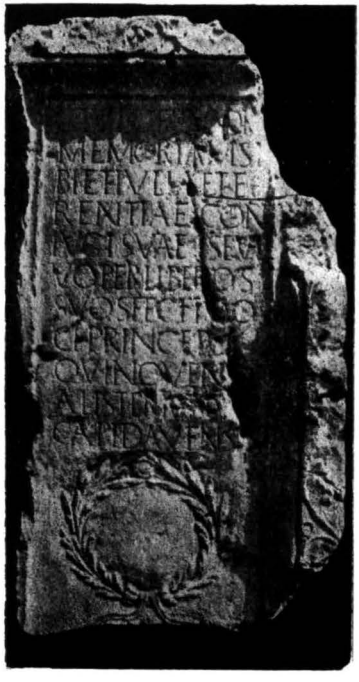

77 a

77 b

77 c

https://biblioteca-digitala.ro

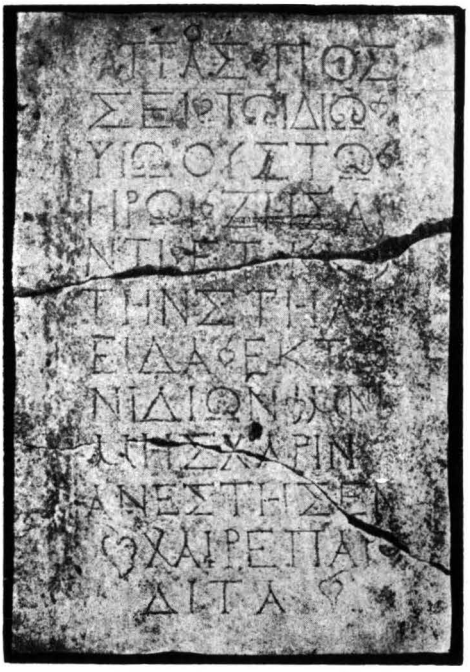

78

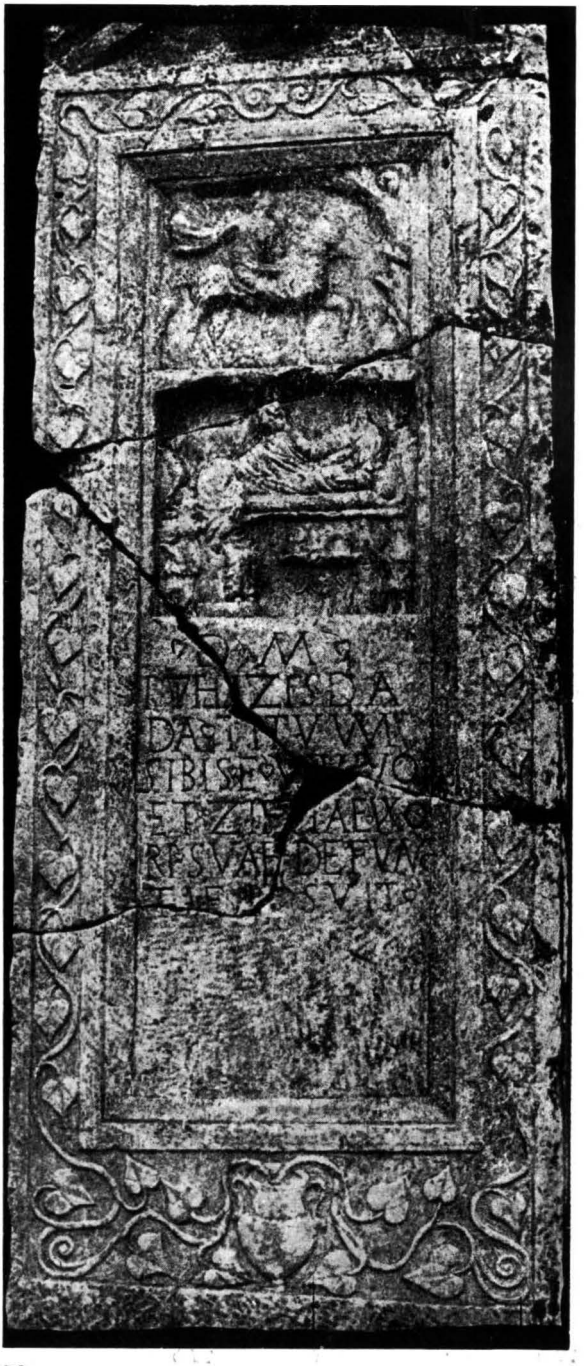

79

81

https://biblioteca-digitala.ro

80 a

80b

91

https://biblioteca-digitala.ro

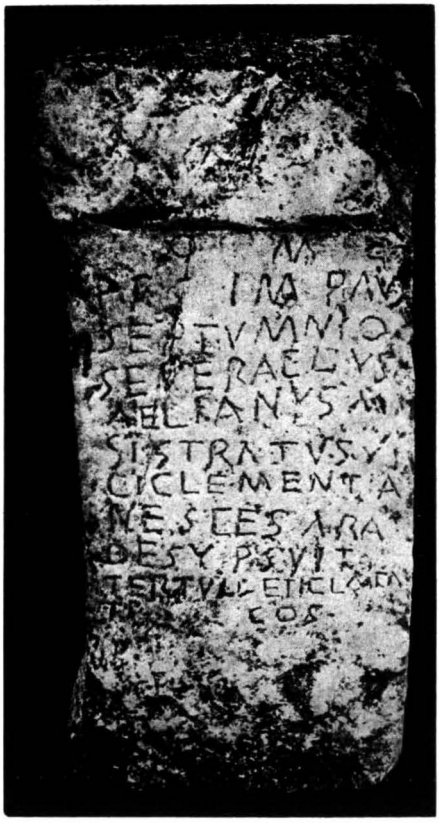

92

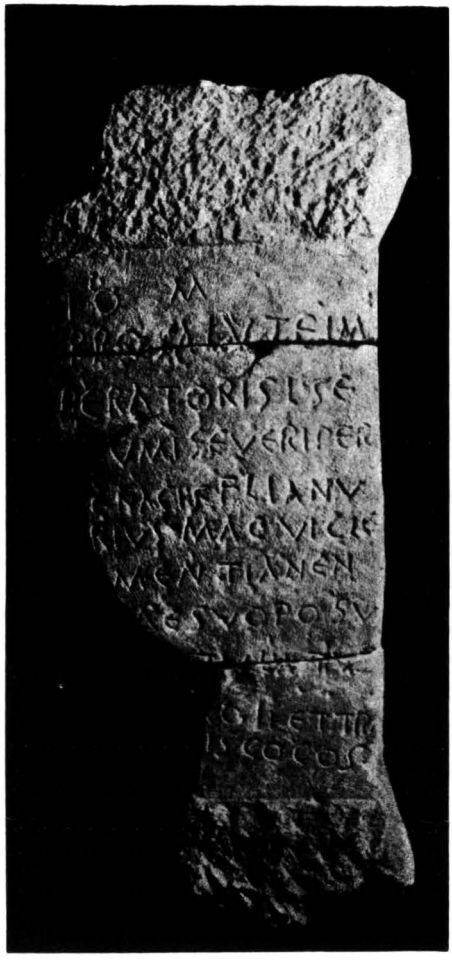

93

https://biblioteca-digitala.ro

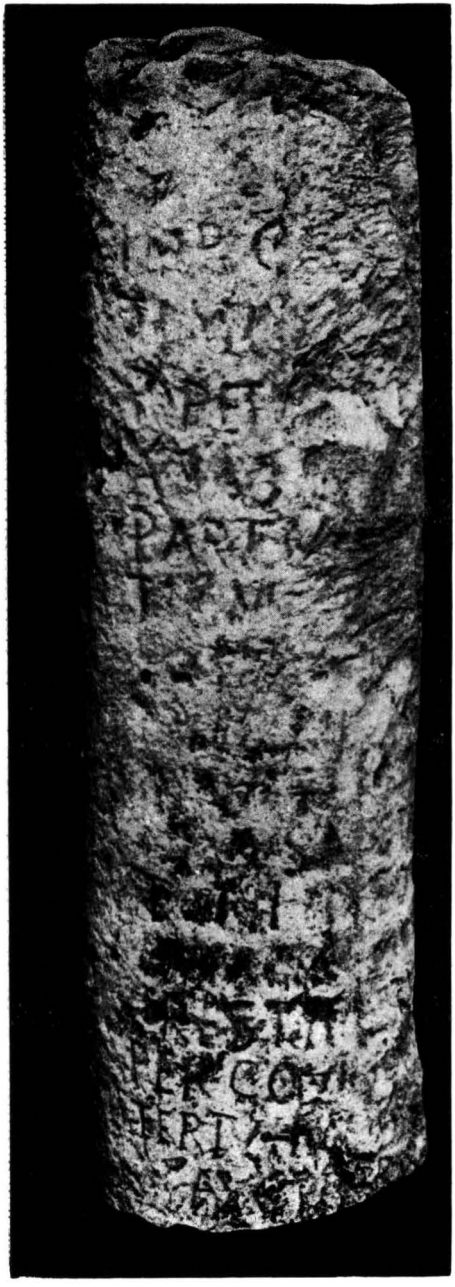

95/1

95/2

https://biblioteca-digitala.ro

96/1

96/2

96/3

97/1

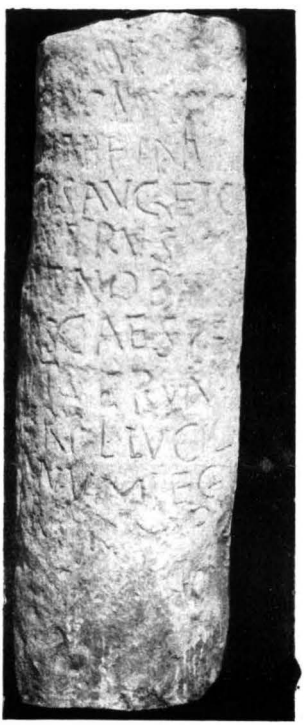

97/2

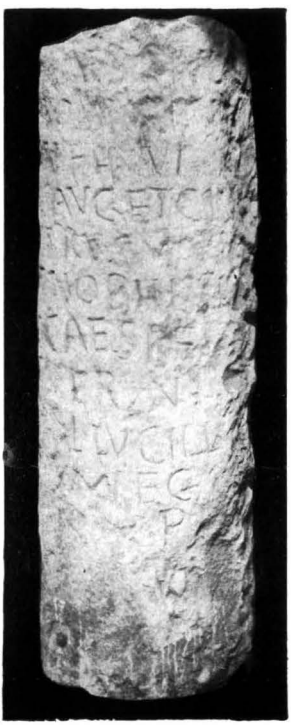

97/3

https://biblioteca-digitala.ro

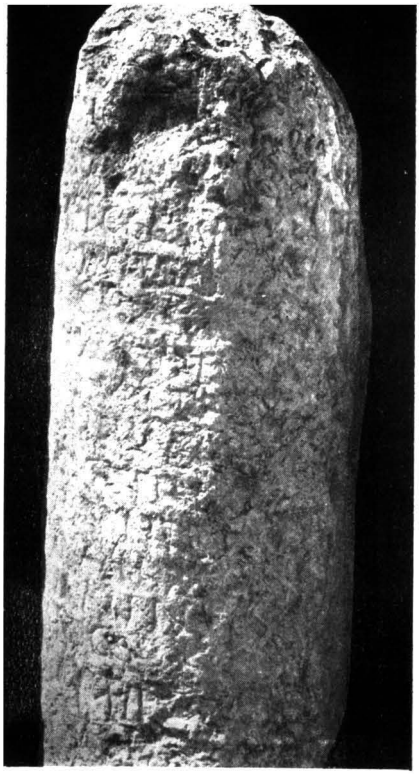

98 b

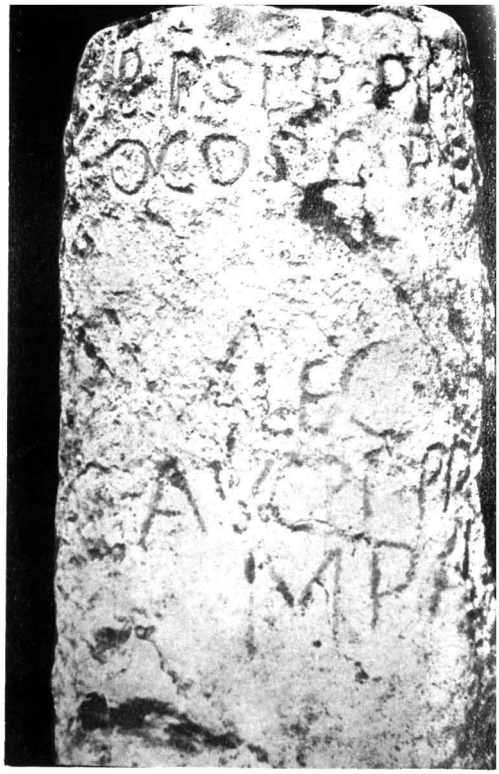

99

100/1

100/2

https://biblioteca-digitala.ro

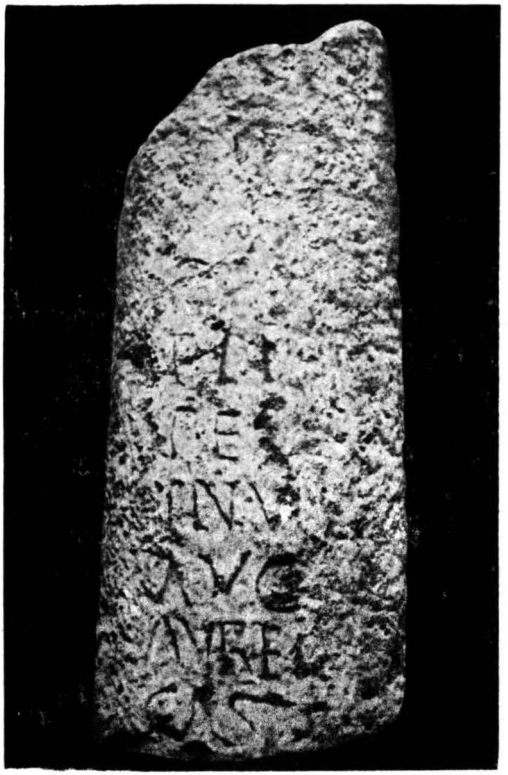

101

103

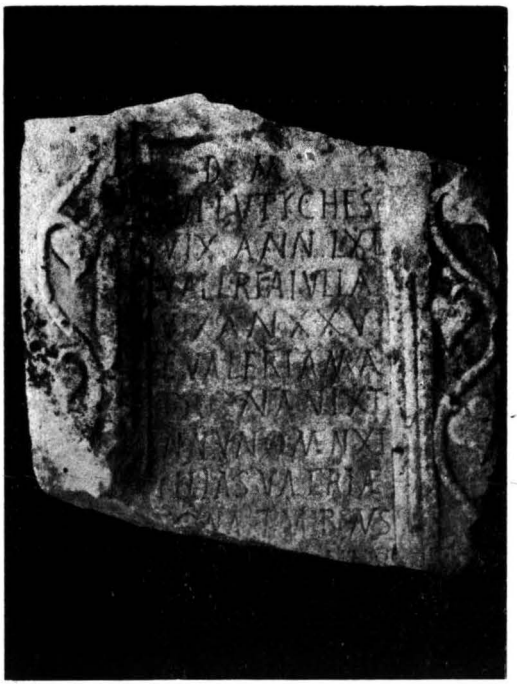

104

110

https://biblioteca-digitala.ro

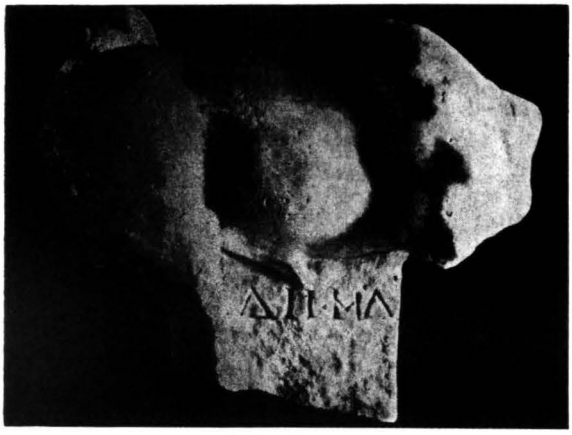

109

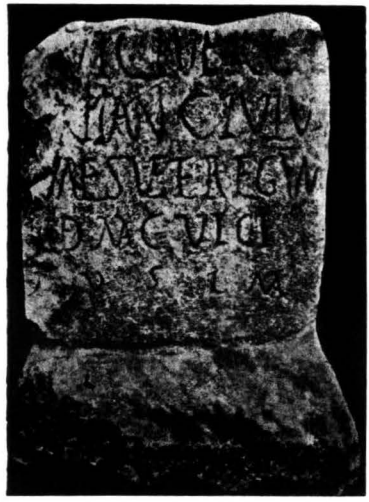

115

111

116

116 bis

https://biblioteca-digitala.ro

117

118

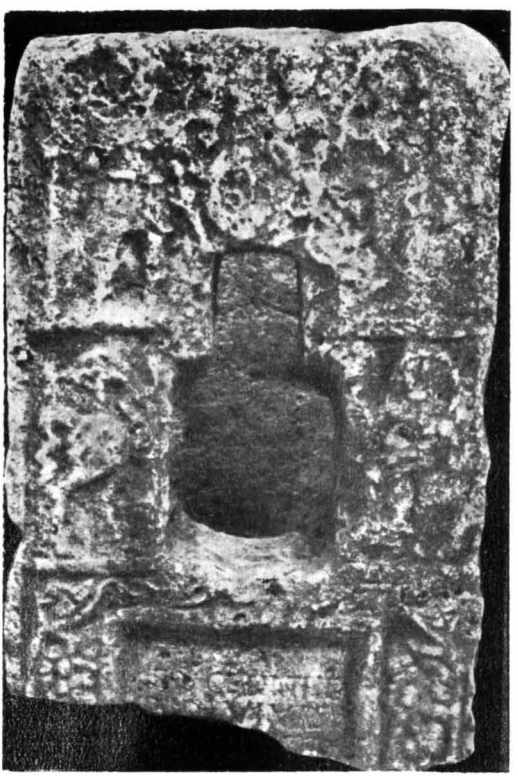

119

https://biblioteca-digitala.ro

121

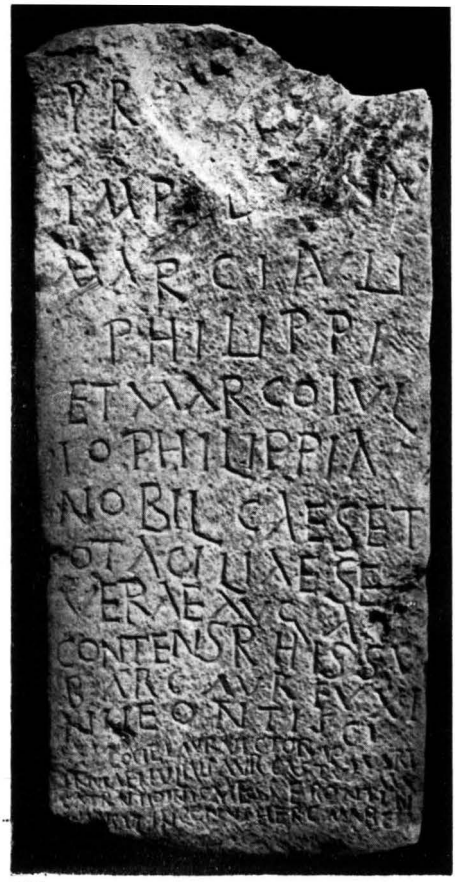

124

122

123

https://biblioteca-digitala.ro

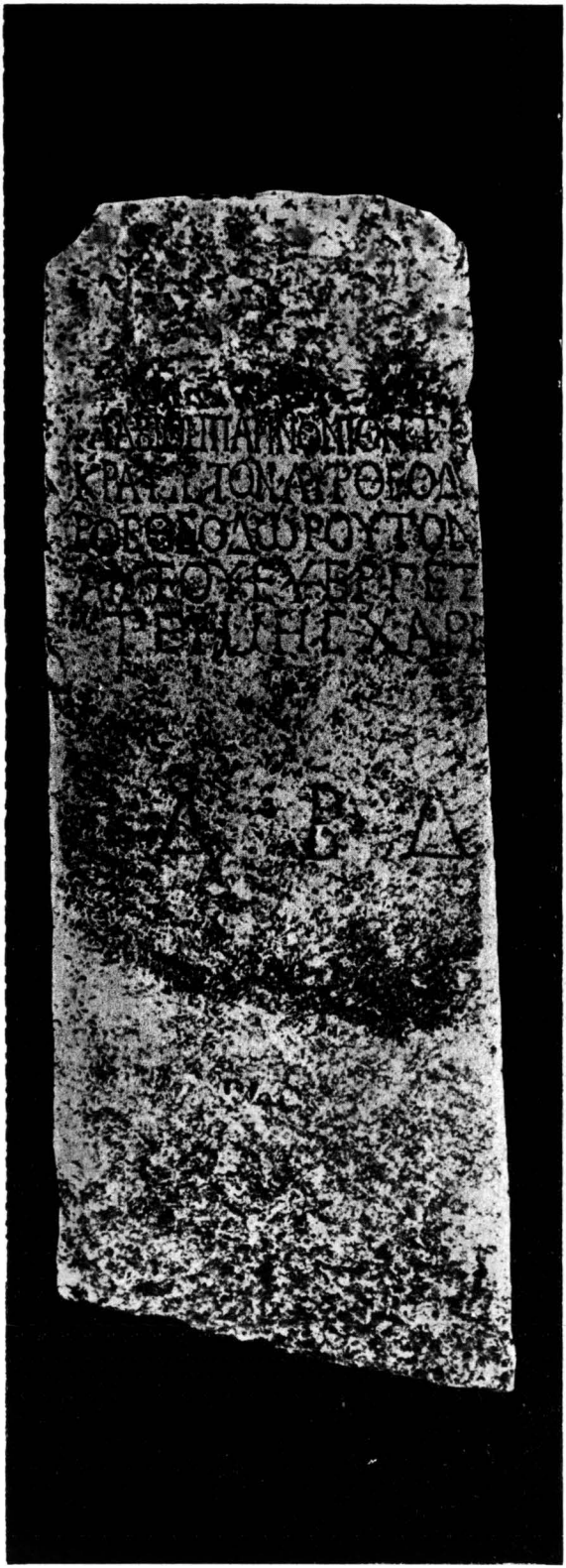

126

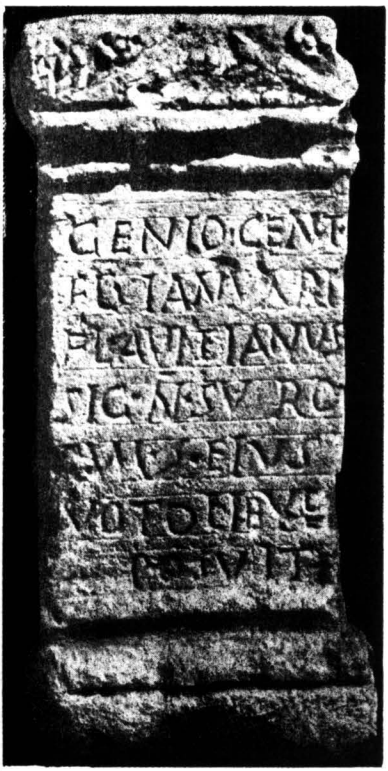

127

129

https://biblioteca-digitala.ro

128 a

128 b

https://biblioteca-digitala.ro

130

131

134

133

135

https://biblioteca-digitala.ro

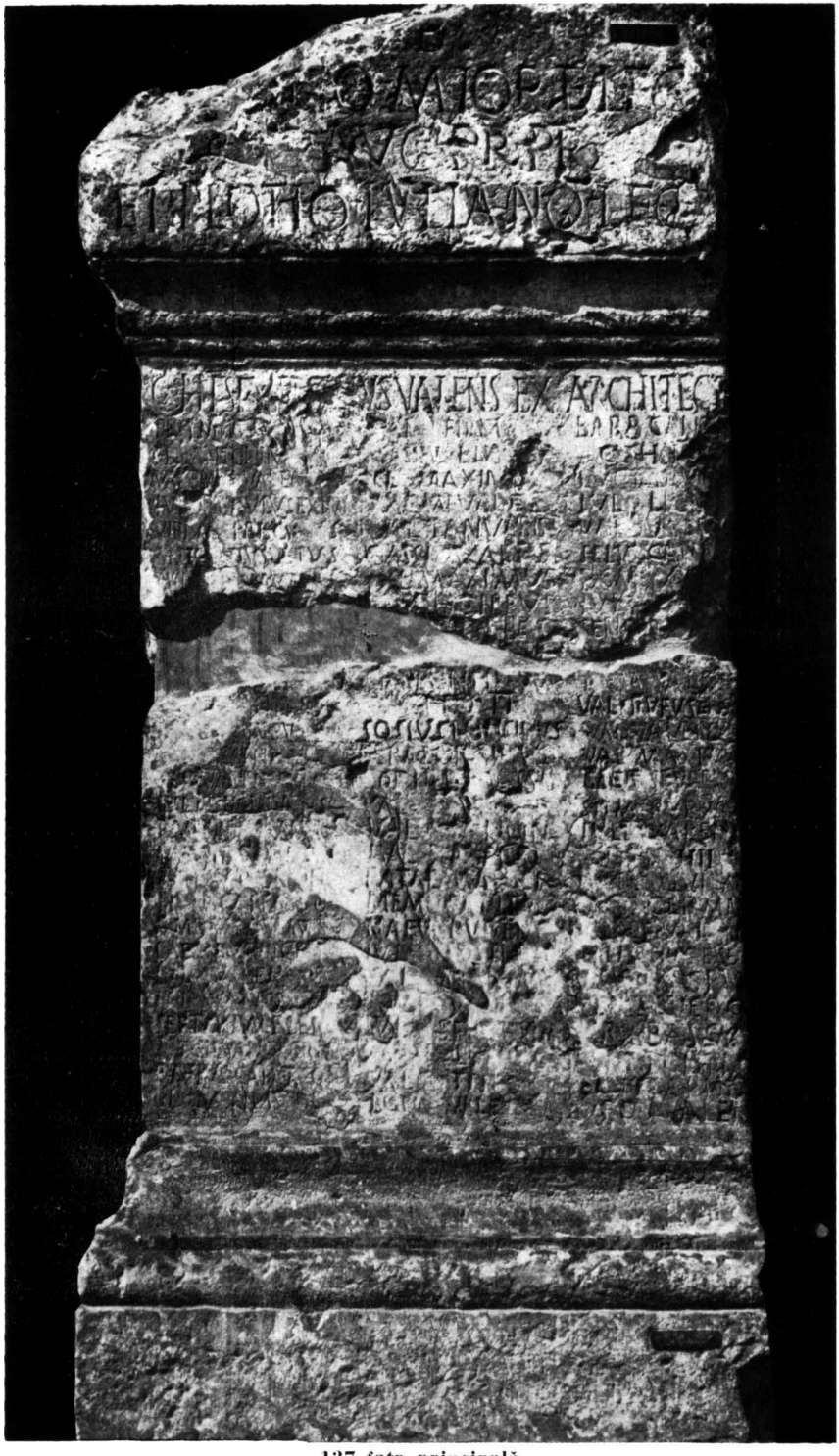

137 fața principală

https://biblioteca-digitala.ro

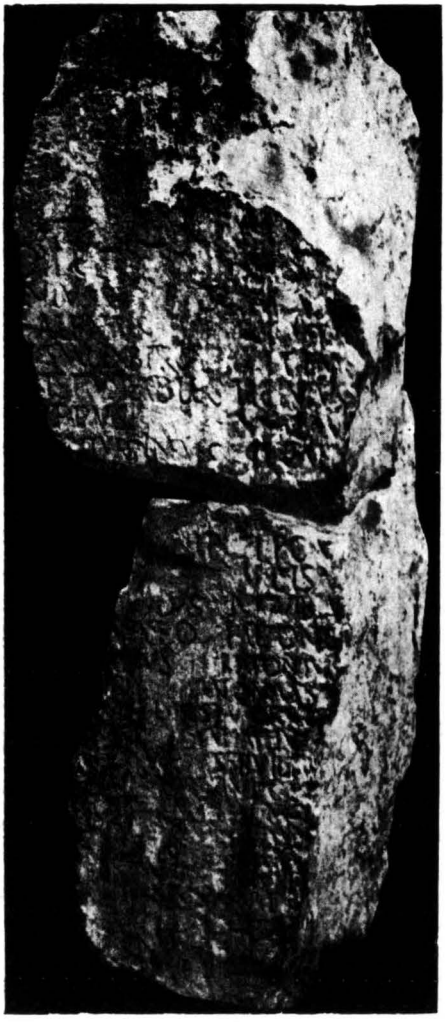

137 lateral stînga

https://biblioteca-digitala.ro

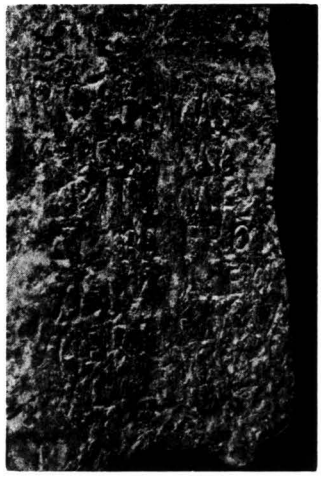

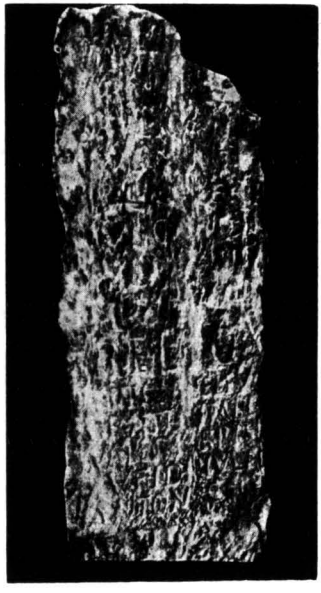

137 lateral dreapta

https://biblioteca-digitala.ro

139

140

142

141

https://biblioteca-digitala.ro

143

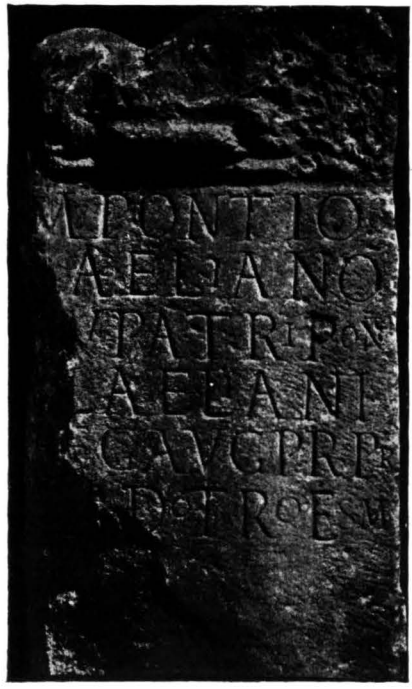

144

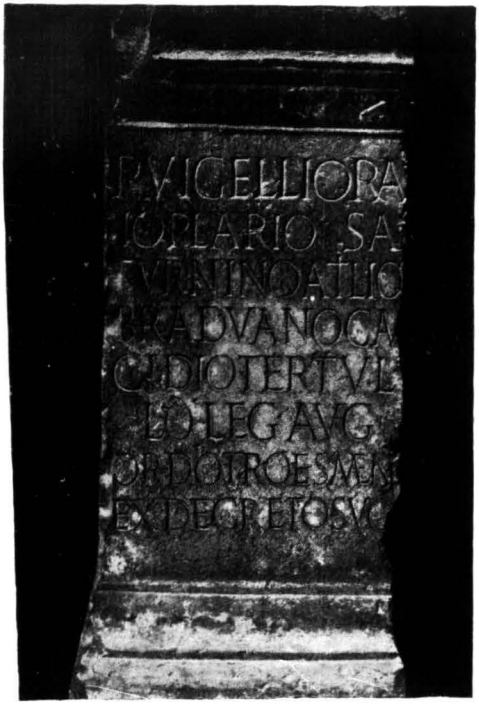

145

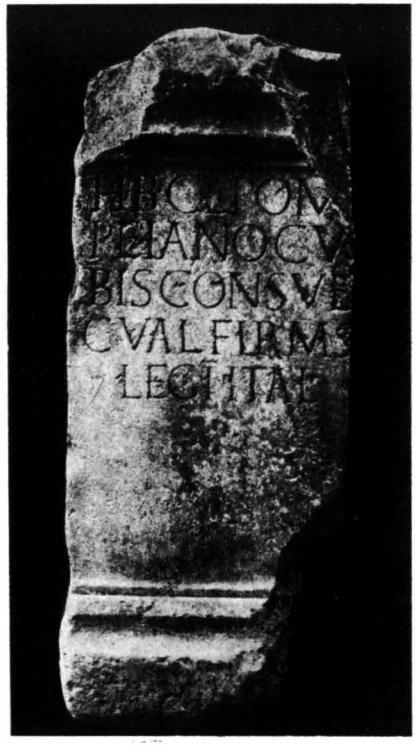

146

https://biblioteca-digitala.ro

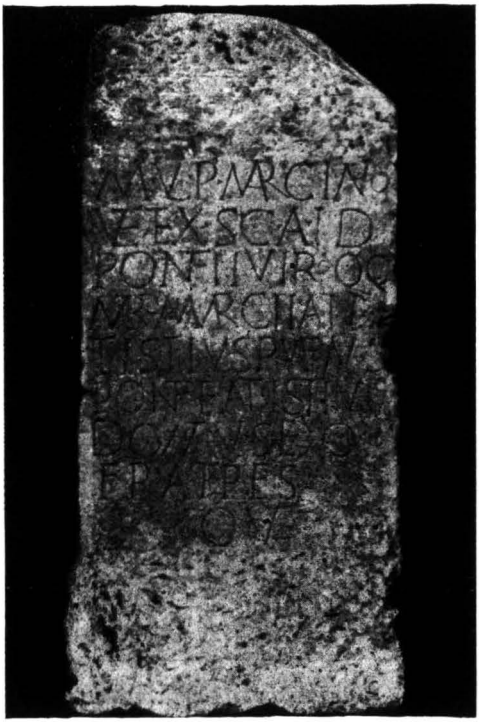

148

150

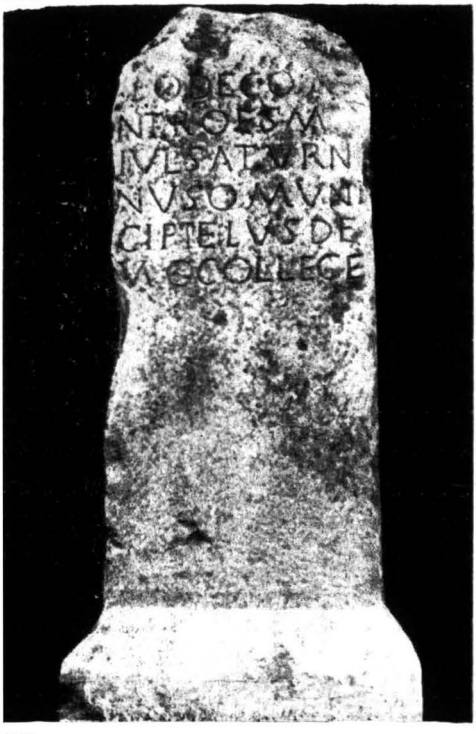

149

154

https://biblioteca-digitala.ro

151

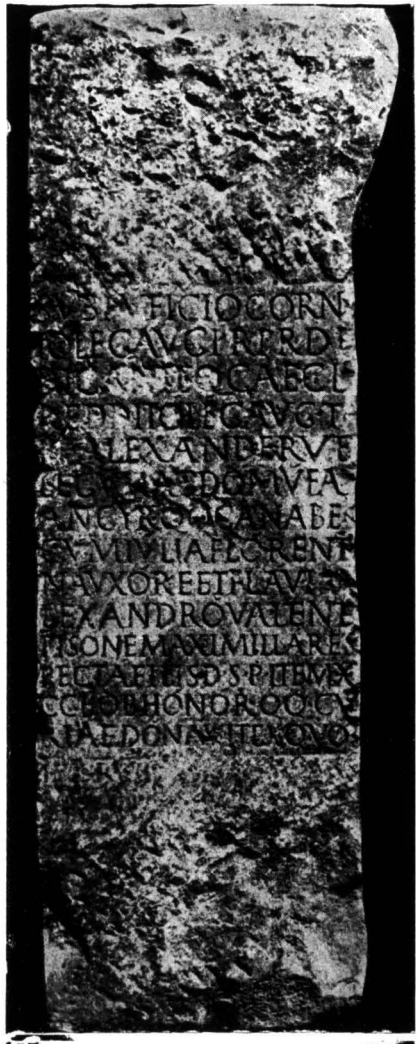

155

159

157

https://biblioteca-digitala.ro

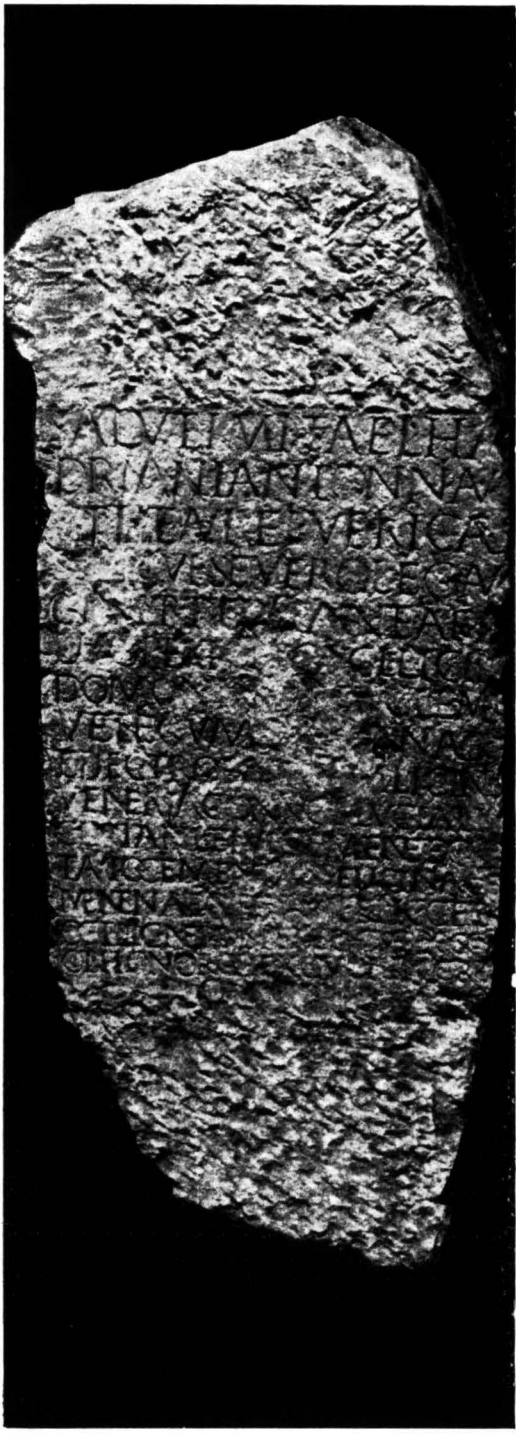

158

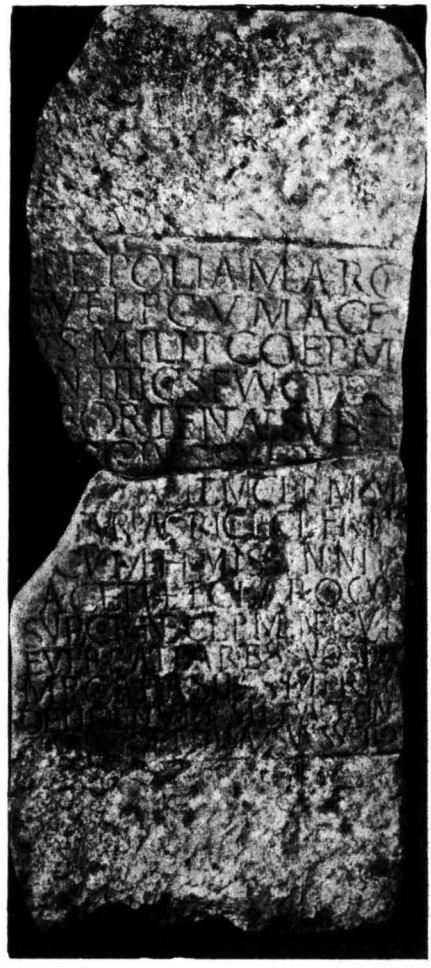

160

161

https://biblioteca-digitala.ro

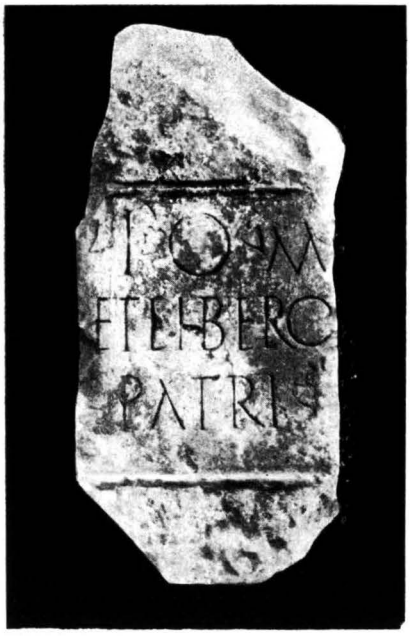

162 a

163

162 b

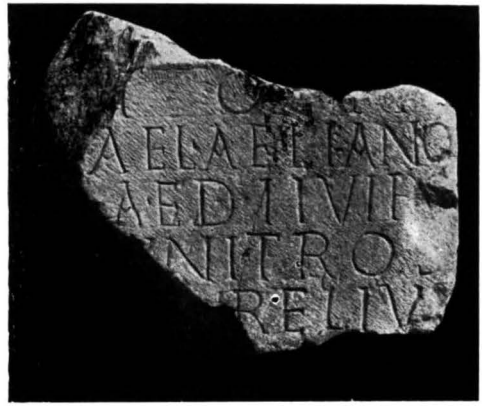

164

https://biblioteca-digitala.ro

165

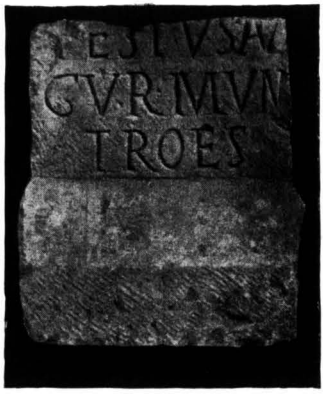

166

168

170

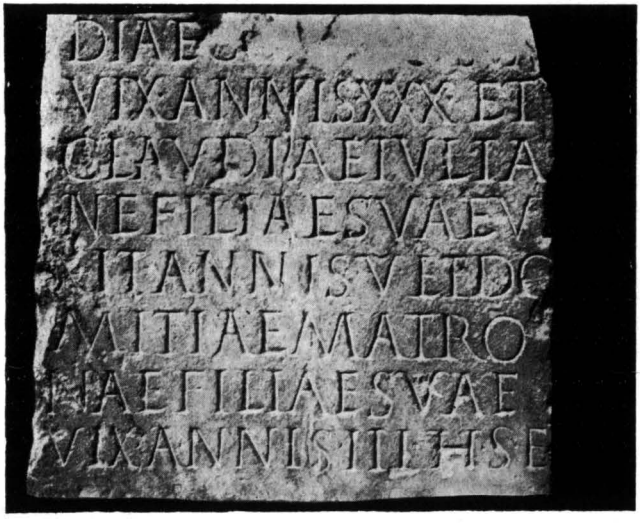

182

174

https://biblioteca-digitala.ro

176

178

180

https://biblioteca-digitala.ro

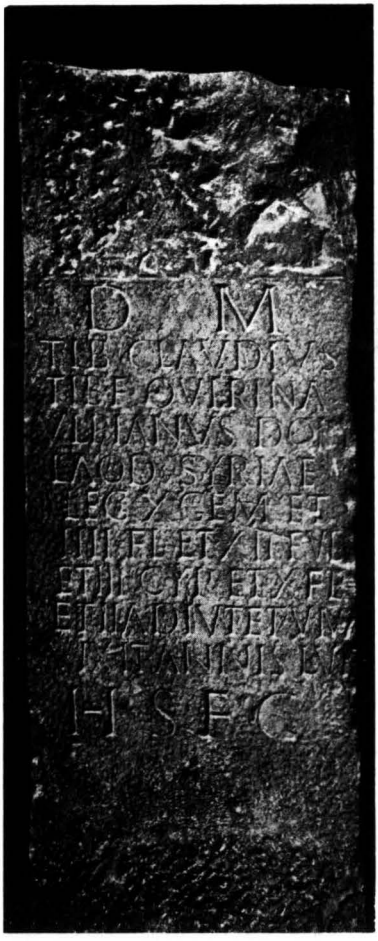

179

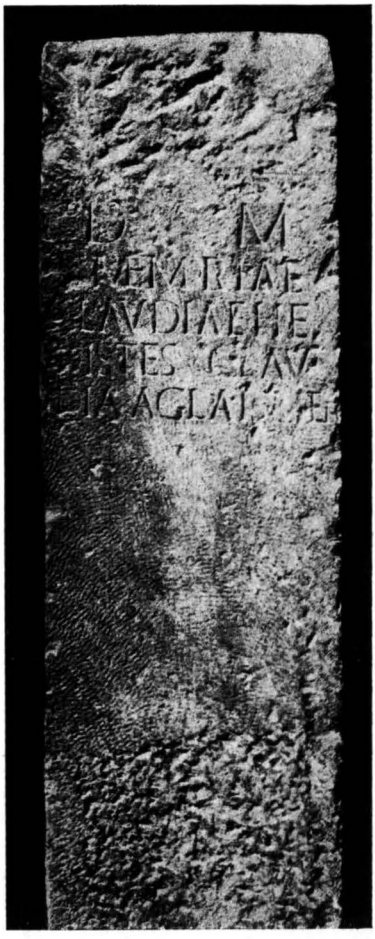

181

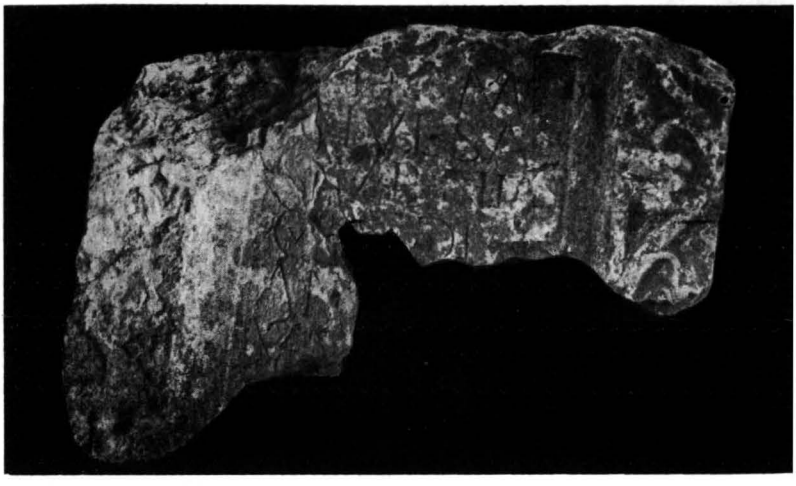

187

https://biblioteca-digitala.ro

184

186/1

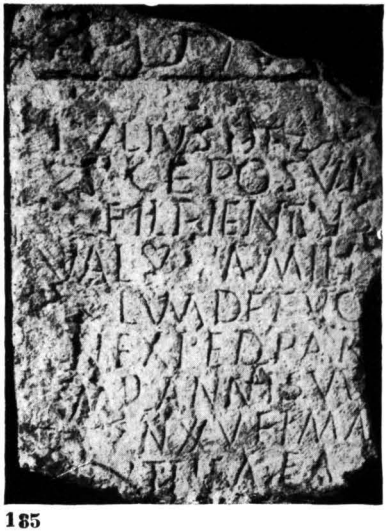

185

186/2

https://biblioteca-digitala.ro

189

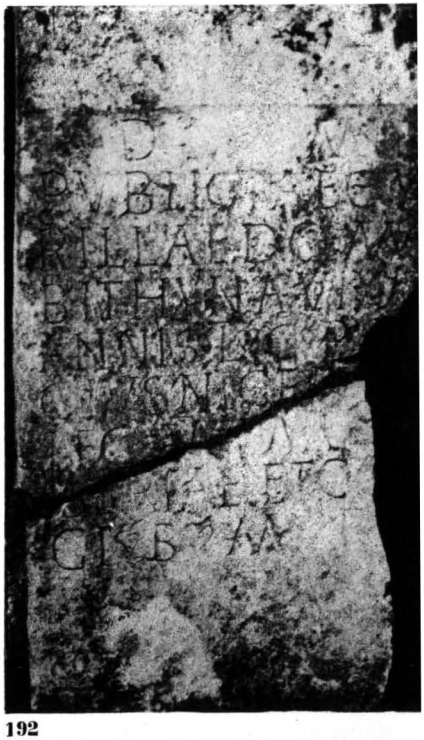

192

190

191

https://biblioteca-digitala.ro

194/1

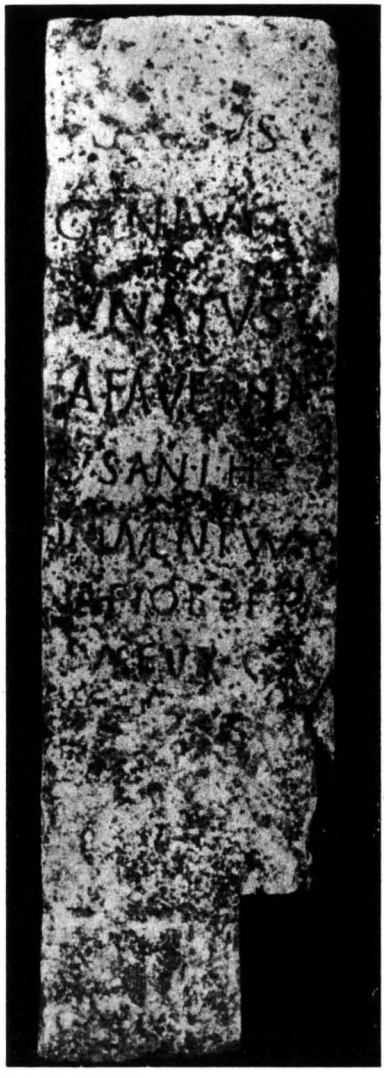

193

194/2

195

https://biblioteca-digitala.ro

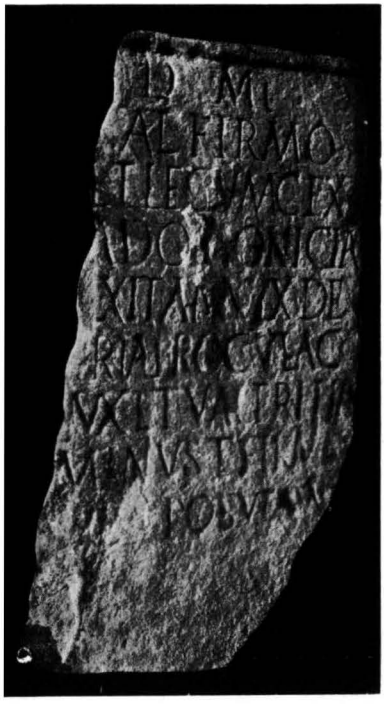

196

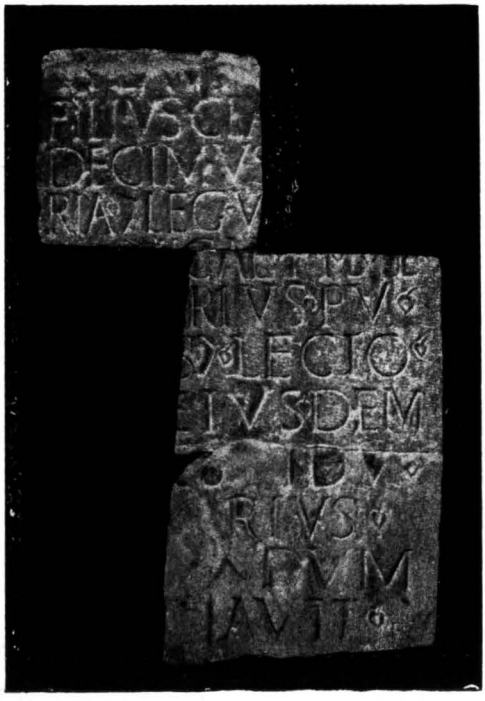

201

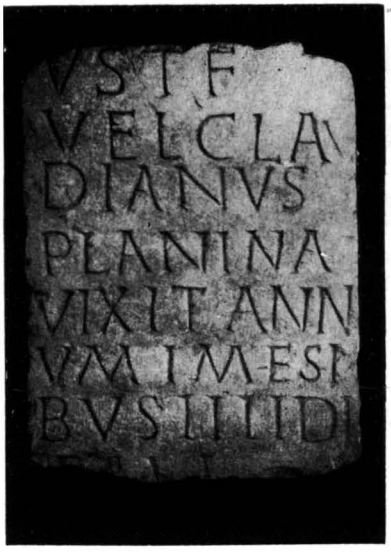

198

204

https://biblioteca-digitala.ro

208

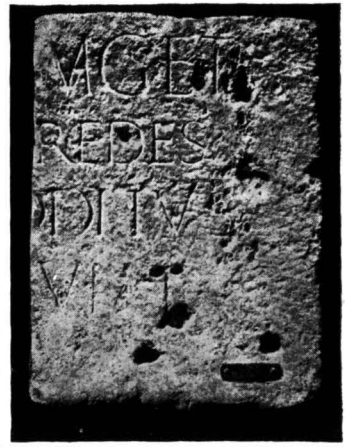

207

209

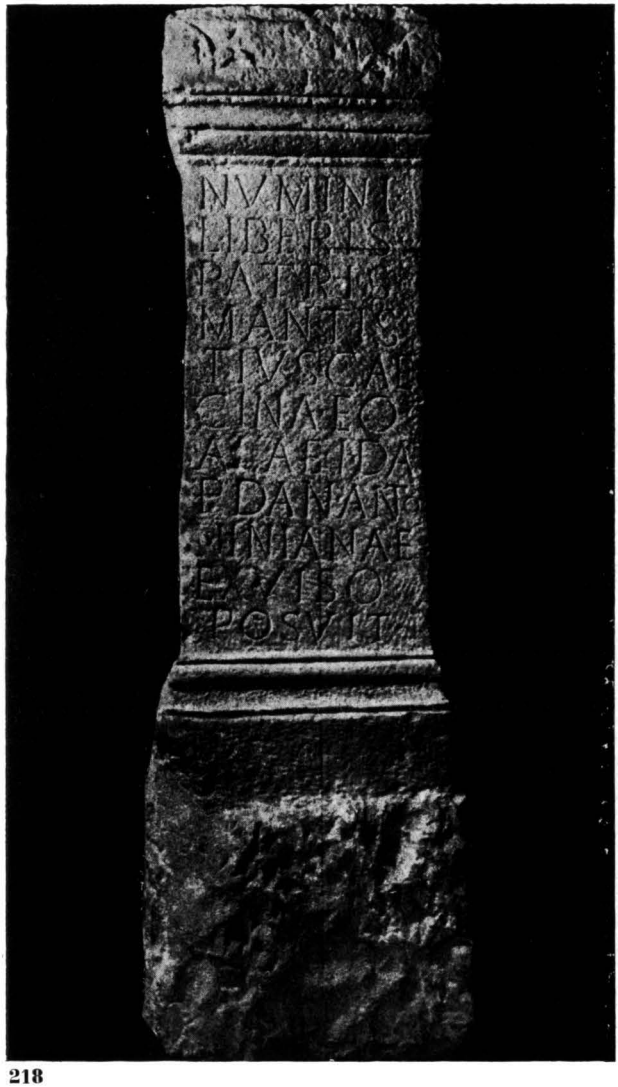

218

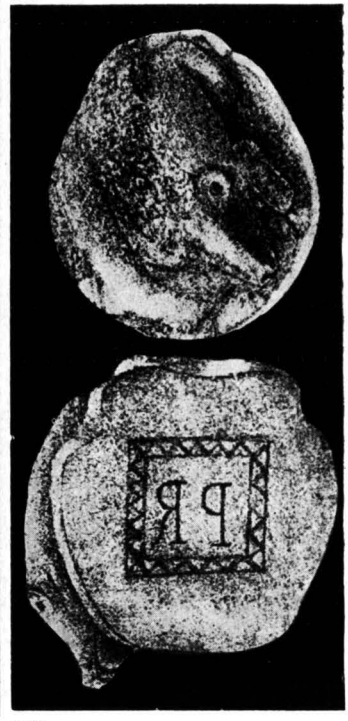

213

https://biblioteca-digitala.ro

219

220

221

https://biblioteca-digitala.ro

222

https://biblioteca-digitala.ro

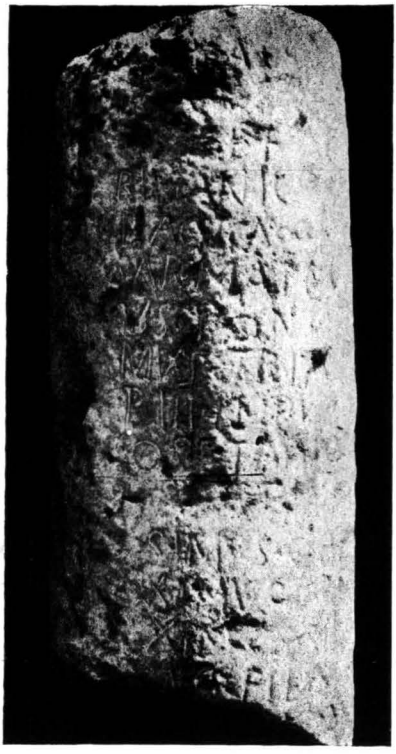

223/1

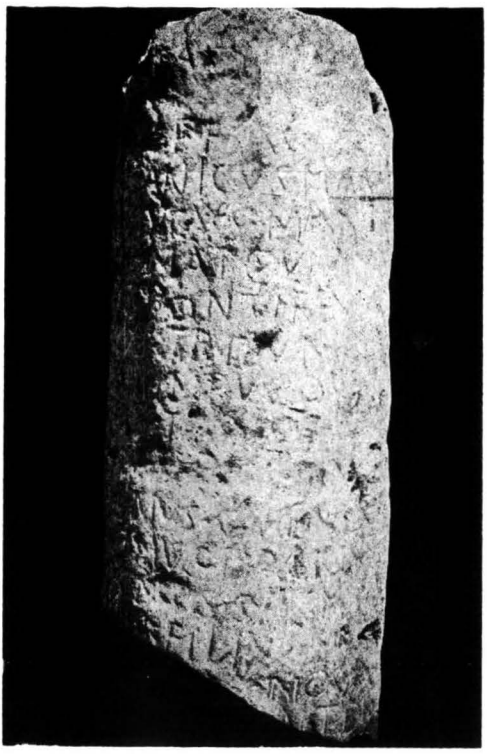

223/2

223/3

224

https://biblioteca-digitala.ro

225

226

229

227

230

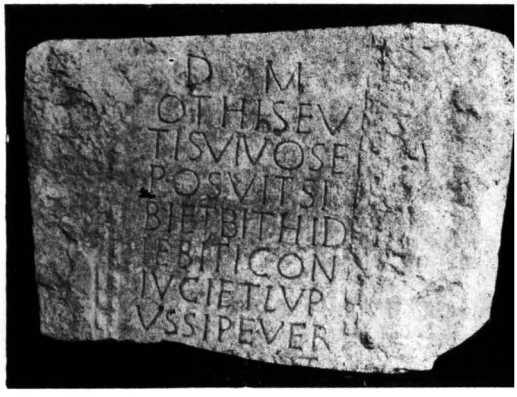

228

https://biblioteca-digitala.ro

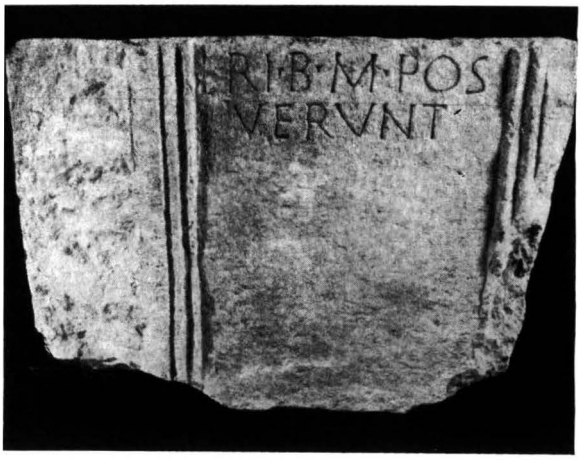

231

233

237

238

234

https://biblioteca-digitala.ro

239

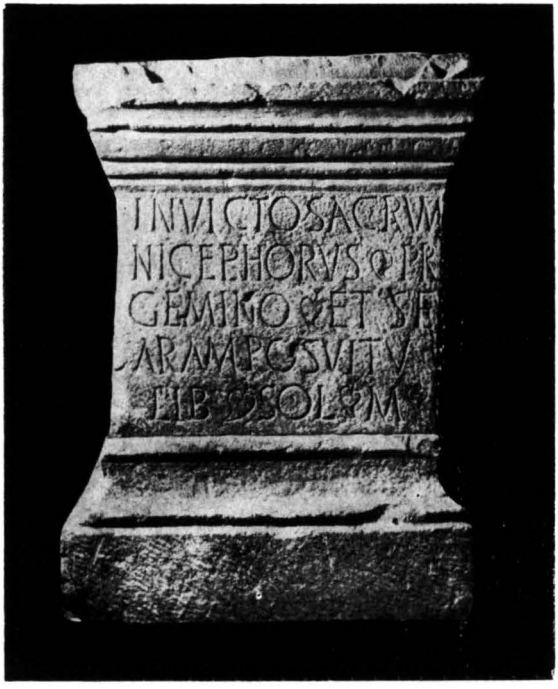

243

242

245

244

https://biblioteca-digitala.ro

246

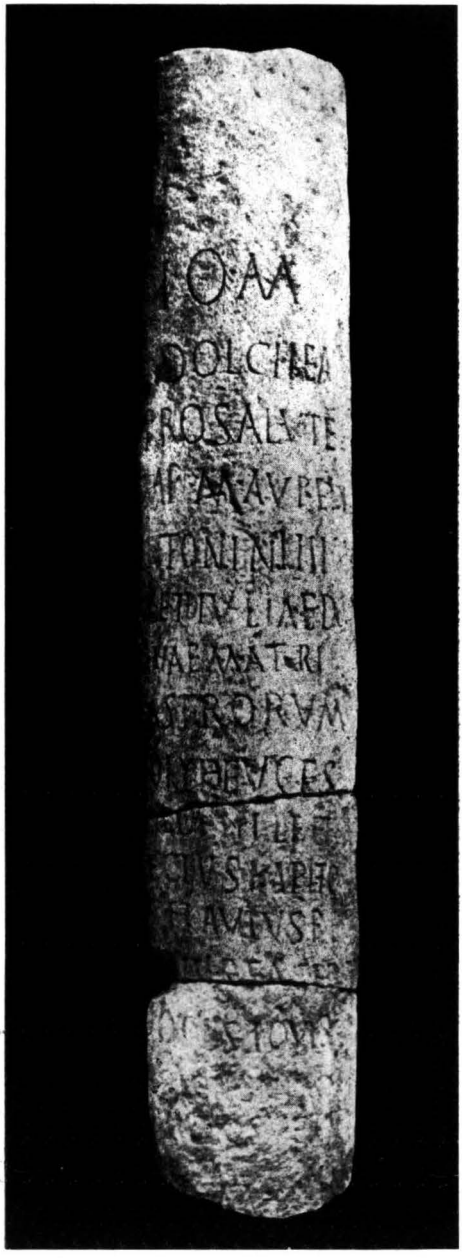

249

https://biblioteca-digitala.ro

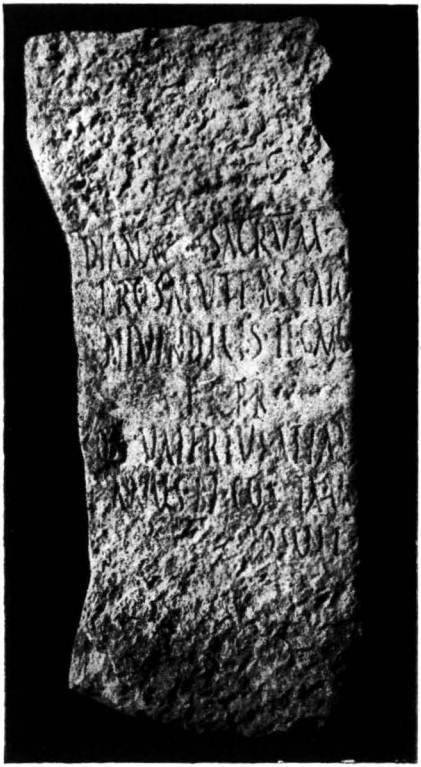

248

250

250 bis/1

250 bis/2

250 bis/3

https://biblioteca-digitala.ro

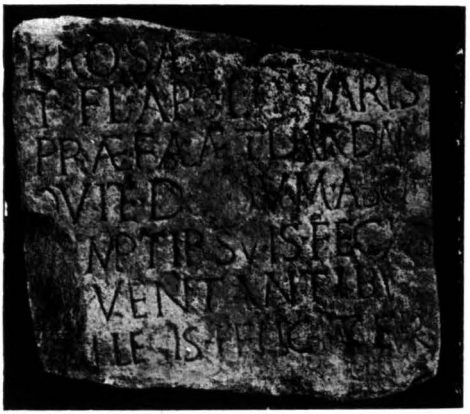

251

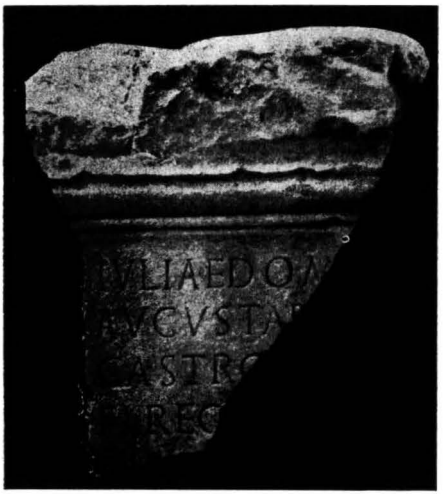

252

253

258

259

260

https://biblioteca-digitala.ro

268

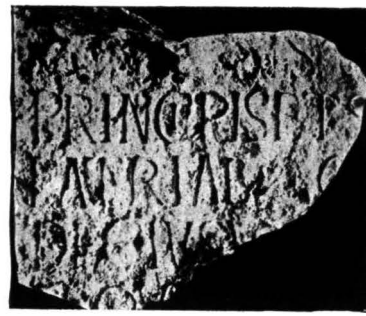

269

270

271

272

https://biblioteca-digitala.ro

273/1

273/2

273/3

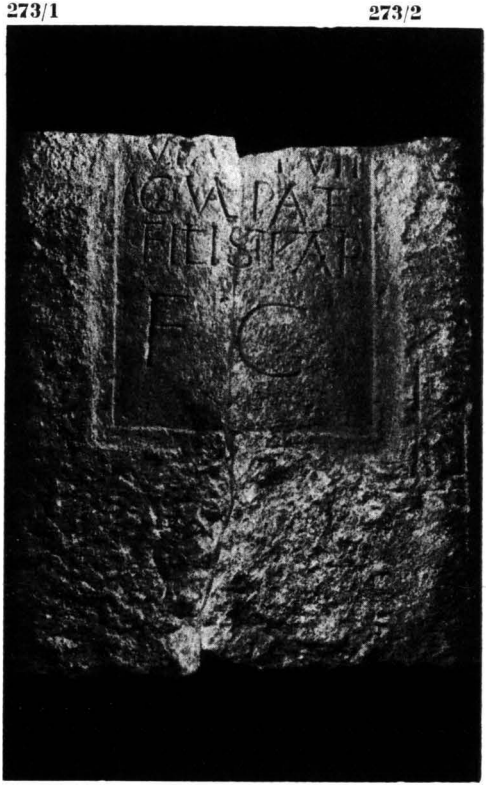

275

274

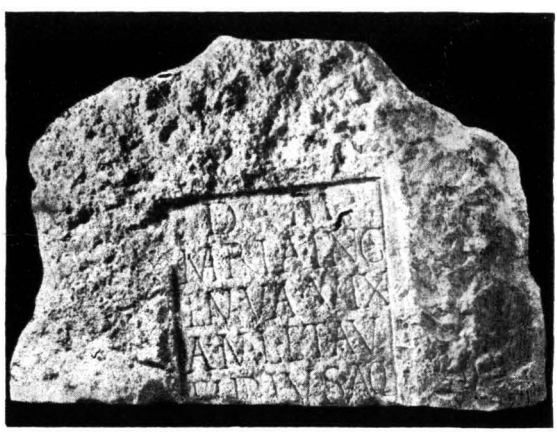

278

https://biblioteca-digitala.ro

276

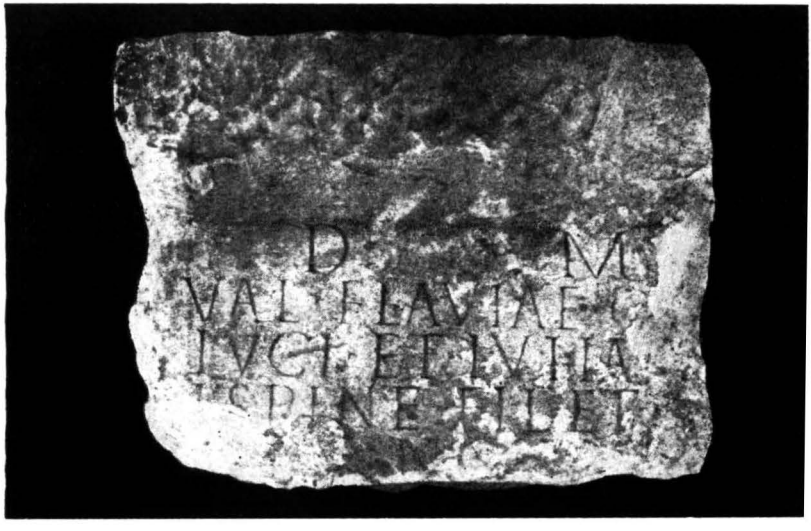

279

https://biblioteca-digitala.ro

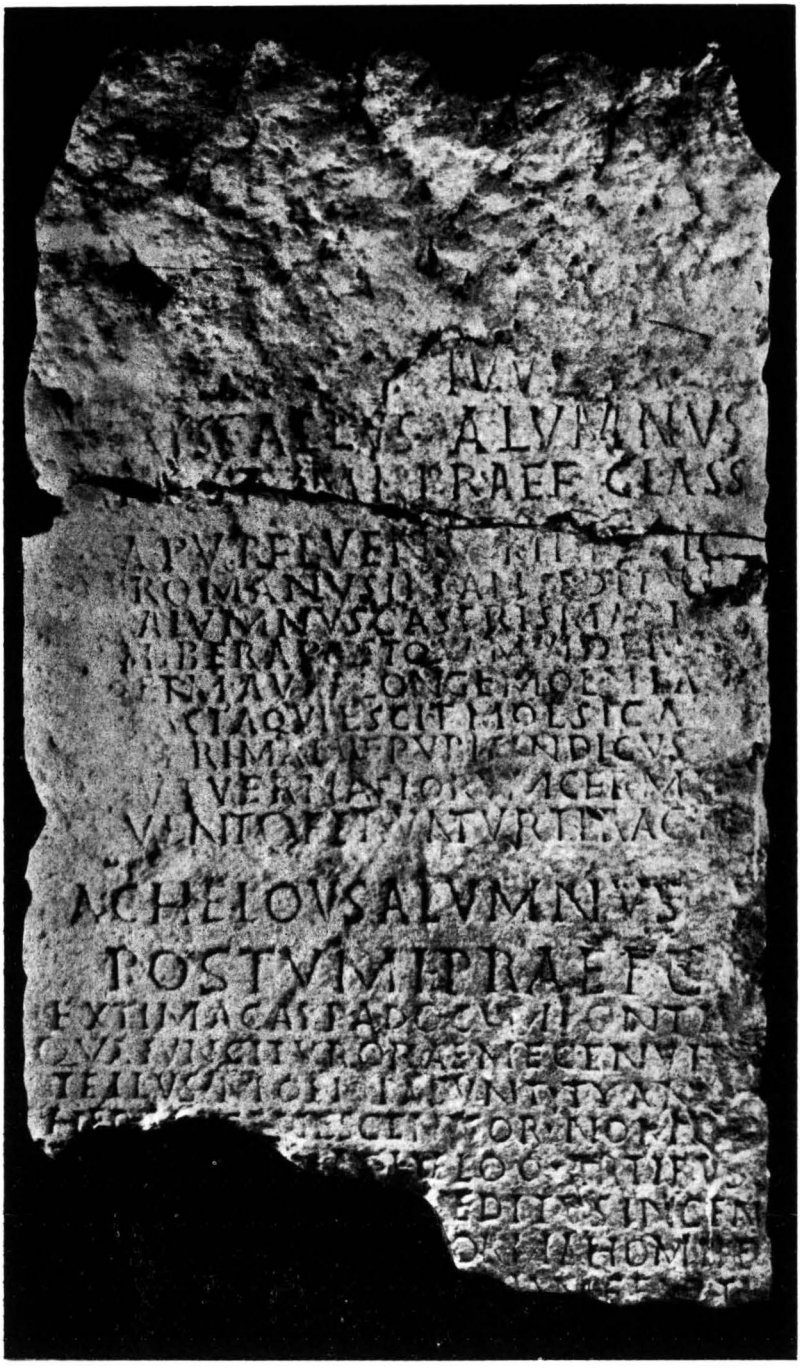

281

https://biblioteca-digitala.ro

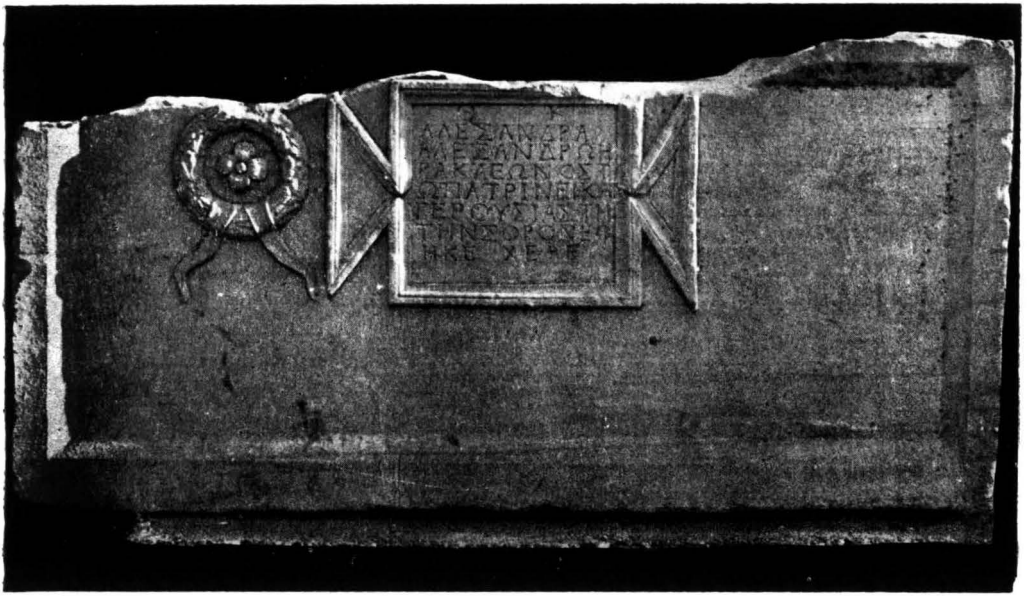

280 a

280 b

https://biblioteca-digitala.ro

282

285 a/1

285 a/2

285 b/3

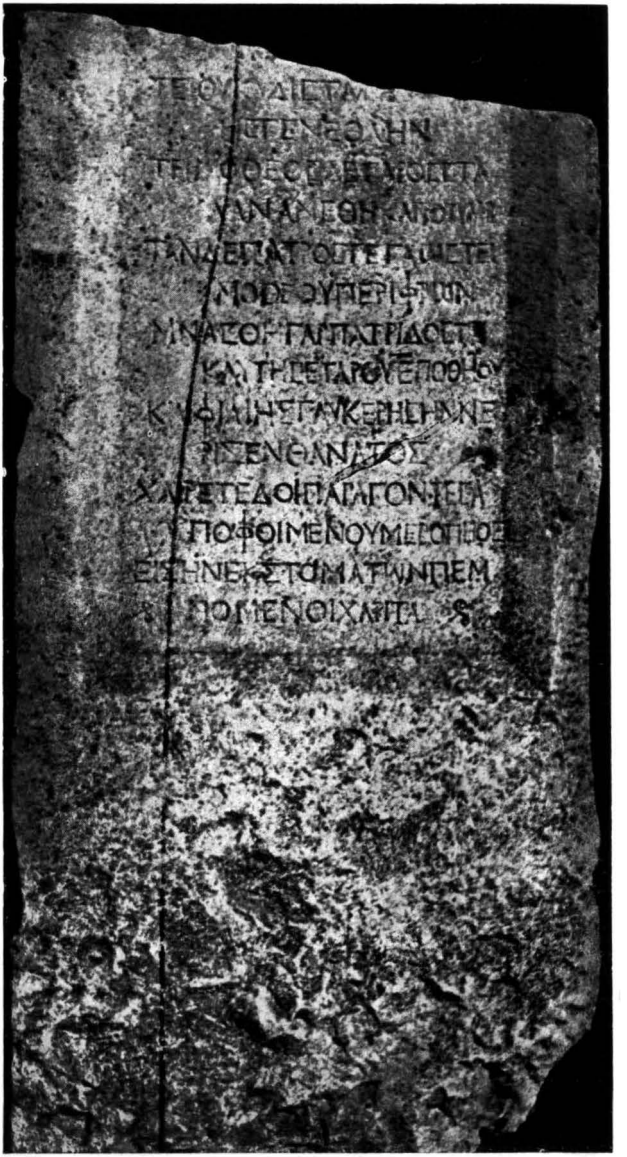

288

290

https://biblioteca-digitala.ro

291/1

293

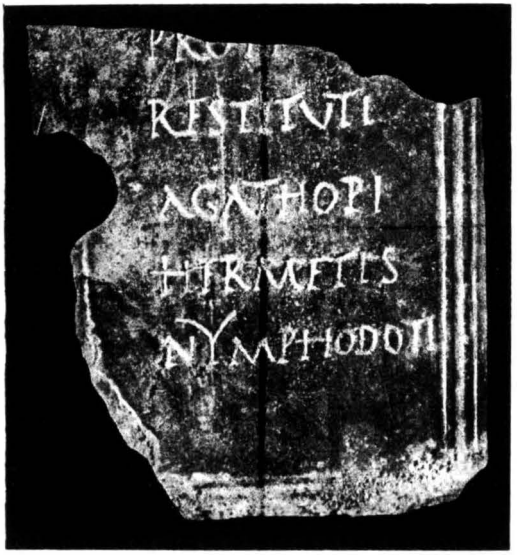

291/2

294

295

https://biblioteca-digitala.ro

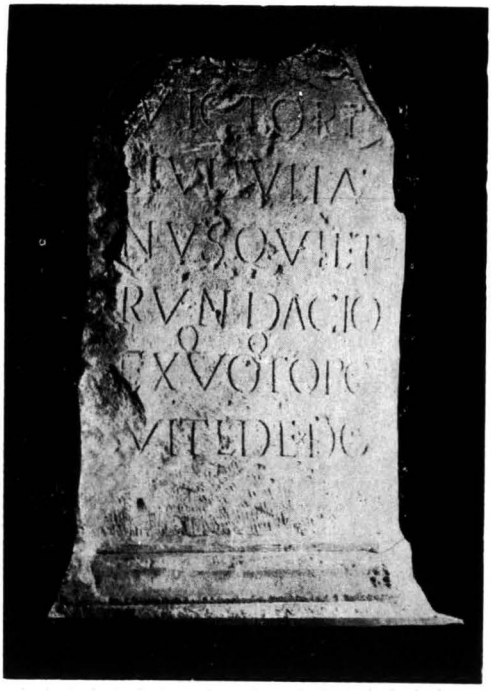

296

299

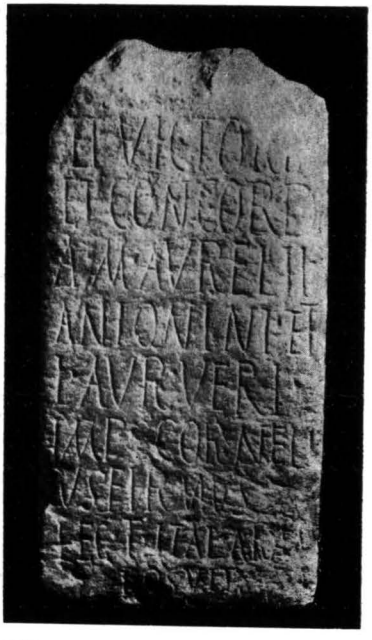

297

303

https://biblioteca-digitala.ro

301

307

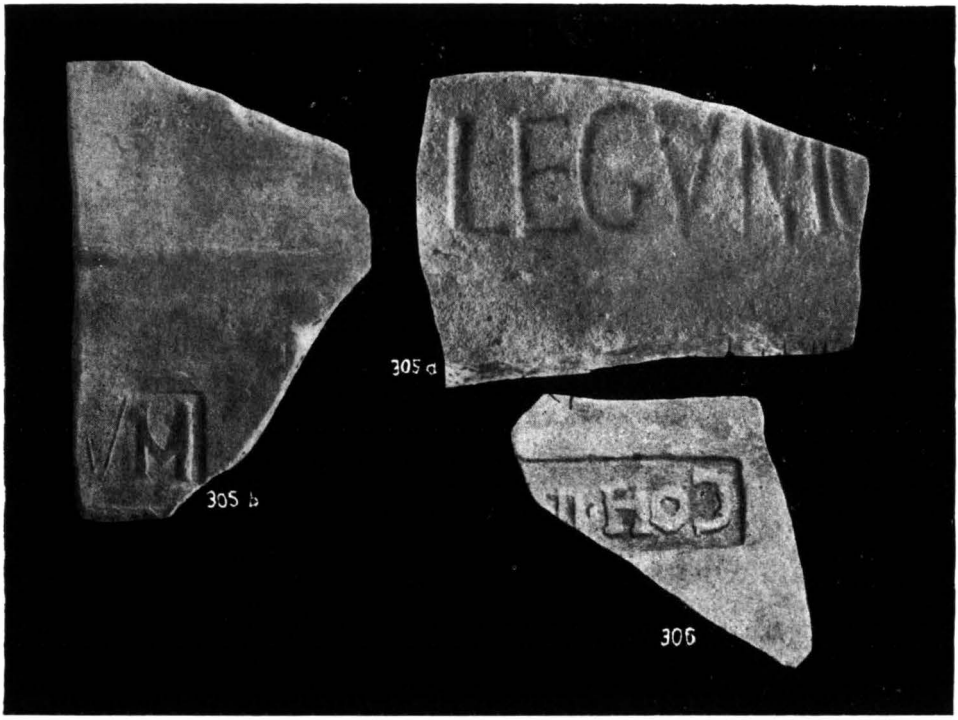

305 a, b, 306

340

317

https://biblioteca-digitala.ro

Redactor: BEATRICE BUDESCU
Tehnoredactor: SILVIA DEOCLIȚEAN

Bun de tipar: 10.VI. 1980. Format 16/70 × 100. Coli de tipar: 22. Planșe 32. C.Z. pentru biblioteci mari: 47—71(398.2) C.Z. pentru biblioteci mici: 47—71(398.2)

c. 510 — I. P. INFORMAȚIA,
str. Brezoianu nr. 23—25,
București

Biblioteca Muzeului de Istorie
al
TRANSILVANIEI
INV. _____

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

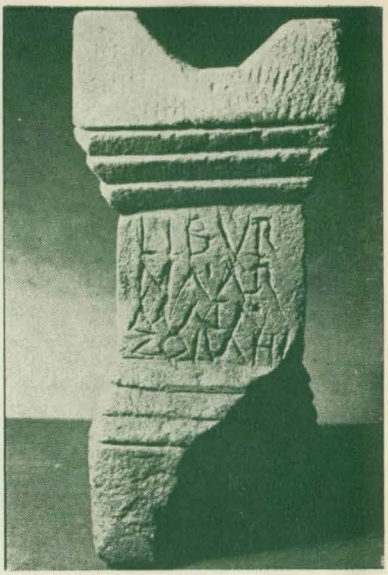

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

I. I. RUSSU, *Inscripţiile Daciei romane*, I, 1975, 287 p., 2 pl., 31 lei.

EM. POPESCU, *Inscripţiile greceşti şi latine din secolele IV—XIII descoperite în România*, 1976, 451 p., 42 pl., 43 lei.

GR. FLORESCU şi C. C. PETOLESCU, *Inscripţiile Daciei romane*, II, 1977, 276 p., 23 pl., 27 lei.

I. I. RUSSU, *Inscripţiile Daciei romane*, III, 1977, 288 p., 2 pl., 31 lei.

* * * *Epigraphica*, 1977, 287 p., 25 lei.

PETRE ALEXANDRESCU, *Histria*, IV, 1978, 143 p., 72 pl., 34 lei.

MARIA COJA şi PIERRE DUPONT, *Histria*, V, 1979, 168 p., 15 pl., 39 lei.

* * * *Actes du VIIe Congres international d'épigraphie greeque et latine*, 1979, 510 p., 53 fig. 3 tabele, 44 lei.

https://biblioteca-digitala.ro

Lei 35

EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA